P 3654/4

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

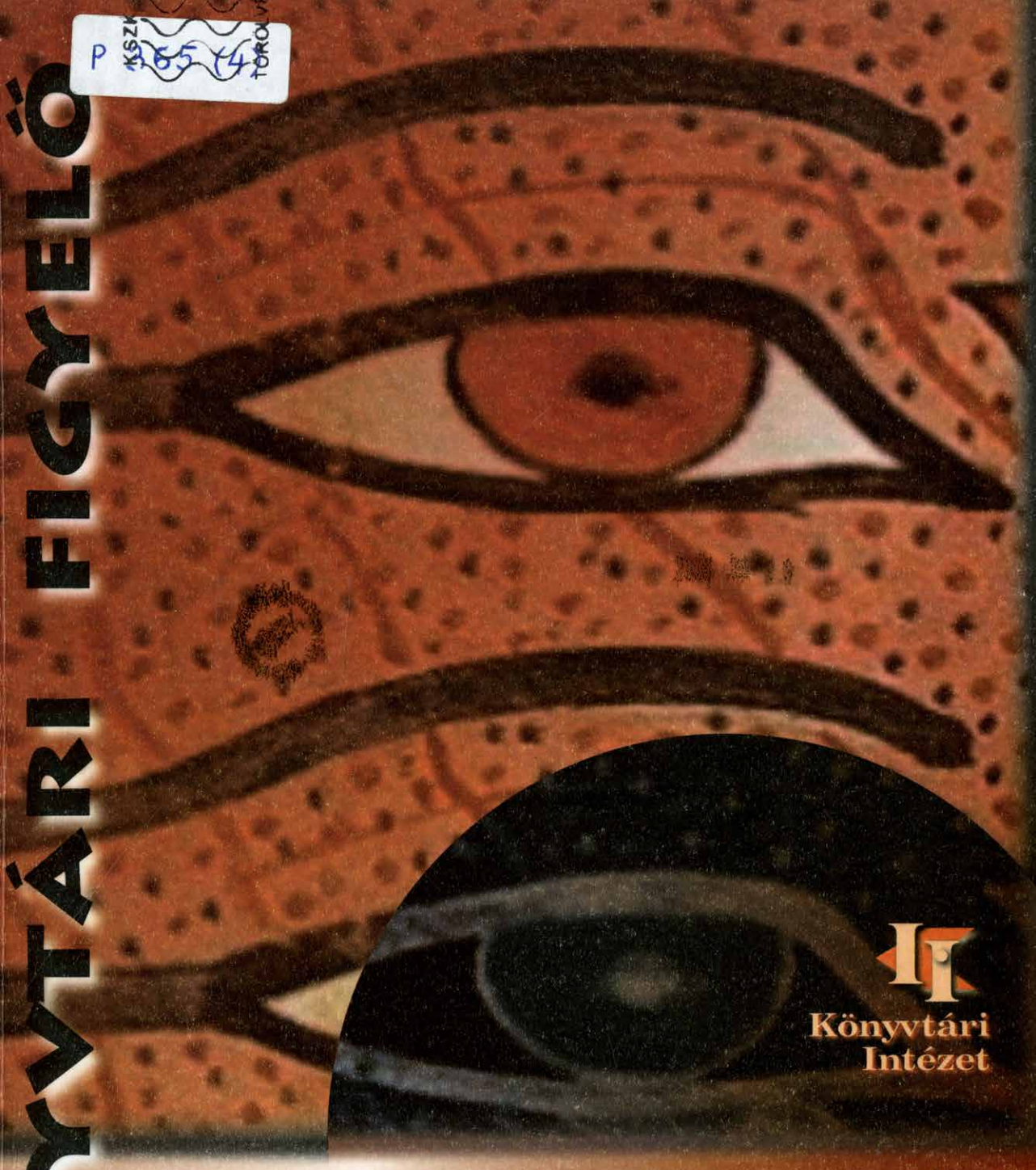

Könyvtári Intézet

2006/1

A TARTALOMBÓL:

- HOL VANNAK A RECENZIÓK? (AZ IRODALMI KRITIKÁK FELTÁRTSÁGA)
- OLVASÁS-, KÖNYVTÁR- ÉS SZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLAT (GYORSJELENTÉS A TÁRKI ÉS AZ OSZK 2005-ÖS VIZSGÁLATÁRÓL)
- GYAKORISÁGI SZÓTÁRAK (MAGYARORSZÁGI HELYZETKÉP)
- TÖRVÉNYRŐL TÖRVÉNYRE (A MAGYAR KÖNYVTÁRÜGY JOGI SZABÁLYOZÁSA A MONARCHIA IDEJÉN)
- NÉMET NYELVŰ KÖNYVEK BESZERZÉSE HÁROM BUDAPESTI NAGYKÖNYVTÁRBAN 2. (1945-1990)
- DIGITALIZÁLÁS DJVU-VAL, MAGYARUL

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- WHERE TO FIND THE BOOK REVIEWS?
- LIBRARIES, COMPUTERS, READING: QUICK REPORT ON THE RESULTS OF A SURVEY CONDUCTED BY THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY AND TÁRKI SOCIAL RESEARCH CENTRE
- HUNGARIAN FREQUENCY DICTIONARIES
- THE LEGAL REGULATION OF LIBRARIES IN AUSTRIA-HUNGARY
- THE ACQUISITION OF GERMAN LANGUAGE BOOKS IN THREE BUDAPEST RESEARCH LIBRARIES. CULTURAL SETTING AND LIBRARY DIVISION OF LABOUR. PART 2. 1945–1990.
- DIGITISATION WITH DJVU IN HUNGARIAN

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KSZK
TÖRÖLVE

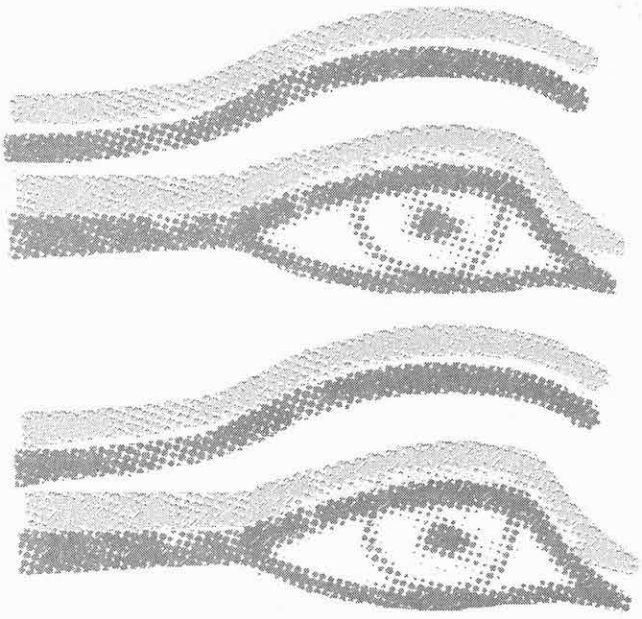

2006/1

16. (52.) ÉVFOLYAM, 2006. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin
SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Gerő Éva. ⌘
Szerkesztőség: Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3795, 3759–984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu. ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1000.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 4000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Nyomda: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős kiadóvezető: Freier László HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott, HU ISSN 1586-5193 (Online)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science adatbázis (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

MANCI (Magyar és Nemzetközi cikkek adatbázisa)

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

www.kultura.hu www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat

E számunk szerzői, közreműködői:

ARATÓ ANTAL (a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár ny. igazgatója, Székesfehérvár), ÉGER Veronika (könyvtáros, tanár, Bp.) FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HAJNAL-WARD Judit (Rutgers University, Alexander Library, New Brunswick, USA), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Jászberényi Főiskolai Kar, Informatikai és Könyvtártudományi Tanszék és BDF Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa), LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde (Eszterházy Károly Főiskola, Eger), M. MÁTRAI Györgyi (OSZK, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (MTA Könyvtár, Bp.), MURÁNYI Péter (Berzsenyi Dániel Főiskola, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), NAGY Attila (Könyvtári Intézet, Bp.), NIESSEN, James P. (Rutgers University, Alexander Library, New Brunswick, USA), PAP Imréné (OSZK, Bp.), PÉTERFI Rita (Könyvtári Intézet, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SIPOS Anna Magda (Pécsi Tudományegyetem, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), SZÉNÁSZKY Mária (Pécsi Tudományegyetem, Központi Könyvtár, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (BME OMIKK, Bp.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2006/1

TARTALOM

ABSTRACTS 5

TANULMÁNYOK

MURÁNYI Péter: Hol vannak a recenziók? 9

NAGY Attila – PÉTERFI Rita: Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat. *Gyorsjelentés a TÁRKI és az OSZK 2005-ös vizsgálatáról* 31

LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde: Gyakorisági szótárak. *Magyarországi helyzetkép* 45

SIPOS Anna Magdolna: Törvényről törvényre. *A magyar könyvtárügy jogi szabályozása a Monarchia idején* 59

HORVÁTH Magda (1914–2005) 96

A magyar könyvtárosság etikai kódexe 100

KITEKINTÉS

„Gormangate", vagy a bloggerek bosszúja? (Ism.: Mohor Jenő) 103

NIESSEN, James P.: Német nyelvű könyvek beszerzése három budapesti nagykönyvtárban 1900–1990. *Kulturális viszonyok és könyvtári szereposztás 2. rész. 1945–1990.* (Ford.: Murányi Lajos) 109

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

HAJNAL–WARD Judit:
Digitalizálás DjVu-val magyarul 129

KÖNYVSZEMLE

Kézikönyv az információs kultúráról gyakorló szakembereknek
ANDRETTA, Susie: Information literacy: a practitioner's guide.
(Ism.: Koltay Tibor) 139

Olvasáskultúra és identitás
GEREBEN Ferenc: Olvasáskultúra és identitás. *A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata*
(Ism.: Arató Antal) 146

Tanulmányok az olvasásról
KAMARÁS István: Olvasásügy (Ism.: M. Mátrai Görgyi) 150

Az egyetemi könyvtári rendszerek pénzügyi szükséglete
GRIEBEL, Rolf: Etatbedarf universitärer Bibliothekssysteme. *Ein Modell zur Sicherung der Literatur- und Informationsversorgung an den Universitäten* (Ism.: Éger Veronika) 159

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ
(REFERÁTUMOK)

Könyvtár és információtudomány 163
Könyvtár és tájékoztatásügy 164
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 177
Munkafolyamatok és szolgáltatások 192
Tájékoztatási rendszerek 210
Vezetés , irányítás 211
Felhasználók és használat 216
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 223
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 225
Kapcsolódó területek 229

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Novák István

TARTALOM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

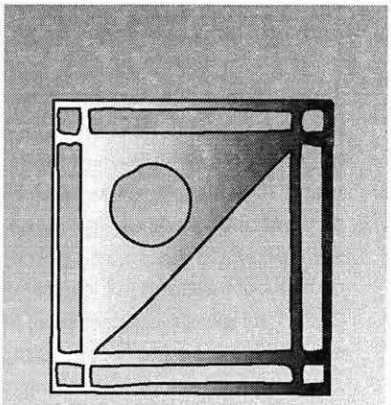

ABSTRACTS

STUDIES

Where to find the book reviews?

MURÁNYI Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 9–30.

The article investigates the Hungarian information sources where book reviews of the past few years can be found. The availability of book review records related to literary works was examined on the basis of book reviews published in a newspaper (Népszabadság) and in a weekly periodical (Élet és Irodalom). The results were then compared with the data of a survey conducted in 2002 by Géza Vasy that examined the number of critiques and reviews published in 12 literary magazines. In the case studies of the pre0sent article, the author searched for reviews of three non-fiction works and two recently published novels, using every possible searching tools and information sources. The results show that an average library user would need to undertake very time-consuming research work in order to find the reviews of a book with a relative completeness. Two international examples of efficient book review searching are presented: the Book Review Index (BRI) and the B ook Review Digest Plus (BRD+), databases in which the author did searches for reviews of books by Hungarian writers. As a conclusion, the author proposes the idea of a Hungarian catalogue of book reviews, either set up as an independent database, or as part of an already existing database.

Libraries, computers, reading. Quick report on the results of a survey conducted by the National Széchényi Library and TÁRKI Social Research Centre

NAGY Attila – PÉTERFI Rita

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 31–45.

TÁRKI Social Research Centre has been conducting longitudinal household monitoring surveys since 1992. In 2005, on the initiative of the National Széchényi Library, 10 questions on reading habits and library use, as well as 10 questions on computer and Internet use were added to the permanent topics. The survey was carried out between 16th September and 15th October 2005. The sample consisted of 3674 citizens over 18, in order to make the results comparable with the data obtained from previous reading surveys over the past four decades. This quick report highlights the most spectacular changes and tendencies.

As for the proportion of book readers within the surveyed sample, the percentage of non-readers has increased from 40% to 60% since the 1960s. 80% the of non-readers do not use computers either. When taking a closer look at the content of reading, it can be noted that instead of the classical orientation of the 1960s, readers show a preference towards national and international popular fiction, however, a slight improvement in quality book reading can be stated too. The reading of newspapers and magazines has been decreasing continuously. In respect of sources of reading, the number of books obtanied by library loan has decreased by 66% and the motivation for buying books has weakened as well. The usage data of library services show stagnation. Who is the average library user? She is a woman, aged between 18 and 29, and she is most likely member of several libraries. Questions were asked about the latent library users (e.g. family members), the frequency of library visits, and the range of services used. The responses revealed a significant setback in the requests for reference services. As opposed to this, the use of computers has increased and shows a close connection to library use. However, the percentage of the culturally disadvantaged – in this context the non-readers - is increasing, the maintained usage data of library services is probably due to the expansion of higher education, while the use of Internet shows stagnation.

Hungarian frequency dictionaries

LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 45–58.

The automation of abstracting is based on the definition of the most important sentences of the text, and is produced with statistical methods, using the achievements of linguistics. First of all, a word frequency list needs to be established in order to define the most significant words of the text. The first Hungarian frequency dictionaries were published between the two world wars. They were extensively used in shorthand writing (e.g. the language of the Hungarian Parliament debates, or the language of newspaper articles). Frequency dictionaries also started to play an important role in setting up the vocabularies of language learning textbooks. Several vocabularies of the poetic language of classic authors (Sándor Petőfi, Gyula Juhász, Mihály Csokonai Vitéz, Miklós Zrínyi) and vocabularies related to Hungarian classic literary works were published. Some other works dealt with children's vocabulary and the language of newspaper s, while glossaries of scientific disciplines were only published a later time.

One of the most important ongoing Hungarian dictionary projects is called the Szószablya /WordSword project carried out at the Budapest University of Technology and Economics. This project aims to create a web dictionary on the basis of the Hungarian webcorpus, a collection of more than 18 million Hungarian webpages. Another large-scale project is the Hungarian National Corpus, carried out at the Research Institute for Linguistics of the Hungarian Academy of Sciences. This latter project is based on a corpus of 150 million words to represent the written use of the Hungarian language. .

The legal regulation of libraries in Austria – Hungary

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 59–95.

In the historical period of Austria-Hungary (1867-1918), only a few areas of the operation of libraries and museums were legally regulated. Although various concepts were elaborated by professional groups in order to prepare a comprehensive state regulation for cultural institutions, these efforts did not go past the stage of discussion.

The study presents the circumstances in which a new law on legal deposit came into effect in 1897. A previous law on legal deposit had existed since 1848, but the rapid development of the printing and publishing

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

industry, as well as the need for additional types of documents to deposit made it necessary to introduce some amendments. During the long debate, the following issues were raised: how many copies should be requested for deposit; should the copies be provided free of charge or should libraries reimburse the printers for the copies; is it better to create one or several deposit libraries? The new regulation distinguished the deposit of administrative documents and scientific publications, establishing the legal framework for the deposit of publications for academic purposes. The second part of the study focuses on the state administration and the professional guidance of libraries. In 1897, the National Council of Museums and Libraries was set up, followed by the Nati onal Alliance of Museums and Libraries in 1902. In the legal and administrative conditions of the dual monarchy, Hungarian libraries had a chance to raise to the level of services of other European libraries. The organisational framework of the Hungarian library system was founded during that time, and the same period gave new momentum to the development of the largest collections that continue to operate to date.

In remembrance of Magda Horváth (1914-2005)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 96–99.

Magda Horváth was an outstanding expert and professor of library cataloguing and indexing. She worked at the Centre for Library Science and Methodology of the National Széchényi Library. Together with Dénes Kövendi, she was one of the authors of the Hungarian thesaurus of library science and reference services that is still being used by the Library and Information Science Library for subject cataloguing. She was also editor of Könyvtári Figyelő (Library Review), at that time known as Könyvtári and Dokumentációs Szakirodalom (Hungarian Journal of Library Science and Documentation).

The code of ethics of Hungarian librarianship

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 100–101.

Library Review publishes the final version of the code of ethics of Hungarian librarianship, issued in January 2006. The 10 chapters deal with the following issues: 1. The code of ethics in librarianship 2. Core values 3. The librarian profession 4. Collection management 5. Serving library users 6. Transferring information 7. The professional community of librarians 8. The library as a workplace 9. Public relations 10. Validation of the code of ethics

FROM ABROAD

"Gormangate or the Revenge of the Blog People?" – summary by Jenő Mohor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 103–108.

Report on the debate provoked by the article of Michael Gorman „Revenge of the Blog People!", published in February 2005 in Library Journal. The summary is based on the original article and responses published in Library Journal.

The acquisition of German language books in three Budapest research libraries. Cultural setting and library division of labour. Part 2. 1945–1990.

NIESSEN, James P.

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 109–128.

The second part of this study of the acquisition of German language books at the libraries of the Eötvös Loránd University, the Hungarian Academy of Sciences, and the National Széchényi Library since 1990 traces fluctuations in the prestige of German language and culture, and the Communist authorities' efforts to coordinate collection development among the country's libraries. German as a language of scholarship declined more slowly in Hungary than in Western countries, due to the special relationship of Germany and Hungary.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Digitisation with DjVu in Hungarian

HAJNAL-WARD Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 129–137.

The preservation of documents in electronic form is a solution widely applied by libraries and archives. DjVu is a new image compression technology that allows the digitisation and display of very high resolution images of scanned colour pages of documents. The author presents the most important features of the new technology, and gives examples of its application in library environment through the digitisation work carried out at the Library of the American-Hungarian Foundation.

BOOK REVIEWS

ANDRETTA Susie: Information literacy: a practitioner's guide

Reviewed by Koltay, Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 139–145.

GEREBEN Ferenc: Reading culture and identity. The cultural and national identity of Hungarian minorities in the Carpathian Basin

Reviewed by Arató, Antal

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 146–149.

KAMARÁS István: Reading education

Reviewed by M. Mátrai, Györgyi

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 150–158.

GRIEBEL Rolf: Etatbedarf universitarer Bibliothekssysteme. Ein Modell zur Sicherung der Literatur und Information versorgung an den Universitaten.

Reviewed by Éger, Veronika

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 159–162.

ABSTRACTS

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 1. pp. 163–236.

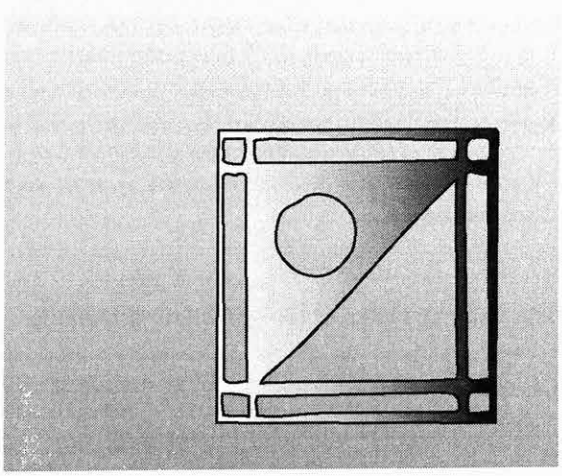

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

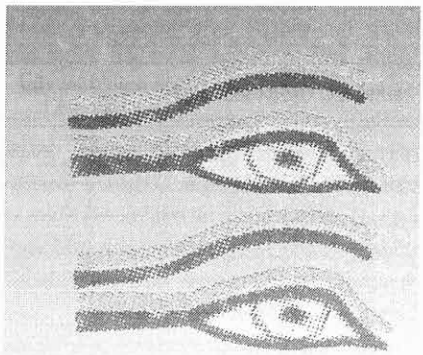

TANULMÁNYOK

Hol vannak a recenziók?

MURÁNYI Péter

A címben a recenziók helyett szerepelhetne „könyvkritikák", vagy „könyvismertetések" is. Alcímként is sok lehetőség jöhetett volna számításba, köztük „Dúsuló konklúziók", „Valóságkeresés", „Az újraalapozás igénye", „Mi veszett el?", hogy ezek a lehetőségek honnan származnak, valamivel később derül majd ki az írásomból.

*Vasy Gézá*nak jelent meg érdekes tanulmánya az Életünk 2005. januári számában *A kritika és a kritikus halála és halhatatlansága* címen[1]. Az utolsóként említett alcím-lehetőség az ő írására is vonatkozhatott volna, mivel ő többek között a megjelenő kritikák mennyiségi változásainak tendenciáival foglalkozott, s részletes, számszerű elemzés alapján jelentős csökkenést tapasztalt.

Véleménye szerint az irodalom fogalma és társadalmi helyzete soha nem változott meg olyan mértékben, mint mostanában, ennek ellenére sem az írók, sem az olvasók, sem a kritikusok nem tűntek el. Megállapítja, hogy amíg új irodalmi alkotások születnek, addig kritikára is szükség van. A kritika egyik legfőbb funkciójának azt tartja, hogy a tájékozódás nélkülözhetetlen segédeszköze legyen, kérdés, hogy mennyire tud megfelelni ennek a funkciónak. Ehhez 12 irodalmi folyóiratban 2002-ben megjelent kritikákat vizsgált meg, ez alapján állapította meg a kritikák és kritikusok számát, azokat a műveket, amelyekről a legtöbb kritika íródott, az ezekre vonatkozó adatokat a 2001-esekkel és 2003-asokkal is kiegészítette. Azt is megvizsgálta, hogy mely kritikusoktól jelent meg több írás is, kik publikálnak több helyen is.

A korábbi helyzettel való összehasonlításként az 1975-ös év anyagát vizsgálta meg, az itteni 6 folyóiratban átlagosan 73 kritika jelent meg, míg a 12 2002-esben csak 34. Ezek az adatok mind közvetlen vizsgálataiból származnak. A hetvenes évek első fele pályakezdő költői fogadtatásának vizsgálatakor nem utal forrásra, de az bizonyára az OSZK által kiadott *A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1971–1975*-ös két kötete lehetett, hiszen az már nem valószínű,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy a korabeli napilapokat is fellapozta volna. Vajon ma is olyan könnyen meg tudná állapítani ezeket az adatokat? A kritikák számának visszaesése mellett, amit tanulmányában megállapított, mi a helyzet a róluk való tájékozódás lehetőségeivel? A tanulmány javaslatokat, óhajokat fogalmaz meg azzal kapcsolatban, hogy az irodalomkritika szempontjából mi segíthetné az egészségesebb irodalmi életet.
A nyolc megállapítása közül a hetedik kapcsolódik legközvetlenebbül témánkhoz:

„7. Hiányoznak a gyorsan elkészülő bibliográfiák, például egy-egy év könyvterméséről, egy-egy könyv kritikai visszhangjáról."[2]
Ez arra utal, hogy ebből a szempontból sem teljesen elégedett a helyzettel.
Jelen tanulmány témája a megjelenő kritikák megtalálhatósága, visszakereshetősége, de az ezzel kapcsolatos részletes vizsgálatok eredményeinek bemutatása előtt is meg lehet állapítani, hogy a helyzet ebből a szempontból sem teljes mértékben megnyugtató.

A recenziók feltárásával kapcsolatos korábbi vélemények

A magyar cikkanyag feltárásával foglalkozó diszszertációmban én is fontosnak tartottam, hogy külön fejezetet szánjak a recenziók feltárása kérdéseinek.[3]
A dolgozat korábbi részében több alkalommal együtt idéztem a szépirodalmi művek és a recenziók feltárására vonatkozó megállapításokat. Az irodalmi folyóiratok anyagát vizsgálva azt lehetett tapasztalni, hogy a leginkább feltáratlannak a magyar szépirodalmi művek mellett a nem kifejezetten irodalmi művekről szóló recenziók bizonyultak, társadalomtudományi művekkel pedig még leginkább a szociológiai és a nemzetiségi adatbázisban találkozhattunk. Mivel a Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertóriuma (MNB IKR) tudatosan nem vette fel ezeket, a leginkább ott feldolgozott szakterületeken, folyóiratokban megjelent recenziók esetében látszik legkisebbnek az esély, hogy megtaláljuk őket, de az egyes alkalmazott tudományi folyóiratok anyaga esetében is ez a műfaj látszott a legkevésbé feltártnak. (Vasy Géza is utalt rá, hogy egyes irodalmi folyóiratok milyen nagy számban közölnek nem irodalmi művekről kritikákat.)
A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár vállalkozását, amelyből irodalmi adatbázisuk kifejlődött, hivatalos neve és az irodalmi analitikus elnevezés mellett recenzió katalógusként is emlegették. *Bükyné Horváth Mária* már néhány évvel 1963-as megindulása után, 1967-ben megjelent cikkében a Magyar Nemzeti Bibliográfiát és a Magyar Folyóiratok Repertóriumát (MFR) kiegészítő általános recenzió-bibliográfia alapjait látta benne, nemzetközi példaként a *Letopisz' Recenzij-t* említve:

„Az általános recenzió-bibliográfia szükségessége melletti másik bizonyíték az, hogy számos tudományos intézet (az MTA Nyelvtudományi Intézet, az MTA Pszichológiai Intézet stb.) az intézetben folyó szakbibliográfiai gyűjtőmunka során jelentős erőfeszítést tesz a tudományterületet illető recenziók gondos feldolgozására. E vállalkozások azonban – bizonyos tekintetben – mindig hiányosak maradnak: az intézet által képviselt tudománnyal határos tudományterületekre, ill. az úgynevezett interdiszciplináris tudomány-területekre vonatkozó recenzió-anyagról nem tudnak megfelelően alapos feldolgozást-feltárást nyújtani. Nyilvánvaló, hogy egy általános, minden szakterületre (a technikai, természettudományi tudományterületekre is kiterjedő) recenzió-bibliográfia meg tudna birkózni az említett mélyrehatóbb, a rokon területek tájékára is kiható recenzió-tájékoztatással." [4]
Fügedi Péterné is fontosnak tartotta, hogy a kurrens szakbibliográfiák helyzetéről szóló összeállításában a recenziók feltártságával (és feltáratlanságával) is foglalkozzon.
„Az általános nemzeti bibliográfia egyik megoldatlan problémája a recenziók feldolgozása. Igaz ugyan, hogy az 1971-ben megindított „Hungarica külföldi folyóiratszemle" közli a Magyar szerzők munkáiról, ill. Magyar tárgyú könyvekről külföldön megjelent bírálatokat, az 1972-ben induló „Külföldi magyar nyelvű folyóiratok repertóriuma" pedig a magyar nyelven külföldön publikált recenziókra is kiterjed, de épp a hazai anyag feltárásával a nemzeti bibliográfia rendszere adós maradt. Ma a szakbibliográfia az egyetlen forrás, amely e tekintetben rendelkezésünkre áll. A recenziók feldolgozása szinte kizárólagosan a társadalomtudományok, humán tudományok bibliográfiáira jellemző (pedagógiai, állam- és jogtudományi, történettudományi, néprajzi, művészettörténeti, numizmatikai, sport- és testnevelési szakbibliográfia), egyetlen ettől eltérő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kivételként a földtani bibliográfia említhető meg. A könyvismertetések, bírálatok feltárása elsősorban az irodalomtudomány, irodalomtörténet számára nélkülözhetetlen, a kortárs irodalom, új írók, új irányzatok esetében gyakran az egyetlen kritikai forrás. Elsősorban e felismerés hívta életre a FSZEK kiadásában megjelenő „Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus kartotékjai" c. kiadványt."[5]

Szentmihályi János a hungarika feltárás kapcsán vetette fel a napilapok, s azon belül recenzióanyag feltárásának szükségességét.

„Nem ritka, hogy egyes munkatársak, így elsősorban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban dolgozók, napilapok, magazinok közleményeire is felhívják a figyelmet. Ez azonban korántsem elegendő. A magyar zeneművek és magyar zeneművészek külföldi előadásainak visszhangja, magyar irodalmi alkotások, írói életművek, színművek és filmek fogadtatásának regisztrálása a napilapok és magazinok figyelése nélkül hiányos."[6]

A II. Bibliográfiai Munkaértekezleten *Láng József* a 19. századi anyagok feltárása miatt aggódott.

„Az irodalomtudományi szakbibliográfiai tevékenység hiányosságairól szólva meg kell említeni azt is, hogy az eddigi feltárások a forrásoknak viszonylag csak szűk körére terjedtek ki. Áll ez az Irodalomtudományi Intézet említett kézikönyvsorozatára is, melynek anyaggyűjtése során figyelmen kívül maradt a napi- és hetilapok nagy része. Bizonyossággal mondható, hogy ennek következtében nem csekély számú, s főleg nem elhanyagolható fontosságú információ maradt rejtve a kutatás számára (kritikák, híranyagok, polémiák s más írások adatai). Vajon tudomásul vehető-e, hogy ezek továbbra is rejtve maradjanak a lapok tengerében? Aligha. Egy, s bizonyára nem is kis részüket felszínre hozhatja a Petőfi Irodalmi Múzeum ismertetett személyi bibliográfia vállalkozása, de mi lesz a 19. századi periodikumokban publikált írásokkal."[7]

Vasy Gézának a recenziók számának csökkenésére vonatkozó megállapításaira 2003 vége felé a Magyar Televízió Tudósklub című műsora alapján tudtam utalni, már később jelent meg előadása *Irodalmi folyóirataink helyzetéről* címen a Duna-part című lapban[8], ahol röviden foglalta össze azokat az adatokat, amelyeket az Életünkben megjelent, idézett tanulmányban később részletesen kifejtett.

Egy szintén 2003 őszi rádióműsorban egy, a világirodalommal foglalkozó szakember arra panaszkodott, hogy a magyar irodalmi alkotásokról még csak-csak jelennek meg értékelések, de a világirodalmi alkotásokról szinte egyáltalán nem. Ezeknek az állításoknak az igazságtartalmát akkor lehetne igazolni, ha a két időszakból rendelkezésünkre állnának az adatok, s össze tudnánk hasonlítani őket. Ha kevesebb a feltárandó anyag, sokkal jobbak a technikai feltételek, akkor azt feltételezhetnénk, hogy az újabb anyagban való tájékozódás sokkal könnyebb. Esettanulmányokon, konkrét példákon keresztül próbálom érzékeltetni, hogy ez távolról sincs így, régebben arra panaszkodtak sokat, hogy a túl sok különböző feltáró eszközben nem könnyű az eligazodás, ma már egyáltalán nem ez a helyzet, s nem az eligazodás vált könnyebbé.

Ezzel a kérdéssel én is foglalkoztam korábban, már a szintén a Könyvtári Figyelőben megjelent tanulmányom címe (*Magyar válogatott. Érett bibliográfiák dicsérete*)[9] is erre utalt. A korábbi időszak műveiről megjelent recenziókról való tájékozódás forrásait a Sorstalanságról megjelent kritikák példája alapján mutattam be, így ez Vasy Gézáéhoz hasonlóan 1975-ös adatokból indult ki. A vizsgált források között szerepelt az OSZK már említett bibliográfiája, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irodalmi analitikus katalógusa, az ez alapján készülő irodalmi adatbázis a maga hiányosságaival, utalás történt a Látóhatár negyedévenkénti kritikajegyzékére, vagyis az adatbázis kivételével csupa olyan forrásra, amelyek az újabb időszakok anyagához már nem állnak rendelkezésünkre. Azt szükséges most áttekintenünk, hogy a legutóbbi évek recenzióiról milyen forrásokból, mit tudhatunk meg.

A 2000-es évek elején megjelent művek recenzióiról való tájékozódás esélyei

Napilapok

Ahhoz képest, hogy Láng József a 19. századi periodikumok feltárása miatt aggódott, azt tapasztalhatjuk, hogy a 20. század utolsó és a 21. század első éveiben a napilapokban megjelent irodalmi vonatkozású anyag feltártsága nagyon hiányosnak látszik. 2000-től az irodalmi adatbázis utolsó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

CD-ROM-os változata 3, 3 és 8 tételt vett át a Népszabadságból, legtöbbször nekrológokat. A Magyar Hírlap esetében 0, 2, 1 ez a három szám, a Magyar Nemzetben 3, 1, 5, a Népszavából pedig összesen 3 tétel került be az adatbázisba, még 1989-ből és 1993-ból. Ezekre az adatokra tudtam utalni a 2004 legelején lezárt szövegben.

Az adatbázisnak a 2004 tavaszán az internetre felkerült változata ehhez képest viszonylag jelentős változást mutat, elsősorban a Népszabadság esetében. A 2000-es és 2001-es adatok nem változtak meg, de 2002-es tételek száma nőtt, a későbbi évek további növekedést mutatnak. Ez a növekedés azonban csak a korábbi évek rendkívül alacsony számaihoz képest jelentős, s messze elmarad attól, ami szerepelhetne az adatbázisban.

A Népszabadságból bekerült tételek között (éves bontásban 2000-től: 3, 3, 18, 20, 24, 15) döntő többségben vannak a nekrológok (36) és a díjakkal foglalkozó közlemények (15), ezeket követik az irodalmi ügyekkel és az egyes írókkal foglalkozó írások (6–6), a filmkritikák (5) interjúk (4), emlékezések (2) és egy köszöntő. A Magyar Hírlap tételei közül (0, 2, 6, 0, 1, 2) 7 díjakkal, kitüntetésekkel foglalkozik, mellette 2 filmkritika, 1–1 nekrológ és köszöntő található. A Magyar Nemzet hasonló nagyságrendű tételei (3, 1, 7, 1, 1, 1) közül 4–4 díjakkal, kitüntetésekkel foglalkozó, íróról szóló írás és nekrológ mellett az utóbbi 2 évben 1–1 filmkritika található. A Népszavából több mint egy évtized után bekerült 3–3 2004-es és 2005-ös tétel között 3 filmkritika, 1–1 nekrológ és interjú mellett egy könyvről szóló közleményre is bukkanhatunk, ez a Menedékház című Sárközi Márta-emlékkönyvről, a szerkesztővel készített interjú. Ha ezt el is fogadnánk recenziónak, akkor sem mondhatnánk, hogy ezzel megoldódott a 2000-es években a napilapokban megjelent recenziók feltárásának ügye. (A filmkritikáké sem igazán, de legalább a Szezon, a Fekete kefe és a Kész cirkusz kritikáiról elég alaposan tájékozódhatunk, többek között napilapokban megjelentekről .)

Vannak-e, voltak-e egyáltalán feltárandó recenziók?

A Népszabadságban 2000-ben megjelent recenziók

Mivel így a bibliográfiai feltárás alapján való tájékozódás lehetőségeiben nem nagyon bízhatunk, a Népszabadság 2000-es anyagát tartalmazó CD-ROM-ról próbáltam kigyűjteni a recenziókat. Ezen a lemezen a teljes év anyaga megtalálható, a teljes szövegben is lehet keresni. A kérdés az, hogy a teljes szövegek (akár tökéletes kereshetőség esetén is) pótolhatják-e a feltárást. Ebben az esetben kiválasztottam három olyan szerzőt, akiről tudni, hogy rendszeresen írnak könyvkritikákat a lapba, s a nevük alapján sikerült megtalálni azokat, amelyek megjelentek tőlük. Az egyes művekről szóló kritikákat is meg tudnánk valahogy találni a szerzők neve alapján, legfeljebb előjönnének az egyéb említéseik is, s ha nem csak egy adott művükre vonatkozóan keresünk, sorban elő kellene venni minden egyes év lemezét (a Népszabadság esetében), aztán jönne a többi napilap, a Magyar Hírlap esetében legalább 1994 szeptemberétől együtt van az anyag (a lap 2004 végi válsága miatt csak 2003-ig), a Magyar Nemzet és a Népszava ilyen formában nincs meg, itt az interneten található változat archívumában próbálhatunk keresni. Mindezek után valószínűleg jobbnak találnánk, ha valaki a feltárást előzetesen már elvégezte volna, s tudhatnánk, hogy mit hol találunk.

A Népszabadságban nem létezik már az a fajta könyvszemle, amikor több műről írtak nagyon röviden mondjuk az 1970-es években, ezeket minden egyes műnél egyenként felvették az akkori eszközök, az itteni gyűjtés eredményei mind egy-egy műről szólnak, az olvasóra bízva, hogy elég rangosak-e a kritizált művek és a recenziók, hogy ne könnyen nyugodjunk bele abba, hogy ezek a mostanra kialakult bibliográfiai-adatbázis rendszerben gyakorlatilag feltáratlanok, megtalálhatatlanok.

Margócsy István könyvkritikái a Népszabadságban 2000-ben

02. 5.: Mándy Stefánia: Scintilla. Új és válogatott versek.
04. 22.: Simon Balázs: Például a galamb
06. 3.: Ferencz Győző: Alacsony ég alatt.
09. 2.: Barnás Ferenc: Bagatell
10. 7.: Gádor Béla: Néhány első szerelem története
11. 18.: Szilasi László: A Kopereczky-effektus

Reményi József Tamás könyvkritikái a Népszabadságban 2000-ben

01. 8.: Petri György: Amíg lehet
01. 15.: Tandori Dezső: Kolárik légvárai
03. 18.: Csaplár Vilmos: Semmit, örökké
05. 20.: Bertók László: Februári kés
07. 1.: Parti Nagy Lajos: Hősöm tere

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

08. 5.: Kovács András Ferenc: Kompletórium
09. 9.: Háy János: Közötte apának és anyának, fölötte a nagy mindenségnek
10. 14.: Erdős Virág: Lenni jó
11. 11.: Solymosi Bálint: Detonáta
12. 16.: Kántor Péter (szerk.): Visszanéző

Takács Ferenc könyvkritikái a Népszabadságban 2000-ben

01. 22.: Orbán Ottó: Lakik a házunkban egy költő,
02. 26.: Maller Sándor (szerk.): „...mily remekmű az ember!" „What a piece of work is a man!"
03. 4.: Márai Sándor: Szabadulás
03. 25.: Seamus Deane: Nyughatatlan ír lelkek
04. 1.: Ugrin Aranka (szerk.): Ezer esztendő
04. 29.: Füzi László (szerk.): Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete
05. 6.: Petri György válogatott versei
05. 27.: Görömbei András (szerk.): Havon delelő szivárvány
06. 10.: Ágh István: A képzelet emléke
06. 24.: Volker Neuhaus: Grass. Író a felejtés ellen
07. 8.: Kőrösi Zoltán: Orrocskák (nagy-budapesti-szerelmes-regény)
07. 29.: Lawrence Norfolk: A pápa rinocérosza
08. 12.: Péter László (szerk.): Új Magyar Irodalmi Lexikon
08. 26.: James Joyce: Dublini emberek
09. 16.: Oravecz Imre válogatott költeményei
09. 30.: Magyar Zoltán: A liliomos herceg
10. 21.: Keresztury Tibor: Reményfutam – keleti kilátások
11. 11.: Tom Wolfe: Talpig férfi
11. 25.: Csányi Vilmos–Makovecz Benjámin: A kentaur természetrajza
12. 2.: Szilágyi István: Kő hull apadó kútba

Azóta is hétről-hétre találhatunk recenziókat a Népszabadságban, szombatonként 2–2-t. Ha valaki Csiki László: A jóslat című művéről keres anyagot, honnan fogja megtudni, hogy itt a 2005. október 15-i számban találhatja Reményi József Tamás írását?

Az Élet és Irodalomban 2000-ben megjelent könyvkritikák feldolgozottsága

Az Élet és Irodalom az irodalmi adatbázisban a legnagyobb tételszámmal szereplő lap. Mégis, ha számról számra megnézzük, hogy mi került be a lapban megjelent kritikák közül az adatbázisba, szinte nem találhatunk olyan számot, amelyből minden benne lenne.

1. táblázat

Az *Élet és Irodalom*ban 2000-ben megjelent könyvkritikák az irodalmi adatbázisban

	1			2			3			4			5			6			7			8			9			10		
	Ö	F	N	Ö	F	N	Ö	F	N	Ö	F	N	Ö	F	N	Ö	F	N	Ö	F	N	Ö	F	N	Ö	F	N	Ö	F	N
1-10	9	5 (2)	4 (2)	9	8	1	9	2 (1)	7 (4)	9	4 (3)	5 (1)	9	5 (2)	4 (2)	8	7 (3)	1	9	4	5	10	2	8 (3)	8	8 (3)	-	8	6	2 (2)
11-20	9	5 (3)	4 (1)	8	2 (2)	6 (1)	9	3 (1)	6 (2)	9	5 (1)	4 (2)	9	4	5 (4)	7	1 (1)	6 (1)	9	1 (1)	8 (1)	9	5	4	9	1 (1)	8 (4)	8	2 (2)	6
21-30	8	-	8 (2)	15	9 (6)	6 (3)	8	4	4	9	1	8	8	3	5	8	3	5	8	3	5	9	4	5	8	6	2	10	5	5
31-40	9	8	1	10	3	7	8	6	2	8	3	5	7	1	6	8	5	3	6	6	-	8	3	5	9	2	7	8	4	4
41-50	9	2	7	7	5	2	15	6	9	7	1	6	8	5	3	8	3	5	7	2	7	8	-	8	5	4	1	11	3	8

Megjegyzések az 1. táblázathoz:
Számonként az első oszlopban az látható, hogy az adott számban összesen hány könyvkritika jelent meg (Ö), majd a következő kettőben az, hogy ezek közül mennyi lett felvéve (F), illetve fel nem véve (N) az irodalmi adatbázisban, az Ex libris rovatot annyinak számítva, ahány műről (legtöbbször 4-ről) írtak.
Az alatta levő sorban a 22. számig zárójelben az látható, hogy az irodalmi adatbázisban felvett, illetve a fel nem vett könyvkritikák közül mennyi került be a Webkat.hu-ba.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

431 könyvkritika jelent meg a lapban az év folyamán. Ebből az irodalmi adatbázisban 190-et vettek fel, 241-et azonban nem. A kimaradtak közül a Webkat.hu-ba bekerült 35, így a két adatbázisban összesen 225 műről található kritika, 206-ról azonban egyikben sem. Az első 22 számban, amelyet ilyen formában feldolgozott a Webkat.hu, 197 kritika jelent meg, ebből az irodalmi adatbázisban 89 van benne, a Webkat.hu-ban pluszban felvett 35 tétellel együtt 124-et vettek fel, 73-at nem. A további 28 számból, amelyből a WebKat.hu egyet sem vett fel, a 234 kritikából 101 van benne az irodalmi adatbázisban, 133 nincs.

Ha a kritikák szerzői szerint vizsgáljuk az anyagot, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy nagyon sokan vannak olyanok, akiknek egyes írásait felvették, másokat nem, több esetben az Ex librisben szereplő 4 mű közül egyeseket felvesznek, másokat pedig nem. Az volt valószínűsíthető, hogy a dokumentumok tartalma határozza meg, hogy mit vesznek fel és mit nem. Mivel az ismertetett művek többsége Magyarországon megjelent könyv, ezeket meg lehetett keresni az MNB CD-ROM-on.

Azt lehet megállapítani, hogy olyan művet, amely nem az irodalomhoz sorolható, alig vettek fel, a kivételt a 7. számból Bán Zsófia Ex librise jelenti, ahonnan a fényképészettel kapcsolatos négy könyv közül kettő bekerült az adatbázisba (az egyik Nádas Péter: Valamennyi fény című könyve, tehát vannak irodalmi vonatkozásai), a másik kettő azonban nem, továbbá egy, a 133.1-be sorolt mű.

	894.511	82/89	Összesen
(091)	2	-	2
(092)	11	1	12
-121	2	-	2
-14	27	4	31
-2	2	8	10
-293	-	1	1
-3	3	1	4
-31	31	31	62
-312.6	1	-	1
-32	24	3	27
-34	2	4	6
-4	5	3	6
-43	3	-	3
-82	1	-	1
-9	-	-	
-92	1	1	2
-94	4	3	7
Egyéb	3	3	6
Összesen	**122**	**63**	**185**

A fel nem vett kritikák szakterületi megoszlása főosztályonként a következő volt:

0: 5
1: 23 (6 más főosztályba is beosztva)
2: 10 (3)
3: 28 (6)
5: 3
6: 6 (4)
7: 35 (3) , ezen belül 7.03: 4, 73/76: 5, 75: 3, 77: 7, 78: 10, 79: 6 . 800/809: 3
82: 12
820/899: 21
894.511: 38
9: 23

Ezen kívül voltak még további, be nem sorolt művek (nem Magyarországon megjelentek, nem könyvek).

Az, hogy a nem irodalmi tárgyú művek kritikáit nem találhatjuk meg az adatbázisban, nem meglepetés (bár ezekről is érdekes listát lehetne összeállítani), az viszont igen, hogy irodalomhoz sorolt művek közül is sok olyan volt, amelynek a kritikáját nem vették fel az irodalmi adatbázisba.

82(091)

Bonyhai Gábor összegyűjtött munkái I-II. Balassi, 2000. (A 27. és a 34. számból sem)

820-31

Rowling, J. K.: Harry Potter és a Titkok kamrája. Animus, 2000.

Norfolk, L.: A pápa rinocérosza. Athenaeum, 2000. (2 kritika)

894.511(091)

Szörényi László: Studia Hungarolatina. Kortárs, 1999.

Egyed Emese: Kard és penna. Osiris, 1999.

Angyalosi Gergely: Kritikus határmezsgyén. Csokonai, 1999.

Szilasi László: A Kopereczky-effektus. Jelenkor, 2000.

2. táblázat

Az *Élet és Irodalom* 2000-es évfolyamában megjelent, az irodalmi adatbázisba felvett kritikák közül az irodalomhoz sorolt művekről szólók szakterületi megoszlása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lator László: Kakasfej vagy filozófia? Mire való a vers? Európa, 2000.
Füzi László: Lakatlan Sziget I-III. Kalligram, 2000.

894.511(092)
Fried István: Árnyak közt mulandó árny (tanulmányok Baka István lírájáról). Tiszatáj, 1999.
Tört pálcák. (Szerkesztette: Wágner Tibor.) Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
Hornyik Miklós: Beszélgetés írókkal. Ister, 2000.
Beszélgetés Spiró Györggyel 1998-99. Scolar, 2000.
Sturm László: Hagyományok metszéspontján. Források, műfaji klisék és elbeszélésmódok Krúdy Gyula egy regénycsoportjában. Anonymus, 2000.
Kortárs magyar írók 1945-1997, I-II.
Bibliográfia és fotótár. Enciklopédia, 1998, 2000.
Búcsú barátaimtól. Baka István emlékezete. Vál., szerk. és összeáll.: Füzi László. Nap, 2000.

894.511(100)
A határon túli magyar irodalom kislexikona. Fiesta-Saxum, 2000.
A magyar emigráns irodalom lexikona. Argumentum-PIM és Kortárs Irodalmi Központ, 2000.

894.511-14
Nagy Gabriella: Vállalok bérbe sírni. Platinus, 2000.
Szép versek 2000.

894.511-3
Kukorelly Endre: Rom, avagy a Szovjetónió története.

894.511-32
A nő, az más. Vál. és összeáll.: Kőrössi P. József. Palatinus, 1999.
Körkép 2000. Magvető, 2000.

894.511-4
Sándor Iván: Menekülő évek. Búcsú a huszadik századtól. Jelenkor, 2000.
Schöpflin Gyula: Marokszedés. Esszék, tanulmányok és még sok minden más. Argumentum, 2000.
Eörsi István két kötetének német fogadtatása.

894.511-92
Martos Gábor: Budapesti levelek. Papirusz Book, 1999.
Bojtár B. Endre: Gazdátlan bűnök. Palatinus, 1999.
Keresztury Tibor: Reményfutam. Keleti kilátások. Magyar Narancs könyvek, 2000.

894.511-94
Polcz Alaine: Az életed, Bíró Berta. Pont, 2000.
Láng György: Terítéken az életem. Kóstoló az én XX. századomból. Vince, 2000. (csak ide osztályozta az MNB)

Az Élet és Irodalom 2000-es évfolyamából 237 rekord került be az irodalmi adatbázisba, addig ennél több csak egyetlen évből, 1997-ből származott (251), néhány olyan év volt még, amelyből nem sokkal kevesebb. A 2000-et követő évek többségében némileg nőtt a tételek száma (2001: 237, 2002: 247, 2003: 319, 2004: 326, 2005: 255), de még a legmagasabb tételszám is jóval elmarad a megjelent recenziók számától, miközben egyéb közleményeket is feldolgoznak, így akármelyik évet vizsgálnánk, sok feldolgozatlan anyaggal találkozhatnánk.
Mivel 1998 elejétől az Élet és Irodalom anyaga megtalálható az interneten, abban reménykedhetünk, hogy az itt jelzett hiányosságokat más eszköz pótolhatja. Láthattuk, hogy a WebKat.huban találhatunk olyan tételeket, amelyek az irodalmi adatbázisban nem voltak meg, az 1. számból ilyen a Vegyesváltó. Pillanatképek nőkről, férfiakról. (316.37-025.2(439)"199") és Szilágyi Sándor: A Hétfői Szabadegyetem és a III/III. (3233.22(439)"197/198"(093)), de szinte kizárólag a 2000-es év első feléből, a 22. számig. Az Élet és Irodalom régi webcímének részletére keresve, azt a kritika tárgyszóval kombinálva 97 találatot kapunk, ezek közül 87 2000-es, a többi 10 1998 és 2002 között elszórva található, meg még 4 2033-ból az *es.hu* URL-részletről. A 2000-es 87 között is vannak olyanok, amelyek nem könyvvel, hanem színházi előadással (4) és filmmel foglalkoznak (8), később azonban feladták ezt a próbálkozást.
Az Élet és Irodalommal ellentétben más lapokból továbbra is folytatódott a kritikák feldolgozása, s nem csak időszaki kiadványokból. 2000-től kezdve a Kritika, s azon belül az Irodalom tárgyszót is kapott tételek száma a következő: **2000**: 402, 160, **2001**: 271, 145, **2002:** 523, 291, **2003:** 468 , 136, **2004:** 348, 70, **2005:** 96, 18. A csúcsot jelentő 2002-es évben 107 Pilinszky János írása (érthető módon nem időszaki kiadványból), 93 a Balkon, 98 a Színház című folyóiratból származik. Ez utal arra,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hogy jelentős számban nem könyvkritikákról lehet szó, néhány egyéb művészeti ágra utaló tárgyszóval (színművészet, színház, képzőművészet, film vagy filmművészet, táncművészet, festészet). Az irodalmi művekről szóló könyvkritikák között sok olyan van, amelyről a leírás alapján nem lehet megállapítani, hogy milyen műről szól, csak akkor tudjuk meg, ha a közlemény teljes szövegéhez eljutunk. A 2004-es írások közül nézzünk csak meg néhány példát. Lődi Tamás: Dúsuló konklúziók (Rába György kötetéről), Sturm László: Valóságkeresés (Láng Zsolt: A szomszéd nő), Sturm László: Az újraalapozás igénye (Görömbei András: Csoóri Sándor), Horányi Katalin: Mi veszett el? (Eleanor Perényi: Több veszett el). Szerencsés esetben a kritikák alcíme tartalmazza azt, melyik műről van szó, ha nem, van olyan, amikor közreműködőként (tárgyi melléktétel) kiemelik a szerző nevét (hogy milyen művéről van szó, ekkor sem tudhatjuk meg a leírásból, s ebből következően nem is juthatunk el oda azt keresve), de az is előfordul, hogy egy ismertetett személyi monográfia tárgyát emelik ki, nem a szerzőjét. Így, miközben a megjelent kritikák kis része kerül be az adatbázisba, azok sem a műfaj sajátos igényeihez igazodó módon feltárva. Hasonló lehet a helyzet a tartalomjegyzék adatbázisokban, ha az alcímet (az ismertetett mű szerzőjét és címét) a lap tartalomjegyzékében nem találjuk meg, csak közvetlenül az adott írásnál, az adatokat pedig mechanikusan a tartalomjegyzékből veszik.

A Vasy Gézánál példaként szereplő művek kritikái és feldolgozottságuk az irodalmi adatbázisban

Vasy Géza 12 irodalmi folyóiratban (Alföld, Életünk, Forrás, Hitel, Holmi, Jelenkor, Kortárs, Kritika, Magyar Napló, Mozgó Világ, Tiszatáj, Új Forrás) vizsgálta meg a 2002-ben megjelent kritikákat. 32 olyan művet talált, amelyről egynél több bírálat is megjelent, ezek közül 15-ről kettőnél is több. Ezek esetében megnézte a 2001-es és a 2003-as év anyagát is, s az innen származókkal kiegészítette az adott művekre vonatkozó kritikák számát. Minden esetben megadta a folyóiratok általa használt kódját is. Ezek az információk megfelelő kiindulópontot nyújtanak ahhoz, hogy a műveknek az irodalmi adatbázisban való feldolgozottságát megvizsgáljuk, bekerült-e minden ezekből a lapokból az adatbázisba, s milyen további lapok szolgáltattak még tételeket az adatbázis számára.

Az ez alapján kialakított táblázatban *(3. tábl.)* a művek sorrendjét Vasy Géza összesített 2001-2003-as adatai adják, de előtte megadjuk a kiinduló, 2002-es számait is. A harmadik oszlopban az irodalmi adatbázisba az adott műről a Vasy Géza által kiválasztott lapokból származó kritikákat szerepeltetjük (előbb azokat, amelyek nála is szerepeltek, majd a továbbiak számát. A negyedik oszlopban az egyéb lapokból származó kritikák számát látjuk, az utolsóban pedig a harmadik és negyedik összegét (igyekeztünk kizárni innen a nem időszaki kiadványokban megjelent és a művekkel kapcsolatos más műfajú írásokat (pl. interjúkat).

Elég bőséges azoknak a lapoknak a listája, amelyekben a kiinduló 12 folyóiraton kívül erre a 15 műre vonatkozó kritikát találhatunk, a következő felsorolásban azt láthatjuk, hogy melyik lapban hány műről és összesen hány írást lehetett találni. Nem meglepetés, hogy az élen az Élet és Irodalom áll, az már meglepőbb, hogy az évente hatszor megjelenő Bárkában a művek több mint feléről lehetett olvasni.

Élet és Irodalom 12–28, Bárka 9–12, Híd 6–7, Irodalmi Szemle 4–5, Magyar Lettre International 3–4, 2000 3–3, Beszélő 3–3, Műhely 3–3, Kalligram 2–6, HVG 2–3, Debreceni Disputa 2–2, Vár Ucca Műhely 2–2, további 19 lapban egy műről egy írás: 168 óra, Árgus, Ezredvég, Föveny, Helikon, Heti Válasz, Irodalomismeret, Korunk, Látó, Literatura, Lyukasóra, Magyar Narancs, Magyar Szemle, Magyartanítás, Pannonhalmi Szemle, Parnasszus, Szépirodalmi Figyelő, Új Holnap, Vigilia.

Ezúttal nem próbálkoztunk azzal, hogy ellenőrizzük, hogy a felsorolt forrásokból minden recenzió bekerült-e az adatbázisba, illetve, hogy még máshol nem jelentek-e meg kritikák a vizsgált művekről máshol. Egyedül azokat az adatokat ellenőriztük, amikor a harmadik oszlop első száma alacsonyabb, mint a második oszlopban szereplő szám, vagyis a lapok átnézése során Vasy Géza találkozott olyan írásokkal, amelyek az adatbázisba nem kerültek be. A biztonság kedvéért a lapokban ellenőrizni kellett ezeket az adatokat a megfelelő évfolyam(ok)ban, egyik esetben sem volt tévedés, elírás Vasy Gézánál, megtalálhatók voltak a közlemények. A 15 mű közül 5 esetében volt ilyen, az adatbázisból kimaradt írás, két esetben egynél több is. A legfeltűnőbb az volt, hogy Thomka Beáta könyvének négy kritikája

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	Vasy Géza felmérése 12 lapban		A FSZEK irodalmi adatbázisa		
	2002	2001-2003	Ugyanabból a 12 lapból	Más lapokból	Összesen
Szilágyi István: Hollóidő	6	9	9+4	9	22
Esterházy Péter: Javított kiadás	3	8	8+7	21	36
Rakovszky Zsuzsa: A kígyó árnyéka	3	8	7+3	14	24
Grecsó Krisztián: Pletykaanyu	3	6	6+2	4	12
Závada Pál: Milota	4	7	5+2	8	15
Bodor Ádám: A börtön szaga	3	6	6+1	6	13
Térey János: Paulus	4	6	5+1	9	15
Bartis Attila: A nyugalom	4	5	4+1	6	11
Sütő András: Erdélyi változatlanságok	3	5	5	1	6
Tóth Krisztina: Porhó	4	5	5	5	10
Thomka Beáta: Beszél egy hang	3	4	1	-	1
Tőzsér Árpád: Finnegan halála	4	4	3+2	7	12
Bratka László: Felhős	3	3	3	1	4
Kemény István: Hideg	3	3	3+1	3	7
Varga Domokos: Víg játék – végjáték.	3	3	3	-	3

3. táblázat
15 irodalmi, irodalomtudományi mű kritikáinak száma Vasy Géza felmérésében és a FSZEK irodalmi adatbázisában

közül mindössze egy került be az adatbázisba, rangos források (Alföld, Kortárs, Új Forrás) írásai maradtak ki. Ez azt a korábbi tapasztalatot erősíti, hogy a nem kifejezetten szépirodalmi művek kritikáinak valamifajta válogatás alapján jóval kisebb esélyük van az adatbázisba való bekerülésbe, s ez még az irodalomtudományi munkákra is érvényes. Závada Pál regénye esetében a Hitelben és a Jelenkorban megjelent kritikát nem találhatjuk, Rakovszky Zsuzsánál és Tőzsér Árpádnál a Forrás, Térey Jánosnál a Jelenkor feldolgozottsága maradt csonka, így ez a jelenség nem korlátozódik 1–2 lapra. (Az irodalmi adatbázisból kimaradt tételek közül egyesek a Webkat.hu-ban megtalálhatók.)

Az összesítő táblázat utolsó oszlopában szereplő számok azt mutatják, hogy a nagy visszhangot, feltűnést keltő művekről meglehetősen sok írás jelenik meg, ezek esetében nem feltételezhető visszaesés a korábbi évtizedekhez képest, a lapok nagy száma miatt talán még növekedést is tapasztalhatnánk. Más kérdés az, hogy mi a jellemző mondjuk egy költő első verseskötetére, itt már valószínűleg sokkal kevesebb ismertetés esik egy műre, könnyen lehet, hogy sok mű teljesen visszhangtalan marad. Erre a jelenségre vonatkozó biztosabb tapasztalatokkal akkor rendelkezhetnénk, ha sokkal megbízhatóbb eszközeink lennének, mondjuk a 2005-ös évről is olyan alaposságú bibliográfia, mint 1975-ről. Mindezek ellenére próbálkozunk azzal, hogy megismerjük egyes művek kritikai visszhangját. Jobbnak tűnik azonban, ha ebben nem hagyatkozunk egy forrásra, hanem különböző egyéb eszközöket is megpróbálunk igénybe venni. Kérdéses azonban, hogy mennyien tudják rászánni az ehhez szükséges időt és energiát.

Esettanulmányok

Tájékozódás három nem irodalmi mű kritikáiról

Az előbbiek alapján kérdés az, hogy milyen esélyünk lehet arra, hogy a nem irodalmi tárgyú könyvek kritikáit megtaláljuk. Három különböző tárgyú művön keresztül próbálom megvizsgálni ezt. (A korábbi vizsgálat adatait 2005. októberének közepén aktualizáltam.)

- *GYURGYÁK János: Zsidókérdés Magyarországon (Bp. : Osiris, 2001. 788 p.)*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az első, Gyurgyák János: Zsidókérdés Magyarországon című, 2001-ben megjelent könyve, amely megjelenésekor elég nagy visszhangot váltott ki.
A MATARKA-ban a Cím kulcsszóra való kereséssel, két szó (Zsidókérdés, Magyarországon) kombinációjával 3 találatot kapunk. A Rubiconban Bibó István művének részletei jelentek meg, a Valóságban napvilágot látott írás kapott adataiból nem lehet megállapítani, hogy van-e köze Gyurgyák könyvéhez, a harmadik egy, a Magyar Tudományban megjelent kritika, amely teljes szövegével is elérhető a hálózaton.
A WebKat.hu-ban 6 találatot kapunk, amikor a címben keressük a zsidókérdés szót, Gyurgyák könyve nem jön elő köztük.
Nem meglepő, hogy az IKER adatbázisban a 19 zsidókérdésre és 8 ragozott alakjára elvégzett keresés eredményeként kapott találatok között nincs Gyurgyák könyvéről szóló, Gyurgyáktól találhatunk egy 1999-es tanulmányt a Világosságból.
Az OIK Nemzetiségi adatbázisában a Cím szerint böngészve a zsidókérdés szóra az indexlistán a teljes címeket láthatjuk.

Zsidókérdés Magyarországon [...]	3
A zsidókérdés Magyarországon [...]	3

Mindkét címváltozat mögött ugyanazokat a tételeket kapjuk meg, ezek között kettő Gyurgyák könyvéről a Magyar Tudományban és a Valóságban megjelent kritika (itt már megállapítható, hogy ez is arról szól), a harmadik Bibó István Zsidókérdés Magyarországon 1944 után című könyvével foglalkozik.
A PRESSDOK-ban a Cím, tárgyszó szerinti böngészés szerint a zsidókérdés szó 175 rekord szerepel, plusz további ragozott alakokat is láthatunk, a Magyarországon szó 10046 rekordban szerepel. A kettőt kombinálva 37 találatot kapunk. Ezeket átvizsgálva próbálhatjuk meg kiválasztani, hogy melyek a nekünk megfelelők.
A 2000 című lapból származó eddigi találataink száma megtöbbszöröződik, 5 írás esetében a Tartalom mezőben szerepel a „hozzászólás Horváth Iván cikkéhez, mely Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon című könyvének kritikája" szöveg, a hatodik Horváth Iván cikke, ez is a tartalomból derül ki, mert az írás címe A szimmetriakövetelés.
Az Élet és Irodalom 2001. 22. számából Vajda Mihály és Lackó Miklós írását találjuk meg, a Magyar Narancs (jelölése: Magyar Narancs /Új!/) 2001. 22. számából Ungváry Krisztiánét, a Magyar Nemzet 2001. május 5-i számából Tőkéczki Lászlóét, a Mozgó Világ 2001. 7. számából Pető Ivánét, a Népszabadság május 12-i számából Perecz Lászlóét, s van még egy interjú a HVG-ben. Ha harmadikként a Gyurgyák szót is keressük, akkor is pontosan ezt a 14 találatot kapjuk meg, amelyből 12 felel meg kiinduló szempontjainknak. Óvatosságból az elírt változatokat (zsidókéréds, zsidókérérdés) is meg kell nézni, de egyik sem ezzel kapcsolatos.
A Googleban a „zsidókérdés Magyarországon" Gyurgyák keresés 177 találatot hoz, ezek közül az első 105-öt nézhetjük meg.
Ezek között a Magyar Tudomány 2001/12. számának tartalomjegyzéke és teljes szövege is előjön, s ugyanígy a folyóiratnak a MATARKA-ban található tartalomjegyzéke is. A Magyar Narancs online változatában (MANCS 2001. 22.) Ungváry Krisztián írását és az erre utaló címlapot is megkapjuk találatként. Az eddig ismert közlemények mellett néhány továbbira is találunk utalást (az Élet és Irodalom címlapján a Ketten egy új könyvről alatt megjelenteket, Bazsányi Sándor publikációinak listáján a 2000 című folyóiratban megjelent írást). Újdonság Borbándi Gyula írása a Hitel 2002. januári számából a lap tartalomjegyzéke alapján, ezt a PRESSDOK-ban is megkaphattuk volna, de ezt a számot épp nem dolgozták fel. (Viszonylag ritkán találkozhatunk ezzel a jelenséggel az adatbázisban.) Teljes szöveggel megtaláljuk a szlovákiai Új Szóban megjelent kritikát http://www.ujszo.com/clanok.asp ?vyd=20030416&cl=55564, s némi meglepetésre teljes szöveggel a Valóság 2002. 12. számából származót (http://www.valosagonline.hu/index.php ?oldal=cikk&cazon=301&lap=1). Az apró furcsaság, hogy ha nem a tartalomjegyzék felől közelítve keressük meg, innen nem tudjuk megállapítani, hogy melyik számból is származik, mert az oldalon csak a legújabb szám (a vizsgálat idején a 2005. októberi) adatai láthatók.
Találhatunk nem magyar nyelvű írásokat is, egy német címen egy német nyelvű recenziót (*http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/type=rezbuecher&id=1126*),
s egy magyar címen egy német nyelvű ismertetést (*http://www.hungarianbookfoundation.hu/ Html/pdf/2002IGER.pdf*).
Az interneten való keresést az egyes napilapok archívumával folytatjuk. A Népszabadság online archívumában megtalálható Perecz László 2001. május 12-i írása, amelynek az adatait a PRESSDOK-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ban is láthattuk. (2001. április 11-étől érhető el az archívum, így épp beleférhet.) Hasonló módon a Magyar Nemzetben 2001. májusában megjelent Tőkéczki írást is megtalálhatjuk.
A Magyar Hírlap archívuma kicsit még jobban visszamegy időben, így egy 2001. márciusi írást is meg lehet találni benne. V. Bálint Éva: Eszmetörténeti kötet a zsidókérdésről. Előzetes az MTA Történettudományi Intézete vitájáról, még egy hónappal a könyv megjelenése előtt, amely a PRESSDOK-ban nincs benne, s ha ez még nem is felel meg teljesen előzetes feltételeinknek, hasonló módon megtalálhatjuk a honlapon 2001. április 27-éről Kende Péter írását Egy családregény vége címen, amely a PRESSDOK-ban ugyanúgy nem található meg.
Összességében ezzel a könyvvel kapcsolatban elég jó eredményeket érünk el, még akkor is, ha a viszonylagos teljesség érdekében több forrást is kell használnunk.

- *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban. (szerk. Guglielmo Cavallo, Roger Chartier), Bp.: Balassi, cop. 2000. 419 p.*

Mire számíthatunk egy olyan művel kapcsolatban, amely szakmánkban szintén nagy sikert aratott, de olyan általános érdeklődést azért nem, mint Gyurgyák János könyve. Ez a Guglielmo Cavallo és Roger Chartier által szerkesztett, Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban című kötet.
A keresést ezúttal a Google-ban kezdjük, a keresőkérdés a cím eleje: „Az olvasás kultúrtörténete", 172 találatot kapunk, amelyből 110-et tudunk megjeleníteni.
Az Iskolakultúra 2002/12. számának melléklete, a 2002-es év anyagának repertóriuma kétszer szerepelteti a 2002. 1. számban megjelent írás leírását, közvetlenül egymás mellett, mert a bírált művek listáján mindkét szerző alatt felveszik a *http://www.iskolakultura.hu/documents/2002/12/repertorium2002.pdf* címen.
Az EPA-ban is megtalálható az Iskolakultúra tartalomjegyzéke a *http://epa.oszk.hu/00000/00011/00056/* címen.
A Magyar Grafika 2001. évi tartalomjegyzékében is találhatunk egy írást, erről csak valószínűsíthetjük azt, hogy ennek a műnek a kritikája:

78. Ritter P. Tibor Az olvasás kultúrtörténete 2001/4 71

http://www.pnyme.hu/Html/TartalomMagyarGrafika2001.htm

A mű sikerét az is bizonyítja, hogy sok irodalomjegyzékben jön elő a címe, kötelező irodalmak jegyzékeiben és hasonlókban, ezek adják a találatok többségét a Google-ban. A sok találat között találunk eredeti tartalomjegyzéket is, a MATARKA-ban található tartalomjegyzékeket is, sőt még a MATARKA alapján készített metaadatokat is az NDA-ban.
Egyszerűbbnek látszik, ha magát MATARKA-t nézzük meg. Az Iskolakultúra tartalomjegyzéke az egyik, amit megtalálunk, mellette a Magyartanítás 2003. 3. számában Benczik Vilmos írását. Bár két pedagógiai folyóiratról van szó, a pedagógiai adatbázis különböző változataiban ezek nem találhatók meg.
Az IKER-ben A tea kultúrtörténete, A kínzás kultúrtörténete, A mumifikálás kultúrtörténete is megtalálható a 10 találat között, meg persze A fizika kultúrtörténete (két interjú Simonyi Károllyal), de az olvasás kultúrtörténete nem.
A MANCI-ban a böngészésben a kultúrtörténet szó nem ad semmilyen eredményt, de Roger Chartier nevére keresve a két találat közül az egyik erről a műről szól.

Azonosító: 43994 57178/01 A M 02/1
CAVALLO, Guglielmo – CHARTIER, Roger: Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban. Könyv és megértés [c. ism.] Hajdu Péter = Literatura. 2001. 1. sz. 110-119. p. Raktári szám: 4/01-26
Az ismertetett kiadványt az 55911/00 M tételszámon regisztráltuk
TÁRGYSZAVAK: Olvasás; Olvasástörténet; Recenzió [forma]

A könyvről megkapott egy találat azonban ötletet ad a további kereséshez, a névre való keresésről lemondva is próbálkozhatunk, az olvasás és a recenzió tárgyszavak kombinációjával.
Az így kapott 88 találat között az előbb megtalált mellett még két továbbit láthatunk. (Szerencsére időben be tudjuk határolni a keresést, így tudjuk, hogy a találatok vége felé kell jobban figyelnünk.) Az egyik Könyv, Könyvtár, Könyvtárosban jelent meg. Ez a Google-ben való keresés alkalmával akkor jött volna elő, ha érdemesnek találták volna arra, hogy felvegyék a válogatott cikkek közé, mert címe alapján (Egy fontos kézikönyvről és olvasási kultúránk gyökereiről) nem lehetett megtalálni. Ez szerepel a tartalomjegyzékben a lap honlapján és a MATARKA-ban (a nyomtatott lap tartalomjegyzéke alapján), s erre a két forrásra mutat a Könyvtári Intézet szolgáltatása, *A könyvtári folyóiratok tartalomjegyzékei http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Azonosító: 39698 55696/01 AM 01/1
Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban. Egy fontos kézikönyvről és olvasási kultúránk gyökereiről [c. ism.] Katsányi Sándor = Kv. kvt. könyvt. 10. évf. 2001. 1. sz. 54-58. p. Raktári szám: P 2510
Az ismertetett kiadványt az ...../.. M tételszámon regisztráltuk
TÁRGYSZAVAK: Olvasás; Olvasástörténet; Recenzió [forma]

A második esetben beigazolódhat a gyanúnk, hogy a Magyar Grafikában valóban erről a könyvről jelent meg kritika.

Azonosító: 43997 57178/01 AM 02/1
Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban. Az olvasás kultúrtörténete [c. ism] Ritter P. Tibor = M. graf. 45. évf. 2001. 4. sz. 71-73. p. Raktári szám: 4/01-26
Az ismertetett kiadványt az 55911/00 M tételszámon regisztráltuk
TÁRGYSZAVAK: Olvasás; Olvasástörténet; Recenzió [forma]

Igazságtalanok lennénk a MANCI-val szemben, ha azt hinnénk, hogy csak így lehetne ezeket a recenziókat megtalálni. Az adatbázishoz kapcsolódó tezauruszban megtalálhatjuk a Recenzió fogalmát deszkriptorként (nem-deszkriptor a könyvismertetés). Böngészéskor pontosan ehhez a formához kapcsolva csak 24 tételt kapunk, míg a Recenzió [forma] alakra 1236-ot, ez utóbbiak jelentik magukat a recenziókat.
Ha rájövünk arra, hogy a kulcsszó fogalma kicsit mást jelent, mint elképzeltük, akkor nem próbálkozunk olyan szóval (például kultúrtörténete), amely nem egy kifejezés elején található, ugyanakkor azonban nem csak a teljes kifejezésre kereshetünk, hanem annak elejére, nem is feltétlenül csak teljes szavakra: az Az kulcsszó 180, az Az o 53, az Az olvasás 21, az Az olvasás k pedig 3 találatot eredményez. Ez utóbbi megegyezik azzal a három recenzióval, amit más úton megtalálhatunk. A böngészésben AZ OLVASAS KULTURTORTENETE A N alak alapján ugyancsak ehhez a háromhoz juthatunk el.
Mivel ez az eddig megtalált recenziók közül sem mind jött elő a MANCI-ban (az Iskolakultúra és a Magyartanítás írása), további forrásokban folytatjuk a keresést.

Az OMIKK CIKK-adatbázisában az olvasásra mint a cím szavára megkapjuk a Magyar Grafikában megjelent cikket, bőségesen tárgyszavazva (11 tárgyszóval), csak azt nem tudjuk megállapítani, hogy ez milyen műről szól, illetve azt, hogy ez egyáltalán könyvkritika (talán a kiadvány tárgyszóból megsejthetjük).

Tárgyszavak: informatika; nyomdaipar; könyv; kiadvány; nemzetközi; kultúrtörténet; média; tudomány; információ; technikatörténet; EU
Egyéb jel. : olvasás

A PRESSDOK-ban (a 2005. 1. lemezen) 12 *kultúrtörténete* van, a kínzás mellett másokkal összekötve is előjön (boncolás, a szerencsejátékok, de kenyér is), olvasás azonban nem szerepel köztük. Van persze 54 olvasás (meg még több ragozott), továbbá vele szoros összefüggésben 26 PISA-jelentés, Chartier azonban sem tárgyként, sem szerzőként nem jön elő.
Csak az Élet és Irodalom 2000-es anyagának átnézése alapján lehet tudni, hogy a 30. számban Almási Miklós írt a könyvről. Ennek a Google-ban való keresés során is elő kellett volna jönnie, ezt az akadályozta meg, hogy a lap honlapján Az olvasás kultúrtörténetea nyugati világban formában találhatjuk meg a címet, két szót véletlenül egybeírva. S mivel korábban a Holmi 2000-es anyagát átnéztük, még arra is emlékezhettünk, hogy a két szerző nevét felsoroltuk a megjelent recenziók közül a sehol meg nem található, kritizált művek eredeti szerzői között. Így e mű kritikái esetében a viszonylagos teljességet is nehéz elérni, a nagyobb teljességet pedig még az összes rendelkezésre álló eszköz átnézésével sem. (Ha nem soroljuk be az összes lehetséges forrás közé az összes számba jöhető folyóirat anyagát.)

- *Földényi F. László: Veronika kendője. Múzeumi séták 1992–1997. Bp.: Kijárat, 1998. 133 p. (Teve könyvek)*

Harmadik példánk egy művészeti tárgyú könyvre vonatkozik, Földényi F. László: Veronika kendője című könyvéről az Új Művészet 2000 februári számában (p. 44.) jelent meg kritika Szombathy Bálinttól, erről a lap kézbevétele során szereztünk tudomást. Arra vagyunk kíváncsiak, megtaláljuk-e ezt máshol is, illetve a műről jelentek-e meg további kritikák. (Földényi F. László egyéb műveivel szintén találkozhattunk korábbi vizsgálataink során egyes folyóiratokban a fel nem tárt recenziók között.)
A Google-ban a „Földényi F. László" és „Veronika kendője" kifejezésekre keresve összesen 55 találatot kapunk, ezek közül 19 jelenik meg. A többség valamilyen könyv(kereskedői) jegyzék része, adatok a könyv támogatásáról, de megtaláljuk az Alföld tartalomjegyzékét is az EPA-ban és a MATARKA-ban (benne Halmai Tamás kritikájának

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

adataival), magának a lapnak a honlapja már eltűnt a hálózatról. Hogy milyen címen volt valamikor elérhető, azt még megtudhatjuk:

> http://www.debrecen.com/alfoldszerkesztoseg/1999/9912.html
> Alföld, 1999. december 109. o.
> HALMAI TAMÁS: A kockázat művészete (Földényi F. László: Veronika kendője)

A MATARKA-ban 8 cikk szerepel Földényi F. Lászlótól mint szerzőtől, 2 címben szerepel a neve, ezek közül az egyik az Alföldben megjelent kritika.

Az IKER-ben tárgyszóként a szerző nevére keresve 13 találatot kapunk, ezek között két művéről találhatunk terjedelmes tanulmányt, az egyik Dornbach Márton írása a Holmiban (2000. 3. sz. p. 357-368.) a Heinrich von Kleist című művéről, a másik a Kortársban jelent meg (1994. 8. p. 103-109.) Eisemenn Györgytől A lélek szakadéka című könyvről, így lehetett volna esély arra is, hogy a Veronika kendőjéről is találjunk ilyet.
A WebKat.hu-ban 34-szor szerepel személynévként neve az alábbi lapokból: Alföld, Balkon, Élet és Irodalom, Filmvilág online, Jelenkor, Kritika, Lettre (a Magyar Lettre Internationale ott használt címváltozata), Metropolis, Tiszatáj, ezek közül 30 esetben ő a szerző, a maradék négy közül az egyik egy Lettre-beszélgetés (a másik két résztvevő Forgách András és Márton László volt) Kleistről, ahol ők közreműködők, egy másik Sándor Iván írása róla az Élet és Irodalomból, mellettük egy vele készített interjút találunk a Kritikából, s 2004-ből egy recenziót A gömb alakú torony művéről (a leírásban névelő nélkül szerepel a cím). (Az ő írásai között volt könyvkritika és fotókiállításról szóló kritika is.)
Bár ebben az esetben egy művészeti tárgyú könyvről kerestünk, s az Irodalmi adatbázisról láthattuk, hogy milyen mértékben korlátozódik az irodalmi anyagra, mégis érdemesnek láttuk megpróbálni ezt is. Szerzőként 72 tételben szerepel Földényi, ezek között valóban elsősorban irodalmi tárgyúak vannak, de van köztük filmhez és színházhoz kapcsolódó is, s itt találjuk meg műveit és azokhoz kapcsolódva a róluk szóló írásokat is.
Pontosabban a könyveihez kapcsolódó tételek esetében reménykedhetünk benne, hogy azokhoz kapcsolódnak kritikák. Vannak a listán olyan művek, amelyekre ez nem érvényes, ezeknek csak a kiadási adatait ismerhetjük meg (Defoe világa, A tágra nyílt szem, A túlsó parton : esszék 1984–1989), de a többinél valóban van legalább egy róla szóló írás. A gömb alakú torony (2), Heinrich von Kleist: A szavak hálójában (1), Légy az árnyékom!: Sophie Calle (1), A lélek szakadéka (4), A medúza pillantása (2), s utolsóként a Veronika kendője című kötete, s erről egy ismertetés az Élet és Irodalom 1998. 23. számából. Ez épp megtalálható az interneten is ez alapján, mert a lapból 1998-ból a 15. szám anyaga az első, amely megvan ott.

Az Irodalmi tárgyszó és Személyről mező alapján Földényi F. László nevére keresve ugyanazt a 11 találatot kapjuk meg (érthetően, mert a Személyről az Irodalmi tárgyszó szűkítése), ezek között a Veronika kendője című műről szóló írást találjuk meg, továbbá A medúza pillantása című könyvéről szóló egyik írást, a többit nem, így ha biztosak akarunk lenni a dolgunkban, akkor a szerzőként való keresést kell választanunk akkor is, amikor a műveiről akarunk keresni.
A Kortárs Irodalmi Adattárban (*http://www.kontextus.hu/kia/kia.php?ID=175&action=full*) (amelyben 2002-es a legfrissebb adat) nemcsak műveinek felsorolása között található meg a Veronika kendője, hanem műveiről is szerepel összesen 9 írás, köztük van az Élet és Irodalomban megjelent is, csak az nem derül ki, hogy arról szól, mert hol megadják, melyik műről van szó, hol nem.
Az Új Művészetben megjelent kritikát semmilyen eszközben nem sikerült megtalálni, ha nem abból indultunk volna ki, nem is szerezhettünk volna tudomást létezéséről. Mivel ezt a folyóiratot messze a legteljesebb mértékben az IKER dolgozta fel, a jövőben még kevésbé reménykedhetünk.

Két új, sikeres regény kritikái

(Závada Pál: A fényképész utókora és Spiró György: Fogság)

Az eddigi tapasztalatok szerint a szépirodalmi művek kritikáinak megtalálásával kevesebb gondunk lehet. Ennek lehetőségeit két, a közelmúltban megjelent és nagy sikert aratott regény példáján próbáljuk megvizsgálni. Az egyik Závada Pál harmadik regénye, A fényképész utókora (Bp., Magvető, 2004., 413 p.), a másik Spiró György: Fogság (Bp., Magvető, 2005., 770 p.) című regénye.
Ezen példák esetében természetes, hogy a keresést a FSZEK irodalmi adatbázisával kezdjük, mivel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

először a könnyen megtalálható anyaghoz szeretnénk hozzájutni. 2005. szeptember 25-e óta szerencsére ezt valóban meg is tudjuk tenni. Ekkor frissítették utoljára az adatbázist, akkor kerültek be a két regényre vonatkozó tételek, ezt megelőzően, a 2005 februárjában sorra került frissítést követően nem volt róluk semmi az adatbázisban, így abban az időben, amikor a legnagyobb érdeklődés mutatkozott irántuk, más forrásokkal kellett próbálkozni.

Most azonban Závada regényéről már elég sok, összesen 10 kritikát találhatunk időrendben: Élet és Irodalom 2004. 46. sz., Bárka 2005. 2. sz., Tiszatáj 2005. 5. sz., Beszélő 2005. 5. sz., Kritika 2005. 6. sz., Alföld 20005. 7. sz., Vigilia 2005. 7. sz., Jelenkor 2005. 7–8. sz. (2 írás), Hitel 2005. 8. sz., A Személyről való keresés során megtalálhatjuk a Kalligram 2005. július-augusztusi számában megjelent írást, amely két másik irodalmi mű mellett foglalkozik ezzel is. A két keresés halmazában közös a Bárkában megjelent kritika és Nádra Valéria interjúja a Kritikából.

A Google-ban keresve többségükről tudomást szerezhetünk, az Élet és Irodalom, a Bárka és a Hitel honlapján teljes szöveggel, a Kritikában megjelent írást egy másik honlap vette át (www.sofar.hu). Más lapoknak a tartalomjegyzékéig jutunk: Tiszatáj, Jelenkor (pár hónap múlva a teljes szöveg is várható), Alföld (a www.kultura.hu honlapon a Megjelent a júliusi Alföld cím alatt). A „Závada Pál" „A fényképész utókora" kereséssel elsőre 1830 találatot kapunk, de 106 átnézése során jutunk ehhez a 8 adathoz. Egyedül a Beszélőben és Vigiliában megjelent írásról nem szerzünk tudomást, továbbá a másik listán szereplő Kalligramról.

Vannak azonban olyanok, amelyek újdonságot jelentenek. Kevésbé meglepetés, hogy a Szépirodalmi Figyelő 2. számában és a februári Hídban is jelent meg recenzió a műről (ezek a lapok az irodalmi adatbázis által feldolgozott források közé tartoznak, így talán később még sor is kerülhet a feldolgozásukra), pontosabb adatok nélkül szerezhetünk arról tudomást, hogy Takács Ferenc írt a könyvről a Népszabadságban (a Hunlit, a Magyar Könyv Alapítvány több-nyelvű irodalmi adatbázisa idézi hosszan a http://hunlit.hu oldalon), a Magyar Narancsban a regényről a szerzővel készített interjú teljes szövege is olvasható. Nagyobb meglepetés a Medical Tribune (www.medical-tribune.hu), az írás teljes szövegével. Valószínűleg ezt is inkább a weben olvassák, de vannak kifejezetten webes források is (a Kontextus.hu: http://www.kontextus.hu és a readme.cc: http://www.readme.cc/main.php/hu oldalakon).

Spiró György regénye esetében (talán a későbbi megjelenés miatt) 2005. októberében rövidebb a kritikák listája (Élet és Irodalom, 2005. 15. sz., Heti Válasz 2005. 18. sz., Mozgó Világ 2005. 5. sz., Magyar Narancs 2005. 21. sz., 168 óra 2005. 31. sz., Életünk 2005. 9. sz.) a Személyről keresési módban is találunk három interjút a regénnyel kapcsolatban hetilapokban (168 óra, HVG, Élet és Irodalom).

A Google-ban való keresés látszólag kisebb eredményt hoz, mint Závadánál, 798 találatot szemben az ottani 1830-cal, de itt 167 végignézése után kapjuk meg azt a szöveget, hogy „A legmegfelelőbb találatok megjelenítése érdekében a találatokban nem szerepel néhány olyan bejegyzés, ami nagyon hasonlít a(z) 167 megjelenítettre". A nagy különbséget a regény oldala (http://www.fogsag.hu) és azon belül a sajtószoba (http://www.fogsag.hu/sajtoszoba.htm) jelenti, ezen belül fordított időrendben a regényhez kapcsolódó írásokból kapunk részleteket, ahonnan a teljesebb forráshoz is el lehet jutni. Nemcsak kritikákat találhatunk itt, hanem például a könyvfesztivállal kapcsolatos előzetes írásokat és tudósításokat (amelyekben természetesen szó volt a műről). A Sajtószobában természetesen megvan az adatbázisban talált tételek többsége (a Mozgó Világban és az Életünkben megjelent hiányzik, ez utóbbi talán hangvétele miatt).

A Magyar Hírlap lapozgató rovatából, a Kritika 2005. július-augusztusi számának ismertetéséből szerezhetünk tudomást a két ott megjelent hosszú írásról. (Míg az Életünkből a szeptemberi szám anyaga is bekerült az adatbázisba, a Kritikából a júniusi az utolsó, így még mintegy fél évet várni kell, hogy az adatbázisban is láthassuk ezek adatait.)

Ugyanakkor olyan sok további közleményt találunk a regénnyel kapcsolatban, hogy itt most nem is látszik érdemesnek és lehetségesnek minden részletes adatukkal megadni őket, csak azokra a forrásokra utalni, amelyben megjelentek. Vannak köztük nyomtatásban is megjelenő lapok: Elle.hu (interjú), Magyar Hírlap 2005. május 14., Magyar Nemzet július 16. (interjú), Medical Tribune, Nyugati Jelen, Új Ember, Új Könyvpiac. Kifejezetten internetes források: Origo, április 26., Litera.hu (nagyinterjú a szerzővel a regényről) Kultúra.hu (interjú), A szólás szabadsága (interjú), Terasz.hu (interjú), s bizonyára még továbbiakat is lehet találni.

E művel kapcsolatban a PRESSDOK-ban is találhatunk három közleményt a következő for-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rásokból: Élet és Irodalom, 2005. 21. sz., Magyar Hírlap 2005. május 14., Népszabadság 2005. április 7. A példák azt mutatják, hogy izgalmas nyomozómunkát végezhetünk akkor, amikor viszonylagos teljességgel akarunk megtalálni kritikákat. Valós szituációban nem valószínű, hogy sokan vállalkoznának ilyen, minden lehetséges eszközt felhasználó keresésre, az sem valószínű, hogy az olvasóknak lenne türelme kivárni, amíg erre sor kerül. Mit lehetne tenni ahelyett, hogy vagy nagy energia-befektetéssel korántsem biztosan teljes eredményre jutunk, vagy le is mondunk a próbálkozásról? Olyan eszközre lenne szükség, amely lehetővé tenné, hogy gyorsan és hatékonyan kereshessünk.

Nemzetközi példák recenziókat feldolgozó eszközökre

Hogy nem lehetetlen ilyen eszköznek a létrehozatala, arra vonatkozóan két nemzetközi példát mutatok be, amelyek egyben a feltárás mélységében is két végletet képviselnek.

Book Review Index (BRI)

Az egyik a DIALOG-nál elérhető adatbázis, a Book Review Index (File 137), amelynek előállítója a Gale Research, Inc. Több mint 4 millió kritikát tartalmaz körülbelül 2 millió könyvről és időszaki kiadványról, 1969-től közel 500 folyóiratból és újságból az összes ott megjelent kritikát. (Az utóbbi időben azonban lelassult vagy leállt, az utolsó frissítésre 2004 májusában került sor, így több mint másfél évvel a 2003-as korábbi vizsgálódásokhoz képest nem történtek lényeges változások az egyes példákhoz tartozó eredményekben.) Az adatbázis anyaga sokkal egyszerűbb, mint ahogy azt elképzelnénk. A rekordok a feldolgozott forrásról a szerzőt és a címet tartalmazzák, a kritikáról pedig a folyóirat címét, évfolyamát és az oldalszámot. A feldolgozott forrásoknak köszönhetően a BRI nagyon sok szakterület anyagát tartalmazza, (általános, természettudományok, társadalomtudományok, humán tudományok, művészetek, üzlet). A találati halmaz szerző, a folyóirat címe, a kiadás éve és a cím szerint rendszerezhető.

Esterházy Péter műveire vonatkozóan 57 kritikát találhatunk az adatbázisban, a legújabb a Javított kiadás: A Kitomott Hattyu (2), A Little Hungarian Pornography (7), Bevezetes A Szepirodalomba, Daisy: Opera Semiseria Egy Felvonasban, Egy No, Fuggo, Fuharosok, Hahn-Hahn Grofno Pillantasa, Harmonia Caelestis, Helping Verbs of the Heart (7), Hrabal Konyve (2), Javitott kiadas, Ki Szavatol A Lady Biztonsagaert?, Kis Magyar Pornografia, She Loves Me (6), Termelesi-Regeny, Termelesi-Regeny (Kissregeny), The Book of Hrabal (11), The Glance of Countess Hahn-Hahn (9), Wer Haftet Fur Die Sicherheit Der Lady?
A lapok, amelyekben ezek megjelentek:
American Book Review, Bloomsbury Review, Booklist (3), Kirkus Reviews (5), Library Journal (2), Los Angeles Times Book Review (5), New Republic, New Statesman & Society, New York Review of Books 5, Observer (London), Publishers Weekly 4, Reference & Research Book News, Spectator, Times Educational Supplement, Times Literary Supplement (5), Translation Review Supplement (2), World & I, World Literature Today (14)
Nádas Péter 48 tétellel szerepel, tehát Esterházyéhoz hasonló a mennyiség, Kertész Imrénél azonban csak 19 tételt találunk, ezek közül 15 két mű angol nyelvű kiadására vonatkozik: Fateless (Sorstalanság) 10, Kaddish for a Child Not Born (Kaddis a meg nem születetett gyermekért) 6, míg három magyar nyelvű műről van egy-egy írás, itt a magyar cím szerepel, de természetesen ékezetek nélkül: Galyanaplo, Kaddis A Meg Nem Szuletett Gyermekert

A magyar szerzők közül Konrád György az, akinél a legtöbb tétellel találkoztam, 146 esetben Konrad, George, míg összesen négyszer Konrad, Gyorgy névalakban. Ez a szám azt jelenti, hogy egyes művekről is sok kritika található, az A Feast in the Garden esetében ez 18 rekord 17 lapból (Book World, Booklist, Kirkus Reviews, Library Journal, London Review of Books, New Leader, New Republic, New York Review of Books, New York Times (Late Ed.), New York Times Book Review (2), Observer (London), Partisan Review, Publishers' Weekly, Times Literary Supplement, Tribune Books (Chicago), Village Voice Literary Supplement), a The Intellectuals On The Road To Class Power (Magyarul: Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz) című Szelényi Ivánnal közösen írt könyvéről még ennél is több, 19 kritika található meg az adatbázisban. (A tételek egyszerűségét

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az bizonyítja talán legjobban, hogy csak Konrád van feltüntetve szerzőként, Szelényi Iván nem, ő összesen 12 tétellel szerepel az adatbázisban.)
Néhány további magyar szerző: Krasznahorkai László 9, Márai Sándor 45, Mészöly Miklós 4, Orbán Ottó 10, Petri György 17, Szabó Magda 5, Szilágyi Domokos 1. Kosztolányi Dezsőnél úgy találunk összesen 8-at, hogy egyet Dosztojevszkij közelében látunk meg Dosztolanyi formában, a Kosztolanyi előtt pedig még egy könnyebben meglátható Kosztolany szerepel. Adyból csak Cecilia Mary, Julia M., Peter és Ronald W. található az adatbázisban.
Ahhoz, hogy a magyar számadatokat viszonyítani tudjuk, érdemes a világirodalom néhány alkotójával összevetni őket.
Dosztojevszkij nagyrészt nem az elírások, hanem az átírások különbözőségei miatt szerepel hétféle alakban
(DOSTOEVSKII, FEDOR MIKHAILOVICH 55,
DOSTOEVSKII, FEDOR MILHAILOVICH 1,
DOSTOEVSKY, FYODOR 59,
DOSTOYEVKSY, FYODOR 1,
DOSTOYEVSKY, FYDOR 2,
DOSTOYEVSKY, FYODOR 104,
DOSTOYVSKY, FYODOR 1),
összesen 223 tétellel. Ez az eddigiekhez képest magas talán, de nem Dickens 781-éhez viszonyítva.
A ma élő, gyakran a Nobel-díjra esélyesként emlegetett amerikai íróknál ennél is még nagyobb értékeket találunk, Philip Roth 974, John Updike 1385 kritikával szerepel, az általam nagyon kedvelt William Styronnak viszont csak 195 jutott, ezt Murakami Haruki is felülmúlja 240-nel, nem beszélve Mario Vargas Llosa 441 és Milan Kundera 454 kritikájáról, Hrabal viszont 100 alatt maradt (97 + 1 Bohumi névalakkal). A friss Nobel-díjas Harold Pinter 122 tétellel szerepel. Természetesen hosszan lehetne sorolni a további példákat.

Book Review Digest Plus (BRD+)

A Book Review Digest Plus az H. W. Wilson cég klasszikus nyomtatott eszközének nagy mértékben bővített változata. Az erre vonatkozó számszerű adatok 2003 végéről származnak, amikor egy hónapos kipróbálásra kaptam jelszót a cég néhány adatbázisához, köztük szakterületünk egyik fontos eszközéhez, a Library Literature-höz (ma már Library Literature & Information Science), így az ezután következőkben használt jelen idő 2003 végére vonatkozik, de nem lett volna szerencsés mindent múlt időbe tenni. (A két adatbázis között az a közös, hogy tudomásom szerint egyik sem érhető el rendszeres szolgáltatásként Magyarországról, a az elsőről a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 2003. 5. számában jelent meg A Wilson kiadó könyv- és folyóirat-tartalom szolgáltatása címen írás: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1985&issue_id=55.)
A Book Review Digest már évtizedek óta a könyvkritikákról való gyors tájékozódás eszköze. (Aki még korábbi évtizedek anyagáról akar tájékozódni, az örömmel fedezheti fel a Wilson-cég honlapján ennek előzményét, a Book Review Digest Retrospective: 1905-1982-t: http://www.hwwilson.com/databases/brdig_reto.htm.) 109 fontos, könyvkritikákat tartalmazó időszaki kiadványt dolgoz fel, köztük a legfontosabb napilapokat és magazinokat épp úgy, mint az olyan, kifejezetten könyvkritikákat tartalmazó folyóiratokat, mint a Booklist, Choice és Kirkus. A bibliográfiai adatokon kívül a BRD+ részleteket is tartalmaz a kritikákból.
A BRD+ 11 másik Wilson adatbázisból is átveszi a könyvkritikákat (köztük a Library Literature & Information Science-ből). Attól függően, hogy az eredeti adatbázisban hogyan szerepelnek, közölhetnek a bibliográfiai adatok mellett a kritikákból részleteket és teljes szöveget is. Az adatbázis az általános forrásokat így kiegészíti specializáltabb eszközökkel, a kritikák száma 1,2 millió fölé nőtt több mint félmillió könyvről.
Minta a
http://www.hwwilson.com/print/Book ReviewDigest.pdf
címen nézhető meg.
A Wilson cég pontos listát ad a feldolgozott folyóiratokról, megadva azok címét, ISBN számát s azt, hogy mikortól indexelik az adott lapot, illetve azt is, hogy mikor fejezték be feldolgozását. A folyóirat címére kattintva azt is megtudhatjuk, hogy melyik számokat dolgozták fel (a legújabb számtól kezdve), azt is megadják, hogy az adott számból hány rekord került be az adatbázisba. Az adott folyóiratot feldolgozó adatbázisra előfizetők egy kattintással meg is kaphatják ezeket a tételeket. A Times Literary Supplement esetében ez egy elég hosszú, 30 oldalas lista 1980-tól 2003. november 28-ig, jóval több mint 1000 folyóiratszámról. (Ez arra utal, hogy mindössze kb. 1 hónap az átfutási idő a feldolgozásban.) A novemberi számokból 30, 22, 56, és 23 tételt vettek át.
A lista összesen 118 címet tartalmaz (a címvál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tozásokat levonva 109-et), ebben benne vannak a jelenleg is feldolgozottak mellett a megszűnt és a más okokból kihagyott lapok is.

Ugyanezt akármelyik adatbázisról megtudhatjuk, de kérhetjük együtt az összes adatbázisban feldolgozott lapok meglehetősen hosszú listáját, 162 oldalon 8055 cím szerepel, a változatok leszámításával 6815. (Szerencsére ezt sem megszámolni kellett, hanem ők maguk közlik.) Ha egy folyóiratot több adatbázisban is feltárnak, akkor számonként megtudhatjuk, hogy melyik adatbázisba hány tétel került be.

A megjeleníthető adatok teljes listája: A folyóirat teljes címe, A kiadó teljes címe, ISSN, Tárgy, Az indexelés kezdete, az indexelés vége, a teljes szövegű anyag felvételének kezdete, befejezése, lektorált, embargó (bizonyára az, hogy korlátozva van-e, mennyi idő után lehet hozzáférni), elsődlegesen melyik adatbázisban dolgozzák fel, a képi formában (page image) való felvétel kezdete és vége, nyelv, a megjelenés gyakorisága, a kiadó webcíme, a lap és feldolgozása változásának története.

Böngészés 18 mezőben lehetséges. Egyes esetekben ez csak korlátozott számú választási lehetőséget jelent. Abstract indicator (van-e referátum, Y) Children's literature (gyermekirodalmi mű), Document type (6 különböző), Fiction indicator (szépirodalmi műről van-e szó, lehetőségek: fiction, nonfiction (az utóbbiból van sokkal több), Review text indicator (a kritika szövege is elérhető-e) További fontos szempontok: Author, personal, Country of publication, Language of document, Publication year.

A Basic search kétféle lehetőséget kínál, természetes nyelvi és a Boole-operátorok segítségével végzett keresést (Natural language search, Boolean search). Itt nem ajánlanak fel semmilyen mezőt, s nem is kell ezzel törődni.

A haladó keresésben (Advanced search) 24 különböző mezőben lehet keresni, tehát valamivel többen, mint amennyi böngészhető, egyszerre három sorban maximum hármat lehet összekapcsolni a három logikai operátor segítségével, ez kiegészül még korlátozási lehetőségekkel, idő szerint meghatározhatjuk, hogy bármely év anyagában akarunk-e keresni, az elmúlt 12 hónapban, vagy meghatározott évtől évig, szűkíthetjük a korábban említett 6 dokumentumtípus szerint, az ennél több (28) kategóriát szolgáltató fizikai leírás (physical description) valamelyikére, s meghatározhatjuk, hogy dátum, relevancia vagy valamilyen egyéni beállítás szerinti sorrendben akarjuk a találatokat megkapni.

Meglepő, hogy bár a rekordokban megtalálható a nevük, a kritikák szerzői szerint nem lehet keresni.

A találatok száma mást jelent, mint a Book Review Index esetében. Ha szerzőre keresünk, akkor azt tudhatjuk meg, hogy az illetőnek hány művéről jelent meg kritika, de egy műről természetesen többet, egy sorban megadva az alapadatokat (a folyóirat címe, megjelenési idő), erre kattintva kapjuk meg a részletes leírást.

Esterházy Péter esetében a 6 találat összesen 18 kritikát jelent, a megjelenés időrendjében, a legújabbtól haladva: Harmonia caelestis, The glance of countess Hahn-Hahn (down the Danube), She loves me (5), A little Hungarian pornography (4), The book of Hrabal (5), The helping verbs of heart (2).

A folyóiratok, amelyekben megjelentek:

American Book Review, Booklist, Chicago Review, Library Journal (2), New Statesman & Society, The New Republic, The New York Review of Books, The New York Times Book Review (5), The New Yorker, The Times Literary Supplement (2), World Literature Today (2).

Két esetben (a két legújabb írásról van szó) a kritika teljes szövege is elérhető, 8-szor pedig részlet belőle.

Nádas Péter is 6 találattal szerepel, de ez valójában 4 művet jelent, mert a The end of a family story és az A book of memories két különböző kiadással szerepel, összességében azonban a kritikák száma valamivel magasabb, 21. Kertész Imre 2 találattal szerepel, mindkettő a Sorstalanság (Fateless), az egyik az 1992-es kiadás 5 kritikája, a másik meg nem határozott kiadásról (valószínűleg általában a műről) egy 2003 szeptemberi írás The New York Review of Books-ban.

Konrád György 7 művel szerepel, a legtöbb kritika, 9 az A feast in the garden 1992-es kiadásáról szól. A kritikák teljes száma 33, tehát jóval alacsonyabb, mint a másik adatbázisban. Gyurgyák János korábban vizsgált könyvéről is találunk egy kritikát a Foreign Policy 2002-es évfolyamából. Roger Chartier neve alatt a legújabb találatokat könyvük 1999-es, angol nyelvű kiadásáról kapjuk meg (A history of reading in the west), összesen 5-öt. Földényi F. László nem szerepel az adatbázisban.

Igazából akkor érezhetjük az adatbázis használatának könnyűségét, amikor ugyanarról a műről számos kritikát láthatunk együtt egy kattintással, John Updike vagy Philip Roth esetében az 52 és 26

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

találat csak a művek illetve kiadások számát jelenti, gyakran 20-25 kritikát találhatunk egy-egy műről. (Ha 10-nél több találatunk van, akkor 10-esével kapjuk meg azokat.)

Tárgyként is kereshetünk az egyes személyekre, ilyenkor nem egy adott munkájukkal, hanem a munkásságukkal kapcsolatos közleményeket kapjuk meg, olyan műről is találunk kritikákat, amely két kiválasztott szerzőnkkel együtt foglalkozik (Searles, G. J.: The fiction of Philip Roth and John Updike).

A nyelv szerinti keresésnél természetesnek tekinthető, hogy a művek többsége, több mint 500 000 angol, magyar 49 található. Ezek közül a legújabbak a Könyvtári Figyelőből származtak, a két legújabb Sebestyén György: Légy az információs társadalom állampolgára! című könyvéről és a Negyvenéves a szombathelyi könyvtárosképzés: Tanulmányok az oktatásból és a szakma gyakorlatából című kötetről szólt, de a régebbiek között is találhattunk könyvtári témájúakat, ilyen a Library Quarterlyben 1985-ben az RMNY-ről és A periodikumok használatának alakulása az akadémiai könyvtárban: 1966, 1973, 1980 című kötet.

A kiadás helye (Country of publication) 153 találatot ad Magyarországra, a legújabbakat a CEU adta ki, a régebbiek a között az Akadémiai Kiadó kiadványai találhatóak meg nagyobb számban.

Megfontolások a recenziók jövőbeni magyarországi feltárásával kapcsolatban

Megnéztünk sok magyar példát, teljes mértékben követendőt nem találtunk köztük, de azért ezek is alkalmasak lehetnek annak megítélésre, hogy mi az, amit ne csináljunk úgy, mint eddig, s az eddigi gyakorlat milyen részletei lehetnek érdemesek a folytatásra. A külföldi példák is adhatnak ötleteket. Mindenképp meg kell próbálni valamiféle összegzést adni. Valamelyik meglevő eszközt kellene folytatni, némi változtatásokkal, vagy inkább valami teljesen újat kellene indítani?

Írásom végső lezárásának idején jött még egy összehasonlítási lehetőség. A Szépirodalmi Figyelő legújabb, 2005. 5. számából (a kéthavonta megjelenő folyóiratot a benne található Szépirodalmi bibliográfia lehet különösen érdekes számunkra, az irodalmi anyag feltárásában ez egy másik téma, amit nem itt tárgyalok részletesen, de persze itt is találhatók feltárandó recenziók) lehetett megtudni, hogy megjelent a Buda Attilától a Magyar irodalmi repertórium 2003 című kötet[10]. Mivel a folyóiratban 2003 közepétől lehetett megismerkedni az időszaki kiadványokban megjelent szépirodalmi művek bibliográfiai adataival, az első félév anyaga teljesen újdonságnak számít. Ugyanakkor azonban már régóta ígérték, hogy az éves kötetben kritikák és tanulmányok is lesznek. Ennek szükségessége kérdésesebb volt számomra, mivel minden sokszor kimutatott hiányossága ellenére van erre specializálódott eszköz, a FSZEK irodalmi adatbázisa, ahogy ezt annak címe (Irodalmi kritikák, tanulmányok bibliográfiája) is tükrözi. A hirdetés alapján a Szépirodalmi bibliográfiához képest az éves bibliográfia új fejezetei a 9. Kritika, recenzió, ismertetés; 10. Tanulmány; 11. Irodalmi múlt, dokumentumok. Igyekeztem minél gyorsabban beszerezni a kötetet, hogy megismerjem, szerencsére nincsenek olyan maradékképzési feladataim, mint a könyvtáraknak.

A kötet 9273 tétele önmagában tiszteletet parancsol. A nagy többség (8132) természetesen a szépirodalmi műveket jelenti, ezen belül is messze a legtöbb a vers (6164). Az utolsó három csoport (a kötetben már nincsenek beszámozva) 1141 tételéből 736 a Kritika, recenzió, ismertetés csoportba tartozik. Az irodalmi adatbázisban 2350 tételt találunk 2003-ból, ezekből 2306 származik időszaki kiadványokból, a maradék 44-ből 19 színházi előadás, 25 film adata. (Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy tanulmánykötéteket nem dolgoztak fel ebből az évből, csak azokra nem lehet keresni a megjelenési idő szerint.) Mivel szépirodalmi művek feltárására csak kivételes esetekben, tartalmuk miatt kerül itt sor, így kétszer annyi tétel származik időszaki kiadványokból, mint a Magyar irodalmi repertórium 2003 utolsó három fejezetében. Ez alapján kérdéses lehetett, hogy mi újat tud hozni a bibliográfia, azt is figyelembe véve, hogy a forrásaként szolgáló 62 lap közül csak nem 3 nem szerepel az adatbázisban feldolgozottak között (A Dunánál, Szőrös Kő, Várad). (Talán nem is sportszerű egy hosszú ideje létező adatbázist egy munkaidőn túl készülő vállalkozás melléktermékével vetni össze, ha a fő terméknek a folyóiratokban megjelenő szépirodalmi alkotások összegyűjtését tekintjük.) Az is közös a két eszközben, hogy a napilapok anyagának feltárásáról (az adatbázis esetében szinte) teljesen lemondtak.

A Kritikák, recenziók, ismertetések című rész

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– ahogy a bibliográfia minden többi része is – a kritikák (s nem a közleményekben ismertetett művek) szerzői szerint van elrendezve. Ez nem könnyíti meg az egyes művek kritikáiról való tájékozódást, mert azt csak a névmutató alapján lehetséges. Ugyanakkor azonban így könnyebb a kritikák szerzőinek neve alapján történő összehasonlítás. Az anyag mennyisége alapján nem vállalkoztam arra, hogy az egészet tételről tételre összehasonlítsam, hanem mintaként az első 100-at néztem meg, tehát a betűrend elején szereplő szerzők írásait, Ács Gábortól Bódi Katalinig, a 8133. tételtől és 8232.-ig. A 100 közül egy jelent meg csak olyan lapban, amelyet nem dolgoznak fel az adatbázisban (8181., Várad), így az összes többiről elképzelhető lehetett volna, hogy szerepel az adatbázisban is. Ehhez képest nagy meglepetés, hogy csak 54 volt meg mindkét forrásban, vagyis 45 hiányzott az adatbázisból. Meg kellett természetesen a fordítottját is nézni, tehát azt, hogy ezektől a szerzőktől hány olyan könyvkritika került be az adatbázisba, amely a bibliográfiából hiányzik. Itt is ki kellett zárni azokat, amelyek esetében nem elvárható, hogy szerepeljenek a bibliográfiában. Egy olyan lap volt, a részben magyar, részben világirodalmi művekről szóló kritikákat is megjelentető Magyar Narancs, amely nem szerepel a bibliográfia forrásai között, a későbbi évek köteteibe talán majd bekerül, megérdemelné. Az Élet és Irodalomban is írtak külföldi művekről, ezek sem jelenthettek összehasonlítási alapot a Magyar irodalmi repertórium 2003-mal. Ezeket kizárva, tehát teljesen azonos kategóriákat vizsgálva 26, magyar irodalmi művekkel foglalkozó, csak az irodalmi adatbázisban megtalálható tétel maradt.

A kapott adatokat többféle szempont szerint bontva lehet összefoglalni (a kritikák és az ismertetett művek szerzői, a folyóiratok, amelyben szerepelnek), három csoportba sorolva a tételeket (a mindkét eszközben megtalálható tételek mellett a csak vagy az egyikben, vagy a másikban megtalálhatók, a lapok anyagával összevetve lenne kialakítható még az egyikben sem feldolgozottak csoportja). Akár az ismertetések, akár az ismertetett művek szerzőit nézzük, találunk olyanokat, amelyekre vonatkozóan kettő vagy mindhárom csoportban találunk tételeket, tehát hol innen, hol onnan maradtak ki. A legtanulságosabb a lapok szerinti összegzés lehet.

(A 4. táblázatot lásd a következő oldalon)

Feltűnő, hogy az adatbázisból már a 100 tételes minta alapján is milyen sok lapból maradtak ki olyan közlemények, amelyeket a bibliográfiában fontosnak láttak felvenni, ezek száma magasabb annál, mint ahány lapból közös tételeket lehetett találni. Nagyobb minta vagy a teljes anyag megvizsgálása alapján mindkét szám tovább növekedne. Ugyanakkor az itt szereplő 35 lap, amelyek közül a legtöbb már ilyen kis mintán is hiányosnak bizonyult, messze a legfeldolgozottabbak közé tartozik az adatbázisban, ezekből kerül ki a 40.334, valamilyen időszaki kiadványból származó tétel közül 24.416, több mint 60%, laponként átlagosan majdnem 700, míg a maradék 15.918 tétel további mintegy 300 lapból származik (bár az adatbázis ismertetője kissé eltúlozva 408 feldolgozott lapot említ), ezek átlaga az 50-et is alig haladja meg, pedig az adatokat még felfelé torzítja a mostani vizsgálatban természetszerűen nem szereplő Nagyvilág.

Az írás elején említett, lehetséges alcímek közül melyik lehet a leginkább érvényes: Dúsuló konklúziók, Valóságkeresés, Az újraalapozás igénye, Mi veszett el?

Talán nem kell magyarázni, hogy mindegyik mellett szólhatnak érvek, egy részük (remélhetőleg) csak a múltra vonatkozik, mások a jövőbe mutatnak. Leghelyesebbnek az látszik, ha az újraalapozás igényét emelem ki. Ha egyetértünk azzal, hogy szükség van a recenziók feltárására, akkor abban is azonos véleményen lehetünk: minden változtatás nélkül, a mostani formában nem lehet és nem szabad folytatni a mostani gyakorlatot.

Az OSZK három korábbi adatbázisának utódaként tervezett, de azokon sok tekintetben túlmutató Humán Szakirodalmi Adatbázis (HSZA) terveiben komolyan szóba került a recenziók feldolgozásának kérdése. Az elődök közül ezt a műfajt az MNB IKR (adatbázisként az IKER és a Sajtórepertórium) tudatosan kizárta, egyes könyvekről csak jelentősebb tanulmányok kerülhettek be. A MANCI esetében láttunk példát könyvkritikák felvételére, de annak ellentmondásaira is. A hungarika feltáráshoz kapcsolódóan olvashattunk Szentmihályi János elképzeléseiről, aki a napilapok, magazinok figyelését is fontosnak tekintette volna. Ehhez képest ez a hazai gyakorlatban is rendkívül hiányos, esetleges volt. Kérdés az, hogy az új vállalkozás minden egyéb nehézség mellett a recenziók feldolgozásának minden terhét is képes lenne-e magára vállalni? Talán reálisabb lenne, ha a sok-sok szakterületén a tanulmányok megbízható feldolgozására töre-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	A MIR 2003-ban és az irodalmi adatbázisban is megtalálható kritikák	A csak a MIR 2003-ban megtalálható kritikák	A csak a FSZEK irodalmi adatbázisában megtalálható kritikák
Alföld	11	2	-
Árgus	1	-	-
Bárka	2	-	-
Beszélő	-	1	-
CET	-	1	-
Élet és Irodalom	8	2	6
Életünk	1	1	-
Eső	1	2	2
Híd	-	1	-
Hitel	1	2	1
Holmi	5	-	2
Irodalmi Szemle	1	1	-
Irodalomismeret	1	2	-
Irodalomtörténet	2	1	-
Irodalomtörténeti Közlemények	-	4	-
Jelenkor	-	3	3
Kalligram	2	1	1
Kortárs	-	2	5
Korunk	-	1	-
Kritika	2	3	1
Látó	-	1	-
Lyukasóra	1	1	-
Magyar Napló	4	1	-
Műhely	3	-	-
Palócföld	1	5	-
Pannon Tükör	-	2	-
Pannonhalmi Szemle	-	1	-
Polisz	2	-	-
Szépirodalmi Figyelő	1	3	-
Tekintet	-	-	1
Tiszatáj	2	-	2
Új Forrás	2	1	-
Új Holnap	-	-	1
Vigilia	-	-	1
	54 (21 lapból)	45 (25 lapból)	26 (12 lapból)

4. táblázat

A Magyar irodalmi repertórium 2003-ban (MIR 2003) szereplő első 100 kritika, recenzió, ismertetés szerzői 2003-as könyvkritikáinak feldolgozottsága a MIR 2003-ban és a FSZEK irodalmi adatbázisában

kednének, annak a tudatában, hogy más, velük is együttműködő eszközök, vállalkozások megbízhatóan megoldanak más feladatokat, például a szépirodalmi művek és a kritikák feltárását.

A HSZA terveiben az első ütem a gyűjtőkörben szereplő lapok anyagának egy tartalomjegyzék-adatbázisban való rögzítése lenne, lényegében a MATARKA adatbázis jelentős kibővítése. (Ez az eszköz is jó szolgálatot tesz az adatbázisokba soha be nem kerülő anyagok, például a hírrovatok címeinek kereshetővé tételével.) Ha szerepelnek a tartalomjegyzékben könyvkritikák, akkor azokat is felveszik, a kérdés az, hogy hogyan. Jelen pillanatban is vannak a MATARKA-ban olyan folyóiratok, amelyben jelennek meg könyvkritikák, és a tapasztalatok azt mutatják, hogy ezek felvételére a tartalomjegyzék-adatbázisok nem nagyon alkalmasak, már összetett voltuk miatt sem (a kritika szerzője és címe, a bírált mű szerzője és címe), különösen azért nem, mert ez utóbbi adatok sokszor nem is derülnek ki a tartalomjegyzékből, mert gyakran csak alcímben szerepelnek, amely a tartalomjegyzékbe nem kerül be. Semmiképp nem lenne elegendő a tartalomjegyzék mechanikus

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bemásolása, hanem szükség lenne arra, hogy az adatokat a folyóiratszámok átlapozása során pontosítsák, kiegészítsék. (Ez persze egyéb közlemények esetében sem ártana.) Ha az adatok ilyen formában bekerülnének, akkor is kérdéses lenne kereshetőségük, jelenleg cím és szerző szerint lehet keresni, ha be is kerül a kritizált mű szerzője az alcím alapján, az is csak a címen belül kereshető, ez pedig nem ideális állapot. Még mindig jobb persze, mintha egyáltalán nincs ott, például az Alföld 1998. 1. számának tartalomjegyzékében annyit látunk: Tamás Attila: Figyelmet érdemlő könyv az irodalmi műnemekről. Mögötte ott van ugyan a teljes szöveg is az EPA-ból http://epa.oszk.hu/00000/00002/00025/tamas.html, ahonnan egyből kiderül, hogy Szili József: A poétikai műnemek interkulturális elmélete című művéről van szó, a MATARKA-ban azonban csak a kritika szerzőjére és címére lehet keresni. A folyóiratszámban ez előtt levő közlemények esetében azt sem lehet biztosan látni, hogy tanulmányról (Szegedy-Maszák Mihály: A kánonok hiábavalósága), versről (Simon Balázs: A futómacska) vagy könyvkritikáról (Nagy Miklós: Az újraolvasott Jókai-életrajz) van-e szó.

A legjobbnak egy önálló, könyvkritikákat feltáró eszközt lehetne elképzelni. Ez alapulhatna valamilyen meglevőn is. Már 1967-ből olvashattunk Bükyné Horváth Máriától egy általános recenzió bibliográfia szükségességéről, amelynek alapja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irodalmi analitikusa lehetett volna. Az az eszköz persze, mivel sok társadalomtudományi terület anyagát is tartalmazta, jóval teljesebb és megbízhatóbb volt a kiválasztott források feldolgozásában, mint a mostani irodalmi adatbázis. Ez azonban még ezek ellenére is a recenziókról való tájékozódás legjelentősebb forrása, tehát lehetne rá alapozni. Különösen vonzó ebből a szempontból az adatbázis kiváló keresőrendszere. A FSZEK-nek úgyis újra kellene gondolnia adatbázisát, mert ha megvalósul, az irodalmi tárgyú tanulmányoknak mindenképp a Humán Szakirodalmi Adatbázisban lenne a helye. A pedagógia esetében az OPKM-ben folyó feltárás alapossága miatt joggal lehet azt mondani, hogy azt a szakterületet nem lenne érdemes beleerőltetni az új vállalkozásba. Az irodalom esetében azonban nem hasonlítható ehhez a feltárás alapossága, mélysége, így nem látszana érdemesnek a mostanra kialakult gyakorlat védelme. (Ennek kapcsán persze felvetődik a tanulmánygyűjtemények analitikus feltárásának kérdése is.) Ha megszabadulnának a tanulmányok feltárásának nehézségeitől, több energia maradhatna a kritikák megbízható és gyors feltárására. Ezekkel kapcsolatban sem szerencsés ugyanakkor az évenként kétszeri frissítés. Ebből a szempontból az Országos Idegennyelvű Könyvtár adatbázisai tekinthetők példának. Ezeknek az adatbázisoknak (pl. nemzetiségi cikkek, műfordítás cikkek) az elemzése nem könnyű dolog, mert mire sikerülne feldolgozni a kigyűjtött adatokat, addigra már újra frissítették, új rekordokkal egészítették ki azt. Ez legyen az elemző gondja, de az talán már nem csak az övé, hogy böngészéskor a feltárt források jegyzéke a közlemények címével keverve, ömlesztve található meg. Remélhető, hogy ez nem az új rendszer, a HunTéka lényegéből következik, s gondosabb tervezéssel kiküszöbölhető.

Úgy tűnik, hogy semmi sem tökéletes, valószínű, ha egy új eszközt hoznánk létre a könyvkritikák feltárására, az sem lenne az. Mégis érdemes rajta elgondolkodni, milyennek kellene lennie. A naprakész feltárás, a jó kereshetőség mellett fontos lenne a feltárás alapossága, teljessége, a kritika vagy a kritizált mű szerzőjének személye nem lehet válogatási szempont, ahogyan a szakterületi mérlegelés sem lenne szerencsés (azt mondani, hogy ez nem tartozik hozzánk, miközben nem lehetne egy másik eszközt találni, amelybe beleillene), így a legjobb az lenne, ha minden szakterület szerepelne benne. (A szakterületi tagolás az adatbázisrendszer egészéhez hasonlóan párhuzamosságokhoz és hiányokhoz vezetett.)

Ha Magyarországon szeretnénk egy könyvkritikákat feldolgozó eszközt létrehozni, az valószínűleg valamifajta átmenetet képezne a bemutatott két külföldi adatbázis között. Nem valószínű, hogy annyira lecsupaszított adatokkal megelégednénk, mint amit a Book Review Indexben találhatunk. A szerző és a cím mellett minden bizonnyal a megjelenési adatok közül is bekerülhetnének olyanok, amelyek a művet egyértelműen azonosíthatják. Valószínűleg a Book Review Digesthez képest is lenne plusz kereshető adat, nálunk mindenképp van olyan fontos a recenziót író személy, hogy rá is lehessen keresni. (Érdemes lenne a Wilson-cégtől újra kipróbálási lehetőséget kérni, s többeknek is megvizsgálni ezt a kiváló eszközt. Talán még az sem lenne elképzelhetetlen, hogy lennének olyanok, akik magyarországi hosszabb távú elérhetőségét is fontosnak tartanák, de legalább mintául biztosan szolgálhatna.) Beszéltem könyvkiadó vezetőjével, aki annak a lehetőségnek a gondolatától is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lelkesedett, hogy könnyen megtalálhatóvá válhat kiadott könyveik kritikai fogadtatása, mert ma erről csak nagy nehézségek árán, esetlegesen és feltehetőleg kis hatékonysággal tudnak csak adatokhoz hozzájutni.

Mivel a közlemények általában tartalmazzák mindazokat az adatokat, amelyeket fel kell venni, ezért a feltáráshoz nincs másra szükség, mint a források rendszeres, folyamatos átnézésére, s nem állhat túlságosan sokból az adatok rögzítése. Különösen kis megterhelést jelenthetne ez, ha a forrásokat megfelelően megosztva kevés lap jutna egy-egy személyre, s ez egyéb munka mellett is elvégezhető lenne.

Ebben az írásban csak a könyvkritikákkal foglalkoztam, pedig mennyi mindenről készülnek még kritikák (filmek, színházi előadások, kiállítások stb.). Míg a könyvkritikák mindenféle szakterületre vonatkozhatnak, addig a többi kritikai műfaj jelentős részben a humán területekhez kapcsolódik. Ezek egy része szintén szerepel a FSZEK irodalmi adatbázisában, de itt nem lenne érdemes ennek teljességéről további elemzésekbe belekezdeni. Annak megvalósításába azonban igen, hogy legyen olyan eszköz, ahol könnyen megtalálhatjuk azt, ami az egyes könyvekről megjelent. Ne fordulhasson elő, hogy egy töredéket megtalálva azt gondoljuk, az minden, de az sem, hogy kínkeserves munkával kelljen különféle forrásokból megvalósítani a (viszonylagos) teljességet. „Kíméld az olvasó idejét!" – szól az egyik ranganathani törvény. Ha idáig jutott az olvasásban, kedves olvasó, akkor az ön idejét már nemigen kímélhettem, ugyanakkor azonban valószínű, hogy azok közé tartozik, akik szeretnének az itt bemutatott problémák megoldásában részt venni. A jól használható eszközök nemcsak az olvasók, hanem a könyvtárosok idejét is kímélik. Több jól használható eszközre lenne szükségünk, köztük egy olyanra is, ahonnan megtudhatjuk, hol vannak a recenziók.

Jegyzetek

1. VASY Géza: A kritika és a kritikus halála és halhatatlansága. In: Életünk, 2005. 1. sz. 69–75. p.

2. Uo. 75. p.

3. A recenziók feltárásának kérdései. In: MURÁNYI Péter: A magyar időszaki kiadványok cikke a magyar és külföldi bibliográfiai adatbázisokban. Doktori disszertáció. Budapest, 2004. 190–216. p.

4. BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: Irodalomtörténeti tanulmánykötetek és folyóiratok analitikus bibliográfiai kartotékjai. In: Magyar Könyvszemle, 83. évf. 1967. 3. sz. p. 291–295. p. 292.

5. Kurrens nemzeti szakbibliográfiáink elem-zése. Összeáll.: Fügedi Péterné. Bp, 1972, Népművelési Propaganda Iroda. p. 19.

6. SZENTMIHÁLYI János: Felkiáltójelek a külföldi hungarika irodalom kurrens bibliográfiai feltárása kapcsán. Reflexiók Mohor Jenőnek a Könyvtári Figyelő 1981/2. számában megjelent cikkéhez. In: Könyvtári Figyelő, 27. évf. 1981. 5. sz. p. 364.

7. LÁNG József: Az irodalomtudományi bibliográfiai kutatások eredményei s e kutatások néhány problémája. In: Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 5–6. sz. p. 520.

8. VASY Géza: Irodalmi folyóirataink helyzetéről. In: Duna-part, 2004. 3. sz. p. 65–72.

9. MURÁNYI Péter: Magyar válogatott. Érett bibliográfiák dicsérete.In: Könyvtári Figyelő, 2002. 4. sz. p. 661–676.

10. BUDA Attila: Magyar irodalmi repertórium 2003. Bp. 2005. Szépirodalmi Figyelő. 333 p.

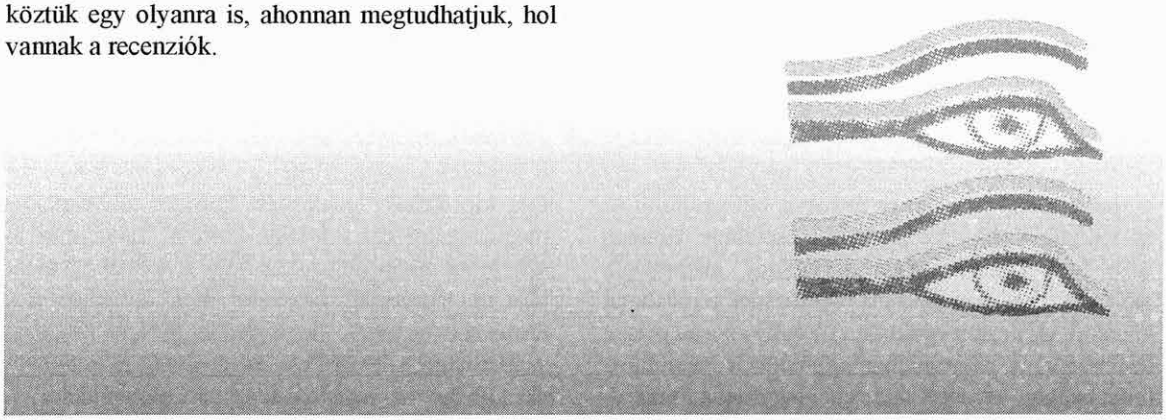

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

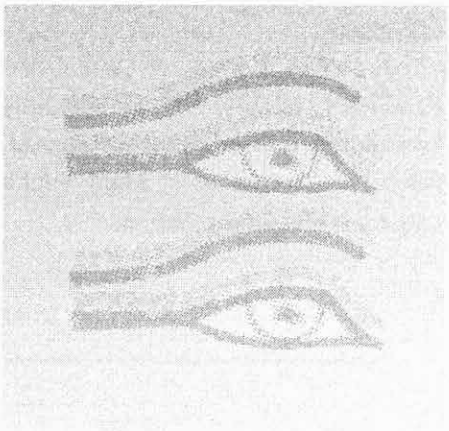

Olvasás, könyvtár- és számítógép-használat

GYORSJELENTÉS A TÁRKI ÉS AZ OSZK 2005-ÖS VIZSGÁLATÁRÓL

NAGY Attila – PÉTERFI Rita

A 2005. évi TÁRKI Háztartás Monitor kutatás egy 1992 óta folyó longitudinális vizsgálatsorozat része, melynek célja a magyar társadalom strukturális változásainak évenkénti nyomon követése. A kutatás állandó témakörei a következők:

a) A háztartások és egyének helyzetének, jövedelemstruktúrájának, valamint a jövedelmi egyenlőtlenségek évenkénti alakulásának elemzése.
b) A foglalkozásszerkezeti változások követése.
c) A jövedelmekkel, a jövedelmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos lakossági, vélemények, attitűdök vizsgálata.

Már a korábbi években is szerepelt, a fentiek mellett 2–2 speciális téma megfigyelése, s *2005-ben ilyen kitüntetett szerepet kapott az olvasás és a könyvtárhasználat, valamint a számítógép és az internet használata.*

Számunkra ez az együttműködés, melyért köszönettel tartozunk az NKÖM Könyvtári Főosztályának és a TÁRKI illetékes vezetőinek – kettős értelemben is kitüntetett jelentőségű. Egyrészt az OSZK-n belüli olvasáskutatási műhely 37 éves tevékenysége ideje alatt soha nem volt lehetősége ilyen megbízhatóságú és nagyságrendű (3674 fős) mintán, másrészt ilyen intenzitással a számítógép- és az internethasználat jellemzőit kutatni. (Összesen 3808 egyéni kérdőívet vettek fel, melyekből mi csupán a 18. életévüket betöltött személyek adatait dolgoztuk fel, hogy eredményeink a megelőző évtizedekben gyűjtött adatokkal teljes mértékben összehasonlíthatók legyenek.)

Az adatfelvétel 2005. szeptember 16. és október 15. közötti hónapban zajlott le.

Nekünk az összesen 163 tételt tartalmazó kérdőív utolsó tizedében összesen 10 kérdés (145–154.) feltételére volt módunk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasás

Elsőként (a kérdőív 145. pontjaként!), az évtizedek óta azonos módon föltett, a könyvolvasás gyakoriságát firtató kérdésünk hangzott el: *„Elfoglaltságai mellett – tankönyvön kívül – hozzájut-e könyvek olvasásához?"* Majd a táblázatunkban található sorrendben voltak olvashatók az előre megadott válaszlehetőségek.

A könyvolvasás gyakoriságának időbeli változása
(A megkérdezettek százalékában)

	1964	1985	2000	2005
Egyet sem olvasott az utóbbi 12 hónapban	**41**	**38**	**52**	**60,2**
1-3 könyvet elolvasott az utóbbi 12 hónapban	**36**	**22**	**23**	**7,5**
Legalább egyet negyedévenként		**23**	**13**	**15,9**
Havonként legalább egy könyvet elolvasott	**23**	**17**	**12**	**16,4**
Összesen	**100**	**100**	**100**	**100**

Összesítő adatsoraink a *Mándi Péter* és *Gereben Ferenc* (Mándi 1968, Gereben 2002) korábbi kutatásainak eredményeit tartalmazzák, hogy az immár négy évtized változási tendenciáit követhessük nyomon.

Amint jól látható, csupán a könyvolvasási szokások felől közelítve is radikális elmozdulások észlelhetők. A mögöttünk lévő négy évtizedben 40-ről 60 százalékra nőtt a könyvet nem olvasók (az évente egyetlen könyvet sem említők) aránya. Az itt részletesen nem hivatkozott, 1960-as évek jelentették az olvasás fénykorát, s a rendszeres olvasók 2000-es mélypontja után 2005-re ebben a sorban pedig lényeges javulást mutathattunk ki. Vagyis félreérthetetlenül kirajzolódik *a társadalom egyfajta kulturális kettészakadásának riasztó tendenciája*. Rohamosan növekszik (40–60%) a „legalul" lévők, míg a vékonyodó középső sáv (a negyed- vagy félévente legalább 1 könyvet elolvasók) mellett, jóval lassabban, de legutóbb talán némileg gyarapodott a „csúcsra" kerülők, az ismét rendszeresen könyvet olvasók (12–16%) nagyságrendje. Cui prodest? Kinek lehetne ez érdeke?

Ennél radikálisabb figyelmeztetést pillanatnyilag aligha tehetünk oktatás- és művelődéspolitikusaink asztalára. Ráadásul egyértelműen rendszerszerű elmozdulásokról van szó, hiszen a jövedelmi és foglalkoztatási különbségek mellett a PISA 2003-as nemzetközi kutatás adatsorai – igaz csupán a 15 évesekről szólva – ugyancsak a drasztikus szövegértési (kulturális) egyenlőtlenségekről tudósítanak. Gimnazistáink a világelső finnekkel egy szinten, míg a szakképzősök rétege a sereghajtók egyikével (Brazília) „verseng" ebben a tekintetben. Az összefüggések, az okok és következmények részletes feltárása egy másik dolgozat tárgyát képezik. Egyetlen mozzanatot azonban már ebből a „madártávlatból" is érzékelhetővé kell tennünk! A könyvet nem olvasók 80%-a számítógépet sem használ, ráadásul a rendszeresen olvasók döntő többsége (75%) pedig egyúttal az internetet munka és/vagy tájékozódási eszközként ugyancsak igénybe veszi.

Itt még a lehető legszikárabb összefoglalóban is tennünk kell egy rövid „módszertani" kitérőt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az elmúlt 3–4 évben több hasonló tárgyú kutatásról megjelenő közleményben, a fentieknél valamelyest magasabb könyvolvasói arányokról tesznek említést. Közismert tényt kell az érdeklődők figyelmébe ajánlanunk: a vizsgálati eszköz szükségképpen hat a kutatás tárgyára! Ha a kérdés *„Milyen gyakran olvas Ön könyveket? (A megfelelő válasz aláhúzandó!) Naponta – hetente többször, – hetente, – havonta többször, havonta stb."* módon fogalmazódott, akkor a válaszok összesítése nyomán a fentieknél szükségképpen sokkalta jobb kép alakul ki.[1]

„Rejtetten mindkét kutatás kérdéseiben feltevések fogalmazódtak meg, s ezek a hipotézisek, lám, jórészt igazolódnak" – mondhatná a kutatási módszertannal rendszeresen foglalkozó kollégánk. Érvelése tiszteletre méltó, de kötelességünk visszakérdezni: melyik feltevés áll közelebb a megfigyelt valósághoz? Továbbá ismételten nyomatékossá kell tennünk, hogy bármilyen megismételt kutatásban, vizsgálatban, felmérésben kizárólag a szigorúan, betűhíven azonos kérdésekkel, szavakkal, módszerekkel begyűjtött adatok lesznek megbízhatóan összevethetők! Ezt a követelményt itt szigorúan betartottuk.

Az olvasmányok összetételéről különböző metszetekben (legutóbbi, illetve emlékezetes könyvek és kedvenc szerzők) természetesen majd önálló, részletes írásokban számolunk be. Most azonban legalább a jéghegyek összesen két csúcsát, azok körvonalait villantsuk fel!

A legutóbbi olvasmányok szerzői – különböző években

(Az összes olvasmány százalékában)

	1964		1985		2000		2005	
Sor-szám	Szerző	%*	Szerző	%	Szerző	%	Szerző	%
1.	Jókai Mór	16,2	Szilvási L.	3,7	Steel, D	4,6	Brown, D.	3,5
2.	Gárdonyi Géza	4,9	Jókai Mór	2,6	Cook, R.	3,8	Steel, D.	3,4
3.	Móricz Zs.	4,9	Dumas	2,2	Lőrincz L.L.	2,4	Jókai Mór	2,7
4.	Mikszáth K.	4,1	Berkesi A.	2,1	Jókai Mór	1,9	Wass Albert	2,1
5.	Hugo, V.	2,3	Merle, R.	1,8	Moldova Gy.	1,7	Rejtő Jenő	1,7
6.	Verne, J.	2,2	Zalatnay S.	1,8	Smith, W.	1,4	Moldova Gy.	1,6
7.	Cronin, A. J.	2,2	Zilahy L.	1,3	Fable, V.	1,2	Trvtko, V.	1,4
8.	Móra F.	1,7	Móricz Zs.	1,1	Courts-Mahler, H.	1,0	Lőrincz L. L.	1,3
9.	Mark Twain	1,5	Rejtő J.	1,1	Dallos S.	1,0	Kertész Imre	1,2
10.	Tolsztoj, L.	1,4	Szabó László	1,1	King, S.	1,0	Márai S.	1,0

A jó négy évtizedes lista sor áttekintése – óvatos közelítéssel, de mégis – megengedi legalább két tendencia körvonalainak vázolását. Az 1964-es, egyértelműen klasszikus orientáltságú névsor már 1985-ben is jelentős mértékben hígult a kortárs, főként magyar lektűrszerzők névsorával (Zalatnay, Szabó L., Berkesi, Szilvási), de klasszikusaink egy része (Jókai,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Móricz, Rejtő, Zilahy), igaz a korábbiaknál jóval alacsonyabb említésszámmal, de mégis megmaradt az élmezőnyben. 2000-re maradt még két árva hazai, kortárs lektűr (Lőrincz, Fable), de a domináns szólamot az angolszász szórakoztató irodalom „jeles képviselői" veszik át (Steel, Cook, King, Smith), Jókai egyre hátrébb, de még maradt az élbolyban, a hihetetlenül termékeny Moldovával együtt. A Munkácsy életrajz évtizedek óta szinte változatlanul megtalálja olvasóit, de Courts-Mahler visszatérése meghökkentően sikeres kiadói fogásnak minősíthető. S íme elérkezünk 2005 őszéig, amikor az első 2 hely (Brown, Steel), vitathatatlanul a kulturális globalizáció, üzletvezérelte, divathullámait bizonyítja s távoli „rokonuk" Lőrincz L. L. tisztes versenytársként követi őket. Viszont ismét erősödött Jókai keresettsége, s ráadásul a korábban tiltott, csaknem elérhetetlen gyümölcsként számon tartott, mára az életmű csaknem teljességével hozzáférhető Wass Albert 4. helyét aligha merte volna bárki előre megjósolni. Az őt követő hármas (Rejtő, Moldova, Trvtko) vitathatatlan kvalitásait jól kiegészíti az időközben Nobel díjassá lett Kertész Imrével és a sok évtizedes „önkéntes száműzetésből" legalább a művek sokaságával hazatért Márai Sándorral végződő 10 fős élbolyt, s az összkép kifejezett minőségi javulást sejtet.

Az utolsó két évtized adatainak értelmezése nyomán aligha kerülhető meg egy hipotetikus következtetés: a könyvet nem olvasók számának fentiekben jelzett, különösen az utóbbi 5 évben tapasztalt, radikális növekedése mintha egyúttal az igényszint tisztulását, javulását is magával hozta volna a maradék olvasói körökben? (Amint erre a következő, részletező táblázatokkal illusztrált írásokban visszatérünk, a minőségi változás hátterében jelentős részben az érintett csoport iskolázottsági szintjének emelkedése áll.)

Természetesen az óvatos fogalmazás nem egyszerűen stiláris kérdés, hanem kényszerűen várnunk kell a teljes gépi feldolgozás, az értelmezés lassúbb, aprólékosabb végeredményeire, melyeket legkorábban 2006. második felében adhatunk majd nyomdába. Addig azonban még legalább egy tábla tartalmát tartsuk elemzésre méltónak! Hiszen valamilyen mértékben mindnyájunkat jellemez az aktuális választások sora, de jóval mélyebb rétegekre világít az emlékezetes olvasmányok adatainak, illetve e legkedvesebb szerzők neveinek felidézése, rangsorokba rendezése. Hadd használjuk ki ismét azt a kincses bányát, melyet az összevetések alapjául rendre igénybe vettünk és veszünk majd! (Gereben 2002) *„Kik a legkedvesebb írói?"* hangzik évtizedek óta egyik következetesen visszatérő kérdésünk.

Kik a legkedvesebb írói?

(3 reprezentatív országos vizsgálat felnőtt könyvolvasóinak százalékában)

Sorszám	1985	%	2000	%	2005	%
1.	Jókai Mór	32,5	Jókai Mór	16,2	Jókai Mór	22,1
2.	Szilvási Lajos	19,8	Cook, R.	7,6	Mikszáth Kálmán	6,4
3.	Berkesi A.	16,3	Moldova Gy.	6,8	Móricz Zsigmond	6,3
4.	Mikszáth K.	12,3	Steel, D.	6,0	Moldova György	5,8
5.	Móricz Zs.	7,5	Mikszáth K.	5,8	Rejtő Jenő	4,8
6.	Gárdonyi G.	6,8	Szilvási L.	4,8	Petőfi Sándor	4,7
7.	Moldova Gy.	5,4	Petőfi S.	4,2	Lőrincz L. László	4,5
8.	Merle, R.	4,8	Lőrincz L. L.	3,8	Szabó Magda	4,1
9.	Dumas	4,8	Gárdonyi G.	3,4	Gárdonyi Géza	4,1
10.	Petőfi S.	4,8	Berkesi A.	3,2	Steel, Danielle	4,0

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezen a ponton ismét egy elágazó gondolatsort kell jeleznünk. Már az előző táblázatban gyanút kelthetett a legutóbbi olvasmányok 3. helyén álló Jókai (2000-ben még csak negyedik!), egyértelműen Az aranyember gyakori említése révén. A kérdezés napjai 2005. szeptember 16. és október 15. közé estek! Vagyis válaszolóink egy részét némileg befolyásolhatta „A Nagy Könyv" akció léte, a legjobb 12-nek kikiáltott szerzők és a művek listájának ismerete: 1984, A Gyűrűk Ura, A kis herceg, A Mester és Margarita, A Pál utcai fiúk, Abigél, Az arany ember, Egri csillagok, Harry Potter, Micimackó, Száz év magány, Tüskevár.

A Nagy Könyv ideiglenes, talán érzékelhető hatására máshol és máskor visszatérünk. Itt legyen elegendő csupán az első 10 névvel foglalkoznunk, s ennek értelmében a nemzeti klasszikusok (Jókai, Mikszáth, Móricz) ismételt megerősödését részben ezzel a tv-műsorral magyaráznunk, miközben Moldova, Rejtő, Petőfi, Lőrincz és Steel népszerűsége egészen más, egymástól radikálisan eltérő gyökerekből táplálkozik. Gárdonyi pedig – minő véletlen – pontosan az 5 évvel korábbi helyét őrzi. Szabó Magda érintett volt ugyan az Abigél (egyébként a népszerűséget folyamatosan fenntartó tévés változat) segítsége mellett még az utóbbi 2-3 évben megjelent, méltán nagy sikert aratott Für Elise és Az ajtó című könyvei révén is.

Sajtóolvasás

A könyvolvasás mellett legalább egyetlen szűkített adatsorral (Mándi 1968, Gereben 2002) tekintsünk vissza a sajtóolvasás intenzitásának ugyancsak négy évtizedes változásaira. A könyvolvasástól némileg eltérő jelenségként rögzíthetjük az 1985-ös időpontot, mint a nyomtatott szó iránti legfogékonyabb évek egyikét s a visszaesés, az elfordulás a periodikáktól, a példányszámcsökkenés, a bulvárosodás tendenciái a 2005 őszén gyűjtött adatokból nem cáfolhatók az elmúlt évek olvasásra buzdító, a fentiekben emlegetett akciói ellenére sem. Különös tekintettel a hetilapolvasók számának megfeleződésére. Mi több, gyanítható, hogy ha módunk lett volna az olvasott sajtótermékek tartalmi elemzését is elvégezni, akkor a kép minden valószínűség szerint még riasztóbb lenne, például a folyóiratokat illetően. Hiszen, ha a megjelenés jó másfél évtizede folyamatosan csökkenő példányszámait vizsgáljuk, még a táblázatban szereplő 15% is túl magas számnak tűnik.

(Ráadásul 2006 legelején éppen ennek a kiadványfajtának tucatjai szűntek meg.)

A különböző típusú sajtótermékek rendszeres olvasói 4 időpontban

(Az ország felnőtt lakosságának százalékában)

	1964	1985	2000	2005
Napilap	60	75	42	43
Hetilap	37	66	44	22
Folyóirat	23	27	15	15

Lehetetlen említés nélkül hagynunk a hetilapok keresettségének 1985-től kezdődő lassúbb, majd a 2000 és 2005 közötti években tapasztalt, drámaian felgyorsuló csökkenését, megfeleződését, 44%-ról 22%-ra zsugorodását. Továbbá a könyvolvasás gyakorisága mentén tapasztalt összefüggésekhez hasonlóan, hadd tegyünk itt ugyancsak egy villanásnyi kitérőt a számítógépes világ irányába. A periodikák közül éppen a legigényesebb műfajt, a folyóiratokat olvasók ilyen irányú attitűdjei, magatartása erős megegyezéseket mutat a fentiekkel. Nevezetesen, a folyóiratokat nem olvasók 84 százaléka számítógépet sem használ, míg ezt a sajtóterméket rendszeresen forgatók többsége (54%) a számítógépek világával is közeli kapcsolatban van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Beszerzési források

A könyvtárhasználat kérdéséhez közeledve, első lépésként a legutóbbi olvasmányok beszerzésének forrásai felől tudakozódtunk.

A legutóbbi olvasmányok beszerzése 4 időpontban

(A felnőtt olvasók százalékában)

A beszerzés módja	1964	1985	2000	2005
Könyvtárból kölcsönözték	22	15	10	7
Vásárolták	25	41	30	27
Családi könyvtárból	9	20	30	29
Ismerőstől kölcsönözte	31	12	17	16
Ajándékba kapta	6	4	9	9
Egyéb, illetve nincs válasz	7	8	4	12
Összesen	100	100	100	100

40 év alatt harmadára csökkent a könyvtári beszerzések aránya, jóval kisebb mértékben, de gyengül a vásárlási kedv 1985 és 2005 között, míg a családi könyvtár, a baráti kölcsönzés, legalább az utolsó tíz évben gyakorlatilag azonos szinten áll valamint az ajándékozási kedv, kis ingadozással, de mintha árnyalatnyi javulást mutatna napjainkra a két évtizede tapasztaltakhoz viszonyítva. Feltűnő az utóbbi öt évben az értékelhetetlen válaszokat megfogalmazók, illetve egyáltalán a válaszadást megtagadók arányának (4-12%) megháromszorozódása.

Könyvtárhasználat

Gyorsjelentésünk kétségkívül egyik legizgalmasabb eleme, a kutatás központi kérdése, hogy vajon az éves statisztikákban feltüntetett arányok (beiratkozott olvasók, könyvtárhasználók: helyesebben könyvtárlátogatások, kölcsönzők: helyesebben kölcsönzések száma) a részben többszörös könyvtárhasználat révén valójában mennyire torzítanak? Ennek ellenőrzésére valójában csak az országos reprezentatív kutatások eredményei használhatók. Egészen egyszerűen gondoljunk például csupán a közép és felsőoktatásban lévők tömegeire, akik szükségképpen többszörös (3–6?) könyvtárhasználók.

„Beiratkozott tagja-e Ön most egy vagy több könyvtárnak, illetve volt-e régebben könyvtártag?" – hangzott kérdésünk.

A könyvtári tagok arányának időbeli alakulása

(A megkérdezettek százalékában)

	1964	1985	2000	2005
Soha nem volt könyvtári tag	82	37,7	54,6	44,7
Most nem, de régebben az volt		44,6	33,7	43,8
Jelenleg is tag: egy könyvtárban	18	14,6	9,9	9,2
Jelenleg is tag: több könyvtárban		3,1	1,8	2,3
Összesen	100	100	100	100

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A beiratkozott olvasói arányok (18–11,5%), jelentős csökkenése 2–4 évtizedes távlatban félreérthetetlen, miközben a felnőtt népesség iskolázottsági mutatói jelentősen javultak, s a már emlegetett közép és felsőfokú oktatási intézményeket aktuálisan látogatók létszáma többszörösére emelkedett a mögöttünk lévő 20 évben. Miért nem mutatkozik ennek pozitív hatása a fenti táblázatban? A válaszokat legalább két oldalról kell majd nagyon árnyaltan megfogalmazni. Egyrészt az oktatási, nevelési, képzési követelmények irányából, különös tekintettel a tömegoktatás és minőség dilemmája felől, másrészt könyvtárfejlesztési, építési stratégiánk gyakorlati megvalósulásának tényeiből kiindulva. Ott, ahol ezekre az intézményekre éppen a legnagyobb szükség lenne –, hiszen az anyagi és kulturális hátrányok rendszerint halmozottan, együttesen jelennek meg – kiépülőben, vagy sokkal inkább leépülőben vannak az óvodák, az iskolák, a könyvtárak? Itt talán elegendő egyetlen kutatási adatra utalnunk, mely szerint éppen azokban a középfokú oktatási intézményekben nincsenek könyvtárak, ebédlők és tornatermek (Liskó 2002), ahol magasabb a cigány származású tanulók aránya! Kik is szorulnak leginkább a könyvtárak, a könyvtárosok segítségére?

Ezen a ponton kivédhetetlenül vissza kell utalnunk a legelső táblázatunk mindenkit megállásra késztető adatsorára. Negyven év alatt a könyvet nem olvasók aránya 40-ről 60%-ra emelkedett! Holott már az 1960-as évek második felében, Darvas József és Veres Péter vezetésével országos mozgalom indult „Az olvasó népért".

Továbbá ugyancsak keményen kell kérdeznünk. Látványos akciók, tévés vetélkedők, levelezőlapos, internetes, sms szavazásokkal legalizált, az eredeti műveket 20 percre sűrített, bohókás zanzák 25–25 millió Ft-ért, vagy szerves, lassú, folyamatos építkezés intézményekben, képzésben, kutatásban, médiapolitikában, programokban, műsorszerkezetben? Egyszerűbben szólva, átgondolt, hosszú távú művelődéspolitikában?

Térjünk vissza a lehető legszikárabb tényekhez! Kik is hát a könyvtárhasználók? 59% kontra 41% arányban női többség, a legalább egy könyvtárban 42,5%-ban a 18–29 évesek korosztálya, míg az egy időben, több könyvtárban is beiratkozott olvasók 49,4 százaléka ugyancsak ebből a legfiatalabb, tehát nagy valószínűséggel tanulók csoportjából kerül ki. A fentiekhez hasonlóan meghatározó jelentőségű az érettségi megléte, mert a legalább egy könyvtárnak elkötelezetteket 100%-nak véve 45,3% ebbe a kategóriába sorolható (szakmunkás: 14,2%), s a főiskolai diplomával rendelkezők pedig 21,6% arányt képviselnek, s az egyetemi diplomát szerzettek részesedése csupán 6,8%. Még drasztikusabb a kép, ha a jóval kisebb létszámú, de mégis fontos, több könyvtárban regisztrált olvasók hasonló megoszlását vesszük szemügyre, közülük 56% érettségizett (2,4% szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezik), s 23,8%-nak már főiskolai diplomája van, az egyetemi végzettségűek 16,7% nagyságrendet képviselnek. Az érettségi vízválasztó jellege, amint a fenti adatok egyértelműen bizonyítják, ezen a téren mit sem gyengült az elmúlt években.

Számítógép- és könyvtárhasználat

2000-ben még a megkérdezettek 23%-a, 5 évvel később már 35% mondta magát számítógéphasználónak. Ennek az adatpárnak a fényében tekintsük meg a könyvtár- és számítógép használat kereszttábláját. Milyen viszonyban volt 2000 novemberében (Gereben 2002) és 2005 októberében ez a két tevékenység egymással?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár- és a számítógép-használat összefüggése két időpontban
(A megkérdezettek százalékában)

Könyvtárhasználat	Számítógép-használat					
	2000			2005		
	nem	igen	összesen	nem	igen	összesen
Soha nem volt könyvtári tag	89	11	100	83	17	100
Most nem, de régebben az volt	69	31	100	56	44	100
Jelenleg is tag: egy könyvtárban	48	52	100	26	74	100
Jelenleg is tag: több könyvtárban	10	90	100	14	86	100

Elsőként nyomatékosítsuk, hogy miközben a könyvtárban beiratkozottak aránya rezzenéstelen maradt, addig a számítógéppel „beszélő" viszonyban lévők a felnőtt népesség alig negyedéből, bő harmadára növekedett. A két tevékenység erős korrelációja már az ezredforduló évében is adatokkal bizonyítható, de a kérdezés időpontjában az egy könyvtárat használók esetében a változás kifejezetten drámainak mondható 2005 őszén. Hiszen korábban ebben a sorban gyakorlatilag azonos volt az igenek és a nemek aránya, de legújabban már 3:1 viszonyszámmal kell leírnunk a könyvtárat és számítógépet egyszerre igénybe vevők eloszlását. A két tevékenység egyre inkább szinonimája, kiegészítője, folytatója egymásnak.

Ugyanezen 5 év alatt a 18 év felettiek körében az internetet használók nagyságrendje megháromszorozódott, 8-ról 24%-ra emelkedett. S a két kulturális, tanulási, tájékozódási, szórakozási forma egyre erősebb összetartozását immár a lassan unalmassá váló, teljes táblázatok helyett csupán két adatpárral hadd illusztráljuk.

A soha könyvtárba még be nem iratkozottak döntő többsége, 83%-a internetezni sem szokott, s ugyanekkor (2005) az egy időben, több könyvtárban is bejegyzett olvasóként számon tartott kérdezettjeink 86%-a vallotta magát több, kevesebb rendszerességgel internetezőnek. A csupán egy könyvtárban regisztráltak esetében 74% a két sajátos kulturális eszközt, intézményrendszert egyszerre igénybe vevők, működtetők nagyságrendje. A két tevékenység mind kifejezettebb összefonódást mutat. (Lásd az információs jártasság összetett kérdéskörét, a szövegértés, a könyvtár- és számítógép-használati készségek egymásra épülésének szükségességét!)

Külön, máshol, más vizsgálati adatok fényében vizsgálandó kérdés, hogy vajon az otthoni, egyéni számítógép-használat, az internetezés rohamos kiterjesztése, milyen rétegek körében és milyen mértékben teheti időlegesen, úgymond „feleslegessé" a különböző dokumentumok kézbevételét, összevetését, megtekintését, a bibliotékák tényleges látogatását, használatát?

Egy lépéssel hátrébb

A könyvtárhasználatról szólva a beiratkozási díjak radikális emelkedésétől kezdődően folyamatosan zajlik a szakmai berkekben egy disputa a látens, vagy másodlagos könyvtárhasználók számáról, nagyságrendjéről. Vajon hányan lehetnek, akik a gyerekeik révén jutnak olvasnivalóhoz, mert így olcsóbb? Mekkora lehet azok arány, akik nem kölcsönöznek, nem regisztráltatják magukat, de a napilapok, a magazinok, a rendezvények, netán a „puszta véletlen találkozások" kedvéért több, kevesebb rendszerességgel látogatják intézményeinket? Nos, kutatásaink során első alkalommal most erre is rákérdeztünk. *„Az utóbbi 12 hónapban*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vett-e igénybe – akár beiratkozás nélkül is – bármilyen könyvtári szolgáltatást?" – hangzott a 163 tételes kérdőívünk 152. pontja, melyre a megkérdezettek 11,9%-a igenlően válaszolt.
A két legutóbbi táblázat adatai mindössze néhány tizedes eltérést jeleznek: 11,5% és 11,9%. Tehát nagyságrendileg azonos arányt, 12%-ot mondhatunk valamilyen mértékű könyvtárhasználónak 2005 őszén, a hazai 18 évesnél idősebb népesség körében.

A háttértényezők egyébként pontosan leképezik a fentiekben jelzett összefüggéseket. Vagyis a könyvtárral lazább kapcsolatot alakítók 60-40%-ban nők és férfiak, 45%-os részarányuk érettségizett, negyedüknek főiskolai diplomája van, míg az egyetemi végzettséggel, illetve a legalacsonyabb képzettséggel rendelkezők (8 általános, szakmunkásképző) csoportjai egyaránt 10-10%-os nagyságrendet képviselnek a könyvtárhasználók csoportjának egészében. A legfiatalabb korosztály jelenti a „laza" könyvtárhasználók 44%-át (18–29 éves korcsoporthoz tartozókról beszélünk), s a középgenerációk, a 30 és 59 év közöttiek kis ingadozásokkal, csaknem azonos nagyságrenddel (18,5% – 13,4%) képviseltetik magukat ebben a vonatkozásban. Míg a 60 és 70 év felettiek egyaránt 5–5%-ban vannak, ha a kormegoszlás sorát választjuk viszonyítási pontnak, (100% = 439 fő, akik az utóbbi 12 hónapban beiratkozás nélkül bármilyen könyvtári szolgáltatást igénybe vettek.)

A kép pontosítása érdekében vissza kell térnünk a könyvtárhasználat legcsekélyebb mértékéről is számot adóknak szóló két kérdésünkre. Elsőként a *„Milyen gyakran jár Ön könyvtárba?"* kérdésre érkezett választömeg elrendeződését vegyük szemügyre!
Az adatsor első említésre méltó eleme a 11,5% nem egyenlő 12,3% kijelentés. Hiszen a beiratkozást firtató kérdésünk eredménye az előző, kisebb arányt kaptuk most pedig a 451 fős válaszolói csoport a 3674 személyt tartalmazó teljes mintának már 12,3%-os arányát jelenti. Vagyis egyértelmű, hogy jó néhányan a beiratkozás nélkül, időnként könyvtárat látogatók közül ugyancsak válaszoltak erre a kérdésünkre. A két adat kiegészíti, és nem helyettesíti egymást. Mindkettőt kijelentések összegeként és nem ellenőrzött tényként kell kezelnünk. A kérdőíves vizsgálat eredményei. Továbbá a válaszolók 2,9%-a azonnal jelzi, hogy az utóbbi egy évben nem járt ebben az intézményben.

A könyvtárhasználat gyakorisága
(A válaszolók százalékában, 100%=451 fő)

Gyakoriság	Fő	%
Az utóbbi 12 hónapban egyszer sem	13	2,9
Évente	22	4,9
Félévente	40	8,9
Negyedévente	79	17,5
Havonta	185	41,0
Hetente	81	18,0
Hetente többször	30	6,7
Összesen	451	100,0

Az itt nem részletezett 1985-ös adatokhoz viszonyítva egyértelműen ritkult a könyvtárlátogatások gyakorisága.

A válaszolók csaknem fele havi, kisebb (17–18%-os) csoportjai pedig hetente, illetve negyedévente keresi fel intézményeinket. Nem kell nagy bátorság előre jeleznünk, hogy a gyakoribb (hetente többszöri, heti, havi) látogatások mögött többségében az iskolarendszerből származó indítékokat kell látnunk. Az évente, félévente válaszok pedig inkább az idősebb, iskolázatlanabb rétegek felől érkeztek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Milyen könyvtári szolgáltatásokat szokott igénybe venni?
(A válaszolók százalékában, 100% =453 fő)

Tevékenységek	1985	2000	2005
	%	%	%
1. Könyvkölcsönzés	97,7	–	88,2
2. Helyben olvasás	38	25,8	30,1
3. Fénymásolás	15,4	–	19,6
4. Számítógép-használat	–	5,2	19,2
5. Tájékoztatást, segítséget kér a könyvtárostól	56,9	14,6	17,1
6. Más könyvtári dokumentum kölcsönzése (folyóirat, videó, DVD)	–	–	15,3
7. Rendezvényt látogat	31,7	1	7,3
8. Vizuális dok. használata (videó, DVD) helyben	2	12,1	5,5
9. Hanganyagok használata helyben	15	12	2,6
10. Egyéb	14	–	2,1

Amint látható, a könyvkölcsönzés mellett a helyben olvasás máig a 2. legfontosabb könyvtári szolgáltatás, amelyhez lassanként a fénymásolás, a számítógépek használata, és az egyéb könyvtári dokumentumok kölcsönzése csaknem azonos nagyságrendű kereslettel zárkózik fel, miközben a könyvtáros személyes eligazító, tájékoztató, segítő szerepe radikális mértékű visszaesést jelez (56,9%–17,1%). Ami nem feltétlenül törvényszerű a jövőre vonatkozóan, ha a könyvtárosok mind magabiztosabb információtechnológiai jártasságára és növekvő segítőkészségére gondolunk.

Adatok a magyarországi számítógép- és internethasználatról

Korábban már utaltunk rá, hogy a *Gereben Ferenc* által vezetett 2000. évi adatfelvétel volt az első az Országos Széchényi Könyvtárhoz (OSZK) – valamilyen módon – kötődő olvasáskutatások sorában, amelyben az olvasás, könyv- és könyvtárhasználat több évtizedes összehasonlítását lehetővé tevő kérdéseken túl a számítógép- és internethasználatra vonatkozóan is rákérdeztek.* Ugyanis ekkorra, az ezredforduló körüli évekre tehető a jelenség, miszerint a számítógépek a munkahelyeken, az iskolákon és a könyvtárakon kívül már a háztartásokban is egyre gyakrabban fordultak elő. Az Információs Társadalom és Trendkutató Központ (ITTK) (Dessewfy [et al.], 2004) 2001-ben csatlakozott a Word Internet Project (WIP) nevet viselő programhoz, amelynek keretében az egyes országok meghatározott, egységes kérdőív segítségével mérik fel a

* Mert bár már ekkor Gereben Ferenc nem a könyvtár, hanem a Teleki Alapítvány munkatársaként tevékenykedett, de az olvasásra vonatkozó kérdések azok voltak, amelyeket a KMK olvasáskutatási osztálya már 1978 óta folyamatosan használt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lakosság internet- és számítógép-használati szokásait. Az Európában és a Távol-Keleten felvételre kerülő kérdőívek négy olyan sajátossággal rendelkeznek, amelyek megkülönböztetik azokat más, hasonló témájú kutatásoktól. Ezek a következők:

1. A kutatás középpontjában az internet terjedésének társadalmi hatásai állnak. Az elterjedés és a növekedés szintjének feltárásán túl attitűd-, érték – és viselkedésváltozókkal is dolgoznak.
2. A használókon túl olyan személyektől is gyűjtenek adatokat, akik a kérdezés pillanatában a nem használók közé tartoznak. Ez teszi lehetővé a két csoport attitűdjeinek összehasonlíthatóságát.
3. A vizsgálat longitudinális, így folyamatosan nyomon követhetők a területet érintő változások.
4. A kutatás nemzetközi összehasonlító jellegű, így az egyes országok, illetve a régiók adatai egymással összevethetők.

Tehát az Információs Társadalom és Trendkutató Központ WIP kérdései 2005-ben ötödik alkalommal kerültek felvételre hazánkban. S ezek a kérdések, az OSZK Könyvtári Intézet olvasással kapcsolatos kérdéseihez hasonlóan bekerültek a TÁRKI 2005 őszén felvett úgynevezett omnibusz – azaz több megrendelő által megfogalmazott egészen különböző kérdéscsoportokat tartalmazó – kérdőívébe.

Ennek eredménye, hogy a TÁRKI-vizsgálatban szereplő, általunk megfogalmazott tíz, olvasással összefüggő kérdésen túl a független változók mellett (nem, életkor, iskolázottság, település típus) immár az ITTK tíz számítógép-használati kérdésének adatai is rendelkezésünkre álltak. Így nem volt szükség arra, hogy mi magunk szerkesszünk ezt a területet feltérképező kérdéssort, hanem a már bevált, 2001 óta használatos WIP-kérdésekkel dolgozhattunk. Ez egyrészt az előző évek adataival bizonyos összehasonlíthatóságot biztosított számunkra, másrészt azonban – különösen az internethasználat terén – mutatkoztak olyan területek, amelyeket elképzeléseink szerint még mélységében szívesen górcső alá vettünk volna. Ilyen területe a használatnak az interneten való olvasás kérdése, amikor is például kíváncsiak lettünk volna, hogy az olvasásból milyen arányban részesednek a tudományos, az ismeretközlő vagy a szépirodalmi szövegek.

Számítógép-használat

A 2003 és 2004 közötti egy évben a számítógéppel ellátott háztartások aránya szinte változatlan maradt. Már az első vizsgálatok során kiderült, hogy az internethasználatot gátló tényező, az anyagi ok mellett jelen vannak tudati, kulturális sajátosságok is. Vagyis az évek során az internetet nem használók csoportjában a „túl drága" válaszlehetőségre voksolók száma jelentősen csökkent, addig a „nem érdekel" vagy „nincs szükségem rá" választ adók száma egyre nőtt.

Év	Számítógéppel ellátott háztartások (%)
2001	22
2002	25
2003	31
2004	32
2005	35

Internethasználat

2004-ben a lakosság 29%-a volt internethasználó, vagyis válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy szokta-e használni a világhálót. A táblázat adatait nézve meredek felívelésről, az évek óta várt áttörésről nemigen lehet beszélni, de lassú, egyenletes fejlődésről igen. Azonban a stagnáló számítógép-elterjedtség mögött úgynevezett mélységi változások zajlanak, vagyis ugyan a PC-vel rendelkező háztartások száma nem nőtt, de végbement egy technológiaváltás, a számítógép-állomány belső szerkezetének átalakulása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az internetet használók aránya (%)

	2002	2003	2004	2005
14 éves és idõsebb	21	25	29	-
18 éves és idõsebb	18	22	25	24

A WIP kérdőív minden évben felteszi a kérdést, mely szerint az internethasználók milyen szintű *felhasználói tudással* rendelkeznek, a digitális írástudás terén milyen kompetenciákkal bírnak. Ezen terület feltérképezésére kidolgoztak objektív és szubjektív mérőszámokat is. Előbbiek között például a különböző internethasználói tudást igazoló bizonyítványok számbavétele szerepel, míg utóbbiak esetében ki-ki maga ítéli meg, értékeli saját felhasználói tudását, magabiztosságát. Egy négyfokú skálán a következő válaszlehetőségek álltak a kérdezettek rendelkezésére: felhasználói tudása gyenge, nem rossz, jó, illetve kiváló. Az eddigi adatfelvételek tanúsága szerint viszonylag kevesen vannak azok, akik kifejezetten kiválónak ítélik meg tudásukat. Az ITTK kutatóinak megállapítása szerint az évek során egyre csökken azok tábora, akik tudásukat jónak mondták, s ezzel párhuzamosan mind többen vannak, akik a saját megítélésük szerint csak gyenge tudással rendelkeznek.

Digitális szakadék

Még néhány évvel ezelőtt is a számítógép- és internethasználatról folyó diskurzusok fókuszában a hozzáférés és a társadalmi kizárás súlyos problémája állt. Mára mintha ez változóban lenne, de tagadhatatlan tény, hogy a digitális megosztottság létezik. De hol húzódnak ezek a határok? Milyen tényezők a meghatározóak?

Mint azt korábban már jeleztük, hazánkban viszonylag lassan bővül a számítógépet használók tábora. Amellett, hogy az új felhasználók hiánya regisztrálható, megfigyelhető az úgynevezett urbanizációs lejtő meredekségének növekedése. Ez azt jelenti, hogy az internethozzáféréssel rendelkező háztartások száma a községek kivételével minden más településtípus esetében növekedett. De ez a tendencia az internetes kapcsolaton túl a számítógép-ellátottságra is igaz: ugyanis Budapest az a település, ahol a háztartások 40%-ában található számítógép, s a községek felé haladva egyre inkább csökken ez az arány.

A külföldi szakirodalom említései szerint a digitális szakadék a fejlett országokban már nem ott húzódik meg, hogy valaki rendelkezik-e vagy sem internet-hozzáféréssel, hanem hogy milyen típusú (gyorsaságú) szélessávval. 2004-ben már hazánkban is az interenetes hozzáférések 43%-a szélessávon történt, ami az előző évek adatait figyelembe véve azt jelenti, hogy évi 12–13%-kal nőtt a szélessávval rendelkező kapcsolatok aránya.

Magyarországon mostanáig sem csökkent a digitális megosztottság a társadalmon belül: különös tekintettel az *életkorra és az iskolai végzettségre*. Míg a 14–17 éves korosztály 89%-a internetezik, addig a 60 évnél idősebbek esetében ez csak 2%-ot tesz ki. Ugyanis az internethasználat legjellemzőbb színtere az iskola és a munkahely. Ezeket követi aztán az otthon. Tehát egyrészt a tanulói korosztály az, amely az iskolarendszerű képzésben mindenképp találkozik az internettel, másrészt ők azok, akiknek ott rendelkezésükre is áll számítógép.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

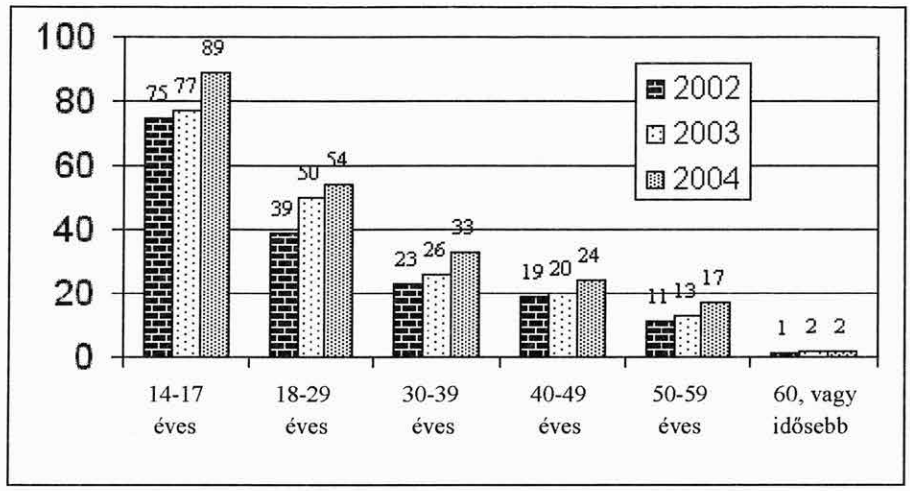

Az internethasználók aránya a különböző korcsoportokban

Az internethasználók – korcsoporton belüli arányának drasztikus csökkenése – a 30-as, illetve a 40-es korosztálynál figyelhető meg a leginkább. Ők azok, akik az internettel és a géphasználattal leginkább a munkahelyükön találkoztak/találkoznak. Többnyire akkor, mikor a munka hatékonyságának növelése érdekében a munkáltató továbbképzi, beiskolázza őket. Tehát az életkor és az iskolai végzettség az a két tényező, amely leginkább meghatározza az internethasználatot, s ezen mutatók erős összefüggést mutatnak egymással.

Az internethasználók aránya iskolai végzettség szerint (%)

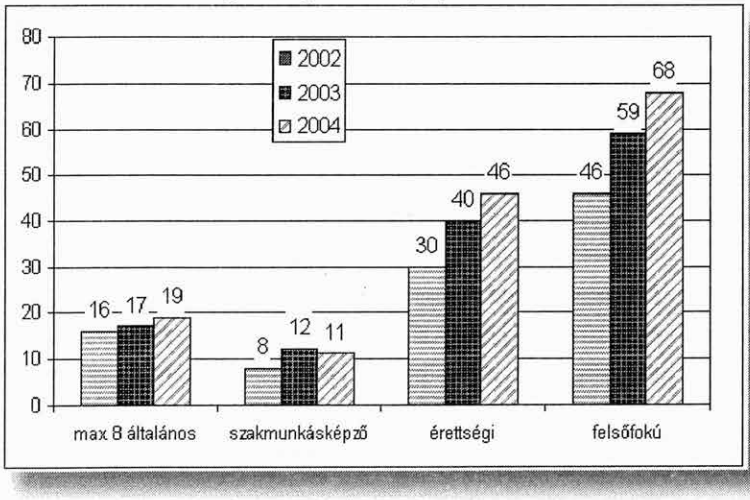

Mi várható?

Mindent összevetve, az adatok, az összefüggések sorának bemutatását egy paradoxon jelzésével kell zárnunk. A könyvet nem olvasók tábora nőtt, a regisztrált könyvtárlátogatók aránya stagnál, de jól érzékelhetően gyarapodik a számítógépet, internetet használók, egyébként többnyire olvasó, könyvtárba is járó, főként az iskolázottabbakat és fiatalabbakat magában foglaló rétege. Vagyis, társadalmunk egyelőre kisebbségi csoportjában a korábban is meglévő előnyök – szövegértő olvasási készség, könyvtár- és számítógép-használati ismeretek, tehát az információs jártasság műveltség – elemei egymást erősítve összeadódnak, szellemi és nagy valószínűséggel anyagi „kamatokat" termelnek. De mi lesz a tovább nem tanuló, roszszul olvasó, könyvtárba nem járó, munkát alig, vagy egyáltalán nem találó, a korszerű információtechnológia eszközeinek használatához nem jutók, a hiánytüneteket halmozók stagnáló /egyre növekvő(?), táborával a holnap információs társadalmában?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Irodalom

BOROVITZ Tamás [et al.]: Information society world progress report. 2004. A világ előre haladása az információs társadalom terén 2004-ben.
http://www.ittk.hu/web/docs/WPR_2004_szoveg_v2.pdf

DESSEWFFY Tibor [et al.]: „A digitális jövő térképe." A magyar társadalom és az internet.
http://www.ittk.hu/web/docs/wip_report_2004.pdf

GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében) Bp., OSZK, 1998. 228 p.

GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek. Szerk.: Horváth Tibor, Papp István, Bp., Osiris Kiadó, 2002. 17–50. p.

Gyorsjelentés a PISA 2003 összehasonlító tanulói teljesítménymérés nemzetközi eredményeiről (Fordította és válogatta: Felvégi Emese) In: Új Pedagógiai Szemle, 2005. 1. sz. 63–85. p.; 2005. 2. sz. 69–78. p.

LISKÓ Ilona: Cigány tanulók a középfokú iskolákban. In: Új Pedagógiai Szemle, 2002. 11. sz. 17–39. p.

MÁNDI Péter: A könyv és közönsége. Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968. 294 p.

NAGY Attila: Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció (Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban). In: Könyvtári Figyelő, 1997. 3. sz. 476–484. p.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének elnöksége úgy döntött, hogy megkísérli összefoglalni a hazai helyismereti digitalizálással foglalkozó műhelyek tevékenységét, s *„A helyismereti dokumentumok digitalizálásának legjobb gyakorlatára vezérlő kalauz"* munkacímmel elektronikus kiadvány összeállítását tervezi. A szerkesztést, anyaggyűjtést Takács Béla (Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár) végzi. (Takács Béla híre alapján, Katalist, 2006. február 14.)

Tiltott művek a hazai tudományosságban – kiállítás könyvritkaságokból

Könyvgyűjtők és könyvherdálók – tiltott művek a hazai tudományosságban címmel nyílt meg március 14-én az Egyetemi Könyvtárban az a kiállítás, amely válogatást ad az ELTE BTK Toldy Ferenc Könyvtárának állományából. A kiállítást Kulcsár-Szabó Ernő akadémikus, egyetemi tanár nyitotta meg. (KIT Hírlevél, 2006. 12. sz. http://gondola.hu/cikk.php?szal=47127)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

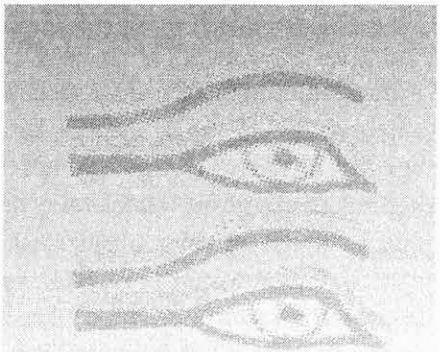

Gyakorisági szótárak

MAGYARORSZÁGI HELYZETKÉP

LENGYELNÉ MOLNÁR Tünde

A gyakorisági szótárak szerepe a tartalmi feltárásban

Napjainkban egyre nagyobb szerepet kap a tartalmi feltárás automatizálása. Egyik legaktuálisabb felhasználási területe az információkereső rendszerek hatékonyságának növelése, továbbá az internetes keresőoldalak keresőmotorjának fejlesztése.

Véleményem szerint azonban nem csak az interneten megjelent információk áttekintése jelent gondot, mert a kutató-, oktató akkor is nehéz helyzetben van, ha a saját tudományterületén a nyomtatásban megjelent publikációkat szeretné figyelemmel kísérni. Erre a problémára megoldást jelenthetnek a referátumok, ám ezek előállításának határt szab a készítő dokumentalisták véges kapacitása. E helyzet javítását szolgálná saját kutatásom, mely egy magyar nyelvű offline kivonatoló program készítésére irányul.

A kivonatkészítés automatizálásának lényegét a szöveg legfontosabb mondatainak meghatározásában látom, ennek előállítása a nyelvészet eredményeinek felhasználásával statisztikai alapon történik. Az eljárás kiindulópontját a szöveg szavai képezik, illetve a szótövekből felállítható szógyakorisági lista. Ezen a listán kell meghatározni azt a tartományt, mely a szöveget jellemző szignifikáns szavakat tartalmazza. Zipf-törvénye szerint a szignifikáns kifejezések köre a gyakorisági lista adott tartománya, ami szakterületenként változik, de minden egyes tudományágban igaz, hogy nem a lista eleje és nem is a vége.[1] A szignifikáns szavak listájának meghatározása során figyelembe kell venni az adott terület kifejezéseiből készített gyakorisági szótárakat. A lista elején található szavak képezik a tiltott szavak listáját (egy matematikai példatár esetén a feladat, és példa szavak nem lesznek szignifikánsak, hiába magas az előfordulási számuk), a „középmezőny" pedig megadja a területre jellemző szókincset.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hazai készítésű gyakorisági szótárak

A magyarországi gyakorisági szótárak többnyire szépirodalmi szövegek alapján készültek egy-egy szerző műveiből, egy-egy kódex szavaiból képzett gyakorisági adatokkal-, vagy pedig a magyar nyelv egészére vonatkoznak.* E szótáraknak fontos történeti értékük van, továbbá segítenek az adott korszak szókincsét feltárni, értelmezni,** és sok más területen szolgálnak kutatások, fejlesztések alapjául. A felhasználók között nemcsak irodalomelméleti és nyelvészeti kutatókat találhatunk, hanem a pszichológiában, filozófiában, illetve különböző történeti kutatásokban érdekeltek is hasznosítani tudják. Meg kell említeni a gyermekek szókincsére irányuló vizsgálatokat, melyekből több esetben önálló gyakorisági szótárak is készültek – lásd később –, illetve alapul szolgálnak a gyermekek fejlettségi szintjének meghatározásakor. A gyakorisági szótárak egyik legjelentősebb alkalmazási területének a nyelvoktatás tekinthető, ahol az elsajátítandó szavak meghatározása – a köznyelv szókincsét összesítő – gyakorisági szótárak adatainak figyelembe vételével történik.

Az elmúlt években megnőtt a gyakorisági szótárak készítése iránti elkötelezettség és szerencsére egyre több szótárt építő vállalkozással találkozhatunk, azonban szakterülethez kapcsolódó átfogó gyakorisági szótár továbbra sem létezik magyar nyelven.

A következőkben áttekintem a Magyarországon meglévő gyakorisági szótárakat, részletesen bemutatva az adataikat és ezek elérési módjait, illetve a korpusz, vagyis az alapul szolgáló szöveganyag nagyságát.

Szógyűjtés a két világháború között

Az első gyakorisági szótárak megjelenését a gyorsírás használata tette szükségessé. A gyakoribb szavak gyorsírásban alkalmazott jelét egyszerűvé kellett tenni, míg a ritkább előfordulású szavak hosszabb jelölést is kaphattak. *Nemes Zoltán* a parlamenti gyorsírók munkáját könnyítette meg **A magyar parlamenti nyelv leggyakoribb szavai** című művével, mely 1933-ban jelent meg. Szótárában 40 977 szót dolgozott fel és a 25-nél többször előforduló szavakat vette alapul. A 200 parlamenti beszédrészletből előálló szótárban a szavak alfabetikus és gyakorisági sorrendben is megtalálhatók, sőt az összetett szavakból különálló táblázat is készült. Ha megnézzük a gyakorisági sorrendben közölt adatait láthatjuk, hogy a szerző előbb az alapszó ragozott formáinak számát adja meg *(3. oszlop)*, majd a továbbképzések nélküli előfordulások számát közli *(4. oszlop)*, végezetül a továbbképzett alakok és azok ragozott formáinak (ez az érték *zárójelben* található) előfordulását is megismerhetjük.

Sorszám	Alapszó	Az alapszó gyakorisága		Továbbképzések és megjegyzések
		Továbbképzéseivel együtt	Továbbképzések nélkül	
1	2	3	4	5
...				
20	van	268	237	-nak 31
	köz	261	120	-ött 45 (40); -ség 28 (21); -vet-16. –Még: közel 19; közép 13
	miniszter	253	219	-ium 26 (26)[2]

* Ezenkívül az iskolások-, újságok szókincséből készültek gyakorisági szótárak.

** A legtöbb szótár a gyakorisági adatok megadásán túl példamondatokkal segíti a szó értelmezését. (Lásd a későbbiekben ismertetésre kerülő szótárak esetében)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gyakorisági szótárakra nem jellemző, hogy az összetételekben szereplő szavakból külön szótárat készítsenek, ezért talán érdemes ebből is megtekinteni egy részletet:

	Összesen	Ebből előfordul			
		önállóan	előtagban	középtagban	utótagban
...					
miniszter	219	121	38	–	60
ad	217	97	36	8	82
visel	209	9	–	102	98[3]

Nemes Zoltán munkájából azt is megtudhatjuk, hogy a leggyakoribb 111 szó az összes szó több mint 50%-át képzi. Munkája – mivel parlamenti szövegeken alapszik – szakszótárnak tekinthető, de követőre csak 50 évvel később talált.

Következő műve a beszélt nyelv szóstatisztikájának felállítását célozta meg. Az 1941-ben megjelenő **Szóstatisztika egymillió szótagot felölelő újságszövegek alapján** című könyve már nagyobb korpusszal dolgozott, pontosan* egymillió szótag alapján készült. Alapja a Budapesten akkor megjelent összes (26) napilap egy-egy száma, melyből a szerző havonta egyet, esetleg kettőt dolgozott fel két éven keresztül, így biztosítva a rövid életű hírek ismétlődésének kizárását.

A könyv fő része a 25-nél gyakrabban előforduló egyszerű szavak** gyakorisági sorrendben, illetve az 5-nél többször előforduló szavak alfabetikus sorrendben történő közlése. Emellett azonban számos egyéb táblázatban ismerhetjük meg a magyar és idegen szavakra vonatkozó statisztikákat szókezdő betűik, szótagszámuk, illetve előfordulásuk gyakorisága szerint csoportosítva. Példaként nézzük meg a 15 –18. leggyakoribb szót:

	Önállóan	Összetett szó			Összesen
		Elő-	Közép-	Utó-	
...					
Magyar	1746	461	15	71	2293
Nagy	1417	578	21	117	2133
volt (ige)	2011	-	-	4	2015[4]

A szerző 7 év alatt cédulázó módszerrel dolgozta fel a saját kezűleg gyűjtött anyagot, melynek csupán az átlapozása kereken 15 óráig tartott.[5]

Szótárak a közelmúltból

A gyorsírás mellett jelentős volt a gyakorisági szótárak nyelvtanulásban történő felhasználása, ahol a nyelvi tankönyvek összeállítói – optimális esetben – ilyen szótárakat használnak annak eldöntésére, hogy az adott nyelv esetenként több tízezres szókincséből melyik az az 1500 szó, amit tudni kell egy középfokú nyelvvizsgához, vagy amelynek a tanításával kell kezdeni egy első osztályos kisiskolás képzését. Magyarországon erre a célra a mai napig a Füredi–Kelemen szótárat veszik alapul.

* A szerző előbb elhagyta a minta egy millió szótagon felüli részét, majd végül pótolta a feldolgozás során lekopott szótagokat, hogy tartsa a kitűzött pontos értéket.

** A nem összetett és az összetett szavak alkotóira bontásával nyert szavak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Füredi Mihály és Kelemen József nagyszabású munkája **A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára** az 1965–1977 közötti időszak szépirodalmát dolgozta fel statisztikai mintavétel alapján. Munkájuk egy részét kézzel végezték, majd a feldolgozás számítógéppel zárult.

A szótár gyakoriságuk szerint csökkenő sorrendben közli a szóalakokat és lexémákat, melyek együttes megjelenítése megkönnyíti az egyes lexémák előfordulásainak áttekintését. A csökkenő sorrend alapját módosított gyakorisági adatok képezik, melyek az abszolút előfordulás mellett a szóródás értékét is figyelembe veszik. Így hiába van egy adott szóalaknak megfelelő számú előfordulása, ha az alapul szolgáló 258 író közül csak néhány használta, és az előfordulása nem egyenletesen oszlik el a művek között, alacsonyabb módosított gyakorisági értéket kap.

Nézzük meg hogyan épül a csökkenő gyakoriság szerinti lista a szótárban[6]. *(lásd táblázat)*

Ha figyelembe vesszük, hogy a munka egy része kézzel készült, lenyűgöző az adatok sokasága és jól használható formában történő megadása, melyet sok szempontú közreadással még alaposabbá tettek a szerzők. A műben kiegészítésként – módosítás nélküli – abszolút gyakorisági adatok alapján is közlik a szóalakokat, illetve a gyakorisági szótár részletes statisztikai adatokat is tartalmaz a szófajok, igealakok, magánhangzók, grafémák gyakoriságára vonatkozóan.

rangérték*	szuperlexémák, lexémák, szóalakok	homonímia kód**	szófaj kód***	műszám****	abszolút előfordulás	diszperzió százalék*****	módosított gyakoriság******
A	B	C	D	E	F	G	H
	...						
16	**tud**		**10**		**2462**	**96,26**	**2369,87**
	tud		10	258	2333	95,65	2231,46
	tudom				405	93,29	377,84
	tudja				339	91,59	310,47
	tudta				310	90,76	281,36
	tud				172	94	163,39
	tudod				173	93,31	161,42
	tudott				160	91,56	146,49

* Az A oszlopban lévő rangérték a leggyakoribb szavak sorszáma

** 1-4. szótári homonima, 5, kérdő-; 6. vonatkozó-; 7. határozatlan-; 8. általános-; 9. emfatikus névmás.

*** 1x ige, 2x főnév, 3x mn, 4x szn, 5x némás, 9x kötőszó. Részletesen: Füredi Mihály-Kelemen József: A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára. Budapest: Akad. K. 1989. p. XXI.

**** Hány műben fordul elő a szóalak (max. 258 lehet)

***** Megmutatja mennyire egyenletes a szövegszó, vagy lexéma eloszlása (alapul a fél millió vizsgált szó szárezres részösszesítései szolgálnak)

****** Az abszolut gyakoriság diszperziós értéke

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Papp Ferenc szövégmutató szótára és *A mai magyar szépprózа gyakorisági szótár* anyagából készült egy közös adatbázis is: a **Debreceni tezaurusz**[7], melynek online elérése (http: //romanid.freeweb.hu/DT2/) azonban a gyakorisági adatokat nem közli.

Nagyobb tudományterület szakkifejezéseit hosszú időn keresztül nem dolgozta fel senki más, viszont egy-egy író szóhasználatából készültek gyakorisági szótárak.

A legkiemelkedőbb a **Petőfi-szótár,**[8] mely Petőfi összes versére kiterjed és 22 719 önálló szócikket tartalmaz. Mivel a készítők célja, nemcsak a szavak érthetővé tétele, hanem Petőfi teljes nyelvezetének, egyéniségének érzékeltetése, ezért a szerzők egy írói szótárat készítettek. A mű 4 kötete az MTA Nyelvtudományi Intézetében jött létre, ahol egy munkacsoport több mint három évtized alatt[9] állította össze az anyagát hagyományos cédulázó anyaggyűjtéssel. A szótárban az egyes szavak statisztikája a szóalakok adatait is tartalmazza, megadva minden egyes előforduláshoz tartozó gyakorisági értéket, illetve az előfordulások helyét (a zárójelben található számokhoz egy forrásjegyzékben található a kódszámok feloldása).

füzet fn 3|-ét 1; -ébe 1; -re 1

1. 'összefűzött kisebb kéziratköteg':
   *A meglevő s eddig még ki nem nyomtatott költemények egy füzetre terjedő kézirata. (P 113/7 : 638) +7 : *508
2. 'kisebb lapszámú, fűzött nyomtatvány (kiadványsorozat egy száma)':
   a Tavasz második füzetébe majd összeszedem katonakoromból megmaradt alexand-rinus verseimet (P 72/5 :11)[10]

A negyedik kötet végén találjuk meg a szavak gyakorisági sorrendben lévő jegyzékét, mely a sorrenden, szóalakon és gyakorisági értékek megadásán kívül homonimák esetén a szófaj közlésével segíti az értelmezést (azonos szófaj esetén csak egy sorszám utal a több jelentésre).

...	40.	szép	1281
		vagy	1278
		ember	1260
		szív[2]	1224[11]

Juhász Gyula költői nyelvének szótára nemcsak a költő életművéből készült, hanem az összes (1373) verse is feldolgozásra került *Benkő László* 1972-ben megjelentetett írói szótárában.

A 12 000 szócikk ebben a műben is értelmezésre kerül, továbbá megtalálhatjuk a szerző kiegészítéseit (pl. alábbi idézetben: *ritk*án előforduló *rég*ies szó; *megszem*élyesítés, mely *hasonl*atban fordul elő).

ábráz ts ige (ritk)
(Képzőművészeti alkotás) ábrázol: A falu tornya. Különb szívemnek, mint a cifra torta, Mely habból ábráz téged, kölni dóm! 905/56 (vleg ironikus rég) megszem hasonl[12]

A szótárban nincs külön gyakorisági lista, hanem a gyakorisági értékek a szócikkek mellett vannak feltüntetve (az egynél többszöri előfordulás esetén).

Csokonai színműveiből készítette *Jakab László* és *Bölcskei András* a **Csokonai-szókincstár I.** kötetét,* melyet a szerzők nem tartanak írói szótárnak, mert a szócikkek jelentéseit nem fogalmazzák meg, hanem példákkal szemléltetik. Ezért kapta a mű a szókincstár elnevezést.[13] A majdnem 10 000 feldolgozott szócikknek közlik a szófaját, idegen kifejezés esetén megtudjuk mely nyelvből származik a szó, továbbá megtaláljuk a szócikk előfordulásaiknak számát, és versrészleteket a kifejezés illusztrációjaként.

A szókincstár először alfabetikus rendben közli az egyes szócikkek elemzését, zárójelben közölve az előfordulásának abszolút értékét, mint például:

* A Csokonai szótár és egyéb kódexek teljes anyaga elérhető a Számítógépes Nyelvtörténeti Adattárban: http://mnytud.arts.klte.hu/sznyta.htm

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyengeség fn (2)
Még eddig soha nagyobb gyengeséggel nem szerettelek tégedet (10/80). Ki kárhoztatná az Emberek, az Istenek kőzőtt az Égen, a' Földőn az én Gyengeségemet? (12/475)[14]

Majd a szókincstár végén a 10-nél többször előforduló szócikkek gyakoriságuk sorrendjükben is feltüntetésre kerülnek. Összesen 1042 szóból áll az itt található lista.

Sorszám	Szó	Szófaj	Előfordulás száma
⋮	.	.	.
38.	szép	mn/fn	251
39.	isten	fn	250
40.	mond	i	248
41.	lát	i	246[15]

A szótár nemcsak az író szókincsét összesítő, értelmező mű, hanem a 18. század végére jellemző beszédnyelv gyakorisági szótárának tekinthető.
A mű 1993-ben jelent meg nyomtatott kiadásban, és az eddig tárgyalt szótárak közül ez az első, melynek teljes anyaga online módon is letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtár adatbázisából (http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/irodtud/csokonsz/).
Ugyancsak Jakab László és Bölcskei András nevéhez fűződik a **Balassi-szótár**, mely Balassi verseit és Szép magyar komédiájának a szókincsét tartalmazza, 4735 szócikket képezve belőlük. Ez már írói értelmező szótár, melyből nemcsak a szavak jelentéseit ismerhetjük meg, hanem a Balassi művekben található szólások magyarázatát is megadják a készítők.
A műben a következőképpen épül fel egy szócikk (mely 8-szor fordult elő Balassi műveiben):
„felség fn (8)
1. Uralkodó. *Mert ő az, akinek hatalmában az Ég, Neki enged tenger, Menny s földi kerekség, Segélli övéit, mint mennyei* ~ (99/39).
2. Hatalom, magas tisztség. *Nabugodonozort hét esztendőre Vivéd ismét királyi ~ére* (92/38).
3. <Isten megszólítása.> *Én Istenem, ebben ne vesszen el vérem, Őrizz meg gonosztól, ~édet kérem!* (65/12)
4. Fenség, magasztosság. *Az Szentháromságnak első személye, Atyaisten dicsőséges ~e, Mind ez széles világnak teremtője, Tekints reám, ilyen veszett szegénre!* (92/2)
~ (92/42), ~edet (1002/68), ~ednek (102/27), ~re (93/8).[16]

A forrás megjelölés a feldolgozott 138 vers egyikére, illetve annak sorára utal, továbbá K betűvel jelzi, ha a Komédia adatairól van szó, illetve még N betűvel is találkozhatunk, ha a Komédia nyomtatott verziója szolgált forrásul.
A leggyakoribb 938 szócikk gyakorisági statisztikáját a szótár elején találjuk meg, azonban sajátos módon nem közlik a szócikkeket, csak a sorszámot, az abszolút gyakoriságot, és a halmozott gyakoriság értékét:

Sorszám	Abszolút gyakoriság	Halmozott gyakoriság
1.	1241	1241
2.	676	1917
...		
578-634.	9	29564
635-719	8	30244[17]

Ha mi szeretnénk megtudni, hogy az előbb idézett felség szó hol helyezkedik el a gyakorisági listán, akkor vissza kell fejtenünk, hogy a 8 abszolút gyakorisággal rendelkező szavak az 578-634. helyen állnak.
A teljes anyag 2000-ben készült el Debrecenben, és ezen szótár online elérését is lehetővé tették (http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/irodtud/balassi/).
2004-ben jelent meg *Beke József* **Zrínyi-szótára**, a következő olyan írói szótár magyar nyelven, mely teljességre törekszik a szerző műveinek figyelembe vétele során. Zrínyi Miklósnak nemcsak a verseit, és prózai műveit dolgozza fel, hanem a levelei és a könyveiben található glosszák is be-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

letartoznak a gyakorisági adatok korpuszába, melynek eredményeként 6882 címszót állítottak elő, és annak 127 504 előfordulását dolgozták fel.
A gyakorisági táblázat a mű elején található, melyben a gyakorisági adaton túl a szótárbeli első szófaj is feltüntetésre kerül.

„ ... 26. tud 580 i
27. török 540 fn
28. vitéz 529 mn"[18]

A címszavak szótárában különlegesség, hogy megadják az adott szó megtalálható-e az Értelmező Kéziszótárban. Ha nem, ezt a szó előtti *-al jelölik. A forrásmegjelölésre rövidítéseket használnak (pl.: *Le 170:12* A 319 Zrínyi levél közül a 170-ediknek 12. sorából való az idézet), melyek feloldása természetesen megtalálható a szótárban.

„*királyképe 3 fn (király képe 1)
‚a király képviselője, helyettese, királyi biztos' [egy levelet] győri királyképe uramnak írtam, azt is méltóztassék Kegyelmed megküldeni űkegyelmének Le 170:12; .. elrontá szép reménségünket egynihány koszos német, győr[i] király képétül voltak elküldve Le 232:25; Bi 187 (vö. TESz. II. 448; NySz. II. 203)"[19]

Egy kis érdekesség – mely ezen idézet tükrében már nem is tűnik olyan meglepőnek –, hogy a gyakorisági adattáblában a 4. helyen a kegyelmed szó áll, melyet csak az ‚a', ‚és', ‚nem' szavak előznek meg.
Egyelőre a Zrínyi-szótár zárja a teljes életműre kiterjedő magyar írói szótárak sorát, viszont írók legjelentősebb művéből (műveiből) készült gyakorisági szótárat többet is ismerünk.

király fn **41** (vö. **kiskirály)**

Az elsőt *Szily Kálmán* készítette Mikes Kelemen *Törökországi leveleiből* 1906-ban.*
Arany János Toldi c. elbeszélő költeményét *Pásztor Emil* dolgozta fel, és munkájának eredményét, a **Toldi-szótár**-at 1986-ban jelentette meg. A szótár a Toldi trilógiából a legismertebb Toldi című első rész szókincsét tartalmazza, melyből 3059 szócikk állt elő. Némelyik szócikket grafikával is szemléltetnek.

1. 'monarchikus állam férfi uralkodója' (minj nélkül): Felmegyek Budára bajnok katonának, Mutatok valamit ottan a királynak, Olyat, a mi nem lesz bátyám szégyenére (6:15); (8:2, 3);..."[20]

A függelékben található gyakorisági szótár a 10-nél többször előforduló szavakat tartalmazza:

„ ... 7. nagy 85
8. de 75
9. Miklós 71"[21]

Katona József Bánk bán című drámája a keletkezésekor is régies nyelvezetű volt, melynek értelmezése mára még nehezebb feladat, hiszen sok benne található szó nem része a mai szókincsnek, vagy jelentése módosult. Beke József **Bánk bán-szótára** átsegíti az olvasót a nyelvi értelmezés nehézségein, így joggal ajánlják a mű bevezetőjében színészeknek, tanároknak, diákoknak segédeszközként. A szótár felépítésében a Balassi Bálint-szótárhoz hasonlít a legjobban, itt is megtaláljuk az Értelmező Kéziszótárral való párhuzamot, és a csillag jelet azon szavaknál melyek nem találhatók meg a Kéziszótárban. Beke József még bevezetett 3 új jelölést: a népies (nép), a tájjellegű (táj) és a ma már szokatlan szavak (ritk) jelzésére. Az egyes idézetek esetén nemcsak a szöveget olvashatjuk el, hanem megtudjuk azt is, hogy ki mondta (esetleg kinek) az adott idézetrészletet, sőt Beke József feloldotta az idézetekben szereplő névmásokat, utalásokat is és [] jelben megtalálhatjuk, hogy melyik szereplőre vonatkozik a szöveg.

„zsivány 2 fn

* készült „II. Rákóczi Ferencék hamvainak hazahozatala alkalmából... (Az emlékkiadás utószavaként jelent meg, de ugyanabban az esztendőben a Magyar Nyelv című szakfolyóiratban is kiadták.)"
Kerényi Ferenc: Az írói szótárak hasznos voltáról http://forras.rkk.hu/0505/kerenyi.html

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

‚törvényen kívül élő rabló; szegénylegény': ez'/Asszonynak [=G-nak] a ' hatalma bűntetlen / teszi azt, mint a ' közönséges zsivány/ talán fizetne életével is?! **B** 2:262; Vigyázz, hogy egyj / zsivány, tömött erszényeiddel együtt, / ne lopjael nagylelkűségedet **T** B-nak 3:265"[22]
(Az utóbbi idézetet Tiborc mondja Bánknak a 3. jelenet 265. sorában).

A Bánk bán-szótárban 2882 címszót találhatunk, melyek közül a 20-nál többször előfordulókról készített a szerző gyakorisági listát.

„ …	10.	de	122
	11.	Melinda	111
	12.	oh, óh	10"[23]

Jakab László és Bölcskei András nemcsak Csokonai műveiből készített szókincstárat, hanem 2003-ban **Egy XVI. századi emlékirat szókincstára** címmel jelentették meg újabb gyakorisági szótárukat. A két szótár felépítése hasonló, itt is megtaláljuk a címszavak szófajait, gyakorisági adatait, illetve a szó eredetét, majd példamondatokkal történő magyarázatot. Az emlékirat több mint 15 000 kifejezéséből 2172 címszó készült. Az előző Jakab-Bölcskei művekhez hasonlóan a gyakorisági lista a szótár végén, a gyakorisági adatok pedig az egyes szócikkek mellett is megtalálhatók (zárójelben):
„gyülekezet fn (4)
Merth Ew nekyek annal Egyeb Sem Kell woth, az gywlekewzethbe Bp gywlnek Ky Ky mynd fegyweres Kezzel (27/10).
gywlekewzethyk (35/28), gywlekewzetewth (25/26, 35/5)."[24]

A szótár teljes anyaga letölthető.
(http://mek.oszk.hu/01200/01220/)

Nem csak a szépirodalom terén létezik gyakorisági szótár. Meg kell említeni, hogy van **Orosz –_magyar kémiai gyakorisági szótár**, amely *Egyed László* szerkesztésében 1984–ben jelent meg, azonban ennek felépítése jelentős mértékben eltér az eddig ismertetett szótáraktól. A szerző célja az orosz szaknyelv elsajátításának segítése volt, így az egyetemi oktatásban használt kémiai szöveg alapján kiválasztotta a területre legjellemzőbb 2500 szót, és a szótár ezen leggyakoribb orosz kifejezések jelentését adja meg, de nem tartalmaz gyakorisági adatokat.
„pl. АКТИВАТОР – aktiválószer; -anyag, aktivátor, gyorsító"

Nem képeznek különálló tudomány területet, de még speciálisnak tekinthetők a gyermek beszéltvagy írott nyelvét feldolgozó szótárak. Többet könyv formájában is megjelentettek, illetve sok kutatás épül ezen szótárak anyagára.
Cs. Czachesz Erzsébet és *Csirik János* a **10–16 éves tanulók írásbeli szókincsének gyakorisági szótára** címmel írt, 2002-s munkája a tanulók 2170 írásbeli fogalmazását elemezte, így közel 600 000 szó alkotta szótáruk forrását. A szótárat sokoldalú közreadás jellemzi. A szavak alfabetikus (bár folyamatos írásmódú) közlését a leggyakoribb 1000 szó feltüntetése követi, majd a leggyakoribb 600 szót szófajonként is megtalálhatjuk. Jól használható a könyv, ha a kutatásunk valamely korosztályra irányul, ugyanis évfolyamonként is feltüntették a szerzők a leggyakoribb szavakat, sőt itt is van szófajonkénti bontás. Minden esetben a szócikk, a szófaj kódja és az abszolút gyakoriság értéke kerül feltüntetésre (sorszám nélkül). Sorszámot a mű végén található gyakorisági eloszlások megadásánál találunk csak, ahol viszont a szócikk nem kerül feltüntetésre, helyette kumulált gyakorisági értékkel egészítették ki az adatsort.
Nézzünk meg egy részletet a leggyakoribb 1000 szó listájából:

„ …	család	N	1340	
	dolog	N	1329	
	érdekes		A	1274"[25]

Majd a gyakorisági eloszlások nézegetésével tudhatjuk meg, melyik helyre is kerültek az előző szavak a gyakorisági listán:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„ ... 64 1340 299588
65 1329 300917
66 1274 302191"[26]

A szótár teljes anyaga elérhető interneten, a Szeged Korpusz adatbázisába bedolgozva (http://www.inf.u-szeged.hu/projectdirs/hlt/).

A siket gyermekek beszédkészségének javítására készült Beszédmester szoftver előállítása közben jött létre az első osztályosok olvasástanításában leggyakrabban előforduló 2000 szó szótára. *Bácsi János* és *Kerekes Judit* összefoglalója 2003-ban jelent meg a kapott eredményekről: **Az első osztályos olvasókönyvek szóanyagából készült gyakorisági szótár: „Van szó"** címmel, melyből megtudhatjuk, hogy 15 iskola első osztályosainak szókincsét vették alapul. 12 226 szóalak gyakorisági értékének vizsgálata után határozták meg azt a 10-nél többször előforduló 1953 szót, mely a szoftverük adatbázisát képzi (a leggyakoribb ige a „van", a leggyakoribb főnév pedig a „szó"). Mivel a munka célja nem egy gyakorisági szótár összeállítása volt, ezért csak a leggyakoribb igék, állat- és tulajdonnevek, növények listája került publikálásra.

Igék		
1.	van	(1/2952/2,55204)
2.	olvas	(3/896/0,77460)
3.	mond	(5/827/0,69939) [27]

Az értékek feloldása nem történik meg, csak következtetni lehet, hogy az első szám az összesített (csoportosítás nélküli) gyakorisági listában elfoglalt helyett mutatja, majd az abszolút- és végül a relatív gyakorisági értékek kerültek feltüntetésre.

Az újságok szövegének vizsgálatából nem csak Nemes Zoltán készített gyakorisági szótárat, 1986-ban került kiadásra *Cs. Czachesz* Erzsébet és *Csirik* János oktatási célból készített **Újságnyelvi gyakorisági szótára**. A feldolgozásuk alapját 14 különböző témakörökben kiadott (Pl. Népszabadság, Füles, Ludas Matyi stb.), de legalább 200 000 feletti példányszámmal megjelenő újság 1-1, de teljes anyagú példánya képezte. Szótárukban az 5-nél többször előforduló szavakat közlik alfabetikus, majd gyakoriság szerinti sorrendben, azonban mindez folyamatos szövegként teszik, megadva a szócikket, szófajkódot, és az abszolút gyakoriság értékét.

„ ...méter F 159 így K 156 cél F 153 család F 153 magas M 153 éppen H 152..."[28]

Ha kíváncsiak vagyunk arra, hogy a *'család'* szó milyen helyezést kap a gyakorisági listán, a külön megadott gyakorisági eloszlás táblázatát felkeresve megkapjuk, hogy 119-edik leggyakoribb szava az újságoknak.

„ ... 118 156 77962
119 153 78421
122 152 79029"[29]

Akár az írói szótárak, akár a gyermeknyelvi szótárak kiadási éveit vizsgáljuk is meg, láthatjuk, hogy egyre nagyobb aktivitás figyelhető meg a szótár építők körében. A gyakorisági adatok iránti keresletet mutatja az is, hogy a **Magyar értelmező kéziszótár**at a 2003-s kiadástól kezdődően kiegészítették gyakorisági mutatókkal. A szóhasználat gyakorisági értékeinek meghatározásához a 150 millió szót tartalmazó Magyar Nemzeti Szövegtárat vették alapul. Az Magyar értelmező kéziszótár az eddigi gyakorisági szótáraktól eltérően nem egy abszolút gyakorisági értéket közöl, hanem egy ötös skálán rangsorolja a szavakat.

1. rangsorba kerül az első kétezer leggyakoribb szó
2. rangsort kap 2001–10 000 közötti leggyakoribb szó
3. helyre 10 001–30 000 leggyakoribb szó
4. helyre 30 001–60 000 leggyakoribb szó került

A rangsor 5. helyére kerültek azok a szavak, melyek nem tartoznak a 60 000 leggyakoribb szavunk közé.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szótárban a következő formában találkozhatunk ezen adatokkal:
„gyermektelen ○ mn Akinek nincs gyermeke"[30]

A szerzők a gyakorisági adatbázis részletes adatait egy különálló gyakorisági szótár formájában szeretnék kiadni.[31]

Gyakorisági szótárak a 21. század elején

Napjaink egyik legnagyobb szótárépítő munkája a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Média Oktató és Kutató Központjának **Szószablya** projektje, mely 2003 májusában zárult. A munka magában foglal egy mindenki számára ingyen elérhető helyesírás-ellenőrző, szótövező és morfológiai elemző programot, illetve a Szószablya Gyakorisági Szótár létrehozását, mely köznyelvi írott szöveget dolgozott fel. A gyakorisági szótár alapjául szolgáló webkorpusz forrását az origo+vizsla 18 millió mentett weboldala szolgáltatta.
A 18 millió weboldal közül 3,5 millió weboldal tartalmazott szöveget, mely 1486 millió szövegszavas forrást jelent. A gyakorisági értékek vizsgálatához szükséges a készítők weboldal szűrési módszerének áttekintése:
A 3,5 millió weboldal közül kiszűrték a nem magyar dokumentumokat, mégpedig azon oldalakat meghagyva, ahol az ismeretlen szavak száma 40% alatti (így 3,125 millió oldal maradt).
Következő lépésben az ismeretlen szavak száma nem haladhatja meg a 8%-t, melynek hatására kiestek a nem ékezetes betűket tartalmazó oldalak.
Majd képeztek egy még szűkebb korpuszt, melyben a hibás szavak száma nem haladhatja meg a 4 %-t, és ennél a „határnál már csak azok a lapok maradnak meg, amik kevesebb hibát tartalmaznak, mint egy átlagos nyomtatásban megjelenő szöveg".[32] Ez a küszöb felel meg a köznyelvi szókincsnek.

A szótár mérete

Korpusz	Oldalak (millió)	szövegszó (millió)	szóalak (millió)
Teljes	3,5	1486	19,1
40%	3,125	1310	15,4
8%	1,918	928	10,9
4%	1,221	589	7,2[33]

A szótár anyaga letölthető a http://mokk.bme.hu/eszkozok/webkorpusz/index_html/view címről, egy regisztrálás után. A készítők a 4%-s küszöbnek megfelelő majdnem 600 millió szó-cikkből álló korpuszból készült gyakorisági szótár letöltését teszik lehetővé. Nézzünk meg a leggyakoribb 20 szó adatait:

Sorrend	Szócikk	Teljes korpuszon	40% korpuszon	8% korpuszon	4% korpuszon
1	A	91905116	89013997	65868724	43050309
2	Az	32836302	32483167	24383179	16189184
3	És	26216677	26038935	19288013	12398358
4	A*	18411067	18160755	13490177	8867291
5	Hogy	16291361	16118673	11902102	7654795
6	Is	15782647	14271378	10097022	6285293
7	Nem	14228895	14018094	9918516	6151477
8	Egy	9574168	9446422	6440405	3746912
9	Az*	6550604	6488579	4802398	3179607
10	The	6421561	326080	45627	9377

(A táblázat a köv. oldalon folytatódik.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

11	Meg	6347261	6239032	4316594	2739125
12	De	5265870	4691559	3103363	1799351
13	Csak	4589178	4523654	3156043	1919291
14	Vagy	4518453	4447767	3329093	2319038
15	Van	4491634	4388915	2857807	1711747
16	Volt	3915837	3873285	2776863	1653452
17	Of	3899809	290642	58256	15077
18	Már	3848697	3833176	2728287	1625065
19	#	3808091	3397264	2733003	2229385

A szavakat megvizsgálva látható, hogy az angol nyelvű oldalak kiszűrése a teljes korpuszon még nem valósult meg, azonban a 4%-s korpusznál található értéket vizsgálva már nem jelennek meg.
Az elkészült munka a korpusz nagyságával, és az adatok nyílttá tételével egyedülálló.

Befejezés

Mint ahogy említettem és az eddig ismertetett szótárak is mutatják, hogy a szépirodalomtól eltérő tudományághoz kapcsolódó átfogó gyakorisági szótár még nem készült magyar nyelven. Ezért mindenképp szeretném megemlíteni a **Magyar Nemzeti Szövegtárat**,* melyet 2002-re készített el a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. 150 millió szavas korpuszával magyar nyelven példa nélküli. A szövegtár a magyar írásos nyelvhasználatot reprezentálja, a forrásként szolgáló szöveganyaga öt nagy területről származik: a sajtó online kiadásaiból 75 millió szót vettek alapul, a szépirodalmat a Digitális Irodalmi Akadémia anyagai képviselik, és 15 millió szó került a korpuszba erről a területről, 20–20 millió szót választottak a tudományos prózát képviselő Magyar Elektronikus Könyvtár adatbázisából, a hivatali nyelvet a minisztériumok, önkormányzatok anyagai képviselik, a személyes közlést pedig az Index.hu Törzsasztal anyagából választották.[34]

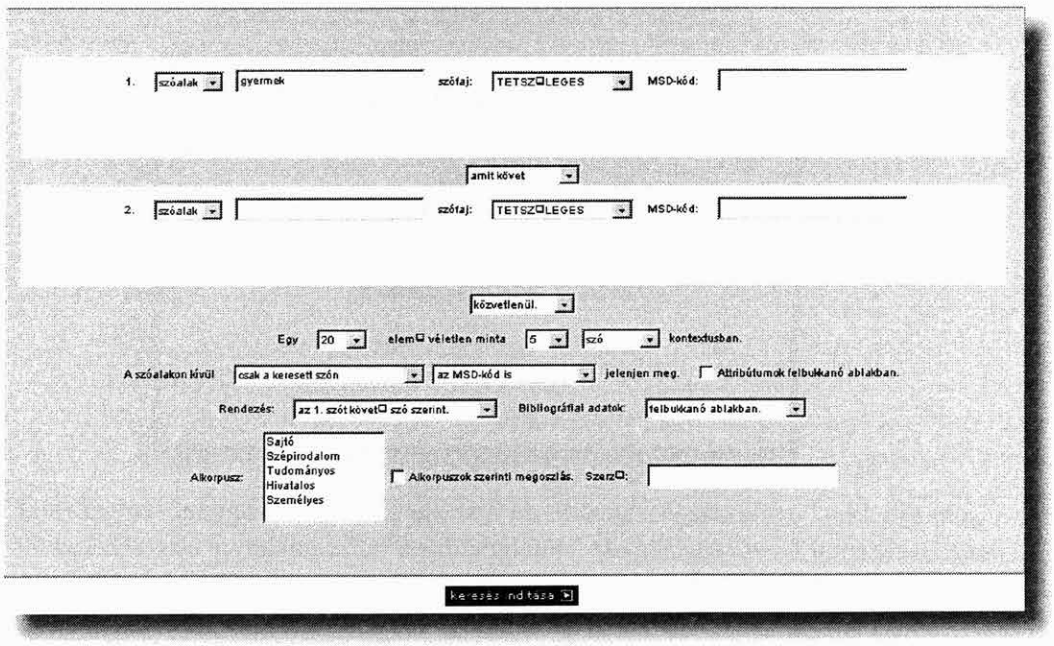

* http://corpus.nytud.hu/mnsz/

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szövegtárat bárki használhatja, aki regisztrálja magát weboldalukon, ahol a keresőkifejezés szófaját, megjelenési helyét is korlátozhatjuk.

A keresés eredményeként a kifejezés összes előfordulásáról kapunk egy-egy mondat részletet:

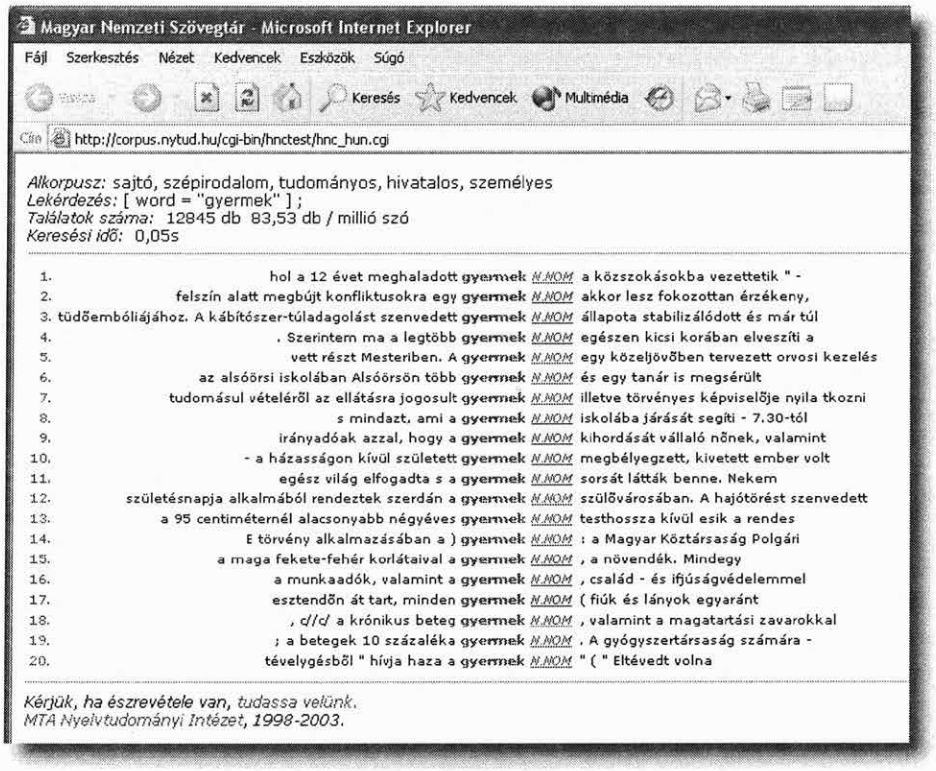

A rendszer ezen felül közli a forrás adatait is:

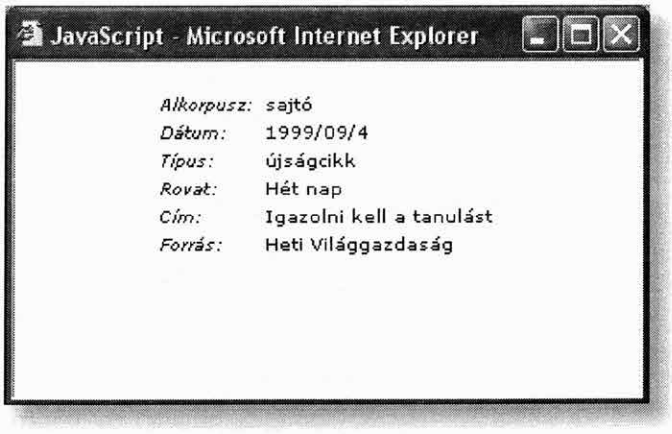

Igaz, nem tartalmaz gyakorisági adatokat, de a szótár készítések alapjául szolgál (már a Magyar értelmező kéziszótár is ezt vette alapul). Mint láthattuk a szövegtár az egyes szócikkekhez eltárolja a forrást is, így véleményem szerint nemcsak átfogó gyakorisági szótár alapja lehet, hanem az 5 terület mindegyikéhez rendelkezik elegendő korpusszal, így forrása lehetne egy szépirodalmi-, hivatali-, és sajtó terültére vonatkozó gyakorisági szótárnak is a köznyelvin kívül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kutatások számának növekedése mindenképp biztató. A jövőben véleményem szerint, egyre több gyakorisági szótárral fogunk találkozni, melyek közül néhánynak az alapját talán a Magyar Nemzeti Szövegtár szolgáltatja. Ahogy növekszik a tartalmi feltárásra való igény, illetve az itt elért technikai eredmények, úgy fognak nőni a korpuszok méretei, és az ezeket felhasználó projektek.

Irodalom

1. HORVÁTH Tibor: A könyvtártudomány és információtudomány alapjai. In: Könyvtárosok kézikönyve. 1. Alapvetés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 1999. p. 56

2. NEMES Zoltán: A magyar parlamenti nyelv leggyakoribb szavai. Szeged, Szeged Városi Nyomda és Kiadó Rt., 1933. p. 28.

3. Lásd előző p. 42.

4. Lásd előző p. 55.

5. NEMES Zoltán: Szóstatisztika egymillió szótagot felölelő újságszövegek alapján. In: Az Egységes Magyar Gyorsírás Könyvtára 190. Szeged, 1941. p. 8.

6. FÜREDI Mihály – KELEMEN József: A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. p. 5.

7. Szóvégmutató szótár. Szerk. Papp Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968.

8. Petőfi Sándor életművének szókészlete 1–4. Szerk. J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre; Gáldi László irányításával. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973–1987.

9. WACHA Imre naplója alapján http://www.inaplo.hu/na/2000_10/070.htm

10. Petőfi-szótár. Első kötet A–F. Szerk. J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. p. 1160.

11. Petőfi-szótár. Negyedik kötet Sz–Zs. Szerk. J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. p. 785.

12. Juhász Gyula költői nyelvének szótára. Szerk. Benkő László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972. p. 37.

13. JAKAB László – BÖLCSKEI András: Csokonai-szókincs-tár 1. Csokonai színművei szókincsének szövegszótára és adattára. Debrecen, 1993. http://mnytud.arts.klte.hu/sorozat/csoksz/csokbev.htm

14. Lásd előző

15. Lásd előző

16. JAKAB László – BÖLCSKEI András: Balassi-szótár. Debrecen, KLTE, Piremon, 2000. p. 137.

17. Lásd előző p. 18.

18. Zrínyi-szótár. Szerk. Beke József. Budapest, Argumentum, 2004. p. 35.

19. Lásd előző p. 469.

20. PÁSZTOR Emil: Toldi-szótár. Budapest, Tankönyvkiadó, 1986. p. 135.

21. Lásd előző p. 264.

22. BEKE József: Bánk bán-szótár. Katona József Bánk bán c. drámájának szókészlete. Kecskemét, Kecskeméti Lapok, 1991. ([Kiskunfélegyháza], Z-P Formular Kft.) p. 338.

23. Lásd előző p. 339.

24. http://mek.oszk.hu/01200/01220/

25. CS. CZACHESZ Erzsébet – CSIRIK János: 10–16 éves tanulók írásbeli szókincsének gyakorisági szótára. [Szeged], BIP, 2002. p. 104.

26. Lásd előző p. 254.

27. BÁCSI János – KEREKES Judit: Az első osztályos olvasókönyvek szóanyagából készült gyakorisági szótár: „Van szó". In.: Módszertani közlemények, 43. évf. 2. sz. p. 53.

28. CSIRIKNÉ CHACHESZ Erzsébet – CSIRIK János: Újságnyelvi gyakorisági szótár. 1–2. Szeged –Budapest – Debrecen, 1986. p. 235.

29. Lásd előző p. XLIII.

30. Magyar értelmező kéziszótár. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. p. 462.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

31. Lásd előző p. XV.

32. http://mokk.bme.hu/eszkozok/webkorpusz/index_html/view

33. http://mokk.bme.hu/eszkozok/webkorpusz/index_html/view

34. Magyar értelmező kéziszótár. Budapest, Akadémiai Kiadó., 2003. p. XIV.

További irodalom

FÜREDI Mihály: Metainformációk előállítása: a kivonatolás szempontjai. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évf. 2004. 12. sz.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3781&issue_id=457

JAKAB László – BÖLCSKEI András: Egy XVI. századi emlékirat szókincstára. http://mek.oszk.hu/01200/01220/

JAKAB László – KISS Antal: Az Apor-kódex ábécérendes adattára http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/szotar/apor/apor.mek

JAKAB László – KISS Antal: A Festetics-kódex ábécérendes adattára http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/szotar/apor/apor.mek

JAKAB László — KISS Antal: A Guary-kódex ábécérendes adattára http://mek.oszk.hu/01200/01293/

Magyar szókincstár. -© Tinta, 1998 © MorphoLogic, 1999 http://www.altavizsla.hu/kereses/d.pl?url=http:%2F%2Ftext.goliat.hu%2Fcgi-bin%2Fkereses.cgi%3FSubmit4.x=28%26Submit4.y=11%26KERESES=gyakorisági+szótár

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének tudományos beszámolója a 2002. évről
http://www.nytud.hu/adm/jelentcel.html

A Miskolci Egyetem Központi Könyvtárának tájékoztatója. In: Online Híradó, 1995. Január.
http://217.20.130.18/cgi-bin/cache.cgi?ID=11240514&URL=http://www.lib.uni-miskolc.hu/kvtrol/publ/oh/51/online51.htm&KERESES=gyakorisági,szótár

NÉMETH László: Szószablya gyakorisági szótár
http://www.szoszablya.hu/pub/szotar/web2.0/LEIRAS.txt

Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár
http://mnytud.arts.klte.hu/sznyta.htm

UNGVÁRY Rudolf: A tartalom szerinti információkeresés az Interneten 1. Indexelőszolgáltatások. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 47. évf. 2000. 1. sz.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1624&issue_id=15

ZSOBRÁK Róbert: Isz siveöl tégaz hazuj avagy Mit tud a nyelvstatisztika?
http://www.sulinet.hu/tart/cikk/ag/0/21182/1

Az Akadémiai Könyvtár alapításának 180. évfordulója alkalmából tanulmány jelent meg a Magyar Tudomány 2006. 3. számában. A Körmendy Kinga és Mázi Béla által írt dolgozat (A Telekiek alapítványa) eredeti dokumentumok alapján mutatja be a Tudós Társaság kezdeti napjait és a könyvtár létrehozásának körülményeit. Webes elérhetősége: http://www.matud.iif.hu/06mar/13.html
(Bánhegyi Zsolt, Katalist, 2006. márc. 20.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

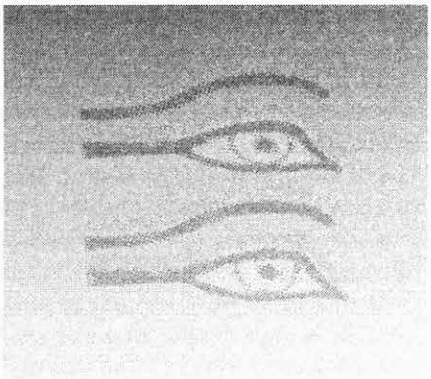

Törvényről törvényre

A MAGYAR KÖNYVTÁRÜGY JOGI SZABÁLYOZÁSA A MONARCHIA IDEJÉN

SIPOS Anna Magdolna

Előzmények

A Könyvtári Figyelő hasábjain hasonló címmel már korábban megjelent tanulmányok folytatására vállalkozik az írás. A megjelenés sorrendjében az első, de kronológiailag a harmadik rész 1945-től az 1997. évi, többek között a nyilvános könyvtári ellátásról szóló törvény létrejöttének körülményeit mutatta be, és szakmai szempontból értékelte a könyvtárügy legmagasabb szintű normatív dokumentumait[1]. A kiadás tekintetében másodikként jelent meg és kronológiailag is a másodiknak tekinthető a két világháború közötti évtizedek könyvtárpolitikáját, illetve annak jogi szabályozását bemutató írás[2]. Jelen tanulmány célja, hogy feldolgozza a folyamat kronológiailag első részét: a könyvtárügy Monarchia korszakbéli állami és törvényi szabályozásának körülményeit, s a kor szemléletével megpróbálja szakmai szempontból elemezni a vonatkozó jogszabályokat[3].

Az állami közgyűjtemények „hőskora"

„A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Tanácsa megalakításával a közgyűjtemények jövendő fejlődésének két fontos elemét sikerült egyesíteni: a szakfelügyeleten keresztül az állami ellenőrzést, a Bizottság működésének – ha új névvel is – biztosításával a társadalmi erők hatékonyságát. ... Közel húsz esztendei vajúdás után jutott nyugvópontra a múzeum- és könyvtárügy, vagy mondjuk így egyszerűen: a közgyűjtemények helyzetének rendezése Magyarországon. Az új kettős testület ideája szerencsésnek bizonyult és mintegy negyedszázadon át meghatározta működésük és fejlődésük kereteit. A közgyűjteményi rend, amely napjainkban is él, ez alatt az idő alatt szilárdult meg. Egy nagy virágzó korszak ez, amelyhez hasonlót sem ismer a honi művelődés története." E sorokkal sommázta *Voit Krisztina* a magyar közgyűjteményrendszer vázlatos történetét szemléltető tanulmányát, amely hiteles források felhasználásával tett kísérle-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tet a korszak közgyűjteményügyének bemutatására[4]. A szerző szavaihoz kapcsolódva hozzátehetjük azt is, hogy nem csupán aranykorról, hanem bizonyos szempontból az állami közgyűjteményügy hőskoráról is beszélhetünk, hiszen ezekben az évtizedekben – a kialakulóban lévő modern magyar államiság és közigazgatási rendszer keretein belül – a mai értelemben vett közgyűjteményügy intézményesülésének és az állam e téren történő szerepvállalása kialakulásának is szemtanúi vagyunk. Az állami könyvtárpolitikai koncepció embrionális állapotát jelzi az is, hogy a magyar könyvtárügy, illetve közgyűjteményügy mai értelemben vett törvényi, illetve jogi szabályozásáról a Monarchia korabéli Magyarországon még nem beszélhetünk. Az egységes közgyűjtemény-, illetve könyvtárpolitika jogi szabályozási rendszere majd csak a következő ciklusban, a két világháború közötti évtizedekben alakul ki. A tárgyalt időszakban a közgyűjtemények működésének csupán bizonyos szegmenseit szabályozták törvényi, illetve jogi úton. Az előbbi állításunk azonban nem jelenti azt, hogy – a szakmai körökben – ne lett volna erre vonatkozó szándék, ellenkezőleg ott több alkalommal is felmerült a könyvtár- és múzeumügy törvényi szinten történő rendezésének kérdése, a feladat megoldása érdekében tervek, koncepciók készültek, ám a jogi szabályozásig egyik sem jutott el.

Az elmulasztott lehetőség – egy országos könyvtár létrehozása

Amikor a modern, polgári, önálló magyar állam kultúrpolitikájáról, kultúrpolitikusairól beszélünk, többnyire *Eötvös József* nevével kezdjük a kronológiát. Nem történhet ez másként a modern magyar állami könyvtárügy megteremtésének hőskoráról szólva sem. Eötvös – családi hagyományai, neveltetése, iskoláztatása, a reformkori egyesületekben, a tudományos életben és közéletben betöltött szerepe, s nem utolsósorban mint a szuggesztív szónoklatokkal kiválóan operáló parlamenti képviselő, képzett és jó tollú publicista, illetve mint az alakuló és többnyire fiatal politikai vezetőréteg egyik legbefolyásosabb alakja – több évtizeden át meghatározó személyisége volt a magyar művelődésügynek. Sajátos történelmi körülményeknek köszönhetően, két alkalommal is lehetőséget kapott arra, hogy miniszteri bársonyszékből tegyen az általa oly fontosnak tartott művelődés ügyéért. Neve főként az első magyar népoktatási törvény megalkotásával, a *Néptanítók Lapjá*nak indításával, a tankönyvek és a tanítóképzés reformjával fonódott össze, jóllehet Eötvös igen sokat tett az iskolán kívüli népnevelési egyletek alapításáért, a könyvtárak ügyében, a képzőművészetek és az országos múzeum érdekében, még akkor is, ha e téren haláláig munkájának nem sok kézzel fogható eredménye volt.

Könyvtárpolitikai koncepciója és intézkedései ismertetése előtt feltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy Eötvös kultúrpolitikai felfogásának alapjaira rávilágítsunk, mivel azok meghatározták a gyűjtemények felé irányuló intézkedéseit és magatartását[5]. Eötvös mind a népoktatási, mind pedig a köznevelési feladatokat az autonóm liberalizmus elvén kívánta megvalósítani. Ez azt jelentette, hogy mindkét területet önkormányzati (az önkormányzatok jelen esetben lehetnek az egyes polgárok, társulatok, világi és egyházi közösségek) alapra kívánta helyezni, és az államhatalom csak ott avatkozhatott be, ahol az önkormányzat annak megszervezésére nem volt képes, vagy elmulasztotta azt. Ebből az alapelvből kiindulva, még minisztersége elején, 1867 júniusában kezdeményezte önkéntes népnevelési egyletek létrehozását. Indítványát elküldte valamennyi érdekeltnek, amelyhez csatolta az egyletek általános tervezetét is. Kezdeményezésének kettős célja volt: egyrészt a közönség tevőleges részvételével a mozgalom megindítása, másrészt pedig felmérni, hogy a társadalom saját erőből mire képes, és hol szükséges majd az állam beavatkozása. Eötvös tisztában volt azzal, hogy munkája során szembesülnie kell felekezeti, nemzetiségi és partikulás érdekekkel, s attól tartott, hogy munkája zátonyra fut azok ellenállásán. Félelme igazolódott. Felhívását félreértették, s kezdeményezése különösen az egyházak részéről váltott ki felháborodást, de a nemzetiségek is indirekt beavatkozásként fogták fel a tárca szervezési kezdeményezését. Ennek következtében nem, illetve alig jöttek létre egyletek, mindössze 20–24 alakult, s néhány év után azok működése is elhalt. Eötvöst népoktatást szervező hatalmas munkája, majd korai halála megakadályozta abban, hogy az általa tervezett magyar kulturális mozgalom kiszélesítésében, a népnevelési egyletek létrehozásában jelentős eredményeket érjen el, ám a kezdeményezés, csakúgy mint a magyar állami könyvtárügy alapjainak lerakása, az ő nevéhez kötődik. Az első minisztersége során kidolgozott nagyszabású könyvtári reformterve[6] az ismert történelmi okok miatt nem teljesedhetett ki. Második minisztersége alatt hozott intézkedéseivel – a megváltozott társadalmi környezet miatt – sem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tudta korábbi könyvtári terveit megvalósítani, de ez utóbbi ciklusban jól érzékelhető, hogy a magyar múzeum és könyvtárügy állami szintű befolyását jelentősen növelni szándékozott, és intézkedéseit a nemzetközi könyvtárügyhöz történő felzárkóztatás célja vezette. Könyvtárpolitikai lépései között egyaránt megtalálható mind az elvi, koncepcionális mind pedig a gyakorlati kérdések rendezésének szándéka. Tekintettel arra, hogy gyakorlati intézkedéseinek számbavétele egyszerűbb feladat, és talán közismertebbek is, azokra itt csupán – a teljesség igénye nélkül[7] – utalunk. Legfontosabbak talán a nemzeti könyvtár gyűjteményének fejlesztése és feldolgozása érdekében hozott utasításai, amelynek végrehajtását Eötvös rendre személyesen is ellenőrizte és segítette. Hasonlóan sokat tett az akadémiai könyvtár ügyeinek rendezése érdekében is: az elmaradt kötelespéldány-beszolgáltatás hiányainak enyhítése; tudósok gyűjteményeinek megvásárlása; a könyvtár gyűjtőkörének meghatározása és a feladat megvalósítása érdekében rendszeres állami dotáció biztosítása. Jelentős segítséget nyújtott az áldatlan körülmények között működő Egyetemi Könyvtár részére is: az állomány bővítését szolgáló dotáció és a hagyatékok vásárlásán túl, az Egyetemi Könyvtár új épületének felépítése érdekében ő tett lépéseket, jóllehet a tényleges munkák csak halála után kezdődtek meg. Az Ipartanodai Könyvtár fejlesztésére 1848-ban tett intézkedéseinek sorát tovább folytatta: az 1870-es műegyetemről szóló törvényjavaslatba beépítette a könyvtár rendszeres dotációját, de a legsürgősebb beszerzésekre a háromévi rendszeres dotációt meghaladó nagyságú, egyszeri támogatást biztosított, s még ugyanebben az évben megnyílt a könyvtár olvasóterme is. A népoktatásról szóló törvényben összesen húsz állami tanítóképző felállítását irányozta elő. Az 1868. évi népoktatási törvény értelmében az intézetek alapfelszereltségéhez tartoztak a könyvtárak is, és gyarapításukra évente rendszeres összeget kellett fordítani. Népoktatási törvénye más intézmények esetében nem tartalmazta az iskolai könyvtárak létesítésének előírásait, ám a népnevelési egyletekre vonatkozó felhívása egyik legfontosabb feladatának éppen a tanu-lók könyvekkel való ellátását tartotta.

A könyvtárügy koncepcionális kérdései közül legfontosabbak talán a közkönyvtárak állami irányítására vonatkozó elképzelései voltak, amelyeket azonban csupán a VKM irányítása alá tartozó könyvtárak vonatkozásában tudott megvalósítani. Eötvös nagy jelentőséget tulajdonított a kibontakozóban lévő magyar tudományos és irodalmi élet támogatásának, illetve az azt segítő könyvtári háttér megteremtésének. A kérdés megoldása érdekében kétféle megoldást dolgoztak ki. Az első inkább elvi jelentőségű volt, ám a gyakorlati könyvtári kérdésekben is sokat segíthetett volna, ha sikerül megvalósítani: a három fővárosi nagy könyvtár állami fenntartása. A miniszteri tevékenységét feldolgozó *Molnár Aladár*-féle tanulmány szerint Eötvös igen sokat foglalkozott a kérdés megoldásával. Ennek érdekében több alkalommal is megbeszéléseket folytatott a magyar könyvtárügy prominens személyiségeivel. Másik terve az volt, hogy létrehozzon egy olyan nagy általános gyűjtőkörű könyvtárat, amely alkalmas lehet a magyar tudományos és irodalmi élet könyvtári igényeinek kielégítésére. Utóbbi elképzelésének megvalósítására két út tűnt célravezetőnek. A meglévő könyvtárak egyetlen nagy könyvtárba történő egyesítése, a könyvek beszerzésére szánt összegeknek a tudományszakok igényei szerinti szétosztása és a pazarló párhuzamos beszerzések megszüntetése. Ez a könyvtár szolgálta volna ki az egyre fontosabbá váló egyetemi igényeket is. Eötvös azonban csakhamar belátta, hogy tervei megvalósíthatatlanok: az összevonni szándékozott könyvtárak többségét alapítványok és ajándékozás révén hozták létre, s ezek a személyek, illetve leszármazottaik fontos jogokkal, illetve befolyással bírtak a tékák működésében, ezért azok összevonása lehetetlen volt. Hasonlóan megvalósíthatatlannak bizonyult a másik módszer is: a három legnagyobb gyűjtemény – az Egyetemi Könyvtár, az Akadémiai Könyvtár és a Nemzeti Múzeum Könyvtárának – integrálása. Pedig a három bibliotéka együtt olyan gyűjteménnyel rendelkezett, amelyek egyrészt jól kiegészítették egymást, másrészt a három gyűjtemény együtt kötetszámban is tetemes mennyiséget tett ki. A gyűjtemények együttesen alapul szolgálhattak volna ahhoz, hogy azokból – a fejlett európai országokban többnyire a 19. század második felében megteremtett nagy könyvtárak mintájára – egy országos nagy könyvtárat lehessen létrehozni. A két kezdeményezés sikertelensége után született meg Eötvösnek az a gondolata, hogy a három nagy könyvtár fizikai egyesítése nélkül, a gyűjtemények fejlesztésének koordinációjával lehetne megvalósítani az országos könyvtárat. Ez már tulajdonképpen a könyvtári rendszerben történő gondolkodás terve volt: a dokumentumok egyetemes szolgáltatását megvalósító szakosodás – ma úgy mondanánk – gyűjtőköri megosztás és gyűjtőköri együttműködés. *„... ha komplett könyvtárt akarunk, amint az tulajdonképpen minden országban*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szükséges, erre csak két mód volna: vagy kiegészíteni mind a három könyvtárt, ami roppant költségbe kerülne; vagy pedig úgy rendezni a könyvtárakat, hogy ezek egyike a másikat komplementírozza azáltal, hogy mindenike ezen könyvtáraknak a tudománynak különös ágait foglalja magában, hogy így a három országos könyvtár mégis egy egészet képezzen."[8]

Az országos könyvtár megteremtésének alapgondolata a korszak könyvtárügyének rendre visszatérő kérdése volt, ezért annak bemutatását itt szükségesnek tartjuk. 1871 januárjában a parlamenti költségvetési tárgyalások során a képviselőház állandó pénzügyi bizottságának jelentése kezdeményezte, hogy az egyes minisztériumok által a könyvtárak gyarapítására igénybe vett összeg alapján – takarékossági megfontolásokból – egy országos könyvtár megvalósíthatóságára, illetve gazdaságos működtetésére készüljön javaslat és az kerüljön a képviselőház elé. A bizottság részéről az alábbi indokolás hangzott el: *„A bizottság nem helyesli azt sem, hogy majd minden tárca költségvetése tetemes összegeket, még pedig nem is egy, de számos helyen tartalmaz könyvtárak gyarapítására. Viszonyaink között oly sok könyvtárak alapítását és évenként tetemes összeggel való ellátását a bizottság az erők szétforgácsolódásának tekinti, és mert a létező kis könyvtárak közül több ugyanazon irányban gyarapodik, s ugyanazon szakmákat képviseli, ezen eljárást nem egyeztetheti össze a takarékosság elveivel. Az annyifelé fordított sok költség dacára a cél elérve nincs, mert a könyvtárak mégis hiányosak maradnak és nagyobb részt hozzáférhetetlenek. E bajokon a létező könyvtárak lehetőleg egyesítése mellett egy nagy országos könyvtár felállítása segítene. Ugyanazon költséggel, melyet az országgyűlés évenként e célra több helyen meg-szavazni szokott, a sok hiányos kis könyvtár helyett egy nevezetes és lehetőleg teljes országos könyvtár jöhetne létre, mely az egész közönség rendelkezésére is állhatna: ezen eszme létesítése nem zárja ki egyébiránt azt, hogy kisebb kézi szakkönyvtárak ne állhassanak fenn az egyes minisztériumok és intézetek kebelében, melyeknél azoknak szüksége fennforog."*[9]

A javaslathoz támogatólag szólt hozzá *Széll Kálmán* is, akinek véleménye szerint a meglévő könyvtárakból létre kell hozni egy országos nagy könyvtárat, emellett azonban indokoltnak látta a kisebb kézikönyvtárak felállítását is. Ugyancsak támogatta a kezdeményezés megvalósítását *Tisza Kálmán*, a későbbi miniszterelnök, de azzal a kiegészítéssel, hogy csak megfelelő előkészítés és megfontolás után kerülhet annak tárgyalására sor. Javaslatában azt kérte, hogy a képviselőház határozatilag mondja ki: a következő költségvetés tárgyalása előtt a kormány terjesszen elő részletes javaslatot az országos könyvtár létrehozásának koncepciójáról és a megvalósítás módjáról. Tisza részletesen ismertette azt is, hogy milyen kérdésekkel foglalkozzon a jelentés: hogyan lehetne a szokásosan e célra juttatott összegeket úgy felhasználni, hogy abból valóban létrejöjjön az országos könyvtár, s az új intézmény egyaránt kielégítse mind a minisztériumok, mind a nagyközönség igényeit. Javaslata szerint az azévi könyvbeszerzéseket pedig már úgy kell intézni, hogy a minisztériumok egymással egyeztetve vásárolják meg a köteteket, és mindez alapja lehessen az országos könyvtárnak.

Mivel az előterjesztés a megadott határidőre nem készült el, ezért a pénzügyi bizottság 1872. évi költségvetési jelentésében ismét szerepelt az országos könyvtár felállításának javaslata. A pénzügyi bizottság tárgyalása *P. Szathmáry Károly* bizottsági tag hozzászólásával kezdődött, aki megállapította, hogy a kormány nem tett eleget a bizottság előző évi határozatának. Különösen károsnak tartotta a mulasztást azért, mert így a könyvtárak érdekei is jelentősen sérültek, miközben azok – véleménye szerint –gyalázatos állapotban voltak: a lajstromozások hiányoztak, a könyvek halmozva álltak a földön, s több helyen az omladozó vakolat a könyvekre hullott. Ezért nyomatékosan kérte a kormányt, hogy az előző évi határozatot haladéktalanul hajtsák végre, a kultuszminiszternek pedig azt javasolta, hogy a témában a szakmai körök bevonásával tartsanak ankétot. *Pulszky Ferenc*, a Nemzeti Múzeum igazgatója elsősorban szakmai szempontból támogatta a bizottság javaslatának végrehajtását: pazarlásnak vélte, hogy sok könyvtárban ugyanazok a művek vannak meg, más művek viszont nem találhatók a könyvtárakban. Ha nem is értett egyet a könyvtárak egyesítésével, de feltétlenül szükségesnek tartotta: legalább arról legyen valamiféle kimutatás, hogy az egyes könyvtárakban milyen művek találhatók. A következő hozzászóló, *Simonyi Ernő*, bizottsági tag azonban egyáltalán nem helyeselte, hogy az országos könyvtár a minisztériumi könyvgyűjtemények terhére, illetve ahelyett jöjjön létre, mert – véleménye szerint – a minisztériumokban szükség van a kézikönyvekre. A javaslatot előterjesztő Széll Kálmán azonban megnyugtatta a képviselőt, hogy csupán a felesleges párhuzamosságok kiküszöbölése és megszüntetése a cél, amely majd lehetővé teszi, hogy az így felszabaduló pénzeket az eddig be nem szerzett kötetek pótlására

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fordíthassák. A bizottság végül azt a döntést hozta, hogy valóban készüljön el a jelentés. A bizottság döntése alapján, 1872. január 10-én P. Szathmáry Károly határozati javaslatot terjesztett a képviselőház elé az országos gyűjtemények, különösen a könyvtárak rendezetlen állapota, valamint az ebből adódó pazarlás és túlköltekezés miatt. Az előterjesztés azt javasolta, hogy a képviselőház állítson fel bizottságot, amelynek feladata: a közeljövőben megvizsgálni az országos könyvtár felállításának lehetőségeit és javaslatot tenni a kérdés rendezésére. A képviselő indítványt tett arra vonatkozóan is, hogy a három nagy könyvtár fejlesztésében legyen munkamegosztás: a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára a hungarikumok és a magyar irodalom gyűjtését vállalja magára; az Akadémiai Könyvtár a felsőbb tanulmányokhoz szükséges művek beszerzését; az Egyetemi Könyvtár pedig a „külön tanulmányozáshoz" szükséges irodalom gyűjtését. A pénzügyi bizottság nem támogatta a három könyvtár tényleges egyesítését, mivel attól tartottak, hogy egy komolyabb katasztrófa esetén minden kötet megsemmisülhetne, amely a nemzeti kultúra területén pótolhatatlan károkat okozna, de a könyvtárak közötti munkamegosztási tervet örömmel üdvözölték. Nem ismert, hogy a kezdeményezés hol és mikor halt el, de ezt követően a képviselőházban könyvtárügyben csupán *Schwarcz Gyula* képviselőházi előterjesztése hangzott el: ő 1872. január 15-én – tehát mindössze öt nappal P. Szathmáry indítványának elhangzása után – tett javaslatot arra, hogy a kultusztárca és a belügyminisztérium kezdeményezze a községeknél és a törvényhatóságoknál nyilvános közkönyvtárak alapítását, illetve a VKM terjesszen elő javaslatot a létrehozott könyvtárak rendszeres államsegélyben részesítése érdekében[10].

Nem ismert, hogy az 1871-es felhívás alapján miért nem terjesztette be a kormány, illetve Eötvös kultuszminiszter az országos könyvtár megvalósításával kapcsolatos javaslatot, hiszen már jóval korábban[11] megbízta *Szász Károlyt*[12] a könyvtár létrehozási feltételeinek vizsgálatával. Szász 1871-ben elkészült javaslatával és a Pesti Naplóban azt publikálta is[13]. A tervezet szerint az ideális megoldás az lehetne, hogy – a British Múzeumhoz, illetve a párizsi vagy a müncheni nagy könyvtárakhoz hasonlóan – Magyarországon is létrejöjjön egy országos nagykönyvtár. A szerző véleménye szerint azonban – az óriási költségek miatt – ez idehaza nem valósítható meg, ezért Szász többféle javaslatot dolgozott ki. Az egyik: a meglévő és a magyar könyvtárügyben meghatározó, három nagy közkönyvtár egyesítése. Ez szolgálhatott volna alapjául a kialakítani szándékozott könyvtárnak, s az integrált könyvállomány célszerű kiegészítésével megteremthetővé vált volna az egyetemes gyűjtőkörű országos nagykönyvtár. A másik lehetőséget abban látta, hogy a három nagy könyvtár továbbra is megmaradna önállónak, és mindhármat – a gyűjteményi hiányok felszámolása mellett – egyetemes könyvtárrá fejlesztenék. Ezt a megoldást azonban a szerző maga sem támogatta, csupán elméletként vetette fel, mert ez a változat semmiféle ésszerűsítést nem hozna az általa is tarthatatlannak minősített magyar könyvtárügyben. Nem is beszélve arról, hogy amennyiben a nemzet egyetlen nagy könyvtárat sem tud létrehozni, hogyan tudna hármat megvalósítani. A fentiek alapján csupán egyetlen utat tart a tervezet készítője járhatónak: a három meglévő könyvtár között szorosabb vagy lazább kapcsolat létrehozása és tervszerű, osztott állománygyarapítás kialakítása. A szorosabb vagy lazább kapcsolat létrehozását és tervszerű, osztott állomány kialakítását az jelentené, hogy a három könyvtárat egységes egyetemes könyvtárként kezelnék, a lazább pedig azt, hogy *„külön tartva a három könyvtárt, megőrizve egyediségöket oly összeköttetést hozni köztük létre mégis, mely míg egyfelől tervszerű s összhangzatos gyarapíttatásukat teszi lehetővé, mindenkinek saját természetéből kifolyó jellemében gyarapítván tovább s emelvén a maga nemében lehető teljességre, ez által végre azt eredményezze, hogy a három könyvtár, ha részben fedezi is egymást, ami már most is megvan, de hézagaiban ki is egészítse egymást, illetőleg az egyetemes tudományosság kívánalmaival szemben hézagokat többé ne engedjen s így, bár három helyen felállítva ... együttvéve mégis egy teljes, egyetemes könyvtárat képezzen"*[14] Az első megoldást a szerző nem tartotta megvalósíthatónak, mivel a könyvtárak eredete, rendeltetése, akkori helyzete és természete annyira eltérő volt, hogy azokat figyelmen kívül hagyni nem lehetett, de nem is lett volna célravezető. Szász maga is a lazább együttműködést tartotta megvalósíthatónak, ezért kidolgozta annak részletes megvalósítási tervét is. Véleménye szerint a teendők egyrészt szaktudományi jellegűek, másrészt pedig az igazgatás és a koordináció témájába tartoznak. A szakmai teendők legfontosabbikának tartotta, hogy a három könyvtár meglévő gyűjteménye és történelmi múltja alapján megszabják azoknak az új rendszerben betöltött szerepét és további jellegét. A könyvtárak új feladataihoz, pontosan definiálva, hozzá kell rendelni azokat a szakterületeket, amelyeknek gondozása az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

illető könyvtár feladatkörébe kerül, és a gyarapításnál, valamint a gyűjtemény kiegészítésénél ezeket a szempontokat a legmesszebbmenőkig figyelembe kell venni. Az újonnan kialakításra kerülő könyvtári szervezet működtetése érdekében meg kell határozni az *„egyöntetű és tervszerű kezelés s igazgatás keretét, az országos segélyezés és gyarapítás eszközlésének módját a kitűzött cél elérése érdekében."*[15] A javaslatok ismertetését követően Szász Károly az apró részletekre is kiterjedő megvalósítási tervet dolgozott ki. Részletesen elemezte, hogy a három nagy könyvtár akkori gyűjteménye milyen tartalmú és mekkora nagyságú volt, valamint azt, hogy az egységes gyűjteményi koncepció alapján milyenné kellett volna válnia. Véleménye szerint az Egyetemi Könyvtár gyűjteménye a legegyetemesebb, a másik két könyvtár speciális gyűjteménnyel rendelkezett. Az egységes gyűjtemény kialakítása érdekében közöttük az alábbi munkamegosztást javasolta. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának a Bibliotheca Hungarica feladatot szánta. Ennek értelmében gyűjtenie kell a Magyarországon kiadott, a magyar szerzők által megjelentetett és a Magyarországra vonatkozó műveket. A feladat ellátását egyfelől biztosítja a könyvtár számára megadott köteles példány jog, másfelől viszont az államnak kell garantálnia a hungarika anyag teljességének gyűjtési lehetőségét: azok beszerzésére megfelelő állami dotációt kell a könyvtár részére biztosítani. További feladata a könyvtárnak a kéziratok gyűjtése, a világ minden részéről enciklopédikus munkák, szótárak, atlaszok és kézikönyvek beszerzése. Kiegészítő feladata a könyvtárnak a Magyar Nemzeti Múzeum működéséhez szükséges kézikönyvtár fenntartása. Az MTA Könyvtára fő feladatául a szerző a következőt határozta meg: *„az összes világtudomány naponkinti, folytonos haladásait kell feltüntetni."*[16] Ennek érdekében a könyvtárnak rendelkeznie kell olyan gyűjteménnyel, amely bemutatja a legújabb tudományos eredményeket, valamint a folyamatban lévő kutatásokat, azért, hogy a tudósokat és a tudósjelölteket megfelelő színvonalon ki tudja szolgálni. Így az Akadémiai Könyvtárnak gyűjtenie kell az akadémiák és tudós társaságok, egyesületek, intézmények kiadványait, beleértve a folyóiratokat is. Szakterületi elhatárolásként azt jelölte meg, hogy az akadémiának valamennyi olyan szakot gyűjtenie kell, amely tudományrendszerében megtalálható. Ebből az elvből kiindulva a teológia és a politika nem kaphat helyet a könyvtárban. Az alkalmazott tudományok közül egyedül az orvosi és a műszaki tudományok mellőzhetők, mivel azokat más könyvtár teljességgel gyűjti. A dokumentumok műfaját az alábbiakban jelölte meg: az alapműveket és a „kútfőket" gyűjtse a történelem, a földrajz, a tudományos célú utazások, az egyháztörténet, az államtudományok, a bölcsészet, a jog, a matematika és a természettudományok, a nyelvészet, az európai és az egyéb népek irodalma, szótárak enciklopédiák, „felütő munkák", bibliográfiák, atlaszok, térképek. Az Egyetemi Könyvtár esetében – az általa rémes és botrányos jelzővel illetett – épületi adottságainak változtatását tartotta a legszükségesebbnek. A könyvtár egyetemes gyűjteményének tartalmi továbbfejlesztését a négy fakultás szakirodalmi igényeinek kiszolgálásában jelölte meg, valamint a többi könyvtár által nem gyűjtött szakok beszerzésében. Kiemelt feladatául határozta meg a tanulmány a teológia és az orvostudományi munkák gyűjtését.

A szakmai, gyűjtőköri megosztás áttekintését követően Szász Károly kidolgozta az új könyvtári struktúra igazgatási és irányítási kérdéseire vonatkozó javaslatát is. Az egységes szakmai irányítás fő feladatául a három könyvtár irányítását, a gyarapítás összehangolását, valamint a könyvtárak kapcsolatának tervszerűbbé és rendszeressé tételét jelölte meg. A könyvtárak együttműködését egy olyan szervezetben képzelte el a szerző, ahol a könyvtárak megtartják, sőt megerősítik önállóságukat, de emellett együttesen el tudják látni egy országos egyetemes könyvtár feladatait is. Szász Károly az igazgatási szervezetet egy országos könyvtári főigazgató kinevezésében látta, aki közvetlenül irányítaná a három könyvtár élén álló vezetőket (főőr, igazgató). A négy főből álló kollégium közvetlenül a kultuszminisztérium alá tartozna, és mindhárom igazgató igazgatási jogot gyakorolna saját könyvtára felett. A négy tagú kollégium a három közkönyvtár közös ügyeiben lenne kompetens; mégpedig az általános reformok véghezvitelében és a rendszer működéséhez szükséges különleges igények kielégítésében. A grémium legfőbb feladata a gyűjtemény fejlesztésének koordinálása, részletesebben: a duplum jegyzékek összeállítása, a duplumok kicserélése, illetve a hiányzó művek pótlása; a beszerzésre fordítható állami támogatás három könyvtár közötti felosztási arányának rögzítése vagy évenkénti megállapítása; eseti vásárlások céltámogatása; a beszerzések feletti döntések rendszeres és folyamatos egyeztetése. Szász Károly nagy körültekintéssel és szakmai hozzáértéssel elkészített javaslata azonban még a parlamenti tárgyalásig sem jutott el, nemhogy törvénnyé emelkedett volna, pedig javaslatai rendkívül

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

előremutatóak és korszerűek voltak. A parlamenti előterjesztésekből, Eötvös írásaiból, az általa megbízott szakértői jelentésből pedig az is kiolvasható, hogy nem csupán a társadalmi szervezeteknek, hanem a kialakulóban lévő polgári államigazgatásnak is voltak kezdeményezései a magyar közkönyvtárügy megteremtése és intézményesülése kérdésében, és a kezdeményezések – jóval több mint egy évszázad távlatából is bizton állíthatjuk – rendkívül előremutató és korszerű könyvtárügy meghonosítását tartalmazták.

Az 1910-es évek elején ismét napirendre került az országos könyvtár létrehozásának szándéka, legalábbis ezt tanúsítják a Könyvtári Szemlében megjelent írások, amelyet a lap szerkesztősége az alábbi ajánlással tett közzé: *„Az országos könyvtárról újabban is folytatott tárgyalások kívánatossá teszik, hogy a kérdésben a közvélemény is állást foglaljon; hisszük, hogy van olyan vélemény is, amely a specializálódás mai korszakában nem tartja szükségesnek vagy lehetségesnek ilyennek létesítését. Örülnénk, ha lapunk hozzájárulhatna e kérdés vita által való tisztázásához."*[17] Az országos könyvtár ügyében *Gárdonyi Albert*[18], könyvtáros, levéltáros és történész írása jelent meg elsőként. Gárdonyi sorai az 1872. évi törvényhozási indítványt, illetve annak tartalmát mutatták be, s közben felhívták a figyelmet arra is, hogy a valamikori tervezet még akkoriban is megállta volna helyét. A szerző véleménye szerint az országos könyvtár bázisául elsősorban az Egyetemi Könyvtár lenne alkalmas. *„Az egyetemi oktatás segédszervéül ma már nem az egyetemi, hanem a szemináriumi könyvtárak szolgálnak, amelyek száma évről-évre gyarapodik és amelyek mindegyik szakember vezetése alatt áll. Az egyetemi országos könyvtár eszméje mellett, amelynek ... szakszerű kiépítését felette megnehezíti, hogy a tanulmányágak ma már annyira különváltak, hogy lehetetlen mindannyiuk érdekeit megfelelően szolgálni anélkül, hogy a könyvtári személyzet száma a maihoz mérten legalábbis meg ne háromszoroztassék. Ekkora személyzetet megbír az országos könyvtár, de nem az egyetemi könyvtár. Mi tehát azt hisszük, hogy minél jobbak a szemináriumi könyvtárak, annál nélkülözhetőbb az egyetemi könyvtár. A szemináriumi könyvtárak színvonalának emelése pedig a szaktanárok érdeke, mert ezektől függ jórészt a tanítás eredményessége."*[19] A szerző okfejtése szerint az országos könyvtár kialakítását több tényező is indokolja: miként a felsőoktatás működtetése is állami feladat, úgy az azt kiszolgáló könyvtárügynek is állami feladatként kell működnie; a fővárosnak szüksége van olyan könyvtárra, ahol a kutatók megtalálják tudományos munkájukhoz és az olvasáshoz szükséges köteteket; Budapest az ország értelmiségének gyűjtőhelye, de a vidéki értelmiségiek is idejönnek művelődési és tudományos igényeik kielégítése érdekében, ezért nem csupán fővárosi érdek motiválja az országos könyvtár létrehozását, hanem országos feladat ellátásáról van szó; az Egyetemi Könyvtár gyűjteménye szerint országos közkönyvtár, ezért új feladatához elegendő lenne szervezetének és elhelyezésének megváltoztatása.

Gárdonyi kezdeményezésére még abban az évben megjelent *Panka Károly*nak, a képviselőház segédkönyvtárnokának írása is az országos könyvtár ügyében. Panka írásában számba veszi és ismerteti az országos könyvtár ügyében készült országgyűlési beszédeket és indítványokat. Pontosítja Gárdonyi írását annyiban, hogy a képviselőház pénzügyi bizottsága nem 1872-ben, hanem már 1871-ben kezdett foglalkozni az országos könyvtár felállításának szükségességével. Ezt követően fejti ki saját véleményét az országos könyvtár akkori felállításáról. A szerző – negyvenkét év elteltével – túlhaladottnak minősítette a kérdést. Véleménye szerint az országos könyvtár keletkezésének ideája azokban az években teljesen indokolt lehetett, hiszen az ország súlyos deficittel küzdött, a könyvtárak igen kezdetleges állapotban voltak, a tudományos gyűjtemények pedig – megfelelő támogatás hiányában – nem tudták beszerezni feladatuk ellátásához szükséges műveket. 1913-ban azonban már más környezetben működnek a könyvtárak: az ország gazdaságilag konszolidálódott, az eszme megszületése óta eltelt közel fél évszázad alatt a könyvtárak jelentősen fejlődtek, így egyesítés nélkül is ki tudják elégíteni a szakmai igényeket. Panka véleménye szerint nem támogatható sem a meglévő könyvtárak egyesítése, sem pedig új létrehozása, ellenben igen komolyan támogatandó a könyvtárak közötti együttműködés, különösen a gyűjtemények fejlesztésének koordinációja. *„Nézetünk szerint tehát az országos közkönyvtár felállítását óhajtók akkor valósítanák meg eszméjöket a leghívebben, ha azt vinnék keresztül, hogy minden budapesti közkönyvtár egyöntetű rendszer mellett egy meghatározott szakban a lehető teljességre fejlesztenék. Az így fejlesztett könyvtárak azután a maguk összességükben egy teljes könyvtárt képeznének, mely nemcsak felvehetné a versenyt a külföldi könyvtárakkal szemben, hanem túl is szárnyalná azokat."*[20]

Az országos nagykönyvtár ügyében a szakmailag leginkább illetékes *Wlassics Gyula*, a korábban volt kultuszminiszter, ám 1901-től már a Múzeumok és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárak Országos Szövetségének és majd 1907-től Tanácsának is nagytekintélyű elnöke, 1913. október 5-én, a Múzeumi és Könyvtári Szövetség Sopronban tartott közgyűlésén elmondott beszédében[21] fejtette ki véleményét. *„... igazi életszükségletünk az is, hogy megteremtsük az igazi nagyvárosi könyvtárt. Azt a könyvtárt, mely az egész népesség, minden társadalmi réteg igényeit szolgálja. Azt a könyvtártípust, mely nálunk még csaknem hiányzik. Az igazi nemzetnevelő könyvtárt. Ennek nem szabad sem tisztán tudományos, sem szakkönyvtárnak lenni. Ennek amerikai-angol példára kialakuló könyvtárnak kell lennie. Sokáig azt hitték még a főváros intéző köreiben is, hogy a fővárosban létező, nagy tudományos és szakkönyvtárak fölöslegessé teszik a főváros nagyobb szabású könyvtár-akcióját. Gondolják csak meg azok, akik talán még ma is ebben a hitben élnek, hogy minő nagyszabású tudományos könyvtárak vannak a nagy amerikai és európai városokban és mégis ezek mellett elkerülhetetlenül szükségesnek tartották a közművelődés általános igényeit kielégítő nagy könyvtári szervezeteket."*[22]

Mint látjuk, – jóllehet az idézett kifejezés ugyanaz volt – *Wlassics* itt már mást értett a nagykönyvtár kifejezésen, mint amit a korábbi írások tükröztek: míg Wlassics nagykönyvtára elsősorban a legszélesebb népesség igényeinek, addig Szász, Gárdonyi és Panka javaslata elsősorban a tudományos szükségletek kielégítésére szolgáló könyvtárképet tükrözött. Lényeges a különbözőség abban is, hogy Wlassics már több könyvtárról – beleértve a vidéken létesítendő nagy könyvtárakat is – a Szász-féle, illetve az őt követő elképzelések pedig még csupán egy országos könyvtárról beszéltek. Hogy Wlassics „nagykönyvtár" képe más tartalmú volt, mint a korábbiak azt bizonyítja következő évi, a Könyvtári Szemle munkatársának adott nyilatkozata is. A Szemle riportere a budapesti nagy tudományos könyvtárak fejlesztési politikájáról kérdezte az elnököt. Wlassics válaszában hangsúlyozta, hogy egyrészről a soproni beszédében erre ő már kitért, másrészt pedig számára az a fontos, hogy az adott viszonyok között mit lehet a témában tenni. A tudományos élet teljes képviselete érdekében elfogadta és támogatta a könyvtárak koordinációját, de – mivel a legnagyobb tudományos könyvtárak más és más fenntartó érdekkörébe tartoztak – nem látta annak lehetőségét, hogy a kérdést a törvényhozás útján szabályozzák. Wlassics igen fontosnak tartotta, hogy a könyvtárak közötti szabályozott együttműködés megvalósuljon, ehhez azonban – véleménye szerint – a könyvtárak és fenntartóik jóindulatára, valamint az intézmények egyéni érdekeinek korlátozására lenne szükség.

Az országos nagykönyvtár gondolata a továbbiakban néhány írásban ugyan felbukkant még, ám azután eltűnt. Az eszméből a gyűjtőköri koordináció maradt meg, amelynek megvalósítására az évtizedek során többféle szervezetet hoztak létre és különböző igazgatási rendszereket dolgoztak ki, mégis csupán kisebb eredményeket tudott elérni.

A Széchényi Országos Magyar Könyvtár megalapításától az 1897. évi köteles példány törvényig

Gróf Széchényi Ferenc felajánlását követően, 1802. november 26-án II. Ferenc ünnepélyes királyi oklevélbe foglalta a könyvtár alapítását, s ezzel befejeződött az a hosszú hivatalos eljárás, amelynek révén Magyarországon is létrejött a nemzeti téka: Széchényi Ferenc nagycenki magángyűjteménye Széchényi Országos Magyar Könyvtár (Bibliotheca Hungarica Széchényiano-Regnicolaris), avagy a Széchényi Nemzeti Magyar Könyvtár (Bibliotheca Hungarica Nationalis Széchényiana) néven megkezdte működését és önálló intézményi kereteinek kialakítását[23]. A könyvtár alapítása, majd Pestre költöztetése hatékony támogatást nyújtott az akkoriban kialakulóban lévő nemzeti tudományos és irodalmi élet megindulásához, kibontakozásához, hiszen azt korábban csupán egyetlen közkönyvtár, a Királyi Egyetemi Könyvtár szolgálta ki. Az Egyetemi Könyvtár gyűjteménye azonban csak korlátozottan tudta e feladatot ellátni, hiszen az akkoriban már közel hatvanezer kötetet magában foglaló kollekció – jóllehet gazdag választéka volt a 16–18. század hungarika irodalomból, sőt 1780-tól kezdődően a köteles példányi jog alapján a nemzeti könyvanyag viszonylagos teljességét őrizte – a tudatos, teljességre törekvő, rendszeres gyűjtőmunka hiányában azonban aligha volt alkalmas arra, hogy a bontakozó magyar polgári-nemzeti tudományosság és irodalom alapműhelyévé váljon, s fő feladata nem is ez volt, hanem az egyetemi oktatás kiszolgálása. A Széchényi Ferenc által gyűjtött hungarika-kollekció ezt a hiányt pótolta, s a két könyvtár gyűjteménye együttesen megteremtette a magyar tudományos és irodalmi élet számára szükséges könyvtári hátteret.

A magyar könyvtártörténetet és a magyar könyvtárügyet is meghatározó 1867-es kiegyezésig – egyéb,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a magyar oktatást és tudományosságot szolgáló intézmények felállításáról és működéséről rendelkező jogszabályok több kevesebb utalásaitól eltekintve – többnyire a kötelespéldány-szolgáltatás különböző szintű előírásai jelentették a könyvtárakkal kapcsolatos jogi szabályozást[24]. A magyar szolgáltatás rendszerének kialakulása módosításokkal, új szabályozókkal teli évtizedeket vett igénybe, s a változtatásokban jelentős szerepet kapott a Habsburg Birodalom mindenkor érvényben lévő sajtóügyi, illetve köteles példány előírása. A meglehetősen hányatott sorsú kötelespéldány-szolgáltatás jogi szabályozása hazánkban 1780-ban kezdődött, amikor a bécsi Hofbibliothek részére már jóval korábban[25] megteremtett kötelespéldány-szolgáltatás mintájára, Magyarországon is elrendelte a Helytartótanács, hogy az ekkor már nyilvános funkciót vállaló Királyi Egyetemi Könyvtár részére az országban bárhol kinyomtatott munkákból a főkormányszék tudományos céllal[26] ingyenes példányt küldjön. Egy több mint húsz évvel későbbi szabályozás alapján, 1802. december 18-án, az udvari kancellária rendeletében kapott köteles példány jogot a nemzeti könyvtár, amelyet 1804. február 28-án változtatott meg a 4333. számú helytartótanácsi rendelet. Kisebb nagyobb módosításokkal ez a rendelet volt életben 1827-ig, amikor a helytartótanács 1827. október 10-i, 26559. sz. rendelete kibővítette a jogosultságot a rézmetszetű képekre is. Három évvel később és több évtizedes próbálkozás eredményeként, az 1830. január 28-ai megállapodás értelmében a kötelespéldány-szolgáltatás rendszerébe sikerült bekapcsolni az önálló közigazgatási szervezettel rendelkező Erdélyt is. A magyar könyvkiadásban meghatározó erdélyi részek bevonása a kötelespéldány-szolgáltatásba igen jelentős állomásnak számított, hiszen korábban a Helytartótanács rendeletei nem vonatkoztak Erdélyre, így az ott készült nyomtatványok beszolgáltatására azok nem volt érvényesek. Továbbra sem a jog területi kiterjesztése révén valósult meg a program, hanem a Helytartótanács megkérte az erdélyi kormányzóságot (Gubernium) az ottani nyomdák termékeinek megküldésére. A Gubernium vállalta a kötelezettséget, ám cserébe azt kérte, hogy Magyarország is küldje meg Erdélybe, a Kolozsvári Királyi Lyceum részére a területén belül kiadott nyomtatványokat. A megállapodás szerint 1831-től kezdődően működött a köteles példány csere. A mai Akadémiai Könyvtárat 1836-ban kapcsolták be a kötelespéldány-szolgáltatás rendszerébe, amelyet tovább erősített az 1840. évi 6. törvénycikk 11. paragrafusa: a magyar nyelvről szóló törvény értelmében a magyar nyelvi és irodalmi termés összegyűjtése és megőrzése érdekében a Magyarországon és a kapcsolt részekben kinyomtatott valamennyi munkából a Magyar Tudóstársaságot egy példány illette meg. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc során, valamint a miniszteriális kormányzásnak köszönhetően a sajtószabadságot hirdető 1848. évi 18. törvénycikk keretein belül a köteles példányok beszolgáltatása érdekében a könyvtárak számára kedvező törvény, illetve annak megvalósítására szigorú végrehajtási utasítás készült[27], ám valóra váltására nem volt elegendő idő, ráadásul a korszak forradalmi, háborús viszonyai nem kedveztek a változtatásoknak, sőt a korábbi előírások végrehajtása is meglehetősen zavarossá, szinte teljesíthetetlenné vált. A két év hiányos kötelespéldány-szolgáltatásának pótlásának érdekében, 1849 novemberében, Geringer császári biztos – utalva az 1848. évi törvényre – a császári és királyi kerületi főispánokat a nyomdák kötelezettségének szigorú ellenőrzésére hívta fel, amelynek eredményeként 1849–1850 fordulóján helyreállt a szolgáltatás rendje, sőt a rendelet hatályát kiterjesztették az 1848–1849-ben megjelent kiadványok pótlólagos beküldésére is. 1852. január 26-án a nyomdák által rendre elszabotált kötelespéldány-beszolgáltatások elmulasztása miatt a Helytartótanács újabb körlevélben figyelmeztette az öt kerületi kormányhatóságot a köteles példányok beküldésére. A rendelet hatálya azonban csak Magyarországra vonatkozott és nem terjedt ki az Erdélyben, a Horvátországban és a Szerb Vajdaságban működő nyomdákra.

1852. május 27-én császári nyílt parancs formájában jelent meg a birodalom valamennyi koronaországára vonatkozó új sajtórendtartás, amely mintegy felülírta a korábbi köteles példányi jogszabály tartalmát. Ennek értelmében a birodalom valamennyi kiadványából – a hatósági példányokon túl – egy példányt be kellett küldeni a császári és királyi könyvtár részére, egyet pedig a megjelenés helyeként szolgáló koronaország által kijelölt egyetemi, vagy országos könyvtár számára. A rendelkezés egy darabra redukálta az országban tudományos céllal, könyvtári hasznosításra beküldött, korábbi három, illetve négy példányos kötelezettséget. Magyarországon az Egyetemi Könyvtárat jelölték ki a köteles példány fogadására, s ezzel a nemzeti könyvtár elveszítette korábbi jogosultságát. A döntést a két másik érdekelt könyvtár – a Nemzeti Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár – tudomásul vette ugyan, de korábbi kedvezményük megtartása érdekében a Helytartósághoz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fordultak. A bécsi válasz értelmében nem volt mód a köteles példányok számának emelésére, ezért a könyvtárak kérését elutasították. A helyzet áthidalása érdekében a Helytartóság megoldási javaslatot terjesztett a kormányzó elé: a másik két pesti nagykönyvtár elveszített jogainak pótlására javasolta az úgynevezett próbapéldányok (a rendőrigazgatóságok és az államügyészi példányok) könyvtári célú hasznosítását. A kormányzó azonban csak két évvel később, 1854-ben engedélyezte az eljárást, igaz akkor 1852-ig visszamenő hatállyal: elrendelte a rendőrigazgatóságokon fölöslegessé vált monografikus és periodikus kiadványok könyvtárak részére történő átadását. Az 1858. március 17-én kelt új kormányzósági rendelet a próbapéldányok kedvezményezettjeként az akadémiai könyvtárat jelölte meg, ezzel a nemzeti könyvtár ismét elveszítette korábbi jogát, s majd csak két év múlva, 1860. június 6-án készült el az a belügyminiszteri rendelet, amely a próbapéldányok elosztását az 1854-es, eredetei helyzetbe állította vissza. A szolgáltatási kötelezettség azonban továbbra is akadozott, a nyomtatók csupán hiányosan, illetve egyáltalán nem teljesítették. Ezért 1862. február 13-án újabb fontos rendelkezés jelent meg a kötelespéldány-szolgáltatás teljesebbé tétele érdekében. A királyi helytartó meglehetős szigorral figyelmeztette a rendőrigazgatóságokat a beküldések elmaradásának pótlására. Az új előírások értelmében a továbbiakban a rendőrhatóságok már csak a székhelyükön közreadott művek kötelespéldány-szolgáltatásáért voltak felelősek, azokon kívül a megyei kormányzók és tisztviselők lettek illetékesek a kötelespéldány-szolgáltatás megvalósításában. A rendelet 1867. július 17-éig volt érvényben, amikor az igazságügyminiszter rendelete ismét az 1848. évi sajtótörvényt léptette életbe, s ennek köszönhetően a nemzeti könyvtár a továbbiakban ismét köteles példány kedvezményben részesült.

A Monarchia korában végbement ugrásszerű nyomdászati és kiadói fejlődéshez igazodó, az átstrukturálódott kulturális viszonyokat leképező kötelespéldány-szolgáltatásra volt szükség, mert a korábbi nem tudta követni sem a lényegesen kibővült könyv- és folyóirat-, valamint egyéb nyomtatványkiadást, sem pedig a megváltozott olvasási, kutatási igényeket. Az állami könyvtárügy megteremtése és kibontakozása tovább erősítette az 1848-as jogi szabályozás megváltoztatásának szükségességét. Ám a kötelespéldány-szolgáltatás új tartalmú törvényi szabályozásának kezdeményezése mégsem az állami apparátus részéről történt, hanem a szakmai körökből. Az ország éves költségvetésének képviselőházi tárgyalása során, 1893. március 21-én került sor a Magyar Nemzeti Múzeum ügyeinek megvitatására. Ezt az alkalmat használta fel *Zichy Jenő*, a neves muzeológus és régész, hogy javaslatot tegyen a Magyar Nemzeti Múzeum ügyeinek teljes átszervezésére, különös hangsúllyal az 1848. évi sajtótörvény hatályon kívül helyezésére, valamint egy új, átfogó köteles példány törvény előterjesztésére. Legfőbb indoka az volt, hogy az akkor hatályos 1848. évi 18. törvénycikk rendelkezései nem tudták betölteni azokat a feladatokat, amelyek a kötelespéldány-szolgáltatástól korábban is elvárhatók voltak. Egyrészről a jogszabály nem határozta meg a beszolgáltatandó dokumentumok pontos körét, másrészről pedig a polgárosodó társadalom és a modern közigazgatási rend kialakulásának, fejlődésének eredményeként, valamint a kiegyezést követően dinamikusan fejlődő nyomdászati, kiadói tevékenység nyomán újabb kiadványtípusok jelentek meg, amelyek összegyűjtése és megőrzése a nemzeti tudományosság érdekében hasonlóan fontossá vált, mint a már korábban is kötelespéldány-szolgáltatás alá eső dokumentumoké. Az új törvény megalkotásának indoklása után gróf Zichy Jenő az alábbi indítvánnyal fordult a törvényhozáshoz: *„Utasíttatik a kormány, hogy az elavult és meg nem felelő 1848. évi XVIII. t. cz. 39-40. §-ai helyett egy új, a fejlődött viszonyoknak teljesen megfelelő törvényt készítsen és azt mentől előbb terjeszsze a képviselőház elé."*[28] A kötelespéldány-szolgáltatás megújításán túl Zichy javaslatot tett arra is, hogy a magyar múzeumügy támogatása és megfelelő szakmai képviselete érdekében a törvényhozás hozzon létre egy, főrendekből és alsóházi tagokból álló bizottságot. A muzeológus javaslatát egyhangúlag támogatta a képviselőház és az akkori kultuszminiszter, gróf *Csáky Albin* is, ám ennek ellenére a következő évi költségvetési tárgyalásig nem történt változás.[29] Így maga Zichy Jenő dolgozott ki és nyújtott be törvényjavaslatot, amelynek indoklását december 10-re tűzte napirendre a képviselőház. Ám ekkor a kultuszminiszter bejelentette, hogy a tárca is elkészítette a maga törvényjavaslatát, ezért Zichy előterjesztését elnapolták, azzal az indoklással, hogy majd csak akkor tárgyalják, amikor a kormány javaslata is elkészül. A kormány előterjesztése azonban továbbra is késlekedett[30], miközben a múzeumok és könyvtárak munkájával foglalkozó, az intézményesülés kezdeti stádiumában lévő szakmai és társadalmi szervezetek mind erőteljesebben hangot adtak meggyőződésüknek: a kötelespéldány-szolgál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tatás új, egységes törvényi rendezése nem tűrhet további halasztást. Ezt bizonyítja hogy az 1893. december 9-én, a Lipót utcai új városháza tanácstermében megtartott országos értekezlet könyvtárügyi javaslatai már tartalmazták a köteles példányi rendelkezés új szabályozása megszületésének szükségességét. 1894. április 27-én pedig a magyar múzeum- és könyvtárügyben hosszú ideig meghatározó Országos Múzeum és Könyvtárbizottság a köteles példányok újbóli törvényi szabályozása érdekében feliratot intézett az országgyűléshez[31]. A felirat a köteles példányokat a kiadvány megjelenési helye szerint illetékes törvényhatóság területén működő nyilvános könyvtárba, ennek hiányában pedig a törvényhatósági levéltárba javasolta beküldeni. 1895. március 29-én az országgyűlés a feliratban foglaltakat támogatólag adta át a kultusztárcának, amely azonban tovább késleltette a törvény megszületését. A meglehetősen hosszúra nyúlt[32] előkészítést követően végül 1896 elejére készült el a törvény tervezete, amelyet a tárca valamennyi érintett intézménynek és szervezetnek elküldött véleményezésre[33]. Az akkor már működő Országos Múzeum és Könyvtárbizottság 1896. feb-ruár 13-án tárgyalta a javaslatot[34]. A Bizottság valamennyi érintett szakma és intézmény képviselőjét meghívta a vitára, ahol igen élénk eszmecsere alakult ki a kötelespéldány-szolgáltatás tervezett törvényi szabályozása körül. A vita során kiderült, hogy Wlassics Gyula, akkori kultuszminiszter, illetve a bizottság titkári feladatait ellátó *Porzsolt Kálmán* között már korábban is történt a témakörben egyeztetés, és a testület által tárgyalt javaslat a Porzsolt részéről érkező észrevételek módosításával került a bizottság elé. A bizottsági ülés tartalmát rögzítő dokumentumokból az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kötelespéldány-szolgáltatás új törvényi szabályozását szolgáló vita előkészítéseként a titkár több fontos egyeztetést is végzett már: a sajtóban közölte a tervezetet, véleményezés céljából elküldte szakemberek részére, egyeztetett a kiadókkal és könyvtáros értekezletet is tartott. A bizottsági vita során Porzsolt tolmácsolta a korábbi fórumokon elhangzott észrevételeket és javaslatokat, és azok – módosítási javaslatként – a bizottsági jelentésbe bekerültek. Többek között fontos könyvtári és szakmai kérdés volt, hogy a beszolgáltatás kiterjedjen a színlapokra, a gyászjelentésekre és a falragaszokra is. Ugyancsak könyvtáros szakmai körből érkezett javaslat a törvénytervezet azon pontjának megerősítése is, amelyben a sajtóügyi eljárás érdekében beszolgáltatott köteles példányok könyvtári hasznosítását tervezték előírni. Különösen fontosnak tartotta az akkori könyvtárosi közvélemény, hogy az ország teljes nyomdai termését ne csupán egyetlen helyen, a fővárosban, hanem az ország területén több helyen, és vidéken is megőrizzék, illetve hozzáférhetővé tegyék. A vidéki szerep erősítésére vonatkozó kérésnek volt azonban egy másik fontos eleme is: a könyvtárosok abban bíztak, hogy a kormány részéről tanúsított gesztus ösztönzőleg hat majd a helyi könyvtári kezdeményezésekre. A bizottsági vita négy csomópont körül bontakozott ki. Az egyik a törvény címe volt, amelyben a vita tartalmát többnyire az jelentette, hogy „tudományos" vagy „közművelődési" célt jelöljön-e a cím? A látszólag terminológiai probléma koncepcionális kérdést takart: nagyobb teret nyerhetnek-e a köz művelődését szolgáló eszmék és mozgalmak? A másik a „mit szolgáltassanak be" kérdését taglalta, s a bizottság itt *Arany László* álláspontját tette magáévá: *„A cél nem az, hogy kimondassék egy általános elvben, hogy mindennemű gépi sokszorosítás beküldendő s utána egy sereg kivétel soroltassék fel. A beküldésre kötelezett nyomtatványokat pedig úgy kellene megjelölni, hogy »beküldendő minden írói mű, mely könyvárusi forgalom tárgyát képezi, beleértve az utcai forgalmat is.«*[35]

A harmadik az egész törvényhozási folyamat során végigvonuló dilemma: hány példányban határozzák meg a beszolgáltatandó dokumentumok körét? A negyedik, amely szintén meghatározó kérdése volt a törvényt előkészítő vitáknak, és amely a példányszámon túl, a legnagyobb ellenérzést táplálta a törvény ellenzői körében, a beszolgáltatást kísérő listák készítésének igen nagymértékű terhe. Mint látjuk, a bizottsági ülésen is felmerültek módosító javaslatok és kritikai megjegyzések, ám mindez semmiség volt ahhoz képest, amely támadás a korabeli sajtóban és – ahonnan a legkevésbé várták – tudományos körökből érkezett. A bölcsészprofesszor, a híres könyvgyűjtő, *Ballagi Aladár*[36] *Sajtódézsma* címmel szenvedélyes és éles hangú kritikát fogalmazott meg az Egyetértés hasábjain[37]. Ballagi legfontosabb kritikai észrevétele a magántulajdon szentségén alapult. Véleménye szerint a könyvnyomtatás és könyvkiadás mint a szabadon űzhető ipar terméke nem szolgáltatható ki semmiféle dézsmának, robotnak vagy sarcnak, mint ahogy nem lehet dézsmát venni egyéb ipari termékekből sem. A VKM által megfogalmazott indoklási érveknek csaknem valamennyi pontját – adatokra hivatkozva – cáfolta, kezdve a más európai országok gyakorlatától, folytatva az esetleges tűzkár, elemi csapás és az elveszés érvrendszerének cáfolásán, az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

akadémiai kötelespéldány-szolgáltatás indokolatlanságán, végül befejezve a köteles példányt fogadó könyvtárak személyi és raktári felkészültségének kritikájával. Elfogadhatatlannak tartotta: az egy példánynál több beszolgáltatást, sőt annak az egynek az árát is szerette volna megtéríttetni a könyvtárakkal; az igen nagy fáradsággal és a beszolgáltatók részére feltehetőleg új munkaerő alkalmazásával járó listák gyártását; hogy a nyomdászoknak kell elvégezni az Akadémia számára beszolgáltatandó irodalmi munkák szelekcióját (amelyet – véleménye szerint – gyakran még a professzorok sem tudnak megtenni); s hogy a könyvek ésszerűtlen és szakszerűtlen felhalmozása folytatódjon, sőt erősödjön. A leghatározottabban visszautasította, hogy a kötelespéldány-szolgáltatás új rendszere közérdek lenne, azt inkább tartotta a testületi érdek megnyilvánulásának. Összességében a törvénytervezetről az alábbi megállapítást tette: *„Eddigi észrevételeimből kitűnik, hogy az egész kétségkívül jóakaratú javaslat: elvtelen, ellentmondásos, vexatorius, teljesen tájékozatlan a hazai iparviszonyokban, járatlan – a porosz és az osztrák kivételével – a külföldi törvényhozás terén s egyoldalúan érvényesíti az állami leviathanismust a magánjoggal szemben."*[38] A könyvtárak felé szánt kritikai megjegyzéseit pedig a következőkben fogalmazta meg: *„Meg kell adni végre valahára azt az irányt a közkönyvtáraknak, hogy ne vegyenek fel más művet gyűjteményeikbe, mint a mi az illető könyvtár céljaival egyezik. Véget kell vetni annak az eszméletlen könyvhalmozásnak, mely annyira ment, hogy még az egyetem szemináriumait is megrakta jórészben tűzrevaló, de utóvégre ingyen kapott dokumentumokkal."*[39]

Ballagi Aladár saját javaslatait is leírta a cikkben. Elfogadhatónak tartotta: egy köteles példány a Nemzeti Múzeum Könyvtárának, egyetlen lista kíséretében; a 10 koronánál drágább könyveket a kedvezményezett könyvtár fizesse ki a kiadó vagy nyomda részére, mégpedig – amennyiben valóban közérdeket szolgál az intézkedés, úgy – közpénzből; ne legyenek beszolgáltatandók a változatlan kiadások, a bibliofil (itt amateur) kiadványok, illetve a kézirat gyanánt kinyomtatott művek; ugyanakkor a szolgáltatás elmaradása esetén indokoltnak tartotta a büntetést. Közérdekűnek azt tartotta, hogy tűzmentes helyen és biztonságban őrizzék meg a nemzeti kiadványtermést, de csupán egyetlen helyen, mivel a több példány kezelésére sem elegendő hely, sem megfelelő személyzet nem állt rendelkezésre. Tegyük hozzá, Ballaginak sok tekintetben igaza volt: a Nemzeti Könyvtár ekkoriban krónikus helyhiánnyal küzdött, hatalmas feldolgozási lemaradása volt[40]; az Akadémiai Könyvtár pedig időről időre kénytelen volt gyűjteményének egy részét kiárusítani, hogy az újonnan beérkező műveknek helyet tudjon biztosítani. A Múzeum és Könyvtárbizottság, valamint a Wlassics kultuszminiszter által oly nagymértékben támogatott vidéki könyvtárak – mint azt a törvény indoklása tartalmazta – egy része szintén alkalmatlan volt a köteles példány fogadására, mivel vagy nem léteztek, vagy olyan állapotban voltak – beleértve a múzeumokat és a levéltárakat is –, hogy a kötelespéldány-szolgáltatásból rájuk jutó műveket nem tudták fogadni. Hogy ezzel kapcsolatosan a tárcának is lehettek fenntartásai azt az mutatja, hogy a megszületett törvény 15. paragrafusa *„... a Magyarországon létező vagy létesítendő ... nyilvános múzeumok és könyvtárak ..."*-ról, de a törvény indoklásában is csupán mint a vidék fejlesztésében elérendő célról beszélt.

A törvénytervezet indokairól, keletkezési körülményeiről annak indoklási része ad felvilágosítást, amelyet a Magyar Könyvszemle teljes terjedelmében közölt[41]. Az indoklás több szempontból is szükségesnek tartja a tudományos célú köteles példányok beszolgáltatásáról rendelkező, átfogó törvénytervezet megszületését. Elsőként az érvényben lévő 1848. évi törvényben foglaltak mulasztása miatti büntetőjogi következmények hiányából fakadó beszolgáltatási elmaradásokat említi a dokumentum. Másodikként az irodalmi, művészeti termékek legjelentéktelenebb, látszólag csak alkalmi értéket képviselő nyomtatványok, későbbi tudományos jelentőségét, illetve azok – nemzeti kutatási és közművelődési célú – nyilvános könyvtárakban történő elhelyezésének fontosságát jelöli. Az indokolás kitér arra is, hogy mind a nyomtatók, mind a kiadók, mind pedig a szerzők alapvető érdeke, a köteles példányok beszolgáltatása, hiszen egyrészről a munkájuk eredményét a pusztulástól és a feledéstől a nyilvános könyvtárak óvják meg legbiztosabban, másrészről pedig a szakmai körök a nyilvános könyvtárakban szereznek leginkább összehasonlító tájékoztatást a bibliográfiai és grafikai szempontból legtökéletesebb sokszorosítási eljárásokról. A köteles példányok számának megállapításával kapcsolatosan – amely a legnagyobb társadalmi vitát váltotta ki, többen köteles-harácsról beszéltek – rámutatott az indoklás, hogy a nemzeti dokumentumtermés egyidejűleg több könyvtárba történő beszolgáltatására – több európai ország mintájára[42] – azért van szükség, mert a csupán egyetlen helyen való

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

összegyűjtés esetén, egy elemi kár vagy katasztrófa esetleges bekövetkeztekor túlságosan nagy kár érheti a nemzeti tudományosságot és a közművelődést. A több példány beszolgáltatását indokolta az is, hogy ne csupán a fővárosban, hanem vidéken is elérhető legyen a nemzeti dokumentumtermés, s ezzel vidéken is megteremtődjék a tudományos kutatás dokumentum-háttere. Már az indoklási részben is kitűnt, hogy az új jogi szabályozásnak kizárólag nemzeti és tudományos funkciója van: a nyomdatermékek összességének begyűjtése és megőrzése az utókor, illetve a kutatás és a közművelődés számára. Ezt követően a dokumentum röviden bemutatja a magyarországi kötelespéldány-szolgáltatás történetét[43], illetve az akkor érvényben lévő törvényt. A beszolgáltatással kapcsolatos törvény megváltoztatásának okát Wlassics a következőkben definiálta: *„Tárcám átvétele óta feladatomnak tekintettem e kérdésnek gyökeres megoldását. – Súlyt kellett azonban arra fektetnem, hogy egyrészt a tudományos érdek hivatott képviselőinek véleménye mentől alaposabban nyilvánulhasson, másrészt azonban alkalmat kívántam nyújtani arra is, hogy a nyomdatermékek beszolgáltatására kötelezettek a saját álláspontjukról teljesen tájékoztathassanak. A különböző vélemények meghallgatása és mérlegelése alapján vezérelvül tekintettem azt, hogy a nyomdatermékek köteles beszolgáltatását oly mértékben és oly feltételek mellett biztosítsam, a mennyire azt a nemzeti tudomány érdeke megkívánja; viszont arra is törekedtem, hogy a beszolgáltatásra kötelezettekre nagyobb megterhelés, mint a mennyit a tudományos czél okvetlenül megkövetel, ne háruljon. Ez elvek alapján a nyomdatermékek tisztán tudományos czélokra szolgáló köteles példányainak be-szolgáltatásáról egy önálló törvény alkotását véltem a közművelődési czél fontosságához mérten a legmegfelelőbbnek."*[44] Lényeges eleme volt az új törvénytervezetnek, hogy a korábbi – tudományos célú – beszolgáltatási példányszámot nem emelte, ugyanakkor a sajtórendészeti célokra szolgáló harmadik példány – a hatósági eljárást követően – hasznosuljon a könyvtári rendszerben. A korábbi szankció nélküli, ezért alacsony hatékonysággal működő szolgáltatási rendszerbe beépült a mulasztás esetén történő büntetőjogi következmény is: a köteles példányok be nem szolgáltatása kihágásnak minősült, amely pénzbírságot vont maga után.

A törvénytervezet képviselőházi tárgyalása 1897. június 23-án, az országgyűlés 121. ülésén kezdődött, amikor Wlassics Gyula, vallás- és közoktatásügyi miniszter az alábbi szavak kíséretében terjesztette be a kormány javaslatát: *„T. ház! Van szerencsém benyújtani a nyomdatermékek tudományos czélokra szolgáló köteles példányainak beküldéséről szóló törvényjavaslatot.* (Irom. 201.) *Kérem a t. házat, méltóztassék azt kinyomtatni, a ház tagjai között szétosztani és előzetes tárgyalás és véleményes jelentéstétel végett a közoktatási és igazságügyi bizottsághoz utasítani."*[45] Wlassics előterjesztését követően a házelnök a törvényjavaslatot előzetes tárgyalásra és véleményezésre a közoktatási és az igazságügyi bizottsághoz utasította. A közoktatási és igazságügyi bizottság véleményét tartalmazó jelentéseket *Engelmayer József*, az igazságügyi bizottság előadója, mintegy másfél hónappal később, 1897. augusztus 7-én, a 158. országos ülésen nyújtotta át a képviselőháznak, és egyben javaslatot tett arra is, hogy azokat – sokszorosítás után – a képviselők részére juttassák el, illetve a – a bizottsági tárgyalás eredményeként – a törvénytervezet tárgyalását a törvényhozás tűzze napirendre[46]. A két bizottság jelentésének anyagát a Magyar Könyvszemle 1897. évi számában közölte, így lehetőségünk van arra, hogy a bizottsági jelentések tartalmát felidézzük. A közoktatásügyi bizottság 1897. augusztus 4-én tárgyalta a törvénytervezetet, és néhány stiláris módosítás mellett azt elfogadásra ajánlotta. A bizottság jelentése kitért azokra a negatív tapasztalatokra, amelyek az 1848. évi kötelespéldány-szolgáltatási törvény végrehajtása során jelentkeztek, továbbá kifejtette szakmai állásfoglalását abban, hogy az új törvényi szabályozásra égetően szükség van. *„Kétségbevonhatatlan fontos közművelődési czél érdeke fűződik ahhoz, hogy az irodalom és művészet sokszorosított termékei, sőt általában minden, gyakran jelentéktelen és látszólag csakis alkalmi érdekkel bíró nyomdatermék lehetőleg hiánytalanul összegyűjtessék, az elpusztulástól megóvassék és nyilvános könyvtárakban a későbbi korban rendelkezésre álljon."*[47] A közoktatásügyi bizottság javaslata a törvénytervezet általános előírásait és részletes szabályait szükségesnek és elégségesnek tartotta a megnevezett tudományos cél elérése érdekében. Különösen egyetértett a bizottság azzal, hogy a beszolgáltatási kötelezettséget elsősorban a nyomtatókra rótta ki a tervezet, továbbá azt, hogy annak elmulasztása esetén büntetőjogi szankció alkalmazható. Örömmel üdvözölte azt a kezdeményezést, hogy a sajtóügyi közvádló részére beszolgáltatott köteles példányokat – a hivatali eljárást követően – az arra kijelölt könyvtárakban hasznosítják, és így nem csupán a fővárosban, hanem vidéken is teljes egészében elérhetővé válnak majd az ország területén

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megjelent kiadványok. A bizottság reményét fejezte ki arra vonatkozóan, hogy a vidéknek adott kötelespéldány-szolgáltatás ösztönzőleg hat majd a könyvtárat fenntartó testületekre, a többnyire elhanyagolt vidéki könyvtárak és gyűjtemények gyarapítását pedig pozitívan befolyásolja. A szövegszerű változtatásokkal kapcsolatosan a törvényjavaslat címében szereplő „beküldéséről" szót javasolták „beszolgáltatásáról" szóra kijavítani, mivel a törvény szellemét az utóbbi fogalom pontosabban adja vissza. A bizottság kifejezett kérésének megfelelően a törvényjavaslatba, a beszolgáltatandó dokumentumok körébe, belekerültek az iskolai értesítők is. A további javaslatok tartalmi változtatást nem, csupán stiláris módosításokat jelöltek. Az igazságügyi bizottság, az 1897. évi augusztus 6-ai tárgyalása után, a törvénytervezetet általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául elfogadta. A közoktatásügyi bizottság részéről javasolt címmódosítással ez a bizottság is egyetértett, és emellett a törvény elleni kihágások iránt intézkedő tizenkettedik paragrafusban foglaltak megváltoztatását kérte: a beszolgáltatás elmaradása esetén életbelépő szankciót, a kihágási eljárást – a kihágási eljárásokat szabályozó 1880. évi XXXVII. törvénycikk 40. §-ának 5. pontjától eltérően – ne a közigazgatási hatóságok, hanem a királyi járásbíróságok gyakorolják.[48]

A törvénytervezet és a bizottságok javaslatainak képviselőházi megvitatására 1897. október 5-én, a 167. országos ülésen került sor. A két bizottság nevében *Molnár Antal*[49], az igazságügyi és a közoktatásügyi bizottság előadója terjesztette be a javaslatot[50]. Az előadó hangsúlyozta, hogy a törvénytervezet elkészültét két alapelv vezérelte: az egyik a nyomdatermékek köteles példányainak beszolgáltatása olyan terjedelemben és mértékben, amit a nemzeti tudományosság érdekei megkívánnak; a másik pedig, hogy a beszolgáltatásra kötelezettek számára ne hárítson nagyobb terhet, mint amennyit a tudományosság célja feltétlenül szükségessé tesz. Ennek megfelelően a törvénytervezet megmaradt a korábbi három példányos beszolgáltatásnál, azzal a kiegészítéssel, hogy a közvádlónak beszolgáltatott példány – a sajtórendészeti nyilvántartás után – a továbbiakban közérdekű tudományos célra hasznosuljon. Az előadó ismertette, hogy mindkét bizottság egyhangúlag járult hozzá a törvényjavaslat sarkalatos és egyéb rendelkezéseihez, mindössze az igazságügyi bizottság tett ahhoz érdemleges módosítást. Kérte, hogy a képviselőház a javaslatot fogadja el általánosságban, a részletes tárgyalás alapjául. Ezt követően kezdődött meg a törvényjavaslat vitája. Elsőként *Polónyi Géza*[51] képviselő szólalt fel. Felszólalásában kérdést fogalmazott meg a kultuszminiszter számára. Hivatkozott az 1848. évi törvényre, amelynek értelmében eddig két példányt kellett beszolgáltatni, és amelyekről a törvény az alábbiakban rendelkezett: *„Úgy a nyomtatványok-, mint az ábrázolatokból két példány a helybéli hatóságoknak átadandó: egyik a hatóságé, másik bekötve a nemzeti múzeumé lesz. Ezen törvény szerint tehát volt eddig is két köteles példány, a melynek egyike a nemzeti múzeumot illette, a másika pedig föltétlenül azon hatóságokat, a melyeknek területén a nyomtatvány megjelent. Ez tényleg a gyakorlatban érvényesült is. A fővárosra nézve pedig ezen dolog rendkívüli jelentőségű és nagyfontosságú dolog annyiban, mert a t. ház előtt felesleges bővebben indokolnom azt, hogy a sajtótermékek 80-85%-a Budapest főváros területén jelenik meg. Arról van szó, hogy ezen a törvényhatóságokat mint helyhatóságokat megillető köteles példányoknak ezen törvényjavaslat elfogadása után mi lesz a sorsa?"*[52] A kérdést követően a képviselő megfogalmazta az a mögött rejlő kifogását is. A törvényjavaslat 15. §-ának utolsó bekezdése szerint a javaslat nem érinti a nyomdatermékeknek sajtórendészeti célokra szolgáló köteles példányaira és azok sajtórendészeti szempontból szükséges nyilvántartására vonatkozó előírásokat. A képviselő véleménye szerint az új javaslat ellentmondásos; amennyiben eddig a hatóságot illette meg a hozzá beérkezett kiadványok további sorsának meghatározása, az új rendelkezés életbelépése esetén ez a jog átszáll a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterre, s ezzel a helyi hatóságok nem juthatnak a köteles példányokhoz. Polónyi képviselő – illetékessége folytán – különösen sérelmesnek tartotta a főváros jogának ilyen mértékű csökkentését. A kultusztárca vidék-fejlesztési szándékát kísérelte meg a képviselő eliminálni, amikor azt állította, hogy a tárcának a vidéki könyvtárak ellátása érdekében rendelkezésére állnak a közvádlónak biztosított köteles példányok. Nem tudjuk, és a jegyzőkönyvből sem derül ki, hogy Polónyi Géza szándékosan akarta-e félrevezetni a képviselőházat, vagy valóban nem ismerte pontosan azoknak az előírásoknak a tartalmát, amelyre hivatkozva Wlassics Gyula kultuszminiszter vissza tudta utasítani a meglehetősen kemény támadást. *„A t. képviselő úr beszédéből úgy látszik, mintha a helyi hatósági példányon kívül lenne még egy közvádlói példány is, holott ez a helyi hatósági példány és a közvádló szolgáltatta át Budapest főváros törvényhatóságának a köteles példányt. Méltóztassék egy*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kissé tekintettel lenni a törvényhozás folytonosságára. A 48-iki törvény azt mondja, hogy a helyi hatóságoknak adandó be a két példány; a törvény együttesen intézkedik mindkét példányra; az egyik a helyi hatóságnak adandó, a másik bekötve a nemzeti múzeumnak. Tehát a helyi hatóság útján kellett a nemzeti múzeumnak adni, a másikat pedig a helyi hatóságok be sem adták, mióta a vád-intézmény fel van állítva, hanem a királyi ügyészségnek adták és a királyi ügyészség, mikor neki arra a példányra már szüksége nem volt, mikor jónak látta, áttette a helyi hatóságokhoz, mikor nem: nem tette át, úgy hogy maga Toldy László[53] *úr, ki azt a bizonyos indítványt propagálta tőle telhető ügybuzgalommal és belátom, hogy állásából folyó kötelességérzetből azt mondja: tény, hogy eddig nem sok haszna volt a fővárosnak a 48-iki sajtótörvényből. ... Gondolom, hogy a 15. §. értelmezésénél sem fog semmi kétség fennforogni, ha egyszerűen azt mondjuk, hogy – minthogy egyéb intézkedései is vannak a törvénynek a sajtópéldányokra vonatkozólag – azok érintetlenül hagyatnak s csupán ez helyeztetik hatályon kívül azzal, hogy nem a helyi hatóság tulajdonát képezi, hanem a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelkezik ezen példányok szétosztásával. ... úgy látom, hogy tévedésre az adott okot, hogy egy külön helyi hatósági és egy külön közvádlói példányt méltóztatott gondolni, holott a 40. §. azt mondja, hogy két példány adandó be, az egyik a helyi hatóság útján a nemzeti múzeumnak, a másik a helyi hatóságnak s ez tulajdonképpen a sajtórendészeti példány."*[54] A továbbiakban Wlassics emlékeztette a képviselőházat arra, hogy a korábbi törvényhatósági beszolgáltatási privilégium nem a fővárosra vonatkozott, hanem a helyi hatóságra, s amennyiben a képviselői indítványt követné az új törvény, abban az esetben ki kellene mondani, hogy minden törvényhatóság területén megjelent nyomdaterméket az illető törvényhatóság könyvtárába kell beszolgáltatni. Ennek azonban ellentmond a könyvtári érdek: nem lehet azt törvénybe iktatni, hogy ezek a könyvtárak csak a székhelyükön kiadott nyomtatványokkal bővüljenek, hiszen ez ellentmondana a könyvtárak gyarapításának, és azok a törvényhatósági kerületek, ahol csupán kisebb számú kiadvány jelenik meg, határozottan hátrányba kerülnének. Ez pedig Wlassics többször és több helyen is kifejtett vidéki kulturális koncepciójába egyáltalán nem illeszkedett. *„ ... én elérkezettnek látom az időt arra, hogy a vidéken erős kulturális szempontokat teremtsünk, (Helyeslés) melyek a szertelen abnormis kulturális czentralizáció bizonyos levezetése után a magyar kulturának fókusai legyenek, melyek az illető vidékre kulturális erejükkel nehezedjenek. Ezért akartam gondoskodni arról, hogy a mennyiben a szakszerű vezetés és a megőrzés garancziája ott megvan, a vidéki könyvtárakat is elláthassam e példányokkal. Nyomdatermékeink 85–90 százaléka a főváros területén jelenik meg. Hogy csak az időszaki sajtóról szóljak, miért történhessék meg például az, hogy Nagyváradon, Kolozsvárott, Debreczenben vagy más ily fontos vidéki központon egyetlen Budapesten megjelenő hírlapból se lehessen példányt találni? Nem elég, ha a fővárosban marad 5–10 teljes hírlapi példány? Legyen a vidéken is, mert hisz ezek a gyűjtemények 15–20 év múlva igen fontos buvárlati tárgyakká lehetnek. És miért ne legyen ez a vidéken is hozzáférhető? Ha elfogadjuk az indítványt, a melyet a képviselő úr tervez: akkor az összes köteles példányok a fővárosban lesznek, az akadémiában a múzeumban, az országos statisztikai hivatalban és a fővárosi könyvtárban. Ily viszonyok között e törvényjavaslat csaknem semmivel járulna vidéki könyvtáraink gyarapításához, holott nekem épen a vidéki könyvtárak fellendítése a czélom."*[55] Wlassics válaszában megnyugtatta a képviselőt, hogy a tárca a kiadványok elosztása során a legmesszebbmenőkig tekintetbe veszi majd a fővárosi érdekeket is. A kultuszminiszter válaszával egyetértett a törvénymódosítás kezdeményezője, gróf Zichy Jenő[56] is. *„Azt a szempontot, hogy teremtsünk a vidéken erős kulturális központokat, én is örömmel helyeslem. A fővárosban pedig tényleg lesz két-három könyvtár, a hol éppenséggel minden össze fog gyűjtetni, nem fog tehát ártani, ha a vidéken is létesülni fognak ily könyvtárak, kulturális góczpontok."*[57] Zichy Jenő hozzászólását ezen túl a törvényjavaslat 7. §. második bekezdésében foglaltak indukálták, amelynek értelmében a egyes nyomdatermékek beszolgáltatása alól – az előállító kérésére – a kultuszminiszter felmentést adhat. Zichy szerint itt a fogalmazás nem eléggé világos, míg az indoklásban lefektetett érvek – amelynek értelmében magánérdekű iratok, kizárólagos magánhasználatra, zárt példányszámban megjelent kiadványaira vonatkozik a kitétel – teljesen világosak. Ezért javasolta, hogy a bekezdést egészítsék ki az indoklásban szereplő kitétellel: *„a mennyiben azok magánjellegű tartalmúak"*[58], mivel így egyértelművé válhat, hogy a mentesség megadása nem a miniszter jóakaratától, avagy annak hiányától függhet. A vitában a következő felszólaló *Pichler Győző*[59] volt, aki támogatta a törvényjavaslat elfogadását. Nem értett azonban egyet a mentesség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vonatkozásában sem az előterjesztett, sem pedig a Zichy Jenő által előadott módosítással. *„Én pedig nem szeretnék semmiféle preczedenst alkotni arra nézve, hogy egyes nyomdatermékek beszolgáltatása meg ne történjék, mert egy-két ilyen preczedens annyi mindenféle kérelemre adna okot, – a mint én ismerem a könyvpiaczot, – hogy oly könyvek, a melyek később tényleg komoly búvárkodás tárgyát képeznék, be nem szolgáltatnának. Ily intézkedéssel tehát a törvényjavaslat üdvös voltát veszélyeztetni nem lehet."*[60] Mindamellett a képviselő támogatta Polónyi Géza javaslatát, amelynek értelmében a főváros privilégiuma megmaradna.

Több hozzászóló nem lévén a képviselőház általánosságban a közoktatásügyi bizottság szövegezése szerinti javaslatot fogadta el, s következett a törvényjavaslat részletes vitája. A részletes vita során szólalt fel a nagytekintélyű tudós, *Thaly Kálmán*[61], a Múzeumok és Könyvtárak Országos Bizottságának társelnöke, aki a külföldön nyomtatott, de Magyarországon kiadott nyomdatermékek ügyében szólt. *„A külföldön, különösen Bécsben nagyobb számban nyomtatnak magyar termékeket, különösen igen nagy kelendőségnek örvendő díszes zsebnaptárakat. Lipcsében és Teschenben is számos magyar munka jelenik meg. Az utóbbi helyen a Prohászka czég sok magyar nyelvű katonai munkát ad ki. Ezek kiadói külföldiek, a kiket semmire sem kötelezhetünk és itt csak bizományosaik vannak."*[62] A képviselő arra tett javaslatot, hogy – a kötelespéldány-szolgáltatás teljessége érdekében – e cégek részére az elárusítási jog megadásához kössék a köteles példány beszolgáltatását. Thaly jól érezte, hogy e kérdés rendezése nem a tárgyalt törvényjavaslat hatáskörébe tartozik, de hozzászólását az motiválta, hogy legalább a nemzeti múzeum könyvtára legyen olyan egyetlen könyvtár, ahol a magyar nyelvi hungarikumok teljessége hozzáférhető, függetlenül attól, hogy az országban vagy külföldön jelentek-e meg. A tudós képviselő a probléma megoldására két javaslatot is tett: egyik javaslata, hogy a belügyminiszter, midőn egyéb szempontból vizsgálja a Magyarországon árusításra kerülő nyomtatványokat, ezt a szempontot is vegye figyelembe; másik javaslata pedig az volt, hogy a kereskedelmi miniszter, aki a piaci termékeknek az árusítás feletti felügyeletét gyakorolja, érvényesítse a fenti szakmai és tudományos érdekeket. Mindezek mellett Thaly Kálmán elfogadta a törvényjavaslat ezen szakaszát is, jóllehet kérései törvénybe iktatását semmi sem garantálta. A 7. § részletes vitája során gróf Zichy Jenő emlékeztette a képviselőket az általános vitában elhangzott javaslatára, és ragaszkodott ahhoz, hogy módosítási javaslata itt tárgyalásra kerüljön. Wlassics – elismerve Zichy elévülhetetlen érdemeit a törvénytervezet gondolatának kezdeményezésében és előkészítésében – nem támogatta a gróf módosítási javaslatának elfogadását. Véleménye szerint a mentességi igény más nyomtatványok esetében is felmerülhet, nem csupán a magánjellegű okmányoknál, ezért Zichy javaslatának elfogadását nem támogatta. *„Itt exemplificative vannak felsorolva azok az esetek, amelyekben szükségessé válhatik a felmentés a kötelespéldány beszolgáltatása alól és itt benne vannak az állami érdekeket érintő nyomtatványok, továbbá egyes nyomtatványok, például fontos gazdasági vagy pénzügyi érdekeket érintő szerződések, periratok, vállalkozói ajánlatok, vagy üzlettervek stb., a melynek idő előtti közlése az illető felek anyagi vagy erkölcsi károsodásával járhatna. A módosítás szerint az államnyomdát kivéve, a szorosan magánjellegű nyomtatványokra nézve lehetne felmentést adni; már pedig lehetnek periratok, lehetnek egyéb pénzügyi érdekeket érintő nyomtatványok, melyeknél a közérdek követeli, hogy ha nem is az államnyomdában nyomatnak is, például négy hétig, öt hétig, három hónapig, vagy fél esztendeig titokban tartassanak. Kérem tehát a módosítvány mellőzését."*[63] Wlassics válasza után Zichy Jenő szeretett volna még egyszer felszólalni, ám a ház elnöke nem adott szót részére, még úgy sem, hogy Zichy emlékeztette őt arra, hogy személye a törvényjavaslat indítványozója. A szócsatát követően az elnök szavazásra tette fel a kérdést, amelynek eredményeként a közoktatásügyi bizottság előterjesztésében szereplő szöveget fogadták el, s értelemszerűen, elvetették Zichy javaslatát. A részletes tárgyalás során a törvénycikk 40. §-ának 5. pontjához készült igazságügyi bizottsági javaslatot – amelynek értelmében a törvény megszegése esetén foganatosított kihágási szankció ügyében a királyi járás-bíróságok járjanak el – a képviselőház elfogadta. A 15. § részletes vitája során az általános vitában is e témában felszólaló Polónyi Géza képviselő kért szót, és a korábbinál jóval erőteljesebben kérte az általános vitában elhangzott módosítási javaslat figyelembe vételét. *„A t. miniszter úr beszédéből kiveszszük, hogy ő a hatóságokat eddig illetett példányokat tényleg konfiskálni akarjam (Úgy van! a szélső baloldalon!) és ezentúl miniszteri kegyből akarja csak részesíteni a fővárost is az általam különben mélyen tisztelt kormánypárti lapoknak archivozásával és könyvtározásával. A miniszter úr fogja majd meghatározni ezentúl, hogy a főváros*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

törvényhatósága a Pester Lloyd-t (Mozgás a szélső balon. Elnök csenget.) vagy nem tudom a Nemzet, vagy a Pesti Hírlapot tartozzék-e gyűjteni és neki fog módjában állni arról gondoskodni, hogy az esetleg eleven hangon tartott ellenzéki újságok valahogy a fővárosi törvényhatóság könyvtárában elő ne kerülhessenek. (Mozgás a szélső baloldalon.) T. képviselőház! Ez politikai dolog. Én a törvény által biztosított jogát a fővárosnak semmiféle miniszteri meghatalmazásnak alárendelni nem akarom."[64] Polónyi tovább érvelt azzal, mely szerint az 1848. évi törvény nem ismerte a közvádlói köteles példány fogalmát, és azt egyéb jogszabály sem írta elő, hanem a kormány mulasztott abban, hogy – a törvény be nem tartásával – évtizedeken át a jogi előírásoktól eltérő módon, nem a megfelelő helyi hatóságok részére küldték be a köteteket, hanem csináltak egy rendőrközvádlói példányt. Veszélyesnek tartotta azt a helyzetet, hogy az akkor tárgyalás alatt lévő törvénytervezet a helyi hatóságok helyett a főügyészségek részére biztosítja a köteles példány jogot, vagyis a korábban kialakult torzulást mintegy szentesíti. A képviselő idézi a törvényjavaslat 15. paragrafusát: *„ »A nyomdatermékek ama köteles példányai, melyek a fennálló törvények és szabályok szerint a sajtóügyi közvádlónak adatnak be.« Hát mondja meg nekem a t. kultuszminiszter úr és a t. igazságügyi bizottság, melyik hát az a törvény, vagy szabály, a melynek értelmében a közvádlónak köteles példány jár? És ha ilyen törvény nincsen, a mint a t. miniszter úr maga mondja, hogy eshetik meg szakbizottsággal az, hogy a törvényhozás elé ilyen javaslat kerül?"*[65] Wlassics az ellenzéki képviselő támadását azzal utasította el, hogy egyrészt az általános vitában már megválaszolta Polónyi képviselő kérdését és felvetését, másrészt pedig a tárgyalt törvényjavaslat csak és kizárólag a tudományos célú kötelespéldány-szolgáltatással foglalkozik, a hatósági beszolgáltatással nem. Egyébként pedig a kormány nem kívánta, a kiadók pedig igen ellenezték a köteles példányok számának emelését, ezért lépett a tárca a hatósági példányok könyvtári hasznosítása érdekében. Az 1848. évi törvény hatósági köteles példányát is sajtórendészeti célból kérték be a helyi hatóságok részére, ám időközben felállították a királyi ügyészséget, a közvádló intézményét, amely sajtórendészeti szempontból a korábban illetékes hatóság helyébe lépett, ezért a hatósági köteles példány – természetesen – őket illeti, s e kötetek, a hatósági eljárást követően, a könyvtárakban hasznosulnak majd. Az egyre magasabbra csapó vitába – elsősorban a jogi ellentmondást kifogásolva – bekapcsolódott *Szalay Károly*[66] képviselő is, aki eddig nem vett részt abban. Véleménye szerint a jogszabályok értelmezésében Polónyi Géza érvelése az elfogadható, nevezetesen a közvádló számára valóban nem biztosít az 1848. évi törvény köteles példány jogot, mivel az ügyészség nincs felruházva sajtóügyi hatósági jogkörrel, s ez ellentmondana az ügyészségről szóló törvény azon értelmezésének, hogy az ügyészség nem hatóság. A fentiek alapján javaslata a következő volt: *„Ha tehát a miniszter úrnak megvan az a jó szándéka, a mit mond, akkor ezen a dolgon véghetetlen egyszerűen lehet segíteni: a sajtóügyi közvádló helyett méltóztassék beletenni, hogy » az 1848 : XVIII. törvényczikk 40. §-ában rendelt hatóság «. Ezt meg fogja érteni minden ember, nem fogják gyanúsítani a miniszter úr szándékait, és meglesz a megnyugvás is. Én különben ezt a paragrafust így, a mint van nem fogadom el."*[67] Annak ellenére, hogy a 15. paragrafus körül heves vita bontakozott ki, végül mégis az eredeti előterjesztés alapján fogadták azt el a képviselők. A javaslat 16. paragrafusához Wlassics Gyula vallás és közoktatásügyi miniszter tett a részletes tárgyalás során módosító javaslatot. A korrekciót az tette szükségessé, hogy időközben a Központi Statisztikai Hivatalról szóló törvényjavaslatot[68] tárgyalta és el is fogadta a törvényhozás, ahol a KSH könyvtára részére szintén köteles példány jogot biztosított az a törvény. A szaktárcának pedig feltétlen érdeke volt annak megtartása, hogy a KSH könyvtára számára megmaradjon a köteles példány jog, ezért azt e törvény szövegébe is beépítették. A törvényt további paragrafusai szövegének változtatása nélkül fogadták el, s ezzel a napirend le is zárult. A törvényjavaslat tárgyalását a Pesti Hirlap lakonikusan kommentálta: *„... Csöndes vita indult utána. Polónyi Géza képviselte egyedül a haragvó ellenséget, de csak olyan volt, mint az őszi eső. ... A főváros könyvtárának való nyomtatványokért kardoskodott előbb, de később már megbővült fantáziája és a javaslatban egy szörnyeteget vélt látni, mely fölfalja a jóindulatú törvényt és policiális rendelkezéseket hoz be a negyvennyolcas liberális szakasz helyett. Wlassics Gyula miniszter előbb türelmesen felelgetett és magyarázgatta a javaslat intencióit s a maga jószándékát, hogy a vidék kulturális emelése érdekében akar tenni, de azután, hogy nem használt, ő is a kard élesebb végével vágott Polónyi felé."*[69] A hírlap kommentárját követően kivonatolva közölte az előző napon lezajlott képviselőházi vitát.

A törvényjavaslat harmadik tárgyalására a következő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

napon, 1897. október 6-án, a 168. országos ülésen került sor, ahol változtatás nélkül fogadták el a korábbi javaslatot, és tárgyalás, valamint jóváhagyás végett azt a főrendekhez továbbították[70]. Az 1897. október 22-én tartott 176. országos ülés során ismertették a főrendiház átiratát[71], amely módosítás nélkül fogadta el a törvényjavaslatot. *„Kivonat a főrendiház 1897. évi október 20-án tartott 16-ik ülésének jegyzőkönyvéből. 248. napirend szerint tárgyalás alá vétetett » nyomdai termékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról « szóló törvényjavaslat. Jelzett törvényjavaslatot a főrendiház úgy általánosságban mint részleteire nézve változatlanul elfogadta; és erről a képviselőházat értesíteni rendelte. Kiadta: Gróf Cziráky Antal s. k. a főrendiház jegyzője."*[72] 1897. december 6-án, a 190. országos ülés keretében jelentették be, hogy a miniszterelnöknek a képviselőház részére elküldött átirata szerint a törvényt őfelsége 1897. november 21-én szentesítette, és azt a törvénytárban 1897. november 25-én kihirdették. *„Mi Első Ferencz József Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb. és Magyarország Apostoli Királya. Kedvelt Magyarországunk és társ-országai hű Főrendei és Képviselői közös egyetértéssel a következő törvényczikket terjesztették szentesítés végett Felségünk elé.* (Itt a törvény teljes szövege következik.) *... Mi e törvényczikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenként helyesnek kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősítjük és szentesítjük, s mind Magunk megtartjuk, mind más híveink által megtartatjuk. Kelt Bécsben, 1897. november hó 21-én. Ferencz József s.k. B. Bánffy s.k."*[73]

Az elkészült és hatályba helyezett törvény utóéletéhez hozzátartozik még, hogy a törvény teljes szövegét a hallei *Zentralblatt für Bibliothekswesen* című szakmai lap 1898. évi április-májusi száma, német nyelven, teljes terjedelemben közölte.

A jóváhagyott törvény a korábbi hasonló célú és még 1848-ban keletkezett törvényi szabályozást váltotta fel. A kibontakozóban lévő, könyvtári területen tevékenykedő társadalmi szervezetek, az irányító, valamint a felügyeleti jogával élni akaró polgári állam közreműködésével új, minden eddiginél részletesebb és teljesebb jogi szabályozás készült, az 1897. évi XLI. törvénycikk a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról címmel[74]. Az új törvény a korábban életben lévő 1840. évi VI. törvény 11. paragrafusát, illetve az 1848. évi XVIII. törvény 40. paragrafusának második bekezdését váltotta fel. Az előbbi értelmében a Magyarországon és a kapcsolt részekben kinyomtatott minden munkából a magyar tudós társaságot egy példány illette meg, az utóbbi értelmében pedig a nyomtatványokból és az ábrázolatokból két példányt kellett a helyi hatóságoknak átadni, amelyből az egyik példány a Nemzeti Múzeumot illette, és ez azt jelentette, hogy a beszolgáltatandó három példányból két példány hasznosult könyvtári felhasználásban, egy példány pedig sajtórendészeti célokat szolgált. Ám a büntető szankciók hiányában, jórészt a beszolgáltatásra kötelezettek jóindulatán és esetleges üzleti érdekein múlott a teljesítés mértéke. Az 1897-es törvény tudatosan választotta szét a hatósági és a tudományos célú kötelespéldány-szolgáltatás jogi szabályozását, amennyiben az utóbbira vonatkoztatva új és korszerű szabályokat alkotott, míg az előbbi esetében meghagyta az 1848. évi előírásokat, s azokat csupán annyiban változtatta meg, hogy a hatósági eljárást követően és szakmai szempontok figyelembe vételével ezt a példányt is a könyvtárak gyűjteményének növelésére hasznosította, a tudományos munka szolgálatába állította. Lényeges változtatása volt az új törvénynek a korábbiakhoz képest, hogy a tudományos célú köteles példányokat már közvetlenül a két könyvtár részére küldték meg a nyomdák, illetve a kiadók, kihagyva ezzel a helyi hatóságok nehézkes és lassú eljárását. Beszolgáltatásra továbbra is a nyomtatókat kötelezték, kivéve a Horvát-Szlavonországban, vagy külföldön nyomtatott, de a törvény hatálya alá tartozó kiadványok esetét, amikor a kiadók tartoztak szolgáltatási kötelezettséggel. Felmerült annak gondolata, hogy a nyomtatók helyett a kiadók legyenek a beküldésre kötelezhetők hiszen a teljes mű gyakran csak a kiadó kezéből kerül ki, ám egyéb jogszabályok előírásai miatt – amelyek értelmében a nyomtatók voltak nyilvántartásra kötelezettek – e kérdésben célszerűbbnek látszott a régi szabályozásnál maradni. A törvény második paragrafusában pontosan meghatározták azoknak a dokumentumoknak a körét, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum számára kellett beküldeni. Részletes felsorolás helyett a törvényben azoknak a dokumentumoknak a körét határozták meg, amelyek könyvtári megőrzése indokolt volt. A harmadik paragrafus viszont igen pontos, taxatív felsorolását tartalmazza azoknak a nyomtatványoknak, amelye-ket a Magyar Nemzeti Múzeum részére nem kell beküldeni. Ezek az érték- és hitelpapírok, valamint az értékjegyek[75], hivatali és üzleti nyomtatványok, vonalazott űrlapok és könyvek, etikettek, vignyetták, családi és magánhasználatra való apró-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyomtatványok, kőnyomatos és gépi többszörözésű kéziratok, vegyi úton készült fényképek. Ha azonban a fenti dokumentumok nyomdatermék mellékletét vagy kiegészítését képezték, abban az esetben a beszolgáltatás azokra is vonatkozott. Hasonlóan nem kaptak felmentést a beszolgáltatás alól a hivatalok, ipari és kereskedelmi vállalatok, egyesületek és társaságok, társulatok éves jelentései, illetve a falragaszok, színlapok, műsorok és gyászjelentések, továbbá a kéziratok alapján készült, tudományos célú facsimilék, a tankönyveket helyettesítő kőnyomatos tanári előadások és kőnyomatos hírlapok. A törvény negyedik paragrafusa pontosan felsorolja azoknak a nyomtatványoknak a körét, amelyeket az akadémia részére kellett beküldeni. Tudnunk kell, hogy az új törvény az akadémiára vonatkozóan nem teljes körű köteles példány jogot adott, az csupán az úgynevezett irodalmi értékű művekre korlátozódott: gépi sokszorosítás útján kötetes vagy füzetes alakban kiadott minden írói mű; a ponyvairodalomból az egyleveles nyomtatványok is; valamennyi folyóirat, kivéve az egy hétnél rövidebb periodicitással megjelenőket; iskolai értesítők, éves jelentések, statisztikai kimutatások, név- és naptárak, illetve föld- és térképek. Az ötödik paragrafus a beküldési határidőket rögzítette: a napilapokat havonta, az egyéb nyomtatványokat pedig negyedévente kellett a nyomtatóknak, illetve a kiadóknak összegyűjtve közvetlenül a törvényben meghatározott helyre eljuttatni. Itt a törvényalkotók a nyomtatók arra vonatkozó igényét vették figyelembe, hogy a kötelespéldány-szolgáltatás sem tennivalókban, sem anyagilag ne jelentsen nagy terhet a szolgáltatók részére. A hatodik paragrafus a köteles példányok átadásának, illetve átvételének bizonylatolásával foglalkozott. A nyomtatvány előállítójának kimutatást kellett benyújtania a beszolgáltatott művekről, a kedvezményezettnek pedig aláírásával kellett igazolnia azok átvételét. A köteles példányt kapó intézménynek volt a feladata, hogy hirdetések révén és egyéb nyilvános forrásból meggyőződjék a beszolgáltatás teljességéről. A hetedik paragrafus az eddig megoldatlan titkos, bizalmas stb. nyomtatványok kötelespéldány-szolgáltatását rendezte. A magyar királyi államnyomda részére csak abban az esetben adott mentességet a törvény, amennyiben a nyomtatvány, illetve annak tartalma olyan államtitkot hordozott, amelynek nyilvánosságra kerülése államérdeket sértett. Ilyen alkalmakkor azonban az azt megrendelő hatóságnak esetenként kellett elrendelni a titkosként történő kezelést. A törvény ezekre a nyomtatványokra is vonatkozott, azzal a megszorítással, hogy az azokat előállító feladata a titkos megőrzés.

Ez a paragrafus garantálta, hogy bizonyos – közérdeklődésre számot nem tartó nyomtatványok (magániratok) beszolgáltatása alól – a nyomtató kérésére – a VKM felmentést adjon. A nyolcadik paragrafus foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy pontosan mely kiadásokból és milyen minőségű példányt kell beküldeni. Itt a törvény az új kiadvány fogalmát a legtágabban értelmezte, s beleértette az új kiadásokat, a változtatott kiadásokat, a különlenyomatokat és a kivonatokat is. Ugyanakkor biztosította, hogy ugyanazon kiadvány két-, illetve többféle kiadása esetén a könyvtárak a jobb papírminőségben kapják meg a műveket, de nem tette kötelezővé a kiadványok bekötését. Az 1848-as törvényhez képest ez visszalépés ugyan, de jelentős terheket rótt volna a nyomdákra, és a törvény készítői előtt a megegyezés és nem az obstruálás célja lebegett. A kilencedik paragrafus létét a korábbi évek tapasztalatai indokolták. A több nyomtató által készített kiadványok összetartozó, de külön készített elemei korábban gyakran csonkán, késve, illetve egyáltalán nem érkeztek be a könyvtárakba. Ezért fontossá vált, hogy a törvény kimondja a kiadvány előállításában résztvevő valamennyi cég egyetemleges felelősségét, de oly módon, hogy azoknak egymás között meg kellett egyezni, melyik vállalat küldi be a teljes kiadványt, s ezt a kimutatásokban is szerepeltetni kellett. A tizedik paragrafus a beküldők anyagi tehermentesítését volt hivatott szolgálni, amennyiben a küldeményekre állami portómentességet biztosított. A tizenegyedik paragrafusban a kedvezményezett részére előírt kötelezettségként határozta meg a törvény, hogy a szolgáltatás elmaradása, illetve hibás vagy hiányos példány küldése esetén felszólítani tartozik a nyomtatót mulasztása pótlására. Ezzel is lehetőséget kívántak adni arra, hogy a kötelezettek önhibájukon kívül történő mulasztásukat – törvényi szankció nélkül – pótolhassák. A törvény a türelmi időt három évben határozta meg. Felszólítás esetén harminc napon belül pótolni kellett a hiányzó példányt, ellenkező esetben a nyomtató, illetve a kiadó kihágást követett el, amely száz forintig terjedő pénzbüntetéssel volt súlytható. Ugyancsak ilyen mértékű büntetésre számíthatott az is, aki a köteles példányokkal együtt beküldendő kimutatásokban nem követte a törvény előírásait. A kihágással büntetett cégnek – a pénzbírságon túl – a be nem küldött kiadvány árát is meg kellett fizetnie annak a könyvtárnak, ahova a szolgáltatást nem biztosította. A büntetésből befolyt pénzösszeget az a könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tár kapta meg gyűjteménye gyarapítására, amelynek érdekében az eljárást lefolytatták. A tizenötödik paragrafusban jelent meg az a rész, amely a képviselőházi vita során oly nagy vitát váltott ki: a sajtórendészeti célból beszolgáltatott köteles példányoknak a VKM által meghatározott módon történő könyvtári hasznosítása, és itt mondta ki azt is a törvény, hogy az új szabályozás egyebekben semmilyen módon nem érinti a sajtórendészeti kötelespéldány-szolgáltatást, illetve az azzal kapcsolatos nyilvántartást. A további paragrafusok a záró rendelkezéseket tartalmazták, illetve még azt a fontos elemet, hogy az 1848-as törvénnyel ellentétben ez a törvény – Horvát-Szlavonország kivételével[76] – az egész magyar állam területére vonatkozik, tehát Fiume városára, Erdélyre, valamint a polgárosított magyar határőrvidékre is.

Az 1897-ben megjelent köteles példány törvény – a Tanácsköztársaság rendelkezéseivel[77] rövid ideig megszakítva – 1922-ig maradt hatályban, sőt tulajdonképpen az 1929. évi törvényi szabályozásig, illetve az annak végrehajtására 1935-ben kiadott VKM rendelet megjelenéséig, mert az 1922. évi csupán módosította azt: a köteles példány jogot kiterjesztette az országgyűlés könyvtárára, de egyéb módon nem változtatták meg az 1897. évi törvényt. Közel fél évszázadon át tehát ez a törvény szabályozta hazánkban a tudományos célú kötelespéldány-szolgáltatást.

Az új törvény megszületését a szakmai körökben csaknem mindenhol örömmel üdvözölték, annak tartalmával kapcsolatosan azonban – elsősorban a nyomdák és a könyvkiadók részéről – igen sok ellenvetést lehetett olvasni. Például a törvény képviselőházi vitáját követő napon az Esti Újság[78] meglehetősen szélsőséges vezércikke, az akkor elterjedt szóhasználattal élve, egyenesen „köteles harács"-nak minősítette az új törvényt, s olyan robotnak, tizednek nevezte, amely mélyen sérti a magántulajdont. Felfogása szerint a nyomtatvány pontosan olyan ipari termék, mint bármi más, mint például a csizma, mégsem jut senkinek sem eszébe – hogy nemzeti, állami érdekekre hivatkozva – abból sarcot vegyen. A cikk írója leginkább azon csodálkozott, hogy a képviselők nem a magántulajdont sértő törvénytelenség ellen szólaltak fel a képviselőházi tárgyalás során, hanem a köteles-harács elosztásán vitatkoztak. Felháborodását pedig az váltotta ki, hogy a magyar államnak a kultúra finanszírozására nincs pénze, ezért a magántulajdon ellen elkövetett harácsból kívánja azt támogatni *„Aztán a magyar államnak mindenre van pénze, csak kultúrára nincs? A tenyészménekért miért adunk százezer forintokat, miért nem kérjük ajándékba, hisz a lótenyésztés is fontos állami és gazdasági érdek? Vagy talán a lótenyésztés fontos akkor is, ha pénzt kóstál, a magyar kultúra pedig csak akkor, ha potyázhatjuk?"*[79]

A Magyar Könyvszemle 1898. évi 1. száma közölte a törvény végrehajtása érdekében hozott kultuszminiszteri és igazságügy-miniszteri közös rendelet[80] teljes szövegét is. A rendelet első fejezete részleteiben ismerteti a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába történő beszolgáltatás részletes eljárását: a beszolgáltatás határidejét; a nyomdatermékek kimutatásáról szóló előírásokat, valamint az ahhoz szükséges formanyomtatványokat; a beküldés módját; a beküldött köteles példányok és a kimutatások ellenőrzésének metódusát; a nemzeti könyvtárra vonatkozó és a nyomdák változásairól történő jelentés közzétételének részletes szabályait; a felmentésre vonatkozó kérelmek beadásának és azok elbírálásának módját; a törvényi mulasztás esetén lefolytatott kihágási eljárással kapcsolatos ismereteket. A rendelet második fejezetében pedig a sajtóügyi közvádló részére beszolgáltatandó köteles példányok részletes rendelkezéseit – közöttük a könyvtárak számára továbbhasznosításra átadásra kerülő példányokra vonatkozó eljárást – tették közzé.

A Magyar Könyvszemle 1901. évi számában, a Vegyes közlemények című rovatban megjelent annak a tizenkét könyvtárnak a listája, amelyek a VKM 1900-ban hozott intézkedése alapján sajtóügyi közvádlói példányból részesültek. A nagyobb gyűjtemények közül kedvezményezett volt: az Erdélyi Múzeumi Egylet és Ferencz József Tudományegyetem Könyvtára; a Szegedi Somogyi Könyvtár; a Kassai Városi Múzeum; a Debreceni Evangélikus és Református Főiskola Könyvtára; a Temesvári Városi Könyvtár; a Pécsi Városi Múzeum; a Pozsonyi Városi Könyvtár. A kisebb gyűjtemények közül pedig a Szabolcsvármegye Nyíregyházi Törvényhatósági Könyvtár, a Selmecbányai Városi Könyvtár, illetve 1901-től – megosztva – a Vasmegyei Kultúregyesület és az újonnan alakult Győri Városi Könyvtár. Ugyancsak ebben az évben kapta meg a korlátozott köteles példányi jogot a Budapesti Könyvtár Egyesület, a központi könyvtár gyarapítására, feltéve, hogy az nem érintheti az Erdélyi Múzeumi Egyesület könyvtári anyagának teljességét. Jóllehet a kedvezményezett könyvtárak körében később történtek ugyan változások, de az elosztási koncepció mindvégig a törvény, illetve a végrehajtási rendelet kitételét szolgálta: a sajtóügyi közvádló által könyvtári hasznosításra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

átküldött példányok valóban a vidék könyvtári ellátását szolgálták, illetve olyan gyűjtemények kapták meg azokat, ahol megvolt a kellő biztosíték a kötetek kulturális hasznosítására.

A könyvtárügy állami és társadalmi irányítása

A közgyűjteményügy, s benne a könyvtárügy állami és társadalmi irányításának bemutatása olyan feladat, amelynél több tényező is nehezíti a hiteles rekonstrukciót. Egyrészről hátráltatja az, hogy a korábban többnyire társadalmi kezdeményezésekként létező művelődési mozgalmak és szervezetek e téren továbbra is fontos feladatokat láttak el, másrészről pedig a kialakulóban lévő modern, polgári közigazgatási rendszer ezekben az években határozza meg a kulturális élet és közgyűjteményügy területén vállalt feladatait, kötelezettségeit. Mint azt már korábban is láttuk, Eötvös, miközben az állam nagyobb feladatvállalását szorgalmazta, aközben továbbra is fontos szerepet szánt az egyesületi, egyleti és társulati kezdeményezéseknek, csakúgy, mint az ekkoriban a kulturális élet színtereit és tevékenységét döntő mértékben meghatározó egyházaknak. A múzeumok és a könyvtárak kettős irányításának kialakulásáról *Voit Krisztina* már többször idézett műve részletekbe menően számolt be, ezért itt e kérdéssel nem foglalkozunk, csupán felidézzük annak legfontosabb mozzanatait. Tárgyaljuk azonban az ott nem részletezett, ám a kialakult államigazgatási rendszer keretében megszületett jogi szabályozás dokumentumait, valamint a fontosabb eredményeket.

A magyar múzeumok és a könyvtárak Monarchia kori működésének és intézményesülésének kialakulása nem köthető egyetlen eseményhez. Létrejötte annak a hosszú előkészítő munkának köszönhető, amelyet egyrészről a magyar kulturális élet szervezésében meghatározó szerepet vállaló társadalmi mozgalmak, valamint egyházak, és a kiegyezés után létrehozott Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium végeztek. Az előkészítő munka legfontosabb állomásai közül néhány meghatározót emelünk itt ki. Az első formális kezdeményezésre a Dunántúli Közművelődési Egyesület (DKE)1893. december 9-én tartott ülésén került sor, amelyen – *György Aladár* javaslatára – elhatározás született egy, a múzeumi és könyvtári ügyekkel foglalkozó bizottság felállítására. Mintegy másfél évvel később, ugyancsak a DKE ülésén, 1894. április 27-én jelentették be az Országos Múzeum- és Könyvtárbizottság megalakulását, amelyet az akkori kultuszminiszter, gróf *Csáky Albin* is jóváhagyott. A magyar közgyűjtemények és a tudományos élet prominens személyiségeit, tudósait felsorakoztató bizottságban megtalálhatjuk az akadémia, a Nemzeti Múzeum, a Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Néprajzi Társulat, az Országos Régészeti és Embertani Társulat, az Erdélyi Múzeumi Egylet, az Országos Magyar Iskolai Egyesület, az Országos Képzőművészeti Társulat, az Otthon Írók és Hírlapírók Köre, valamint a székesfőváros képviselőin túl a vidéki kulturális és művelődési egyesületekét is. A bizottság két fő feladatot jelölt meg: egyrészt a kötelespéldány-szolgáltatás újbóli szabályozását, másrészt pedig a régészeti leletanyag kötelező beszolgáltatására vonatkozó szabályozás megszületésének segítését. Az intézményesülés következő fontos állomása volt, amikor 1897-ben – a Múzeum és Könyvtár Bizottság kezdeményezésére – létrehozták a Múzeumok és Könyvtárak Tanácsát, és új tartalommal töltötték meg a korábban valódi szakmai tevékenységet alig végző Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségének munkáját. Tulajdonképpen ez a két testület biztosította hosszú időn át a magyar közgyűjteményügy harmonikus fejlődését. Harmadik fontos állomásként kell megemlítenünk az 1902-ben létrehozott Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségét, amely az ország valamennyi múzeumának és könyvtárának tisztviselői és a magyar kulturális életben meghatározó intézmények képviselői számára tette lehetővé az intézményesített és rendszeres eszmecserét.

Országos Múzeum- és Könyvtárbizottság

A Múzeum és Könyvtár Bizottság létrejöttéről, működéséről, tevékenységéről, a testület létrehozásában és működésében meghatározó *Porzsolt Kálmán*[81] szerkesztésében, 1901-ben jelent meg közel száz oldalas összefoglaló munka[82], amelynek révén annak tevékenysége rekonstruálható. A Bizottságot a fent említett előzmények után, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1894. évi 32.538 számú rendelete[83] legitimálta. A Bizottság szervezetéről szóló irat értelmében létrehozásának fő célja: a közművelődési célokat szolgáló gyűjtemények gyarapítása és szaporítása; illetve a társadalom minél

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szélesebb rétegeiben érdeklődés keltése a múzeumok és a könyvtárak iránt; az állam anyagi támogatását megnyerni a meglévő társadalmi és szakmai erők mellé. A Bizottságnak tagja lehetett valamennyi közművelődési, tudományos és irodalmi egyesület, amely részt kívánt venni a cél megvalósításában. A szervezet nem önálló egyletként működött, hanem a meglévő egyletek és intézetek közös bizottságaként. A Bizottsághoz csatlakozott települések, szakmai szervezetek és gyűjtemények száma 163 volt és kiemelkedő szakmai tevékenységük alapján további 36 személyt hívtak meg a testületbe. A testület évente egy alkalommal, Budapesten ülésezett, ahol az előző évben meghatározott feladatok elvégzését értékelték, illetve megfogalmazták a következő év munkaprogramját. A szervezet végrehajtó és reprezentatív közege az elnökség volt, amely a napi feladatokat végezte. A Bizottság tevékenységét az abban tömörülő egyesületek önkéntes hozzájárulásából, illetve állami támogatásból finanszírozták, amely ugyan országos hatáskörű szervezetként működött, de tiszteletben tartotta az egyesületek autonómiáját, amelyet az is mutat, hogy a Bizottság határozatai csak akkor váltak kötelező érvényűvé, amennyiben azt az illető egyesület is magáévá tette. A Bizottság saját értékelése szerint, legfőbb érdemének a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának létrehozását, a közoktatásügyi kormányzatba történő beilleszkedést, valamint a Főfelügyelőség működésének megújítását tartotta. A testület azonban jelentős mennyiségű és fontos operatív feladatot is végzett, amelyet Porzsolt az alábbiakban foglalt össze: mozgalmat indítottak a kötelespéldány-szolgáltatás új törvényi szabályozása érdekében; kezdeményezték a könyvtárnokok képzésére vonatkozó tanfolyamok tartását; összehívták az első országos könyvtárnoki értekezletet; megkezdték a gyűjtemények statisztikájának és leírásának összegyűjtését; a gyűjtemények munkáját módszertanilag is segítő kézikönyvtárat gyűjtöttek össze (a jelentés összeállításakor ez 248 kötetet foglalt magában); az ország vadásztársaságaihoz felhívást intéztek a természetrajzi gyűjtemények gyarapítása érdekében; a millenniumi kiállításon szereplő kiállítókat felkérték kiállított tárgyaik múzeumokba, illetve könyvtárakba történő elhelyezésére; akciót indítottak a fővárosi múzeum, illetve könyvtári egylet alapítására; levélben fordultak a főispánokhoz, az alispánokhoz, a polgármesterekhez és a levéltárosokhoz, hogy a hatáskörükbe tartozó levéltárakban őrzött és könyvtári vagy múzeumi célra hasznosítható gazdag történelmi anyagukat juttassák el oda; országos fórum összehívásával kezdeményezték a levéltárosok szakmai munkájának segítését is, a tervezett ülés ugyan elmaradt, ám annak eredményeként a levéltárosok maguk indítványozták országos jellegű szakmai feladataik megvitatását; kezdeményezték a Balaton Múzeum és Gyűjtemény létrehozását, valamint a korszakban oly divatos fürdőhelyek (Tiszafüred, Poprád) könyvekkel való ellátását. A Bizottság arról is gondoskodott, hogy munkájához megszerezze a megfelelő külföldi tapasztalatokat és módszereket: Porzsolt Kálmánt és *Gyalui Farkast* külföldi tanulmányútra küldték, amelyből – francia mintára – többek között a vándorkönyvtár eszméje közvetlenül is hasznosult. A Bizottság fáradhatatlanul dolgozott: a vidéki gyűjtemények fejlesztése érdekében emlékiratok, levelek, felhívások tucatjait tette közzé, ám eredmény többnyire csak akkor mutatkozott, ha a kezdeményezésükhöz állami dotáció is járult[84]. A Bizottság hihetetlen energiával, elszántsággal és komoly hozzáértéssel teljesítette feladatát, próbálta megvalósítani célját. Ha végignézzük a néhány év alatt végzett munkájukat, meg kell állapítanunk, hogy mind a koncepcionális kérdésekben, mind pedig az operatív munkában komoly sikereket értek el[85]. A Tanács megalakulását követően a Bizottság veszített ugyan addigi meghatározó szerepéből, de – a dokumentumok tanúsága szerint – nem szűnt meg. Porzsolt többször idézett és a Bizottság működéséről szóló, 1901-ben megjelent jelentésében utoljára a Bizottság 1898. évi jegyzőkönyvét tette közzé, amelyben a Bizottság utódjaként ismerte el a Tanácsot és vagyontárgyait is átadta annak, ezért tűnhetett úgy, hogy ezt követően a Bizottság fokozatosan elhalt. A Tanács működéséről beszámoló jegyzőkönyvek és jelentések tanúsága szerint a Bizottság megszűnése formálisan majd csak 1902-ben következett be. Ezt bizonyítja az is, hogy a már többször idézett *A múzeumok és könyvtárak országos felügyelete, szervezése tárgyában ... szabályzatok* című kiadvány 1901-ben, még mint élő szervezetet mutatta be a Bizottságot, sőt a tisztikar megváltozott névsorát is közölte. Az elnöki teendőket ekkor *Berzeviczy Albert* látta el, társelnökök pedig gróf *Andrássy Tivadar*, gróf *Béldy Ákos*, gróf *Károlyi István*, *Kuncz Adolf* és *Thaly Kálmán* voltak. Titkári megbízatást kaptak: *Clair Vilmos, Fodor Oszkár, György Aladár, Jurányi Győző, Porzsolt Kálmán* és *Sándor József*. A Bizottság akkori működését tanúsító további dokumentum – A *Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának I. jelentése*[86] – az előzőhöz hasonlóan mint működő szervezetet tartotta nyilván: *„Az Országos Múzeum és Könyvtárbizottság*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1901. évi április 9-én tartott ülésében kiküldötte a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának választás alá eső tagjait, elnökét s előadó titkárát három évi tartamra és e választást a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 1901. évi május hó 4-én kelt 28,432 számú elhatározásával megerősítvén, a Tanács 1901. évi május hó 14-én tartott ülésében megalakult... "[87] E sorok szerint a Bizottság jogköre a Tanács tisztviselőinek megválasztására továbbra is érvényben volt, és a testület azzal élt is[88]. A Tanács tisztviselőinek korábbi felhatalmazása – a hároméves időtartamot figyelembe véve – ekkor szűnt meg, s ez azt bizonyítja, hogy minden jogi aktus a korábbi szabályzatok értelmében zajlott. A Bizottság hivatalos megszűnéséről a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának II., 1902-re vonatkozó jelentése[89] számolt be: az Országos Múzeum- és Könyvtárbizottság a Tanács javaslatára és a VKM jóváhagyásával Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségévé alakult, 1902. november 28-án.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége

Az 1897-ben létrehozott kettős kötődésű testület egyben a kettős irányítás megtestesítője is volt: a Főfelügyelőség lett volna hivatva az „állami felügyelet" gyakorlására, a Tanács pedig a gyűjtemények társadalmi támogatására. A két testület tevékenységét és feladatkörét azonban a jogszabályok sem választották élesen szét, munkájuk pedig meglehetősen összefolyt, feladataik és hatáskörük újra meg újra átnyúltak egymásba. A Tanácsot és a Főfelügyelőséget létrehozó legfelsőbb állásfoglalást – a VKM kezdeményezésére – 1897. december 10-én írta alá az uralkodó. A hazai múzeum- és könyvtárügy életében meghatározó legfelsőbb állásfoglalás hatálya a törvényhatósági, a községi, a felekezeti és az egyesületi múzeumokra, könyvtárakra terjedt ki; szabályozta azok felügyeletét, szervezését, valamint gyarapítását. Ezt követően készültek el a testületek működését meghatározó szabályzatok és ügyrendek. Ezek áttanulmányozása során is látható a két szervezet átfedéses működése, amely végül odavezetett, hogy 1901-ben a szabályzatok módosítása során a két szervezetről szóló szabályzat igen furcsa, de legalábbis szokatlan jogi formaváltozást élt át. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és Főfelügyelőségének tevékenységét meghatá-rozó alapszabály 1897-ben készült el, és a VKM 79.458 számú rendeletével lépett életbe[90].

A Főfelügyelőség tevékenységét leíró új szabályzat 1901-ben készült el, és az uralkodó 1901. január 10-én hagyta jóvá. Ez a szabályzat a 1-18. paragrafusokat tartalmazta. A Főfelügyelőség szabályzatának régi, 1–13. paragrafusait a Főfelügyelőség új szabályzata hatályon kívül helyezte, s lényegesen megváltozott tartalmat kapott a Tanács szabályzata is, amelynek paragrafus-számozása csak a 14–19. paragrafusig tart.[91] Innentől kezdve formálisan külön szabályzattal rendelkezett a Főfelügyelőség és külön szabályzattal, valamint ügyrenddel a Tanács. A két testület munkáját meghatározó szabályzatokat ebben a módosított formában mutatjuk be.

A Főfelügyelőségről szóló szabályzat szerint a testület egy országos főfelügyelőből, egy helyettes főfelügyelőből, a VKM által meghatározott számú felügyelőből, valamint a titkárból állt. A Főfelügyelőség hatáskörét a kultusztárca definiálta. A kinevezések ötéves időtartamra szóltak, a Főfelügyelő személyét a király, a helyettes főfelügyelőt és a titkárt – a Főfelügyelő véleményének figyelembe vételével – a VKM nevezte ki. A Főfelügyelő és a helyettes főfelügyelő tiszteletbeli állás volt, azok ellátásáért tiszteletdíj nem járt, csupán a felügyelők kaphattak tiszteletdíjat. A testület hatásköre, kiterjedt azokra az állami költségvetésből fenntartott múzeumokra és könyvtárakra, amelyeket a felügyelő javaslata alapján a VKM utasítás megjelölt; a törvényhatóságok, községek és vallásfelekezetek közül azokra, amelyeket fenntartója a VKM jóváhagyásával a Főfelügyelőség alá rendelt vagy állami pénzsegélyben, esetleg köteles példány támogatásban részesült, illetve állami adományt kapott[92]. A Főfelügyelőség igen felelősségteljes, fontos és tetemes mennyiségű feladatot kapott. Fő feladatrendszerét az alábbiakban határozta meg a szabályzat: a tudományos és művészeti gyűjtemények, iparművészeti emlékek megőrzésének segítése, a céloknak megfelelő elhelyezése, rendezése, gyarapítása; megfelelő szakmai képzettségű tisztviselők alkalmaztatása abból a célból, hogy a hatáskörébe tartozó gyűjtemények a nemzeti művelődés hatékony forrásává váljanak. A feladatok részletezésénél kiemelt fontosságúnak tartotta a szabályzat az új múzeumok és könyvtárak létesítésének segítését, a múzeumi és könyvtári tisztviselők képzése érdekében szakmai tanfolyamok tartását; a könyvtárak és múzeumok munkáját segítő közlemények, tudományos munkák elkészítését és megjelentetését; a gyűjtések és ásatások szervezését; a vidéki múzeumok időszaki kiállításainak segítését. Ezeken túl a VKM részére rendszeres tanácsadás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sal szolgáltak a tárgyak vásárlásánál, a segélyek és kedvezmények elosztásánál, illetve javaslatot tettek a múzeum és könyvtárügy fejlesztésére. A Főfelügyelőségnek fontos szerepe volt a különböző fenntartók hatáskörébe tartozó gyűjtemények szakmai munkájának koordinálásában. Ilyenek voltak például az új kiadványokra vonatkozó cserekapcsolatok létesítése, illetve a már meglévő tárgyak és könyvek intézmények közötti cseréje. A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó könyvtárakról törzskönyvet vezettek, amelyeket szaklapokban is közzétettek és a változásokat is rendszeresen közölték. A Főfelügyelő közvetlenül a kultusztárca alá rendelt személy volt, akinek hatás- és tevékenységi körét a szabályzat az alábbiak szerint határozta meg: ellenőriz, képvisel és jelentést készít. A felügyelők a Főfelügyelő közvetlen irányítása alá tartoztak, és feladataik a következők voltak: könyvtárak és múzeumok rendszeres látogatása, ellenőrzése és a tapasztaltak jelentése; a gyűjtemények munkájának tanácsokkal történő segítése; szakmai ügyekben vélemény nyilvánítás. A Főfelügyelő feladatkörébe tartozott az értekezletek tartása, a munka értékelése és a feladatok meghatározása, tervek készítése, a látogatások tervezése, a költségvetés megállapítása, a segélyezés bonyolítása, a szaktanfolyamok szervezése, a javaslatok és előterjesztések megvitatása. A szabályzat részletezte a gyűjtemények fenntartóinak kötelességeit is a Főfelügyelőség felé: az állami segélyek felhasználásáról történő beszámolók készítése, a fenntartók hatáskörébe tartozó intézményeknél megjelent kiadványok és az intézmények szabályzatainak megküldése, a múzeumi és könyvtári épületek tervezésénél, nagyobb átalakításánál a tervek előzetes bemutatása és az ellenőrzés lehetőségének biztosítása. A szabályzat leírta a titkár és az irodavezető feladatkörét is, meghatározta továbbá, hogy a Főfelügyelőség kapcsolatban áll a Tanáccsal, de a kapcsolat tartalmát nem részletezte. A Főfelügyelőség működésének elengedhetetlen eleme volt, hogy a dömping feladatok, illetve nagyobb ívű szakmai tervek összeállításánál külső szakembereket és kisegítőket is igénybe lehetett venni, s azok költségeit – csakúgy mint a szervezet fenntartásához szükséges valamennyi kiadást – állami költségvetésben tervezték.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa szabályzatának még 1901-ben is érvényben lévő paragrafusai a Tanács tagjairól, az ülések rendjéről, a testület tevékenységéről, hatás- és feladatköréről, valamint beszámolási kötelezettségéről rendelkeztek. A Tanács tagjai voltak a közművelődés, a tudományos és irodalmi élet, valamint a művelődési egyesületek választott képviselői, az Országos Múzeum és Könyvtárbizottság évi rendes közgyűlése által delegált személy, illetve három éves időtartamra megválasztott tisztsége alapján a Bizottság elnöke, titkára és a hivatalból kirendelt tagok. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa 1901-ben megbízott tisztviselőit az ugyancsak 1901. évi 28.432 számú VKM rendelet[93] határozta meg. A Tanács elnöki feladatait Berzeviczy Albert látta el, a helyettes elnöki megbízást pedig Fraknói Vilmos főfelügyelő kapta. Az előadói titkári tisztséget a mozgalom egyik meghatározó személyisége, Porzsolt Kálmán gyakorolta. Választott tanácstagok voltak: *gróf Andrássy Tivadar, gróf Apponyi Sándor, Ballagi Aladár, Beöthy Zsolt, Forster Gyula, György Aladár, Kuncz Adolf, Rácz Károly, Rákosi Jenő, Thaly Kálmán, Teleki Géza, Tóth József* és *gróf Zichy Jenő*.

A Főfelügyelőség tisztviselői karából, hivatalból a Tanács tagjai voltak: *Fraknói Vilmos*, a Múzeumok és Könyvtárak Országos főfelügyelője; *Szalay Imre*, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója, miniszteri tanácsos, helyettes főfelügyelő; *Fejérpataky László*, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója; *Jankó János*, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatója. Továbbá felügyelői minőségükben: *Horváth Géza*, a Magyar Nemzeti Múzeum Állattári Osztályának igazgatója; *Krenner József*, a Múzeum Ásványtárának igazgatója; *Kammerer Ernő*, a Szépművészeti Múzeum és Történelmi Képcsarnok igazgatója; *Radisics Jenő*, az Iparművészeti Múzeum igazgatója; valamint *Vosiszky Mór*, címzetes apát; *Schönherr Gyula*, az Országos Főfelügyelőség előadó titkára. Szintén hivatalból voltak tagok a minisztériumok és országos intézmények képviselői: *Lippich Elek*, a VKM miniszteri osztálytanácsosa; *Fascho Moys Sándor*, a Belügyminisztérium miniszteri tanácsosa, *Bartóky József*, a Földművelődési Minisztérium osztálytanácsosa; *Vargha Gyula*, a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója; *Filarszky Nándor*, a Nemzeti Múzeum Növénytári Osztályának igazgatója; *Hampel József*, a Múzeum Érem- és Ritkaságtárának igazgatója; *Pauler Gyula*, az Országos Leváltár főlevéltárnoka; *Ferenczy Zoltán*, az Egyetemi Könyvtár igazgatója.

Az Országos Tanács két szakbizottságot választott, amely lehetővé tette, hogy az eltérő problémákkal küzdő gyűjteménytípusok munkájának koordinálása differenciálódjék, de a közös személyek révén egymással mégis kapcsolatban maradjanak. Az I.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bizottság a tudományos gyűjtemények munkájával foglalkozott; elnöke *Berzeviczy Albert*, előadója pedig *Schönherr Gyula* volt. E bizottság tagjainak névsora: *Beöthy Zsolt, Fejérpataky László, Hampel József, Horváth Géza, Kammerer Ernő, Szalay Imre.* A II. Bizottság elnöke is Berzeviczy Albert volt, ám az előadói posztot Porzsolt Kálmánra bízták. A II. Bizottság a tudományos jelleggel nem bíró, úgynevezett közművelődési intézményekkel – nép- és vándorkönyvtárakkal, egyesületek, körök stb. könyvtáraival, valamint az egyéb tudományos ismeretterjesztő könyvtárakkal – foglalkozott. Munkájában a következő személyek vettek részt: *Ballagi Aladár, Beöthy Zsolt, Fejérpataky László, György Aladár, Radisics Jenő, Rákosi Jenő* [94]. 1903. november 3-ától Berzeviczy Albert lett a kultusztárca vezetője, ezért a Tanács elnöki posztjáról lemondott, és arra – a Szövetség jóváhagyásával – Wlassics Gyulát nevezték ki. Ugyanakkor változások történtek a Tanács és bizottságainak összetételében is. 1905-ben megtörtént a Tanács és a Főfelügyelőség, valamint a Szövetség feladat- és hatáskörének szétválasztása: a Főfelügyelőség hatáskörébe utalták a tudományos közgyűjtemények munkájának felügyeletét, a Tanács hatáskörében pedig az ismeretterjesztő közgyűjtemények maradtak, míg a Szövetség feladatává vált a könyvtárak és múzeumok állammal és társadalommal való összekapcsolása. 1907-ben a Tanács új szabályzatot készített, melyet a VKM 1908. május 5-én a 42.976. sz. VKM rendeletével hagyott jóvá. A változtatást az tette szükségessé, hogy a Főfelügyelőség hatáskörét az 1907. évi június 29-én közreadott királyi határozat kiterjesztette a nem tudományos gyűjteményekre is.

A szabályzat a Tanács hatás- és feladatkörét az alábbiak szerint határozta meg: a nyilvános gyűjtemények jegyzékének megállapítása; a fölös- és többespéldányok bel- és külföldi cseréjének közvetítése; a nyilvános gyűjtemények tisztviselőinek minősítéséhez szükséges feltételek meghatározása; a tisztviselők képesítésének megszerzése érdekében tanfolyamok szervezése; a gyűjteményekre vonatkozó mintaszabályzatok kidolgozása; a múzeumok és könyvtárak szakszerű berendezése kialakításának segítése; a gyűjtemények igazgatása és kezelése, mindezek lajstromozása szakszerűségének biztosítása; az intézmények éves jelentéseinek, listáinak és kiadványainak összegyűjtése és megőrzése; szakkönyvtárak berendezése; a múzeumok és könyvtárak munkájának helyszíni ellenőrzése, valamint széles társadalmi körben történő szakszerű ismertetése; *Múzeum* címmel többnyelvű folyóirat szerkesztése és kiadása[95]; a régészeti leletek, a kötelespéldányok, a kéziratok és ősnyomtatványok megőrzése, nyilvántartása; a jogi szabályozás ügyében a törvényhozási és rendeleti jogi szabályozás segítése, előkészítése és megvitatása. Mindemellett a Tanács a régészeti ásatásoknál és kutatásoknál a VKM részére nyújtandó tanácsadói jogot is megkapta. A feladatok elvégzéséhez a Tanács saját hatásköri felhatalmazással rendelkezett, s mint társadalmi tevékenységet végző szervezet – az iroda működtetésére, a szaklap kiadására, továbbá tiszteletdíjakra, a cserekapcsolatok fenntartására, valamint az utazások költségeinek fedezésére, saját bevételein túl – rendszeres állami segélyezésben részesült. A segély felett a Tanács szabadon rendelkezett, de évente pénzügyi elszámolási, szakmai beszámolási kötelezettséggel tartozott a VKM felé[96]. Ezekből az éves jelentésekből a Tanács éves munkája a későbbiekben részleteiben is rekonstruálható. Itt most csak arra tudunk vállalkozni, hogy – a jelentések ismeretében – röviden vázoljuk a Tanács működésének eredményeit. A dokumentumok rendre beszámoltak a Tanács és szakbizottságai üléseiről, az ülések napirendjéről, a rendelkezésre bocsátott államsegély összegéről, illetve annak felhasználásáról. Számot adtak arról, hogy a rendelkezésre álló államsegélyből, illetve saját bevételből, valamint a társadalmi adakozásból hány nép- és vándorkönyvtárat, milyen nagyságút létesítettek, hány gazdasági jellegű könyvtárat egészítettek ki közművelődési jellegű anyaggal, hány könyvtáros tiszteletdíjához és jutalmazásához járult hozzá a Tanács, hány helyen és milyen összeggel támogatták a múzeumok és könyvtárak építkezését és berendezését. Az első évben a Tanács rendelkezésére bocsátott államsegély összege mindössze kilencezer korona volt, amelyből összesen tizenöt esetben, esetenként 400–1000 korona értékben tudtak a múzeumok és könyvtárak szakmai munkájához támogatást nyújtani. 1900-ban az államsegély már 79.700 korona volt, amelyből ötvenkét esetben, esetenként 300–18.000 korona értékben adtak támogatást: ebből a tudományos gyűjtemények és tudományos könyvtárak számára összesen 62 400 koronát; régészeti kutatásokra 2500 koronát; könyvek és képzőművészeti alkotások beszerzésére 8800 koronát, gyűjtemények rendezésére pedig 2000 koronát költöttek. A nem tudományos gyűjtemények ebben az évben összesen 4000 korona támogatáshoz jutottak. Az évek során ugyan néha ingadozott a Tanácson keresztül juttatott állami dotáció, de tendenciájában a folyamatos és jelentős növekedés érvényesült. 1910-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben például ez az összeg már 399 500 koronát tett ki. Az utolsó rendelkezésünkre álló dokumentum szerint, 1913-ban pedig 461 500 korona állami támogatást kaptak. Az 1901. és 1902. évben[97] a Tanács harminckét népkönyvtárat állított össze és szállított le mintaszerű felszereltséggel, a kötetek beköttetésével és az elhelyezésükre alkalmas szekrényekkel együtt. A Tanács a könyvtárak szakszerű működtetésének biztosítása érdekében jelentős szerepet vállalt a könyvtári ismeretek kialakításában és terjesztésében is. A cél fontos eszközét jelentették a rendre megtartott könyvtárnoki tanfolyamok, és nem utolsósorban a szakmai kiadványok megjelentetése. A több mint harminc könyvtárszakmai kiadvány között éppúgy megtalálhatók a Ferenczy-féle első könyvtártani összefoglaló, mint a népkönyvtári címjegyzékek vagy a minervák, vagy éppen a testület munkájáról szóló éves beszámolók, mintaszabályzatok stb.

Az 1904. és 1905. év – talán nem utolsósorban a személycseréknek köszönhetően is – fordulópontot jelentett a Tanács szakmai működésében. A telepített népkönyvtárak száma már korábban is folyamatosan növekedett, de az 1904–1905. év során már megjelentek a vándorkönyvtárak is és az egyesületek, különböző társadalmi szervezetek részére juttatott könyvtárak, a gazdasági és mezőgazdasági népkönyvtárak kiegészítései. 1913-ban például összesen száznegyvenöt könyvtár létesítéséről számolt be a jelentés: negyvenhat helyen létesítettek új népkönyvtárat, harminckét helyen új vándorkönyvtárat és hatvanhét esetben juttattak közművelődési egyesületet könyvtárhoz[98]. A számok önmagukért beszélnek még akkor is, ha az akkoriban telepített és néhány száz kötetet magában foglaló könyvtárak állományának mérete még az akkori körülményeket figyelembe véve is igen alacsony volt. A jelentésekben megtalálható részletes kimutatások alapján azonban bátran állíthatjuk, hogy a Tanács által telepített nép- és vándorkönyvtárak, a gazdasági, mezőgazdasági népkönyvtárakkal, valamint iparos szakkönyvtárak együtt már jelentős mennyiségű könyvállományt tettek ki, s ha figyelembe vesszük azt is, hogy közülük igen sok olyan településre, tanyaközpontba érkezett meg, ahová korábban a kalendáriumokon kívül nem nagyon jutott el könyv, azonnal érzékelhetjük a Tanács akcióinak erejét és fontosságát. Jóllehet nem szándékunk a Tanács könyvtár-telepítési akcióinak részletes ismertetése, mégis fontosnak tartjuk, szóljunk arról is: hova kerültek ezek a könyvtárak. Talán ennek felsorakoztatása mutatja legjobban azt a szakmai hozzáértést, azt az elkötelezettséget a nemzeti identitás gondozása érdekében, amely a Tanács munkáját mindvégig jellemezte.

1904 második, 1905 első felében Klebelsberg közreműködésével és a frissen alakult Julián-egyesület[99] keretében megkezdték a felmérést a Dráván túli, a Szlavóniában és Bosznia-Hercegovinában élő magyarság magyar könyvekkel való ellátottságáról. A felmérést eredményeként évi rendszerességgel telepítettek népkönyvtárakat e területekre, kapcsolódva a Julián-iskolákhoz, és a dunai hajósnép szellemi gondozásához. Mindennek eredményeként 1912-ben Szlavóniában és Bosznia–Hercegovinában már összesen 175 magyar népkönyvtár működött, amelyek egymás között rendszeresen cserélték a könyveket, így biztosítva a változatosabb könyvellátást. Ugyancsak ebben a ciklusban kezdték meg az amerikai kivándorlók részére népkönyvtárak létesítését, ami eleinte még csupán a fiumei kivándorlási házra és a kivándorló hajók, illetve az amerikai magyar egyházközségek könyvvel való ellátására korlátozódott, később azonban már a nagyobb amerikai magyar kolóniák közelében működő amerikai nyilvános könyvtárak magyar könyvekkel való ellátására is kiterjedt. Ilyenek voltak például a new yorki Public Library, a chicagói, a st-pauli, a philadelphiai és sor még folytatható lenne. A kivándorlókon kívül a Tanács gondolt azokra a magyarokra is, akik például katonai szolgálat teljesítése miatt évekig külföldön tartózkodtak. Az ő részükre a Honvédelmi Minisztériummal együttműködve hoztak létre könyvtárakat: Horvátországban, a Felvidéken, Erdélyben, a Bécsben állomásozó I. császári és királyi huszárezred legénységének, a Rovignóban szolgáló 24. sz. császári és királyi tábori vadász zászlóalj legénységének, a pólai császári és királyi matrózhadtestnek, majd az itt működő császári és királyi tengerészeti fogház részére is. A külföldön szerveződő magyar körök könyvekkel való ellátásában is segített a Tanács. Hogy csak néhányat említsünk: Bukarestben, Konstantinápolyban, Párizsban, Zágrábban, San Franciscóban, Lipcsében, Szarajevóban, Grazban. E tanulmány keretében feldolgozhatatlan az a széles körű és valamennyi szempontot figyelembe venni szándékozó törekvés, amellyel a könyvtárakat telepítő Tanács gondoskodni kívánt az ország területén kívül élő magyarság nemzeti identitásának megőrzéséről.

A fentebb felsorolt sikerek és eredmények ellenére is komoly gondokkal küzdött a magyar könyvtár- és múzeumügy, és elégedetlenséget mutattak azok az emberek is, akik hatalmas erőket mozgósítottak vállalt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

feladatuk teljesítésére. A hiányosságok csökkentése érdekében a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* oldalain több alkalommal is megjelentek azok az írások, amelyek a munka jobbítását célozták, és amelyek végrehajtásához nem volt elegendő a lelkesedés, hanem szükség volt a hozzárendelt finanszírozásra is, amelyet könyvtárügyért felelős szervezetek egyre inkább az államtól vártak.

Az első ilyen írás 1909-ben jelent meg, és Wlassics Gyulának a Tanács elnökének gróf *Apponyi Albert* vallás- és közoktatásügyi miniszterhez szóló emlékiratát[100] tartalmazta a Múzeumi és Könyvtári Értesítő Hivatalos Közlemények című rovatában. Wlassics emlékiratának kiinduló pontja, hogy a Tanács és a Főfelügyelőség nem csupán a múzeumok, a könyvtárak alapításában, fejlesztésében, hanem a közművelődési érdekek segítésében is érdekelt. Az elnök különösen hangsúlyosnak tartotta ezt a kérdést akkor, amikor Apponyi Albert kultuszminiszter megindította az iskolán kívüli oktatás nagyszabású tervét és létrehozta az annak koordinálásához szükséges szervezetet. Meggyőződése, hogy a könyvtárak az iskolán kívüli oktatás legfontosabb eszközei, mivel az iskolán kívüli oktatás révén keltett művelődési igényeket csak jó olvasmányokkal lehet folyamatosan ébren tartani és gyümölcsöztetni. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az örvendetesen kibontakozó nőnevelési mozgalom újabb könyvtári igényeket támaszt. Wlassics elismerte, hogy a múzeumok és könyvtárak ügyében az elmúlt években igen sok minden történt, hiszen a Magyar Minerva 1904. évi kötete másfélezer könyvtárat regisztrált, de még mindig komoly lemaradása van a magyar könyvtáraknak mind a külföldi könyvtárakhoz, mind az igényekhez és a szakmai követelményekhez képest. A szerző véleménye szerint Magyarországon is létezik a korszerű könyvtári szolgáltatások iránti igény: könnyen megközelíthető, tágas és kényelmes olvasó- és dolgozótermek; a délután és este is nyitva tartó könyvtárak; a folyóiratok olvasását lehetővé tevő folyóirat- olvasótermek, megfelelő segédkönyvtárak. Ám a legfontosabb mégis az, hogy a hazai és a külföldi irodalom legújabb termékei a lehető leghamarabb és legnagyobb teljességgel kerülhessenek be a könyvtárakba. Wlassics írásában arra is felhívta a figyelmet, hogy a könyvtárak esztétikai és kényelmi, egészségügyi követelményei éppen olyan fontosak, mint a színházaknál, a hangversenytermeknél vagy a múzeumoknál. Ennek ellenére a könyvtárak többsége meg sem közelíti azok kényelmét, felszereltségét. Ellenkezőleg: a könyvtárak elhelyezési körülményei olyan méltatlanok, hogy gyakran azok használatát lehetetlenné teszi, és a hiányzó olvasótermeket kölcsönzés sem pótolhatja. Fájdalmasnak tartotta Wlassics azt is, hogy nem merik új könyvtárak építését kezdeményezni, mivel a régi könyvtárak is igen gyászos körülmények között működnek, s az újonnan épített eknél pedig gyakran nem a célszerűséget tartják szem előtt. Az emlékirat részletesen bemutatta a vidéki könyvtárak sanyarú helyzetét, és javaslatot tett a vidéki könyvtárak új rendszerének meghatározására. Ennek értelmében – szerinte – vidéken háromféle könyvtártípust szükséges létrehozni. Az első, az „A" típusba tartoznának azok a városok, – például Arad, Debrecen, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged, Szombathely és Temesvár –, ahol jelentős felsőfokú végzettségű szakember és tudós él. Ezeken a helyeken már többnyire működtek egyetemek, illetve egyetemi könyvtárak, vagy tervezve volt azok létesítése, és azok kiváló alapot jelentettek a tudományos tevékenységre is alkalmas könyvtárak életre hívásához. Az „A" típusú a könyvtárakban megtalálhatók lettek volna a tudományos olvasmányok, források, hazai és külföldi szakmunkák. A könyvtárakban két olvasóteremben fogadták volna az olvasókat, magasabb képzettségű könyvtáros és egy altiszt állt volna az olvasók rendelkezésére és a nyitvatartási idő az estébe nyúlhatott volna. A második, a „B" típust a vármegyei székhelyek és a törvényhatósági jogú városok, valamint a magasabb iskolai végzettségűekkel nagyobb számban rendelkező települések könyvtáraként definiálta a tervezet. Ezek a közkönyvtárak többnyire a magyar könyvtermést, illetve erősen válogatva, a külföldi munkákat gyűjtötték volna. A könyvtár nyitva tartását a délutáni és az esti órákra tervezték, a könyvtáros csak másodállásban látta volna el feladatát. Wlassics véleménye szerint ezeken a helyeken többnyire már léteztek is könyvtárak, csupán továbbfejlesztésük és olvasóteremmel való ellátásuk volt szükséges. A harmadikat, a „C" típust községekben és gyártelepeken kívánták létrehozni, tulajdonképpen ezek voltak a népkönyvtárak, amely elnevezést Wlassics sem tartotta igazán jónak, mivel egyfajta lekicsinylő jelentés vélt abban felfedezni. Ezekben a könyvtárakban kaptak volna helyet az ismereteket népszerűsítő, de jó színvonalú kötetek és a szórakoztató olvasmányok. A Tanács a közelmúltban mintegy hatszáz ilyen népkönyvtárat telepített, amelyek használati adatai azt mutatták, hogy népszerűek, ám az igényektől és a követelményektől még messze elmaradt azok száma és minősége.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Wlassics vázolta azokat a problémákat is, amelyek – az előző évek fejlődésének ellenére – égetően vártak megoldásra. A legnagyobb gondot a telepített könyvtárak mennyiségében látta: Magyarországon akkor 12 615 község létezett, amelyből 4 281 községben éltek ezernél többen, s közöttük mindössze hatszáz népkönyvtárak tudtak szétosztani. A Tanács igen jelentős összegeket fordított erre a célra, de a telepítés üteme még így sem volt elég gyors, mivel nem állt elegendő pénz rendelkezésre. Az emlékirat fontosnak tartotta a népkönyvtárak telepítésének kiszélesítését: vonják be a társadalmi szervezeteket, az egyházakat, a községeket, az egyesületeket és a birtokosokat is. A helyi erők szerepvállalását az állam könyvadományokkal támogathatná. Az emlékirat – felhasználva a hat tantermes iskolák építésének akcióját – azt kérte a minisztertől, hogy rendeleti úton kötelezze az iskolák építőit a tantermekkel közösen megépítendő olvasótermek létesítésére. További javaslata volt még a hangjegykönyvtárak létrehozása.

A következő emlékirat[101] három évvel később, 1912-ben született, de akkor már nem Apponyihoz, hanem Zichy Jánoshoz szólt, aki akkor a kultusztárcát vezette. Az új emlékiratban Wlassics emlékeztette az minisztert a három évvel korábbi emlékiratára. Az új dokumentum megfogalmazását egy újabb, nagy tömegeket célba vevő művelődési akció kezdete – a Szabadoktatási Tanács létrejötte – és egy másik, az egyetemek számának tervezett növelése indokolta. Mindkét változás jelentős igényeket generálhatott a könyvtárak felé, s erre az 1909. évi szabadoktatási konferencián az akciók szervezői is felhívták a figyelmet. Mondandója alátámasztására Wlassics idézett az ott elhangzott egyik felszólalásból: *„könyvtárak nélkül a művelődés terjesztése lehetetlen; ha könyvet nem adunk a nép kezébe, nem képes magát tovább művelni. (Halász Ferenc)"*[102] Az emlékirat – miközben számos koncepcionális kérdést is felvetett, aközben – felsorolta azokat az operatív feladatokat, amelyeknek megoldását a könyvtárügy szakmai irányítói a legfontosabbnak tartottak. Közülük is kiemelkedett az a javaslat, amely Wlassics vidéki kulturális fejlesztési koncepcióját volt hivatva szolgálni, mert az elnök e téren látta a legnagyobb lemaradást. Az emlékirat arra kérte a kultusztárcát, hogy a Főfelügyelőség keretében és a meglévő felügyelők megtartása mellett, hozzanak létre egy külön könyvtári szakfelügyelői állást. A szakfelügyelő feladatát az alábbiak szerint határozták meg: a vidéki könyvtárak fejlesztése, valamint a könyvtárak személyzetének megfelelő elméleti és gyakorlati felkészítése. A könyvtári szakemberek megfelelő képzésének hiányát kívánta a tárca enyhíteni azzal, hogy más intézményes képzéshez kapcsolódva könyvtáros tanfolyamokat akart szervezni, s annak megvalósítása is a könyvtári szakfelügyelő munkakörébe soroltatott be. Az újonnan szervezendő állást betöltő személy a tavaszi, nyári és az őszi hónapokat a vidéki könyvtárak szervezésével töltötte volna, a téli hónapokban pedig a könyvtáros tanfolyamok szervezésével és megtartásával. Tervezték az önkéntesen vállalkozó tanárok és az Eötvös Kollégium hallgatóinak tanfolyami felkészítését, valamint – főként a nép- és iskolai könyvtárak kezelési ismereteinek elsajátítása érdekében – a polgári és elemi iskolai tanítóképzők növendékeinek[103] könyvtárnoki tanfolyamokon történő részvételét is. Az emlékirat másik fontos kezdeményezése volt, hogy a minisztérium utasítsa az Országos Szabadoktatási Tanácsot: a falusi kurzusait a már létrehozott könyvtárakban, illetve azokhoz kapcsolódva tartsa meg, s a szabadoktatási intézmények létrehozásába vonják be a Tanács és a Főfelügyelőség szakembereit annak érdekében, hogy az újonnan létesítendő közművelődési házakban megfelelő könyvtári helyiségeket és gyűjteményeket alakítsanak ki. A már meglévő népkönyvtárak ügyében megfogalmazott kérés volt, hogy azok gyűjteményének folyamatos frissítését is építsék be az új mozgalom intézményrendszerébe. Az létrehozni tervezett, új közművelődési házak gondoskodjanak a vándorkönyvtárak ügyeinek intézéséről, illetve az ott elhelyezett könyvtári gyűjtemény felhasználásával – megfelelő körzetek kialakításával, illetve az azok között történő rendszeres könyvcserével – az állandó gyarapítás hiánya miatt nem megfelelő könyvválasztékot tegyék változatosabbá. Ez utóbbi javaslatot az tette szükségessé, hogy a telepített népkönyvtárak gyűjteményében felhalmozott kötetek legolvasottabb darabjai egy idő után elhasználódtak, elvesztek, illetve az olvasók elolvasták azokat, és az állandó gyarapítás hiányát a vándorkönyvtári cserék sem oldották meg. Ennek következtében a korábbi évek dinamikusan növekvő használati adatai rohamosan csökkentek, és a könyvtárak elnéptelenedtek. Wlassics az új mozgalmat szerette volna felhasználni arra, hogy ezt a kedvezőtlen tendenciát megfordítsa. Az emlékirat jelezte azt is, hogy a népkönyvtári jegyzék összeállítása során kiderült: ismeretterjesztő munkákban nincs megfelelő választék. Ezért arra kérte a tárcát, hogy legyen segítségükre igényes, népszerűsítő művek megjelentetésében: költői antológiák, összefoglaló kompendiumok a magyar

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

történelem, az irodalomtörténet, a köz- és magánjog, a házépítés, a föld- és néprajz, a természettan, a vegytan és az egészségtan köréből.

A fentiek alapján is látható: Wlassics minden lehetséges alkalmat megragadott arra, hogy a reá bízott könyvtárügy érdekeit minél szélesebb körben ismertté tegye. Rendkívül ügyesen használta fel az aktuális kultúrpolitikai koncepciókat arra, hogy minden új kezdeményezésben megfelelő hangsúlyt és szerepet kapjanak a könyvtárak.

A Tanács és a Főfelügyelőség emlékiratainban szereplő javaslatok – pénz hiányában – azonban nem valósultak meg, s a századforduló éveiben fellendülő magyar könyvtárügy az 1910-es években jelentősen veszített lendületéből, fejlődése megtorpant. 1915-ben, *Jankovich Béla* minisztersége idején történt ugyan kezdeményezés a könyvtárügy rendezésére, amelyhez a Főfelügyelőség megfelelő partnernek is mutatkozott, ám – az ismert történelmi események következtében – az hatástalan maradt. A Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1915. évi számában *Mihalik József*, a Könyvtári Értesítő szerkesztője, a Főfelügyelőség titkára, országos felügyelő a tárca kezdeményezésének megvalósítása érdekében kiadott, 11.971 sz. és a Főfelügyelőséghez címzett VKM rendelet teljes szövegét közölte[104]. A rendelet fontos javaslatokat tartalmazott, amihez a tárca megvalósítási terv kidolgozását kérte a Főfelügyelőségtől. A rendelet egyrészről elemezte a közművelődési célú könyvtárak helyzetét, másrészt pedig vázolta azt az elképzelést, amelyet a kultusztárca, mint könyvtárpolitikai koncepciót el tud fogadni. A helyzetelemzés komoly nehézségekre hívta fel a figyelmet: a korábbi évtizedek könyvtár telepítési mozgalma során olyan intézmények is létesültek, amelyek nem életképesek, és amelyek további támogatása az rendelkezésre álló erők szétforgácsolását jelentené. További probléma volt, hogy állami támogatást felhasználva olyan gyűjtemények is létrejöttek, amelyeknek csupán helyi jelentőségük van, ugyanakkor más, jelentős gyűjtemények – például az alsókubinyi Csaplovits-könyvtár – nem, illetve alig hasznosulnak a közművelődés érdekében. A minisztériumi javaslat nem kívánta a továbbiakban ezeket a kollekciókat támogatni, azok gondozását a helyi és a társadalmi erőkre hagyta. A rendeletben vázolt kultúrpolitikai koncepció értelmében állami támogatásra tarthattak igényt a kulturális központok – például főiskolával vagy egyetemmel rendelkező városok – köré szerveződő könyvtárak és más gyűjtemények. Hasonlóan a különlegességet magukban foglaló kollekciók – például a Felvidéken a Tátra Múzeum, a Dunántúlon a Balaton Múzeum, a Selmecbányai Bányászati Múzeum. A tárca rendezési elképzelése kiterjedt a szépművészeti gyűjteményekre is. A századfordulón kiteljesedő vidéki képzőművészeti iskolák és műhelyek gyűjteményei révén jelentős mennyiségű képzőművészeti anyag került a vidéki múzeumokba, egy-egy vidéki településen pedig önálló gyűjteményeket alkottak. A tárca ezeket a gyűjteményeket – például Kecskemét, Szolnok, Nagybánya – a Szépművészeti Múzeumba szándékozott integrálni, de úgy, hogy a kollekciók helyben maradhattak volna. A tárca a Főfelügyelőségtől az új közgyűjteményi koncepció magvalósításához javaslatokat várt. Mihalik – egyetértve a tárca felvetésével és emlékeztetve Wlassics többszöri kezdeményezésére – összefoglalta a korábban az elnök által megfogalmazott és a közműveltséget szolgáló könyvtárak létesítése és fejlesztése ügyében legfontosabbnak tartott elveket: a népkönyvtárak telepítése nem elegendő, folyamatos gyarapításukról, illetve cseréjükről is gondoskodni kell; a könyvtári gyűjtemények kezelésére csak szakképzett tisztviselők alkalmasak; a nyilvános könyvtárak rendszerének illeszkednie kell a nemzetnevelés eszmerendszerébe és céljaiba, valamint a szabadtanítás pedagógiai rendszerébe. Mihalik javaslatai előremutatóak voltak, s a magyar könyvtárügy kialakulásának hőskora óta eltelt közel negyedszázad változásaihoz igazodtak.

Az írás legfontosabb eleme – véleményünk szerint – mégsem ez. Ennél jóval fontosabbnak tartjuk annak a két gondolatnak a megjelenését, amely majd a két világháború közötti közgyűjteményi koncepciókban teljesedett ki: a társadalmi mozgalmak ugyan továbbra is hasznosak, de az állami szerepvállalást mind a fenntartásban mind pedig a szakmai felügyeletben egyre inkább növelni kell; a felülről telepített gyűjtemények csak abban az esetben tudtak életképesek maradni, amennyiben az ügyet a helyi hatóságok is felkarolták és mind erkölcsileg, mind pedig anyagilag támogatták az intézmények fenntartását, ezért a jövőben csak olyan helyekre szabad állami támogatásból gyűjteményeket telepíteni, ahol a helyi hatóságok is részt vállalnak annak fenntartásában, sőt erre akár jogszabályi kötelezettséget is lehetne részükre előírni. A háborús években és a forradalmak alatt a tanács munkája többnyire operatív feladatok – nemzetközi cserére, a megjelent kiadványok begyűjtésére, a harcok okozta károk felmérésére és a gyűjtemények mentésére – megoldására korlátozódott, majd fokozatosan elhalt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége

A Monarchia kora magyar könyvtárügyének irányítási rendszeréről szólva nem hagyható ki a kronológiailag legkésőbb létrejött szervezet, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége sem. A korszak könyvtárügyét feldolgozó írások kevesebbet foglalkoztak a Szövetség munkájával, s tény, hogy ez a szervezet jóval kevésbé volt operatív, mint a többi, de a múzeum- és könyvtárügy koncepcionális kérdéseiben, illetve a magyar közgyűjteményügy élénkülő társadalmi kapcsolatrendszerében mégis meghatározó szerepet töltött be. A Szövetség 1902. november 28-án alakult, amikor az 1894-ben létrejött Országos Múzeum és Könyvtári Bizottság – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyásával – Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségévé alakult. 1902. december 9-én készült el a Szövetség szervezeti szabályzata, amelyet 1903. január 20-án 92.094/1902. számú rendeletével[105] hagyott jóvá a kultuszminiszter. 1909-ben új szabályzat készült, amelyet a miniszter 1909. február 18-án, a 127.490. sz. rendeletével[106] legitimált. A szabályzat értelmében a Szövetséget egyrészről azok a közművelődési, tudományos és irodalmi egyesületek, intézmények alapították, amelyek múzeumot, könyvtárat vagy bármely más közművelődési célú gyűjteményt tartottak fenn, másrészről pedig a közművelődési célokat szolgáló önálló gyűjtemények. A Szövetség célját a gyűjtemények gyarapításában és közhasznú értékesítésében (népszerűsítésében) jelölték meg. A Szövetség munkájában valamennyi intézmény két fővel képviseltette magát. Hivatalból tagja volt a Szövetségnek a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának és a Főfelügyelőségnek valamennyi tagja. A fentieken túl – a kultuszminiszter jóváhagyással – külső szakembereket, illetve az ügy iránt érdeklődőket is behívhatott. Szükség szerint a Szövetség – a VKM jóváhagyása nélkül – felkérhetett szakértőket, ám ők szavazati joggal nem rendelkeztek. A Szövetség legmagasabb szintű fóruma az éves közgyűlés volt, ahol minden esetben beszámoltak az előző ciklusban végzett munkáról, és meghatározták a következő év feladatait, hasonlóan a közgyűlés hatáskörébe tartozott a tisztikar öt évre szóló megválasztása, illetve a tisztikarban történő üresedés esetén, abba új tag választása. A közgyűlés előtt a könyvtárak aktuális és elméleti kérdéseivel foglalkozó felolvasásokat is tartottak, amelyeket elhangzásukat követően megvitattak, és azokat a közgyűlési jegyzőkönyvek mellékleteként évente rendre kiadtak. A Szövetség végrehajtó testületeként a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát jelölte meg, ezért a Szövetség Elnöke hivatalból elnöke volt a Tanácsnak. A Szövetség hatásköre kiterjedt az egész ország területére, de nem kívánták az egyesületek önkormányzatának önállóságát korlátozni, ezért határozatai a benne képviselt egyesületekre csak abban az esetben voltak érvényesek, amennyiben azokhoz az illető egyesület hozzájárult és azokat magára nézve kötelezőnek ismerte el. A Szövetség működésével kapcsolatos kiadásokat a Tanács költségvetésében tervezték és ott is számolták el. A szabályzatok foglalkoztak még ezen túl a Szövetség önigazgatási kérdéseivel, illetve a VKM-hez fűződő kapcsolatukkal: alapdokumentumukat, a szabályzatot a VKM hagyta jóvá, ezzel a testület a kultusztárca hatása alá tartozónak vallotta magát. Az éves közgyűlésekről közreadott jelentések szerint jól látható, hogy a Szövetség munkája inkább elvi mint gyakorlati jelentőségű volt. Minden évben óriási visszhangot keltett Wlassics elnöki megnyitó beszéde[107], amely a kulturális élet egészének áttekintésébe ágyazott múzeumi és könyvtári értékelést végzett. Szónoki képességeinek teljes arzenáljával, fáradhatatlanul agitált a múzeumok és a könyvtárak, valamint a köz műveltségi szintjének emelése érdekében. Szemléltetésül a Szövetség 1906. évi, Budapesten tartott közgyűlésének elnöki megnyitó beszédéből idézünk. *„Ha azt a jogot, hogy hazája sorsára a nép széles rétege is döntő befolyást gyakoroljon, a magyar alkotmányba illesztjük: akkor rögtön, a legszélesebb mérvben be kell írni a törvénykönyvbe azt a kötelességet is, hogy az állam és a társadalom adjon meg minden célravezető eszközt a népműveltség általánossá tételére. Minél műveltebb a nép, annál okosabban él a joggal, a hatalommal, mely kezében van. A lelketlen féltudósok és éretlen felforgatók tanai akkor visszapattannak a nép józan műveltségének vértjéről. Akkor a nép azt fogja felelni az álapostoloknak, hogy a nagy társadalmi átalakulást nem az osztálygyűlölet, de csak a testvériség eszményének jegyében lehet létrehozni. ... Éreznünk kell uraim, hogy a népkönyvtár ügye, mely gondolkozásunkba van beírva, fontosságában az idők fejlődésével mindig csak súlyra emelkedik. Az értelmi és erkölcsi jellem jórészt a szellemi táplálékból alakul ki, ezért nem az a főkérdés, hányan olvassák népkönyvtárainkat, de a népműveltség összértékére az a döntő, hogy hány olvasónál emelkedett az olvasás folytán az értelmi és erkölcsi jellem színvonala. A statisztikai sablónok nem sokat jelentenek, – de ha én*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a népkönyvtár és egyéb közművelődési és gazdasági tényezők létrehozása után évek múlva egy faluba térve azt látom, hogy ott kevesebb az alkoholista, a bűntettesek száma csökken, a gyermekvédelem iránt érzékkel bír a nép, a vagyonosodás szaporodik, a közegészségügy érdekeit szívükön hordozzák; akkor tudom, hogy művelődési eszközeink nem voltak eredménytelenek. Ezért nekünk itt azokról a módokról és eszközökről kell gondoskodnunk, melyek azt bizonyítják, hogy az olvasás haszonnal is járjon. Csak akkor tudok örülni az analfabéták kevésbedésének, ha az, a ki nem analfabéta, tud is olvasni. Betűt ismerni nem elég."[108]

A Szövetség eredményes működését is meghatározták azok a társadalmi és politikai események, amelyek a vele szoros kapcsolatban álló előző két testületét: az 1910-es években e testület munkája is megtört, a háborús években és a háború után működése elhalt.

Az Osztrák-Magyar Monarchia keretében élő Magyarország kultúrpolitikai törekvései – különösen az első évtizedekben – nemzetközi elismertségnek örvendtek. Az elismerés és az elért sikerek alapjául az a széles társadalmi művelődési mozgalom szolgált, amely – követve a nemzetközi tendenciákat – Magyarországon a kiegyezést követően bontakozott ki, és amelyet – az Eötvös és Trefort, majd később Wlassics és Apponyi vezette művelődési tárca – az állami szerepvállalás fokozatos növekedése mellett sem szándékozott elfojtani, ellenkezőleg, azok az állami kultúrpolitika fontos bázisát jelentették. A kooperatív együttműködés eredményeként a művelődési mozgalom élére álló és annak jelentős szellemi tőkéjét kitevő tudósok és államférfiak tevékenységére továbbra is számíthattak. A múzeum- és könyvtárügy intézményesülésének folyamatában is ez a tendencia figyelhető meg: a közművelődési és könyvtári, múzeumi egyesületek, egyletek és körök köré szerveződő társadalmi mozgalom prominens irodalmi, tudományszervezői és politikus-, hírlapíró személyiségei és a területen szerzett ismereteik – a közgyűjtemények állami irányításának kialakulása során – beépültek azokba a szervezetekbe, amelyeket az állami felügyelet és irányítás megteremtése érdekében az államapparátus hozott létre. A kettős kötődésű szervezetek munkája olyan harmonikus együttműködést teremtett a társadalom, illetve az állam- és közigazgatási szervezetek között, amelynek eredményeként a közgyűjteményügy erőteljes lépésekkel haladt a nemzetközi szinthez történő felzárkózás irányába. A tervek egy része nem valósulhatott meg, de végigtekintve az eredményeken, azt láthatjuk, hogy a kooperatív együttműködés eredményeként hatalmas feladatokat végeztek el. A szakmai munka zavartalan működése érdekében az állami apparátus és a törvényhozás – még, ha ez utóbbinak jelentős adóssága maradt is a múzeumok és könyvtárak törvényi szabályozásában – biztosította a megfelelő jogi hátteret és az annak végrehajtásához szükséges tisztviselőket. A magyar közgyűjteményügy aranykora és egyben hőskora a Monarchia bukásával lezárult, de el kell ismernünk: a magyar közgyűjteményrendszer alapjait, szervezeti kereteit és máig is működő legnagyobb gyűjteményeit ez a korszak teremtette meg.

Jegyzetek

1. SIPOS Anna Magdolna: Törvényről, törvényre. Hazai könyvtári törvények az elmúlt 50 évben. In: Könyvtári Figyelő, 45. évf., 1999. 4. sz. p. 735–773.

2. SIPOS Anna Magdolna: Törvényről, törvényre. A hazai könyvtárügy törvényi szabályozása a két világháború között. In: Könyvtári Figyelő, 51. évf., 2005. 3. sz. p. 461–508.

3. A kifejtésre kerülő téma szempontjából különös jelentősége van annak, hogy a jogi szabályozás bemutatását ne a mai könyvtárügyi szemlélet határozza meg, hanem a több mint egy évszázaddal ezelőtti, hiszen ellenkező esetben olyan vizsgálati szempontokat vinnénk a rendszerbe, amelyek a boldog békeidők könyvtárpolitikájában és könyvtárügyében értelmezhetetlenek.

4. VOIT Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a 19–20. század fordulójától 1923-ig. In: VOIT Krisztina: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Bp. : Argumentum Kiadó, 2004. pp. 9–43. Az idézet a 21. oldalon található. A tanulmány két részletben, némi címmódosulással – A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig I–II. – megjelent a Magyar Könyvszemle 1992. évi. 1. és 2. számában is.

5. Eötvös kultúrpolitikai koncepciójának bemutatásánál az alábbi dokumentumokat használtuk fel: MOLNÁR Aladár: B. Eötvös József közoktatásügyi minisztersége 1867–1870-ben. A tanulmány két részben jelent meg a Havi Szemle, 1879. évi 2. kötetének 2. füzetében a 183–190. oldalon, illetve a Havi Szemle 1879. évi 2. kötetének 3. füzetében a 233–256. oldalon.; BÉNYEI Miklós: Eötvös József művelődéspolitikája és a magyar könyvtárügy. In. Szelle Béla (szerk.): Kovács Máté emlékkönyv. – Bp. : Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 1983. pp. 72–85. ; Eötvös József: Kultúra és nevelés. – Bp. : Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.

6. 1848-as minisztersége idején – a Magyar Egyetem alapszabályai címmel, 1848-ban megjelent, ám a törvényi tárgyalásig el nem jutó törvénytervezetében – különös gondot fordított az Egye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

temi Könyvtár és az egyetemi könyvtári rendszer átalakítására. A katolikus főiskolák könyvtárai újjászervezési tervének kidolgozásával a neves irodalomtörténész professzort, Toldy Ferencet, az Egyetemi Könyvtár igazgatóját bízta meg, aki javaslatát el is készítette. Könyvadományával és a beszerzésre szükséges könyvek fedezetének biztosításával Eötvös alapította meg az Ipartanodai Könyvtárat.

7. Részletesebben lásd Bényei Miklós idézett művét.

8. Eötvös József: Kultúra és nevelés. p. 255.

9. A pénzügyi bizottság kezdeményezését Panka Károly, képviselőházi segédkönyvtáros közölte a Könyvtári Szemle 1. évfolyam, 1913. évi 4. számának 26. oldalán, Az országos könyvtár felállításának eszméje a törvényhozás előtt címmel megjelent írásában.

10. GÁRDONYI Albert: Közkönyvtárügyünk és a törvényhozás negyven év előtt In. Könyvtári Szemle, 1. évf., 1913. 2. sz. p. 3–4.

11. SZÁSZ Károly: Közkönyvtáraink és az egy országos könyvtár. – Pest : Athenaeum Nyomda, 1871. – p. 37. Az írás utószava szerint Szász Károly 1869-ben kapott megbízást Eötvös kultuszminisztertől arra, hogy a Magyarországi közkönyvtárügyet és az országos könyvtár létrehozásának lehetőségeit és körülményeit részleteiben ismerje meg. Szász akkor el is kezdte a munkát és a koncepció kidolgozásánál az akkori jegyzeteket, illetve a miniszter számára elküldött jelentést használta fel. [újraközlését ld. Könyvtári Figyelő, 2001. 3. sz. 437–449. p.]

12. Szász Károly (szemerjai), bölcseleti doktor, református püspök, a Magyar Tudományos Akadémia másodelnöke, a Kisfaludy-Társaság rendes tagja és alelnöke. Apja az 1848/1849-es kormány kultuszminisztériumának ügyvezető államtitkára volt. 1829. június 15-én, Nagyenyeden született, 1867-ben került a VKM-be és ott osztálytanácsosként dolgozott. Trefort minisztersége alatt, 1884-ig ismét a minisztériumban tevékenykedett mint miniszteri tanácsos. 1884-től a dunamelléki egyházkerület püspökévé választották. A budapesti egyetem előbb magántanárként habilitálta, majd 1882-ben bölcseletdoktori címmel tüntette ki. 1905. október 15-én hunyt el, Budapesten.

13. A téma bemutatásánál a Pesti Napló különlenyomatát használtuk fel: Szász Károly: Közkönyvtáraink és az egy országos könyv-tár. – Pest : Athenaeum Nyomda, 1871.

14. Ugyanott p. 8–9.
15. Ugyanott p. 9.
16. Ugyanott p. 15.

17. A szerkesztőség lábjegyzete In. Könyvtári Szemle, 1. évf., 1913. 2. sz. p. 3.

18. Gárdonyi Albert, fővárosi levéltáros, történész. 1899-ben a Nemzeti Múzeum Könyvtárában kezdte pályáját, 1904-ben pedig átkerült a fővárosi könyvtárba. 1911-től levéltárosként, majd 1914-től főlevéltárosként dolgozott a Fővárosi Levéltárban. Főként történelemmel, illetve a történelem segédtudományaival kapcsolatos munkákat írt. Ő találta meg a Vérmezőn Martinovicsnak és társainak a sírját.

19. GÁRDONYI Albert im. p. 3.

20. PANKA Károly im. p. 28.

21. A soproni beszéd. In. Könyvtári Szemle, 1. évf., 1913. 8. sz. p. 1.
22. Ugyanott, idézet Wlassics beszédéből.

23. Ezzel kapcsolatosan részletesebben lásd; BERLÁSZ Jenő: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867. – Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 1981. – p. 48.

24. Itt csupán a tudományos célú köteles példány szolgáltatásról van szó. Természetesen – más országokhoz hasonlóan – hazánkban is jóval korábban kialakult a köteles példány szolgáltatás rendszere, ám a korábbi rendelkezések nem tudományos, hanem cenzurális, illetve privilegizálási célokat szolgáltak. Erről lásd részletesebben TÓTH András: A kötelespéldány-szolgáltatás története Magyarországon. – Bp.: Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, 1964. című művét.

25. A Habsburg Birodalomban 1621-ben született meg az a privilegizálási célú köteles példány szolgáltatási rendelkezés, amelynek értelmében a Hofbibliothek – privilegizálási céllal – három példányt, egyéb esetben pedig egy példány kapott valamennyi, a birodalom területén megjelent nyomtatványból.

26. Megjegyzendő, hogy ezekben az években még unikálisnak számított a tudományos célú kötelespéldány szolgáltatás, jellemzően cenzurális célú volt a beszolgáltatás, ám ezeket a példányokat többnyire – a cenzúra eljárást követően – a cenzortestületek könyvtári hasznosításra adták át.

27. E törvény a kötelespéldány-szolgáltatás ügyében a nemzeti könyvtárat részesített előnyben, a kedvezményezettek köréből kimaradt az Egyetemi Könyvtár, valamint a Magyar Tudós Társaság Könyvtára. Tekintettel arra, hogy a rendelkezés – az ismert történelmi okok miatt – mindvégig csupán provizórikus maradt, a köteles példány szolgáltatás történetében ennek csupán elvi jelentősége volt.

28. A Magyar Nemzeti Múzeum ügye az országgyűlésen In: Magyar Könyvszemle, új folyam, 1. évf., 1892/93. – p. 378.

29. A Magyar Könyvszemlében megjelent egykorú írás az első késlekedés okát a következőkben jelölte meg: „... az egyházpolitika nagy hullámcsapásai a háttérbe sodorták s illetékes részről be nem nyújtatott ..." Fülöp Sándor: A kötelespéldányok kérdése In: Magyar Könyvszemle, új folyam, 4. évf., 1896. – p. 245–268.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az idézet a 249. oldalon található.

30. A kötelespéldány-szolgáltatás törvényi szabályozásának ismételt elodázását a fenti tanulmány a kultuszminisztériumi változásokkal indokolta. Amennyiben végigtekintjük a kultusztárca vezetői posztját betöltő személyek névsorát, valóban azt látjuk, hogy ezekben az években meglehetősen gyorsan váltották egymást a miniszterek, egészen Wlassics Gyula kinevezéséig, aki több mint nyolc éven át vezeti majd a tárcát. 1894. június 10-ig gróf Csáky Albin volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter, őt követte – alig féléves időtartamra – 1895. január 15-ig báró Eötvös Loránd, majd 1895. január 15-től került a VKM élére Wlassics Gyula.

31. Mindkét javaslatot közli az Országos Múzeum és Könyvtárbizottság jelentése, amelyet Porzsolt Kálmán szerkesztésében, 1901-ben, a Pesti Könyvnyomda Rt. adott ki, és amelyet a Dunántúli Közművelődési Egyesület II. évkönyvéből (Bp.: Fitz Ármin Könyvnyomdája, 1893.) vett át közlésre.

32. Érdekes adalék a törvény megszületéséhez, hogy a hosszú előkészítést – miközben szakmai körökből kritikával is illették – a korabéli szaksajtó tanúsága szerint, nem tekintették tragikusnak, sőt kifejezetten hasznosnak tartották abból a szempontból, hogy a „szakférfiak" azt alaposan meg tudták vitatni. Mint utóbb kiderült, itt valóban jót tett a késlekedés, hiszen közben megalakult a múzeum- és könyvtárügyet intézményesült formában képviselő szervezet, amely megfelelő szakmai hátteret biztosíthatott az új törvény megszületéséhez.

33. FÜLÖP Sándor im.

34. A Bizottság részére a kultuszminiszter küldte el a törvény tervezet szövegét; a VKM 71.140/96. számú leirataként érkezett. Porzsolt Kálmán (szerk.): Az Országos Múzeum és Könyvtárbizottság jelentése. – Bp.: Pesti Könyvnyomda Rt., 1901. – pp. 58-72.

35. Ugyanott p. 66.

36. Ballagi Aladár, Ballagi Mór fia, bölcsész, egyetemi rendes tanár, a 1884-től Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1877-ben a budapesti egyetemen magán tanári képesítést szerzett, majd 1889. június 25-én rendes tanári kinevezést kapott. Életrajzához még az is hozzátartozik, hogy a közel húszezer kötetes, az apa és a fia által összegyűjtött könyvgyűjtemény ezekben az években Budapesten a legnagyobb magánkönyvtárak körébe tartozott.

37. BALLAGI Aladár: „Sajtódézsma" In. Egyetértés, 30. évf., 1896. 35. sz (február 5.). – p. 1-2.

38. Ugyanott p. 2.

39. Ugyanott

40. Jóllehet Wlassics igyekezett a törvény indoklásában ezeket a kritikai észrevételeket cáfolni, de ha megnézzük a kultuszminiszter szövegét, pontosan látjuk majd, hogy bizony komoly gondokkal kellett a könyvtáraknak az új köteles példány rendelkezései miatt szembenézni. „Nem szolgálhat okot aggódásra az a körülmény sem, hogy a jelen törvényjavaslat életbeléptetése a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárát a beszolgáltatott anyagnak oly halmazával fogja megterhelni, melynek megőrzésére a hely, feldolgozására a munkaerő nem lesz elégséges. Az eddig évenkint beérkezett köteles példányok maximális darabszáma 4,000-5,000 volt; ezentúl a darabok száma 8,000-nél többre alig fog menni. ... Semmi esetre sem okozhat oly nehézséget a várható gyarapodás, mint a mily nagy, tudományos fontossággal bír a nyomdatermékek teljes összegyűjtése." A köteles példányok ügye az országgyűlésen In. Magyar Könyvszemle, 5. évf., 1897. p. 292. Ismerve a könyvtár akkori személyi feltételeinek és elhelyezésének hiányosságait egyáltalán nem állítható, hogy a közel duplájára növekedett nyomtatványmennyiség ne okozott volna gondot a könyvtárnak. Kétségtelen azonban, hogy ezek a szempontok nem akadályozhatták meg törvénytervezet szakmai céljainak megvalósulását.

41. A köteles példányok ügye az országgyűlésen In. Magyar Könyvszemle, 5. évf., 1897. – p. 287–297.

42. Az indokolás bemutatja a fontosabb európai államok köteles példány szolgáltatásra vonatkozó példány-adatait. Így például az 1881. évi szabályozás értelmében Franciaországban minden nyomtatványból két példányt, zeneművekből és metszetekből három példányt, az időszaki sajtótermékekből pedig hat példányt kellett beszolgáltatni; a Német Birodalomban csupán az időszaki sajtótermékekből kellett egy példány beszolgáltatni (Reichspressgesetz, 1874.), de az egyes államokban még külön rendeletek és törvények szabályozták a területükre vonatkozó beszolgáltatási kötelezettséget; az 1862. évi osztrák sajtótörvény tudományos célú beszolgáltatásra négy példányt írt elő, ám az időszaki kiadványok tekintetében még plusz egy felügyeleti példányt is bekértek; Angliában az 1862. évi törvény értelmében öt példány kellett beszolgáltatni; egyfajta kuriózumként említi a dokumentum Oroszországot, ahol – a cenzúráról és a sajtótermékekről szóló 1886. évi törvény alapján – minden nyomtatványból öt, a szakművekből kilenc, illetve tizenegy példányt küldtek be a kiadók és a nyomdák.

43. Érdekességként jegyezzük meg, hogy az előterjesztés készítői hibás adatokkal dolgoztak, amikor a köteles példányok beszolgáltatására vonatkozó első rendelkezés dátumát 1804-re tették. A tévedés oka az lehetett, hogy a már idézett és a Magyar Könyvszemlében 1896-ban megjelent Fülöp Sándor-féle cikk is hibásan határozta meg a beszolgáltatás kezdő időpontját, és az előterjesztés összeállításánál ezt a tanulmányt vették alapul.

44. A köteles példányok ügye az országgyűlésen ... p. 290. Azt, hogy Wlassics valóban komolyan foglalkozott a köteles példány szolgáltatás új és a korábbinál átfogóbb szabályozásával, bizonyítja az is, hogy 1895. szeptember 21-én, (32.538/1894. sz.) a frissen alakult Országos Múzeum és Könyvtárbizottsághoz intézett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

leiratában az alábbiak szerepeltek: „a köteles példányokról szóló törvényjavaslat, melynek életbeléptetése a vidéki könyvtárakat a hazai irodalom helyi érdekű termékeivel fogja ellátni, annyira van már előkészítve, hogy annak végleges szövegezésénél a tisztelt Bizottság közreműködését nemsokára igénybe fogom vehetni." Wlassics leiratát teljes terjedelemben közli Az Országos Múzeumi és Könyvtári Bizottság jelentésének VII. fejezete, a korábban már idézett dokumentum 52-57. oldalán.

45. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, VII. kötet. – Bp.: Pesti Könyvnyomda Rt., 1897. – p. 151.

46. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, IX. kötet. – Bp.: Pesti Könyvnyomda Rt., 1897. – p. 302.

47. A közoktatásügyi bizottságnak jelentése a » nyomdatermékek tudományos czélokra szolgáló kötelespéldányainak beküldésé-ről « szóló 201. számú törvényjavaslat tárgyában In. Magyar Könyvszemle, 5. évf., 1897. – p. 373.

48. Az igazságügyi bizottság jelentése a »nyomdatermékek tudományos czélokra szolgáló kötelespéldányainak beküldéséről« szóló törvényjavaslatról In. Magyar Könyvszemle, 5. évf., 1897. – pp. 374-375.

49. Molnár Antal: 1884 óta szülővárosának, Szamosújvárnak szabadelvű képviselője volt. Jogi és politikatudományi tanulmányokat folytatott, az utóbbiból magántanári képesítést szerzett. Publicisztikai tevékenységét Kolozsváron kezdte, több politikai napilapnál is dolgozott, mielőtt, 1880-tól a Magyarország és a Nagyvilág képes hetilap szerkesztője lett. 1892 óta töltötte be a ház jegyzői posztját, a közoktatásügyi bizottság tagja és a gazdasági bizottság jegyzője is volt.

50. A törvénytervezet vitáját a képviselőházi napló szó szerinti terjedelemben közölte, a vita ismertetőjénél ezt a forrást használtuk fel. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp.: Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – pp. 17-27.

51. Polónyi Géza: Hajdú megye, Szoboszló kerület képviselője, az ellenzéki pártok egyik vezéregyénisége volt. Jogi tanulmányokat végzett Pozsonyban és Budapesten. 1869-ben egyéves önkéntesként a haditengerészetnél, Pólában szolgált. 1872-től Budapesten ügyvédi tevékenységet végzett, de mellette hírlapírással is foglalkozott. 1881-ben került be a képviselőházba, Szolnok képviselőjeként, tagja volt a fővárosi bizottságnak.

52. POLÓNYI Géza hozzászólása In. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 18.

53. Toldy László: Toldy Ferencz egyetemi tanár fia, jogi és bölcseleti doktor, a főváros főlevéltárnoka. 1869-ben pappá szentelték, majd 1872-ben a nevelői pályára lépett, melyet 1874-ben a lelkészivel cserélt fel. 1880-ban azonban onnan kilépett és 1882-ben a budapesti kereskedelmi akadémia tanára lett. 1886 februárjában Budapest főlevéltárnokává választották meg. Az új köteles példány törvényi szabályozásának szakmai vitája során a főváros érdekeinek megtartására memorandumot intézett a kultuszminiszterhez.

54. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza Polónyi Géza képviselő hozzászólására In. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 20.

55. Ugyanott

56. Zichy Jenő gróf: Hont megye, Ipolyság kerület képviselője, 1861-től kezdődően folyamatosan képviselő, a főrendiház tagja. 1881 – 1906 között az Országos Iparegyesület elnöke, s mellette jelentős tevékenységet folytatott az iparoktatás terén: Trefort Ágoston kérésére 86 városban szervezett alsó fokú iparoktatást. Nagy feltűnést keltettek Oroszországba és Ázsiába vezetett expedíciói, melyeknek célja a magyarság eredetének kutatása volt. A Magyar Tudományos Akadémia 1899-ben tiszteletbeli tagjának választotta. Gazdag magángyűjteményeiből a fővárosban múzeumot létesített, amely 1901-ben nyílt meg.

57. Gróf Zichy Jenő képviselő hozzászólása In. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 21.

58. Ugyanott

59. Pichler Győző, Tolna megye, Kölesd kerület képviselője. Budapesten folytatott jogi tanulmányokat, majd rövid közhivatalnoki szolgálat után hírlapíróvá lett, és éveken át az Egyetértés belső munkatársaként dolgozott. Amikor Kossuth Ferenc hazatért, Pichler lett a titkára, és élénk tevékenységet folytatott a függetlenségi 48-as párt beléletében. Tagja volt a képviselőház honvédelmi bizottságának is.

60. Pichler Győző képviselő hozzászólása In. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 21.

61. Thaly Kálmán, Debrecen város I. kerületének képviselője volt.

62. Thaly Kálmán képviselő hozzászólása In. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 22.

63. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza gróf Zichy Jenő képviselő módosítási indítványára In. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 22.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

64. Polónyi Géza hozzászólása In. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. Bp.: Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 23.

65. Ugyanott, p. 24.

66. Szalay Károly: Somogy megye, csurgói kerület országgyűlési képviselője. Pesten szerzett filozófiai, majd jogi végzettséget. Előbb gazdálkodott, majd a kaposvári törvényszéknél jegyzőként és vizsgálóbíróként dolgozott, 1861-ben pedig ügyvéd lett. Ő szervezte meg a Somogy megyei függetlenségi pártot. Antiszemita programmal jutott be 1884-ben a képviselőházba, s a mindössze néhány hónapig megjelenő antiszemita Magyar Újságot is szerkesztette a fővárosban; később a Népjognak volt a szerkesztője Kaposváron. A tiszaeszlári perben mint országos hírű ügyvédet őt hívták meg, hogy Solymosi Eszter anyja nevében a magánvádat fenntartsa. A csurgói kerületet négy cikluson át képviselte a függetlenségi pártot, melynek egyik fontos személyisége volt a parlamenti vitákban, öccsével Szalay Imrével együtt.

67. SZALAY Károly képviselő hozzászólása In. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 26.

68 1897. évi XXXV. törvényczikk a m. kir. központi statisztikai hivatalról : Szentesítést nyert 1897. évi augusztus 27-én : kihirdettetett az 1897. évi Országos Törvénytár 1897. évi szeptember 2-án kiadott 13. számában In. Márkus Dezső (jegyzetek): Magyar Törvénytár : 1897. évi törvénycikkek. – Bp. : Franklin Társulat, 1898. – pp. 147-151. A törvény 4. §-a írta elő a KSH könyvtára részére a köteles példány szolgáltatásának jogát, annak érdekében, hogy a KSH közérdekű adatként – többek között – a könyvkiadási adatokat is gyűjteni, illetve feldolgozni, valamint közrebocsátani tudja. „A központi statisztikai hivatal a jelen törvény 1. §-ában körülírt feladatának előmozdítására nyilvános könyvtárt és térképgyűjteményt tart fenn. E végből a nyomtatók, illetőleg kiadók a nyomdatermékekből statisztikai czélokra egy példányt a m. kir. központi statisztikai hivatalnak ingyen beszolgáltatni tartoznak. A beszolgáltatási kötelezettség a következő nyomtatványokra terjed ki: 1. gépi sokszorosítás útján kötetes vagy füzetes alakban kiadott mindennemű írói műre, kivéve a tisztán szépirodalmi tartalmúakat; 2. minden időszaki folyóiratra, kivéve a tisztán szépirodalmi tartalmúakat s a hetenkint vagy fél hétnél rövidebb időközökben megjelenő hírlapokat; iskolai értesítőkre, mindennemű évi jelentésekre, statisztikai kimutatásokra, czím- és névtárakra, továbbá föld-és térképekre. A beszolgáltatás módozataira, valamint a beszolgáltató felelősségére nézve a nyomdatermékek tudományos czélokra szolgáló köteles példányainak beküldése tekintetében fennálló törvényes szabályok irányadók, melyeknek értelmében a kereskedelemügyi miniszter rendeletileg intézkedik. Horvát-Szlavonországokban a nyomdatermékek köteles példányainak a központi statisztikai hivatal czéljaira való beszolgáltatása iránt a bán fog megfelelően gondoskodni." Az idézet a hivatkozott dokumentum 149-149. oldalán található.

69. Pesti Hirlap, 19. évf., 1897. 277. sz. (október 6.). – p. 3.

70. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – p. 29.

71. Ugyanott p. 98.

72. A jegyzőkönyv kivonatot a Magyar Könyvszemle 1897. évfolyamának 391. oldalán közölték.

73. Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, X. kötet. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1898. – 391. és 394. oldal.

74. Megjelent, többek között, a Magyar Törvénytár 1897. évi törvényeit közlő kötet 167-170. oldalán is.

75. A felmentést az indokolta, hogy azok az államkincstár, illetve a kibocsátók ellenőrzése alól nem vonhatók ki, mindenkor korlátolt számban jelentek meg, és lényegében készpénzt helyettesítő értéket képviseltek, ezért a kibocsátót – beküldési kötelezettség esetén – jelentős kár érte volna.

76. Tudjuk azonban, hogy – a törvény első paragrafusa szerint – a beszolgáltatási kötelezettség Horvát-Szlavonországra is kiterjedt, ám ott nem a nyomtatók, hanem a kiadók kötelessége volt a beszolgáltatás. Az azonban már egy másik kérdés, hogy a magyar hatóságok hogyan, és egyáltalán tudtak-e annak érvényt szerezni.

77. 1919-ben a Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztossága hatályon kívül helyezte az 1897. évi törvényt, s helyette 1919. július 17-én megalkotta a Közoktatásügyi Népbiztosság 60. számú rendeletét. A rendelet azonban – hasonlóan az 1848. évi szabályozáshoz – csupán provizórikus volt, mivel végrehajtásának nem kedveztek az akkori forradalmi, majd háborús viszonyok, és elegendő idő sem maradt annak végrehajtására.

78. Esti Ujság, 2. évf., 1897. 228. sz. (október 6.) p. 1.

79. Ugyanott

80. A vallás- és közoktatásügyi, és az igazságügyi m. kir. minisiterek rendelete a nyomdatermékek tudományos czélokra szolgáló köteles-példányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. évi XLI. t.-cz. végrehajtása-, és a sajtórendészeti köteles-példányokkal való ellátás tárgyában In. Magyar Könyvszemle, új folyam, VI. évf., 1898. 1. sz. pp. 68-77.

81. Porzsolt Kálmán: hírlapíró, 1860-ban, Ludason született. Budapesten végzett bölcseleti tanulmányokat. Széll Kálmánnal közösen létrehozta a Dunántúli Közművelődési Egyesületet, amelynek főtitkára, a Múzeum és Könyvtár Bizottságnak pedig előadó titkára volt.

82. Porzsolt Kálmán (szerk.): Az Országos Múzeum és Könyvtárbizottság jelentése. – Bp. : Pesti Könyvnyomda Rt., 1901. 99 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

83. Az Országos Múzeum és Könyvtár Bizottság működésére vonatkozó VKM rendeletet közli A Múzeumok és Könyvtárak országos szervezése és gyarapítása tárgyában kibocsátott szabályzatok a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa, főfelügyelősége és bizottsága névjegyzékével (Bp. : Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, 1901.) című kiadvány.

84. Porzsolt Kálmán im. p. 5-12.

85. Ehhez persze az is szükséges volt, hogy 1895-től Wlassics legyen a kultusztárca vezetője.

86. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának I. jelentése 1901-1902. – Bp.: Rigler József Ede Papírneműgyár Rt., 1902. – 41 p.

87. Ugyanott p. 3.

88. Tartalmi szempontból a Bizottság és a Tanács viszonyának csupán mérsékelt jelentősége volt, mert a Bizottság és a Tanács 1897-ben megválasztott tisztviselőinek névsora jelentős azonosságot mutatott: a Bizottság tisztikarából hat fő tagja volt a Tanács összesen tizenöt fős tisztviselői karának is. Fordítva pedig: a Tanács tisztviselői karából hat fő tagja volt a Bizottság tizennégy fős elnökségének. A jogi helyzet teljes és hiteles bemutatása érdekében azonban fontosnak tartottuk itt a pontosítást.

89. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának II. jelentése 1902-1903. – Bp. : Rigler József Ede Papírneműgyár Rt., 1903. – 68 p.

90. Az alapszabály ismertetésétől eltekintünk, mivel Voit Krisztina korábban már többször idézett műve azt megtette.

91. Valamennyi hivatkozott dokumentum megtalálható A Múzeumok és Könyvtárak országos szervezése és gyarapítása tárgyában kibocsátott szabályzatok a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa, főfelügyelősége és bizottsága névjegyzékével című kiadványban.

92. Állami támogatásban csak azok a gyűjtemények részesülhettek, amelyek részére a fenntartó állandó javadalmazást biztosított és a gyűjtemény tárolására, bemutatására megfelelő helyiséggel rendelkezett, szakképzett – lehetőleg fizetett – tisztviselőt alkalmazott, valamint az állomány gyarapodását rendszeresen nyilvántartották. További kitétel volt, hogy az állami támogatásban részesülő könyvtárak szabályzatait a kultusztárca, illetve a Belügyminisztérium hagyta jóvá. A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó gyűjteményeknél meglévő, illetve újonnan létesített állásokat csak olyan pályázat útján lehetett betölteni, ahol a Főfelügyelőség előzetesen véleményt nyilvánított.

93. Közli a A Múzeumok és Könyvtárak országos szervezése és gyarapítása tárgyában kibocsátott szabályzatok a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa, főfelügyelősége és bizottsága névjegyzékével című kiadvány.

94. Mind a Bizottság, mind a Felügyelőség, mind pedig a Tanács tisztségviselői az 1901. évi állapotot rögzíti, amelyről azonban tudnunk kell: különböző okok miatt folyamatosan változott.

95. A szakmai folyóirat kiadásának szándéka nem itt jelent meg először. Az Országos Múzeum és Könyvtári Bizottság 1894. évi programjában már megjelent annak terve, de megvalósításának reális esélyéről csupán a Tanács megalakulását és legitimációját követően beszélhetünk. A szakmai lap első számának közreadására csak 1907-ben került sor, amikor Múzeumi és Könyvtári Értesítő címmel az első szám megjelent. A Tanács és a Főfelügyelőség közös kiadásában napvilágot látott szakmai kiadvány – ugyan nem volt többnyelvű, de mégis – fontos állomása volt a magyar múzeum és könyvtárügy intézményesülésének. A folyóirat történetét M. Katona Julianna dolgozta fel, A Múzeumi és Könyvtári Értesítő Repertóriuma címmel, 1982-ben, a Művelődéskutató Intézet gondozásában megjelent kötetének előszavában.

96. Az éves szakmai jelentések és pénzügyi beszámolók rendre el is készültek és 1902 és 1914 között nyomtatásban megjelentek, amelyek e munka elkészültéhez is igen komoly segítséget nyújtottak. Az éves jelentések tartalmának elemzése, illetve a Tanács munkájának évről évre szóló, részletező bemutatására önálló tanulmány lenne szükséges.

97. A Tanács munkájáról szóló jelentések évadonként és nem naptári évenként készültek, mivel a tanács sem naptári ciklusokban számolta tevékenységét, csak 1906-ban tértek át a naptári éves rendszerre.

98. Az adatok forrása A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának jelentései.

99. A Julián-egyesület azzal a céllal alakult, hogy a Dráván túli, a Szlavóniában és Bosznia-Hercegovinában élő magyarság szellemi gondozását vállalja, s asszimilációjukat akadályozza. Az 1904-ben alakult egyesület munkájában jelentős szerepet vállalt a későbbi kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno is. Hasonló céllal jött létre a Szent László Társulat is, amely a Romániában és Bukovinában élő magyarok nemzeti identitásának megőrzését vállalta.

100. A közkönyvtárak ügyének fokozottabb fejlesztése érdekében Wlassics Gyula v. b. t. tan., az Országos Tanács elnöke, folyó év január havában a következő emlékiratot intézte gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterhez In. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 3. évf., 1909. 1. sz. pp. 57-59.

101. Az Országos Tanács és az Országos Főfelügyelőség emlékirata a magyar könyvtárügy fejlesztése érdekében In. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 6. évf., 1912. 1. sz. pp. 66-71.

102. Ugyanott p.66.

103. A tanítóképzők növendékeinek ilyen irányú felkészítése nem új javaslat, hanem beleillett abba a már jóval korábban kialakult koncepcióba, amelynek értelmében a tanítók és tanítónők hiva-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tásukra történő felkészítésének egyik fontos eleme volt az iskolán kívüli művelődés szervezésére vonatkozó ismeretek és képességek elsajátítása. A könyvtárak, különösen pedig az iskolai és népkönyvtárak kezelésére történő felkészítés érdekében a tanító- és tanítónőképző intézetekben még 1905-ben bevezették a könyvtári gyakorlatot, amely négy éven át kötelező érvénnyel és részletekbe menően kidolgozott tematikával vonult végig a tanítójelöltek gyakorlati képzésén. Az ismeretek elsajátítása érdekében a VKM valamennyi állami fenntartású tanító- és tanítónőképző intézet gyakorló iskolája számára egy-egy népiskolai ifjúsági könyvtári gyűjteményt juttatott el.

104. MIHALIK József: Reformok In. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 9. évf., 1915. 3–4. sz. pp. 151–165.

105. Közli a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának II. jelentése, az 1902-1903. évről.

106 A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének szervezete In. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 6. évf., 1912. 4. sz. pp. 315–317.

107. Megindulását követően a Múzeumi és Könyvtári Értesítő rendszeresen közölte Wlassics elnöki beszédeit, de azokat önálló kötet formájában is kiadták; Wlassics Gyula elnöki beszédei. – Bp. : Franklin Társulat, 1912.

108. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége 106. évi május hó 24-én, Budapesten tartott ülésének jegyzőkönyve. – Bp. : Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1906. – p. 12.

Kitüntetések

Bozóki András kulturális miniszter állami kitüntetéseket és művészeti díjakat adott át az 1848–49-es forradalom és szabadságharc ünnepe alkalmából.
A Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje kitüntetést kapta többek között dr. Hajdú Géza a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár (Szeged) nyugalmazott igazgatója, kiemelkedő irodalmi tevékenységéért pedig József Attila-díjat adományozott Grecsó Krisztián költő, prózaírónak, a Békéscsabai Megyei Könyvtár munkatársának.
(KIT Hírlevél, 2006. 12. sz.)

Megújul a Yahoo

Megújul a Yahoo portáljának kezdőlapja. A megújulás oka, hogy a cég sokféle szolgáltatását még egyszerűbben, közérthetőbben szeretnék bemutatni. Az új arculat kialakításakor az is fontos szempont volt, hogy a Yahoo bizonyos szolgáltatásait, így a keresőjét, illetve a Yahoo Messengert is, minél látványosabban jelenítsék meg, növelve a felhasználók számát.
(KIT Hírlevél, 2006. 12. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Horváth Magda (1914–2005)

Rendhagyó emlékezés következik most *Horváth Magdáról*, olyan, amelynek minden sorát Magda írta egy szerkesztői felkérésre még 1988-ban. A történet úgy kezdődött, hogy *Gerő Gyula*, a *Könyvtáros*, majd később a *Könyvtári Levelező/lap* főszerkesztője (akkor már nyugdíjasként), a Könyvtártudományi és Módszertani Központban egy leendő könyvtáros Ki kicsoda?, ill. életrajzi lexikon reményében kérdéseket tett fel a hazai könyvtári élet ismert, meghatározó, személyiségeinek, főként már nyugalomba vonultaknak. A kérdőpontokra Horváth Magda szépen, tárgyilagosan (csak néha-néha téve szubjektív megjegyzéseket), a szerkesztő kérésének megfelelően egyes szám harmadik személyben megírta a választ, azaz úgy rajzolta meg saját pályaképét, mint ha lexikoncikként egy másik emberről szólt volna. Mivel a tervezett kiadványok megvalósítására a szakmai akarat hiányában nem került sor, ez a három gépelt oldalnyi önéletrajz, a többivel együtt megmaradt valamiféle kis életrajzi adattárnak, amely az érdeklődők – főhatóságok, kutatók – alkalmi tájékoztatását segítette. Sajnos, legtöbbször immár – a mostanihoz hasonlóan – nekrológ megírásához. Horváth Magda halálának hírére így kerültek elő a következő sorok – ennek a nagyon szép asszonynak a fényképével együtt – Gerő Gyula egyik dossziéjából, s így ismerhetik meg olvasóink is.

(A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Dr. Horváth Mária Magdolna (írói név: Horváth Magda) született Munkácson, Bereg Vármegyében, 1914. augusztus 7-én, Horváth Mihály[1] unokájaként. A középiskolát a Gödöllői Premontrei Gimnáziumban végezte, utána a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán német-francia, művészettörténet szakot hallgat. Egyetemi tanulmányait 1937-ben doktorátussal fejezte be. A doktori disszertáció címe: A török veszedelem a német közvéleményben (tárgya: Magyarország a kereszténység védőbástyája a XVI. századi német röplapok stb. jórészt az OSZK Apponyi gyűjteménye alapján).

1936. szeptember 1-jén kezdett el dolgozni, Fitz József igazgatósága alatt az Országos Széchényi Könyvtárban, ahová Halász Gábor vezette be. Nagy idők voltak ezek, mert ekkor kezdődött meg Fitz József és Goriupp Alísz vezetésével (ez utóbbi minden nap este 8-ig bent dolgozott; nem lévén családja, a könyvtárat fogadta családjául) a nagy alakú müncheni katalóguscédularendszerről az áttérés a nemzetközi szabványos méretű katalóguscédulákra és az Egyetemes Tizedes Osztályozásra. Napi 90 db volt a futószalag [norma], egy-egy katalogizálóra 30–30 feldolgozás jutott, részben rekatalogizálás, részben az új anyag feldolgozása. Megjegyzendő, hogy a könyvtár dolgozóinak létszáma 60 fő volt. Maga Halász Gábor mászkált az olvasóterem galériáin az olvasótermi szabadpolcos anyagot rendezve, s Kniezsa István[2] adott a nyelvész olvasóknak „szakszerű" referenciákat.

1936-tól egy évig díjtalan gyakornokként dolgozott, de boldog volt, hogy ott lehetett, majd 1937–38-ban részt vett az Országos Széchényi Könyvtárban a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok tanfolyamán.

1937-ben elnyerte az 50 pengős Horthy-ösztöndíjat, mivel akkorra már az ÁDOB (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága) által nyújtott 80 pengő is elfogyott. 1937-ben férj-hez ment kollégájához, Makkai Lászlóhoz[3], s ezért (mivel azidőtájt összeférhetetlennek tartották, hogy férj-feleség egy munkahelyen dolgozzék) átkerült a Pasteiner Iván vezette Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ Központi Címjegyzékéhez. Pasteiner Iván rögtön fel is emelte a fizetését havi 100 pengőre a saját keresetéből, mondván, hogy ő havi 50 pengőért nem dolgoztat embert. Rövid ideig dolgozott még ugyanabban az épületben, az Egyetemi Könyvtárban mint címleíró. 1940 őszén elköltözött Kolozsvárra, ahol nem vállalt állást, mert két gyermekét nevelte. 1946–1950-ig a Református Egyetemes Konvent munkatársa (mindenese) volt a Konventi Misszió Munkaközösségénél, apósa Makkai Sándor[4] vezetése alatt. A „mindenes" kifejezés azért illik ide, mert a gépírástól a folyóiratok, könyvek csomagolásától egészen a jeles külföldi egyházi személyiségek, mint pl. Eduard Thurneysen, Walther Lüthi, Hans Hookendijk, Karl Barth mellett segédkezett a tolmácsolásban, az idegenvezetésben.

1951–52-ig ideiglenes könyvtárosi megbízást kapott a Levéltárak Országos Központjában, majd az Országos Levéltár Könyvtárában Bogdán István mellett. 1952 szeptemberétől 1958 decemberéig a Kondor Imre vezette és az általa újjászervezett Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárában dolgozott katalógusszerkesztőként. Ezek is nagy idők voltak!

1959. január 1-jétől 1972. december 31-ig a Könyvtártudományi és Módszertani Központban dolgozott, először a Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani Csoportja vezetőjeként (1 beosztottal), majd, amikor a csoport önálló osztállyá alakult Szentmihályi János osztályvezetősége idejében. mint tudományos főmunkatárs A csoport 1959 decemberében megrendezte a Szegedi Egyetemi Könyvtári Konferenciát, ami Sebestyén Géza, a KMK akkori vezetője óriási erőfeszítésével országos jelentőségű volt, ill. lehetett volna, de mint annyi más színvonalas szakmai kezdeményezés, ez is visszhang és folytatás, eredmény nélkül maradt. A másik fontos rendezvény, amiben részt vett, a Gödöllői Országos Bibliográfiai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munkaértekezlet volt 1961 szeptemberében.
1962–68 között a Könyvtártudományi Szakkönyvtár vezetője volt, majd 1969–1972 végéig (nyugdíjba meneteléig) a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom. [KDSZ] Referáló lap c. negyedéves periodikumot szerkesztette.
Nyugdíjba vonulása korántsem volt „nyugdíjas" állapot. Igen sok szakmai megbízást kapott: referátumokat készített a KDSZ-be, fordításokat és tömörítvényeket a Könyvtári Figyelőbe. Igen jól segítették a szakmai továbbtanulását a fontos fordítani valók is (így pl. az Országos Pedagógiai Könyvtárnak készített, igen egzakt ERIC-féle tézaurusz leírása, magyarázata, ill. útmutatójának fordítása). 1975-ben lefordította az 1974-ben megjelent nemzetközi jelentőségű ISBD/M International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications c. IFLA-kiadványt. Elkészítette az Új Könyvek 1965–76. évi 12 éves kumulált tárgyszójegyzékét. Kövendi Dénessel társszerzőként elkészítette a Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék c. tézaurusz-tervezetet.
1975-től a mai napig *[1988-ig]* ideiglenes nyugdíjas megbízással szerkeszti az OSZK Könyvek Központi Katalógusa osztályán a Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek, Országos gyarapodási jegyzék c., évente kétszer megjelenő periodikus kiadványt és két-két ötéves összesített mutatóját.
Kb. tíz éven át tanította a katalogizálást a KMK középfokú tanfolyamain és az OOKDK levelező képzésén.
Az OKDT katalogizálási bizottságának titkára volt 1959–1962 között, előbb Sebestyén Géza, majd Domanovszky Ákos elnöklete alatt. Az 1961 októberében tartott Párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferencia után kialakult új helyzetben az akkori hazai szabványbizottság titkáraként vett részt. (A bizottság tagjai: Goriupp Alisz, Sebestyén Géza, Moravek Endre, Szász Károly, Domanovszky Ákos, az elnök Lázár Péter). A párizsi ajánlásokat lefordította a Könyvtári Figyelő számára (KF, 1962. 2. sz. 2-8. p.)
Meghívott tagja volt az MSZ 3242/1-78 Bibliográfiai leírás. Könyvek c. szabvány előkészítő bizottságnak.

Publikációk:

A török veszedelem a német közvéleményben / Horváth Magda. – Budapest : Egyetemi Nyomda, 1937. – 108 p. – (Minerva könyvtár ; 112.) Dissz.

A magyar könyvgyűjtő kézikönyve : magyar könyvritkaságok és kézikönyvek 1888-1938 közt elért árainak jegyzéke / Makkai László, M. Horváth Magda. – Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1939. – 232 p.– (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai ; 9.)

A címleírás alapjai / Horváth Magda. – Budapest : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1961. – 303 p. – (A könyv-tárosképzés füzetei. Középfok). (Új könyvtári füzetek ; 2.)

A könyvtári feldolgozó munka a tanítóképző intézetek számára, 1., A katalogizálás alapjai /Horváth Magda. – Budapest, Tankönyvkiadó, 1963. – 316 p. – Az előbbinek a párizsi alapelvek alapján történt átdolgozása

Együttműködés, központosítás vagy hálózat az egyetemi könyvtárak szervezetében : szakirodalmi szemle / összeáll. Horváth Magda. – Budapest : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1959. – 92 p. (Külföldi könyvtári szakirodalom ; 3.)

Tárgyszójegyzék és tárgymutató az Új Könyvek 1965–1976. évfolyamaihoz / összeáll. Horváth Magda. – Budapest : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1980. – 770 p.

ISBD/M : a könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása / IFLA ; ford. Horváth Magda. – Budapest : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1977. – 62 p.

Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék:tézauruszterv ezet / Horváth Magda, Kövendi Dénes. – Buda-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pest : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1976. – XVIII, 187 p.

A címleírási szabvány módosításának irányelvei / Horváth Magda IN: Könyvtári Figyelő 1964. 3-4. Sz. 176-182. P.

Használta a H.M. vagy a HM rövidítéseket. 1986-ban Szabó Ervin emlékérmet kapott.

Horváth Magda
Budapest, 1988. szeptember 15.

Jegyzetek

1 Horváth Mihály (1809–1878) a magyar történetírás kiemelkedő alakja. 1849-ben Szemere Bertalan kormányában vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, a szabadságharc bukása után száműzetésbe kényszerült. 1867-ben tért vissza Magyarországra. A Magyar Történeti Társulat elnöke, Rudolf trónörökös történelemtanára, 1869-től haláláig a Deák-párt országgyűlési képviselője, az MTA tagja.

2. Kniezsa István (1898–1965) nyelvész, szlavista.

3 Makkai László (1914-1989) történész.

4 Makkai Sándor (1890–1951) ref. püspök, történeti munkák szerzője

(A fénykép 1973. júniusában készült. – A szerk.)

ITTHON VANNAK A SÁROSPATAKI KÖNYVEK

Hosszú évek folyamatos egyeztetései és diplomáciai tárgyalásai után visszakaptuk a II. világháború során a Sárospataki Református Kollégium Könyv- tárából elhurcolt, s azóta a nyizsnij-novgorodi Állami Lenin Könyvtárban őrzött könyveket.

Az 1531-ben alapított sárospataki, egyházi tulajdonban lévő könyvtár gyűjteményében felbecsülhetetlen értékű darabok találhatók, kódextöredékek, ősnyomtatványok és unikális kiadványok a teológia, a filozófia és a természettudományok köréből. A könyvtár gyűjteménye a 17. századra már az ország egyik leghíresebb könyvgyűjteménye volt. A két világháború között százezer körüli, mára 500 ezret meghaladó kötetet tartalmaz a könyvtár gyűjteménye.

A II. világháború előtt a gyűjtemény legértékesebb részét biztonsági okokból a Nemzeti Bank széfjében helyezték el, s tisztázatlan körülmények között került a gorkiji (Nyizsnij-Novgorod régebbi neve) Művészeti Múzeumba.

Az előzetes tárgyalások során 135 (más forrás szerint: 136) kötetet azonosítottak a kutatók (96 latin, 33 magyar és 6 német nyelvű, többségében imádságoskönyveket és 22 ősnyomtatványt).

A könyvekkel teli ládákat először az Országos Széchényi Könyvtárba szállították, ahol elvégezték a kötetek állapotfelmérését. Az érdeklődő nagyközönség a Magyar Nemzeti Múzeumban nézheti meg a könyveket 2006. március 1-je és június között.

A kiállítás bezárása után a gyűjtemény visszakerül jogos tulajdonosához, a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárába.

(http://www.kultúra.hu/nkom/news/D999_news_66487.html)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A magyar könyvtárosság etikai kódexe

I. KÖNYVTÁROSI ETIKA

A könyvtárosi tevékenységet a szakmai ismeretek, eljárások és szokások, valamint jogszabályok és szabályzatok mellett etikai normák is vezérlik.

II. ALAPÉRTÉKEK

A könyvtáros elkötelezett az emberi jogok, a demokrácia, a jogállamiság, az esélyegyenlőség, a szellemi szabadság és az információ szabadsága mellett.

III. KÖNYVTÁROSI HIVATÁS

A könyvtárosi hivatás a könyvtárostól a használók iránti tiszteletet és odaadást, valamint állandóan fejlődő szakismereteket és készségeket kíván meg. A könyvtáros szakmai döntéseit autonóm módon, személyében feddhetetlenül, személyes anyagi vagy egyéb jogosulatlan előnyét vagy hasznát kizárva hozza meg.

IV. A GYŰJTEMÉNY GONDOZÁSA

A könyvtáros felelősséggel tartozik az emberiség, a nemzet, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek, a helyi közösségek kulturális örökségének megőrzéséért. Gyűjteményépítő munkáját a használók igényeire és az emberiség értékeire alapozza, de a közvélekedéssel és saját nézeteivel ellentétes műveket is beszerez. Elítéli a cenzúrát, s maga nem cenzúráz. Feltáró munkájával a könyvtár teljes gyűjteményét hozzáférhetővé teszi.

V. A KÖNYVTÁRHASZNÁLÓK SZOLGÁLATA

A könyvtáros és a használó viszonya az egyenrangú partnerségen és a kölcsönös bizalmon nyugszik. A könyvtáros megkülönböztetés nélkül nyújt segítséget a könyvtár szolgáltatásainak igénybevételéhez. A használók személyes adatait bizalmasan kezeli. A használóknak joguk van az adott feltételek között a lehető legjobb könyvtári ellátáshoz és az egyenlő elbánáshoz, a könyvtáros ezzel összhangban törekszik az esélyek kiegyenlítésére.

VI. AZ INFORMÁCIÓ KÖZVETÍTÉSE

A könyvtáros tőle telhetően mindent megtesz azért, hogy a használó szabadon és korlátozás nélkül hozzáférhessen az információkhoz. Segítséget nyújt az információs források és eszközök használatához. Legjobb tudása szerint hiteles, megbízható, teljes, megfelelő, személyre szabott információt nyújt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

⌘

VII. KÖNYVTÁROSI SZAKMAI KÖZÖSSÉG

A könyvtáros őrzi és növeli a könyvtárosi szakma tekintélyét, részt vesz a szakmai közéletben és együttműködésben. Készségesen osztja meg tudását és tapasztalatát.

VIII. A KÖNYVTÁR MINT MUNKAHELY

A könyvtáros elkötelezett könyvtára iránt, és tiszteletben tartja fenntartójának céljait és érdekeit. Beosztottként és vezetőként a legjobb tudása szerint járul hozzá a könyvtár feladatainak teljesítéséhez és a munkahelyi közösség erősödéséhez.

IX. TÁRSADALMI KAPCSOLATOK

A könyvtáros elfogultságtól és előítéletektől mentes kapcsolatban áll a társadalom tagjaival, csoportjaival, szervezeteivel. Tisztelettel és együttműködésre készen fordul más szakmák és tagjaik felé. Védelmezi a szellemi tulajdonhoz való jogot és a szellemi alkotásokhoz való hozzáférés jogát.

X. AZ ETIKAI KÓDEX ÉRVÉNYESÍTÉSE

Az etikai kódexben foglalt követelmények a könyvtárosok tevékeny közreműködésével valósulnak meg. Ezt a folyamatot a kódex kibocsátói egy etikai bizottság felállításával segítik elő.

⌘ ⌘ ⌘

A magyar könyvtárosság etikai kódexét a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége és az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnöksége 2006. január 17-én bocsátotta ki:

Bakos Klára elnök s.k.
Magyar Könyvtárosok Egyesülete

dr. Fodor Péter elnök s.k.
Informatikai és Könyvtári Szövetség

Az etikai kódexet aláírja, a benne rögzített értékeket és követelményeket magáénak vallja, szellemében tevékenykedik és érvényesítéséért síkra száll:

Virágos Márta elnök s.k.
Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma

Bondor Erika elnök s.k.
Könyvtáros Tanárok Egyesülete

Vadné Kokovay Zsuzsa elnök s.k.
Főiskolai Könyvtárak Kollégiuma

Ásványi Ilona elnök s.k.
Egyházi Könyvtárak Kollégiuma

Dr. Vasas Lívia elnök s.k.
Magyar Orvosi Könyvtárosok Szövetsége

Horváth Ádám elnök s.k.
MOKKA Egyesület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

EBSCO
INFORMATION SERVICES

PRESS RELEASE

EBSCO and WebFeat Announce Partnership

Will Help Libraries Achieve Higher Level E-Resource Integration

BIRMINGHAM, Alabama, U.S.A., January 21, 2006 – EBSCO and WebFeat are pleased to announce a partnership that will allow the federated search engine WebFeat Express to be sold as an add-on product to EBSCO's online title listing service EBSCO A-to-Z®.

WebFeat Express is a streamlined version of the original WebFeat federated search engine. Designed to appeal to the budgets and administrative demands of small to medium-size libraries, WebFeat Express allows clients to handle federated search configuration with minimal effort using WebFeat's intuitive admin module. Once configured, the federated search engine integrates within the A-to-Z service, allowing it to take advantage of the extensive A-to-Z knowledge base. With A-to-Z, administration is greatly simplified, and changes to the library's electronic collection are reflected in real time and may be indicated and maintained through this single interface.

"The addition of WebFeat Express into EBSCO's A-to-Z family of products enables us to offer customers a federated search alternative that is both economical and built on the best technology available," said Oliver Pesch, EBSCO's Chief Strategist of E-Resources.

"We are very excited about our new partnership with EBSCO, offering libraries easy and economical one-stop-shop management of e-resources and federated searching," said Todd Miller, WebFeat President. "A partnership between EBSCO Information Services, the worldwide leader in information access and management solutions, and WebFeat, the world leader in federated searching, is a natural fit."

About EBSCO

EBSCO Information Services provides libraries and research centers with electronic and print journal subscription services, e-resource access and management services, full-text and secondary database development and access, an OpenURL-compliant link resolver, online book purchasing and related information services. EBSCO maintains a title database of more than 300,000 title listings and upholds relationships with more than 78,000 publishers around the world. For more information please visit www.ebsco.com

About WebFeat

WebFeat (U.S. patent #6,807,539) is the developer of the WEBFEAT PRISM™ federated search engine, used by over 2,500 leading public, academic, government and Global 1000 libraries and information centers – including over half of the top 20 largest U.S. public libraries and one out of every 10 Association of Research Libraries (ARL) institutions.

WebFeat's latest release, WebFeat 3, offers a suite of next-generation federated search tools: PRISM, the SMART™ COUNTER-compliant usage tracker, and MyWebFeat™ personalized federated search system. Originally founded in 1992 as an information technology consultancy, WebFeat has earned industry recognition from leading organizations such as *Library Journal* and the Gartner Group. Learn more about WebFeat at www.webfeat.org.

EBSCO Information Services GmbH
Sachsendamm 2-7 • 10829 Berlin • Deutschland
Tel. +49 (0) 30 / 340 05-0 • Fax + 49 (0) 30 / 342 06 11
E-Mail: salesberlin@ebsco.com
www.ebsco.com

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

„Gormangate", vagy a bloggerek bosszúja?

Mottó: „...Hát az úgy kezdődött,
hogy a Józsi visszaütött!"

*A tömörítést **Mohor Jenő** készítette a Library Journal következő cikkei alapján: GORMAN, Michael: Revenge of the Blog People! In: Library Journal, 2005. febr. 15. p. 44. ; ALBABESE, Andrew: Is this "Gormangate"? ALA Prsident-Elect Draws Fire. In: Library Journal, 2005. ápr. 1. p. 18–19.; Feedback. In: Library Journal, 2005. ápr. 1. p. 12., FIALKOFF, Francine: The Power of Blogs. In: Library Journal, 2005. ápr. 1. p 8.*

Vihar dúl az amerikai könyvtárügy pohár vizében, mert „aki szelet vet, vihart arat", és úgy tűnik, Michael Gorman ezúttal szelet vetett. Elöljáróban ismerkedjünk meg a főszereplőkkel. Michael Gorman, az ALA megválasztott elnöke (mármint az „ügy" kirobbanásakor már megválasztott, de még hivatalba nem lépett elnök) az amerikai könyvtárügy nemzetközileg (és a Könyvtári Figyelőnek köszönhetően nálunk is) ismert alakja, alighanem a legjobb tollú szakíró, akinek szarkasztikus humorral átszőtt írásait mindig élvezet olvasni, még akkor is, ha sarkosan fogalmazott, és a szakmai közgondolkodás főáramával gyakran nem egyező gondolatai esetleg vitára késztetik is némely olvasójukat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A blog népek (vagy, ha jobban tetszik, a blogok népe) kifejezés Gorman találmánya, akinek *Revenge of the Blog People!* című cikke kavarta fel igazán a kedélyeket. A blog „szó" egyébként tipikus példája az angol nyelv tulajdonságaival és lehetőségeivel való visszaélés útján elkövetett rémszó-képzésnek. A „web log"-ból rövidült: a világ-széles szövedék, azaz a világot átfogó háló *(World Wide Web)* közkedvelt rövid emlegetéséből és az eredetileg „hajónapló" jelentésű log szóból alakult állandó szókapcsolat a számítástechnikán alapuló kommunikáció egy új fejleményének, az internetes naplónak (vagy webnaplónak) megnevezésére szolgál. (Aki blogot ír, illetve blogtulajdonos, az a blogger, a bloggal kapcsolatos oldalak összességét pedig blogtérnek szokás nevezni.) Az „internetes napló" kifejezés tökéletesen visszaadja a blog mibenlétét: egy nyilvános, szabadon hozzáférhető weboldalon dátummal ellátott bejegyzéseket jelentet meg valaki (egyén, esetleg csoport), nyilván azzal a céllal, hogy azt mások olvassák, adott esetben hozzászóljanak. A blog lehet szinte magánjellegű személyes napló, vagy egyéni, illetve csoportos vélemény-nyilvánítás a legkülönfélébb témákban, de igen jelentős a tematikus, kifejezetten csak valamely tágabb-szűkebb témára összpontosító webnaplók mennyisége is.

A „provokáció"

Következzék most Gorman írásának részletes bemutatása a *Library Journal (LJ)* 2005. február 15-i számából:

„A blog egyfajta interaktív elektronikus napló, melynek segítségével íróik szerkesztők, vagy a nyelvtani szabályok által nem korlátozva közölhetik gondolataikat a web útján. Egészen mostanáig nem sok időt fordítottam arra, hogy a blogokról, vagy a bloggerekről gondolkodjam. Persze hallottam a tevékenységükről, meg arról a lehetetlen ötletről, hogy sajtó-megbízólevelet kapjanak (s mivel ezeket politikai összejövetelek alkalmával szokás kiadni, ez csak abszurd hab lenne az abszurd tortán). Nem tudtam sokat róluk addig, amíg a *Los Angeles Times* 2004. december 17-i számában megjelent egy cikkem, *'Google and God's Mind'* címmel. Akkor, kedves barátaim jóvoltából, akinek csak az én javam járt az eszükben, gyorsan megismertem sok mindent a blog szubkultúrából.

Írásom ugyanis vakmerően megkérdőjelezte annak hasznosságát, hogy a Google könyvek millióit digitalizálja, és biteket készít belőlük, amelyek a hírhedten hatástalan keresőgépe révén válnak elérhetővé. A Google jelenség gyönyörű modern megtestesülése a remény és a hírverés diadalának a realitás felett. Az információkeresés legvégső példájaként üdvözölt Google valójában az az eszköz, amely „találatok" (melyek lehetnek relevánsak, vagy nem) ezreit nyújtja, nem nagyon hasznos sorrendben.

Digitalizált könyvek

Ezeket a jellemzőket zárják ki, és nem veszik figyelembe azok, akik úgy gondolják, hogy a Google az „Isteni szellem" alkotása, mert a kereső számára nanoszekundumok alatt nyújt egy rakás irrelevanciát. A sebesség a Google gyorsítók lényege, éppen úgy, mint a gyorsétermek „fast food"-jánál. Csakhogy, éppen úgy, mint a gyorséttermek esetében, a szemét az szemét, függetlenül attól, hogy milyen gyorsan kapod meg.

A bloggerek szemében a vétkem annak sugalmazása, hogy a Google teljesen „oké" a rendezetlen információforrások hozzáférésének nyújtásában, azonban rettenetes a feljegyzett tudáshoz való hozzáférés nyújtása esetén, márpedig a tudományos könyveknek éppen ez lenne a lényege. Ennél is tovább menve felvetettem azt a nem eredeti ötletet, hogy amit a szakkönyvvel tenni kell, az az olvasás, lehetőleg nem képernyőn. Kiderült, hogy a blogok népe (vagy legalábbis az az alosztálya, amelyik a számítógépekben és az információ dicsőítésé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben érdekelt) fanatikusan hisz a digitalizálás átformáló erejében, s rémülettel és megvetéssel fordul azon eretnekek felé, akik nem osztoznak ebben a hitben.

Hogyan lehetnék én a világ tudáskincséhez való hozzáférés ellen? Természetesen, mint minden épeszű ember, nem vagyok *ellene*, és mivel több mint 40 éve könyvtárakban dolgozom, inkább *érte* vagyok. Hosszú szakmai életemből igen sokat töltöttem az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel nemes céljait követve, mely révén az egész világ feljegyzett tudása megismerhető és hozzáférhető a világ minden népe számára. A bloggerájjal szembeni bűnöm az, hogy nem hiszem, hogy ez a konkrét projekt bármit is nyújtana nekünk, ami közelebb hozná a világ tudásához való hozzáférést."

Kik a bloggerek?

„Az nyilvánvaló, hogy a blog népek azt olvassák, amit olvasni akarnak, és nem azt, ami előttük van, és annak alapján ítélnek rossznak, amit gondolnak, mintsem annak, amit éppen írtam. Az általam látott blogok stílusát, minőségét tekintve kételkedem abban, hogy a bloggereknek szokásuk lenne komplex szövegek kitartó olvasása. Intellektuális szükségleteiknek megfelel a véletlenszerű, rendezetlen tények és bekezdések akkumulációja. Ebben az esetben, nézeteim részükről történő elutasítása meglehetősen érthető. A nekem küldött blogrészletek közül (mindet álnéven írták) legalább kettő önmagát konzervatívként meghatározó valakitől érkezett, amit furcsának tartok, mert a többi vélemény közül is sok olyanoktól jött, akik engem gépromboló ludditának neveznek és ők feltehetőleg a technológia-elkötelezett progresszívek. A „luddita" címkét azért kaptam, mert enyhe megjegyzéseimet úgy „képezték le", mint valaki olyanét, aki a könyvtárosok munkabiztonságáért aggódik (én nem), mintsem olyan valakiét, akinek más nézőpontja van a Google bántó gőgjének legújabb megnyilvánulásáról és az abba fektetett temérdek pénz elköltéséről.

Nem vagyok a digitalizálás ellensége

Az előbb említett pénznek egy töredékéből könyveket lehetne venni, és könyvtárosokat küldeni Kalifornia „könyvéhes" gyermekeinek, és ez a lépés jobbat tenne az emberiségnek és a társadalomnak. Ez a gondolat megerősítheti véleményében azt a bloggert, aki a „Michael Gorman egy hülye" gondolatot építette be érvekkel alátámasztott kritikájába, hiszen semmilyen gondolat nem lehet helyes, ami (egy másik blogger szavával) egy digitalizálás-ellenes embertől származik. Bár összehoztak az „antidigitalistákkal", kész vagyok eskü alatt vallani, hogy nem vagyok és soha nem is voltam az Antidigitalista Párt tagja. Tagadom, még akkor is, ha ez megmentene a virtuális máglyán való megégetéstől, vagy – jobb esetben – a virtuális pellengérre állítástól, ahol blogokkal dobálnának meg."

Az „ellencsapás"

Gorman fentebb idézett írása – úgy tűnik – végképp „kiverte a biztosítékot". A 2005 április 1-jei Library Journal *„feedback"* rovata szemelvényeket közölt a laphoz érkezett reakciókból, melyekben többek között ilyenek olvashatók:

„Ó, az az undok, szarkasztikus és beképzelt Gorman már átléphetne a 21. századba. Bár csak most szerzett tudomást a blogokról és a bloggerekről, máris képes volt általánosítani, és sztereotípiákban gondolkodni. Elitista sznob, aki kétségbeesetten és hiábavalóan próbálja visszatartani a változás és a haladás szelét. A huszadik század elején nyilván a lovak és a szekerek fensőbbségét hangoztatná az újkeletű automobilokkal szemben."

„Gorman cikkét olvasva, jót kuncogtam reggelizés közben, kommentárja a Google által elpazarolt pénzek közkönyvtár-építésre fordításáról különösen szórakoztató volt és teljes mértékben egyetértek vele. Magam is egy kis, vidéki könyvtár „terméke" vagyok, ami otthon volt távol az otthontól, és sokat nyújtott sokunknak,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

amikor felnőttem. A bevásárlóközpont nem helyettesítheti ezt, de a mai gyerekeknek gyakran csak ez adatik."

„Gorman bebizonyította, hogy nem ismeri a kiberteret. A blogok és bloggerek olyanok, mint a botrányhajhászok voltak, mielőtt az újságírás konszolidálódott volna. Az a jó, hogy a blogoknak nincs szerkesztőjük, laptulajdonosuk. A blog-olvasóknak kritikusan kell szemlélniük azt, amit olvasnak, a bloggereknek pedig a saját reputációjukat kell megteremteniük, mintsem egy intézmény tekintélyére támaszkodni. Az a becsületesség és az a vizsgálódó lendület, amit az általam olvasott blogokban tapasztaltam, arról győzött meg, hogy az olvasásukkal töltött idő nem volt hiábavaló."

„Gorman írása az egyik legsavanyúbb, legdefenzívebb és legkellemetlenebb kommentár, amit ebben az évszázadban olvastam. A blog népek, ahogy ő nevezi azokat a milliókat, akik most gondolataikat online publikálják, persze hogy írnak csacskaságokat is, de a blogokban rengeteg értékes tartalom is van. Ha Gorman úgy ítéli, hogy a blogokban felmerült egyes kérdések választ érdemelnek, akkor civilizált választ érdemelnek."

„Maga a blog népek kifejezés szükségtelenül leereszkedő és veszélyesen előítéletes. Nem helyénvaló megnyilvánulás az ALA megválasztott elnöke részéről, hogy rosszul informált véleményét epésen kifejezve elutasítja a publikálásnak mint átlagemberi aktivitásnak az újjászületését... Ha Gorman nálunk lenne könyvtáros, be nem tenném oda a lábamat."

„Gorman szégyellje magát, hogy a forrás megjelölése nélkül idézi a blog népeket. A bloggerek nem alkotnak egyhitű, azonosan gondolkozó monolitikus tömeget. A blogokban éppen a vélemények döbbenetes változatossága a szép. Sok blog legalább olyan jól van megírva, mint a népszerű újságok és magazinok cikkei, olyan ötletekkel és gondolatokkal, amelyek soha nem lennének olvashatók a főáramú publikációkban, sőt, olyanokkal, amelyekkel esetleg az Amerikai Könyvtáregyesület elnöke nem ért egyet. [Írja egy „blogger, aki könyvtáros és komplex szövegek olvasója"]

„Nem értek egyet azzal, hogy a „nem tudományos" írások, akár blogokban vagy bárhol máshol természetüknél fogva kevésbé értékesek, mint a tudományosak... ám ezt kijelentve sem értek egyet azzal, hogy a blogok és a bloggerek bírálata bárkit reakciós ludditává tenne. Magam a könyvtárakkal kapcsolatos blogok világát meglehetősen elszigeteltnek találom, és nem túl sokat olvasom azokat. De nem veszem észre, hogy ez a vélemény bármilyen hatással lenne a progresszív könyvtárosi reputációmra."

Az „eredmény"

Ugyanebben a lapszámban a *„News"* rovat így összegzi a történteket:

A *Slashdot.org* elnevezésű népszerű technológiai oldalon több mint ezer válasz jelent meg, könyvtárosoktól és bloggerektől – a könyvtári szakmai közösségen belülről és kívülről –, maga Gorman száznál többet kapott, és a Library Journal szerkesztőségébe is özönlöttek az e-mailek. Eredeti cikkére – melyben Gorman a Google digitalizálási terveit kérdőjelezte meg – a bloggerek meglehetősen túlfűtötten reagáltak, ám a kritikusainak adott válasz színes retorikáját széles körben a „blogolás" elleni támadásként értelmezték. Ily módon Gorman, ahelyett, hogy a Google hasznosságáról való eszmecserét segítette volna elő, arról provokált vitát, hogy az ALA, Gorman, vagy a könyvtárak általában, kívül esnek-e a „technológiai érintettség" körein.

„A Michael Gorman-féle emberek azok, akik megterhelik, sőt, leállítják az élenjáró technológia fejlődését, amit a könyvtárhasználók akarnak és kérnek" – írta egy könyvtáros a szerkesztőségnek. Sokan Gorman „defenzivitását" kérdőjelezték meg, és még többen írtak azért, hogy felhívják a figyelmet a blogoknak a távoktatásban és a könyvtári marketingben betöltött hasznos szerepére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mindazonáltal van egy Gormant támogató kisebbség is. „Ideje volt, hogy valaki felhívja a figyelmet a visszavezető útra oda, ahol az internet által nyújtott adatáramlatot még nem tekintették a tudással azonosnak" – írta egy könyvtáros. „Örömmel látom, hogy az ALA ezt is észben tartja."

A retorikát félretéve, a könyvtárak és a könyvtárosok az új információs technológiáknak mindig is korai és lelkes hívei, alkalmazói, sőt, közreműködői voltak. Ami a blogokat illeti, csak könyvtáraktól és könyvtárosoktól több, mint 300 blog létezik, számuk napról napra nő. Néhány egyetemi könyvtár (mint pl. a minnesotai egyetemé) az egyetem kampuszain folyó blogolás központjává vált, mely az egyetemi közösség számára blogokat kínál, tart fenn, és archiválja tartalmaikat. „Össze tudjuk kötni a karokon, tanszékeken, kutatási témákon vagy spec. kollégiumokon alapuló blogokat, és olyan embereket hozunk így össze, akik különben soha nem találkoztak volna" – írja az egyetem könyvtárosa. „A legszebb pedig az benne, hogy ennek az egész aktivitásnak a könyvtár a középpontja."

Félreértés? – teszi fel a kérdést a cikkíró *A. Albanese*, aki arról számol be, hogy Gorman ragaszkodik ahhoz, hogy érti ő a technológia szerepét, viszont az őt bíráló bloggerek eltévesztették a célt. „A velem levelezők többsége azt hiszi, hogy én azt szeretném, ha lemondanának a blog-írásról, vagy hatalmamban állna megállítani e ténykedésüket" – mondta Gorman. „Úgy tűnik, igen kevesen értettek meg valamint is az írás tréfáiból. A legtöbb válasz humortalan, nagyképű, dagályos és paranoia-érzékeny."– tette hozzá.

Karen Schneider, az ALA tanácsának egyik tagja, a *„Free Range Librarian"* blog írója viszont aggódik, hogy Gorman szavai milyen képet festenek a könyvtárosi hivatásról. „Nem tudom, Gorman milyen hatást tűzött ki célul" – írta blogjában, és nem igazán fogadja el Gorman humor-magyarázatát. „[Az írás] olyan képet mutat, hogy az ALA egy fejlődésben visszamaradt szervezet, és sokan közülünk titokban aggódnak, hogy tényleg az" – teszi hozzá. Noha Gorman hangsúlyozza, hogy nézetei nem képviselik sem az ALA, sem munahelye *(California State University, Fresno)* véleményét, Schneider szerint valamennyi könyvtáros nevében és érekében kellene beszélnie.

Gorman viszont továbbra is szemben áll bírálóival, mondván: „A legrégibb trükk a világon, hogy összeolvasztják az egyedit – fenntartás a Google digitalizációs projektjének hasznával és a blogok értékével kapcsolatban – az általánossal – a technológia gyűlölete – és ennek alapján ítélnek ludditának, vagy még rosszabbnak. Ám, hogy valakit annak mondanak, attól még nem válik azzá."

A blogok ereje – *F. Fialkoff* adta ezt a címet az általa jegyzett szerkesztőségi cikknek, még mindig a Library Journal április elsejei számában. Megállapítja, hogy akár gonoszan mulatságos, akár csak simán rosszindulatú volt Gorman maró gúnnyal megírt vádirata a bloggerekkel szemben, a sértettség lavináját indította el a könyvtárosok, a blogoló közösség, és általában a technofilek körében. Az olvasók között az egyetértés 99:1 volt Gorman ellen, és nagyon kevesen találták írását humorosnak, amilyennek pedig állítása szerint szánta.

A cikk nemkívánatos következménye az lett, hogy a szakmán kívüli világban támadás érte a könyvtárosokat, hogy technológiaellenesek, részben azért, mert Gorman az ALA megválasztott elnöke. Ez a szerencsétlen feltételezés nemcsak a könyvtárosok, hanem a könyvtárak imázsának is árt. Semmi nem áll távolabb a könyvtárosok igazi képétől, mint az, hogy technofóbok lennének, s ezt a Library Journal számai is folyamatosan tanúsítják.

A könyvtárak gyakran a legtöbb cég és intézmény előtt járnak a technológia fejlesztésében és használatában.

A „Blog népek bosszúja" c. írás közreadása erős kihívás volt a szerkesztőség számára is. „Nem szokásunk publikálni az ALA-elnökök min-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

den megnyilvánulását, viszont eddig is gyakran közöltünk eltérő véleményeket, akkor is, ha azokkal nem értettünk egyet, mint most, ebben az esetben is, amikor a lap gárdájának csak egykét tagja osztotta Gorman véleményét." – hangzott a szerkesztőség véleménye.

A szerkesztőséget is meglepte az az irdatlan mennyiségű Gorman-, könyvtár- és könyvtáros ellenes e-mail össztűz, amely Gorman egyoldalas írásának megjelenését követte. Néhány, bloggerektől érkező e-mail igazolta Gorman kritikáját, mert a szövegek nyelvtan-mentes, többnyire névtelen tűzokádások voltak. De azért az e-mailek többsége jól volt megírva, és sok volt közülük gondolatgazdag. Néhányukkal a szerkesztőség e-levelezésbe kezdett és olyan könyvtári honlapokat és blogokat ajánlottak nekik, melyek azt bizonyítják, hogy a könyvtárak szoktak élni az élenjáró technológiák használatával.

„Míg technológiában jártas szerkesztőink mindent tudnak a blogtérről, néhány idősebb kollégánkat meglepte annak nagysága és kiterjedtsége. A blogtér ereje, mint eszmék közlésének és hírek terjesztésének új elektronikus útja, mindnyájunk számára bebizonyosodott."

Bőséggel vannak könyvtári-könyvtárosi blogok, és a Library Journal szerkesztői rendszeresen figyelik azokat, hírekért, történetekért (és szórakozásból is). A blogok félelmetes energiát tükröznek, gyakran hozva létre olyan helyeket, ahol összegyűjtik a hasonló gondolkodású olvasókat. Persze, mint minden írott szó, a blogok is – éppen azonnaliságuk, közvetlenségük okán – hibásak is lehetnek.

A Library Journal továbbra is azon fáradozik, hogy a blogolás jelenségét olvasói hasznára fordítsa. A *netConnect* áprilisi számában* *K. Schneider* a blog etikáról mond véleményt. A folyóirat júniusban induló új honlapjának lesz egy technológiai blogja, melyben számos blogger működik közre.

Bár Gorman némiképp „rosszul jött ki" az ügyből, az egész csinnadratta a blogok körül mindannyiunk hasznára vált, függetlenül attól, hogy kedveltük-e, vagy utáltuk Gorman írását. A könyvtárosoknak meg kellett védeniük magukat, és ez lehetőséget adott arra, hogy megmutassák a bloggereknek, hogy ők maguk és könyvtáruk mennyire érti és használja az új technológiákat. Amennyit Gorman tanult a blogokról, legalább annyit tudott meg sok blogger a könyvtáráról.

---

* E sorok írásakor még nem jutott el hozzám. M.J.

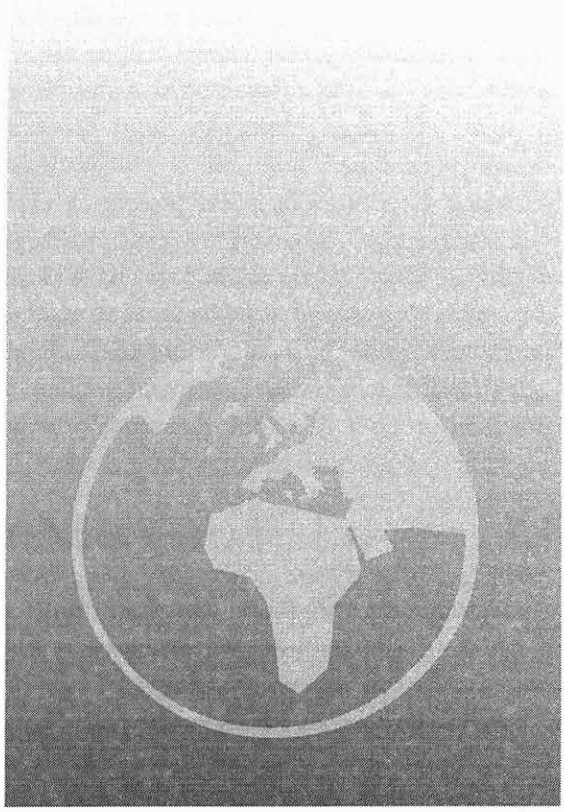

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Német nyelvű könyvek beszerzése három budapesti nagykönyvtárban 1900-1990

KULTURÁLIS VISZONYOK ÉS KÖNYVTÁRI SZEREPOSZTÁS

2. rész: 1945-1990[1]

NIESSEN, James P.
niessen@rci.rutgers.edu

Ez a tanulmány az Országos Széchényi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár (ELTE) és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára német könyvgyarapítását vizsgálja a német-magyar kulturális kapcsolatok és a könyvtárközi együttműködés egyik aspektusaként. Messze túlmenően a könyvtár közvetlen feladatain a gyarapítás eredményeit Magyarország széles társadalmi, bel- és külpolitikai kontextusában igyekezzük megvilágítani. Az első részben[2] megállapítottuk, hogy a 20. század elején főleg a német volt a nemzetközi tudományosság közvetítő nyelve, és egyben a dualizmus kori Magyarország fontos hivatalos és kisebbségi nyelve, elsősorban Budapesten. A két világháború között is a német volt a második, legtöbbek által használt nyelv a már jóval kisebb területű Magyarországon, de már egy nagyrészt vidéki kisebbséghez és egy olyan revizionista, legyőzött idegen hatalomhoz kötődve, melynek tudósait a nemzetközi szervezetek kiközösítették. A költségvetési nehézségek a későbbi időszakban megerősítették az együttműködési törekvéseket Magyarország és Németország, valamint azok könyvtárai között. A magyar központi katalógusban végzett vizsgálatból, amely az 1900. és 1930. évben kiadott német címekre terjedt ki, kiderült, hogy mindkét időszakban az Akadémiai Könyvtár volt a legjobb ezek beszerzését tekintve, és az Egyetemi Könyvtár a második helyet foglalta el.

A németek és a német kultúra Magyarországon 1945 után

Pók Attila szerint három szintje volt a német–magyar kapcsolatoknak 1945 után: Magyarország és az ott élő német kisebbség, a magyar és a német nemzet, valamint Magyarország és a német államok közötti kapcsolatok.[3] E három tényező határozta meg a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

német anyag könyvtári gyarapításának feltételeit abban a korszakban, amely csúcspontját 1960-ban, a harmadik mintavételi évben érte el.

A német kultúra presztízse 1945 után még drámaibb módon hanyatlott, mint a két világháború között. A magyarországi, német identitású kisebbség számának hosszú távon megfigyelhető csökkenése a háború alatt megállt, mivel a magukat németnek vallók politikai előnyöket élvezhettek, és valóban több mint a felével nőtt a népesség, ha ideszámítjuk az 1938-1940-ben visszafoglalt területek lakóit is. Az 1941. évi népszámlálás idején a német anyanyelvű népesség száma 477 057 főt tett ki a Trianon utáni területen, közel ugyanannyit, mint 1930-ban.[4] A német és magyar kormány által kötött egyezmények nyomán a német népcsoport és politikai szervezete, a *Volksbund* egyfajta állam volt az államban. A Volksbund megkönnyítette a német SS-be való toborzást, de igen sok, magát németnek valló magyar állampolgár ellenállt a toborzásnak, s a Volksbund nem tudott a német anyanyelvű kisebbség 40%-ánál többet mozgósítani.[5]

A németek elleni bosszú gyakran erősen érezhető volt, de többnyire opportunista módon jelentkezett, és felerősödött a háború vége felé. A Szovjetunióba kényszermunkára hurcoltak között több volt a magyar, mint a német, de az 1945 februártól induló birtokelkobzás főleg a németek esetében volt kíméletlen, mivel mindazokat sújtotta, akik „A Volksbund tagjai, nemzeti szocialisták, árulók és a nép ellenségei voltak."[6] A győztes szövetségesek – főleg a Szovjetunió – és a magyar kormány saját területén támogatták a németek kitelepítését. A magyar kormány jegyzékei 1945 májusában és júniusában azt közölték a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal, hogy *„azokat a németeket, akik Magyarország ügyét elárulták, és a hitlerizmus szolgálatában állottak, szükséges volna az ország területéről eltávolítani, mert csak ilyen módon lenne biztosítható, hogy többé a német szellem és a német elnyomás ne lehessen úrrá az országon."*[7] A kisgazdák és a kommunisták több nyilatkozatukban is helyeselték a németek kollektív felelősségét és az összes német kitelepítését. Voltak azonban magyarok, köztük *Mindszenty* bíboros és *Bibó István* szociológus, akik ezt ellenezték.[8] 1945 augusztusában a győztes szövetségesek a Potsdami Konferencián kikötötték, hogy a felszabadított országokból a németeket, „vagy egy részét" ki kell telepíteni. A magyar kormány 1945 decemberében ki is adott egy rendeletet, amely szerint mindazokat, akik a legutóbbi népszámlálás során németnek vallották magukat, és „magyarosított nevüket visszaváltoztatták németesre," a Volksbund vagy az SS tagjai voltak, ki kell telepíteni.[9]

A kitelepítés korántsem volt teljes. A magyar hatóságok a gyakorlatban nem fogadták el a kollektív felelősség elvét, mert tudták, sok magyarországi német lojális állampolgár volt, és mert a kollektív felelősség szolgált volna ürügyül a magyarországi szlovák és a jóval nagyobb létszámú, Csehszlovákiában élő magyar kisebbség „kicserélésé"-hez, amit a kormány el szeretett volna kerülni. 163 000 németet így is kitelepítettek 1948 végéig, elsősorban az amerikai zónába eső Délnyugat-Németországba. A történészek becslése szerint a magyarországi németek embervesztesége 254 000 fő volt, vagyis az 1941. évi lakosságszám 53%-a, ideértve a menekülteket, a háború áldozatait és azokat, akik munkatáborokban haltak meg.[10] Ezek szerint a német kisebbség száma 224 000-re csökkent, bár az 1949. évi népszámlálás során mindössze 22 455 személy vallotta magát német anyanyelvűnek. Ez a szám az 1960-as népszámláláskor 51 000-re nőtt. Mind a két kitelepítés utáni számadat azt a következtetést támasztja alá, hogy sokan nem merték megvallani, hogy ehhez az etnikai csoporthoz kötődnek.[11] A tiszalöki munkatáborban lévő németeket csak 1953-ban engedték szabadon.[12]

A háború utáni évek valóban nem teremtettek kedvező légkört a német nyelv, kultúra műveléséhez és a német identitás vállalásához. A tekintélyes, német nyelvű budapesti napilapot, a *Pester Lloyd*ot a háború alatt arra kényszerítették, hogy váljon meg zsidó munkatársaitól, és a szélsőséges német vonalat képviselje; emiatt azután 1945-ben, működésének kilencvenedik évében megszüntették. Az állami ellenőrzés alatt álló tömegtájékoztatás nyíltan vagy burkoltan negatív képet terjesztett a németekről, kétség kívül részben a korábbi német-barátságot ellensúlyozandó.[13] *De jure* a német kisebbség tagjai csak 1950-ben kapták vissza állampolgárságukat, és 1955-ben a Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetségének megalakulása meglehetősen szimbolikusnak volt tekinthető. A német nemzetiségi iskolák működését évekig szüneteltették. A szocialista nemzetiségi politika retorikája ellenére az iskolai és a gazdasági rendszer ösztönözte a nyelvi asszimilációt. Az agrár-kollektivizálás sikeres lezárása (1961) is hozzájárult ehhez a folyamathoz a délmagyarországi sváb települések felmorzsolásával, ahol az itt maradt német nemzetiségi lakosság zöme élt. A negyvenes évek végétől a hatvanas évek végéig

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartó időszakról az egyik nyelvész ezt írta: *„A magyar lett a Magyarországon élő német kisebbség mindennapi nyelve."*[14]

A német ekkor már valóban *idegen* nyelv lett Magyarországon, így a német kiadványok iránti igények elsősorban a német nyelvvel és irodalommal foglalkozó egyetemi képzésben és tudományos kutatásban jelentkeztek. A budapesti egyetem német tanszékének professzorai mindig is vezető szerepet játszottak a német kultúra magyarországi terjesztésében. Az első tanárok a 18. és a 19. században bécsi osztrákok voltak, majd a tanszék ismét Berlin felé kezdett orientálódni a 19. század második felében. *Jakob Bleyer* – 1905 és 1933 között a budapesti tanszéken – egyben a magyarországi német kisebbségnek a politikai vezére is volt. Nem meglepő tehát, hogy az egyetemen a germanisztika – korábban a magyar irodalom és történelem után a legnépszerűbb – szak a háború után megszűnt. Nemcsak a német, hanem az angol és a francia szakot is száműzték az egyetemekről 1949-ben. Az orosz volt a kedvenc idegen nyelv, és az egyetlen, amit a felsőoktatásban tanítottak.[15] A Szegedi Egyetemen alakult ki a második legerősebb germanisztikai képzés, mivel 1945 után előnyt jelentett számukra a főváros távolsága. Vezető germanistájuk, *Halász Előd*, Budapesten végzett 1943-ban. Mindössze huszonnyolc éves volt, amikor 1948-ban kinevezték tanszékvezető professzornak. Megváltoztak a teendői, amikor a német tanszéket 1950-ben Szegeden és Debrecenben is feloszlatták, de 1957-ben a szegedi tanszék újraalakult Halász vezetésével.[16]

A kommunista rezsim uralomra jutása az oktatási rendszer minden szintjére rányomta bélyegét, az ideológiára és a természettudományokra helyezve a hangsúlyt. Sokáig szigorúan szabályozták a nemzetközi kapcsolatokat, a Szovjetuniót tekintve követendő példának – kizárólag a szocialista országokat kezelve partnerként. 1950-ben Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság barátsági, tudományos és műszaki segítségnyújtási egyezményt írtak alá; a magyar egyetemeken 1953-tól ismét megalakultak a német szakok köszönhetően a keletnémet lektoroknak és a csereegyezményeknek. 1959-ben kétoldalú egyezményt írtak alá a kulturális és tudományos együttműködésről, amely a két fővárosban kulturális központok alapítását határozta el.[17]
Az NDK lett a magyar cserediákok egyik népszerű célországa, de azoké a turistáké is, akik 1960 után külföldre tudtak utazni. Az NSZK-ba utazás a hidegháború alatt azért is nehézségekbe ütközött, mert az ott élő elűzött németek politikai megfontolások alapján ellenezték a másik Németországhoz fűződő hivatalos kapcsolatokat. Ezzel szemben az NDK és Magyarország közötti viszony ekkor *„talán a legjobb és legkevésbé erőltetett mind társadalmi, mind kulturális-tudományos viszonylatban"* valamennyi kelet-európai ország közül. Sohasem tanult még annyi magyar diák német egyetemeken, vagy utaztak annyian az NDK-ba, mint akkor.[18] Magyarországon 1960-ig a német irodalom fordítása és kritikai recepciója is elsősorban a korábbi időszak és az NDK íróira korlátozódott.[19]

Amint az első részben láthattuk, 1923 után a német volt a leginkább oktatott idegen nyelv Magyarországon: ekkor már nem volt az ógörög kötelező a gimnáziumban. 1956 után a német ismét teret nyert a még mindig kötelező orosszal szemben, jóllehet ekkor már komoly riválisa támadt, az angol. Egy nyugatnémet hírmagyarázó szerint a német nyelv népszerűsége tükrözte Adenauer kancellár külpolitikájának helyeslését; azonban ennél összetettebb a nyelvtanulás motivációja, hiszen a német nyelv preferenciája valóban hagyományos volt Magyarországon.[20]

Könyvtárak a háború után: cenzúra, ideológia és koordináció

A könyvtárak elővigyázatosságának köszönhetően a háború csak kisebb károkat okozott a Széchényi, az Egyetemi és az Akadémiai Könyvtár gyűjteményében, de az utókor kevésbé volt kegyes más gyűjteményekhez, és drámai módon átalakította a könyvtárak szervezeti struktúráját és a könyvtári rendszer alapelveit.
A magyar ideiglenes kormány 1945 februárjában elrendelte, hogy minden *„fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus kiadványt"* el kell kobozni, és meg kell semmisíteni, akkor is, ha nyilvános és kölcsönkönyvtárakban találhatók. A rendelet végrehajtása érdekében a kormány bizottságot hozott létre ezeknek a kiadványoknak a meghatározására. A kiadványok jegyzékének összeállításába aktívan bekapcsolódott *Mátrai László*, akit a hatóságok februárban kineveztek az Egyetemi Könyvtár igazgatójának.[21]
A fasiszta kiadványok jegyzéke négy füzetben lá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tott napvilágot 1945 –1946-ban, és összesen 4747 címet tartalmazott, köztük közel 2000 könyvet, többnyire magyar nyelvűeket, s egyötödük német nyelvű volt. Ezek a címek zömükben tényleg jobboldaliak és szovjetellenesek voltak. (Egy-egy esetben a későbbi füzetekben a bizottság visszavonta ezt a minősítést azzal a megjegyzéssel, hogy „nem fasiszta".) A bizottság a közelmúlt német könyveinek agresszív kivonását mozdította elő azzal az állításával, hogy bár maga csak azokat az 1933 utáni német kiadványokat sorolja fel, amelyek magyarországi meglétéről tudomása van, de mert az ezekben az években megjelent német kiadványok mind fasiszta szelleműek, ezért az olvasók felhívhatták a hatóságok figyelmét az ilyen *„fasiszta-gyanús külföldi, elsősorban német nyelvű sajtótermék"*-re.[22] Négy könyvtárigazgató beadványban tiltakozott amiatt, hogy a könyvtárukban megjelenő orosz katonák „előttünk ismeretlen" utasítások alapján úgy jártak el, hogy *„fasiszta-gyanúsnak minősíttetett minden 1933 után megjelent németországi és olaszországi tudományos munka. ... Napilap- és folyóiratraktárainkból szinte válogatás nélkül kiemeltetett ezenfelül minden 1920–1944 között megjelent magyar, német és olasz napilap, hetilap és tudományos szakfolyóirat."* Nem maradt fenn nyoma annak, hogy erre a tiltakozásra érdemi választ kaptak volna.[23]

1946 tavaszán a szovjet hatóságok rendkívül nagy nyomást gyakoroltak a könyvtárakra és iskolákra, hogy teljesítsék a kivonásra ítélt kötetek kitűzött mennyiségét. Ennek következtében a tisztogatás jóval túlment a hivatalos listákon: sok tankönyv és idegen nyelvű kiadvány esett áldozatul, és ez közel 800 000 kötetet tett ki 1945–1946-ban. Néhány könyvet helyben égettek el, a többit központi gyűjtőhelyeken zúzták be. A nagykönyvtárak gyűjteményeit sem kímélték. Az OSZK-nak sikerült elérnie, hogy a megsemmisítésre szánt kiadványokból kaphasson gyűjteménye számára egy-egy példányt arra hivatkozva, hogy a magyar és magyar vonatkozású nyomtatványok gyűjtése az ő feladata; megengedték azoknak a publikációknak a megőrzését is, amelyeket a többi budapesti tudományos könyvtárból kiselejteztek, de ahhoz már késő volt, hogy az Egyetemi Könyvtárból és az MTA Könyvtárából kivont könyveket is megmentsék. Az OSZK által kimentett kiadványokból jött létre később a *Zárolt Kiadványok Tára* (ZKT). Úgy tűnik, hogy ez a gyűjtemény – legalábbis 1956 után – elsősorban magyar nyelvű műveket tartalmazott, de 1960-ban már a ZKT könyvgyarapodásának 87%-a idegen nyelvű volt.[24] Egy 1959. évi rendelet kimondta, hogy az MTA Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár és a többi tudományos könyvtár különítse el a „problematikus" anyagot, korlátozza a hozzáférést, és tüntesse fel a katalógusban is, hogy „zárt" anyag. A hatóságok engedélyezték a nyugati tudományos művek beszerzését, csupán a „hírhedten népellenes, szovjetellenes propaganda céljait szolgáló, az ellenforradalmat dicsőítő, propagáló kiadványokat" helyezteték a zárt részlegbe.[25]

A politikai foglyok és emigránsok magángyűjteményeit, a feloszlatott katolikus rendek könyvtárait – nyelvre és tiltott címre való tekintet nélkül – ugyancsak el akarták kobozni. Itt is csak a könyvtárosok közbelépésének, elsősorban az Országos Könyvtári Központnak (OKK) volt köszönhető, hogy több gyűjtemény megmenekült az elpusztulástól. Becslések szerint 3,8 és 4,5 millió kötetre tehető a megmentett könyvek száma, amelyekből sok modern német könyv volt.[26] Azokból a könyvekből, amelyeket nem lehetett megmenteni, egy meghatározhatatlan rész szintén idegen nyelvű volt. Egy korabeli könyvtáros úgy emlékezett vissza, egy hivatalnok azzal „indokolta" az egyik Széchenyi-kastély könyvtárának a megsemmisítését, hogy *„a könyveknek nem volt értékük, hiszen idegen nyelven írottak voltak azok."*[27] Bármennyire is megszenvedték a német kiadványok (is) a gyűjtemények tisztogatását, hangsúlyozni kell, hogy ez az öt-hét évig tartó folyamat elsősorban a magyar nyelvű kiadványokat és közkönyvtárakat sújtotta.[28]

Ezen évek alatt három fontos szervezeti változás következett be a magyar könyvtárügyben: jelentősen bővült a felsőoktatás, az Akadémia 1949-ben a tudományos kutatás központi irányítója lett, és az OSZK-nak a magyar könyvtárügyben betöltött szerepe is kibővült az 1952. évi könyvtári törvény nyomán. A legnyomósabb indok a felsőoktatás kibővítésére – beleértve a felsőoktatási könyvtárakat is – az volt, hogy a természettudományok és a műszaki tudományok oktatását a nemzetgazdaság szolgálatába kellett állítani. Ennek következtében a humán és a társadalomtudományi gyűjteményekre viszonylag kevesebb forrás jutott, noha ezek éppúgy fejlődtek, amikor a gazdaság a háború után helyreállt. Valamennyi gyűjtemény állománya (és a raktárhiánya is) gyorsan gyarapodott, új szakkönyvtárak létesültek, a meglévők bővültek. Az Akadémia rangjának emelkedése könyvtára számára is fellendülést hozott: nemcsak meglévő központi könyvtárával, hanem az újonnan alapított intézeti könyvtárak hálózatával is kellett az akadémikusok igényeit szolgálnia.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az OSZK 1949-ben kikerült a Magyar Nemzeti Múzeum fennhatósága alól és önálló intézmény lett. Három évre rá megszüntették az OKK-t, feladatait az OSZK vette át, közte a külföldi beszerzés és a csere országos összehangolását, valamint az elkobzott és kiselejtezett duplum-könyvek elosztását, 1954-től az OSZK egyik külön részlege, a Könyvelosztó keretében. A könyvtárközi kölcsönzés koordinálásának támogatására az OSZK létrehozta az ország tudományos könyvtárai könyv- és folyóirat-állományának központi cédulakatalógusát. 1960-ban a Könyvelosztó közel 80 000 kötetet szánt 222 könyvtár közötti elosztásra, magyar és külföldi csereanyagnak, s külföldi eladásra. Ezek között sok volt a német könyv. Az éves beszámoló is bizonyítja ezt, amikor leírja, hogy ez a részleg 8 284 könyvet küldött ki az 1750–1850 közötti időszak német irodalmából az NDK-ba, a weimari Herzogin Anna Amalia Bibliothek számára.[29]

1948 után a tudományos könyvtáraknak szembe kellett nézniük a könyvimport drasztikus megszorításával. A nyugati publikációk politikailag gyanússá váltak, a beszerzésükre rendelkezésre álló kevés keményvaluta is gátolta a beszerzésüket. Ritkán lehetett aktuális információkhoz jutni a nyugati kiadványok elérhetőségéről. Ha egy könyvtár rendelni akart egy külföldi könyvet, ehhez 1948-tól a Magyar Tudományos Tanács, később a könyvtárat felügyelő minisztérium, 1957 után pedig a Kultúra Könyv és Hírlap Kereskedelmi Vállalaton belül működő Import Tanácsadó Testület és a Sajtóbehozatali Véleményező Bizottság jóváhagyására volt szükség. A Kultúra volt ezeknek a rendeléseknek az egyetlen lebonyolítója.[30] A Kultúra monopol helyzetben volt szinte a teljes könyv-export és -import területén, valamint a „devizaforint" árfolyama kiszámításával és a magyar vásárlóerő kiterjesztését szolgáló bürokratikus stratégiák kidolgozásával.[31] Az egyetemek német tanszékei a német könyvek hiányával küszködtek, amihez a budapesti tanszék hozzájutott, többnyire az NDK-ból érkezett ajándékba.[32]

A háború után rendezetlenek voltak a nemzetközi cserekapcsolatok. Az ötvenes évek végéig az MTA Könyvtára az Akadémia megnövekedett tekintélye miatt jóval több cserét tudott lebonyolítani, mint valaha, az OSZK is jelentős mértékben helyre tudta állítani kapcsolatait, és az Egyetemi Könyvtárnak is sikerült régi és új cserekapcsolatokat kiépítenie partnereivel a külföldi egyetemeken. A könyvtárak a nyugati cserekapcsolatok révén kompenzálni tudták a keményvaluta hiányát, de nagyon eltérő mértékben fordulhattak ehhez a megoldáshoz. Az OSZK Nemzetközi Csereszolgálata az egész országban koordinálta a cserekapcsolatokat. Az OSZK 1960. évi beszámolója szerint a Csereszolgálathoz beérkezett könyveknek és folyóiratoknak közel a kétharmada származott a többi szocialista országból, és a kiküldött anyagoknak pedig több mint a háromnegyedét küldték oda (ezt az országok közötti kulturális egyezmények is szabályozták). Annyiban előnytelen volt ez a mérleg, hogy a magyar könyvtárak nem határozhattak kellőképpen a fogadott kiadványokról, és csak kis mértékben jutottak devizaigényes anyaghoz. Ez az aránytalanság különösen az OSZK saját cserekapcsolataira vonatkozott. A Könyvelosztó által felajánlott anyag révén a magyar könyvtárak számos régi külföldi dokumentumhoz jutottak hozzá.[33]

Az Egyetemi Könyvtárba érkezett csereanyag kétharmada kapitalista országokból érkezett.[34] Ez a százalékos arány hasonló volt az MTA Könyvtárában is, amely az OSZK Csereszolgálata által fogadott külföldi anyag egynegyedét megkapta. A magyar könyvtárak között az MTA Könyvtárának volt a legnagyobb csereforgalma is: 1960-ban 91 ország 1852 intézményével állt cserekapcsolatban, majdnem háromszor annyival, mint tíz évvel azelőtt. 231 cserepartnerük német nyelvű országokban működött, ennek több mint a fele az NSZK-ban. A szocialista országokkal folytatott cserét baráti segítségként kezelték, és nem számolták ki fillérre, a kapitalista országok esetében azonban pontosan szabályozták egyezményekben a mindkét fél számára előnyös cserét.[35] A könyvek és folyóiratok gyarapodásának összességében a csere – arányát tekintve – az MTA Könyvtára számára sokkal fontosabb volt, mint a másik kettő esetében, ugyanis az MTA Könyvtárában a könyvek 47%-a, a folyóiratoknak pedig a 81%-a származott a cseréből, míg az OSZK-ban ez az arány csak 4%, az Egyetemi Könyvtárban pedig 8%. A köteles példányok adták az OSZK gyarapodásának kétharmadát, míg az Egyetemi Könyvtárban a köteles példányok, az ajándékok és a Könyvelosztótól kapott anyag tette ki a gyarapodásnak valamivel több, mint a felét.[36]

A német nyelvű országokból származó csere és vétel a német gyarapításon belül viszonylagos csökkenést mutat, ha összehasonlítjuk az 1900. és 1930. évi – tanulmányom első részében leírt – helyzettel. Ha a beszerzések nyelvi megoszlását vizsgáljuk, a német

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyelvű könyvek a magyar nyelvűek után a második helyen álltak: a könyvek 12,8%-a az OSZK-ban, az összes dokumentum 16,8%-a az EK-ban (az MTAK statisztikái nem tartalmaznak adatot a német anyagra vonatkozóan).[37] A gyarapodási naplókból vett minták pedig arra utalnak, hogy az MTA Könyvtárának német nyelvű könyvgyarapodása nagyobb arányú volt, mint a másik két könyvtáré.[38] *Kronstein Gábor* korabeli elemzése országos megvilágításba helyezi ezeket az adatokat. A Központi Katalógus 1945–1966. évi idegen nyelvű többespéldányainak a vizsgálata kimutatta, hogy kezdetben az orosz nyelv vezetett, alig megelőzve a németet, 1960 után pedig már előre törőben volt az angol nyelv. (Ideológiai és gazdasági megfontolások magyarázattal szolgálhatnak az orosz kisebb mértékű vezetésére.) Ebben az időszakban pedig a német volt messze a legáltalánosabban elterjedt idegen nyelv a magyar tudósok körében.[39] Az Állami Gorkij Könyvtárat 1956-ban alapították. Eredetileg elsősorban orosz irodalmat gyűjtött, később a szocialista országok irodalmát, még később a világirodalmat, de nem tudományos alapon vagy a teljességre törekedve. 1978-ban az Állami Gorkij Könyvtár a magyarországi nemzetiségek kutatásának országos szakkönyvtára lett.

A külföldi szakirodalom gyarapításának és az elkobzott könyvállomány elosztásának országos koordinációja logikusan összekapcsolódott a magyar könyvtárak egyéb tevékenységeinek a koordinálásával. Egy 1947-es törvénytervezet már körvonalazta a jövőbeli koordinációt. 1949-ben a Magyar Tudományos Tanács elfogadta azt az alapelvet, hogy nem tiltják meg a könyvtáraknak, hogy beszerezzék, amire szükségük van, még ha már másutt meg is vették az adott műveket: *„az egyes könyvtárak esetében azonban meg kell határoznunk a gyűjtés tulajdonképpeni területét és pedig úgy, hogy ezek ne egymásban kapjanak, hanem kiegészítsék egymást és hogy a kutatás egyik területe se maradjon 'gazdátlan'."*[40] Ennek az elvnek a törvényi szabályozása azonban 1956 márciusáig váratott magára. Az 1956. évi törvény kimondta, hogy a könyvtári hálózatoknak kell a helyi koordináció szerveként működniük, beleértve az akadémiai könyvtári hálózatot és azokat az egyetemi könyvtárakat is, amelyek már rendelkeznek hálózattal. Kiegészítő rendeletekkel (1956-ban és 1958-ban) szabályozták a könyvtárak állománygyarapítási feladatait; ezek a feladatok nagymértékben összhangban álltak a meglévő gyakorlattal és gyűjteményi adottságokkal, de kifejezettebbekké váltak: a kommunista állam irányítása és ellenőrzése biztosította megvalósításukat. Továbbra is megmaradt az OSZK hungarika-gyűjtési feladata – beleértve a magyar irodalmat és történelmet –, az Egyetemi Könyvtár a filozófia, a közép- és újkori történelem „országos jellegű szakkönyvtár"-a, az MTA Könyvtára pedig az ókortörténet, a nyelv és irodalom és az orientalisztika „országos jellegű szakkönyvtár"-a lett. Az utóbbi két könyvtár az öt kijelölt „általános gyűjtőkörű országos jellegű tudományos könyvtár" közé is bekerült.[41] A gyűjtőkörök 1967-ig annyiban módosultak, hogy az Egyetemi Könyvtár az újkori történelem és a vallástudomány, az MTA Könyvtár pedig a nyelv- és irodalomtudomány gyarapítását vette át egyetlen, leginkább intenzívebben gyűjtő könyvtárként.[42] Az idegen nyelvű beszerzések szignifikánsan nőttek 1957 után, míg a duplumok száma szemmel láthatóan csökkent.[43] Az erre való törekvést az is mutatja, hogy az 1961 és 1970 között megjelent *Külföldi könyvek országos gyarapodási jegyzéke* csak elvétve mutat többszörös lelőhelyet.

Ezeket a rendeleteket mégsem tudták következetesen végrehajtani, a hatóságoknak az 1956-os forradalom után tanúsított nyilvánvaló kíméletlensége ellenére sem. A végrehajtást gátolta a fogalmak és az illetékesség tisztázatlansága, nemcsak a nagyobb könyvtárak és azok gyűjtőköre között, hanem elsősorban a könyvtári hálózatokon belül. *Sípos Anna Magdolna* elemzése szerint: *„Az 1956-os rendeletet és végrehajtási utasításait a rendkívüli hálózati elv, valamint a könyvtárak ellenőrzésének, felügyeletének túlhangsúlyozása jellemezte. ... Egy könyvtár több hálózat elemét is képezhette, s ráadásul a szakspecifikusság, valamint a gyűjtési szint mélysége erősen átfedéses volt az egyetemi és kutatóintézeti könyvtárak között."*[44] Ezeknek a kérdéseknek a tisztázására a minisztérium konferenciát hívott össze a szegedi egyetemre 1959 decemberében: nyolcvannégy könyvtáros, egyetemi tanár, kormánytisztviselő, az Akadémia, az OSZK, három országos tudományos szakkönyvtár, tizenkét egyetem, öt főiskola és három mezőgazdasági akadémia képviselőjének a részvételével. A publikált konferenciaanyag az üdvözlőbeszédekkel, előadásokkal, a vitában résztvevők rövidített felszólalásaival, a részletes angol és orosz nyelvű kivonatokkal a kor magyar tudományos könyvtárügyének lenyűgöző dokumentuma.[45]

Az alapos felkészülés érdekében a konferencia résztvevői előzetesen egy magyar felsőoktatási köny-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vtárakról, a külföldi egyetemek tanszéki és központi könyvtárai közti viszony problémáiról szóló szakirodalmi szemlét és részletes statisztikai adatokat kaptak kézhez. A szegedi bölcsészettudományi kar dékánja, egyben a német tanszék vezetője, Halász Előd üdvözölte a résztvevőket. Bevallotta, hogy mielőtt elolvasta volna a kapott anyagot, kollégáihoz hasonlóan a tanszéki könyvtárak teljes autonómiájának volt a híve, és fogalma sem volt a központi könyvtárak problémáiról: *„Hogy ez ellentmond az egyetemi könyvtárnak...mint ahogy az előzetes anyagból kihámozhattuk, nem láttuk, nem láthattuk."*[46] A bevezető előadást az ELTE könyvtárának igazgatója, Mátrai László tartotta. Összehasonlítva a magyar egyetemek természettudományos könyvtárainak hatékony szakosodását és együttműködését azzal, amit kevésbé látott kielégítőnek a többi tudományterületen, azokkal a nyugati könyvtártudományi szakírókkal vitázott, akik megkérdőjelezik a társadalomtudományok területén a gyarapítási feladatok racionális megosztásának lehetőségét. Hangsúlyozta, hogy *„A marxista könyvtáros nem lát áthidalhatatlan, principiális különbséget természet- és társadalomtudomány között"*, majd felszólította a résztvevőket, hogy törekedjenek a tudományterületek közötti jobb könyvtári együttműködésre – ugyanazon tudományos megközelítés jótékony hatásával.[47]

A konferencia részvevői tudták, hogy nem szállhatnak szembe Mátrai ideológiai megoldásaival. Bár gyanakodnunk kell – olvasva a hozzászólásokat – és el is kell gondolkoznunk azon, mi maradhatott ki a szövegből, hiszen a szervezeti politika és az ideológia kérdései forogtak kockán. Halász Előd teljesen egyetértett Mátrai javaslataival, de felvetette, hogy a gyakorlatban is megvalósíthatók-e. Bátran kijelentette, hogy az egyetemi könyvtárak ma már nem tekinthetők a tehetség forrásának, mint a múltban, sőt *„az egyetemi könyvtár az intézetek büntető gyarmata lett."*[48] Mátrai egyetemi könyvtárbeli munkatársa, *Tóth András* azt panaszolta, hogy tapasztalatai szerint kudarcot vallott az a célkitűzés, hogy a központi és a tanszéki könyvtárak összehangolják gyarapítási szándékaikat és a gyűjteményeiket.[49] Az Akadémiai Könyvtár igazgatója, *Haraszty Gyula* arról számolt be, hogy tapasztalatai szerint a központi könyvtár számára nehéz az akadémiai intézetekkel való koordináció.[50] Mátrai elvtárs maga is tisztában volt a központi és tanszéki könyvtárak közötti elégtelen kommunikációval. Egy 1962. évi ügyiratban kijelentette, azért nem tudta beküldeni a tanszéki könyvtárak statisztikáját, mivel képtelen volt rávenni a tanszéki könyvtárakat, hogy visszaküldjék a kérdőívet: *„az egyetemi könyvtárak hatósági jogkörrel nem rendelkeznek... . Erre az egyetemek rektorainak van jogköre. ... Ez véleményem szerint a felsőbb szinten megvitatandó kérdések közé tartozik."*[51]

A kortársak frusztráltsága nyilvánvaló ezekben a mondatokban. A decentralizált hálózatokban folytatott állománygyarapítás nehézkesen működött. A feladatok megkettőzése és a gyarapítás decentralizálása nemcsak az egyetemi tanszékek és az akadémiai intézetek tudósainak az igényeit, hanem a központi könyvtárak tárolókapacitásának szűkösségét is érintette, főként az Egyetemi Könyvtárban, ahol ez évtizedek óta egyre nagyobb problémát jelentett. Azokat a könyveket, amelyeket korábban a központi könyvtár vett meg, a tanszékeken és az intézetekben szerezték be. A könyvtári törvény hatására a hálózatok vezetői rendszeresen tanácskoztak állománygyarapítás céljából: a cserében vagy a KEO-tól beszerezhető anyagokból válogatnak, vételről döntenek. Haraszty a szegedi konferencián kijelentette: *„Az egyetemi hálózat és az akadémiai hálózat pl. gyűjtőkörileg nagyon-nagyon közeledik egymáshoz, számtalan átfedési lehetőség, átfedés van. Már bizonyos lépéseket tettünk ennek megszüntetésére; szerzeményezésünk minden alkalommal hálózatok közötti megegyezések, munkatanácskozások formájában egyezteti a beszerzési tervet."* Több éven át, az 1970-es évek elejéig az OSZK, az Akadémia és az Egyetemi Könyvtárak hetente tartottak értekezleteket. A hálózati központok kezében maradó deviza-felhasználás és a csere-kontroll is segítette a koordináció céljait.[52]

A szocialista államhatalom ideológiája eltorzította a könyvtárak mindennapjait. Visszaemlékezéseiben Mátrai László dicséri, hogy a rendeletek kijelölik a gyűjtési feladatokat, pedig ugyanez írta volna elő – egy szerencsére bölcsen mellőzött utasítás szerint –, hogy könyvtárosaival „mint ateista alapkönyvtár" vallásellenes propagandát folytasson a szomszédos ferences templom hívei között.[53] Mátrai bírálja a törvény azon felfogását, miszerint minden egyetemi könyvtárnak nyilvános jellegénél fogva tudománynépszerűsítő, és nemcsak egyetemi feladatokat kell ellátnia.[54] A könyvtárosok rendszeresen beszámoltak a testvéri szocialista országokban tett szakmai látogatásokról. Ezek további adalékokkal szolgálnak arról, milyen jelentős szerepet játszot-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tak az ideológia és a nemzetközi kapcsolatok a magyar könyvtárügyben. A nyugati utakról a levéltárakban kevés beszámoló található; a kevesek egyike egy kormányhivatalnoké (1960 táján), aki egy delegációt vezethetett, de nincs aláírva, dátumozva, és a résztvevők nevét sem tartalmazza. Az ötvenes évek végén szinte évente utaztak könyvtárosok az NDK-ba. Vannak elismerő beszámolók a német könyvtárak személyzetéről, berendezéseiről és finanszírozásáról, de kritikai megjegyzések is akadnak a marxizmusnak a szakkatalógusban való alkalmazásáról[55], könyvtártudományi dokumentációjukról és a hálózati koordináció ottani relatív hiányáról; dicsérik a berlini Állami Könyvtár, a *Staatsbibliothek* nemzetközi csereszolgálatát, és a Művelődésügyi Minisztérium képviselői 1956-ban elhozzák az NDK tudományos könyvtárai állománygyarapítási tervének egy példányát a magyar törvényhozás lehetséges mintájaként.[56]

Az enyhülés és Magyarország Nyugat felé nyitása

Az 1960 utáni magyar politika a testvéri szocialista országokkal való tudományos kapcsolatok elsőrendű fontosságát hangoztatta, de szorgalmazta a kapitalista országokkal folytatott kapcsolatokat is, megfelelő óvatosságot ajánlva a kapitalisták céljai miatt: *„kulturális-ideológiai téren is zavarni, gátolni akarják a szocializmus építését, a kultúra és művészetpártolás ürügyén széles társadalmi kapcsolatokat igyekeznek kiépíteni a magyar szellemi élet ingatag, ellenséges, revizionista elemeivel, kezdeményezéseivel ezek erősítésére törekednek."*[57] Az új gazdasági mechanizmus (1968) megteremtette a feltételeket az NSZK-val folytatott kereskedelem folyamatos fejlesztéséhez és az MSZMP *Tudománypolitikai irányelvek* (1969) érvényre juttatásához, amelyek kimondták: *„elsősorban a nemzetközi tudományos élet eredményeire kell építeni, a külföldi szellemi termékek nagyobb arányú beszerzésére kell törekednie. ... Szorgalmazzuk a kölcsönösen előnyös kapcsolatokat a kapitalista országokkal is."*[58]
Az Akadémiának a „külföldi szellemi termékek" iránti fogékonysága ellenére az állami hatóságok továbbra is éberen őrködtek az ideológiai fellazítás megakadályozása érdekében. A külföldi ösztöndíjak közel kilencven százaléka a szocialista országokba szólt, és a Szovjetunió után az NDK volt a második leggyakoribb célország.[59] 1988-ig a szocialista országok voltak továbbra is a tudományos tanulmányutak leggyakoribb célországai, noha túlsúlyuk 1971-től már csökkent, akkor 71% volt, és az összes országot tekintve a természettudományos kutatók voltak túlsúlyban az adott időszakban.[60] A tudományos egyezményekről az NSZK-val folytatott tárgyalások során a magyar hatóságok maximálni próbálták – gazdasági és ideológiai okból – a saját természettudományos és műszaki kontingensüket, míg az NSZK és a többi nyugati ország inkább társadalomkutatókat akart Magyarországra küldeni. Az NSZK kulturális külpolitikája nem a propagandát, vagy a német nyelv és kultúra propagálását tűzte ki célul, hanem a kölcsönös megértést, külön hangsúlyozva a kelet-európai országokkal való cserekapcsolatok felújítását és a tudományos együttműködést.[61] Egyébként nyugodtan kijelenthetjük, hogy ez a megközelítés így is a keleti tömb ideológiájának a fellazítását célozta.

Idővel bizonyos versengés alakult ki Ausztria, az NDK és az NSZK között a német nyelv és kultúra támogatása terén; a már 1950-ben jelentkező NDK mellé Ausztria csatlakozott. A nyugati országok külügyminiszterei közül elsőként, 1962-ben az osztrák *Bruno Kreisky* tett hivatalos látogatást Budapesten, és a következő évben már megnyitották az 1945 óta nem működő bécsi *Collegium Hungaricumot*. A magyar tudósoknak az 1963-as prágai Kafka-konferencián és a Nemzetközi Lenau-Társaság 1964-ben indult kongresszusain való részvétele és a magyar történészeknek az Osztrák-Magyar Monarchiáról alkotott árnyaltabb értékelése is segítette a germanisztika legitimációját. Az NSZK parlamentje, a Bundestag 1963-ban beszámolót kért a kormánytól a kulturális külpolitikáról. A négy évvel később benyújtott jelentés több módszert ajánlott a német kultúra támogatására, beleértve a könyvterjesztést is.[62] Az 1960-ban alapított *NDK Kulturális és Információs Centrum* és az *Egyetemi Germanisztika Kétoldalú NDK-MNK Bizottsága* támogatta a lektorokat és a germanisztika magyarországi művelését. Az NDK Centrum prominens helyre, a budapesti Deák térre került 1982-ben, és kilenc évkönyvet adott ki a magyarországi germanisztikáról. Az NDK-ba szóló ösztöndíjak (az óvodásoktól a nagyobb diákokig bezárólag) soha nem látott méreteket öltöttek ebben az időszakban.[63] Az államférfiak számos kölcsönös látogatása, az 1968-ban alapított osztrák-magyar gazdasági együttműködés és az 1969. évi tudományos és műszaki egyezmény jegyében új „K. und K." (Kreisky und Kádár) korszak kezdődött; megnyíltak a ka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

puk a turistaforgalom, a film-, irodalmi és muzeális rendezvények előtt. 1979-ben az ELTE és a JATE könyvajándékot kapott Ausztriától. Az osztrák kormány a követségen Osztrák Kulturális Intézetet hozott létre, és 1980-tól már Ausztria is küldött német anyanyelvű lektorokat Magyarországra.[64]

A három ország versengése kedvezően hatott a német kultúra magyarországi helyzetére: a német továbbra is a legnépszerűbb idegen nyelv maradt az állami nyelvvizsgát tevők, a TIT-tanfolyamok hallgatói és a diákok körében egyaránt, míg az angol a nyolcvanas években háttérbe nem szorította.[65] Az NSZK kormánya 1985. évi jelentésében beismerte a Bundestag előtt, hogy Ausztria és az NDK nemcsak a múltban tett többet Kelet-Európában a német nyelv terjesztéséért, mint ők, hanem jelenleg is.[66]

Az NSZK gazdasági és diplomáciai erejéből, valamint a német kultúrában betöltött vezető szerepéből következett, hogy idővel túlszárnyalja a többi német nyelvű országot a magyarországi német kultúra támogatásában. A magyar hatóságok komoly erőfeszítéseket tettek az NSZK-val folytatott tudományos együttműködés bővítéséért, miután 1973-ban a két ország között helyreállt a diplomáciai viszony. Ennek a fejlődésnek fontosabb állomásai: a kulturális együttműködési egyezmény aláírása (1977-ben), az ELTE és a Hamburgi Egyetem közötti partnerségi egyezmény (1980-ban)[67] és egy titkos határozat aláírása (1982-ben) – az utóbbi kimondta, *„hogy a Magyarország és az NSZK közötti tudományos és műszaki kapcsolatok továbbfejlesztése megfelel politikai, tudományos és gazdasági érdekeinknek."*, majd az NSZK-Magyar Vegyesbizottságnak a kulturális együttműködésről tartott ülései (1981., 1983., 1986. és 1987.), a két országban tett hivatalos látogatások, az egyetemek közötti kapcsolatok és a régió (Románia és Jugoszlávia után) harmadik *Goethe Intézetének* a megnyitása (1988-ban).[68]

A Helsinki Konferencia 1975-ben kiadott záróokmánya az emberi jogok támogatásával komoly lökést adott a kulturális kapcsolatok fejlődésének. Addig is – de Helsinki után még inkább – tudatos intézkedésekre jelentkezett igény, hogy fellépjenek a nemzetiségek asszimilációja ellen. Ekkor nyert teret az a felfogás, hogy a nemzetiségek hídszerepet játszhatnak az anyaországhoz. Új német iskolák és könyvtárak alakultak, megindult a nyelvoktatás, tanárokat képeztek az NDK segítségével, nőtt a Magyarországi Németek Szövetségének tekintélye. Szóba került az is, hogy a népszámlálások során a magyarországi kisebbségek számát alábecsülték, ezért új statisztikai módszerek alkalmazására van szükség, amelyektől valósabb adatok remélhetők.[69]

A Közép-Európáról folytatott vitákból kitűnik, hogy ebben az időszakban intenzívebbé váltak a kétoldalú kapcsolatok. *Konrád György* két évet töltött Nyugat-Berlinben egy német tudományos ösztöndíj jóvoltából és vezető szószólója volt 1983-tól Közép-Európának, a Kelet és a Nyugat közötti régiónak. Azt írta: *„Közép-Európa eszméje – per definitionem – blokk-transzcendens. Mesterséges valóságnak tekinti a tömbhatárt abban a meggyőződésben, hogy a közép-európai belső, társadalmi folyamatok egymás felé orientálódnak."* Majd másutt: *„Unter Mitteleuropa verstehe ich jenen Raum, der sich am ehesten reibt am Eisernen Vorhang, der am ehesten unter der geopolitischen Teilung Europas zu leiden hat. Unter Mitteleuropa verstehe ich vor allem Ost-Mitteleuropa sowie Österreich und die beiden deutschen Staaten."*, vagyis *„Közép-Európa az a térség, amelynek a legjobban fáj a vasfüggöny, amely a leginkább megszenvedi Európa geopolitikai kettéosztását. Közép-Európa alatt főleg Közép- Kelet-Európát, Ausztriát és a két német államot értem."*[70] Konrád és más magyar szerzők jellemző módon kerülni szokták a *Mitteleuropa* fogalom használatát, amikor Közép-Európáról beszéltek, mert ez összekapcsolódott azzal az imperialista német javaslattal, amelyet *Friedrich Naumann* fogalmazott meg 1915-ben. Nem tulajdonítottak jelentőséget Naumann azon állításának sem, hogy a német lesz az általa javasolt regionális konföderáció *lingua francája*. A Mitteleurópáról folytatott élénk vita, amit Kundera és Konrád provokált ki az NSZK-ban, nem foglalkozott sem a nyelvvel, sem a konföderáció eszméjével, hanem csak Európa egyik új, semleges hatalmi tömbjének a lehetőségével.[71] Emiatt volt erősebb a Mitteleuropa-eszme támogatottsága az NSZK szocialista ellenzékének részéről, mint a kormányoldalon.

A németek 1946–1947. évi kitelepítése a német-magyar kapcsolatoknak nagyon érzékeny pontja volt. A kitelepítések német dokumentumai, melyeket az Elűzöttek, Menekültek és Háborús Áldozatok Szövetségi Minisztériuma adott ki 1956-ban[72], hivatkozási alapot jelentettek mind a kitelepített németek és a magyar kormány más bírálói számára, mind a *Müncheni Magyar Intézet (MMI)* megalapításához (1962). A kitelepítések dokumentumai és az MMI kiadványai a magyar könyvtárak *zárt* gyűjteményeibe kerültek, és ürügyként szolgáltak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a kormánypropaganda számára, hogy revansizmussal vádolhassa a német hatóságokat. Valójában a legtöbb német történész – és a kormány is – elutasította a náci múltat és a nacionalista hagyományt. Ez volt az oka, hogy az idősebb német történész-nemzedék egyik képviselőjének a kitelepítések történetének újraértékelésére tett javaslata nagy felzúdulást keltett az NSZK-ban. *Andreas Hillgruber*nek a zsidó holokausztot és a németek Kelet-Közép-Európából való kitelepítését párhuzamba állító történeti munkája volt 1986-ban[73] az egyik központi eseménye az ún. történészvitának (*Historikerstreit)*, ami nemcsak a tudományos folyóiratokat, hanem a tömegtájékoztatást is elárasztotta. Hillgruber bírálói szerint a szerző a holokauszt és a kitelepítések egybemosásával morális szempontból egyenlőségjelet tett a két esemény között. A Hillgruberrel folytatott vita eredményei között megemlítendő a tübingeni egyetemen a magyarországi németek történetével foglalkozó kutatóintézet megalapítása (1987-ben), és a kitelepítésekről elkészült új magyar történeti feldolgozás (1988-ban).[74]
A német-magyar diplomácia és a tudományos viták előkészítették a talajt ahhoz, hogy 1989-ben Magyarország sajátos módon járuljon hozzá a berlini fal leomlásához. Az osztrák-magyar határon *Habsburg Ottó* augusztusban rendezett „páneurópai piknik"-je mágnesként vonzotta a kelet-német turistákat, amint megnyílt a határ. Konrád prognózisa beigazolódott: Európa kettéosztottsága Németországot és Magyarországot egyaránt a változásban tette érdekeltté, pedig a vasfüggöny lebontása és Németország újraegyesítése a Közép-Európa, az alternatív európai régió eszméjének a gyors hanyatlását eredményezte.

A rendszerváltás Magyarországon olyan új kormányt hozott, amely még inkább németbarát volt, mint elődei. A nemzetközi megfigyelők – nem csak a németek – arról számoltak be, hogy 1990 után fellendülés tapasztalható a német nyelv és kultúra terén egész Közép-Kelet-Európában, beleértve Magyarországot is.[75] Német kiadók (a Bertelsmann és a Springer), a Goethe Intézet és különböző német politikai alapítványok aktivizálódtak a média, a kulturális cserekapcsolatok és a politika terén.[76] A német tanszékek tanárainak kinevezése, az itt tanulható ismeretek kínálata és a felvettek száma új csúcsokat ért el a magyar felsőoktatásban, amikor az addig kötelező orosz nyelv tanulását eltörölték. Az ELTE német tanszéke 1991–1992-ben *Germanisztikai Intézet*té alakult hat részleggel.[77] 2001. márciusában az MTA elnöke, *Glatz Ferenc* a német tanárok nemzetközi kongresszusán Budapesten kijelentette, hogy *„Kelet-Közép-Európa népei számára a német nyelv a 21. század lokális lingua francája"*, és hogy az itt maradt német népesség és a német-tanárok közössége *„az egyik pillére lehet ennek a megújuló kelet-európai német kultúrának.."*[78] A budapesti Goethe Intézet könyvtára a beiratkozott olvasók számára az NSZK tudományos könyvtáraiból biztosított könyveket könyvtárközi kölcsönzés keretében; ez nagyon népszerű volt gyorsasága miatt, és mert a kért anyag zöme nem volt elérhető a magyarországi könyvtárakban.[79] Az egykori Pester Lloyd című hetilapot *Neuer Pester Lloyd* néven 1994-ben újraalapították.

Az angol nyelv világméretű elterjedése erős konkurenciát jelentett a német nyelv számára. A tudományok terén *„faculty club culture"*-ként emlegetik a politikai korrektség fogalomkészletét (emberi jogok, feminizmus, környezetvédelem, multikulturalizmus)[80], amelynek két megtestesítője Magyarországon a Soros Alapítvány és az angol nyelvű Közép-Európai Egyetem (Central European University) lett. Az alapítvány 1984 óta van jelen Magyarországon, míg a CEU, amelyet Prágában alapítottak 1991-ben, 1992-ben tette át központját Budapestre. Mellettük az *Europa Institut Budapest*, amelyet Glatz Ferenc hozott létre részint német alapítványok támogatásával 1990-ben, és melynek hivatalos nyelve a német lett, valamint a német nyelvű *Andrássy Egyetem* (alapítva 2002-ben), csak szerény és kevésbé befolyásos intézmények.

Könyvtári jogszabályok és az állománygyarapítás a rendszerváltás előtt

Az 1952-es könyvtári törvénnyel intézményesített központi könyvtári funkciókat és az állománygyarapítás hálózati méretű koordinációját kijelölő 1956. évi törvényerejű rendelet szabta meg a könyvtári tevékenységek kereteit az elkövetkező évtizedben.
Az 1970-es években az OSZK-ban működő Könyvelosztó a *Fölöspéldány Központ* nevet kapta. Az itt megmaradt tudományos könyvanyag a továbbiakban is (eladásuk révén) a Kultúra Vállalat devizaszerzésének egyik forrása maradt. (A szerző munkahelye, a Rutgers University könyvtára is élt ezzel a lehetőséggel az 1960-as évek végén.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kooperatív gyűjtőköri szabályzat nem volt képes azt a megtakarítást elérni és a duplum-beszerzéseket kiküszöbölni, amit hívei tőle reméltek. Ebben jórészt az érintett könyvtárak rivális érdekei és a nemkívánatos másodpéldányok meghatározásának a lehetetlensége volt a hibás, és a gyakorlatban jelentősen gyengült a szabályozás.

Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács (OKDT) 1967. júliusi ülésére készült előterjesztés szerint az 1956-os koncepció, amely átfogó gyűjteményt akart létrehozni egy-egy tudományterületen, és a könyvtáraknak az adott szakterületen betöltött helyét akarta kijelölni, ekkor „már meghaladott" volt. Ehelyett új szabályozást javasoltak, amely kijelöli majd a tudományos könyvtárak *„országos gyűjtési kötelezettségeit, ... amelyek révén biztosítható a külföldi szakirodalomnak a magyar tudomány, a termelés és a művelődés igényeinek megfelelő beszerzése."*[81] Az így létrejött jogszabály, amely 1968-ban lépett hatályba, a hálózati együttműködést vezette be az egyes szakkönyvtárak primátusa helyett, és a meglehetősen mechanikus „hálózat" fogalmát a „kooperációs kör"-rel helyettesítette.[82] Még ezt a szabályozást is gyengítették egy harmadik rendelettel: 1978-ban „a kooperáció önkéntessége vált alapelvvé." Az 1987-ban megjelent új gyűjtőköri kódexben csak a könyvtárak száma gyarapodott jelentősen, és nem az állománygyarapítást szolgálta, hanem a könyvtárközi kölcsönzést intéző könyvtárosok tájékozódási eszköze volt.[83]

Az OSZK, az MTA Könyvtára és az Egyetemi Könyvtár állománygyarapítási részlegei vezetőinek heti értekezleteit a 1970-es évek elején már nem tartották meg.[84] A könyvtárak többnyire ellátták a kijelölt gyűjtési feladatokat, de önkéntes alapon. A kooperáció leginkább és legfolyamatosabban a bibliográfiai információk folyamatos megosztásában és a könyvtárközi kölcsönzésben nyilvánult meg.
Elegendő raktári férőhely és megfelelő beszerzési keretek hiányában a könyvtárak sokszor lemondtak formális gyűjtési feladataikról, és szélesebb szakterületi hálózatuk könyvtáraira támaszkodtak. A rendelkezésre álló deviza sohasem volt, még távolról sem elegendő a tudományterület irodalmának átfogó gyűjtésére a kijelölt könyvtárakban. A helyhiány különösen az Egyetemi Könyvtár esetében volt krónikus; az OSZK-ban és az MTA Könyvtárában is komoly gondokat okozott, de egyelőre megoldódott, amikor új épületbe költöztek (1985-ben, illetve 1988-ban). Létezett egy hivatalos követelmény, hogy a hálózati központok (az Egyetemi Könyvtár az ELTE kari és tanszéki könyvtárai, az MTA Könyvtára pedig az intézeti könyvtárak számára) koordinálják a devizás beszerzéseket és a cserét, továbbá hogy a központi katalógusban kezeljék a tagkönyvtárak állományadatait. Az MTA Könyvtára legalábbis koordinálta az állománygyarapítást ezeken a területeken, és azt jelentették 1966-ban, hogy *„átfedések csak az alapvető kézikönyvek esetében mutatkoznak, valamint ott, ahol egy-egy intézet kutatási profilja nem egyértelműen tisztázott."*[85] Ilyen koordináció nem volt tapasztalható az egyetemi könyvtári hálózatban. 1986-ban a szerzeményi osztály vezetője levelében azt kérte a Könyvértékesítő Vállalattól, hogy csak a központi könyvtár jóváhagyásával rendelkező tanszéki könyvtári rendeléseket teljesítse, a jóvá nem hagyottakat ne.[86] Egyik esetben sem tartalmazta a központi könyvtár katalógusa a tagkönyvtárak állományadatait; erre csak az elmúlt években került sor az Egyetemi Könyvtár online katalógusa révén, az MTA Könyvtára esetében ekkor sem, mivel az intézeti könyvtárakkal való kapcsolatát az 1994. évi akadémiai törvény lazította. Emiatt az MTA Könyvtár és az intézeti könyvtárak kapcsolata csak informális, egymástól függetlenül gyarapítanak.[87] Ezzel szemben az Egyetemi Könyvtár 1996-ban létrehozott egy olyan hálózati központot, amely szakmai felügyeletet gyakorol az egyetem 119 könyvtára felett.[88] Mindhárom könyvtár részt vesz az Országos Dokumentumellátó Rendszerben (ODR), amely 1998-ban jött létre.

A magyar gazdaság rendszerváltás előtti és utáni nehézségei miatt a könyvtári gyarapítási keretek szűkösek maradtak, amit tovább súlyosbított a könyvtári dokumentumok áremelkedése. Valamennyi könyvtár arra kényszerült, hogy folyóirat-előfizetéseinek lemondásával és a csere csökkentésével legyen úrrá ezeken a nehézségeken.[89] Az ezredfordulón az MTA Könyvtára már csak 1022 intézménnyel állt cserekapcsolatban az 1960. évi 1852-vel szemben. Nem állnak rendelkezésre összehasonlító adatok a többi könyvtár esetében, de úgy tűnik, hogy csökkent a csere viszonylagos fontossága, összhangban a nemzetközi tendenciákkal. Az OSZK-ban megszűnt az önálló Nemzetközi Csereszolgálat. A gyarapodási naplókból származó 1990. évi minta a német címek tekintetében a huszadik századi négy mintavételi esztendő legalacsonyabb százalékos értékét mutatja.[90] Szerencsés módon ajándékok révén sikerült a külföldi gyarapítás visszaesését részben kompenzálni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az NSZK külügyminisztériumának 1967. évi parlamenti beszámolója a német nyelv művelését támogató módszerként kiemelte a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (DFG) és *az Inter Nationes* könyvajándékozásait. A DFG 1990. évi könyvajándékaiban Magyarország azon tíz ország között szerepelt, akik a legnagyobb értékben – 35 000 és 75 000 márka között – kaptak könyveket.[91] Az ELTE tanszéki könyvtárai a Soros és a Sabre Alapítványtól kapott ajándékokról számoltak be 1987-ben és 1988-ban.[92] Az OSZK 1990 tételt vásárolt a Soros Alapítvány 13 000 dolláros és még többet a Volkswagen Alapítvány 200 000 márkás adományából.[93] Ez az adomány az MTA Könyvtára esetében 100 000 márka értékű volt. Számos tudományos szakkönyvtár részesült a Volkswagen Alapítvány adományából, és a duplumbeszerzések kiszűrése érdekében többször egyeztettek is egymással.[94] 1994-ben a Német Tudományos és Kutatási Minisztériumtól az MTA Könyvtára 140 000 márkás könyvadomány-keretet kapott; ebből 25 kiadótól 1323 címet szereztek be.[95] Az Egyetemi Könyvtár is részt vett az akcióban.

A könyvtárak állománya és a tudomány nyelve

A következőkben a statisztikai vizsgálat elemzése következik. Egyúttal e felmérés viszonylagosságát is szeretném hangsúlyozni. A mintául szolgáló tételek nem tekinthetők tudományos mintavételnek, s az

	OSZK		Egyetemi Könyvtár		MTA Könyvtár	
megjelenési év	Pont ez a kiadás	Bármely kiadás	Pont ez a kiadás	Bármely kiadás	Pont ez a kiadás	Bármely kiadás
1900						
Humán tudomány	23%	80-ból 28	31	43	38	53
Természettud.	0%	18-ból 6	39	50	18	18
Társadalom tudomány	0%	2-ből 0	50	50	0	0
ÖSSZESEN:	**15%**	**100-ból 23%**	**33%**	**44%**	**33%**	**45%**
1930						
Humán tudomány	27%	88-ból 38	19	35	32	41
Természettud.	0%	9-ből 0	22	22	22	56
Társadalom tudomány	0%	3-ból 0	33	67	33	33
ÖSSZESEN:	**24%**	**100-ból 33%**	**20%**	**36%**	**31%**	**42%**
1960						
Humán tudomány	6%	90-ből 13	36	48	35	54
Természettud.	0%	5-ből 0	40	60	20	80
Társadalom tudomány	40%	5-ből 40	60	60	60	60
ÖSSZESEN:	**10%**	**100-ból 14%**	**37%**	**49%**	**36%**	**56%**
1990						
Humán tudomány	0%	98-ból 0	4	4	20	21
Természettud.						
Társadalom tudomány	0%	2-ből 0	50	50	50	50
ÖSSZESEN:	**0%**	**100-ból 0%**	**5%**	**5%**	**21%**	**22%**

1. táblázat

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

eredmények legfeljebb egy-egy támpontot adhatnak a forrásokból leszűrhető fejleményekről. Ahogy tanulmányom első részében leírtam, egy-egy kiadási évhez 100 német nyelvű könyvtételt töltöttem le az OCLC WorldCatból.[96] A mintaként választott négy év (1900, 1930, 1960, 1990) eredményei az *1. táblázat*ban olvashatók. (Kézenfekvő, hogy az OSZK-ban lévő országos központi katalógusban található jelenlegi állomány statisztikai adatai visszamenőleges gyarapítást is mutatnak a szocialista éra alatt a Könyvelosztótól és a Fölöspéldány Központtól beszerzett könyvanyag miatt.)

A táblázat szerint az 1945 utáni korszakra az jellemző, hogy az MTA Könyvtára rendelkezik az előző korszakhoz hasonlóan továbbra is a legjobb állománnyal. Meglepő kivételt képez azonban az 1960-ban megjelent kiadványok esetében a „mű bármely kiadása" magas százalékaránya. A különbség azonban csekély, és talán az OSZK Fölöspéldány Központjából kapott könyveknek tudható be. Mind az MTA Könyvtára, mind az Egyetemi Könyvtár jobb eredményt mutatott fel 1960-ban, mint 1930-ban. Valószínű, hogy az MTA Könyvtára viszonylag jó 1990. évi anyaga a Volkswagen Alapítványtól kapott adománynak köszönhető.
A beszerzés decentralizációs trendje az ELTE és az Akadémia könyvtáraiban azt sejteti, hogy a központi könyvtárból hiányzó tételek sokszor megvoltak az egyetemi és akadémiai hálózatban. A központi katalógusban (KC) keresve alkalmanként az MTA Irodalomtudományi és a Történettudományi Intézetének könyvtárából, valamint az ELTE kari és tanszéki könyvtáraiból bejelentett példányokat találtam, de nem végeztem szisztematikus keresést a hálózat könyvtáraiban.

Az egyes tudományos diszciplínák a négy mintaév könyveit tekintve ugyanolyan arányúak, mint az OCLC tagkönyvtárakban leggyakrabban megtalálható német szakirodalom esetében. A mintavétel azt is mutatja, hogy a három vizsgált könyvtár országos szinten a német nyelvű humaniórákban rendelkezett a legerősebb gyűjteménnyel, míg a természet- és társadalomtudományi szakirodalmat elsősorban más könyvtárak gyűjtötték a későbbi években. A német irodalom és irodalomtörténet volt az egyetlen széles körben megtalálható kategória, nem csupán egyetlen témakörként, hanem kiindulópontként is más szakterületek német nyelvű anyagához. (A német után a gyűjtés mélységét tekintve a történelem és a vallástudomány állt a második helyen.)

Az a tény, hogy a huszadik század elején az OCLC tagkönyvtáraiban széles körben lelhető fel a nem humán-témájú német irodalom, értékes adalékul szolgál a tudománytörténet eme korszakához, amikor is a német volt a legtöbb diszciplínában a tudomány nemzetközi nyelve. A huszadik század első két évtizedében több természettudományos cikk jelent meg német, mint angol nyelven, elsősorban a kémia és a fizika területén.
A német tudomány nemzetközi vezető szerepének a csökkenését figyelhetjük meg a huszadik század folyamán, ami több fejleménynek is betudható. 1914-ben kilencvenhárom német értelmiségi támogatta Belgium lerohanását egy hírhedtté vált felhívás aláírásával, és a tudósok szerepet játszottak a mérges gázok első világháborús alkalmazásában; a háború után a franciák kezdeményezésére kizárták a német tudósokat a nemzetközi szervezetekből; 1936-ig a nácik 1617 egyetemi tanárt elűztek Németországból. Minthogy az 1617 tudósból 1160 angol nyelvű országokba emigrált, ez hozzájárult az angol nyelvű tudományos közlemények dominanciájának a megerősödéséhez. Ez a trend a háború utáni években is folytatódott és tovább erősödött.[97]
A tanulmányban felsorolt történelmi okok miatt a német nyelv és a német nyelvű tudományos eredmények továbbra is befolyást gyakoroltak Magyarországon, míg más országokban visszaesett –, illetve bizonyos késéssel hanyatlott. Ezzel szemben az Egyesült Államokban évek óta a német idegen nyelvként (*Deutsch als Fremdsprache)* megőrizte, és jelenleg is őrzi harmadik helyét a tanult idegen nyelvek között egy olyan országban, ahol az állami középiskolák (9-12. osztályos) tanulóinak kevesebb mint a 44%-a, a főiskolásoknak és az egyetemi hallgatóknak 8%-a tanul idegen nyelvet.[98] Jóval kisebb az igény, az érdeklődés az idegen nyelvek tanulása iránt, mint Európában, a spanyol és a francia pedig megelőzi a németet.[99] Magyarországon különbséget kell tennünk a kötelező, de népszerűtlen orosz nyelv és a felnőtt nyelvtanulók által választott idegen nyelv között. 1975-ig a német volt az a nyelv, amiből leginkább nyelvvizsgát tettek, de azután az angol tört előre.[100] 1975 ugyanis az az esztendő, amikor az angol nyelvű tudományos és egyéb publikálás a leggyakoribb idegen nyelvként Magyarországon felváltotta a németet. Miután 1990-ben megszűnt a felsőoktatásban a kötelező orosz tanulás, sokkal több diák vette fel az angol szakot, mint a németet. Ez a választás jól reprezentálja, hogyan ítélik meg az angol nyelv jelenlegi és jövőbeli fontosságát; ez a folya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mat a nyugat-európai országokban már jóval korábban végbement.[101]

Az angol és a német beszerzések hozzávetőleges összehasonlítása a három általunk vizsgált könyvtárban azt mutatja, hogy a német nyelv 1960-ban magától értetődő preferenciája még 1990-ben is megmaradt. A meglévő mutatók alapján – a német- és angol nyelvű országokkal folytatott cserét vagy az onnan beérkezett könyvek nyelvét tekintve – nagyjából ugyanerre a következtetésre juthatunk. Várható az is, hogy az angoltanulás és az angol nyelvű szakirodalom gyarapításának viszonylagos preferenciája csak növekedni fog.

A következő, kissé elnagyolt összehasonlítás is azt mutatja *(2. táblázat)*, hogy az OSZK és az MTA Könyvtára esetében a német nyelvű gyarapodás magasabb volt, mint az angol:

Az OSZK beszerzett kötetei[102] 1990-ben		**Az MTAK csere-intézményei[103] 2002-ben**	
német nyelvű	angol nyelvű országok	német nyelvű	angol nyelvű országok
952	599	167	146

Az OSZK és az MTAK cseréi 1960-ban német és angol nyelvű országokkal

3201	1668[104]	231	295[105]

Az Egyetemi Könyvtár 1960. évi beszámolójában nyelvi összehasonlítás is szerepel[106]:

német nyelvű kiadványok	angol nyelvű kiadványok
2602	1462

(A német nyelvű országok: Ausztria, NDK, NSZK; az angol nyelvű országok: Ausztrália, Kanada, Nagy-Britannia, USA).

2. táblázat

Befejezésül az állományról a szakterületi gyűjteményekkel kapcsolatban szerzett információinkat, a feladatkörök elhatárolásának bizonyítása szempontjából is megvizsgálhatjuk. Amint ebben a tanulmányban láthattuk, a könyvtárakban a gyűjtőköri feladatok inkább tárgykörök, mintsem nyelvek szerint alakultak. Mindhárom könyvtár elsősorban a humán és (kisebb mértékben) a társadalomtudományokat gyűjtötte a század folyamán, noha az Egyetemi Könyvtár és az MTA Könyvtára 1945 előtt a természettudományokra is figyelmet fordított. Az OSZK igyekezett teljes körűen gyűjteni az összes, Magyarországgal kapcsolatos publikációt, míg az 1956. évi könyvtári törvény és az azt követő jogszabályok széles gyűjtési feladatokat róttak az Egyetemi Könyvtárra a vallástudomány, a középkori és az újkori történelem terén, az MTA Könyvtárára pedig az ókortörténet, a klasszika-filológia, valamint a nyelv- és irodalomtudomány gyűjtését bízta. Az állományadatok vizsgálata azt mutatja, hogy az MTA Könyvtára csak az utóbbi két területen tudott kiemelkedőbb gyűjteményt létrehozni szakkönyvtárként, mint az Egyetemi Könyvtár és az OSZK. Az Egyetemi Könyvtár történeti gyűjteményrészeinek az MTA Könyvtáréival szembeni fölénye azt jelzi, hogy komolyan vette gyűjtőköri feladatát, noha elégtelen raktári kapacitással küszködött. Az MTA Könyvtár fölénye a nyelv- és irodalomtudományban, míg az Egyetemi Könyvtáré a filozófia, lélektan és vallástudomány szakokban volt igencsak gyenge és viszonylagos 1960-ban.

A *3. táblázat*ban látható eredményekből adódó következtetések *(ld. a következő oldalon)* tükrözik azokat a tanulmányunkban leírt körülményeket, amelyek akadályozták a gyűjtőköri előírások megvalósítását. Az 1960-ban elért eredmények imponálóak, ha figyelembe vesszük a devizaigényes könyvimport gazdasági és ideológiai akadályait, míg a gyengébb, 1990. évi eredmények inkább gazdasági, mintsem ideológiai eredetűek. Ha a szakkönyvtárak részben eleget is tettek gyűjtőköri feladataiknak, ezt annak is tulajdoníthatjuk, hogy a német nyelvű szakirodalom iránt jóval tovább volt igény Magyarországon, mint az angol nyelvű országokban. A német nyelvű szakirodalom iránti igény nemzetközileg hanyatlott, de ez a hanyatlás Magyarországon az ismert társadalmi és politikai körülmények következtében késéssel játszódott le.

1960-ban sem rendelkeztek a szakkönyvtárak a gyűjtőköri előírásoknak megfelelő lehetőségekkel, sem a vétel, sem a csere terén. Tóth András 1964-ben arra figyelmeztetett, hogy egy-egy nagy szakkönyvtárnak sokkal több költségvetés kellene, mint amennyi valójában rendelkezésre áll. Azt is szóvá tette, hogy az MTAK és az EK szakterületi gyűjtési fela-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	OSZK		Egyetemi Könyvtár		MTA Könyvtár	
megjelenési év	Pont ez a kiadás	Bármely kiadás	Pont ez a kiadás	Bármely kiadás	Pont ez a kiadás	Bármely kiadás
Középkori és Újkori Történet (szakkönyvtára: EK) [107]						
1900	25%	8-ból 33	25%	42%	50%	75%
1930	43%	7-ből 43	29%	29%	43%	44%
1960	13%	8-ból 25	63%	88%	13%	50%
1990	0%	9-ből 0%	11%	11%	11%	11%
Nyelv- és Irodalomtudomány (szakkönyvtára: MTAK)						
1900	22%	37-ből 35	43%	57%	32%	54%
1930	24%	50-ből 38	18%	38%	34%	46%
1960	14%	35-ből 23	40%	57%	36%	78%
1990	0%	62-ből 0%	3%	3%	31%	32%
Filozófia, Lélektan és Vallástudomány (szakkönyvtára: EK)						
1900	5%	20-ból 10	20%	25%	30%	30%
1930	33%	12-ből 42	8%	33%	17%	33%
1960	4%	27-ből 4	27%	48%	37%	41%
1990	0%	14-ből 0%	1%	1%	1%	1%

3. táblázat

datai erősen átfedik egymást: emiatt külön történeti gyűjtőköri bizottságot hoztak létre; „ez kétségtelen, amint nyilvánvaló is, hogy ilyen átfedések nem csupán a történettudomány, hanem elsősorban a nyelv- és irodalomtudományok terén is megállapíthatóak."[108]

Mind az elégtelen költségvetés és az átfedő gyűjtőkörök alátámasztották a két könyvtár további gyűjtő tevékenységét olyan területeken, amelynek elsőbbségét elvben átengedte a másik könyvtárnak. A gyűjtőköri elhatárolás nemes kísérlete nagyon vegyes eredményeket hozott.

Fordította Murányi Lajos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. Ezen a címen hangzott el átfogó előadásom a Magyar Könyvtárosok VI. világtalálkozóján Budapesten, 2004. július 12-én. A jelenlevők hasznos észrevételeit igyekeztem figyelembe venni. Itt köszönöm meg Murányi Lajosnak és Pók Attilának a szöveghez fűzött hasznos észrevételeit. A tanulmány kibővített formában két kronologikus részben jelenik meg: az első részt (1945-ig) a Könyvtári Figyelő 2004. 4. számában adtam közre.

2. Könyvtári Figyelő, 14. évf. (50.) 2004. 4. sz. 851–860. p.

3. PÓK, Attila: Wendepunkte der deutsch-ungarischen politischen Beziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg. In: *Ungarn und Deutschland: Eine besondere Beziehung.* Tübingen : Silberburg-Verlag, 2002. 154. p.

4. A statisztikai táblázatokat lásd: KERTESZ, Stephen D.: Diplomacy in a whirlpool: Hungary between Nazi Germany and Soviet Russia. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1953. 270. p.

5. TILKOVSZKY Loránt: Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919-1989. Bp.: Kossuth, 1989. 163. p. – A Volksbundról legújabban Spannenberg, Norbert: Der Volksbund der Deutschen in Ungarn unter Horthy und Hitler. 2. Aufl. München: Oldenbourg, 2005.

6. SEEWANN, Gerhard: Das Deutschtum in Ungarn seit 1945. In: Brunner, Georg (Hg.): *Die Deutschen in Ungarn.* München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1989. 98. p.; a földreformmal kapcsolatos rendeletek megtalálhatók: Schieder, Theodor (ed.): *The Fate of the Germans in Hungary.* Bonn: Federal Ministry for Expellees, Refugees, and War Victims, 1961. 77–83. p. A *The Fate of the Germans in Hungary* zömét a kitelepítettek első kézből származó beszámolói teszik ki. Ez a kötet a rövidített angol kötetek egyike, amely az alábbi sorozatra támaszkodik: *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Hg. Von Theodor Schieder u. das Bundesministerium für Vertriebene. Gross-Denkte : Rock & Co., 1954–1961. 5 Bände in 8.

7. TILKOVSZKY i.m. 168. p.

8. MANHERZ, Karl – WILD, Katherina: *Zur Sprache und Volkskultur der Ungarndeutschen: Lehrbuch der Minderheitenkunde.* Bp. : ELTE Germanistisches Institut, 2002. 44. p.

9. A rendelet szövege megtalálható a The Fate of the Germans in Hungary kötetben, 92–94. p.

10. PÓK, i.m. 156. p.

11. KLINGER, András: Die Deutschen von Ungarn 1941–1980. In: Kovacsics, József (Hg.): *Die Deutschen in Ungarn zwischen 1870-1980.* Bp.: Universität Eötvös Loránd, Lehrstuhl für Statistik und Rechtsinformatik, 1993. 74–76. p.

12. BANK Barbara – ŐZE Sándor (szerk.): A „német ügy" 1945–1953. A Volksbundtól Tiszalökig. München-Backnang : A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2005.

13. SEEWANN, Gerhard: Ungarns Deutschlandbild in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In: Süssmuth, Helmuth (Hg.): *Deutschlandbilder in Polen und Rußland, in der Tschechoslowakei und in Ungarn.* Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1993. 252–264. p. Lásd főleg Kemény István (kiad.): *Mégis huncut a német: A németség igazi arca a magyar kultúrtörténet tükrében* ([Bp.] : Athenaeum, [1945.] és Tormay, Thomas von: Der böse Deutsche: das Bild der Deutschen aus kommunistischer Sicht dargestellt am Beispiel der ungarischen Massenmedien. Mainz: Hase & Koehler, 1971. Tormay tanulmánya az 1959 és 1968 közötti magyar sajtó alapos vizsgálatán alapul. Azt állítja többek között, hogy az NSZK magyarországi arculata nem volt rosszabb, mint az Egyesült Államoké (9. p.).

14. ERB, Maria: Die sprachliche Situation der Ungarndeutschen um die Jahrtausendwende. In: Glatz, Ferenc (Hg.): *Die Sprache und dei kleinen Nationen Ostmitteleuropas.* Bp. : Europa Institut Budapest, 2003. 257. p. (Begegnungen ; 21)

15. MÁDL, Antal: Deutsche Sprache und Germanistik in Ungarn zwischen Motivation und Gegenmotivation. In: König, Christoph (Hg.): *Germanistik in Mittel- und Ostmitteleuropa 1945–1992.* Berlin : Walter de Gruyter, 1995. 257–260. p.

16. BERNÁTH, Árpád: Das Wechselspiel zwischen Zentrum und Peripherie. Die Universitäten von Pécs, Debrecen, Szeged und die ungarische Germanistik. In: *Germanistik in Mittel- und Osteuropa.* 275–278. p.

17. MORGENSTERN, Winfried (Red): Zu einigen ideologischen und kulturellen Aspekten der Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Ungarischen Volksrepublik in der 50er und 60er Jahren. In: *Materialien der 21. Tagung der Historikerkommission DDR-UVR.* Potsdam-Babelsberg: Akademie für Staats- und Rechtswissenschaft der DDR, 1986. 54-55. p.

18. SZABADVÁRY, Ferenc – FISCHER, Holger: Kurze Einführung in den historischen Kontext der deutsch-ungarischen Beziehungen. In: Szabadváry – Fischer (Hg.): *Technologietransfer und Wissenschaftsaustausch zwischen Ungarn und Deutschland.* München: Oldenbourg, 1995. p. 25. p. – Kb. 1000 magyar állampolgár szerzett diplomát az NDK-ban, többnyire a műszaki diszciplínákban: HEGEDÜS, Gyula: Kulturelle Zusammenarbeit der Ungarischen Volksrepublik und der Deutschen Demokratischen Republik. In: Die Beziehungen zwischen der Deutschen Demokratischen Republik und der Ungarischen Volksrepublik. 61. p.

19. A recepcióról kitűnő áttekintést ad MÁDL Antal: *Zur Rezeption der Literatur der Bundesrepublik in Ungarn.* In: Ingen, Ferdinand van – Labroisse, Gerd (Hg.): *Literaturszene Bundesrepublik—ein Blick von draussen.* Amsterdam: Rodopi, 1988. 261–282. p.

20. MÁDL, 260. p.; VALJAVEC, Fritz: Deutsch — die führende Fremdsprache in Ungarn. Russisch erst an fünfter Stelle. (Jelentés a német külügyminiszter számára 1959. február 3-án. = Berlin, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. Bestand B42, Band 285. p.) - Valjavec jelentésének alapja egy 1959 januárjában a párt orgánumában, a *Népszabadság*ban megjelent iskolán kívüli nyelvtanfolyamokról szóló felhívás. Nem találtam

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyomát egyik számban sem, de a német nyelv sorrendje megegyezik mind a két világháború közötti és utáni adatokkal, mind Mádl becslésével.

21. Mátrait (1909–1983) az Egyetemi Könyvtár annak a Prohászka Lajosnak az ajánlására alkalmazta 1933-ban, aki elsősorban *A vándor és a bujdosó* című művével (1932-1935) járult hozzá németbarát íróként ahhoz a kortárs vitához, amely a német kultúra magyarországi szerepéről folyt. Mátrai belépett a kommunista pártba, 1948-ban az Akadémia levelező tagja, majd 1962-ben akadémikus lett, 1964-ben a filozófia és irodalom professzora, végül 1973 és 1980 között tanszékvezető egyetemi tanár; 1980-ban igazgatói posztjáról is lemondott.

22. *A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke*. I-IV. ([Budapest:] A Magyar Miniszterelnökség sajtóosztálya, 1945–46). A német kiadványokra való hivatkozás a 2. részben, 3–4. p.

23. Az Országos Széchényi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár, az FSZEK és az Országgyűlési Könyvtár igazgatóinak (Tolnai Gábor, Mátrai László, Hajdu Henrik, Trócsányi György) iktatószám nélküli beadványa Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, 1947. január 22. OSZK Kézirattár, 79, 80/1947. Bánfi Szilviának itt köszönöm meg, hogy felhívta figyelmemet ezekre az iratokra.

24. Z. KARVALICS László: *Könyvbegyűjtés és bezúzás*. In: *Magyar Könyvszemle*, 1993. 4. sz. 404–418. p.; BÁNFI Szilvia: Könyvtári dokumentumok az ÁVH „fogságában." Az Országos Széchényi Könyvtár Zárolt Kiadványok Tára megalakulásának vázlatos története (1945–1953). In: Monok István (ed.): *A könyvtárak és a hatalom: Tanulmányok és dokumentumok*. Budapest: OSZK ; Gondolat, 2003. 22-39., 80-81. p. Bánfi nem állítja, hogy az OSZK ezekkel az erőfeszítésekkel német kiadványokat óvott volna meg a pusztulástól. A ZKT-ról 1960-ban: *Beszámoló az Országos Széchényi Könyvtár 1960. évi munkájáról* (soksz. gépirat) 37. p. – Jegyzőkönyv az MTA Könyvtári Bizottság 1947. május 29-én tartott üléséről. FRÁTER Jánosné: *Az MTA Könyvtári Bizottságának iratai 1866-1949*. Bp. : MTAK, 1988. 114. p.

25. Kondor Istvánnénak, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya helyettes vezetőjének a feljegyzése Aczél György számára 1959. január 15-én; A Művelődésügyi Miniszter 0041/1959. sz. rendelete a „zárt" különgyűjtemények fenntartása és létesítése tárgyában, 1959. október 16. In *Zárt, bizalmas, számozott: tájékoztatáspolitika és cenzúra, 1956–1963* (Dokumentumok). Bp. : Osiris, 1999. 440–444. p.

26. CSAPODI Csaba - TÓTH András - VÉRTESY Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. Bp.: Gondolat, 1987. 440–441. p.; HORVÁTH Viktor: Könyvek államosítása Magyarországon (1949-1960). In: *Országos Széchényi Könyvtár évkönyve* 1974-75 (1978), 252-254. p. A nagyobbik becslés Horváth-tól származik, aki szerint a megőrzött könyvek egyharmadát újra elosztották 1960-ban, és a még 1960-ban hátralevő könyvek egy harmada 1950 után kiadott idegen nyelvű kiadványokból állt.

27. WIX Györgyné, *A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950-1952*. Bp. : OSZK, 1997. 19. p.

28. A folyamat stádiumait írja le a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irattára alapján KATSÁNYI Sándor tanulmánya: Indexek, könyvzúzdák, könyvtárosok. Könyvkivonások a Fővárosi Könyvtárban 1945-1950. In: *Könyvtári Figyelő*, 2004. 3. sz. 513–524. p.

29. *Beszámoló az Országos Széchényi Könyvtár 1960. évi munkájáról*. 25. p.

30. SOMOGYI Mária: Tiltott könyvek, könyvtári zártság. Adalékok az Országos Széchényi Könyvtár Zárolt Kiadványok Tárának történetéhez. In: *A könyvtárak és a hatalom*. 97–98., 104. p.

31. Az Egyetemi Könyvtár levéltárában található egy aláírás és keltezés nélküli, 1953 körüli 5 oldalas feljegyzés, amely egy oldalon keresztül a külföldi könyv-rendelések lebonyolítását írja le. Hálás vagyok dr. Sonnevend Péternek azon észrevételéért, hogy a feljegyzés tömör és vicces stílusa Bibó István szerzőségét valószínűsíti, aki 1950 és 1956 között az Egyetemi Könyvtárban dolgozott: „Vétel utján való szerzeményezés [*sic*] az Egyetemi Könyvtárban". In: ELTE Egyetemi Levéltár 19f./ Egyetemi Könyvtár. Vegyes iratok, 6. doboz. Nemzetközi kapcsolatok, UNESCO 1960. Dosszié „1949-1954".

32. MÁDL, 260. p.

33. *Beszámoló az Országos Széchényi Könyvtár 1960. évi munkájáról*. 28-29. p. és a 17. táblázat.

34. *Jelentés az Egyetemi Könyvtár 1960. évi munkájáról*. In: ELTE Egyetemi Levéltár: Egyetemi Könyvtár 19a./ Könyvtári jelentések 6. doboz.

35. Rózsa, György (ed.): *The Library of the Hungarian Academy of Sciences 1826-1961*. Bp. : Akadémiai Kiadó, 1960. 26. p. *Beszámoló a MTA Könyvtára 1960. évi munkájáról*. 227/1961. In: MTA Kézirattára. Az éves beszámolóban az egyik táblázat 118 NSZK-, 63 NDK-beli és 50 osztrák intézményt említ. *A MTA Könyvtárának cseréje*. = MTA Kéziratára 1959/528.

36. *Jelentés az Egyetemi Könyvtár 1960. évi munkájáról*. 3. p.; *Beszámoló az Országos Széchényi Könyvtár 1960. évi munkájáról*, 3b táblázat; *Beszámoló a MTA Könyvtára 1960. évi munkájáról*. 4. táblázat.

37. *Beszámoló az Országos Széchényi Könyvtár 1960. évi munkájáról*, 4. táblázat; *Jelentés az Egyetemi Könyvtár 1960. évi munkájáról*. 3. p. Az Akadémiai Könyvtár beszámolójában „népi demokratikus országbeli" és „egyéb idegen nyelvű" kifejezések szerepelnek. In: *Beszámoló a MTA Könyvtára 1960. évi munkájáról*. 4. táblázat.

38. Amint tanulmányom első részében már kifejtettem, az általam vizsgált nyilvántartások nem alkalmaznak azonos kategóriákat, ezért óvatosan kell bánni a statisztikai összevetésekkel. Az Akadémiai Könyvtár leltárkönyvében 1960 januárjában 600 tétel szerepel: ebből 97 tétel (16,2%) németországi, nagyjából fele-fele arányban az NSZK-ból és az NDK-ból. Az OSZK-ban vizsgált „B Napló"- ban nincsenek köteles példányok, és ezért nyilvánvaló, hogy a teljes gyarapodás csekély részét teszi ki. Ennek 1960 májusi 1009 tételéből 164 (16,3%) volt németnyelvű, közte több tizennyolc és tizenkilencedik századi nyomtatvány, melyek a Könyvelosztótól érkez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tek. Az Egyetemi Könyvtár nyilvántartásában 1960 első három hónapjában 764 tétel szerepel, ebből 39 (5,1%) a német nyelvű.

39. KRONSTEIN Gábor: A külföldi könyvbeszerzések elemzése (1945–1966). Többes-példányok, nyelv- és szakszerinti megoszlás. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1965–1966, 322–323. p.

40. SEBESTYÉN Géza: Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet című gépirata, melyet a *Magyar Könyvszemle* 1957. 1. számába szánt, de sohasem jelent meg, kimutatja, hogy az 1956. évi törvény nagymértékben követi a korábbi javaslatot. In: Magyar Országos Levéltár. Művelődési Minisztérium XIX-I-4-a: Könyvtári osztály. 3. doboz, 7. tétel: A könyvtári hálózatműködésével kapcsolatos rendeletek, 1947. fond. Az idézet forrása: *Feljegyzés a tudományos könyvtárak (szakkönyvtárak) gyűjtőkörének elhatárolása*. Budapest, 1949 október 13. 2. In: ELTE Egyetemi Levéltár. Egyetemi Könyvtár. Vegyes iratok, 19. doboz: Gyűjtőkör 1949-1973. Az MTA Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1949. április 12. In: *Az MTA Könyvtári Bizottságának iratai*, 126-127.

41. Az 1956. márciusában kiadott tvr. és annak kiegészítő rendeletei újra megjelentek In: MÓRA László: *Segédkönyv az egyetemi könyvtárak hálózati munkájához*. Bp. : Tankönyvkiadó, 1960. (Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára módszertani kiadványai; 3) 37–72. p.

42. TÓTH András: A könyvtári gyűjtőköri munkálatok és az Egyetemi Könyvtár. In: Egyetemi Könyvtár évkönyvei II (1964), 65-75. p.; A könyvtári gyűjtőkörök rendezésének munkálatai. Egyetemi Levéltár, 19f./ Egyetemi Könyvtár. Vegyes iratok. 19. doboz: Gyűjtőkör 1949–1973. – Több bizottság beszélte meg a problematikus, sokszor egymást átfedő gyűjtőköröket, és azok módosítására javaslatokat nyújtottak be.

43. KRONSTEIN 316. p.; idézi BALÁZS János: A devizás könyvrendelések koordinálásának módja és tapasztalatai. In: *Műszaki Egyetemi Könyvtáros* 1 (1964) 3–5. p.

44. A törvény mélyreható elemzéséhez lásd SIPOS Anna Magdolna: Törvényről, törvényre. In: *Könyvtári Figyelő*, 1999. 4. sz. 744–751. p. Idézetünk a 747. oldalon található.

45. *Egyetemi könyvtári konferencia. Szeged, 1959. December 10–12*. (Szerk. Bereczky László.) Bp. : OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1960. 260 p. (Új könyvtári füzetek ; 1)

46. Uo. 19–20. p.

47. Uo. 29. p.

48. Uo. 41–42. p. Bibó István szerint Mátrai visszautasította 1948 körül a könyvtárigazgatói posztnak a professzorira cserélését azzal, hogy „Nézzétek, akármi történik, még mindig a könyvtár lesz az, ami legjobban hasonlítani fog egy könyvtárhoz." In: HUSZÁR Tibor: *Bibó István: Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. [Bp.] : Kolonel Lap- és Könyvkiadó, 1989. 117. p.

49. Uo. 58–59. p.

50. Uo. 43. p. Simon Mária Anna azt írja: „Szemben az egyetemi hálózatokkal, ahol ebben az időszakban történt meg a központosítás, az akadémiai intézetekben mutatkozott lehetőség a helyi, önálló könyvtári és feldolgozó munka kiépítésére." Az Akadémia elnökének 13/1960. számú rendelete megpróbált változtatni ezen a helyzeten, és a központi könyvtárat jelölte ki hálózati központként számos tevékenységre. In: SIMON, M. A.: *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata*. Bp.: MTA, 1966. 10. p.

51. Mátrai a Művelődésügyi Minisztérium Statisztikai osztályának: „Lautenbach Sándor osztályvezető elvtárs kezéhez", 1962. április 6. In: Magyar Országos Levéltár. Művelődésügyi Minisztérium, XIX-I-4-a 4. doboz, 8. tétel: Könyvtárak statisztikai jelentései.

52. *Beszámoló az Országos Széchényi Könyvtár 1960. évi munkájáról*, 25., 28–29. p.; Egyetemi könyvtári konferencia 44; KULCSÁRNÉ MÓNUS Mária: Az Egyetemi Könyvtár gyűjtőköri szabályzata. Főiskolai szakdolgozat Bp. 1994. Gépirat. 14. p.; Simon, i.m. 22. p.

53. MÁTRAI LÁSZLÓ: Műhelyeim története. Bp. : Szépirodalmi könyvkiadó, 1982. 205-207. p. - Vermes Gábor történész tájékoztatása szerint egyetemistaként az ötvenes években átélte, hogy egy könyvtáros megtagadta tőle egy francia könyv kiadását, amikor több Marx- és Lenin-kötet mellett ki akarta kölcsönözni. (VG szóbeli közlése 2005 szeptemberében.). Bibó szerint Mátrai rendszeresen tartott a könyvtárosok számára marxista szemináriumokat az irodájában. In: Huszár, 118-119. p.

54. Uo. 205-206. p.; Sípos kevésbé sarkítva ugyanezt említi az 1997. évi könyvtári törvény kapcsán (i.m. 768. p.).

55. „A benyomásunk az volt, hogy az Egyetemi Könyvtár egymást kiegészítő katalógusai, a decimális és a tárgyszó-katalógus, az irodalom feltárásának jobb eszközei, mint a német könyvtárak sokszor ideológiailag toldozott-foldozott, szisztematikus katalógusai – legalábbis a marxista-leninista osztályozási rendszer megszületéséig." In: LAY Béla - SZIKSZAY Dénes: Jelentés a szakkatalogizálás elméleti kérdéseiről 1959. december 9–11-én Berlinben tartott konferenciáról. 1960. május 20. In: Egyetemi Levéltár. Egyetemi Könyvtár 19/a. Iktatott iratok 1960/261.

56. 2. doboz, 5. tétel: „Külföldi kapcsolatok 1947, 1950, 1956-1960" In: MOL, Művelődésügyi Minisztérium XIX-I-4-a: Könyvtári osztály; SZ. NÉMETH Mária: Beszámoló a Német Demokratikus Köztársaságban tett tanulmányútról. 1959 554/59 In: MTA Levéltára, 45. Könyvtár. 36. doboz, 1. tétel: iktatott iratok 501-558 1959.

57. [Külügyminisztérium]: Irányelvek kulturális kapcsolataink alakításához a kapitalista országokkal, 1960. július 22. In: *Zárt, bizalmas, számozott*. 467. p.

58. Idézi FISCHER, Holger : Wissenschaftspolitik und internationale Wissenschaftsbeziehungen in Ungarn nach dem Zweiten Weltkrieg. In Fischer (Hg.): Deutsch-ungarische Beziehungen in Naturwissenschaft und Technik nach dem Zweiten Weltkrieg. München : Oldenbourg, 1999. 88.; nyomtatásban: *Tudomány-politikai irányelvek*. MSZMP KB Tudománypolitikai irányelvei. (Az MSZMP KB 1969. június 26-i ülése) In: *Társadalmi Szemle*,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1969. 7–8. 49. p.

59. A táblázatok In: Fischer: *Wissenschaftspolitik*. 50. p. (1964–1966-ra vonatkozó adatok), és Barta Barnabás (szerk.): Magyarország művelődési viszonyai 1960-1982. Bp. : Kossuth, 1984. 126. p. (1960-1982 közötti adatokkal).

60. A táblázatok in: Fischer: *Wissenschaftspolitik*. 92-100. p. (1970-1990 közötti adatokkal).

61. Német Külügyminisztérium: Leitsätze für die Auswärtige Kulturpolitik, Bonn 1970. In: Sartorius, Joachim (Hg.) *In dieser Armut — welche Fülle! Reflexionen über 25 Jahre auswärtige Kulturarbeit des Goethe-Instituts*. Göttingen: Steidl, 1996. 87-95.

62. A számonkérésről: Große Frage der Fraktion der SPD, 12. Juni 1963. (Drucksache IV/1315); a beszámoló: Der Bundesminister des Auswärtigen, 30. November 1967: Kulturarbeit im Ausland (Drucksache V/2344).

63. BASSOLA, Péter: Deutsche Sprache in Ungarn einst und jetzt. In: Bassola, P.: *Deutsch in Ungarn - in Geschichte und Gegenwart*. Heidelberg: Julius Groos Verl., 1995. 225. p.; Krah, Claudia: Die Ungarndeutschen in den 1980er Jahren – eine Zielgruppe der Sprach- und Kulturpolitik der DDR. Előadás 2003. október 18-án a Verein für deutsche Auslandsbeziehungen, Landesverband Sachsen konferenciáján, az egyesület honlapján található összefoglalókra támaszkodva (http://www.vda-sachsen.de/Inhalte/Forum2003.htm, http://www.vda-sachsen.de/Inhalte/UngarndeutscheDDR.htm - 2005. október 12-i állapot.). Az évkönyv a *Germanistisches Jahrbuch DDR-UVR* (Deutschlektorat beim Kultur- und Informationszentrum der DDR in Budapest, 1982–1990). Az NDK-magyar viszony inkább a német kultúra befogadását eredményezte Magyarországon, mint fordítva, erre jellemző, hogy „auf der Basis eines zwischenstaatlichen Abkommens aus dem Jahre 1967 lernten nicht weniger also 40000 ungarischen Jungarbeiter und Hunderte von jungen Facharbeitern aus der DDR die Arbeits- und Lebensbedingungen, die Gedankenwelt, die kulturellen Errungenschaften und die historischen Traditionen des jeweiligen Gastlandes näher kennen." V.ö. Morgenstern, i.m. 57. p.

64. Az 1960-as évek osztrák-magyar kulturális kapcsolataihoz lásd Haslinger, Peter: Hundert Jahre Nachbarschaft: Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn 1895–1994. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1996. 237–337. p. és Kofler, Toni: Kulturbeziehungen und Kontakte zwischen Österreich und Ungarn. In: Mlynar, Zdenek (et al.): Die Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn: Sonderfall oder Modell? Wien, 1986.109-145. p.

65. A táblázatok in: *Magyarország művelődési viszonyai 1960–1982*. 162. és 302. p. (1961-1982 közötti adatokkal)

66. Bericht der Bundesregierung über die deutsche Sprache in der Welt, 4. September 1985. (Drucksache 10/3784) 11., 13. p.

67. Az egyezmény 16 projektet tartalmazott elő 8 tudományterületen az első három évre. Az eredmények javát egy hamburgi konferencián ismertették 1982-ben, de meg is jelentek az alábbi kiadványban: Bachofer, Wolfgang – Fischer, Holger (Hg.): *Ungarn-Deutschland: Studien zu Sprache, Kultur, Geographie und Geschichte. Wissenschaftliche Kolloquien der Ungarischen Wirtschafts- und Kulturtage in Hamburg 1982*. München : Trofenik, 1983.

68. Az 1982. évi határozat Fischer tanulmányában (*Die deutsch-ungarischen Wissenschaftsbeziehungen nach dem Zweiten Weltkrieg. In Deutsch-ungarische Beziehungen*. 188–189. p.).

69. KLINGER, András: *Die Deutschen von Ungarn 1941–1980*. 77-83.; Seewan: *Das Deutschtum in Ungarn seit 1945*. 101–107. p.; Ammon, Ulrich: *Die internationale Stellung der deutschen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter, 1991. 96–97. p.

70. KONRÁD György: Van-e még álom Közép-Európáról? (1984-1985). In: Konrád György: Európa köldökén. Esszék 1979-1989. Bp.: Magvető, 1990. 159. p. és Konrád, György: Die tödliche Dramaturgie des Blocksystems. In: *Stimmungsbericht*. Frankfurt am Main: Sukhrkamp, 1987. 70.p., idézi Schubert, Markus: Die Mitteleuropa-Konzeption Friedrich Naumanns und die Mitteleuropa-Debatte der 80er Jahre. Sindelfingen: Libertas, 1993. 27. p.

71. SCHUBERT, 36–48. p.

72. Lásd a 6. és a 10. jegyzetet. A német mű kritikájára és egy új levéltári dokumentum-gyűjteményre lásd KALTENECKER, Krisztina: Solidarität und legalisierte Willkür: Die Darstellung der Vertreibung der Deutschen aus Ungarn in der Bonner Dokumentation. In: Fata, Márta (Hg.). *Das Ungarnbild der deutschen Historiographie*. Schriftenreihe des Instituts für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, Bd. 13. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004. 168-191. p., valamint Bank Barbara – Őze Sándor (szerk.): A „német ügy" 1945-1953. A Volksbundtól Tiszalökig. München-Backnang: A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, 2005. A szerzők utalnak „Potsdam mítoszára", ugyanis a Potsdami Egyezmény kötelezte a magyar kormányt a németek kitelepítésére. Ha ez mítosz volt, akkor olyan mítosz, amely Konrád Györgynek azzal a nézetével esett egybe, hogy a háború utáni rendszer a magyarokból és a németekből egyaránt áldozatot csinált.

73. HILLGRUBER, Andreas: *Zweierlei Untergang: Die Zerschlagung des Deutschen Reiches und das Ende des europäischen Judentums*. Berlin: W.J. Siedler, 1986.

74. Ez az intézmény az *Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde*, a könyv pedig FEHÉR István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950* című műve (Bp.: Akadémiai Kiadó, 1988.)

75. AMMON, Ulrich: *Die internationale Stellung der deutschen Sprache*, 124-127. p., 138-149. p.; CLYNE, Michael G.: *The German Language in a Changing Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 6–7., 12–15. p.

76. KOVÁCS, János Mátyás: Rival Temptations and Passive Resistance: Cultural globalization in Hungary. In: Peter L. Berger - Samuel P. Huntington (eds.): *Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World*. Oxford : Oxford University Press, 2002. 161.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

77. MÁDL, Antal: Deutsche Sprache und Germanistik in Ungarn zwischen Motivation und Gegenmotivation és BERNÁTH, Árpád: Das Wechselspiel zwischen Zentrum und Peripherie. Die Universitäten von Pécs, Debrecen, Szeged und die ungarische Germanistik. In: *Germanistik in Mittel- und Osteuropa*, 269-270. és 280–282. p. Az intézet évkönyve 1991-től az NDK Kultúrcentrum évkönyve folytatásaként jelent meg, 1992-től *Jahrbuch der ungarischen Germanistik* címmel (Bp. : ELTE Germanistisches Institut) a DAAD támogatásával.

78. GLATZ, Ferenc: Die Europäische Union und die Sprachen: Weltsprachen, regionale Lingua franca, Muttersprachen und die deutsche Sprache. In: *„und Thut ein Grügen seinem Ambt": Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag.* Bp. : ELTE Germanistisches Institut, 2002. 521.p. Ennek kissé átdolgozott változata a *Die deutsche Sprache und die EU aus ungarischer Sicht* című kötetben jelent meg. Bp.: Europa Institut Budapest, 2002. (Begegnungen ; 14) 9-20. p. (A magyar nyelvű idézet Glatz beszédeinek gyűjteményes kötete alapján. 313–314. p. – A ford.)

79. DETLEFS, Beata: A Budapesti Goethe Intézet Könyvtára. In: *Könyvtári Figyelő*, 1991. 415–417. p.

80. BERGER, Peter L.: Introduction: The cultural dynamics of globalization. In: *Many globalizations*, 4-5. p.

81. A könyvtári gyűjtőkörök rendezésének munkálatai. Gépirat kézírásos megjegyzésekkel. OKDT-ülés 1967. július 1. In: Egyetemi Levéltár. 19f./ Egyetemi Könyvtár. Vegyes iratok. 19. doboz: Gyűjtőkör 1949–1973.

82. PATAKY Ernő - BERECZKY László: *Szakirodalmi kalauz: Tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköri kódexe.* Bp.: NPI, 1970. - Láng István, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya helyettes vezetőjének beadványa: Az országos állománygyarapítási kooperáció könyvtár-politikai kérdései, 1969. november 28. In: Egyetemi Levéltár, ugyanott. Idézi a 131/1968. számú miniszteri utasítás.

83. MOHOR Jenő (szerk.): *Gyűjtőköri tájékoztató: Tudományos és szakkönyvtárak.* Bp. : OSZK KMK, 1986 [!1987]), 3. p.

84. KULCSÁRNÉ, 14. p.

85. SIMON, 22. p.

86. ELTE Egyetemi Levéltár. Egyetemi Könyvtár. 19f./ Vegyes iratok. 20. doboz: Szerzeményi osztály 1985-1988.

87. MURÁNYI Lajos: 175 éves az Akadémiai Könyvtár: 175 év a tudósok és a tudomány szolgálatában. In: *Magyar Tudomány*, 2001. 6. sz. 670-680. p.

88. SZŐGI László: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtári hálózatának helyzete. In: *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 10. 2001. 20. p.
89. MURÁNYI, i.m.

90. A vonatkozó adatok: 12% (68/566) 1990 januárjában az OSZK *B Naplójában* (nem kötelespéldányok), 7.9% (105/1328) az MTAK *Gyarapodási naplójában* 1990 januárjában, és 0.01% (1/64) az EK *Naplójában* 1990 januárjában és februárjában.

91. Kulturarbeit im Ausland, i.m., 14. p.; Deutsche Forschungsgemeinschaft: Tätigkeitsbericht 1990. Bonn-Bad Godesberg: Die Forschungsgemeinschaft, 1990. F12. fejezet (oldalszám nélkül).

92. Egyetemi Levéltár. Egyetemi Könyvtár. 19f./ Vegyes iratok. 20. doboz: Szerzeményi osztály, 1985-1988.

93. *Az Országos Széchényi Könyvtár 1990. évi beszámolója*, 8.p.

94. Beszámoló a szerzeményezési osztály 1990. évi munkájáról. In: MTAK szerzeményezési osztályának iratai és Murányi Lajos szóbeli közlése (2005. szeptember)

95. Beszámoló a szerzeményezési osztály 1994. évi munkájáról. In: MTAK szerzeményezési osztályának iratai.

96. A német kiadványok 1900., 1930., 1960. és 1990. évi mintájáról ld. tanulmányom 1. részét (857. p.)

97. Ammon, Ulrich: Entwicklung der deutschen Wissenschaftssprache im 20. Jahrhundert. In: Friedhelm Debus – Franz Gustav Kollmann – Uwe Pörksen (Hrsg.): *Deutsch als Wissenschaftssprache im 20. Jahrhundert: Vorträge des Internationalen Symposions vom 18./19. Januar 2000.* Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur; Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2000). 59-80. p.; Ammon, Ulrich: German as an International Language of the Sciences—Recent Past and Present. In: Andreas Gardt - Bernd Hüppauf (eds.): *Globalization and the Future of German.* Berlin : Mouton de Gruyter, 2004. 157-172. p.

98. Idézi ZIMMER-LOEW, Helene: Meeting the challenge: The Future of German study in the United States. In: *Globalization and the future of German.* 282. p.

99. Érdekes, és ellentmond ezeknek a nyelvi preferenciáknak a természettudományokban, hogy a történelem, irodalom- és ókortudomány, nyelvészet és filozófia vezető észak-amerikai folyóiratai öt évfolyamának tízévenkénti elemezése nyomán kiderült, hogy azok német cikkekre hivatkoztak a legtöbbször. A brit kiadású könyvek és folyóiratcikkek korábbi vizsgálata is a német nyelv elsőbbségét mutatta. Charlene Kellsey - Jennifer E. Knievel: Global English in the Humanities? A Longitudinal Study of Foreign-Language Use by Humanities Scholars. In: *College & Research Libraries* 65,3 (May 2004) 194-204. p. és W.J. Hutchins - L.J. Pargeter - W.L. Saunders: *The Language Barrier: A Study in depth of the place of foreign language materials in the research materials in the research activity of an academic community.* Sheffield (England): University of Sheffield, Postgraduate School of Librarianship and Information Science, 1971.

100. „Az állami nyelvvizsgát tettek száma és aránya az idegen nyelv megnevezése szerint. In: *Magyarország művelődési viszonyai 1960-1982.* 162. p.

101. FÖLDES, Csaba: Deutsch als Wissenschaftssprache im östlichen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mitteleuropa. In: *Deutsch als Wissenschaftssprache im 20. Jahrhundert*, 193-207. p.; több adatot idéz Ammon: *Ist Deutsch noch internationale Wissenschaftssprache? Englisch auch für die Lehre an den deutschsprachigen Hochschulen*. Berlin: Walter de Gruyter, 1998. c. művéből.

102. *Az Országos Széchényi Könyvtár 1990. évi beszámolója*. Budapest: OSZK, 1990. 31. p.

103. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 2002. évi beszámoló* jelentése. Budapest: MTAK, 2003. 14.

104. *Beszámoló az Országos Széchényi Könyvtár 1960. évi munkájáról*, 4. táblázat. A táblázatban szereplő kötetket nyelvek szerint tüntettem fel.

105. Beszámoló az MTA Könyvtára 1960. évi munkájáról. 227/1961. 5. számú melléklet.

106. Jelentés az Egyetemi Könyvtár 1960. évi munkájáról. In: ELTE Egyetemi Levéltár. Egyetemi Könyvtár. 19a./ Könyvtári jelentések, 6. doboz.

107. A szakkönyvtári jelleg a már idézett OKDT-ülés melléklete alapján (lásd a 81. jegyzetben)

108. TÓTH, i.m. 73. p. – Tanulmányában azt javasolja, ezt a kettősséget úgy oldják fel, hogy a történelmi gyűjtőkört az Egyetemi Könyvtárhoz, a teljes nyelv- és irodalomtudományi gyűjtőkört pedig az MTA Könyvtárához helyezzék át. Utóbbi javaslata megvalósult, az előbbi azonban nem.

Digitalizálás DjVu-val magyarul

HAJNAL-WARD Judit
jhajnal@rci.rutgers.edu

Bevezetés

A könyvtári állomány fejlesztése és megőrzése időigényes és jelentős anyagi forrásokat emészt fel. A konzerválás célja minden esetben az eredeti anyag szellemi tartalmának megtartása ugyanazon vagy más formában. A konzerválás módjának megválasztását a legtöbb esetben az anyagi források, eszköz- és személyi feltételek határozzák meg. A digitalizálás mint konzerválási módszer egyre könnyebben megvalósítható és elérhető. A DjVu költségkímélő és felhasználóbarát alkalmazás, amely kisebb könyvtárak számára is elérhető.

Konzerválás és digitális könyvtár

A konzerválás része a könyvtárak mindennapi feladatának, és egy egész sor tevékenységet foglal magában. A szellemi tartalom megőrzése technikai szempontból a forma megváltoztatását is jelentheti, mint például a mikrofilmre történő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

írás, vagy a digitalizálás. Az elektronikus formában történő konzerválás széles körben alkalmazható a levéltárakban is, ily módon a málló-foszladozó régi dokumentumok fennmaradhatnak. A digitalizálás mellett szól az is, hogy a könyvtári és levéltári anyagok szélesebb kör számára válnak elérhetővé, sőt a digitális változat által az eredeti dokumentum felértékelődhet, amennyiben ez utóbbi keresési opcióval bővül (Johnson, 2004).

Egyelőre nem létezik általánosan elfogadott szabvány, ami alapján a színes képeket is tartalmazó dokumentumokat tárolni, előkeresni és továbbítani lehetne (Haffner, Bottou, Howard, Simard, Bengio, LeCun, 1998). A dokumentum eredeti formájától függően a könyvtáraknak számos nehézséggel kell szembenézniük a digitalizálás során. A szövegekkel viszonylag kevés a gond, egyszerűen újra kell gépelni őket és át kell alakítani HTML vagy PDF formátummá. Ez meglehetősen nehézkes és költséges eljárás lehet, főleg, ha optikai karakterfelismerő rendszer (OCR) segítségével növeljük a dokumentum kereshetőségét. A képek és rajzok vizuális minősége nagyban károsodik még akkor is, ha szkennelt formában illesztjük be ezeket a dokumentumba. A vizuális részletek meghatározóak lehetnek például egy kézírásos szövegben, matematikai vagy kémiai képletben. A betűtípusok, a papír színe és anyaga egy történelmi dokumentum esetében szintén lényeges. Az eredeti dokumentum beszkennelése, majd JPEG vagy GIF formátumban való tárolása meglehetősen nagyméretű fájlokat eredményez, ha az olvashatóságot is meg akarjuk őrizni. Például egy magazin oldal 100 dpi minőségben szkennelve körülbelül 100–200 Kbyte, ám alig olvasható. A jó minőségű és olvasható szöveghez 300 dpi-vel kell szkennelni, ami kb. 500 Kbyte méretet eredményez. Emellett, a képernyőn mindössze a teljes szöveg töredéke látható csak egyszerre, és a szokásos progresszív tömörítő technikával először a szöveg továbbítódik és jelenik meg. A DjVu dokumentum képtömörítő technika mindezekre a problémákra megoldást jelent.

Mi az a DjVu?

A DjVu (ejtése mint a „déjà vu" kifejezésé) egy új képtömörítő technika, amely a színes dokumentumok szkennelt nagyfelbontású, jó minőségű képeinek feldolgozását tekinti fő feladatának. Az eljárás azon az elven alapul, hogy elválasztja szöveget a háttértől és más-más tömörítő eljárást alkalmaz (Haffner et al. 1998, Haffner, Bottou, Howard, és LeCun, 1999a, Haffner, LeCun, Bottou, Howard, Vincent, és Riemers, 1999b, Wu, Chiu, és Chen, 2004). A dokumentumokat bitmap részekre osztja (általában fekete-fehér szöveg- és színes képelemekre), majd ezekre eltérő kódolási eljárást alkalmaz, aminek eredményeként a fájl kisebb és gyorsabban letölthető lesz.". (Roberts-Witt, 2001, p. 16.)

Az elektronikus dokumentumok aztán az interneten keresztül hatékony, ún. raszterizált formátumban (mint pl. a DjVu) továbbíthatók, amelyben a rétegek előtérre (foreground) és háttérre (background) oszlanak, az előtér a szövegeket és grafikus elemeket, a háttér a képeket tartalmazza (Bottou, Haffner, Howard, Bengio, és LeCun, 1998). A DjVu eljárást részletesen leírja Bottou et al. (1998) és Haffner et al. (1998).

A DjVu technika lényegesen kisebb képfájlokat eredményez és nemcsak megőrzi az eredeti kép minőségét, hanem javít is rajta. A DjVu fájlok megtekintéséhez a LizardTech cég ingyenes browser plugint bocsát rendelkezésre Windows és Mac OS X operációs rendszerekhez, a Linux nyílt forráskódú (open source) verziója pedig a DjVu Libre (LizardTech website: http://www.lizardtech.com).

A DjVu viszonylag új formátum, az első változat 1996-ban készült. A Business Week cikke 1999-ben hívta fel rá a figyelmet (Gross, 1999), de az igazi áttörést 2000 márciusa hozta, amikor a LizardTech a Microsoft és a Xerox ellenében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megnyerte a tendert és megvette az AT&T társaság DjVu képtömörítő technikáját (Roberts-Witt, 2001).

A DJVU előnyei

A DjVu formátum előnyei a következők (Savic, 2003):

- Kisebb fájlméret;
- Gyorsabb letöltés;
- Gyorsabb megjelenítés;
- Jobb képminőség;

Egy DjVu fájl méretében töredéke az ugyanarról a dokumentumról bármilyen más technikával készített fájlnak (Digitising..., 2000). Jelenleg a DjVu eljárás eredményezi a legjobb minőséget szkennelt vagy elektronikus képek esetében a legkisebb fájlméretben, emiatt potenciálisan bármilyen PDF, PS, TIFF, JPEG vagy GIF fájl helyett alkalmazható egy- vagy többoldalas dokumentumokban is. (Xin, Fleury és Downton, 2003).

A DjVu dokumentum képtömörítő eljárással egy 300 dpi szkennelt színes kép 30–60 Kbyte méretre tömöríthető egy magazin-méretű oldalról, ami azt jelenti, hogy a jó minőségű szkennelt oldal mérete nem haladja meg egy átlagos HTML-oldal méretét, és az oldalakat a plugin segítségével teljes méretben láthatjuk, akár nagyítva is (Haffner et al, 1998). A kisebb fájlméret természetesen jelentős költségmegtakarítást jelent az elektronikus tárolás és a sávhasználat terén, mivel ezek a fájlok kevesebb helyet foglalnak, gyorsabban töltődnek le. Egy szemléletes példa a fájlok méretbeli különbségeire a LizardTech web oldalán található a DjVu-alkalmazásokról írt tanulmányok listája két különböző letölthető változatban (PDF és DjVu), a fájlok mellett szereplő méret magáért beszél.
(Ld. http://www.lizardtech.com/products/doc/techinfo.php)

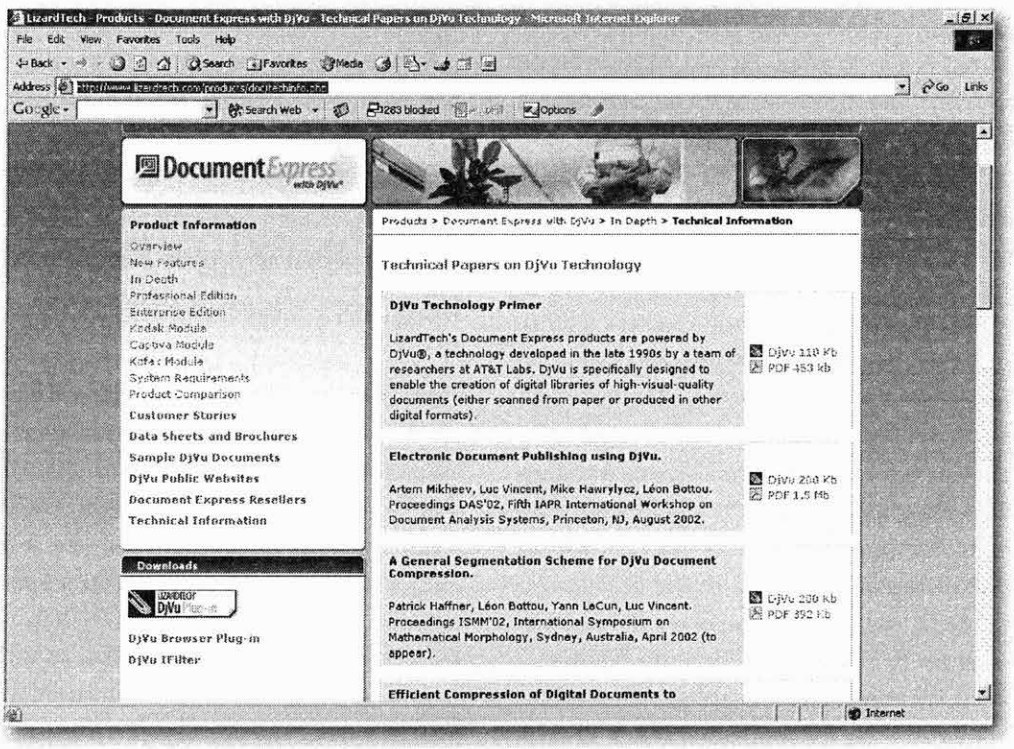

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A DjVu alkalmazása könyvtárakban

A digitális könyvtárak képek formájában tárolják és továbbítják a dokumentumokat. A dokumentumképeket olyan eljárással kell tömöríteni, ami jó minőségű képet alacsony sebességű kapcsolaton keresztül képes továbbítani néhány másodperc alatt. A legtöbb kereskedelmi forgalomban lévő dokumentumkép-kezelő rendszer bitonális (fekete-fehér) képekre korlátozott, ami a könyvtárak számára nem elegendő (Haffner et al, 1998).

A DjVu plugin a két leggyakrabban használt browser, az Internet Explorer és a Netscape Navigator számára készült. A DjVu dokumentum minden egyes oldala külön URL. A plugin a háttérben elvégzi az információ tárolását és megosztását, ami a digitális könyvtártervező számára lehetővé teszi, hogy jól ismert webes eszközöket (HTML, Java, JavaScript) alkalmazva hozza létre oldalát. A hyperlinkek a DjVu dokumentumokban is működnek (Haffner et al, 1999a.)

Számos könyvtár és digitalizálási projekt használja már sikerrel a DjVu technikát, kezdve az Internet Archive óriási méretű Million Book projektjével, amelyben a DjVu az elsődleges digitális formátum a webes megjelenésben, és a digitalizálás több országot érint (Lesk, 2003). A Georgia Egyetem könyvtára saját digitalizálási rendszert alakított ki, amelyben diákok szkennelik be a könyvek százait a speciálisan erre a célra kialakított munkakörnyezetben. (Kobres, 2003). A KLUEDO Universitätsbibliothek Kaiserslautern gyűjteményében PhD- és Master- diszszertációk, jelentések és publikációk találhatók. A Cseh Nemzeti Könyvtár arab kéziratokat digitalizált. A Rutgers Egyetem Humán Elektronikus Szövegek Központja latin és görög auktorokat digitalizált egyebek között DjVu formátumban, és két DjVu konferenciának is otthont adott 2003-ban és 2005-ben. A könyvtári alkalmazásokról sokkal teljesebb és aktuálisabb lista található a LizardTech weboldalán vagy a PlanetDjVu oldalon, amely a világ DjVu közösségét szolgálja.

A Rutgers Egyetemen tartott második DjVu konferencián *Jeffery Triggs* (2005) foglalta össze az okokat, amelyek gátolják a DjVu szélesebb körű elterjedését az egyetemi könyvtárakban. Egyik ok a potenciális felhasználók közömbössége a technikai újdonságok iránt, vagy az újtól való félelem. Mások nem akarnak megválni a régóta használt eljárásoktól és egy újra áttérni. Mindezek ellenére a DjVu mégis sikeres lehet az egyetemi közegben, hiszen sok könyvtár próbálkozik digitalizálással, a legtöbben mindenféle alap vagy előítélet nélkül fognak hozzá és teremtik meg saját digitális könyvtárukat saját anyagaikból. A DjVu eljárás minden téren alkalmasabb a nagy színes képek digitalizálására, mint például a fényképek, történelmi térképek, kéziratok, levelek, és nagy bitonális színes képek, régebbi folyóiratok, stb. (Triggs, 2005).

A DjVu eljárással történő digitalizálás tehát megfelelőnek látszik a nagy könyvtárak és projktek számára, ahol a szkennelést és egyéb lépéseket automatizálhatják, ugyanakkor kisebb könyvtárak számítástechnikailag kevésbé felkészült dolgozói ugyancsak használhatják a digitális állomány fejlesztésére és konzerválásra. A következő példa ezt kívánja bemutatni.

Az Amerikai Magyar Alapítvány Könyvtára digitalizálás előtt

Az ötven éve alapított Amerikai Magyar Alapítvány Könyvtára és Levéltára magyar és amerikai magyar dokumentumok egyedi gyűjteményének ad otthont a New Jersey államban található New Brunswickban. Ez a környék hagyományosan nagy magyar népességgel rendelkezik. A Levéltárban található a páratlan értékű Bethlen Gyűjtemény az elmúlt két évszázad magyar dokumentumainak sajátos gyűjteménye, amelyet a Fullbright-ösztöndíjnak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

köszönhetően nemrégiben katalogizált *Kovács Ilona*, az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs Osztályának nyugalmazott vezetője. A Levéltár változatos formátumú és állapotú anyagának konzerválására a DjVu alkalmasnak látszik, ez a formátum egyúttal azt is lehetővé teszi, hogy a dokumentumok a világ magyarsága számára is elérhetővé váljanak az interneten keresztül.

A nagyobb lélegzetű konzerválási terv kialakításához a mintadokumentumokat a következő lépésekben digitalizáltuk. Az anyagokat az alapítvány könyvtárosa, *Margaret Pápai* válogatta gondosan össze. A cél az volt, hogy különféle típusú, formátumú és állagú dokumentumok kerüljenek a dobozba. A dokumentumok között volt Kossuth kézzel írott levele az 1850-es évekből, Kodály Zoltánnal kapcsolatos fényképek és dokumentumok a 20. század közepéről, köztük a New York Times-ban megjelent róla szóló cikk gépelt kézirata 1962-ből, egy igen rossz állapotban lévő 1921-ből, továbbá Kodály gyászjelentése és korabeli újságkivágások.

A dokumentumokat egyik változatban először TIFF formátumban beszkenneltük AgfaScan software segítségével, és ez a fájl egyben a master copy szerepét is betöltötte *(1.ábra)*. A TIFF fájl mérete 13,890 KByte, ugyanaz a dokumentum DjVu formátumban mindössze 22 Kbyte.

1. ábra

Kossuth kézzel írt levele TIFF formátumban. A TIFF fájl mérete 13,890 Kbyte, ugyanaz a dokumentum DjVu formátumban 22 Kbyte.

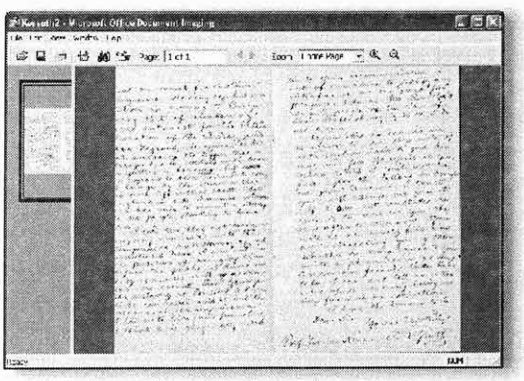

A DjVu formátum legjobb minőségéhez 300 dpi képfelbontást használtunk. A TIFF formátumból ezután DjVu fájlt készítettünk a LizardTech cég Document Express nevű szoftverjével, aminek próbaváltozatát a LizardTech web oldaláról töltöttük le. Egy másik módszerrel a dokumentumokat egyből a szoftverbe szkenneltük 300 dpi felbontással. Bármelyik megoldás alkalmazható bármilyen típusú dokumentummal *(2. ábra)*. A képeket és fényképeket fotó formátumban mentettük el *(3. ábra)*.

2. ábra

Közvetlenül a Document Express szoftverbe szkennelt dokumentum.

3. ábra

Kodály Zoltán és Serly Tibor fényképe a 60-as évekből

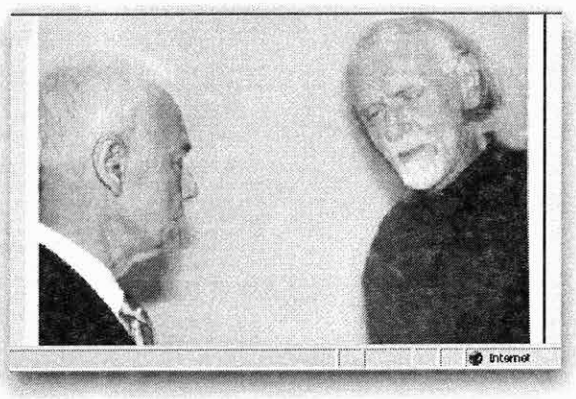

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kézzel és géppel írott dokumentumokat és a régi újságkivágásokat bitonális formában érdemes elmenteni. A *4. ábra* ugyanazt a dokumentumot mutatja bitonális és normál formában.

4.ábra

Kodály gyászjelentése kortárs magyar forrásból 1967-ből. A jobboldali kép bitonális formátumú.

A TIFF fájl minden esetben óriási méretűre sikeredett (12–18 Mbyte). A DjVu fájl jelentősen kisebb, de a szöveges és képfájlok minősége egyaránt jobb lett DjVu formátumban, akkor is, amikor a kép egyes részeit négyszázszorosra nagyítottuk.

A szöveges fájlokat ezután a Document Express optikai karakterfelismerő részével tettük kereshetővé. A szoftver minden probléma nélkül felismerte a gépelt szöveg magyar ékezetes betűit is. Az *5. ábra* egy DjVu dokumentumban végzett keresést mutat.

5.ábra

A "Kodaly" szó keresése a DjVu fájlban az OCR után

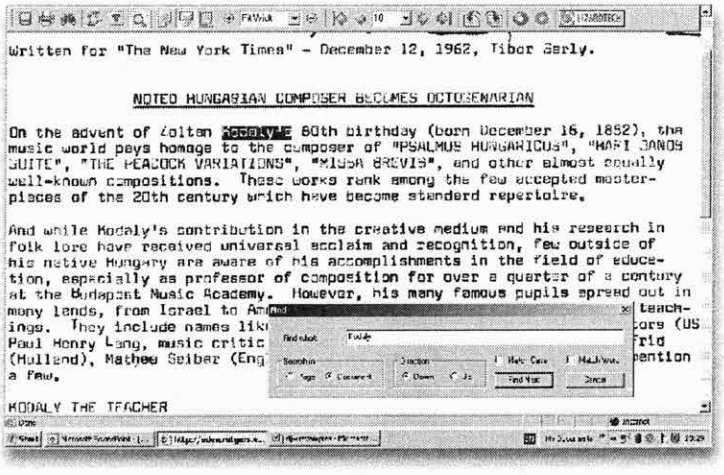

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A kézzel írt szövegeket ugyanilyen módon kereshetővé tehetjük, ha még egy rétegben hozzáadjuk a gépelt szöveget is. A kézírás olvashatóságát nagyban elősegíti a DjVu formátum. A példa Kossuth aláírását mutatja eredeti méretben *(6. ábra)*, valamint 300%-os és 500%-os nagyságban *(7. és 8. ábrák)*.

6. ábra

Kossuth aláírása, eredeti méret

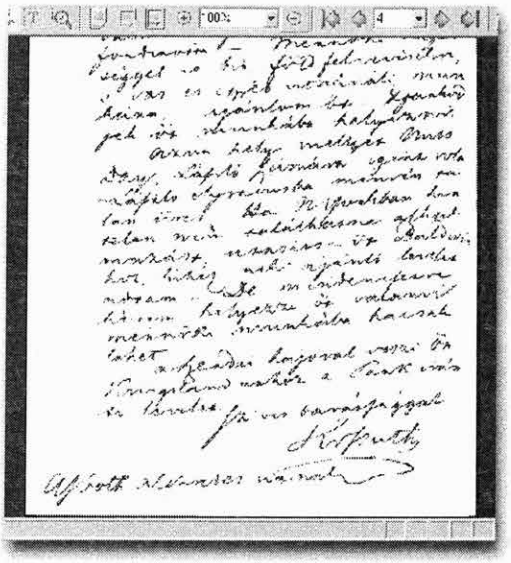

7. ábra

Kossuth aláírása, 300%

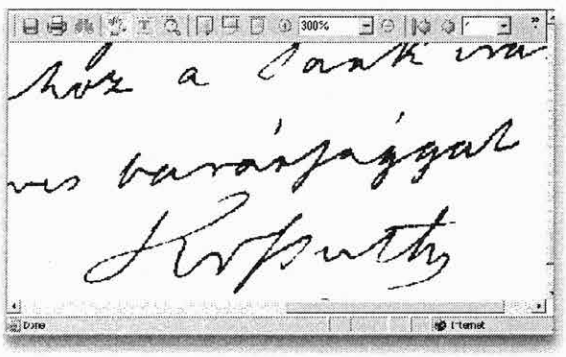

8. ábra

Kossuth aláírása 500%

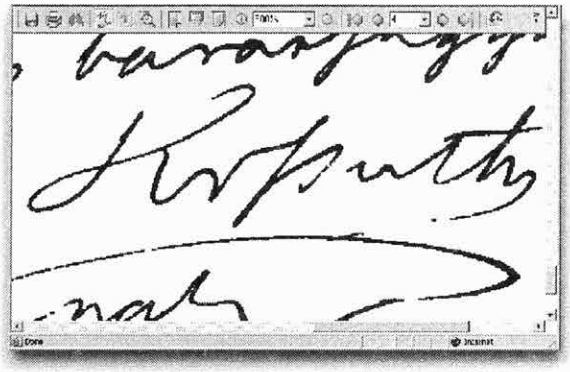

Egy 1921-ből származó töredezett kotta lapjait is digitalizáltuk. A *9. és a 10. ábra* azt mutatja, hogy a könyv rossz állapota ellenére a tartalmat megőrzi a DjVu formátum.

9.sz. ábra

A Kodály-anyagból származó kotta címoldala 1921-ből, szemmel látható a rossz állapot a jobb oldalon lent

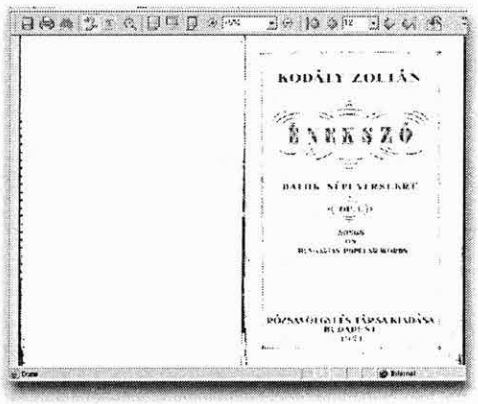

10.ábra

A kotta első oldalai, a hangjegyeket tökéletesen megőrzi a DjVu formátum

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Utolsó lépésként az összes fájlt egy bemutató sorozatba rendeztük, ún. indirekt formában, hogy egyenként is megtalálhatóak legyenek.

A DjVu formátum egyszerű és költségkímélő megoldás, amelyet csak ajánlani tudunk digitális állományfejlesztésre és konzerválásra. A munkafolyamat egyszerűségének és alacsony költségvonzatának bizonyítására egyetlen példa: Oroszországban diákok DjVu segítségével mentik meg a szovjet korszakban kiadott és azóta hozzáférhetetlen matematikai és mérnöki szakkönyveket (Bottou, 2005.).

Egy szkenner már nem elérhetetlen egyetlen könyvtár számára sem, a Document Express szoftver is megfizethető, illetve az ingyenes átalakító oldal mindenki számára hozzáférhető. Érdemes kiszámítani az adott könyvtár befektetési költségeit, beleértve a tanulásra, kísérletezésre és a digitalizálásra szánt időt az eszközigény mellett. A nyereség mindannyiunké: a világ minden tájáról hozzáférhető magyar gyűjtemények összessége.

A DjVu-val kapcsolatos legfontosabb weboldalak

- http://www.lizardtech.com (a cég oldala www.djvu.com néven is ismeretes)
- http://www.djvuzone.org (DjVu Portál, a DjVu közösség oldala)
- http://any2djvu.djvuzone.org/ (ingyenes DjVu konvertálási lehetőség, a következő formátumokat tudja átalakítani: PDF, PostScript, TIFF, JPEG)
- http://www.planetdjvu.com (fórum, képek, hírek, linkek)
- http://sourceforge.net/ (open source szoftver)
- http://javadjvu.sourceforge.net/ (JavaDjVu)

Felhasznált irodalom

BOTTOU, L. (2005). The Russians are coming. Paper presented at the Second DjVu Summit Conference and Panel Discussion, Rutgers University, New Brunswick, NJ.

BOTTOU, L., LECUN, Y., RIEMERS, B., TRIGGS, J. (2003). DjVuLibre and Any2DjVu. Paper presented at the First DjVu Summit Conference and Panel Discussion, Rutgers University, New Brunswick, NJ.

BOTTOU, L.. HAFFNER, P., HOWARD, P.G., BENGIO, Y, LECUN, Y. (1998). High quality document image compression with DjVu. Journal of Electronic Imaging, 7(3), 410-425.

BOTTOU, L., HAFFNER, P., LECUN, Y. (2001). Efficient conversion of digital documents to multilayer raster formats Document Analysis and Recognition, 2001 Proceedings ICDAR'01, International Conference on Document Analysis and Recognition, Seattle, WA, September 2001. pp. 444-448. Retrieved from IEEE on June 11, 2005.

Digitising large files: DjVu – you have never seen it before. Data compression software for image files from LizardTech. (2002). Library Association Record, 102(12), p. 665.

EVANS, G. E. (2000). Developing Libraries and Information Center Collections. 4th ed. Englewood, Colorado: Libraries Unlimited.

GROSS, N. (1999). Deja vu worth a second look. Business Week, 05/10/99 Issue 3628, p. 68.

HAFFNER, P., BOTTOU, L.,HOWARD, P.G., SIMARD, P., BENGIO, Y., LECUN, Y. (1998) Browsing through high quality document images with DjVu. Research and Technology Advances in Digital Libraries, ADL 98. Proceedings. IEEE International Forum on 22-24 Apr 1998. pp. 309-318.

HAFFNER, P., BOTTOU, L., HOWARD, P.G., LECUN, Y. (1999a) DjVu: Analyzing and compressing scanned documents for Internet distribution., ICDAR '99. Proceedings of the Fifth International Conference on Document Analysis and Recognition 20-22 Sep 1999. pp. 625-628. Retrieved from IEEE on June 11, 2005.

HAFFNER, P., LECUN, Y., BOTTOU, L., HOWARD, P., VINCENT, P., RIEMERS, B. (1999b). Color documents on the Web with DjVu. International Conference on Image Processing, 1999. ICIP 99. Proceedings. 1999 Volume: 1, pp. 239-243.

Internet Archive to host Open-Access Text Archive, Advanced Technology Libraries; 34 (1) Jan 2005, pp.2 Retrieved on 06/10/2005 from http://site.ebrary.com/pub/atl/Top?channelName=atl--pub&docID=10077371&page=1

JOHNSON, P. (2004). Fundamentals of Collection Development & Management. Chicago: American Library Association.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KOBRES, B. (2003). The University of Georgia Libraries in DjVu format. . DjVu Summit Conference and Panel Discussion on DVD, December 3, 2003, PlanetDjVu.com, 2004

LESK, M. (2003). Million Book Project at Archive.org. DjVu Summit Conference and Panel Discussion on DVD, December 3, 2003. PlanetDjVu.com, 2004.

LizardTech Inc. (2001). DjVu Offers Alternative to Adobe PDF JPEG, and GIF Files. Information Today; 18,(3), 41.

ROBERTS-WITT, S. L. (2001). LizardTech. Internet World 02/01/2001, Vol. 7 Issue 3, p16, 1p.

SAVIC, D. (2003). Share your DjVu. New image compression technology and its use in Web-based document distribution. International Council on Archives, Section of International Organizations, May 12-16, 2003, Geneve, Switzerland. PowerPoint presentation. Retrieved on June 11, 2005 from http://www.icao.int/djvu/pr/index.html

TRIGGS, J. (2005, May). DjVu in Academe? Paper presented at the Second DjVu Summit Conference and Panel Discussion, Rutgers University, New Brunswick, NJ.

YIN, X.W., FLEURY, M., DOWNTON, A.C. (2003). Archive image communication with improved compression. Proceedings of the Seventh International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR 03) Retrieved from IEEE on June 11, 2005.

WU, B.F., CHIU, C.C., CHEN,Y.,-L. (2004). Algorithms for compressing compound document images with large text/background overlap. Vision, Image and Signal Processing, IEE Proceedings. 151, (6). 453 - 459 .

Új könyvek, amelyekről a következő számokban ismertetést közlünk

FÜLÖP Mária – FERENCZ Klára: Bibliografia locală retrospectivă a județului Mureş : Maros megye retrospektív helyismereti könyvészete ; Autori, aparații, editoriale, referințe locale cărți editate până in anul 1944 : Szerzők, kiadványok, helyi vonatkozások, 1944-ig megjelent könyvek. Târgu Mures – Marosvásárhely Biblioteca Judeteana Mures, 2005. 604 p.

A Maros Megyei Könyvtár állományából az 1944-ig kizárólag megjelent helyi vonatkozással bíró műveket válogatták ki a szerkesztők. A 4141 tételes könyvészet közel hatszáz oldalas első szakrendi részében az ETO szerinti szakrendben (0-9-ig) szerepelnek a tételek (besorolási adat, bibliográfiai leírás, a kiadvány tartalmáról tájékoztatás szerint), a második szerkezeti rész pedig a Mutatókat tartalmazza (név, cím, tárgy, kiadó és nyomda szerint).
Fülöp Mária bibliográfiaszerkesztői munkássága ismeretlen a magyarországi könyvtárosok előtt, Ferencz Klára pedig a szakozás és a bibliográfiai leírás szakembere. A bibliográfia a Maros Megyei Könyvtár által gondozott Maros megyei bibliográfiák c. sorozat 7.kötete.

ISPÁNOVICS Csapó Julianna: A jugoszláviai magyar irodalom 1998–1999. évi bibliográfiája. Újvidék, Magyar Tanszék, Fórum, 2005. 359 p. (Bibliográfiai füzetek ; 32-33.)

A bibliográfia 36 lap, folyóirat, évkönyv, naptár anyagát tárja fel, valamint a tárgyidőszakban megjelent könyveket. Az első, általános részben tematikus rendben (Könyv, könyvkiadó, könyvterjesztés, könyvtárügy, sajtó; Nyelvtudomány, Irodalomtudomány; Folklór; Művelődéstörténet; Színház, film, televízió, rádió, színház) szerepelnek a tételek, a II. részbe kerültek az antológiák és gyűjteményes munkák, a III. egységben pedig az egyes szerző szerint regisztrált tételek találhatók.

A Könyvtári intézet Euro Téka sorozatban megjelent új kiadványai:

Könyvtárügy a pannon térségben. Fejezetek Pálvölgyiné Toldi Márta kutatásaiból

Digitalizálási stratégiák. Szakirodalmi szemle

Az Internet francia szemmel. Válogatás Éric Guichard és munkatársai írásaiból

Esélyteremtés könyvtári eszközökkel. Európai tervek és tapasztalatok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az MKE Társadalomtudományi Szekciója – készülve megalakulásának 30. évfordulójára – pályázatot hirdet alapító elnöke **Vályi Gábor életét és szakmai munkásságát** bemutató pályamunkák készítésére.

A pályamunkák terjedelme minimum 4-6 oldal, műfaja szabad (a szakmai életpálya bemutatása, munkásságát bemutató bibliográfia mellett szívesen vesszük a kollegát és embert mindennapi munkatevékenységében bemutató visszaemlékezéseket is).

A pályamunkák beérkezési határideje: 2006. szeptember 1.

A beadás címe: MKE Társadalomtudományi Szekció c/o Országgyűlési Könyvtár
Budapest, Pf. 4. 1357
A borítékra kérjük írják rá: Pályázat

Formai elvárások:

- *Csak postai úton küldhetők be a pályamunkák.*
- *Külön zárt borítékban kizárólag a pályamű lehet és azon a szerző által választott, feltüntetett jelige.*
- Emellett külön zárt borítékban kérjük az alkotó elérési adatait, ezen a borítékon csak a jelige szerepeljen.

A pályázati eredmény kihirdetésére a szekció 2006 novemberében megtartandó taggyűlésén kerül sor.

A pályamunkák díjazása:

- I. díj 50.000 Ft
- II. díj 20.000 Ft
- III. díj 10.000 Ft

A díjazott pályamunkák alkotói pályamunkájukkal meghívást kapnak a szekció 2007-re tervezett Vályi Gábor konferenciájára és pályamunkáik közzétételét szorgalmazzuk a szakmai sajtóban.

2006. január 27. **az MKE Társadalomtudományi Szekció vezetősége**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

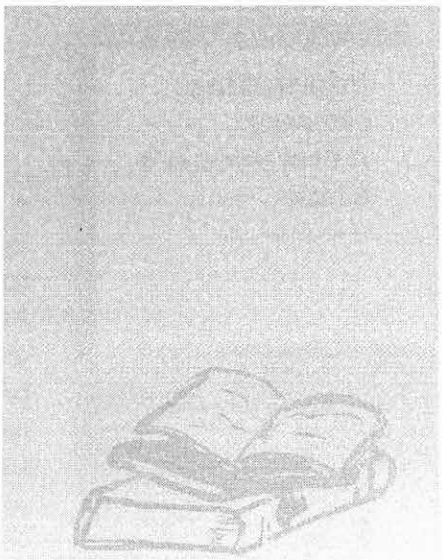

Kézikönyv az információs kultúráról, gyakorló szakembereknek

Susie Andretta könyve az információs kultúráról, vagy – ahogy az angol *information literacy* kifejezésnek az eredetihez jobban ragaszkodó fordításaként gyakran nevezzük – az információs írástudásról szól.
(A következőkben e két kifejezést legtöbbször egymással egyenértékűként fogjuk használni.)
Elöljáróban szögezzük le, hogy a téma idehaza viszonylag kevés figyelmet kapott[1], így fogalomrendszere számos újdonságot tartalmaz. Azt is látni fogjuk persze, hogy sokszor már meglevő fogalmak újraértelmezéseivel van dolgunk. Akárhogy legyen is, elmondhatjuk, hogy a könyv – angol nyelvűsége ellenére – valóban közérthető, jól követhető módon tárgyalja a témát, ilyen értelemben tehát valóban a gyakorló szakemberek hasznosíthatják. Hogy ez tartalmi értelemben is így van-e, arról majd később szólunk.
Annak ellenére, hogy az egész oktatás számára jelentős, az információs írástudás gyökereit a könyvtári felhasználóképzésben találjuk meg – olvashatjuk a könyvben. Az információs írástudás a következő – egymással is összefüggő – kihívásoknak a megválaszolására fejlődött ki:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

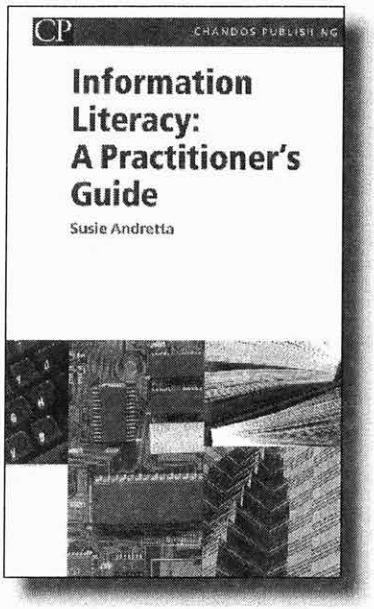

ANDRETTA, Susie
Information literacy :
a practitioner's guide /
Susie Andretta. – Oxford, etc.:
Chandos Publishing,
2005.; XXI, 208 p.; 23 cm.
– Bibliogr.: 202. p.
ISBN 1 84344 065 8

- az információs túlterhelés, amelyet a digitális technológiák gyors fejlődése okozott;
- a kompetens információhasználók iránti társadalmi igény;
- a fogékony és informált munkaerő szükségessége, amelyet a tudásgazdaság követel meg.

A könyv alapvetően három angol nyelvű ország, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Ausztrália információs írástudással kapcsolatos gyakorlatát vizsgálja.

Áttekintve a felhasználóképzés történetét a szerző az információs írástudás történeti előzményeit vizsgálja meg és mutatja be. A felhasználóképzés lényege, hogy az információkeresésben használható segédeszközök használatát tanítjuk. Ez később azzal egészült ki, hogy a felhasználóképzés során anyagok és források használatára és az oktatási-tanulási eszközök értelmezésére vonatkozó egyéni útmutatást és csoportos oktatást nyújtunk. Az információs írástudás megjelenése – írja a szerző – alapvető pedagógiai szemléletváltozást hozott: az oktatás az oktatóközpontúság felől a tanulóközpontúság, az önálló tanulást hangsúlyozó szemlélet felé tolódott el.

A hagyományos felhasználóképzés hibájául sokan azt róják fel, hogy a könyvtári tevékenységek egyes, különálló összetevőire összpontosít, ráadásul nem szentel elegendő figyelmet az információkeresés kritikus gondolkodásra és értékelésre épülő komplex feladatainak.

Annak szükségességét, hogy az információs írástudás hatókörét kiterjesszük, az is indokolja, hogy a hallgatók nem rendelkeznek megfelelő információ-visszakeresési készségekkel. Ez világjelenség. Ahhoz, hogy az információs túlterhelést ellensúlyozni tudják, és hogy az elektronikus környezet kínálat sokféleséget adta előnyöket ki tudják használni, a hallgatók kritikus gondolkodását kell fejleszteni.

Fontos, hogy különbséget tegyünk az általános információs készségek és az információ értékelésének témától függő kompetenciái között. Az előbbiek minden területen szükségesek a magasabb szintű gondolkodáshoz és a kutatáshoz, az utóbbiak az adott tudományterület természetétől függenek. Mindezt azonban nem veszi eléggé figyelembe a felhasználóképzés.

Az információs írástudás fogalma – ahogy azt *Dawid Bawden* szemléje[2] mutatja – már az 1980-as években létezett, azonban csak a '90-es években kezdett ismertté válni.

A felhasználóképzéstől az információs írástudás oktatása felé történt elmozdulást az indította meg, hogy felismertük a technológiák gyors változását és az információforrások számának megnövekedését. Az okok között szerepel az is, hogy az in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

formáció szűrés nélkül kerül a felhasználóhoz, ami az információ hitelességével, valódiságával és megbízhatóságával kapcsolatos kérdéseket vet fel. Mindez az internetre jellemző kreativitással és hálózat anarchikus jellegével függ össze. Ezek persze közismert, közhely-számba menő megállapítások, mégsem hagyhatjuk őket figyelmen kívül, ahogyan azt a – talán ritkábban kimondott tényt sem – hogy információszerzésükben a hallgatók túlságosan támaszkodnak az internetre.

A felhasználóképzésből olyan módon lett információs írástudás, hogy megteremtődött a kapcsolat közte és az egész életen át tartó tanulás között, így kilépett a könyvtárak falai közül.

Az információs írástudást pedagógiai eszköznek tekinthetjük, amely mindenek előtt a tanulóközpontú oktatást állítja középpontba, és különbséget tesz a magasabb szintű és a gépies tanulás között. Míg az előbbi a megértést és a belátást megsokszorozva ösztönöz és eszközöket ad a kezünkbe, az alacsonyabb szintű tanulás a félreértést és az előítéletet szaporítja, ráadásul korlátozza és elkedvetleníti a tanulót. Bár vajmi ritkán találunk olyan oktatást, amely szándékosan célozná meg az alacsonyabb szintű tanulást, mégis gyakran találkozunk vele, és kevés tanuló tudja, mit jelent a kritikus gondolkodás és kevesen használják eszközeit. Ennek következtében munkahelyi, állampolgári és magánéleti tanulási képességük igen korlátozott.

Az információs írástudás leggyakrabban kiindulópontként használt meghatározása az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) 1989-es definíciója, amelynek alapján információs írástudónak azt tekinthetjük, aki felismeri, mikor van szüksége információra és kimondta, hogy végső soron az információs írástudást az birtokolja, aki megtanulta, hogyan kell tanulni.[3]

Az információs írástudás különféle definícióinak összehasonlításából az szűrhető le, hogy az információs írástudás feltételez egy felismerési fázist, megtalálható benne a keresés megfogalmazása, a forrás(ok) kiválasztása és vizsgálata, az információ értékelése, szintézise és használata.

Az információs írástudásnak három modelljét szokták megkülönböztetni. A behaviorista modell a megfigyelhető viselkedésen alapul, és sokan kritizálják, mert különálló képességeket mér. A konstruktivista modellek a kritikus gondolkodást, az önálló tanulást hangsúlyozzák, mentális modellekre épülnek és a „tanuljuk meg, hogyan kell tanulni" perspektívához kapcsolódnak. A relációs modell a konstruktivista megközelítést kiegészíti azzal, hogy elősegíti az információ kritikus használatát előtérbe állító személyes értékek fejlesztését. Segítségével az információs környezetre vonatkozó alapos ismereteket, valamint egy olyan informálódási stílust lehet elsajátítani, amely elősegíti, hogy a tanuló a világgal szabadon lépjen interakcióba.

A relációs modell az információs írástudást az információ-használat hét különböző módjával foglalja keretbe:

- az információs technológiák használata információk gyűjtésére és kommunikálására;
- a források ismerete és ezek közvetlen, vagy közvetítő útján történő elérésének képessége;
- új szituációk kezelése megfelelő információkeresési és -felhasználási stratégiák útján;
- az információ ellenőrzése és kezelése mechanikus eszközök, az emlékezet és információs technológiák segítségével;
- személyes tudásbázis kiépítése új érdeklődési területeken, amely az információ tárolásától abban különbözik, hogy magába foglalja a kritikus elemzést is;
- a tudás és a személyes távlatok alkalmazása, ami új meglátásokhoz vezet;
- az információ bölcs és etikus felhasználása.

Bár az előzőek az információs írástudás kultúrajellegét látszanak megerősíteni, nem véletlenül beszélünk információs *írástudás*ról, hiszen a fogalom az írástudás általános kontextusába ágyazódik be. A funkcionális írástudás is ehhez

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a kontextushoz tartozik, és úgy határozhatjuk meg, mint nyomtatott és írott információk felhasználását annak érdekében, hogy személyes céljainkat elérjük, tudásunkat fejlesszük. Az OECD 2002-es Pisa-felmérése ugyanakkor az írástudást az olvasás, a matematika és a természettudományos ismeretek együtteseként vizsgálta. Az információs írástudás kifejezést viszont sokan azért óvakodnak használni, mert megítélésük szerint az írástudás szó valamilyen küszöbérték elérését, meghaladását vonja magával, így stigmatizál.

Andretta könyvében a magas szintű írástudás magában foglalja annak képességét, hogy különböző anyagokból következtetések tudjunk levonni, kérdéseket legyünk képesek feltenni és új gondolataink támadjanak. Ebben központi szerepe van a megértésnek, a jelentésnek és a kontextusnak. Az információs írástudás ugyanakkor nem kötődik egyetlen technológiához sem.

A könyv fontos része annak áttekintése, hogy miként illeszkednek az információs írástudás fejlesztésére irányuló kezdeményezések az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, valamint Ausztrália nemzeti oktatási programjaiba. Ez az áttekintés azt mutatja, hogy a vizsgált nemzeti programok kétféle típusba sorolhatók. Az egyik az Egyesült Államokra és Ausztráliára jellemző. Ez a modell az egész életen át tartó tanulás kihívásaira világosan körülhatárolt és koherens információs írástudási politikával ad választ. Ebben aktív részt vállal a felsőoktatás. A brit megközelítést a technológiák vezérlik, így a prioritást nem az információs kultúra, hanem a számítástechnikai-informatikai készségek kapják.

A könyv következő része az információs írástudás három keretrendszerének jellemzőit vizsgálja. Ezek a következők:

Association of College and Research Libraries (ACRL): Information Literacy Competency Standards for Higher Education http://www.ala.org/acrl/ilcomstan.html

Australian and New Zealand Institute for Information Literacy (ANZIIL): Australian and New Zealand Information Literacy Framework http://www.caul.edu.au/info-literacy/infoliteracyframework.pdf

Society of College, National and University Libraries (SCONUL): Information skills in higher education http://www.sconul.ac.uk/activities/inf_lit/papers/seven_pillars.html

Mindhárom keretrendszer megtalálható a könyv függelékében. (A függelék kapcsán említsük meg, hogy a szerző *Information Literacy Gateway* elnevezéssel a téma számos forrását, segédanyagát tartalmazó webhelyet működtet a http://www.ilit.org címen.)

Első látásra nagyon hasonlóak ezek a modellnek is nevezhető keretrendszerek. Közelebbről nézve azonban látszik, hogy az információ etikus használata tekintetében az ANZIIL modell a társadalmi, kulturális és gazdasági aspektusokra is figyel, míg a másik két modell középpontjában a jogi vonatkozások, mindenek előtt a szerzői jog áll. Számos további különbség mellett emeljük ki, hogy az ANZIIL modell a tanulás következő dimenzióit azonosítja:

- Általános készségek: problémamegoldás, együttműködés, csapatmunka, kommunikációs, kritikus gondolkodás;
- Információs készségek: információkeresés, az információ felhasználása, az információs technológia gördülékeny használata;
- Értékek és meggyőződések: az információ bölcs és etikus felhasználása, szociális felelősségérzet, közösségi részvétel.

A SCONUL modell két alapkövét az alapvető könyvtári készségek és az alapszintű információtechnológia készségek jelentik. Az előbbi nyilvánvalóan ott van a felsőoktatási könyvtárak felhasználóképzésében, az utóbbi pedig az olyan programokban, mint az ECDL. Ezekre épül a modell hét „oszlopa", amelyeket itt most nem sorolunk fel, csak megjegyezzük, hogy a már említett ALA definícióban szereplő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

készségek részletező kibontását jelentik. Ez egyébként mindhárom modellre igaz, amit szerző is megerősít.

A két alapkő azt jelenti, hogy a hét oszlopban megjelenített készségek csak az alapok megszerzését követően sajátíthatók el. Ebben – mondja Andretta – gyökeresen különbözik ez a modell a másik kettőtől, amelyek csak az alacsonyabb és magasabb szintű gondolkodás között tesznek különbséget. A technikai és információs kultúra elválasztása egymástól – teszi hozzá – helytelen, hiszen a technikai készségeknek együtt kell járniuk a kritikus gondolkodással, legyen szó akár csak egy OPAC-keresésről is.

A SCONUL ezen kívül különbséget tesz a hallgatók különböző csoportjai, így például alsóbb évfolyamokon tanuló hallgatók és a doktoranduszok között, figyelmen kívül hagyva ezzel a sokkal jellemzőbb egyéni különbségeket.

Mindhárom modell hangsúlyozza, hogy az információs írástudás fogalma több mint az információs technológia gördülékeny használata. Ezt különösen részletesen fejti ki a SCONUL modell. Ugyancsak közös vonása a modelleknek, hogy az információs kultúra oktatását teljesen integrálni kívánják a szaktárgyak oktatásával. Az ANZIIL modell ezen belül kiemeli, hogy információs írástudás oktatásának a teljes tanulmányi időre ki kell terjednie, méghozzá a következő szinteken:

- általános: tanterven kívüli órák és saját ritmusban elvégezhető csomagok;
- párhuzamos: a fenti eszközökkel, a tananyagot kiegészítő tartalmakkal;
- integrált: a tanterv részeként;
- beágyazott: olyan tantervekkel, amelyek az információval való folyamatos interakciót és reflexiót biztosítanak.

Az utóbbi szint a leghatékonyabb, mivel a következő három elemet tartalmazza:

- az információs írástudás megtapasztalása (tanulás);
- a tapasztalatra történő reflexió (annak felismerése, hogy tanulunk);
- a megtapasztaltak alkalmazása új kontextusokra (a tanulás átvitele).

Az ANZIIL és az ACRL modell az információs írástudás három működési körét különbözteti meg: intézményi szintet, program-szintet (tantervi célkitűzések, tanulási eredmények és értékekés) és a hallgató szintjét.

Mindhárom modell kidolgozói azt képviselik, hogy az információs írástudással kapcsolatos intézményi irányelvek kialakításához elengedhetetlen a könyvtár, az oktatók és az adminisztratív személyzet együttműködése.

Idáig elérkezve már láthatjuk, hogy valóban gyakorlati kézikönyvvel van dolgunk, hiszen – a függeléket, tárgymutatót leszámítva is – a könyv következő része, amely a terjedelem több mint felét teszi ki, oktatási programokat mutat be a Londoni Metropolitan Egyetem Alkalmazott Társadalomtudományi Tanszékének gyakorlatából.

A megvalósítás kapcsán Andretta egy új tanulási-tanítási kultúra meghonosítása mellett érvel. Azt mondja, hogy az „előadó előad, a hallgató jegyzetel" tudásátadási modell nem felel meg annak kihívásnak, amelyet az egész életen át tartó tanulás jelent. Sokkal korszerűbb a – már említett – konstruktivista modell szemlélete, amelynek egyik fő alapelve az, hogy a tudás a megértés olyan foka, amely csak az egyénben (a tanulóban) létezhet. Ennek megfelelően a tudást az egyes tanulónak kell létrehoznia, vagy rekonstruálnia. Ez egy olyan folyamatnak a során történik meg, amelyikben meglevő ismereteink alapján értelmet próbálunk adni az új információknak. Más szóval, a konstruktivista megközelítés tanulóközpontú és a problémamegoldás középpontba állítására épít. Különbséget tesz az oktatott tantárgy és a tanulási folyamat, mint különálló tevékenység által játszott szerepek között. Amíg sokak szerint az oktatás célja, hogy a tanulóknak egy olyan világot nyújtson, amelyet megérthetnek és meg kell érteniük, mások szerint azokat az utakat, eszközöket

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kell velük elsajátíttatni, amelyek segítségével megérthetik a világot. A váltás a „mit tanulunk" elvétől a „hogyan tanul(j)unk elve felé halad. A recenzens persze nem hallgathatja el kétségeit, amelyek nem elsősorban a könyv szerzőjének szólnak. Vajon az egyik – talán joggal egyoldalúnak tekinthető – szemlélet felváltása egy másik, nyilvánvalóan szintén egyoldalú szemlélettel, és ez utóbbi abszolutizálása elvezet-e bennünket a kívánt célhoz? Ne felejtsük persze el, hogy itt nem elsősorban az iskolarendszerű oktatásról, nem a közoktatásról és a felsőoktatásról általában van szó, hanem az egész életen át tartó tanulás kontextusában kell gondolkodnunk.

Andretta szerint mindenesetre az információs írástudás oktatási kultúrájának megteremtése paradigmaváltást követel meg, ami azt is jelenti, hogy az új megközelítések konfliktusba kerülhetnek a felsőoktatás jelenlegi gyakorlatával, a hallgatók és oktatók elvárásaival.

Egy, az információs írástudást fejlesztő programhoz olyan tantervek kellenek, amelyek nemcsak tartalmazzák a megfelelő készségeket, hanem segítik az információ környezet aktív használatát. Lehetővé kell továbbá tenniük, hogy a tanulók reflektálhassanak a tanulásra, dokumentálhassák a hatékony informálódási gyakorlatot tükröző tanulást, új kontextusokban alkalmazzák a tapasztaltakat. Kérdés viszont, hogy az információs írástudás oktatása beilleszthető-e a meglevő tantervekbe, vagy a tanterveket kell-e az információ szempontjából újragondolnunk.

A könyvben bemutatott esettanulmányok közül az egyik azt a kurzust mutatja be, amelyik a hallgatók általános információs kultúrájának fejlesztését célozza az ALA alapelveinek szellemében, tehát az információ megtalálásának, értékelésének és használatának az alapjait tanítja meg, amihez a SCONUL által előírt könyvtári és informatikai készségek fejlesztést használja fel. Egy másik, posztgraduális (mester és PhD) hallgatók számára készült kurzus az ún. tudásspirál modelljére épül. Ebben a modellben a kutatási folyamat komplex kritikus gondolkodási kompetenciákon alapul a tanulási tudás-létrehozási és tudás-kiterjesztési fázisában.

Andretta tapasztalatai azt mutatják, hogy a hallgatók a szakmai ismeretek megszerzésében túlságosan az oktató irányítására, aminek az a következménye, hogy zavarban vannak, amikor olyan oktatásban van részük, amelyik az önálló tanulást helyezi előtérbe. Úgy gondolom, ez általában is igaz. Vigyáznunk kell azonban arra, hogy az ismeretátadás hagyományosabb módjairól se feledkezzünk meg – amúgy indokolt – újítói hevületünkben. A kép persze a könyvben is árnyalt. Egyrészt azt olvassuk, hogy a tanárnak (oktatónak) az a hagyományos szerepe, hogy ő minden tudás kútfője, az információrobbanás következtében meg fog változni. Másrészt viszont arról is ír Andretta, hogy az oktatónak továbbra is prezentálnia kell a tananyagot, azonban az is a feladata, hogy a hallgatókat a kapott információval való interakcióra késztesse. Ez lényegében ugyanaz a perspektíva, amelyet az információs futballpálya hasonlatával szoktak illusztrálni, amelyen a játékosokat (a felhasználókat) a könyvtáros a pálya széléről segíti az információ felkutatásában.[4] Ennek az oktatásban való felhasználását illusztrálja az a példa, amikor az esettanulmányban szereplő kurzus során az egyik hallgató e-mailben kért segítséget oktatójától egy információkeresési feladat megoldásához. Az oktató azonban nem a megoldást adta meg, amivel csak a tanuló függőségét erősítette volna, hanem további kérdéseket tett fel a keresési témával kapcsolatban. Ezekre reflektálva a hallgató megfelelően szűkíthette a keresését.

Bár a könyv az információs írástudás fogalmát könyvtárosság és könyvtárosképzés határain túlra kiterjesztve értelmezi, a szerző nem feledkezik meg az információs szakemberekről sem. Annak igénye, hogy a könyvtárosoknak meglegyen a megfelelő információs kultúrája, szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mos könyvtáros-szervezetben felmerült. Gondoljunk csak a már sokat emlegetett ALA-ra!
A könyvtárosoknak kulcsszerepet kell kapniuk az információs írástudás oktatásában. Ugyanakkor olyan készségeket kell oktatniuk, amelyeket maguk sem tanultak. Hogy miként valósítható ez meg, arról kapunk képet a második esettanulmányban.
Nem tudhatjuk, mennyire válik majd a könyvtárak mindennapjainak részévé az információs írástudás oktatása. Az viszont bizonyos, hogy a könyvtárosoknak tudniuk kell, hogy az információs kultúra és különösen az információhoz való kritikus hozzáállás mennyire fontos, még akkor is, ha nem illesztjük pedagógiai keretbe. Ezért érdemes a könyvben felvetetteken elgondolkodnunk.

Koltay Tibor

Jegyzetek:

[1] A kivételek között lásd például KOLTAY Tibor: A könyvtáros és az információs írástudás. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 13. évf., 4. sz., 2004., 37-39. p.

[2] Magyarul: BAWDEN, David: Információs és digitális írástudás: a fogalmak áttekintése. Könyvtári figyelő. 48. évf., 1-2. sz., 2002., 157-163. p.

[3] Final Report of the ALA Presidential Committee on Information Literacy (1989) http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.htm Részletesebben lásd még BAWDEN i.m. (A könyvben található hivatkozásokat csak akkor közöljük, ha azoknak közük van valamely idehaza megjelent íráshoz.)

[4] Erről magyar nyelven részletesebben lásd TÓTH Máté cikkét, amelyben a következőket írja: „Egy helycserének lehettünk a tanúi az előző szűk egy évtizedben a világméretű hálózatok létrejötte nyomán: az információt eddig szinte kizárólagosan birtokoló könyvtáros átadta a helyét a játékosoknak. Beengedte őket maga mellé a pályára, és egyre inkább hagyja, hogy maguk rúgják a gólokat. (Eddig azokat is az információs szakember rúgta helyettük.) A könyvtáros a hasonlatban nem kaphat így más szerepet, mint a menedzserét, aki a pálya széléről látja el hasznos tanácsokkal a játékosokat. A játék tehát lényegében nem változott, csak a szerepek lettek különbözőek. A játékosoknak maguknak is aktívvá kell válniuk a siker érdekében, ám mindig ott áll mellettük az edző, a szakember, aki segít nekik továbbmenni a kérdéses pontokon." (TÓTH Máté: A felhasználó mint játékos: A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban a felhasználói igények mentén. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf., 2. sz., 2003., 55. p.)

Internet Fiesta

Az Internet Fiestát 2001 óta évente rendezik meg a programhoz csatlakozó könyvtárakban azzal a céllal, hogy minél szélesebb körben ismertessék meg az Internet világát és segítsék a digitális írástudás elterjedését. A rendezvény ideje alatt a közkönyvtárakban különböző programokat rendeznek, ismertetőket tartanak és ingyenesen lehet használni számos térítéses szolgáltatást. A rendezvény fő támogatója a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság. A könyvtárakban kínált programokról a *www.fieste.kjmk.hu* weboldalon lehet részletesebben tájékozódni. A központi rendezvény a Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központban (HIK) lesz március 28-án, ahol a legérdekesebb programot nyújtó könyvtárak munkáját díjazzák. Tavaly a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a kecskeméti Katona József Megyei Könyvtár, valamint a miskolci Városi Könyvtár érte el a legjobb helyezéseket. (KIT Hírlevél, 2006. 12. sz. http://www.origo.hu/techbazis/internet/20060320egyhetig.html;)

Az idei központi rendezvény előadásai: Bakonyi Péter: Az Internet jövője; Simon Éva: A könyvtárak és a tartalomszűrés; Tószegi Zsuzsanna: A magánszféra védelme a könyvtárakban; Pintér Róbert: A tartalomelőállítás kollektív módszerei, blog, chat, wikipédia a könyvtári világban; Bemutatók a Fiesta helyi rendezvényeiből; Ramháb Mária: Az országos programok tapasztalatai; Alföldi István: A legjobb programokat szervező könyvtárak díjazása; Kovács András Bálint: A NAVA első szolgáltatási, felhasználói tapasztalatai.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olvasáskultúra és identitás

GEREBEN Ferenc
Olvasáskultúra és identitás : a Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata / Gereben Ferenc. – Budapest : Lucidus Kiadó, 2005. – 215 p. – (Kisebbségkutatás könyvek; ISSN 1566 3144)
ISBN 963 9466 27 5

A tárgykörben több mint egy évtizede jelennek meg tanulmánykötetek, önálló művek, tanulmányok, kutatási jelentések, többnyire az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központban (napjainkban Könyvtári Intézet) kialakult olvasáskutatási műhely egykori és mai munkatársaitól. Közülük is legtöbbet publikált *Gereben Ferenc* (előző kötete: *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében.* Bp. 1999.), aki a korábbi szociológiai vizsgálatokat követően egy újabb, ám azokhoz szorosan kapcsolódó, nagyobb és meghatározottabb mintasokaság alapján, valamint egyes kérdésekben differenciáltabb vizsgálati eszközökkel készült felméréssorozat eredményeit összegezi művében. A nagyszabású kérdőíves vizsgálat Erdély (1998), Kárpátalja (1999), Felvidék (1999), Vajdaság (2000) és Magyarország (2000) felnőtt (18 éven felüli) magyar lakosságára terjedt ki. (A kérdezőbiztosok 244 tele-pülésen összesen 3839 kérdőívet töltöttek ki.)

A szerző a korábbi kutatások legfontosabb eredményeinek ismertetetését, valamint néhány módszertani megjegyzést követően hét fő fejezetben összegezi a vizsgálat tanulságait. Az elsőben (noha vizsgálódása fő céljának az olvasáskultúrát és az abban kifejeződő kulturális identitást tartja) a nemzeti azonosságtudatra való kérdéseket értékeli – s mint a későbbiekben is minden alkalommal – táblázatokon, grafikonokon is bemutatja a különböző országokban kapott válaszok százalékos megoszlását. A *Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?* kérdésre kapott válaszokból tanulságos válogatást is közöl, majd a válaszok legfontosabb jellemzői, valamint azok tartalomelemzése alapján kialakított különféle identitástípusok megoszlását mutatja be, végül a válaszadók körében az anyanyelv, az állampolgárság, s más tényezők fontosságáról nyert információkat szembesíti az előbbiekkel. Több lényeges megállapítása közül csak néhányat idézünk: a kisebbségben élők (leginkább Erdélyben) nagyobb aktivitással vállalták a nemzeti hovatartozást, a nemzeti identitást, mint a magyarországiak; az 1990-es évek elején készített vizsgálatokhoz képest csökkent a nemzettudat érzelmi telítettsége, növekedett a tudatossági, vállalási intenzitása, valamint kul-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

turális (elsősorban anyanyelvi) kötődése. Mindezek változóan jelennek meg az egyes határon túli régiókban, befolyásolja az iskolai végzettség, a megkérdezett lakosság településtípusonkénti megoszlása stb. (Azt csupán érdekességként említjük meg, hogy a határon túli mintasokaság a magyarsághoz tartozás legfontosabb jellemzőjének a magyar nyelvet, legkevésbé fontosnak az állampolgárságot tartotta.) A következő – *Nyelvhasználat, nyelvválasztás* című – fejezet, amely kiegészítve a korábbi vizsgálatokat, a határon túli magyarság hétköznapi nyelvhasználatára, a házastárs anyanyelvére, az iskolai tannyelvre és az „intim" nyelvhasználatra (a nekilódult fantáziát eloszlatandó, ez arra vonatkozik, hogy a megkérdezettek anyanyelvükön szoktak-e álmodni, imádkozni stb.) vonatkozó adatokat értékeli, hasonlítja össze. Az anyanyelv használata – főleg a nyelvileg vegyes családokban – egyre inkább pluralizálódik, s bár a korábbi vizsgálatokhoz képest nőtt a végig anyanyelven tanuló diplomások száma, a szükségletekhez képest még jelentős az elmaradás. Mindennek természetesen számos összetevője, motívuma van, melyekre a szerző részletesen kitér, kifejtve, hogy az anyanyelv használata *„inkább csak a legszűkebb magánszférában, a legkevésbé modernizált társadalmi rétegekben és közegekben érzi otthonosan magát, az urbanizációs és civil modernizációs tendenciák térhódítása ismét a többségi nyelvnek látszanak kedvezni."*

A következőkben a sajtó- és könyvolvasás jellemzőit mutatja be a szerző, ismét régebbi hazai adatokat is közölve. A sajtótermékek olvasótáborának aránya a határon túliak körében (minden sajtóműfajban) nagyobb, mint Magyarországon. Természetesen a sajtóolvasás is rétegspecifikus és összefügg a nyelvhasználat közegeinek egyes elemeivel, ám ezeket az érdekes és néhány esetben nem is evidensnek tűnő megállapításokat nincs terünk idézni. A lényeg, hogy a könyvolvasás gyakoriságát (nagyon ritkán, időnként, rendszeresen olvas) mutató táblázatokból egyértelműen kiderül, hogy legmagasabb az olvasók aránya Erdélyben és Kárpátalján (kb. kétharmados), majd 60–60%-kal a Felvidék és a Vajdaság következik, míg a sorban az utolsó Magyarország 49%-kal (ez az adat – a 20 éven felüliek körében – 1985/86-ban 62% volt). A rendszeres könyvolvasók száma már nem mutat ilyen jelentős különbségeket: legnagyobb a számuk az erdélyi, felvidéki és magyarországi olvasók körében. Érdemes megemlítenünk azonban, hogy a megkérdezettek azon körében, akik olyan településeken élnek, ahol a magyarok részaránya 30% alatt van, valamivel nagyobb olvasási hajlandóság tapasztalható, miként azt a szerző a 90-es évek elején végzett felmérésből is megállapíthatta. Azaz, ezeken a településeken a magyarok „fokozott olvasói aktivitással válaszolnak" a többségi nyelv, kultúra kihívásaira. Igaz, akár korábban, körükben is (és a diplomások körében is) a magyar nyelvű olvasmányok száma némileg kevesebb az átlagosnál. Miként Gereben Ferenc (ha nem is mondja ki örvendezve) írja: *„Ugyanazt állapíthatjuk meg, amit a 90-es évek elején tapasztaltunk: a szórványnépesség (tömbmagyar vidékekhez viszonyított) nagyobb olvasási gyakorisága nem okvetlenül jelent több magyar olvasmányt, de több magyart, mint nem magyar olvasmányt jelent."* (Meglehet a jelenség feltételezett okait kereshettük volna az olvasmánybeszerzés forrásait elemző részben, hiszen köztudott, hogy a szórványtelepüléseken a legrosszabb a magyar nyelvű oktatás, könyvtári ellátás, a könyvvásárlási lehetőség, ám a szerző ennek elemzésére valószínűleg azért nem tért ki, mert ezt a kérdést Erdélyben nem tették fel, helyette egy kolozsvári felmérés adatait használta.)

Az olvasás minőségi-tartalmi kérdéseivel foglalkozik a kiadvány legterjedelmesebb fejezete, melyben a szerző hangsúlyozza, hogy *„a határon túli régiók egymás közötti, valamint a hazai és határon túli csoportok olvasási gyakorlata, viselkedése közötti különbségeket nem*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tekinti pusztán a kisebbségi és többségi helyzet különbözőségének", hiszen közrejátszanak azok kialakulásában a regionális kulturális hagyományok, gazdasági-politikai viszonyok, a modernizációs folyamatok különbözőségei is. Az olvasás minőségét elsőként a legutóbbi olvasmányok szerzőinek felsorolásával vizsgálja: míg Magyarországon a nyugati bestseller szerzők (Danielle Steel, Robin Cook) a listavezetők, s többnyire hasonlóak tartoznak az élvonalba is, a határon túl még mindig Jókai vezet és jelentősebb szerepet kapnak a nemzeti klasszikusok, Erdélyben a kortárs írók is. A határon túli olvasói gyakorlatnak a hazainál hagyományőrzőbb jellegére utal az is, hogy a 19. századi és a 20. század első felében írt olvasmányok aránya mindenütt jóval magasabb volt, mint Magyarországon. Ezzel függ össze az is, hogy a válaszadók első tíz legkedvesebb olvasmányát felsoroló jegyzékeken kitüntetettebb helyet foglalnak el a nemzeti klasszikusok (nota bene! közöttük költők is), ám a legemlékezetesebb olvasmányok között már nem látunk ilyen eltéréseket. A különböző kérdésekre adott válaszok alapján kialakított ízléskategóriák azt mutatják, hogy a „klasszikus" kategória tekintetében is a határon túliak vezetnek , azaz a tényeket összefoglalva: „a határon túli régiók felnőtt olvasóinak olvasáskultúrája értékorientáltabb és hagyományőrzőbb, mint a magyarországi könyvolvasóké."

A történelmi tudattal és jövőképpel összefüggő válaszok értékelését az identitástudatról és az olvasáskultúráról leírtak afféle kiegészítéseként tekinti a szerző. A megkérdezettek által kifejezetten nagyra becsült történelmi személyiségeket elemezve megállapítja, hogy a korábbi vizsgálatokhoz képest az ezredfordulón is „erős szálak kötötték össze a Kárpát-medence magyarságának történelmi tudatát." Ez az összetartozás jellemző a válaszadók által nagyra értékelt történelmi események számbavételekor is. Ami az identitás időbeli dimenziójának másik pólusát illeti, markánsabb eltérést elsősorban a hazai és a határon túli magyarság körében láthatunk: a korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan Magyarországon ítélték meg legpesszimistábban a magyarság várható jövőképét, itt a nagyon borúlátók aránya többszöröse volt, mint bármelyik régióban.

A záró fejezetben az olvasáskultúra és az identitástudat jellemzőinek egybevetésére, kapcsolatuk vizsgálatára kerül sor, olykor bonyolult kereszttáblázatok bemutatásával. A nemzeti jövőkép által preferált könyvolvasói szokások – nem említve a kivételeket – egyértelműen igazolják, hogy az alacsonyabb ízlésszinten olvasók inkább borúlátásra, a többet, jobbat olvasók inkább optimizmusra hajlanak. A különböző identitástípusok és olvasói szokások egybevetése pedig azt jelzi, hogy a cselekvően vállalt, feladatorientált identitású kategóriába tartozók az átlagosnál több és értékesebb irodalmat olvasnak. A szerző, néhány korábbi kutatási jelentésben vizsgált jelenségre – nemzeti önkép, vallásosság – is utalva megállapítja: *„A Kárpát-medence Magyarországon kívül élő magyarsága tehát olvasáskultúrájának tradicionális vonásaival identitásának megőrzését szolgálja; és az identitástudatnak markánsabb jellege pedig együttal tradicionális, értéktelítettebb olvasási szokásait konzerválja."* Röviden szót ejt e helyzetkép romlásának esélyéről (a legutóbbi olvasmányok legnépszerűbb szerzőinek listáin láthattuk, hogyan jelennek meg ott a határon túl is a bestseller írók), ám bizakodik abban, hogy – különösen a beolvasztási vágy enyhülése és a többségi tolerancia növekedése esetén – ez nem fog bekövetkezni. Mindenesetre a romlási tendenciák is erősíthetik egymást, az értékek megőrzésére irányuló folyamatos erőfeszítések nélkül az identitástudat is meggyengülhet. Ezzel függ össze, hogy Gereben nemcsak elemzi a különböző tényeket, adatokat, hanem, pl. amikor a kisebbségi nyelvhasználatról ír, megfogalmazza a változtatás igényét, s azok körét, akik élni is tudnak ezzel a lehetőséggel: *„... ez*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a kérdés az aktuális magyar kisebbségpolitika, és ehhez kapcsolódóan a nemzet-, gazdaság- és kultúrpolitika egyik kulcskérdése." Ezt mondhatjuk el az általa megfogalmazott jelenségek egészéről is, új opusának – többek között – ez az egyik legfontosabb üzenete.

Szólnunk kell arról – bár részletesen igyekeztünk ismertetni a művet – hogy így is csak a legáltalánosabb megállapításait idézhettük. A szerző 29(!) táblázatot mutat be s a korábbi publikációiból jól ismert módon az adatok feldolgozása során minuciózus gondossággal tér ki a felhasznált adatok vagy az azokból levonható következtetések esetleges ellentmondásaira, ha kell, leírja, hogy az adatok bizonytalansága miatt határozott kijelentéseket nem tud tenni, felhívja a figyelmet a vizsgálat esetenkénti fogyatékosságára, arra, hogy „óvatosan" kell megítélni bizonyos összefüggéseket. Tárgyilagos, tartózkodó hangvétele az olvasói érdeklődésről szóló fejezetben fellehető *Szükség van-e a klasszikusokra?* című szabályos kisesszéjében oldódik fel csupán. Esetleges prekoncepcióit nem kívánja bizonyítani, nem merül el (alá) a táblázatokban közölt adatok sokaságának minden lehetséges összehasonlítási lehetőségében, elemzéseiben teret enged az olvasói véleményformálásnak. Ezért is érdemes e táblázatokon felkínált tényeken eltűnődni. (Pl. arról, hogy a legnépszerűbb legutóbbi olvasmányok között – kivéve a Vajdaságot – mindenütt elsőként szerepel a Biblia, ám az a legemlékezetesebb hét olvasmány között – igaz Erdélyről nincs adat – csak Kárpátalján szerepel, ott is az 5. helyen.) Eléggé nem hangsúlyozható érdeme a műnek, hogy az ezredfordulós vizsgálatokat szembesíti az azokat megelőzőekkel (szinte teljes áttekintést nyújtva a legfontosabbakról), a hazaiakat tekintve olykor az 1960-as évek reprezentatív felméréseit is feldolgozva. Ez, valamint a mű rendkívül gazdag jegyzetanyaga (amely nem pusztán a szakirodalmi hivatkozásokat említi meg, hanem bőségesen idéz azokból, vagy éppen részletesebben szól fogalmi, módszertani kérdésekről) a kiadványt a kérdéskör összefoglaló, monografikus művévé avatja.

A függelékben gazdag irodalomjegyzék, a mintasokaság megoszlását bemutató táblázatok, térképek, a felhasznált kérdőívek találhatóak.

Végezetül meg kell említenünk, hogy az ízléses, kedvcsináló borítóval közreadott, kiválóan tipografizált (nem csak a jegyzetek, hanem egyes szövegközi részletek is másmás betűtípussal lettek szedve) kötet tartalomjegyzékének első oldalán a lapszámokat tévesen tüntették fel, két alfejezet címe pedig ismétlődik. Csak sajnálni lehet – tekintettel arra, hogy a mű nem csak a határon inneni és túli magyarság érdeklődésére tarthat számot (sőt kellene, hogy számot tartson), a kötet végén hiányoznak az idegen nyelvű rezümék.

Arató Antal

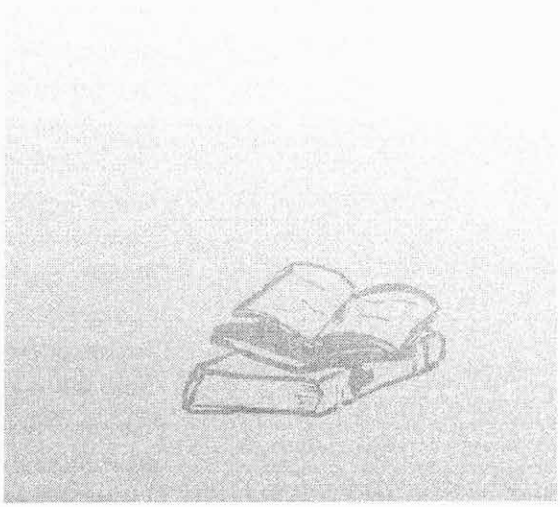

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

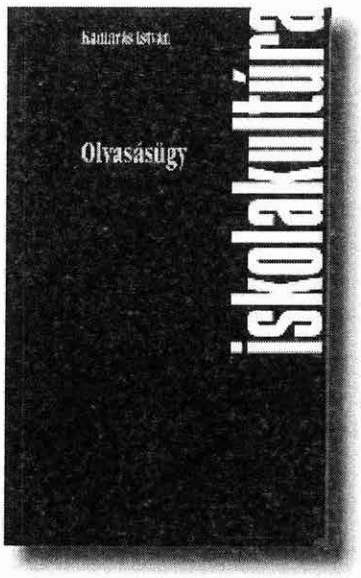

KAMARÁS István
Olvasásügy / Kamarás István. –
Iskolakultúra :
Pécs, 2005. – 180 p.
(Iskolakultúra-könyvek ; 25. ;
ISSN 1586-202X)
ISBN 963 217 789 4

Tanulmányok az olvasásról

Mottó:
Az értelmezés mindig önmagunk megértése is.
(H. G. Gadamer)

Az 1998-ban induló „Iskolakultúra-könyvek" sorozat nyitó darabja egy ugyancsak Kamarás István által jegyzett mű volt *(Krisnások Magyarországon)*. A most bemutatásra kerülő 25. kötet három jól elkülönített fejezete különböző tudományterületek (az olvasástörténet, az olvasásszociológia és olvasáselmélet) témaköréből válogatott a szerző tollából korábban már megjelent tanulmányok közül.

Az olvasástörténeti kérdésekkel foglalkozó első fejezet 1980-ban napvilágot látott kissé provokatív című *„Értékes-e a deviáns?"* címmel közölt, a kérdést feltevő által tudatosan vállalt „ideologikus jellegű" elemzés pontosan tisztázza az adott korszak domináló értékrendjének vonatkoztatási pontjaitól eltérő fogalmat.

A '60-as, '70-es évek elejéről, közepéről és végéről jól körülhatárolható rétegek és csoportok, ún. deviáns gócok idézhetők fel egy képzeletbeli térképen, melynek segítségével megfigyelhető, hogyan változott az egyes művészeti jelenségek esztétikai értékének megítélése. A hivatalos integrálás során – politikummal ellátott „érték-kijelölőktől" támogatottan – a „tiltott" státusból a „fogcsikorgatva tűrt" státusba kerülés, vagy a „tűrt" státusból az „óvatosan támogatott" státusba kerülés pregnáns példái valamennyi művészeti ágban nyomon követhetőek.

Jól rekonstruálható, hogy a '70-es évektől az egyes értékek kiválasztásának, illetőleg fogyasztásának tömegessé válásában döntő szerepet játszottak a direkt politikai agitáció mellett, vagy attól függetlenül érvényesülő propagandisztikus törekvésekkel átitatott vetélkedők és pályázatok. Ezzel a jelenséggel párhuzamosan egy viszonylag szélesebb körű társadalmi nyilvánosság – a gyorsan terjedő tömegkommunikáció (elsősorban a televíziózás) „áttételes megnyilvánulásai" révén – kapcsolódhatott be a különböző művelődési tevékenységekbe.

Az új közönség tevékeny megjelenését értelmezésbeli sokszólamúság, illetőleg az egyes művek kizárólagos értelmezésbeli kisajátításának igénye jellemezte. Az értékek deviációjának vál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tozásait, társadalmi-közgondolkodásbeli megítéltetését példák sora tükrözi.

A *„Mindig van remény" (Lenyomat a hetvenes évekből)* címmel még 1993-ban mintegy tanmeseként papírra vetett – egykori „szocialista jellegű" irodalmi ízlésvilágot, s különféle olvasói befogadást rögzítő, rövid olvasásszociológusi – eszmefuttatás közrebocsátása több mint egy évtizeddel később olvasva sem veszített *Örkény István* szellemiségét megidéző fanyar ízéből, és „csemegeként szolgál" az ezután következő nagyobb lélegzetű írásmű előtt.

2003-ban – neves szerzőtárs, *Katsányi Sándor* közreműködésével – látott napvilágot az *„Irodalomközvetítés az 1950-80-as évek olvasómozgalmaiban"* c. tanulmány.

Az alkotók kíváncsisága elsősorban arra irányult, hogy a felülről vezérelt olvasómozgalmi megmozdulások mennyiben jelenthettek lehetőséget (keretet, védelmet) további, esetlegesen alternatív, vagy a hivatalosan deklarált fő célhoz képest ellentétes értelmű irodalomközvetítési tevékenység megvalósításához. (Vajon mennyiben került előtérbe a homo politicus érvényesítésének eszméje mellett a homo aestheticus nevelésének elve?)

A felsőbb utasításra kijelölt könyvek népszerűsítését célzó kezdetek után az 1955-ben induló József Attila olvasómozgalomban a fiatal olvasók táborának növelése érdekében – a versenyszerű feltételekkel történő részvétel mellett – az egyéni olvasás került előtérbe. Figyelemreméltó, hogy a nem túlságosan vonzó ajánló jegyzék ellenére – az elsősorban könyvtárak által felkarolt mozgalom – több tízezres nagyságrendű olvasói kört mozgatott meg.

1956-ban azonban – a politikai mozgásoknak köszönhetően – az ifjúságot megszólítani kívánó pártos irodalomra támaszkodó mozgalom irodalomjegyzéke jelentősen bővült. A forradalom előtti történelmi pillanatban a „felülről" érkező bírálat a merev, kötött ajánlásokat tartalmazó „irányított olvasás" gyakorlata helyett a kötelező jelleg eltörlését és a szabad választás lehetőségét szorgalmazta.

Az 1960-as évek második felének olvasómozgalmai szakítottak az olvasást népszerűsítő korábbi szervezeti struktúrával és kampánnyal. Differenciáltabb keretek között, egy-egy meghatározott társadalmi réteget megcélzó művek szűkebb körét ajánló, esetleg tematikus válogatással élő pályázati, illetőleg versenyformát kialakítva törekedtek az irodalom népszerűsítésére.

A 60-as évek végén kibontakozó, az Írószövetség által is támogatott „Olvasó népért mozgalom" a társadalmi erőforrások mozgósításával (a könyvtári ellátottság és az irodalomtanítás hatékonyságának növelésével) kívánta növelni az olvasás iránti érdeklődést.

Egyre nyilvánvalóbbá vált az olvasómozgalom szervezésében döntő szerepet vállaló közkönyvtárak számára olvasószolgálati, olvasásnevelési, ízlésfejlesztési és irodalomközvetítési feladataik megújításának szükségessége.

Az 1970-es években virágkorukat élő, „népfrontos" jellegű országos társadalmi szervezetek – szinte kötelező érvényű népszerűsítő tevékenységük mellett – csupán keretprogramokat kínáltak, s a helyi kezdeményezőkre bízták azok kitöltését. (Mindezek mellett elgondolkodtató, hogy a Hazafias Népfront olvasási programja az elsősorban társadalmi problémákat feszegető, morális elkötelezettségű irodalmi alkotások felvállalása ellenére sem vált túl sikeressé.)

A mennyiségi eredményektől áthatott, ugyanakkor formai és tartalmi megújulást is hozó hetvenes évek lendülete már kimerülőben volt, a '80-as évekre pedig elkerülhetetlenné vált a mozgalom végjátéka.

Az olvasómozgalom társadalmi-politikai jellege több mint négy évtizedes története során jól meghatározható ívet írt le. Indulásakor tevékenysége diktatórikus szellemű propagandára korlátozódhatott csupán. A történeti-politikai háttér változásával pedig egy általános értelemben vett humánus elkötelezettség lett a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

domináns. Ugyanakkor az olvasómozgalmakat addig hivatalosan kezdeményező intézmények a '80-as évek közepén már nem tartották szükségesnek a közvetlen politikai szempontokat mellőző szerveződések támogatását.

Ebben az időben, amikor alapjaiban kérdőjeleződött meg az olvasómozgalom kialakult formáinak létjogosultsága – a művelődéspolitika, a könyvtáros szakma és az olvasásszociológia elismert képviselői vonták meg annak mérlegét. Messze ható következtetéseik napjainkig is érvényesek. Mindenekelőtt megállapítást nyert, hogy az olvasási igények elsősorban mennyiségi növelését célzó olvasómozgalmak népszerűsítése helyett a közművelődés társadalmi mozgalommá alakítása segíthet az értékek közötti eligazodásban, a választásban, a (könyv)kultúra egyre szélesebb körű elterjedésében. Egy radikálisabb szakmai vélekedés az olvasómozgalmakat áltevékenységnek és pótcselekvésnek nevezi, amelyek nem tényleges társadalmi-egyéni igényeken és érdekeken alapulnak.

E tanulmány másik szerzője, – a korszak tevékeny szem- és fültanúja, – Kamarás István a „felülről szervezett mozgalom helyére" már akkor a civill jellegű, nagy társadalmi nyilvánosságot képviselő, hatékony információcserét lebonyolító fórum létrejöttének fontosságát hangsúlyozta. Ugyanakkor feltétlenül említésre méltó eredménye a korszaknak: az olvasásügyet megfelelően ösztönző, már meglévő könyvtári kisközösségek egy részének megerősödése.

Egy 3 évvel ezelőtti visszatekintés mintegy a téma lezárásaként megállapítja, hogy egyrészt egy szűkebb, másodlagos szocializációt átélő réteg esetében az olvasómozgalmak egyfajta keretet, feltételt, sőt katalizátort jelentettek. Mindezek mellett pedig az egyre inkább légüres térbe kerülő irodalomközvetítés erősítette a 70-es -80-as években egyre terjedő teljesítmény- és haszonelvű szemléletet is. Tény, hogy a „megnövekedő szabadságtér nem generált" automatikusan több olvasót. (Sőt, az irodalom-olvasás mennyiségi és minőségi mutatói immár két évtizede csökkenő tendenciát mutatnak.) Az ún. minőségi olvasás felé vezető perspektívaként az erővonalak kettős elkötelezettség mentén haladhatnának. Mindenekelőtt az információs társadalom szellemében újjászülető közművelődési könyvtárak felé megkérdőjelezhetetlen elvárásként jelentkezik az intézményi hitelesség társadalmi igénye. S ezen túlmenően a könyvtári közösségek, mint értékközvetítő értelmiségi csoportok számára elengedhetetlen emberi-szakmai követelmény saját illetékességük reprezentálása is.

Az *„Olvasásszociológia"* címmel jelzett gondolati egység öt különböző, egymáshoz laza szálakkal kapcsolódó témakört jár körül.

A két évtizede megjelent és szintén több alfejezetre tagolt *„Az olvasáskutatás társadalmi visszhangja Magyarországon"* című összeállítás elöljáróban az olvasáskutatás hazai megbecsülésének, átfogó értékelésének és intézményi hátterének ellentmondásaival foglalkozik.

Egyrészt a diktatórikus művelődéspolitikai irányítás (pl. a tankönyvet monopolizáló oktatásügy) sokszor szorította háttérbe az olvasáskutatás vizsgálatait és következtetéseit, másrészt nemegyszer – különböző társadalmi szervezetekkel együtt – kikérte véleményét. (Más kérdés, hogy döntéseinél nem mindig vette figyelembe azt.)

Elgondolkodtató, hogy a könyvkiadás és könyvterjesztés irányítása a 80-as évek közepéig feltűnő módon negligálta az olvasáskutatók (különösen az irodalmi olvasottsággal és ízléssel foglalkozó) megállapításait. Kedvező fejleményként volt viszont értékelhető a fent említett szakterületeken belüli, kutatók által készített „olvasás-térképek" szélesebb körű felhasználása.

Örvendetes ellenpéldaként a társadalomtudomány művelőinek egy része (elsősorban szociológusok) egyre nagyobb várakozással fordultak a biblioterápiával, olvasáspedagógiával és olvasáslélektannal is foglalkozó, mentál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

higiénét is segíthető olvasáskutatás felé.

A könyvtárügy és az olvasásügy kapcsolatáról elmondható, hogy a könyvtáros-társadalom elsősorban a „publikum" szerepét töltötte be, s csak másodsorban volt felhasználója a kutatási eredményeknek. Az egyetemi szintű könyvtárosképzés olvasásismeretre irányuló stúdiumainak hiányosságait jól ellensúlyozhatták a szakmai továbbképzések szemléletformáló és tájékoztató útmutatói.

A könyvtárügy olvasáskutatói műhelyének számító Könyvtártudományi és Módszertani Központ olvasáskutatási osztályán sokféle kutatással foglalkoztak a kutatók, szaktanácsadói tevékenységüket sokféle társadalmi körből vették igénybe.

A konklúzió örömteljes: az olvasáskutatás a 80-as évek közepére kivívta helyét és szerepét a magyar művelődés történetében.

„A magyarországi irodalomolvasás alakulása a politikai rendszerváltás után" címmel 1996-ban megjelent eszmefuttatás elején Kamarás *Gereben Ferenc* két esztendővel korábbi megállapításait erősíti meg. A rendszerváltást követő fél évtizedben folytatódott a már 5–10 évvel azelőtt megkezdődött folyamat, mely szerint romlottak az (irodalom)olvasás pozíciói; a magyar olvasók kevesebben, kevesebbet és gyengébb minőségűt olvasnak. Miközben a rendszerváltozás utáni tőkehiányos és alulfejlett infrastruktúrájú könyvkereskedelem – a központi engedélyezés kiiktatása révén – szélesebb választékot kínál, ezzel párhuzamosan az egyenetlen színvonalú könyvkiadás melletti könyvterjesztés kulturáltságának felemássága is „színezi" a könyvszakma amúgy sem rózsás helyzetét. Ellentmondásos helyzetnek tűnhet, hogy az egyre dráguló könyvárak ellenére sem javulnak az olvasás mint minőségi szellemi tevékenység pozíciói.

A kulturális közszolgáltatást végző, elsősorban felhasználói igényekre orientált könyvtár, s a könyvkereskedelem is – mindegyik mint irodalomközvetítő intézmény, kínálatuk terjedelme és struktúrája révén – jelentősen motiválhatják az olvasót. Azonban a tájékozódást, a befogadást segítő, mindezeket jelentősen befolyásoló, segédeszközökkel (katalógus, ajánló bibliográfia stb.) élő közvetítő szakemberek előtt komoly dilemma a közvetített művészi érték és az olvasó érdekeinek, személyes szabadságának egyidejű képviselete.

A legjelentősebb olvasási motivációnak esetleges egzisztenciális érdekeltségünk tekinthető, ha egy adott mű elolvasása révén „életbe vágó" kérdésben várunk lelki segítségnyújtást. A politikai fordulatváltás óta az irodalomolvasás ritkábban jelenik meg ebben a formában, s egyre gyakrabban kapcsolódik, vagy éppen nem kapcsolódik (!) partikulárisabb érdekekhez.

Kiemelendő, hogy irodalmon kívüli motivációként az irodalmi olvasmány komoly szerepet vállalhat a mindennapi élet pragmatikus szférájában is. Ez pedig visszaható ereje révén befolyásolhatja az olvasást, mint a szellemi iránytű kiválasztásakor megnyilvánuló tevékeny folyamatot. Az irodalom segíthet a mindennapi élet rutinjának kialakításában és a tágabb értelmű szocializációban (emberismeret, kapcsolatteremtés, konfliktuskezelés). Ettől függetlenül az irodalom „polifon" motiváltságának (praktikum, kellemesség, metafizika) szerepe az utóbbi időben folyamatosan csökkenő tendenciát mutat.

Megfigyelhető tény, hogy egyes referenciaszemélyek, illetőleg referenciacsoportok nagy mértékben befolyásolhatják olvasmányválasztásainkat, valamint azok további alakulását.

Az irodalomolvasói beállítódást döntő módon meghatározó esztétikai érzék, az ízlés, az olvasottság, az irodalmi nyelvek ismerete, s nem utolsósorban az olvasói stratégia (mint tudatos olvasói magatartás) lehetséges együttesével szemben – az ún. Fahrenheit-effektust mellőző rendszerváltozás után – nem áll direkt módon megnyilvánuló politikai hatalom. *Monostori Imre* 10 évvel ezelőtti helyzetjelentése szerint az értékátrendeződési folyamat fő iránya az anya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gi javak és a politikai hatalom megszerzése, még szegények és a hatalom nélküliek körében is. (A kortárs szemlélő bizonyíthatja, hogy a 21. század elején pedig még nagyobb hangsúllyal jelenik meg a társadalmi gyakorlatban a kézzelfogható, az azonnal felhasználható anyagiak iránti kereslet.)

Nagy Attila meghatározása szerint „a politikai szélsőségek és a növekvő médiamanipulációval szemben" csak az „organikus értelmiségiek segítségével közvetített kulturális tradíció adhat belső biztosítékokat." A szerző hozzáfűzi: az olvasási folyamat megtarthatóságát feltételezi a társadalmi nyilvánosság megfelelő színterein megnyilvánuló polgári gondolkodásra jellemző szelekció, az újraértelmezés és a tanulási folyamat megújulása is.

A fejezet harmadik, 1998-ból származó tanulmánya Bulgakov: Mester és Margarita c. regényének az 1970-es és az 1990-es években végzett hatás- és befogadásvizsgálatok általános jellemzőit osztja meg az érdeklődővel.

Az egykoron a hatalom által megtűrt regény olvasottsága a '80-as években érte el csúcspontját Magyarországon. A regény későbbi társadalmi fogadtatását azonban döntően befolyásolta a politikai rendszerváltással együtt járó, a történelmi-társadalmi összefüggések megítélését lehetővé tevő szabadabb rálátás. Ennek következtében már sem a szovjet típusú szocializmus, sem a transzcendencia témaköre nem szerepelt tabuként. S mivel az elmúlt évtizedben általában véve romlottak az irodalomolvasás mutatói, megszűnt a regény újdonsága és a tiltott gyümölcs varázsa is.

A *„Hogyan fogadják és értelmezik a mai középiskolások a Mester és Margaritát?"* kérdésre 1994-ben az érintett korosztály szembetűnően többfélét választott a felkínált – a korábbiakhoz képest motívumokban gazdagabb, de egyben ellentmondásosabb – értelmezések közül. A regény racionális-társadalmi és egyúttal filozofáló-spirituális megközelítésének, illetőleg ezek összekapcsolódásának felismerése révén kevesebb volt a sommás, ún. „egydimenziós" értelmezés.

A vallásos diákok befogadói viselkedését 1978-ban és 1994-ben is tanulmányozó szerző másfél évtizeddel ezelőtti diagnózisa, mely szerint a vallásosság lehet fékező és serkentő is, az 1994-es mintán is igazolódott. Az *„És 15 év múlva?"* címmel jelzett fejezet kiegészítő szempontokkal ismertet meg egy esetlegesen újonnan végzendő felmérés esetén.

Az 1987-ben, „két korszak határán" megjelenő, a demokratizálódás, és a kommercializálódás összefüggéseit vizsgáló, utólag is rendkívül megfontolandó tanulságokkal szolgáló írás mindenekelőtt háromféle kommercializálódást határol el egymástól. „Semleges" szociológiai értelmezés szerint a kommercializmus a társadalom egyik alrendszerének, a kultúrának egy bizonyos szerveződési és működési típusát jelenti, amelyben a termelés és terjesztés egyik motiváló ereje a piaci nyereség. A szerző rámutat: a kultúra piacon történő hozzáférhetősége történeti fejlődés következménye, közgazdasági, politikai és kulturális vívmány, a demokratizálódás egyik jele. A társadalom igényei a konszolidáció évtizedeiben elsősorban új (réteg) keresletek formájában jelentkeztek (pl. történelmi emlékiratok, dokumentum- és tényregény, bibliofil kiadványok stb.). Ebben az értelemben a kommercializálódás a kultúra társadalmasításának egyik fajtájaként hozzájárul a kulturális és ideológiai monopóliumok megtöréséhez. Ezen túlmenően jelölheti a kommersz a népszerűt, a szórakoztatót, a tömegek által kedveltet. Ez a kifejezés leggyakrabban negatív értékhangsúlyos értelemben használatos – mint a kereskedelmi haszon előtérbe kerülése, mint a többre hivatott művészi értékek üzleti érdekből való lealacsonyítása.

A kommercializálódás és demokratizálódás kérdésének vizsgálatakor napjainkat is érintően kardinális problémaként vetődnek fel a következők: a világkultúra mércéjével nézve

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mennyire demokratikusak a mi közművelődési viszonyaink? Milyen az egyén szabadságának és közösségi integrációjának foka? Eléggé differenciált-e a nyilvánosság? Eléggé civilizált-e és kulturált-e az életmód?

Az értéktiszteletről és a kulturális önmozgásról szólva a '80-as évek végének egyik mérvadóan elfogadott álláspontja alapján a lehetséges kiutat az erőteljes állami jelenlét, az alkotói felelősség és a közművelődés fokozottabb társadalmasítása jelentheti. (Tehát a demokratizálódás ebben a folyamatban ok és okozat.) Amennyiben a társadalmi szükségleteknek és igényeknek nem alakulnak ki a saját érdekképviseleti intézményei, prognosztizálhatóan uralkodóvá válhat az ököljog. Ezzel szemben az együttműködő alrendszerek, önkormányzatok, helyi közösségek tagjaiként „az egyén (megvédve nemcsak a negatív jelentésű kommercializálódástól, de az elidegenedett hatalom packázásától is) közvetlen szereplőjévé válhat annak a társasjátéknak, amelynek címe értékek létrehozása, közvetítése és befogadása."

A fejezetet lezáró 2002-ben megjelent *Harry Potter-jelenséget* vizsgáló elemzés Rowling köteteinek egyházi jellegű (nemzetközi és hazai viszonylatban is jelentős) sajtóvisszhangja alapján nyújt áttekintést. A tipikusan a tömegkultúra megnyilvánulásaként kedvelt sorozat népszerűsége a tizenévesek körében abban rejlik, hogy – többek között – segít az ideál- és kalandkeresésben, s a metafizikai feszültség oldásában is. „Az élménykultúra csúcsteljesítményeként minősített *szupersikerkönyvek* esztétikai és erkölcsi értékeket tekintve hogyan minősíthetők?" – alapkérdése mellett a szerző a következő témaköröket járja körül: A Harry Potter-jelenség mint a szekularizált világ ellenvilága; Mesebeli és valóságos boszorkányok; Hazai keresztények magánvéleményei; Félig hivatalos keresztény megnyilatkozások.

Összegzésként megállapítható, hogy a hazai és nyugati vallásos reagálásokban több lényeges különbség regisztrálható. Nyugaton sokkal jobban ismerik az egész jelenséget. Nincs eltérés az elítélés élességében, de Magyarországon – az internetet kivéve – nem tapasztalható a pro és kontra véleményeknek az egyházi sajtóban és a tömegkommunikációban való ütköztetése. A hazai keresztény társadalom jelentős részére jellemző valamiféle kettős vallási tudat (okkultizmus, ezotéria stb.) Azonban ez nem áll okokozati viszonyban a Harry Potter-jelenséggel. A hazai vizsgálódásból az is egyértelműen kiderül, hogy a keresztény szülők, hitoktatók, lelkészek, pedagógusok – meglepő módon – milyen keveset tudnak mind általában a gyermekirodalomról, az olvasmánykínálatról, mind pedig a rájuk bízottak olvasmány- és filmélményeiről.

A kötet utolsó nagy egysége *(Olvasáselmélet)* két fontos írást tartalmaz. Az első 2003-ban *„Recepcióelméletek és befogadásvizsgálatok szembesítése"* címen látott napvilágot. A neves hazai és nemzetközi szerzőket egyaránt felvonultató háttéranyag véleményeket ütköztető szellemi kincsesbánya.

Kamarás István rávilágít: a „mindenható mű" és a „mindenható olvasó" viszonyának jó néhány modellje nem igen illeszthető rá az eddigi empirikus irodalomszociológiai befogadásvizsgálatok tényanyagára. Így pl. a „mindenható mű" modellje szerint a valóságban, az érzékelésben és az irodalmi műben analóg rend van, és az irodalmi mű egy-egy megfelelést állít elénk végleges jelentéssel. (Eszerint csak azért létezik többféle értelmezés, mert az olvasók egy része rosszul olvas, helytelenül értelmez.) Azonban – a különböző szakemberek által egyaránt megfelelőnek tartott különböző olvasatok sokfélesége révén – cáfolódni látszik a „mindenható művel" jellemezhető álláspont.

Úgy tűnik, sokkal inkább megfeleltethetőek az empirikus recepciókutatások eredményeinek a „mindenható olvasó" modelljei. A mű és a befogadó kapcsolatában az irodalmi szövegben semmi nincs rögzítve, minden az olvasón

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

múlik. A műalkotások „programja" nem jelent szigorúan előírt műveleteket, a műalkotás mint feladat a befogadó mozgósítható tudását csak mérsékelten irányítja és korlátozza.

Hermeneutikai jellegű kérdés, mivel magyarázható az a tény, hogy eltérő társadalmi helyzetű, ízlésű és értékrendű olvasók hasonlóképpen reagálnak egy műre? Szociológiai magyarázat szerint „a hasonlóan" olvasók azonos kultúrában, azonos hagyományban élve nagyjából egy nyelvet beszélnek. Az empirikus befogadás-vizsgálatok tükrében úgy tűnik, hogy a mű az olvasókkal való párbeszédben születik, újra meg újra. Az olvasatokat – a szerzővel társszerzőségben – létrehozó olvasó pedig jelentős mértékben éppen előző olvasmányai által születik és érik egyre kompetensebb olvasóvá.

„Mennyire kötött és mennyire szabad az olvasó, aki kutat, viszonyt létesít és képzeletével kiegészít, vagy éppen beteljesít?" *Jean-Paul Sartre* válasza szerint az olvasó alkotva feltár, s az író által irányítva alkot. A tranzakcionizmus alapján a betű az olvasóhoz való viszonyban válik szöveggé, s az olvasó a szöveghez való viszonyában válik olvasóvá. Ebben a modellben a szöveg és olvasó egymást alakítják, egymás produktumai.

Ezt a gondolatsort teljesíti ki a Scholes-féle meghatározás a kezdeményező és kreatív olvasóról, mely szerint az olvasó az adott szövegen kívül maradva mindig előző olvasmányai szövegrendszerét felhasználva olvas, amelyben „nemcsak az előzőleg olvasott szövegek kontextusa veszi körül (és segíti, vagy éppen gátolja az adott olvasmány befogadásában), hanem különböző kontextusok kontextusa" (kulturális-kommunikációs konvenció, szituációs kontextus – olvasói szándék és perspektíva –, személyes kontextus (olvasói tudás, beállítottság).

Hans Robert Jauss elképzelése a dialógust és az ezt körülölelő történeti-kulturális horizont fontos szerepét helyezi előtérbe. A modell kulcsfogalma a horizontváltás, melynek iránya a szűkebbtől és meghatározatlanabbtól a tágabb és általánosabb felé mutat. Nem szabad az értelmező saját horizontjának az értelmezendőhöz asszimilálódni, mert az az értelem, amelyet a távoli szöveg visszanyerhet, nem egyedül saját horizontjának implikációiból bontakozik ki, hanem ugyanilyen mértékben az értelmező tapasztalatának későbbi horizontjából.

Azonban az olvasás gyakorlatában rendszeresen előfordul, hogy az olvasó túl közel kerül a műhöz, s horizontja beleolvad a mű horizontjába. De előfordul az ellenkezője is, túlságosan távol marad a műtől, s így saját horizontja révén választja el magától a művet. Mivel egy szöveg csak a kérdező számára válhat kérdéssé, a dialógusra képtelen olvasók egy része nem kérdez, hanem állít, (a szerző szájába adva a megfelelő választ), másik része pedig memorizálja, megismétli a műalkotás kiragadott részleteit.

Tverdota György úgy véli, a kultikus befogadóra inkább illik a monologikus, mint a dialogikus erős olvasás, hiszen a kultikus olvasatokat erős előfeltevések irányítják. A kultikus olvasó probléma nélkülinek, „közeli"-nek érzi a befogadás tárgyát.

A jaussi gondolat alapján megkülönböztetendő a szöveg-olvasó viszony két oldala, a hatás és a recepció. Előbbi az érték-konkretizációnak a szöveg által, az utóbbi pedig a befogadó által meghatározott eleme.

Veres András empirikus kutatásai során kifejtett kritikus megjegyzései arra irányultak, hogy a hermeneutikai irányzatok nem hoztak kiemelkedő fordulatot az olvasó jelentőségének átértelmezésében. Ugyanis azok programja nem annyira a művek és az olvasók, mint inkább a művek egymás közötti dialógusát hangsúlyozzák.

Paul Ricoeur szerint a szöveg felhívó struktúrája az individuális olvasási folyamaton keresztül tárul fel, s az olvasó olyan mértékben válik kompetens olvasóvá, amilyen mértékben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

részesül a társadalmi elvárásokból. A jó olvasás egyszerre enged bizonyos mértékű illúziót és elfogadja az értelem által előállított cáfolatot. Ha az olvasó a műtől megfelelő távolságban foglal helyet, az illúzió felváltva lesz ellenállhatatlan és elviselhetetlen. Tehát az illúzió elfogadása és cáfolata a befogadás azonos mértékben fontos feltétele.

Olvasáslélektani evidencia, hogy az irodalmi mű befogadása többlet-erőfeszítést kíván, s ez nagyban hozzájárul önmagunk felépítéséhez is. Az értelmezés pedig egyúttal önértelmezés is. A személy identitásának és moralitásának egyaránt feltétele az, hogy életeseményeinket egységes narratívában tudjuk elhelyezni. Az ebben segítő irodalom érzékletesen megjelenített példákat kínál arra, hogyan lehet egészen eltérő mozzanatokat egységben látni.

Az olvasói beállítódást és stratégiát alakító tényezők – többek között – a társadalmi, gazdasági és kulturális helyzet, az intellektuális felkészültség, (irodalmi olvasottság, ezen belül is különböző irodalmi nyelvek és konvenciók ismerete), az életmód, az értékrend. Meghatározó pont a nemzedékhez tartozás, a referencia személyek és csoportok. *E. H. Erikson* az érett felnőttkorra teszi az egészben látás és az elfogadás kifejlett képességét. Az emberi identitás történetének szakaszai és „olvasástörténetük" alakulása között nagymérvű párhuzamosság feltételezhető.

„Az újraolvasás a recepcióelméletben és az empirikus vizsgálatok tükrében" címmel jelzett alfejezet aláhúzza, hogy az empirikus befogadásvizsgálatot végző számára a legnagyobb kihívás a hermeneutikai folyamat egymás után következő szakaszainak: a megértésnek, az értelmezésnek és az alkalmazásnak a megkülönböztetése.

Jauss szerint a szövegnek mint partitúrának az érzékelése, észlelése és megértése történik. Az újraolvasásban sorra kerülő reflektáló értelmezés csak olyan jelentéseket konkretizálhat, melyek az első olvasás horizontjában lehetőségként adódtak. Az így nyert tapasztalat válik az újraolvasás kiindulópontjává, amely alapjává lesz az olvasottak alkalmazásának.

Érdekességként megemlítendő, hogy *Halász László* saját, középiskolás korosztályt megcélzó befogadáslélektani vizsgálata (1996) alapján úgy tűnt, hogy az újraolvasásnak csekély volt a pozitív következménye, mert az nem járult hozzá nagyobb mértékben sem a szövegek jobb felidézéséhez, sem pedig azok jobb megértéséhez.

Ennek nem mond ellent a szerző azon tapasztalata, mely szerint a műalkotás által szerzett befogadói és újraolvasói öröm inkább azok számára adatik meg, akik az átlagosnál nagyobb esztétikai érzékenységgel és szélesebb irodalmi konvencióismerettel rendelkeznek.

Az érdekfeszítő kötet utolsó tanulmánya a 2003-ban publikált *„Regényolvasatok az 1960-70-es évek és az ezredforduló irodalmi élményvilágában"* címmel képzeletbeli irodalmi kalauzként emlékeztet arra, hogy az irodalmi élményvilág az olvasó olvasástörténetének egymásra rakódó történéseiből épül fel (mint ízlésének, értékítéletének vonatkoztatási pontjai). A keveset és kevéssé értékeset olvasók jelentős része hosszú időn át nagyjából ugyanazt olvassa, alig próbálkozik újfajta olvasmányokkal, szerzőkkel és jóval kevésbé vállalkozik kockázatos szellemi kalandokra, mint a sokat és sokfélét olvasók. Jóval többet árulnak el az irodalmi élményvilágról a legkedvesebb és legnagyobb hatású olvasmányok. Ugyanis ezek lassabban cserélődnek és ezért az élményvilágnak mind az állandóságát, mind pedig változását jobban érzékeltetik a „leg"-ek. Az egyes művek befogadásának vizsgálata is sokat elárulhat az élményvilág finom struktúrájáról, aktuális működéséről.

A 60-as évek végén végzett élményvilág-vizsgálat többé-kevésbé megpróbálta egyszerre tükrözni a leggyakrabban, legtipikusabban kiválasztott irodalmi olvasmányokat, illetőleg a korabeli olvasmánykínálatot. A könyvtárhasználók

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„ízlésalakzatait" vizsgáló országos felmérés szerint (amelyben a könyvtárat nem használó olvasók is szerepelnek) az előbbi csoport és az összlakosság olvasási kultúrája és élményvilága között nincs lényegi eltérés. A *Gondos Ernő* által végzett kutatás újdonságát azok az ízlésalakzatokat alkotó címsorok jelentették, amelyek – egy asszociációs együttható segítségével – megmutatták, hogy bizonyos művek kedvelői egyúttal mely más műveket kedvelnek, melyek iránt közömbösek és melyektől állnak legtávolabb. Mely olvasmányélmények vonzzák és taszítják egymást. Mindezen tapasztalatokat felhasználva Kamarás István *Balogh Zoltánnal* együtt a '70-es évek elején már a könyvtárhasználók „élményalakzatait" vizsgálta. Annak felismerése mellett, hogy a negatív értékítélet markánsabban jellemezheti az olvasói ízlést, s az olvasók különböző iskolázottságú rétegei nem azonos mércével mérnek, minden vizsgált rétegre relatív (ún. rétegspecifikus) tetszési indexeket számítottak ki.

A 70-es évek elején végzett kutatások alapján megállapítható, hogy a magyarországi könyvtárhasználók élményvilágában leginkább a „nemzeti és az európai romantika" dominálnak. A „klasszikus realizmus" olvasottsága jelentős mértékben nagyobb ugyan, mint a közkedveltebb „háborús és kulturális lektűr"-é, mégis ez utóbbiak erőteljesebben alakítják az irodalmi élményvilágot. A legtöbb élménykörben megfigyelhető magas szórásértékek az egyes társadalmi rétegek egymástól eléggé eltérő élményvilágát tükrözik. A különböző élménykörök súlya nagyon eltérhet a különböző nemű, életkorú, foglalkozású és iskolázottságú rétegekben.

A közelmúltban ugyan nem készültek megfelelő pontosságú és hiteleségű felmérések, azonban a '80-as évek közepén készült országos vizsgálat alapján megalapozott hipotézisek állíthatók fel. A legemlékezetesebb olvasmányélmények vizsgálatakor egyértelmű tendencia rajzolódott ki: nemcsak a kurrens olvasmányok, hanem a mércét jelentő művek esetében is egyre emelkedik az alacsonyabb értékűek aránya.

Az ezredfordulón – zömmel tizen- és huszonévesekből álló, egymástól eltérő olvasócsoportokból összeálló – nem reprezentatív és nem országos vizsgálat alapján megállapítható, hogy ezen a korosztályon belül is kitapinthatóak a '70-es évek elején feltérképezett élménykörök, az irodalmi élményvilág szembetűnő folytonossága.

Gereben Ferenc gondolatait idézve: *„... a szépirodalom, amely – a demokrácia profi politizálási színtereinek kiépülésével Közép-Európában jelentős pozíciókat veszített a társadalmi-politikai életben, az olvasmányszerkezetben is további tért veszített. Számolnunk kell azzal is, hogy a szépirodalmon belül tovább nő a felületesebb ... olvasmányok népszerűsége, és csökken a hagyományos érték, a klasszikusok ... szerepe."* A vizuális kultúrában korábban is radikálisabban jelentkező globalizációs jelenségek pedig egyre jobban érvényesülnek az olvasáskultúrában is.

A tényeken alapuló elemzés derülátó reflexióval zárul. A hazai irodalmi élményvilágot illetően a fő tendencián belül ellenkező irányú mellékáramlatok is működnek, s a negatív irányultság – akár a nem túl távoli jövőben – még meg is változhat.

Reméljük a legjobbakat!

M. Mátrai Györgyi

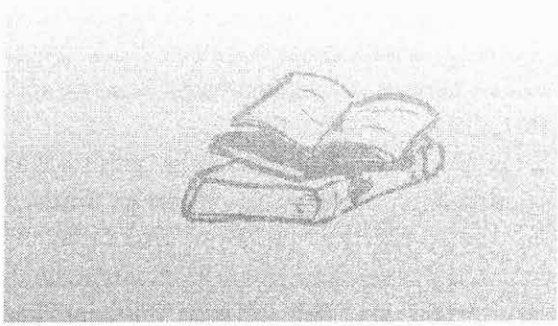

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

GRIEBEL, Rolf
Etatbedarf universitärer Bibliothekssysteme : ein Modell zur der Literatur- und Informationsversorgung an den Universitäten / Rolf Griebel.
– Franfurt am Main : V. Klostermann, 2002. – 190 p. – (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie ; Sonderheft ; 83.)
ISBN 3-465-03227-6

Az egyetemi könyvtári rendszerek pénzügyi szükséglete

Noha *Rolf Griebel* kötete a német, azon belül is a bajor egyetemi könyvtárak 1982 és 2001 közötti költségvetési modelljeit ismerteti, a mű a magyar felsőoktatási könyvtárügyre vonatkozóan is szolgálhat tanulságokkal. A vizsgált mintegy húsz éves időszak alatt ugyanis a világon mindenütt lényeges változások mentek végbe az irodalom- és információszolgáltatás biztosításának területén. Mindenekelőtt az árrobbanás és az anyagi erőforrások szűkössége közötti ellentmondás érdemel említést, amely együtt járt a vásárlóerő jelentős csökkenésével az egyetemi könyvtárakban, de negatívan érintette a tudományos kutatásokat és az oktatást is. Fontos változást jelentett továbbá a digitális médiumok, elsősorban az elektronikus folyóiratok és bibliográfiai adatbankok megjelenése és előtérbe kerülése az információkínálatban és a szolgáltatások sorában. Mindezen tényezők a bajor költségvetési modellek folyamatos újragondolását és továbbfejlesztését is szükségessé tették.

A kötet hét fejezetben valamint – statisztikai adatokban, táblázatokban bővelkedő – terjedelmes mellékletben mutatja be a vizsgált régió és könyvtártípus irodalom- és információszolgáltatásának alakulását, illetve a szolgáltatások biztosítását hivatott pénzügyi és szemléletbeli paradigmaváltást.

Az első gazdagon adatolt, diagrammokkal, számokkal alátámasztott fejezet a bajor költségvetési modell 1982 és 1989 közötti időszakát tekinti át. Megtudhatjuk belőle, hogy az oktatásért és kultúráért felelős bajor állami minisztérium Tudományos és Felsőoktatási Tanácsa 1982/83-ban ajánlásokat fogadott el egyes német egyetemek – Augsburg, Bamberg, Bayreuth, Passau, Erlangen-Nürnberg, München, Regensburg és Würzburg – könyvállományának beszerzéséről és az irodalomszolgáltatás biztosításáról. Az ajánlások egyrészt az alapállományok felépítésének, azaz a retrospektív állománykiegészítésnek a modelljét tartalmazzák, másrészt pedig az új beszerzésekhez szükséges költségvetési modellt. A régiókon átívelő irodalomellátás keretében a legspeciálisabb szakirodalom rendelkezésre

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bocsátását feltételezik, és mindenekelőtt azt célozzák, hogy az egyes egyetemek garantálhassák a használók igényeinek megfelelő irodalomszolgáltatást, továbbá biztosíthassák az állományok gondozását és módszeres fejlesztését. Egy „teljesítőképes" könyvtári rendszer előfeltételei fogalmazódnak itt meg, egy olyan rendszeré, amelyben valamennyi fontos kiadvány gyorsan elérhető.

A továbbiakban érdemes egy pillantást vetnünk a kurrens beszerzések költségvetési modelljére, amely az egyes szakterületek, ill. szakmai csoportok szükségletéből indul ki, és a monografikus művek, valamint a folyóiratok között oszlik meg. Az 1982/83-as ajánlások a szakterületeknek a német könyvtári nyilvántartásokban rögzített felosztását veszik alapul. A sarokszámok kizárólag a vásárlás útján történő beszerzésekre vonatkoznak. A regensburgi egyetemi könyvtár 1979 és 1980 közötti szerzeményezési adatai képezik a modell kiindulópontját, vagyis az az időszak, amikor már az alapállomány kialakítása lezárult. Emellett adatokat nyújt még a számításokhoz az északrajna-vesztfáliai egyetemi könyvtári rendszer statisztikai anyaga, valamint Baden-Württemberg tartomány is. Az 1982/83-as ajánlások az egyes szakok legszélesebb spektrumát átfogják. Míg a társadalom- és (mező)-gazdasági tudományok a kötetek együttes számának 61,3%-át teszik ki, addig a természettudományok az orvostudományokkal és mérnöki tudományokkal együtt 25,6%-ot képeznek. (Ez utóbbiakra összefoglalóan az „STM-Fächer" megjelölést alkalmazza a szerző a „scientific", „technical" és „medical" szavak rövidítéseként.) Az éves költségvetési igény megállapításához a kötetenkénti átlagárat veszik alapul, mégpedig úgy, hogy nem tesznek különbséget a könyvek és a folyóiratok között. A kötetenkénti átlagárat a bajor egyetemi könyvtárak beszerzési adatainak értékelésével alakítják ki.

1988-ban már indokoltnak tűnt az 1982/83-as ajánlások továbbfejlesztése, jóllehet az 1989-ben megszülető új ajánlások a korábbi költségvetési modell alapstruktúráját nem érintették. 1989-ben évi 2,8%-os növekedési rátával számoltak, ami abból adódott, hogy a kurrens beszerzések iránti igény hat év alatt átlagosan 18%-kal lett magasabb. Az 1989-es ajánlások egyik leglényegesebb újítása az, hogy rögzítette a költségvetési modell évenkénti továbbfejlesztésének szabályozását. Kiindulópontja az a premissza, hogy a beszerzés szempontjából releváns irodalmi termékek éves növekedése cca. 3% körüli. Az áremelkedés a társadalomtudományok esetében 5, az egyéb – STM – szakterületek esetében pedig 12%-os. Az 1989-es ajánlások mintegy 5 évre vetítik előre a modell pénzügyi számításait.

Összegzésképpen elmondható, hogy a könyv első fejezetében tárgyalt időszak ajánlásai az egyetemi könyvtárak feladatát alapvetően „állományaik folyamatosságának megóvásában, ápolásában és rendszeres továbbfejlesztésében" jelölik meg.

Az 1990-es évek közepére világossá vált, hogy a költségvetési modell rendszeres felülvizsgálata nem korlátozódhat a (pénzügyi) paraméterek időnkénti aktualizálására, hanem alapvető strukturális változtatásokra van szükség, melyet a gazdasági sarokszámok és a pénzügyi erőforrások közötti növekvő különbség indokolt. A kötet második fejezete azt a paradigmaváltást mutatja be, amely a bajor költségvetési modell továbbfejlesztésében ebben az időszakban végbement, és amely a szerzeményezés súlypontját az állományközpontú beszerzési koncepcióról a szolgáltatás- és teljesítményorientált szemléletre helyezi. Ezt a lényeges változást a szerző „konvergencia-koncepció"-nak nevezi. A Bayerische Staatsbibliothek valamint a Bajor Rektori Konferencia által közösen kidolgozott modell egy egymással szorosan együttműködő szakmai szolgáltató szövetség megteremtését célozza, ahol az egyes résztvevők – elsősorban az egyetemi könyvtárak és a Bajor Tartományi Könyvtár – egy összbajor együttműködésben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megvalósuló munkamegosztásban közös feladatként végzik az irodalom- és információszolgáltatást. A konvergencia-koncepció lényeges elemei:

- a könyvtárak közötti kooperáció javítása az új kommunikációs lehetőségek alapján, valamint ezzel szoros összefüggésben az egyes egyetemeken belüli, illetve az egyetemek közötti párhuzamos beszerzések módszeres leépítése (elsősorban a drága STM-folyóiratok területén);
- a Bajor Tartományi Könyvtár „last resort" funkciójának kiépítése az egyetemi területeken kialakuló dokumentumdeficit kompenzálására;
- a költségvetési modell továbbfejlesztése.

A fenti alapelvek realizálása az egyes egyetemeken különböző aspektusok figyelembe vételével történhet – mint például az árak és egyetemi szakok tagolódása, a digitális médiumok megjelenése, az egyetemi profil változása, a hallgatók száma stb. –, melyeket szintén részletesen taglal a szerző.

A harmadik fejezetben az egyetemi profil felülvizsgálatáról, valamint az ennek megfelelő differenciált állományellenőrzés- és építésről olvashatunk, a negyedikben pedig számos grafikon és táblázat segít összehasonlítani az egyetemi könyvtári rendszer 1996 és 1998 közötti tényleges szerzeményezési adatait a valóban szükséges beszerzések adataival, tekintettel a tudományos irodalom piacának keretszámaira a monográfiák és folyóiratok vonatkozásában egyaránt. A szükséges szerzeményezés újrafogalmazása tehát több pilléren nyugszik: az egyetemi könyvtári rendszer tényleges beszerzésén, a tudományos irodalmi piac keretszámain, továbbá a régión túli irodalomszolgáltatás beszerzési adatain.

Kötetében *Rolf Griebel* külön részt szentel a mérnöki tudományoknak, lévén ez a diszciplína eszközrendszerében és szakirodalmának növekvő árkülönbségeiben meglehetősen differenciált München, Erlangen-Nürnberg és Bayreuth mérnöki fakultásain. Az 1999-es és a 2001-es könyv- és folyóirat-gyarapodásokat összevetve, a szükséges szerzeményezés számadatai – a különbözőségek ellenére – mindenütt növekvő tendenciát mutatnak annak ellenére, hogy a paradigmaváltás és konvergencia-koncepció szellemében a szükséges szerzeményezés csökkentése a cél.

A hatodik fejezet részletesen ismerteti a 2001-es bajor költségvetési modellt, kitérve a monografikus művek és folyóiratok iránti átlagigényre – a szükséges szerzeményezés és az árak kontextusában –, majd folytatva a sort az elektronikus médiumok és az irodalomszolgáltatás iránti átlagigény megállapításával. A 2001-es modell költségvetési előírásaiban kiemelt jelentőségű a mindenkori egyetemi profil fejlődésének követelményeihez igazodó állományépítés. A kiegészítő költségvetési tényezők terén a hallgatók száma az a paraméter, amelyet a modell – az előző három szemeszter átlagértékére támaszkodva – évente „felülír".

Miként azt a kötet utolsó – összefoglaló és egyben „kitekintő" – fejezete megállapítja, a 2001-es költségvetési modell arra az előfeltevésre épít, hogy a tudományos szempontból releváns irodalom piacát a társadalomtudományok terén még mindig döntően a nyomtatott médiumok határozzák meg. Ugyanakkor az STM-szakok skáláján a digitális médiumok egyre nagyobb teret hódítanak. Ezért a 2001-es modell által vázolt költségvetési kereteken belül egy – a nyomtatottól a digitális publikációkig vezető – átrendeződés megy végbe. Ez az átrendeződés az egyes tudományterületeken különböző mértékben és ütemben zajlik: e tekintetben az a döntő kérdés, hogy miként alakul az elektronikus folyóiratnak (mint irodalomtípusnak) a sorsa. A könyvtárak piaci stratégiájának és beszerzési politikájának jövője meg fogja mutatni, mennyire szükségesek és hasznosak a költségvetési modellek.

Éger Veronika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

EBSCO INFORMATION SERVICES

PRESS RELEASE

EBSCO*host*® Electronic Journals Service Enhanced Expands Content

Five Publishers Sign Agreements to Add Their Metadata to EBSCO's E-Journal Gateway

BIRMINGHAM, Alabama, U.S.A., January 21, 2006 – Five publishers have recently signed agreements to add their metadata to EBSCO*host*® Electronic Journals Service Enhanced (EJS). These agreements will add 18 journals to the 12,728 titles currently accessible via the e-journal gateway, which provides access to more than 6.9 million articles, 1.9 million of which are available via pay-per-view.

The content for these journals is easily accessible at the article level, increasing visibility and usage of the journals. Further, the metadata is automatically included in EBSCO *SmartLinks*™, which provides validated and rights-checked linking from citations in EBSCO*host* databases to the full text found on EJS, in other EBSCO*host* databases and e-journals from CrossRef-member publishers.

The publishers adding content are the American Counseling Association, Cooperative Education and Internship Association, International Hormesis Society, the Pan American Health Organization and Woodhead Publishing.

EJS handles electronic journal access and management needs. EJS Enhanced offers extensive features that help with e-journal management tasks such as tracking the registration status of e-journals, authentication assistance to facilitate both on-campus and remote access to e-journal content, automatic management of e-journal URLs and much more. EJS Enhanced serves as a consolidated gateway that allows users to search and link to OpenURL supported journals and articles. EBSCO provides durable URLs for every journal, table of contents and article in EJS Enhanced. No URL maintenance by the library is required. If you are interested in learning more about the benefits of adding journal metadata to EJS, please contact Madeleine Hill, mhill@ebsco.com.

About EBSCO

EBSCO Information Services provides libraries and research centers with online and print journal subscription services, e-resource access and management services, full-text and secondary database development and access, an OpenURL-compliant link resolver, online book purchasing and related information services. EBSCO maintains a title database of more than 300,000 title listings and upholds relationships with more than 78,000 publishers around the world.

EBSCO's 32 Regional Offices worldwide are staffed with personnel who speak the local language and understand the particular challenges faced by librarians in their areas, offering a uniquely personal level of service. Specialized divisions serve academic, biomedical, government, public, school and special libraries as well as corporations.

EBSCO Information Services GmbH
Sachsendamm 2-7 • 10829 Berlin • Deutschland
Tel. +49 (0) 30 / 340 05-0 • Fax + 49 (0) 30 / 342 06 11
E-Mail: salesberlin@ebsco.com
www.ebsco.com

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár- és információtudomány

Történet

06/001

WERNER, Margot: Geraubte Bücher. Die Österreichische Nationalbibliothek stellt sich ihrer NS–Vergangenheit = Bibliothek. 29.Jg. 2005. 2.no. 206–220.p.

Res. angol és francia nyelven

Zsákmányolt könyvek. Az Osztrák Nemzeti Könyvtár szembeszáll náci múltjával

Állománygyarapítás; Hadizsákmány; Könyvtártörténet – nemzeti; Nemzeti könyvtár

2003. december elején az Osztrák Nemzeti Könyvtár *a Kunstrückgabegesetz 1998, FLB 181/1998* számú, az illegálisan elkobzott művészeti tárgyak visszaszolgáltatásáról szóló törvénynek megfelelően elkészítette jelentését a hitleri időkben törvénytelenül eltulajdonított tárgyakról. A jelentés elkészítését megelőzően alapos vizsgálatnak vetették alá a feltételezetten ebbe a kategóriába tartozó tárgyakat. A könyvtár állományából kb. 150 ezer nyomtatott, és néhány ezer egyéb tárgyat vizsgáltak meg és gyűjtöttek információkat előzetes tulajdonosukról. Miután befejezték a kutatást a Nemzeti Könyvtárban, az Osztrák Állami Levéltárban, a Bécsi Városi és Állami Könyvtárban és más intézményekben, lehetségessé vált a fosztogatások dokumentálása és legalább néhány áldozat sorsának felderítése.
Az Oktatási és Kulturális Minisztériumnak benyújtott jelentés 13 812 tárgy és 14 147 nyomtatott dokumentum jegyzékét tartalmazza.

(Autoref.)

Lásd még 23-24

folyóirat FIGYELŐ

KÜLFÖLDI

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tudománymetria, bibliometria

06/002

SCHLOEGL, Christian – STOCK, Wolfgang G.: Impact and relevance of LIS journals. A scientometric analysis of international and German–languageLIS journals. Citation analysis versus reader survey = J.Am.Soc.Inf. Sci.Technol. 55.vol. 2004. 13.no. 1155-1168.p. Bibliogr.

A könyvtár–és tájékoztatástudományi folyóirat–tok hatása és relevanciája: nemzetközi és német nyelvű folyóiratok fogadtatásának tudo–mánymetriai elemzése. Hivatkozáselemzés kont–ra olvasásvizsgálat

Felmérés; Folyóirat –könyvtári; Hivatkozás;Olva–sásvizsgálat; Tudománymetria;

A cikkben közölt tudománymetriai elemzés célja a nemzetközi és regionális (német nyelvű) könyvtártudományi cikkek fő jellemzőinek megállapítása volt. E célt hivatkozáselemzéssel és egy használói felméréssel kívánták elérni. A hivatkozáselemzéshez a következő mutatókat használták: hatástényező, hivatkozási felezési idő, hivatkozások száma cikkenként, az ön-hivatkozások aránya folyóiratok szerint. A 40 nemzetközi folyóirat adatait az ISI *Social Sciences Citation Index, Journal Citation Reports (JCR)* c. mutatójából gyűjtötték ki, a 10 német nyelvű folyóirat hivatkozásait pedig manuálisan számolták össze (1494 cikkben 10520 hivatkozást). A hivatkozáselemzés teljes bázisa 6203 forráscikk 90 ezer hivatkozását tartalmazta (1997 és 2000 között). A használói felmérés a következőket vizsgálta: olvasási gyakoriság, a folyóirat hasznossága az olvasó hivatali munkája szempontjából, megjelenési gyakoriság, publikálási preferencia. A tanulmányt 2002 tavaszán végezték. Németországból, Ausztriából és Svájcból összesen 257-en válaszoltak a kérdésekre. A hivatkozási és az olvasási adatállományok összehasonlítása lehetővé tette a következő kérdések megválaszolását: Összefüggenek-e az olvasási szokások a folyóirat hatástényezőjével? A rövid, vagy a hosszú felezési idejű, illetve a sok, vagy kevés hivatkozást tartalmazó folyóiratokat szeretik-e az olvasók? Van-e ebből a szempontból különbség a könyvtárosok, a dokumentálók és a kutatók között?

(Autoref. alapján)

Lásd még 75

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

06/003

TURJA, Timo: Rembrandt ja postmoderni kirjasto = Kirjastolehti. 2005. 5.no. 6-8.p.

Rembrandt és a posztmodern könyvtár

Könyvtárügy

Rembrandt van Rijn 1661-ben festette meg azt a festményt, mely az *Olvasó szerzetes* címen vált ismertté. A kép egy ferences szerzetest ábrázol, aki figyelme teljes összpontosításával belemerül kezében tartott olvasmányába. A hátteret a mester tudatos leegyszerűsítéssel hagyja sötét homályban, miközben a szerzetes „lát" olvasni, a könyvre szinte égi fény árad. A kép hangulati elemeit tekintve nyugodt és harmonikus.

Ezzel szemben egy, az idén készített fotón két

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

turista keresi az utat a legközelebbi turistacélpont felé. Nekik láthatóan igencsak sietős a dolguk, hiszen még azt sem tudják igazán, hol is vannak, vagy hol tartanak a cél felé vezető úton. Ők a térképet böngészik, de persze ebben a szituációban képtelenek az alapos, elmélyült olvasásra. A kép nagyon jól ragadja meg a pillanatot, az ideiglenesség, a nyugtalanság érzését sugallva.

Az olvasmányába belefeledkező szerzetes és az úti cél iránt tájékozódó turistákat ábrázoló fotó az ismeretszerzés két ellentétes módjáról és alkalmazásáról árulkodik. Rembrandt festményén az égi fény a könyv, a könyvkultúra 16. században elfoglalt központi helyét hangsúlyozza, ugyanakkor a harmonikus színvilág a századra jellemző gondolkodásmódot emeli ki az olvasás szakrális jellegével kapcsolatban. Ezzel ellentétben a turistaszokás – gyorsan eligazodni a térkép segítségével – a jelenkor emberére emlékeztet, aki próbál kiigazodni az információs hálózatok tartalmát illetően. A „turistaolvasás" az ismertetők, kalauzok használatát megkönnyítő, oldalt található felületekre korlátozódik, ahol szemmel gyorsan át lehet tekinteni az oldal kulcsfontosságú pontjait és a kulcsszavakat. Természetesen nem olvassák el a szöveget, annak egész tartalmára koncentrálva.

A turista és a szerzetes tehát – ellentétes értelemben – a társadalmi változások jelképeként is felfogható. A világhírű lengyel származású szociológus, Zygmunt Bauman véleménye szerint a posztmodern élet egy szakadatlan turistaútra emlékeztet. A posztmodern ember sohasem ragaszkodik egy bizonyos helyhez, vagy helyzethez, folyamatosan keresi az új, a szórakozást nyújtó élményeket és tapasztalatokat. Bauman szerint ennek a életstílusnak az ellenpontja a zarándok vagy a szerzetes élete, akinél az ismeretszerzés birtoklása – a nehézségekkel sem törődve – egy bizonyos cél elérésére irányul.

Sok új finn könyvtár kezd olyan helyekre emlékeztetni, ahol a turisták gyakorlatilag „gyülekeznek", összetorlódnak, mint afféle utasterminálokban. Ilyen például a Helsinki központjában felépített 10. sz. könyvtárépület (Kirjasto 10), ahol nagyon sok a terminálcélú pontokról készített útbaigazító rajz stb. Anonim emberek, különböző anyagok áradatának élénk kereszteződési és áthaladási útvonalaként sokkal inkább emlékeztet valamilyen állomásépületre, semmint egy hagyományos könyvtárépületre. Ez természetes következménye a fejlődésnek, mivel a posztmodern városkép egyre inkább olyan terekből tevődik össze, ahol alkalmilag „összetalálkozott" emberek rövid időre megállnak, de nem tartózkodási célból, hanem automatákkal bíbelődnek, nem lévén kiszolgáló személyzet, majd sorba állva másokkal együtt haladnak tovább, anélkül, hogy ismernék egymást.

A hatékonysági és racionalizálási mutatók követelményének következtében különösen a nagyvárosok nagy könyvtárai válhatnak a jövőben egyre inkább ipari méretű logisztikai központokká. Ezen könyvtárak tevékenységét pedig majd nagy mértékben lehet automatizálni, a üzemeltetést pedig el lehet látni akár ideiglenesen felvett, gyengén képzett, rosszul fizetett személyzettel – ez jelenleg is így van – éppúgy, mint az utasterminálok esetében.

Ha pedig ez bekövetkezik, akkor a könyvárak értékes humanista hagyományaiból valami minden kétséget kizáróan el fog veszni. Az ilyen irányú fejlesztés következtében már most sok könyvtári munkatárs munkája a szakértői szintről a fogadószemélyzet szintjére esett, ahol a teendő jobbára az emberek számlálása, osztályozása és felügyelete. Sajnálatos, hogy sok könyvtári alkalmazott munkájának legfontosabb teendője az internet napi karbantartása és ezen teendők szemmel követése.

Tájékoztató könyvtáros, vagy idegenvezető? – teszi fel a kérdést a szerző.

A posztmodern könyvtárban az olvasó- vagy referensz-szolgálat munkatársának a szerepe sokkal inkább fog hasonlítani egy felszínesebb ismeretekkel rendelkező idegenvezető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munkájához, mint egy alapos felkészültségű, tanult ember munkájához. Olyan emberéhez aligha, mint akit Rembrandt ábrázolt a festményén.

Mindazonáltal meglehet, hogy éppen az internet fejlődése teszi majd újra Rembrandt olvasó szerzetesét időszerűvé, a „tudás munkásának" eszményképévé. A Google és más internetes keresőrendszerek segítségével a referenszkönyvtárosnak nehéz dolga lesz megválaszolni az ismeretek – jóllehet világosan tagolt – képi összlátványa alapján bizonyos dolgokat és jelenségeket, hacsak nem elmélyült és koncentrált olvasás árán.

A keresőstratégiák segítségével könnyen lehet hatékonyan egyszerű, tényszerű adatokat felleli a világhálón, de a könyvtári tájékoztatásban a jövőben sokkal inkább szükség lesz az egységes egészekbe történő besorolás képességére.

Ami a finn Parlamenti Könyvtárat illeti, a tájékoztató szolgálathoz mostanság olyan kérdések érkeznek, amelyek kifejezett szakértői szintű kérdésekre emlékeztetnek, semmiképp nem olyan kérdésekre, melyeket hagyományosan a könyvtároshoz szokás intézni.

Ma már a könyvtárhasználók maguk is megtanulták, hogyan kell megtalálni sok kérdésre a választ az interneten, de például a könyvtáros segítségére számítanak egy nagyon is nehéz jogi probléma értelmezésében. Ebben a szerepkörben a munkavégzés pedig már komoly jogi tanulmányokat és jogászi szakmai hozzáértést tételez föl.

De a közkönyvtárakban is áthelyeződik a könyvtári szaktudás súlypontja. A referensz-könyvtáros kollégának bizony el kell tudnia igazítania a könyvtárlátogatót az ismeretszerzésben. Ami pedig a jövőt illeti, egyre inkább kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy segíteniük kell az olvasót, ill. felhasználót az ismeretek megértésében és értelmezésében is.

Ennek előfeltétele egyre növekvő mértékben a szakosodás, a szakértelem elmélyítése a közkönyvtárak könyvtárosaira oly jellemző általános műveltségen és tájékozottságon kívül.

A Rembrandt kép titka igazán akkor fejthető meg, ha összehasonlítjuk azt azzal a bizonyos turistákról készült képpel. A két kép két különböző időfelfogást, időszemléletet tükröz: a kronológikusat és a káirosz-it. A turisták egy olyan korban élnek, ahol az időt órával, naptárral, azaz kronometrikusan mérik. Rajtuk látszik, hogy „rohannak", vagyis minden percük drága. Ezzel szemben a szerzetes számára az idő végtelen. Szemmel láthatóan megfeledkezett az idő múlásáról olvasmányában elmerülve.

Egyes tanuláspszichológusok szerint is a tanulás leghatékonyabb módja a Rembrandt által is ábrázolt helyzet, amikor az ember képes elmélyülve és a tárgyra összpontosítva megfeledkezni az időről és önmagáról.

Az ismeretszerzés élvezete a legfontosabb motiváció, a munka és minden alkotó munka nyújtotta öröm forrása. Rembrandt szerzetese is valószínűleg nagyon intelligens és művelt ember volt, olyan, akihez hasonló könyvtárost a posztmodern idők könyvtára sem nélkülözhet.

(Kránitz Lászlóné)

Nemzetközi könyvtárügy

06/004

SIMON, Elisabeth: Germany' information contacts with the Baltic countries = Information. 56.Jg. 2005. 4.no. 257–260.p. Bibliográfiajegyzetekben.

Németország információs kapcsolatai a balti államokkal

Együttműködés – nemzetközi; Könyvtárügy; Támogatás – más országnak

Az alig 15 éve független balti államok könyvtári és információs szolgáltatásainak meglepő fejlődése garantálja, hogy előbb-utóbb igen erős tagjai lesznek az ú.n. információs társadalomnak. Visszatekintve az utóbbi tíz év fejleményire

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(az 1989-1995 közötti időkről és Németország ebben való szerepéről a szerző egy korábbi írása számolt be), lenyűgöző látni azt a gyorsaságot és lelkesedést, ahogy az új technológiák nyújtotta minden lehetőséget kihasználnak a hatékony tudás-menedzsmentet szolgáló információs infrastruktúra kiépítése érdekében. Mivel a kutatás szabadsága korlátozva volt ezekben az országokban, a fiatal kutatók lelkesen fogadnak minden felkínált lehetőséget. Bár a német kapcsolat az évszázadok folyamán nem mindig volt kedvező a balti országok számára, a kapcsolatok újrafelvétele során ez nem érződött. Könyvtári téren a támogatást elsősorban a friss irodalommal való ellátás (különböző ügynökségek és alapítványok révén), valamint a régi német állományhoz való hozzáférés segítése jelentette.

Összegezve elmondható, hogy a támogatások és a különféle intézmények (pl. a Goethe-Institut) által nyújtott programok ellenére a három Balti országban végbement fejlődést nem elsősorban a németek támogatták és kezdeményezték, s nem volt jelentős befolyásuk a jövőbeli fejlődésre. Németország a jövőben nem mint segítő, hanem mint partner fog együttműködni a balti országokkal.

(Mohor Jenő)

Nemzeti könyvtárügy

06/005

HOKKA-AHTI, Ritva: Arvostus on ansaittu = Kirjasto–lehti. 2005. 4.no. 5.p.

Könyvtárosnapok 2005-ben Tamperé-ben, avagy időszerű gondolatok a finn irodalom és könyvtárak helyzetéről

Könyvtárügy

Tamperében már 1922-ben sor került a negyedik állami Könyvtárosi Napok megszervezésére. Akkoriban – nem túlzás – az egész országot a szenvedélyes népművelés eszméje hatotta át.

Így például a tampere-i kölcsönzőknek lehetőséget adtak arra, hogy minden kikölcsönzött szépirodalmi alkotáson felül „pluszban" megkaphattak kölcsönben egy verseskötetet, vagy pedig egy színdarabot. Az újítás ugyan negatív hatással volt a tudományos és ismeretterjesztő művek kölcsönzési mutatóira, de ami a teljes kölcsönzést illeti, hatalmas iramú növekedés következett be, ami havonta nem kevesebb, mint 300% emelkedést jelentett a legjobb adatot figyelembe véve.

1922-ben azt is kénytelenek voltak megállapítani, hogy „a könyvtárak iránti érdeklődés országunkban lanyhult, minek okán a könyvtárak tevékenysége nálunk különösen fontosnak tekintendő, kiaknázásra váró munkaterület." Most, 83 év távlatából érdemes elgondolkodni azon, hogyan is változott meg ez a terület Finnországban.

Nos, a finn könyvtárak rendelkeznek sikerorientáltságra törekvő munkatervekkel, olyanokkal is, melyekből mások is tanulhatnának. Elmondható még, hogy a könyvtárak az ország legkedveltebb kulturális létesítményei, közel tíz millió kölcsönzéssel és felhasználói megkereséssel.(!) A Gallup-felmérések is könyvtárszerető polgárainkról alkotott közvélekedést támasztják alá.

Ami a könyvtárak véleményét illeti, kulcshelyzetben mégis a jövő generáció könyvtárhasználói, „olvasói" lesznek, jelentőségük nem kétséges. Közismert, hogy a jövő társadalmában a kőkemény, tisztán gazdasági érdekekre irányuló értékek látszanak dominálni, s így félő, hogy az olvasásnak búcsút lehet mondani. Aztán majd visszatérhetünk a palavessző korába: még a 20. század kezdetén is egyenesen kártékonynak, veszélyesnek ítélték a regények túlzott olvasását. Talán még az is elképzelhető, a jövő könyvtárosainak majd egyenesen harcolniuk kell azért, hogy a polcokon megtarthassák a könyveket és a folyóiratokat, vagy hogy egyáltalán beszerezhessék azokat!

Nemrégiben a Könyvnapon Helsinki alpolgár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mestere a Helsinki központjában megépítendő ún. Irodalom Házáról vizionált. A Helsingin Sanomat-ban (Finnország vezető napilapja) is megjelent cikkben Korpinen azt nyilatkozta, hogy a következő évtized nagy kulturális „szerzeménye" Helsinki központjában hozzá fog járulni a finn irodalom és a finn nyelv helyzetének elismertetéséhez. Az új építmény szimbolizálja majd a megváltozott funkciójú könyvtárat, és termékeny hatással lesz majd a finn irodalomra is.

Jelenleg a finn irodalom helyzete nem mondható rossznak, de éppen rózsásnak sem nevezhető. A könyvvásárlás és könyvtári kölcsönzések forgalma emelkedett, de nemzetközi szinten a finn irodalom még nem jutott el ugyanarra a szintre, mint a finn zene, képző- és formaművészet, nem is beszélve az építészetről az „exportképesség" tekintetében. Az irodalom oldaláról nézve, Finnország nem kelt igazi érdeklődést a világban. A finn irodalommal kapcsolatban az ország határain kívül nincsenek nagy várakozások.

Könyvtár és irodalom kéz a kézben jár. Ha a kiadók a kétes minőségű „bestseller"-ekhez jobban ragaszkodnak, mint a megbízható minőséghez, akkor ennek következményeit a könyvtárak is elszenvedik. Egyre több az olyan irodalom, mely pár év kifutás után szemétkosárban végzi, anélkül, hogy ez bárkinek fájdalmat okozna. Az igazán magas szintű irodalom iránti érdeklődés nemzedékről nemzedékre hagyományozódik, főleg akkor, ha az ilyen művek a polcokon is megtalálhatók. De nem lenne érdektelen azon is eltöprengeni, hogyan lehetne a mai fiatalokat igazán olvasásra csábítani?

A tampere-i Könyvtárosok Napja alkalmából Finnország nagyszerű könyvtára megérdemli a köszöntést. A könyvtár és az irodalmi kultúra az eljövendő generációk számára is az alkotás, a művelődés, az ismeretek tárházaként fog fennmaradni úgy, ahogy azt 1922-ben Tamperében megfogalmazták.

(Kránitz Lászlóné)

06/006

JAEGER, Paul T. — McCLURE, Charles R. —BERTOT, John Carlo: The e–rate program and libraries and library consortia, 2000–2004: trends and issues = Inf.Technol.Libr. 24.vol. 2005. 2.no. 57–67.p. Bibliogr. 20 tétel.

Az amerikai „e-rate" (education rate) program haszna a könyvtárak és könyvtári konzorciumok számára. Irányzatok és kérdések 2000-2004 között

Információtechnológia; Oktatásügy; Támogatás – pénzügyi – államihatósági

Az Egyesült Államok kormánya az 1996-os telekommunikációs törvény keretében létrehozta az ún. „E-rate" programot, amelynek keretében támogatást nyújt a könyvtáraknak a költséges technológiai berendezések beszerzéséhez, és hozzájárul a könyvtári internet-szolgáltatások kiszélesítéséhez. A jelen cikk elemzi a programmal kapcsolatos 2000–2004 közötti adatokat, valamint a könyvtárak és könyvtári rendszerek részére nyújtott árengedményeket, és megvizsgálja a támogatási igények és teljesítések irányzatait országos és tagállami szinten. Az adatokból kiderül, hogy – számos probléma ellenre – a program jelentős támogatást nyújtott a könyvtáraknak és a könyvtári konzorciumoknak.

(Autoref. alapján)

06/007

GABEL, Gernot U.: Frankreich: 60 Jahre bibliothekarische Dienstleistungen für die ländliche Bevölkerung = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 5.no. 595–598.p.

A vidéki lakosság könyvtári ellátásának 60 éve Franciaországban

Ellátottság – könyvtári; Községi könyvtár

Alighogy felszabadult Franciaország a 2. világháborús német megszállás alól, de Gaulle kor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mánya 1945 novemberében rendeletet adott ki megyei központi ellátókönyvtárak (Bibliothèques Centrales de Prêt, BCP) szervezésére. Az új intézmények feladata a megyék (department) 15 ezer lakosúnál kisebb településeinek letéti ellátása volt. 1945-ben csak 8 ellátókönyvtárat tudtak létrehozni, a következő évben számukat megduplázták.

A négy munkaerős új intézmények megyéjük valamelyik nagyobb városában létesültek, egy kis teherautót és raktárépületet kaptak garázzsal, irodával, műhellyel. Helyi kölcsönzést nem folytattak, a megye kisebb településeit látták el letéttel és könyvszekrényekkel.

Az első két év lendületes fejlődése után a BCP-k számának növekedése megtorpant. A művelődésügyi minisztérium új prioritásokat állított, 1963-ban Franciaország közel száz megyéjében mindössze 24 ellátókönyvtár működött. A fordulatot Georges Pompidou miniszterelnöksége hozta meg, ekkor három év alatt 21 új intézmény jött létre, és a személyzet létszáma is jelentősen emelkedett. 1975-ben már 70 ellátókönyvtár gondoskodott a kis települések ellátásáról, 1982-ben pedig Franciaország minden megyéjében (kivéve Párizst és a három szomszédos megyét) működött már BCP.

A kultuszminisztérium tanácsadó testülete arra hívta fel a figyelmet, hogy az ellátókönyvtárak ügye túlságosan ki van szolgáltatva az egyes megyék politikusainak és tisztségviselőinek valamint a megye gazdasági helyzetének, ennek következtében igen nagy különbségek alakultak ki. Ezért a kultuszminisztérium a költségek egy részét, pl. a tárolóhelyek építését és üzemeltetését magára vállalta. Annak ellenére, hogy a kiadások nagyobb része továbbra is a megyéket terhelte, az intézkedés gyümölcsözőnek bizonyult. 1992-ben az intézmények nevét „megyei kölcsönzőkönyvtárak"-ra („Bibliothèques départamentales de Prêt", BDP) módosították.

Jelenleg 92 megyei kölcsönzőkönyvtár működik Franciaországban, de ezek fele egy vagy több letéti állomást is létesített, hogy a szállítási utakat lerövidítse és az ellátottak számára könnyebben elérhetővé váljék. Összesen mintegy 9000 fiókot látnak el. Az ellátási kötelezettséget a korábbi 15 ezer lakósról a 10 ezer lakoson aluli településekre korlátozták, mivel a nagyobb települések többnyire saját könyvtárat alapítottak. A 10 lakosnál kisebb települések közül 2170 szintén létrehozott saját könyvtárat is, ezeket viszont a megyei kölcsönzőkönyvtárak továbbra is támogatják.

A 92 intézménynek 354 teher- vagy személyautója van, de csaknem ugyanennyi a bibliobuszok száma is. Pontosabban: a hajdani könyvszállító bibliobuszok többségét mára a médiabuszok, videobuszok vagy a zenebuszok váltották fel.

A hajdani négy könyvtárossal szemben ma egy-egy kölcsönzőkönyvtárban átlagosan huszonöten dolgoznak. Ők kezelik a 23 millió kötetes könyvállományt, a 2 millió hangkazettát és a 400 ezer videókazettát. 2002-ben több mint 16 millió dokumentumot kölcsönöztek ki.

(Katsányi Sándor)

06/008

SAUERMANN, Katrin: Netbibliotekerne. Innovative Internetangebote Dänischer Bibliotheken = Information. 56.Jg. 2005. 4.no. 245–246.p.

Res. angol nyelven

A dán könyvtárak innovatív internetes szolgáltatásai

Hátrányos helyzetű olvasó; Könyvtártudományi tájékoztatás; Közérdekű tájékoztatás; Portál; Számítógép-hálózat

A dán könyvtárügy – hatékonysága miatt – elismertségnek örvend szerte a világon. Korszerű, jól felszerelt könyvtárai szorosan együttműködnek a lakosság jobb ellátása érdekében.

Az ország központi információs portálja, a *bibliotek.dk* (www.bibliotek.dk) egyetlen felületen biztosít keresést a dán nemzeti bibliográ-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fiában (DanBib), valamint a nyilvános és tudományos könyvtárak anyagában (majd 10 millió rekordban), az olvasók a kiválasztott könyvet lakóhelyük könyvtárába is kérhetik, de a könyvkereskedelemből is beszerezhetik. (A „My bibliotek.dk" oldalon személyre szabott szolgáltatások is rendelkezésükre állnak.) A bibliotek.dk-hoz kapcsolódó *Netbibliotekerne* portál (http://bibliotek.dk/netbib.php) minőségi szolgáltatásokat nyújt országos szinten. Az internetes szolgáltatások alapötlete (és ezek megvalósítása) az egyes könyvtáraktól indul ki – ehhez többen is csatlakoznak, míg az országos kooperáció ki nem alakul –, a projektekhez pedig a szükséges pénzügyi forrást a kulturális minisztérium könyvtárügyért felelős részlege (Biblioteksstyrelsen, BS) pályázati kiírásokkal biztosítja. A kínálat rendkívül széleskörű és összehangolt:

— van tematikus felépítésű, annotált jegyzék (Folkebibliotekernes Net Guide – www.fng.dk),
— a gyerekek számára kialakított oldal kommentált csatolásokkal (www.dotbot.dk),
— ingyenes tájékoztató-szolgálat (Biblioteks-Vagten – www.biblioteksvagten.dk), amelyet harminc könyvtár közösen működtet a hét valamennyi napján,
— néhány könyvtár a rádióval és televízióval együttműködve gyermekek számára tart fenn egy *„Kérdezd Olíviát"* nevű virtuális tájékoztató szolgálatot (www.spoergolivia.dk), van zenei (www.musikbibliotek.dk), irodalmi (www.litteratursiden.dk) portál, történelmi kép-archívum (www.danskebilleder.dk), nemzeti elektronikus tudományos könyvtár (http://deff.dk), és néhány virtuális szakkönyvtár is.

Külön figyelmet érdemel a Vakok Könyvtára (DDB) által létrehozott, a vakokat és csökkentlátókat szolgáló E17-portál (http://www.ddb.dk/), amely könyvajánlatokat, linkgyűjteményt, online tájékoztatást, technikai segédeszközöket, online-rendelési lehetőséget tartalmaz, valamint e-könyvek ingyenes letöltését biztosítja a célcsoport számára.A *FINFO*-portál (www.finfo.dk) a kisebbségek több nyelvű információs hálózata, melyet helyi és a regionális könyvtárak hoztak létre a bevándorlók könyvtárának, az állami és egyetemi könyvtár egyik részlegének a koordinálásával. A kínálat kettős: 1) vannak csatolások, melyek a bevándorlók jogairól, kötelességeiről és esélyeiről tájékoztatnak, 2) és vannak olyan internet-források, amelyek a világ 50 országáról és régiójáról adnak politikai, kulturális tájékoztatást. (Az előbbi link-gyűjtemény az országban a legtöbbek által beszélt 13 nyelven érhető el.) 2003-ban a portál új kezdeményezéssel bővült (http://kvinde.finfo.dk). Ez a dán nyelvű információs anyag a 20-35 éves, nem dán származású nőknek szól, az ő integrációjukat segíti, elsősorban a már beilleszkedett bevándorlókat célozva meg, akik majd közvetítők lehetnek az újonnan érkezettek körében.A skandináv országok között mintaszerű együttműködés folyik; 1968 óta közösen adja ki a dán, finn, norvég és svéd könyvtárügyi kormányzat a *Scandinavian Public Library Quarterly* című folyóiratot a külföld tájékoztatására. (Számai 2002-től ingyenesen olvashatók a www.splq.info címen.) Közös projektjeik közül ki kell emelni a skandináv újság- és folyóiratadatbázist, a *Nordisk avis- og tidsskriftsportalt (Na&T)*, amelyben több száz periodika található több mint 30 nyelven. (Navigálni a 30 témakör, a 33 nyelv és a 40 származási ország szerint vagy szabad szavas kereséssel lehet.) A jelenleg még csak a könyvtárosok számára jelszóval elérhető adatbázis hamarosan nyilvános lesz.

(Murányi Lajos)

Központi szolgáltatások

06/009

ACCART, Jean-Philippe: Du Catalogue collectif suisse a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

SwissInfoDesk = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 4.no. 46–51.p. Bibliogr.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A svájci központi katalógustól a SwissInfoDesk-ig

Gépi információkeresési rendszer; Központi katalógus – online; Nemzeti könyvtár Referensz

A Svájci Központi Katalógus (SKK), amely 1979 óta a nemzeti könyvtárhoz tartozik és a 90-es évekig a könyvtárközi kölcsönzés fő eszköze volt, nem tudta felvenni a versenyt az online központi katalógusokkal. A *Helvetica* nevű tájékoztató szolgálat, amelynek fő feladata az információterjesztés, az 1928-ban, az SKK-val egy időben alakult Információs Iroda folytatása. 2003 óta SwissInfoDesk néven többnyelvű online referensz-szolgáltatást nyújt.

(Autoref.)

06/010

CHERNY, Archady I. — GILYAREVSKY, Ruggero S.: An der Schwelle zur Informationsgesellschaft: 50 Jahre Erfahrung im VINITI = Information. 56.Jg. 2005. 4.no. 221–228.p.

Res. angol nyelven

Az információs társadalom küszöbén: az 50 éves VINITI munkája

Információáramlás; Információs társadalom; Nemzeti tájékoztatási kozpont

A VINITI már fél évszázada szolgálja az orosz tudomány fejlődését. Ez idő alatt hatalmas mennyiségű információt dolgozott fel – referáló lapjaiban és adatbázisaiban jelenleg kb. 50 millió tétel található. Az információk ugrásszerű növekedését kezdetben információrobbanásnak hívták; napjainkban pedig „hiper-robbanásról" beszélhetünk. A túlterhelést okozó információözön miatt az információszervezőkben különféle pszichológiai rendellenességek léphetnek fel, és kialakulhat az „információs fáradtság" szindróma. Az információs túlterhelés kezelésére egy új hivatás (knowledge worker) van kialakulóban. Amikor egy társadalomban a szellemi munka dominál, akkor az információs társadalommá válik.

(Autoref.)

Együttműködés

06/011

COX, Charlotte: The new library outpost = Libr.J. 130.vol. 2005. 16.no. 42-45.p.

„Kihelyezett" könyvtár: egy amerikai regionális könyvtár kísérlete minél több használói csoport elérésére

Együttműködés – regionális Fejlesztési terv; Könyvtáros – társadalmi munkás; Regionális könyvtár; Számítógép-hálózat

Mivel a mozgókönyvtári ellátás már nem volt költséghatékony, Minnesota egy regionális könyvtári rendszere (Lake Agassiz Regional Library, LARL) más megoldást keresett a 7500 négyzetmérföldnyi területű vidék ellátására. Olyan területről van szó, ahol sokan laknak legalább 25 mérföldnyire a legközelebbi fiókkönyvtártól. A megoldás az ellátandó kis közösségek (és önkénteseik) valamint a LARL közötti partnerség kialakítása lehetett, melynek kísérleti megvalósításához anyagi támogatást nyertek. Több mint egy tucat jelentkező település közül választották ki az első három kísérleti helyszínt, és ajánlottak további két csoportot a gyakorlat kiterjesztésére.

Az együttműködési terv szerint a település biztosítja a könyvtári ellátás helyszínét, bútorzatát és az önkéntes munkatársakat. A LARL adja a könyvtári anyagot, számítógépet a regionális katalógus használatához, az önkéntesek kép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zését és szakmai támogatását, valamint a kért anyagok hetenkénti szállítását. Az új szolgáltatóhelyek 300-350 dokumentumból (könyvekből, besztszellerekből, gyerekkönyvekből, audió- és videokazettákból, DVD-kből stb. álló) alapgyűjteményt kapnak, negyedévenkénti rotációval. Lényegesebb, hogy az olvasók hozzáférnek a LARL több mint 350 ezer címet tartalmazó központi katalógusához, s az abból (akár otthoni számítógépükről) kért anyagokat egy héten belül átvehetik a szolgáltatóhelyen. Az induló költség kb. 8600 dollár volt településenként a LARL számára, a települések a felszereltség (bútorzat, kiegészítő számítógép stb.) függvényében 600-3400 dollárt költöttek, az éves fenntartás költségei még nem ismertek. A LARL és a helyi önkéntesek közötti összeköttetés biztosítására a LARL heti 8-10 órás munkára helyi koordinátorokat alkalmaz, akik ismerik az adott település polgárait és igényeiket. Komoly gondot fordítottak az önkéntesek felkészítésére: a számítógépek a szolgáltatóhely megnyitása előtt három héttel már rendelkezésre álltak, hogy gyakorolhassák a regionális katalógus használatát. Az érdeklődésre jellemző, hogy a megnyitó ünnepségeken városban 200-500, a kis településeken 40-90 fő vett részt, polgármesterek és más jelentős személyiségek jelenlétével. A legkisebb (266 lakosú) településen a működés első három hónapjában (2004 október-december) 92 látogató 177 dokumentumot, 2005. augusz-tusában 263 látogató 250 dokumentumot köl-csönzött.

(Mohor Jenő)

06/012

RESSLER, Miroslav: CALIMERA — spolupráce místních kulturních institucí, uplatňování nových metod práce a digitalizace místního kulturního dedictví v Evrope = Čtenář. 57.roč. 2005. 9.no. 274-278.p.

CALIMERA – helyi kulturális intézmények együttműködése, új munkamódszerek bevezetése és a helyi kulturális örökség digitalizálása Európában

Digitalizálás; Együttműködés -helyi; Munkaszervezés

Az Európai Bizottság anyagi támogatásával a CALIMERA (Cultural Applications: Mediating Electronic Resource Access) tevékenysége 2003 és 2005 között valósult meg. Az együttműködésben 48 könyvtár és más kulturális intézmény vett részt Európa számos országából. A Cseh Köztársaságot az akcióban a Nemzeti Könyvtár és a Kromeřiž-i Könyvtár képviselte. A projekt fő stratégiai céljai az alábbiak voltak:

- A helyi kulturális intézmények (nyilvános könyvtárak, múzeumok, levéltárak) támogatása az információs társadalom technológiai és kutatásfejlesztési programjában való részvételben.
- A helyi kulturális intézmények támogatása az EB jövőbeli programjaiban való részvételben.
- Az európai kulturális örökség közvetítése a polgárok felé a megújult információtechnológiai lehetőségek mozgósításával és koordinálásával.
- Az európai kollektív emlékezet sokszínűségének őrzésében való közreműködés az ismeretgazdálkodás fejlesztésével.
- A helyi intézmények gyakorlati együttműködése az ismeretek szervezésében és népszerűsítésében.
- 2004 elején valamennyi érintett intézményben áttekintették a szervezeti kereteket, jelentéseket készítettek az egyes intézmények állapotáról. A Cseh Köztársaságban a projekt számára önálló weboldalt (http://knihovnam.nkp.cz) szerkesztettek és workshop-ot szerveztek. A résztvevő intézmények munkatársai körében kérdőíves felméréssel vizsgálták a képzettséget, amelynek alapján tréninget szerveztek.

A projekt legigényesebb részét szakmai és szervezeti szempontból a CALIMERA ajánlásainak kidolgozása és fordítása jelentette. Ezeknek az ajánlásoknak a célja az volt, hogy a szakem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

berek számára tömör, áttekinthető ismereteket nyújtson az új technológiai lehetőségek használatáról, állapotáról. Az érintett kulturális intézmények és szolgáltatásaik kulcsszerepet játszanak az új technológiai lehetőségeknek a széleskörű alkalmazásában, közreműködve az e-Európa akciótervében.

Az ajánlások 2002–2003 között az EB 5. keretprogramjában kidolgozott PULMAN projektre épültek. A CALIMERA azonban nem csupán egy aktualizálás, hanem olyan verzió, amely kibővült a múzeumok és levéltárak számára ajánlott szolgáltatásokkal. Az ajánlások elektronikusan elérhetők a CALIMERA hivatalos weboldalán.

Az ajánlások 23 önálló fejezete három fő téma – a politikai-szociális problémakör, az irányítás és az új technológiák technikai kérdései – köré csoportosul.

Az ajánlások szövegét 2005-ben a *Könyvtárak, levéltárak és múzeumok a digitális korban* című konferenciára tervezték hagyományos könyvformátumban kiadni.

A projekt számára az ajánlásokon kívül megfogalmazták a stratégiai eszközök összességét is. Ezeknek a kidolgozásában több ország szakemberei vettek részt a *Múzeumok, könyvtárak és levéltárak Tanácsa* keretében. A stratégiai eszközök tartalmazzák azokat a hatékony módszereket, amelyekkel az intézmények a használók igényeire érzékenyen reagáló szolgáltatásokat alakíthatnak ki, hozzájárulhatnak a polgári társadalom és a demokrácia fejlesztéséhez, az élethosszig tartó képzéshez, a szociális és gazdasági fejlődéshez, a kulturális sokszínűség őrzéséhez.

A stratégia praktikus ajánlásokat nyújt a múzeumok, könyvtárak és levéltárak partnerségi kapcsolatainak kialakításához, a digitalizálásban való együttműködéshez.

A kulturális intézmények minőségi szolgáltatásainak továbbfejlesztését szolgálta a projekt keretében 2005 elején szervezett szeminárium is. Ekkor foglalkoztak annak az összehasonlításával, hogy a korszerű szakmai ismeretek és tapasztalatok hogyan hatnak a kulturális intézményeken keresztül a használókra, a nyilvánosságra. Fölmerült a határokon átívelő információ-megosztás, a műveltség, a képzés eredményeinek, mérésének szükségessége. A kulturális intézmények tevékenységének nyilvánosságra gyakorolt hatásának mérésére alakult CERLIM (Centre for Research in Library and Information Management) elkészített egy kutatási térképet, amely áttekinti a vizsgálandó területeket.

Ezek érintik a használók szükségleteit, a számukra rendelkezésre álló rendszerek és tartalmak rendszeres és folyamatos fejlesztését, a művelődéssel és szórakozással kapcsolatos rendszerek fejlesztését, az akkreditált képző intézményekkel való együttműködést, a helyi kulturális intézmények forrásainak, dokumentumainak és szolgáltatásainak közvetítését, terjesztését, a kulturális intézmények beépülését a polgárok hétköznapi életébe.

A kutatási térkép kapcsán indított vitafórumon jelenleg azzal a két kérdéssel foglalkoznak, hogy milyen területek és prioritások kapcsolódhatnak be a 2005-2006-os *Az információs társadalom technológiái* című programba, és hogyan tudnak a helyi kulturális intézmények ebben a programban hatékonyan részt venni.

(Prókai Margit)

06/013

SCHLEIHAGEN, Barbara: Perspektivenwechsel ermöglichen = Dial.Bibl. 17.Jg. 2005. 3.no. 54–59.p.

A nemzetközi könyvtári együttműködés támogatása Németországban

Együttműködés – nemzetközi; Koordináció – belföldi; Tanulmányút; Tapasztalatcsere

A Német Könyvtárak Szövetsége (Deutscher Bibliotheksverband, DBV) mellett 2004 januárjában *Internationale Kooperation I* névvel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

munkacsoportot hoztak létre. Legfontosabb feladata a német könyvtárosok tájékoztatása a munkájukat érintő külföldi fejleményekről, így pl. a különböző EU irányelvekről, a multikultúrával kapcsolatban tervezett UNESCO állásfoglalásról, a Bolognai folyamatról stb. 2005 júliusa óta megkezdte működését a második munkacsoport is (*Internationale Kooperation II)* a berlini Állami Könyvtár keretében; feladata az EU projektekben részt vevők támogatása. A könyvtárak nemzetközi ügyeit tehát jelenleg két munkacsoport végzi: az Állami Könyvtár által működtetet II. számú az EU projektekért, minden más nemzetközi ügyért a Német Könyvtárak Szövetsége által működtetett I. számú munkacsoport a felelős.

A munkacsoportok közös feladatai:

- Folyamatos tájékoztatás a nemzetközi könyvtárpolitikáról, a jogszabályokról és a nemzetközi szabványokról. Kapcsolat az európai és nemzetközi könyvtári szervezetekkel.
- Nemzetközi grémiumokba küldendő szakértők kiválasztásának koordinálása, kiküldésük támogatása; az IFLA német nemzeti bizottsága titkársági feladatainak ellátása. A könyvtári vonatkozású EU projektek gondozása, e feladatok titkárságának átvétele.
- Kapcsolattartás külföldi kulturális intézményekkel.
- Információs csatornák kiépítése (DBV Newsletter és „Internationale Kooperation" web-oldal.)
- Szemináriumok szervezése a nemzetközi együttműködésről.

A nemzetközi együttműködés kitüntetett területe a könyvtárak partneri kapcsolata. Jó példa erre a párizsi Goethe Intézet kezdeményezésére létrejött német–francia könyvtári együttműködés, de a Goethe Intézet más országokkal is igyekszik könyvtári partnerkapcsolatot teremteni. Ezekről az „Internationale Kooperation" nevű web-oldalon lehet tájékozódni.

Ugyancsak fontos területe a nemzetközi kapcsolatoknak a külföldi szakmai munkavállalás vagy a tapasztalatcsere célú utazás. A lehetőségekről, a tapasztalatokról, címekről és anyagi feltételekről a „Bibliothek & Information International" című web-oldal tájékoztat. Ide tartoznak az egyetemi/főiskolai tanulmányokhoz kapcsolódó, külföldön eltöltött gyakorlati félévek is.

Ugyancsak hasznos ismeretgyarapítási lehetőséget nyújt a nemzetközi konferenciákon való részvétel. A Német Könyvtárak Szövetségének nemzetközi eseménynaptára tájékoztat az év konferenciáiról, kongresszusairól és workshopjairól, kiemelten az év IFLA konferenciájáról.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 3, 16

Könyvtárosi hivatás

06/014

SIMPSON, Evan: Inside the job search: the quest = Libr.J. 130.vol. 2005. 17.no. 36-38.p.

Könyvtárosi állás keresése az Egyesült Államokban: a szerző személyes tapasztalatai

Munkabér, alkalmazás

Mit fogsz csinálni, ha megszerezted a diplomádat? – gyakran kérdezték ezt az USA Északkeleti tájain élő Evan Simpsontól. Ő pedig még 2004 őszén is lelkesen válaszolta, hogy tájékoztató könyvtáros szeretne lenni valamelyik felsőoktatási könyvtárban, de persze közkönyvtárban is szívesen elhelyezkedne. Sőt, más terület is érdekelné, könyvtárközi könyvtárosként, folyóiratos vagy állománygyarapító munkakörben is el tudná képzelni magát – hiszen annyi jó álláslehetőség kínálkozik! Legalábbis a könyvtárosképző intézményben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindig ezt hallotta. Hamar kiderült azonban, hogy a valóság teljesen más.

Már hónapokkal a diplomaosztás előtt elkezdte az álláskeresést. Először egy könyvtárközi kölcsönzés vezetésére kiírt pályázatot célzott meg. Az álláshirdetés sajátossága az volt, hogy kifejezetten könyvtárosi képesítés nélkülieknek szólt. Mivel neki még nem volt meg a végzettsége, és minden más szempontból megfelelt a feltételeknek, megírta életrajzát és a kísérőlevelet. Nem túl hangsúlyosan említette, hogy nemsokára diplomát szerez, kiemelte viszont a munkakörnek megfelelő képességeit, és eddig szerzett gyakorlatát. Áttanulmányozta a könyvtár honlapján a küldetésnyilatkozatot, a szervezeti felépítést, a szolgáltatásokat – szóval minden fellelhető információt, majd e-mail-ben elküldte jelentkezését.

Hamarosan válasz érkezett, melyben az eredeti munkaköri leírást kibővítették: a munka része „szükség esetén" a tájékoztatásban való részvétel is. Mivel gyakorlatát éppen egy egyetemi könyvtár tájékoztató szolgálatában végezte, úgy érezte ez sem jelenthet akadályt – bizonyára behívják az állásinterjúra.

A könyvtártól semmilyen értesítést nem kapott, ezért hat héttel később érdeklődött, és azt a választ kapta: az állást már betöltötték. Lelkesedése kissé megcsappant, bizonytalanság gyötörte. Talán jobb lett volna, ha nem e-mailben küldi jelentkezését? Vagy éppen az volt a baj, hogy a könyvtárosi végzettség megszerzése előtt ált? Sose derül már ki.

Szerencsére idő közben egy másik egyetemi könyvtárban már túl volt egy interjún. Vezetőhelyettest kerestek a dokumentumszolgáltatásban, ahol a könyvtárközi kölcsönzés ügyeit és személyzetét kellett irányítani, valamint kölcsönzési feladatokat kellett volna ellátni. Érdekes módon ennél a munkánál sem volt a feltételek között a könyvtárosi végzettség. Viszont ahogy megkapták jelentkezését, azonnal telefoninterjút kértek tőle. Bíztató kezdet! Izgatottan készülődött, borotválkozott, fehér inget és nyakkendőt vett, mintha személyes tárgyalásra menne. A telefonbeszélgetés alatt egyenesen állt, hogy hangja megfelelően erőteljes és határozott legyen, és végig mosolygott, jelezve lelkesedését és együttműködő készségét. Az interjú jól ment. Néhány óra múltán az iskola újabb e-mailben személyes meghallgatásra invitálta.

A találkozó három óráig tartott. Az első részben egy három tagú bizottság kérdezgette. Úgy érezte minden kérdésre megfelelően válaszolt, a bizottság kedvesen bólogatott és mosolygott. Aztán végigjárták a könyvtárat és a személyzet tagjai is kérdéseket tettek fel neki. Végül sor került a leendő főnökkel történő négyszemközti beszélgetésre is. Ő is nagyon kedves volt, elárulta, hogy csak egy vetélytársa van az állásért folytatott küzdelemben, és közölte azt is hogy ő, személy szerint hősünkre fogja leadni a voksát. Akit természetesen határtalan bizakodás töltött el mindezek hallatán, és szinte elfeledkezett vészesen apadó folyószámlájáról.

De hetekig nem történt semmi. Végül e-mailben érdeklődött (nem telefonon, nehogy az illetékesek sürgetésnek érezzék és ellenérzés töltse el őket!), és azt a választ kapta, hogy a döntést a következő év elején hozzák meg. A türelem rózsát terem – biztatta magát Evan.

Ha most kérdeznék tőle, hogy a diplomával a zsebében milyen könyvtári munkát szeretne végezni lelkesen és pozitív hozzáállással, de a realitásokat figyelembe véve rávágná, hogy – bármilyet. A hirdetések legtöbbjében ugyanis vagy többéves tapasztalat és egy másik felsőfokú végzettség a kívánalom, vagy az álláshoz egyáltalán nem szükséges könyvtárosi diploma. Evan az utóbbi típusú állások közül további négyet pályázott meg időközben. Vajon a pénzszűke okozza a pályakezdő könyvtárosok lehetőségeinek ilyen nagymérvű beszűkülését?

Lássuk csak, holdvilágos éjszakán miről álmodik az álláskereső? Hát arról, hogy e-mailes jelentkezésére azonnal válasz érkezik, és referenciát kérnek róla. Miután megkapják, azonnal levelet írnak neki: érdekli őket, telefonjára vár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nak. Ekkor gyorsan főzni kell egy kávét és rendezni a száguldó gondolatokat. Nem, még nem hívjuk fel a mamát. A kávé után telefonüzenetet hagyunk. Hamarosan visszahívnak és felajánlják a munkát. Igen! Elfogadom! Mikor kezdhetek – és mikor kapok fizetést?
Szerencsére ez a történet (majdnem) happy enddel végződik. Hősünk nyáron munkát kapott. Szerencsésnek és bizakodónak érzi magát. Embereket és projekteket vezet, számon tartják, fizetést kap. És nemsokára tájékoztató munkát is végezhet. Igazán biztató a most végző könyvtárosok számára – nem igaz?

(Fazokas Eszter)

Lásd még 51

Oktatás és továbbképzés

06/015

KAZMER, Michelle M.: Community–embedded learning = Libr.Q. 75.vol. 2005. 2.no. 190–212.p. Bibliogr. 45 tétel.

A távoktatás mint „közösségbe ágyazott" oktatási forma

Felmérés; Távoktatás; Továbbképzés

A távoktatásban részt vevő tanulók gyakran bizonyos közösségekhez kötődnek (pl. rokonság, barátok, munkahely stb.). Ennélfogva az online távoktatást nyújtó intézmények közvetett módon kapcsolatokat teremthetnek az illető közösségekkel. Az információs és kommunikációs technológiákkal megvalósított gyakori érintkezéssel a tanulók szoros kapcsolatokat alakíthatnak ki tanulótársaikkal és az oktatókkal. E szoros kapcsolatokon kívül egy ún. „gyenge" kapcsolati rendszer is megvalósul az illető tanuló és a környezete (barátai, munkatársai) között. A közösségben megvalósuló tanulás (community-embedded learning) azért fontos, mert a tanulókon keresztül egy bizonyos közösség tagjai (pl. egy könyvtárban a használók) és a könyvtári távoktatás kölcsönös hatással vannak egymásra.

(Autoref. alapján)

06/016

WHITE, Gary W.: Business information courses in LIS programs = J.Bus. Fin. Librariansh. 10.vol. 2004. 2.no. 3–15.p. Bibliogr.

A könyvtárosképző tantervek üzleti tájékoztatással foglalkozó kurzusai

Felmérés; Könyvtárosképző intézmény; Oktatási anyag; Tanterv, órarend

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A tanulmány a felsőfokú végzettséget nyújtó amerikai könyvtárosképző programokat vizsgálja az üzleti tájékoztatás (*business information*) szempontjából. A 48 program közül 36 (75%) tartalmaz ilyen kurzust, 6 (12,5%) a társadalomtudományi tájékoztatáson belül foglalkozik ezzel, további hat nem kínál üzleti információs ismereteket. Részletes elemzésre 22 programot választottak ki, ezek oktatói kevesebben (45%) voltak az egyetem oktatói, többen az óraadók. Utóbbiak legtöbbje könyvtáros, egyetemi, köz- és vállalati, ill. szakkönyvtárak munkatársa.
A tartalom vizsgálata rendkívül változatos képet mutat az üzleti információs kurzusokról. Az azokban fellelhető 36 általános téma közel fele csak egy vagy két kurzusban szerepel. A 46 üzleti vonatkozású speciális téma közül 19 ilyen található. Bár van néhány gyakran szereplő téma (online források és adatbázisok, bevezetés az üzleti könyvtárosságba, vállalati, ipari befektetési információk, gyűjteményfejlesztés, marketing és piackutatás), az általános és a speciális témák széles köre az üzleti könyvtárosság komplex voltát, és tanításának igen sokféle megközelítési

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lehetőségét jelzi. További vizsgálatokat igényel, hogy az e kutatásban feltárt témák mennyiben felelnek meg azoknak a készségeknek és ismereteknek, amikre a sikeres üzleti könyvtárosnak szüksége van.

(Mohor Jenő)

06/017

RUDŽIONIENÉ, Jurgita: Bibliotekininku testinis mokymas: modelio paieškos ir veiklos rezultatai = Knygotyra. 43.vol. 2004. 183-192.p. Bibliogr. 17 tétel.

Res. angol nyelven

Könyvtárosok továbbképzése: megfelelő modell keresése és eredmények

Modellálás; Tanterv, óraterv; Továbbképzés

A cikk célja egy modell közreadása a könyvtárosok és információs szakemberek szakmai továbbképzéséről. Elemzi a Vilnius Egyetem kommunikációs fakultása könyvtárostovább-képző központjának tevékenységét. A Központ 1999-ben alakult a budapesti Open Society Institute „Training Center Initiative" programja keretében. Szervezeti modellje: egyetemi, üzleti és egyéb könyvtártípusok részvételével működő konzorcium. Célja: szakmai továbbképzés nyújtása különféle könyvtártípusok személyzetének Litvániában. A cikk bemutatja a képzés tartalmát, irányítását, marketing-tevékenységét, valamint nemzetközi és országos szerepét. Közreadja a Központ tevékenységének számszerű és minőség-szempontú eredményeit.

(Autoref.)

Lásd még 29

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

06/018

COLLIER, Mel: The business aims of eight national libraries in digital library co-operationA study carried out for the business plan of The European Library (TEL) project = J.Doc. 61.vol. 2005. 5.no. 602-622.p. Bibliogr.

Nyolc nemzeti könyvtár üzleti céljai a digitális könyvtári együttműködésben. A TEL projekt üzleti tervének elkészítése kapcsán végzett vizsgálatról

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár; Térítéses szolgáltatás; Tervezés

Az EU „Az információs társadalom technológiái" projektje támogatta a TEL (*The European Library*) projektet, melynek célja volt, hogy előkészítő vizsgálatokat és konzultációkat végezzen egy olyan későbbi fejlesztés érdekében, mely integrált digitális hozzáférést nyújthat majd

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az európai nemzeti könyvtárak gyűjteményeihez és szolgáltatásaihoz. A 2001-2004 között működő projekt résztvevői az európai nemzeti könyvtárigazgatók konferenciája (CENL), továbbá a finn, német, holland, portugál, szlovén, svájci, brit és az olasz (firenzei) nemzeti könyvtárak voltak. A projekt eredetileg főként az együttműködésen alapuló digitális könyvtár technológiai fejlesztésére koncentrált volna, azonban a hangsúly áttevődött a nemzeti könyvtárak digitális (elektronikus) könyvtárainak vállalkozási, kiadói és meta-adat szempontjaira. A szakirodalom áttekintése után felmérték a partnerek digitális könyvtári céljait és a TEL-ről való elképzeléseit. Általános egyetértés mutatkozott a digitális könyvtárak alábbi fő céljaiban:

- a nemzeti digitális kiadványok archiválása;
- a digitális kötelespéldány-rendszer kifejlesztése és fenntartása;
- a nem digitális anyagokhoz való szélesebb hozzáférés biztosítása digitalizálás útján;
- a nemzeti kincsek tudatosításának előmozdítása.

A TEL fő küldetése, hogy az európai információk felfedezésének integrált eszköze legyen. Kisebbségi vélemények szerint legyen az európai nemzeti könyvtárak kirakata, illetve az európai kultúra kiállítóhelye, az európai kulturális kincsek változó kiállítása, esetleg könyvtárak közötti technikai szolgáltatások, illetve együttműködések mechanizmusa.

Az egyes országok digitális könyvtáraiban elérhető információkat illetően egyetértés volt az önként vagy kötelezően szolgáltatott digitális kötelespéldányok és a digitalizált források illetve kincsek tekintetében, és a TEL-től ugyanezt várják el elsősorban. Említették még a hangtárakat, állóképeket, tematikus gyűjteményeket és virtuális kiállításokat is.

A TEL elsődleges célcsoportjai: „a tájékozott polgár", az egyetemi oktatók és kutatók, a felsőoktatási hallgatók. Hasonlóképpen támogatandók a könyvtárak és múzeumok, a szerzők és egyéni kutatók is.

A hozzáférés lehetőségének földrajzi kiterjesztésére vonatkozó nézetek szerint az összes használat legalább 60%-ában (egyikük szerint 75) a hazai, kb. 30%-ban az európai és 10%-ban (egyikük szerint 25) a világszerte bárhonnan érkező érdeklődés kielégítése látszik célszerűnek.

A gyűjtőkör tekintetében senki nem kíván változtatni hagyományos és digitális könyvtára gyűjtési elveit illetően. Egyetértés alakult ki a TEL következő fő gyűjtőköreiben is: humán tudományok, jog, társadalomtudományok, gazdaság, üzlet, természettudományok.

Nem alakult ki egységes nézet a TEL saját identitása (ha van is, ez ne szorítsa háttérbe az egyes nemzeti könyvtárakét) tekintetében, s abban a kérdésben sem, hogy legyen-e a TEL-nek saját gyűjteménye („tartalma").

Saját digitális könyvtáruk fenntartását a nemzeti könyvtárak kormányuktól várják, néhányan számítanak EU-s és alapítványi pénzek, saját bevételek és szponzor-pénzek megjelenésére is. A TEL finanszírozását a partnerek adnák össze, az anyagiakat egy 5-6 tagú virtuális pénzügyi csoport intézné.

A fenti nézetek összehangolása nyomán az a javaslat alakult ki, hogy a TEL

- nyújtson a közvetlen felhasználók számára integrált információkeresési és hozzáférési eszközt az európai nemzeti könyvtárak (digitális és nem digitális) gyűjteményeihez; közvetlen kapcsolatot a partner könyvtárak szolgáltatásaihoz;
- mutasson a partner-könyvtáraknak új utat gyűjteményeik, termékeik és szolgáltatásaik bemutatásához és marketingjéhez; folyamatos fejlesztést és megújítást a meta-adatok, a kompatibilitás és a technológia terén; európai szintű együttműködési lehetőséget az európai közösség fejlődéséhez való hozzájáruláshoz;
- lényegében közszolgáltatásként működjön, azaz elsősorban a partnerek befizetései finanszírozzák, nem kizárva, hogy más bevételekhez is juthat, szponzoroktól vagy üzleti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

partnerektől;
- valamennyi partner javát szolgálva működjön, azaz ne végezzen olyan üzleti tevékenységet, amely az egyes partnerek érdekei ellen hat (pl. ne vállaljon dokumentumszolgáltatást, katalógus-rekord szállítást stb.), viszont próbáljon olyan piaci és marketing előnyöket szerezni, amelyek egyedileg nem elérhetők.

A TEL küldetés-nyilatkozatának tervezete jelenleg így hangzik:

A TEL szolgáltatás az európai nemzeti könyvtárak gyűjteményeinek, termékeinek és szolgáltatásainak felfedezését és az azokhoz való hozzáférést kínálja integrált módon. Mindazokat a használókat célozza meg világszerte, akik hatékony és könnyű utat kívánnak az európai kulturális források megtalálásához. A TEL szolgáltatás az innovációban való együttműködés révén mutatja meg az európai kultúra gazdagságát és sokszínűségét.

(Mohor Jenő)

06/019

PISANSKI, Jan – ŽUMER, Maja: National library web sites in Europe: an analysis = Program. 39.vol. 2005. 3.no. 213–226.p. Bibliogr.

Nemzeti könyvtári webhelyek Európában: elemzés

Felmérés [forma]; Hatékonyság; Honlap; Nemzeti könyvtár

A cikk áttekinti az európai nemzeti könyvtárak honlapjainak tartalmát és tervezési jellemzőit. Először egy elméleti részben ismerteti a nemzeti könyvtári honlapok kifejlesztésének elvi kérdéseit, problémáit és irányelveit, majd ennek alapján értékeli a Gabriel szerveren 2004-ben elérhető európai nemzeti könyvtárak honlapjait, valamint – egy szélesebb körű felmérés keretében – kilenc másik nemzeti könyvtár honlapját (Ausztria, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Dánia, Olaszország – Firenze, Lengyelország, Szlovénia, Spanyolország, Egyesült Királyság). A felmérés kimutatta, hogy az európai nemzeti könyvtárak mindegyikének van egy közös tartalmi magja, és nagyrészt követi a tervezési irányelveket, de még mindig vannak eltérések az ajánlásoktól. A gazdaságilag fejlettebb országok nemzeti könyvtárai az irányelvek követése tekintetében jobban szerepeltek, mint a kelet- és dél-európai könyvtárak.

(Autoref. alapján)

Lásd még 1, 34, 43, 73

Felsőoktatási könyvtárak

06/020

ALBANESE, Andrew Richard: The best thing a library can be is open = Libr.J. 130.vol. 2005. 15.no. 42-44.p.

A könyvtár legfontosabb tulajdonsága: legyen mindig nyitva

Egyetemi könyvtár; Nyitvatartási idő

Az 1990-es évek felé, mikor javában pezsgett a digitális forradalom, és az egyetemi hivatalnokok úton útfélen hangoztatták, hogy a források hálózaton való elérhetősége miatt hamarosan nem is lesz szükség könyvtárra – nos, akkor a Washington állam-beli Walla Wallában működő Whitman College-ben más volt a helyzet. A kicsi, de nagy megbecsülésnek örvendő bölcsészettudományi főiskola vezetője 1997-ben közölte a könyvtár igazgatójával, azt szeretné, ha a könyvtár 24 órán keresztül nyitva tartana. Az igazgató izgatottan telefonált egy kollégájának, hogy megkérdezze véleményét a szokatlan kívánságról. Az igazgatótárs lelkesen ennyit mondott: „Henry, a legjobb dolog, ami egy könyvtárral történhet az, hogy nyitva tart."
Mostanában, hogy a digitális környezet szinte természetessé vált, új trend kialakulásának lehetünk tanúi. A diákok egyre inkább igénylik és sürgetik, hogy az egyetemi könyvtárak folya-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

matosan legyenek nyitva. A University of Connecticut diákújságjában 2005-ben megjelenő cikk szerint a diákoknak szükségük van a hét minden napján 24 órán keresztül elérhető tanulóhelyre.

2003-ban a Hawaii Egyetemen Manoaban a diákok nyomására és az önkormányzat anyagi segítségével bevezették a heti három napos, 24 órás nyitvatartást. A tavaszi szemeszter után a diákújság hatalmas sikerként értékelte a kísérletet, a diákok egyöntetűen rajongtak az újításért.

Mi lehet ennek az oka? Ahogy az Illinois State University könyvtárvezetője mondja, igaz, hogy az információ ma már leginkább az éterben él, de a hallgatók még mindig a földön járnak. Az információforrásokon kívül szükségük van egy csöndes helyre, emberi kommunikációra, biztonságra, kényelemre, s ezt mind megkapják a könyvtárban. Ezt erősíti a Wayne State University könyvtárai dékánjának tapasztalata is. A Detroit belvárosában működő könyvtárba rengetegen járnak a könyvtár 24 órán keresztül elérhető olvasótermébe. Sokan kimondottan azért, hogy ott találkozhassanak diáktársaikkal. De a könyvtárnak nemcsak ez a szociális funkciója indokolja az igényt. A technológiai fejlődés ugyanis továbbra sem állt meg, az újítások pedig szerves részét képezik az oktatási folyamatnak is, a diákok pedig saját erőből nem, csak a könyvtár segítségével tudják ezt a tempót tartani. A könyvtár maximálisan alkalmazkodik az oktatás által támasztott követelményekhez: csoportos tanulóhelyeket alakítanak ki és számos 24 órán keresztül elérhető online kurzust kínálnak a diákoknak. A távoktatás lehetővé teszi a diákok számára, hogy tanulásra fordított idejüket saját igényeik és lehetőségeik szerint osszák be.

Az éjjeli nyitvatartás miatt különösen fontos kérdés a biztonság. Legtöbb helyen a kártyás beléptető rendszer biztosítja, hogy illetéktelenek ne léphessenek be az épületbe. Van, ahol speciális parkolóhelyeket biztosítanak a diákok számára közvetlenül a könyvtár közelében, vagy késői buszjáratokat üzemeltetnek a biztonságos hazajutás érdekében.

És most lássuk a számokat. A Whitman College 1400 hallgatója közül egytől negyven főig tartózkodnak késő éjjel a könyvtárban, attól függően, hogy mi történik éppen az iskolában. Hawaii Egyetemének 13 ezres közösségéből a kísérleti időszak néhány hónapja alatt 2100-an használták a könyvtárat. Sajnos a 2004-es áradás súlyos károkat okozott a könyvtárban is, így pillanatnyilag nincs rá anyagi lehetőség, hogy folytassák a 24 órás nyitvatartást.

Az Illinois State University főkönyvtárát öt évvel ezelőtt érte el a drasztikus restrikció, akkor kellett feladniuk – a hallgatók mérhetetlen sajnálatára – a 24 órás működést. Napjainkban önkéntes hallgatók segítségével válik lehetővé az este 10 óráig tartó szolgáltatás. A vizsgaidőszakok előtti héten azonban a Milner könyvtárnak mind a hat emelete ismét 24 órás készenlétben áll – és telt házzal működik. A többi napokon hét főnyi szakképzetlen személyzettel éjjel kettőig tart nyitva – és ez a 18 órás nyitvatartás manapság egyáltalán nem rossz.

A Wayne State University könyvtárában szintén megnyírbálták a költségvetési keretet, ezért már csak az őszi és téli szemeszter idején tart nyitva folyamatosan a David Adamany Undergraduate Library a hét öt napján.

Amíg a teljes 24 órás nyitvatartás fenntartására nincs mód, addig – mindhárom könyvtár vezetőjének tapasztalata és a használati statisztikák szerint – éjjel két óráig mindenképpen érdemes üzemeltetni a könyvtárat.

A Whitman könyvtárában továbbra is 24 órás a nyitvatartás, bár az anyagi lehetőségek itt is csökkentek. Szerencsére szakképzetlen részmunkaidősök alkalmazásával sikerült fenntartaniuk az éjjeli szolgálatot. A hallgatók és a könyvtárosok egyaránt nagyon büszkék könyvtárukra, és továbbra is úgy vélik, a legjobb dolog a ami egy könyvtárral történhet, hogy nyitva tart.

(Fazokas Eszter)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/021

McGEARY, Tim: Mylibrary: the library's response to the campus portal = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 4.no. 365-373.p.

A „MyLibrary" szolgáltatás kifejlesztése a Lehigh Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Portál; Szolgáltatások használata

2004 augusztusában a Lehigh Egyetem (Bethlehem, Pennsylvania) könyvtára az egyetemi portálon keresztül elindította a *MyLibrary @ Lehigh* nevű szolgáltatását. A szerző elmagyarázza, hogy a könyvtárnak ez a kezdetben pusztán az elektronikus forrásokat integrálni kívánó törekvése hogyan vált egy teljes, önálló szolgáltatássá, mintegy válaszként a gyorsan gyarapodó egyetemi portál kihívására. Ismerteti a szolgáltatás kifejlesztését és üzembe helyezését. Már a fejlesztés során nyilvánvalóvá vált, hogy a MyLibrary erősen fokozni fogja a portál sikerét és használatát. A könyvtár összes elektronikus forrását tartalmazó szolgáltatás az egyetemi portálon belül a könyvtár gazdag kínálatú „bevásárlóközpontjává" vált.

(Autoref. alapján)

06/022

SALSON, Chantal – FOURY, Françoise – HENSENS, Hanka – PÉZERIL, Maggy: La Bibliothèque ouverte Montpellier Languedoc–Roussillonun service a valeur ajoutée = Bull.Bibl. 50.vol. 2005. 4.no. 32-37.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A Montpellier Languedoc–Roussillon egyetem nyílt könyvtára: hozzáadott értékű szolgáltatás

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Gépi könyvtári hálózat; Portál

A Montpellier Languedoc-Roussillon Open Library (BMOLR) egy olyan portál, amelyen keresztül a franciaországi Languedoc-Roussillon tartomány összes egyetemének és felsőoktatási intézményének katalógusában egyidejűleg lehet keresni. Egyéves fennállásának alkalmából a szerzők áttekintik a portál történetét, céljait és műszaki szempontjait. A BMOLR jelenleg átalakulóban van: folyamatban van adaptációja a regionális egyetemi digitalizálási programba.

(Autoref.)

06/023

POTEHINA, U.B.: Internet–predstavitel'stvo biblioteki vuza: želaemoe i dejstvitel'noe = Naučn.Teh.Bibl. 2005. 6.no. 14–25.p.

Az orosz egyetemi könyvtárak jelenléte az interneten – a kívánatos és a valóságos helyzet

Egyetemi könyvtár; Honlap; Számítógép-hálózat

A könyvtárak jelenléte az interneten a kor követelménye. A megjelenéssel, tartalommal szembeni követelményekről számos publikáció született. A tájékoztatás és a tervezés szempontjából, a felépítés bonyolultságát illetően a honlapok négy kategóriáját különböztetik meg: látogatói, egyszerű keresésre alkalmas, sokfunkciós, együttműködést szolgáló (kooperatív) honlapok. A könyvtári honlapokon Oroszországban a következő rovatok a jellemzők: tájékoztatás a könyvtárról, állományairól és szolgáltatásairól, információs-bibliográfiai források, hasznos csatolások. A könyvtári honlapokra általában jellemző hiányosságok: kevéssé informatívak, nincs angol nyelvű változat, nem rendszeres a frissítésük, elavult vagy nem létező helyekre utaló linkeket tartalmaznak, nincs információ az elektronikus katalógusok használatáról stb.

Egy felsőoktatási intézmény könyvtára általában nem önállóan, hanem az intézmény honlapjának részeként jelenik meg, a nagy egyetemeknél már a nyitólapon szerepel. Típusának

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megfelelően a felsőoktatási könyvtárak látogatói elsősorban az intézmény hallgatói és oktatói. Ugyanakkor a mai egyetemisták már úgy nőttek fel, hogy a számítógép és az internet használata nem okoz nekik gondot, ezért a könyvtár honlapjának a legkorszerűbb technológiát kell alkalmaznia.

A Habarovszki Állami Közgazdasági és Jogi Akadémia Tudományos Könyvtárában mielőtt hozzákezdtek volna saját honlapjuk megújításához, tanulmányozták a honlap-készítés elméletét, és megvizsgálták a távol-keleti felsőoktatási könyvtárak honlapjait. A felmérés eredményeként megállapították, hogy a 37 távol-keleti egyetem közül 29 található meg az interneten. Ezek közül kilencnek a honlapját nem tudták megnyitni, háromról pedig csak egy sornyi tájékoztatást találtak. Így a további elemzést a fennmaradó 17 honlapról készítették el. Területi megoszlás szerint a honlapok 41,2%-a származott Habarovszkból, 29,4% Vlagyivosztokból, 17,7% Blagovescsenszkből. 5,9–5,9% Komszomolszk-na-Amureból, Uszszurijszkból és Juzsno-Szahalinszkból. A tartalom minőségi értékelését táblázatos formában végezték, amelynek főbb beosztását a szakirodalom alapján állították össze (tájékoztatás a könyvtárról, szolgáltatások stb.), az oszlopokban pedig a látogatottságot rögzítették.

Az elemzés eredményei az alábbiakban foglalhatók össze:

- Sok esetben az intézmény honlapján nehéz volt megtalálni a könyvtárat: legtöbbször a Szervezeti felépítés, Részlegek, Tájékoztatás és szolgáltatások úton lehet eljutni (41,2), vagy egyáltalán nem (29,4%). Mindössze öt esetben szerepelt a könyvtár az intézmény nyitólapján.
- Saját honlapja a könyvtárak 35,3%-nak van, a többinél csak egy-egy tájékoztató oldal van a könyvtárról (23,5%), vagy az intézmény általános ismertetőjében említik, vagy információkereső rendszerében (5,9–5,9%).

Mindössze hat könyvtárnak van önálló honlapja, közülük is csak négyről mondható el, hogy részletes a felépítése, és naprakészen tartják. Mindegyiken megtalálhatók a szokásos, a könyvtár történetét, tevékenységét bemutató rovatok. A könyvtárak igyekeznek hozzáférhetővé tenni bibliográfiai és teljes szövegű állományaikat, elérést biztosítani más, külső szerverekhez. Több helyen is hozzáférést nyújtanak a külföldi folyóiratok teljes szövegű állományához. A könyvtárak saját online katalógusai mind a hat honlapon megtalálhatók, de a használatot segítő eligazítások, ajánlások több esetben hiányoznak.

A könyvtárak állományai között fontos helyet foglalnak el az intézmény oktatási-módszertani tevékenységéből született dokumentumok, mind bibliográfiai szinten, mind teljes szövegű változatban. Ezek elérhetőségét különbözőképpen oldották meg, amit a szerzői jogi kérdések tisztázatlanságával lehet magyarázni.

A könyvtárak szolgáltatásai blokkban elsősorban az adatbázisok elérését teszik lehetővé, bár néhány esetben (17,6%) már az elektronikus dokumentumszolgáltatás is megjelenik. Hiányoznak azonban az olvasókkal való kapcsolattartáshoz szükséges lehetőségek, a látogatottságot tükröző statisztikák. Az elemzők legnagyobb hibának a frissítés dátumának hiányát tartották. Pozitívan értékelték viszont, hogy mindegyik könyvtárnak saját arculata van.

Az elemzések alapján számos ajánlás született, amelyeket érdemes megfontolni a könyvtárak honlapjainak tervezésekor. Ezek közül is kiemelést érdemel, hogy a könyvtárosok számára is szükséges ebben a témában tanfolyamokat szervezni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 50, 56, 58, 64, 68, 82-84, 94

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közművelődési könyvtárak

06/024

KENNEY, Brian: After Seattle = Libr.J. 130.vol. 2005. 13.no. 34-37.p.

A 21. század könyvtára: Seattle új városi könyvtárának bemutatása

Könyvtárépület – közművelődési; Városi könyvtár

Senki nem lepődik meg Seattle-ben, ha mondjuk fogorvosa megkérdezi tőle: na és mi a helyzet a könyvtárral?

A könyvtár épülete ugyanis új jelképévé vált a városnak és hirtelen tömegek számára vált ismertté.

Mintha lego-elemeket építettek volna össze véletlenszerű összeállításban, melyek közül egyesek a szabadságukért harcolnak – így néz ki egyesek szerint Seattle csupa üveg és acél könyvtára. Az épületet a holland Rem Koolhaas sztárépítész tervezte, 2004-ben nyílt meg és máig tartó, hatalmas lelkesedés fogadta. Persze a legfontosabb kérdés az, hogy hogyan teljesíti be könyvtári funkcióját, nyújt-e szakmailag is valami újdonságot? Feltétlenül. Az építészek és könyvtárosok csapata nem kevesebbet művelt, mint teljesen átalakította – mondhatni felforgatta – a hagyományos könyvtári tereket, gyűjteményeket és szolgáltatásokat. Három fő kihívásnak kellett megfelelniük: a könyvtárat szerepének utóbbi években bekövetkezett megváltozása után is megőrizni közösségi helyként, a legmegfelelőbb technológiát alkalmazni és biztosítani a több mint egymilliós könyvállomány ésszerű és a jövőbeni gyarapodást is szem előtt tartó elhelyezését.

Az Ötödik sugárútról belépve a könyvtár hatalmas „nappalijában" találjuk magunkat. Tekintetünket, mintha gótikus katedrálisban lennénk, felfelé vonzza a teret fénnyel betöltő, délre néző, hatalmas, ferde üvegfal. A kártyás belépőpontokon, az információs és kölcsönzőpultokon kívül van itt kávézó, és meglepően kényelmes kubista fotelok. Bárki nyugodtan böngészheti a népszerű magazinokat és irodalmi műveket, vagy egyszerűen csak beszélgethet. Szóval az egész inkább hasonlít egy görög agórára, közösségi találkozóhelyre, mint hagyományos könyvtárra. Bár a szépirodalmi tájékoztató könyvtáros pultja itt is eldugva, egy polcsor mögött található. Hogy mért vannak a nagy tudású könyvtárosok elrejtve, vagy a közönségtől elválasztó pult mögé ültetve még egy ilyen közvetlenséget sugalló könyvtárban is, az úgy látszik, örök rejtély marad.

Az épület egy lejtőn épült, a tulajdonképpeni első szint a Negyedik sugárútról nyílik. A „nappalinál" jóval kisebb helyiségben a kölcsönzőpultot a hatalmas, felfelé kígyózó szállítószalag teszi feltűnővé. A könyvek RFID rendszerű címkékkel vannak felszerelve, ennek köszönhetően a használók önkiszolgáló módon kölcsönözhetnek a pultnál.

Szellemes módon, a lejtőt kihasználva erről a szintről húzódik felfelé a 275 férőhelyes Microsoft előadóterem. A „nappali" felől részben nyitott, így ez is részét képezi az agórának. A második szinten, a nyilvánosság számára zárt területen helyezkednek el a technikai helyiségek, és a teljesen automatizált könyvelosztó helyiség, mely a szállítószalag végállomása. Nemcsak a nagykönyvtár állományát szortírozzák itt, hanem a fiókkönyvtárakból visszaérkezőket, illetve odaküldendőket is.

A tájékoztató szolgálat a „nappali" alatt bújik meg, már amennyire ez a hatalmas helyiség képes lehet ilyesmire. A kézikönyveken kívül 135 internetes számítógép áll a használók rendelkezésére. Az általános tájékoztatáson kívül a speciális kérdésekre is választ kaphat az érdeklődő, ugyanis a könyvtárosok nemcsak telefonon, hanem egy modern walkie-talkie rendszerrel is konzultálhatnak a szakreferensekkel. Az olvasónak így nem kell időt és fáradságot áldoznia az egyes szakrészlegek közötti bolyongásra.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Úgy tűnik, a tájékoztatásnak ez az új modellje jól beválik.

A könyvek elhelyezése szintén teljesen újszerű és nagyon eredeti. Egy négy szinten át lankásan emelkedő ovális spirálvonalon helyezték el a könyvespolcokat, így téve szabadpolcossá az állomány 75 százalékát. A polcok és könyvek a Dewey osztályozási rendszert követik, a jelzetek a szőnyegen is feltűnnek, és a liftmegállókról is tudható, melyik emelet melyik Dewey-szintnek felel meg. A spirál végén pedig a csendet és nyugalmat keresők oázisa, a valódi olvasóterem található. A spirálon egyedül a könyvtárosok elhelyezése üt el a nyitottság és elérhetőség szemléletétől. Nehezen megközelíthető helyen, magasra emelt pulpitusok mellett, eléggé eldugva találhatók a tájékoztató könyvtárosok. Az olvasók ettől függetlenül imádják a spirált, szombat déltájban a látogatók tucatjai olvasgatnak a polcoknál, asztaloknál.

Az új könyvtár közvetlen hatása már lemérhető. Egy évvel a nyitás után 2,3 millió látogatója volt, ennek 30%-a a városon kívülről érkezett. 16 millió dollárra tehető a könyvtár hatására beindult gazdasági tevékenységek értéke. A következő húsz évben ez a 320 milliót is elérheti.

A könyvtámak magyar vonatkozása is van, egyik részlege (Mixing Chamber) Charles Simonyi szoftverfejlesztő, a neves fizikus Simonyi Károly fiának nevét viseli.

Még annyit a könyvtárról, hogy a színekkel az egész épületben nagyon bőkezűen bántak. Erről bárki meggyőződhet, aki megnézi a 70 remek fotót a könyvtár honlapján:
http://www.spl.org.

(Fazokas Eszter)

06/025

HAYES, Emma – MORRIS, Anne: Leisure role of public libraries. A historical perspective = J.Librariansh.Inf.Sci. 37.vol. 2005. 2.no. 75-81.p. Bibliogr.

A közkönyvtárak szerepe a szabadidő eltöltésében. Történeti áttekintés [1. rész]

Jogszabály – könyvtárügyi; Könyvtártörténet – nemzeti; Közművelődési könyvtár; Szabadidő felhasználása; Szépirodalom

A közkönyvtárak 1850-es „megszületése" (*Public Libraries Act*) óta céljukat és használatukat illetően egész történetükben jelen van a szórakoztatás igénye. Megalakításuk egyik fő oka volt az a szerep, amelyet a munkásosztály szabadidejének eltöltésében játszhattak. Az elképzelések szerint a közkönyvtárak a bűnözés elleni harc, a szociális rend fenntartásának és az erkölcsi értékek terjesztésének erői lehetnek azáltal, hogy jobb szabadidő-eltöltési (szórakozási) lehetőséget nyújtanak. A kormányzat ma is fontos kérdésnek tekinti az olvasást, mivel összefüggést lát az alacsony műveltségi szint és a társadalmi kirekesztettség, illetve az ehhez társuló problémák (antiszociális magatartás, munkanélküliség, bűnözés) között. A könyvtárak az alapszolgáltatásuknak tekintett könyvkölcsönzéssel még mindig kulcs-szereplők a szociális helyzet javításában azáltal, hogy jobb–hasznosabb kínálatot nyújtanak az alternatív szórakozási lehetőségeknél.

A könyvtárakat kezdettől szórakozási céllal használták (főként regény-kölcsönzésre), noha a könyvtárosok mindig is nevelő-oktató szerepüket helyezték előtérbe. A szórakozás maradt a könyvtárlátogatás fő oka ma is, még ha a könyvtárak információellátó funkcióikat jobban hangsúlyozzák, és a tanulás támogatását fontos céljuknak tekintik is. A kezdetektől, és végig a huszadik században át, a könyvtárak – hogy népszerűek maradjanak – megfeleltek a közönség igényeinek: több példányban szerezték be az új és népszerű könyveket. Az állomány megfelelése a közösség „rekreációs" igényeinek mind a mai napig tart: ez vezetett el az olyan kurrens szórakoztató anyagok beszerzéséhez, mint a videók, a CD-k, a DVD-k és az infokommunikációs technológia eszközei.

A nem elsősorban olvasásra szolgáló helyiségek (a hírlap-olvasó, a dohányzó és a kártya-sakk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

stb. szoba) a szórakozás vonzerejét jelentették, s ma ismét ezekkel válik népszerűvé a könyvtár: tini-övezetek, kávézók létesülnek, és úgy tervezik át a könyvtárakat, hogy azok több és megfelelőbb helyet biztosítsanak „a szocializáció és a relaxáció" számára, hogy a könyvtár társadalmi és társasági alkalmak színhelyévé válhasson.

Két nagy angol közkönyvtárban végzett felmérés eredményei azt mutatják, hogy a könyvtárak minden korú és hátterű ember számára nyújtanak lehetőségeket, és hogy a könyvtárak szabadidős szerepe igen fontos nagyon sok ember életében. Az olvasás, az audio-vizuális anyagok kölcsönzése, az idő könyvtárban való eltöltése, a rendezvényeken való részvétel és az infokommunikációs eszközök használata jótékony hatással van az emberekre. És ez a hatás messze túlmutat az egyszerű szórakozáson, segít a stressz-oldásban, szünetet nyújt a mindennapi nyomás alól. Sokan (főként nyugdíjasok) a társaság kedvéért látogatják rendszeresen a könyvtárt. A sok szabadidővel, de sok szórakozási formát megakadályozóan kevés pénzzel rendelkezők számára a könyvtár az elérhető forrás, ami elfoglaltságot, szórakozást nyújt és segít az elszigeteltség érzésének oldásában. Az alacsony jövedelműek és a munkanélküliek számára különösen fontos, hogy a könyvtár szolgáltatásain keresztül fennmaradhat érdeklődésük a kultúra iránt, függetlenül anyagi lehetőségeiktől. Ez a részvétel csökkenti a marginalizálódás érzését. Noha a könyvtárak elsősorban a munkanélküliek és a nyugdíjasok mindennapi életben töltenek be fontos szerepet, és kevésbé tűnnek fontosnak a fiatalabbak körében, majdnem minden megkérdezett ember felismerte a közkönyvtárak nyújtotta szabadidős lehetőségek hasznát. *(Mohor Jenő)*

06/026

HAYES, Emma – MORRIS, Anne: Leisure role of public libraries. User views = J.Librariansh.Inf.Sci. 37.vol. 2005. 3.no. 131-139.p. Bibliogr.

A közkönyvtárak szerepe a szabadidő eltöltésében. A használók véleménye [2. rész]

Felmérés; Használói szokások; Közművelődési könyvtár; Szabadidő felhasználása

A jelen cikk a közkönyvtáraknak a szabadidő hasznos eltöltését segítő szerepét vizsgáló két cikk közül a második. Az első (referátumát lásd az előző tételszám alatt) a brit könyvtárak vonatkozásában, történelmi nézőpontból tekintette át a kérdést, a jelen cikk pedig a használó szempontjára helyezi a hangsúlyt. Az eredmények azt bizonyítják, hogy a közkönyvtárak jelentős hatással vannak az emberek szabadidő-felhasználására. A hasznuk többek között a következő pozitívumokban nyilvánul meg: kikapcsolódás, az egészség és közérzet javítása, lehetőségek nyújtása pénzügyi nehézségek közepette, az unalom elűzése, a szocializáció lehetőségének előmozdítása. Ezért azt mondhatjuk, hogy a közkönyvtárak fontos és szükséges szerepet töltenek be a szabadidő hasznos felhasználása szempontjából.

(Autoref.)

06/027

SLÍŽOVÁ, Daniela: Potrebujeme verejné knižnice? = IT lib. 9.roč. 2005. 3.no. 5-7.p.

Res. angol nyelven

Szükségünk van-e a közkönyvtárakra?

Közművelődési könyvtár; Statisztika[forma]

A szlovákiai nyilvános könyvtárak helyzetének elemzéséhez az elmúlt 25 év cseh és szlovák könyvtárügyének összehasonlítása nyújthat támpontokat.

A könyvtárak száma a cseheknél az 1970-es közel 8000 könyvtárhoz képest 1989-re 5700-ra csökkent, majd 2003-ig valamivel 6000 fölé emelkedett. A szlovákoknál az 1970-es 3200-ról 2600-ra csökkent 1989-ig, és azóta is stagnál.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Sok szlovák települési könyvtár azonban gyakorlatilag csak vegetál, a megszűnés határán áll; ezeknek a racionalizálása várható a közeljövőben. A svidniki pozitív bibliobuszos tapasztalatok igazolták a mozgó könyvtári ellátás sikerét.

Az olvasók számának alakulására a cseheknél a bársonyos forradalom idején jelentős emelkedés jellemző, 1970-ben 1152 ezer olvasót, 2003-ban 1524 ezer olvasót regisztráltak.

Szlovákiában 1970-ben 605 ezer, 1989-re 1074 ezer, majd 2003-ban 657 ezer olvasót tartottak nyilván. Az 1989-es kiemelkedő adatok után a cseheknél csökkenés, majd emelkedés, a szlovákoknál folyamatos csökkenés jellemző a regisztrált használók arányában.

A csökkenés oka elsősorban az állományok elégtelenségében, a szűkös állománygyarapítási keretben, az alacsony példányszámban keresendő, amik összességében a könyvtárak alulfinanszírozására vezethetők vissza.

A '70–'80-as években a könyvtárak mindent megtettek azért, hogy minél többen igénybe vegyék szolgáltatásaikat. A '90-es évekre az új technológiák megjelenése, az információhoz való mielőbbi hozzáférés biztosítása jellemző. A használók csökkenése összefügg az új technológiák megjelenésével is, de nem csak azzal. Szlovákiában a '90-es években a regionális könyvtárak átgondolatlan átszervezése olyan lavinát indított el, aminek a hatása nehezen múlik el. Ez elsősorban a kelet-szlovákiai, kassai régió lakosságát érinti nagyon hátrányosan.

A kölcsönzések számában mindkét államban jelentős növekedés jellemző 1970-1989 között, a cseheknél ez 2003-ig további emelkedést mutat, a szlovákoknál 1989 után csökkenő tendenciájú. Az egy lakosra jutó kölcsönzések száma jelenleg Szlovákiában 4,75, míg Csehországban 7.

A könyvállomány 1989 óta mindkét államban több mint 60%-kal növekedett, de az utóbbi években a cseheknél 2%-kal magasabb, mint a szlovákoknál.

Az egy lakosra jutó kötetszám hasonló, a cseh 6, a szlovák 5,8 kötet. Az állomány összetétele a szlovák könyvtárakban nemcsak elöregedett, hanem fizikailag is elhasználódott.

A látogatók száma az utóbbi években a cseh könyvtárakban 2,2%-kal nőtt, a szlovák könyvtárakban 12%-kal csökkent. A foglalkoztatottak száma a cseheknél emelkedett 5,4%-kal, a szlovákoknál csökkent 2%-kal.

A könyvtárak Internet-elérésében Szlovákiában az elmúlt években nagy fejlődés történt. A KIS3G projektnek köszönhetően valamennyi regionális és városi könyvtár rendelkezik internet hozzáféréssel.

Az állománybeszerzési összegek hanyatlása a regionális kulturális központok kialakításával (1990-1995 között) és a könyvárak emelkedésével függ össze.

Az IFLA 0,25 kötet/lakos ajánlásával szemben Szlovákiában 1 lakosra mindössze 0,04 kötet jut. Az IFLA irányelvek megközelítéséhez lakosonként legalább 35 Sk beszerzési összegre volna szükség. Az állománybeszerzésre fordított összeg a cseh nyilvános könyvtáraknál 2000-2003 között 157 millióról 199 millióra emelkedett, a szlovák könyvtárakban 34 millióról 35 millióra nőtt ez alatt az idő alatt.

A csehek lakosonként 20 koronát, a szlovákok 8 koronát költenek beszerzésre. Vannak olyan települések, ahol a nyilvános könyvtárak jól működnek, de a dél- és kelet-szlovákiai könyvtárak állapota kritikus helyzetben van.

A nyilvános könyvtárak a problémáik ellenére igyekeznek minden erejükkel, klasszikus könyvtári vagy információtechnológiai eszközökkel megfelelni a használóik igényeinek és elvárásainak.

A szomszédos országokban fölismerték, hogy a könyvtárakba való befektetés a műveltség záloga, amely nemcsak szellemi, hanem gazdasági fejlődést is jelenthet.

A könyvtárak alulfinanszírozása Szlovákiában nyugtalanítja a közvéleményt, hiszen a jövő szempontjából elkerülhetetlen a nagyobb támogatás elérése.

(Prókai Margit)

Lásd még 5, 65

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tudományos és szakkönyvtárak

06/028

DRESSLER, Juliane: Die Bibliothek des Karolinska Institutes = Information. 56.Jg. 2005. 4.no. 247–248.p.

Res. angol nyelven

A Karolinska Institut könyvtára

Egyetemi könyvtár – orvostudományi; Szakkönyvtár – orvostudományi

A stockholmi Karolinska Intézet Svédország legnagyobb orvosi egyeteme, hallgatóinak és személyzetének száma 14 ezer. Könyvtára, mely két székhelyen működik, egyetemi könyvtár és országosan kiemelt szakkönyvtár az orvostudomány, az egészségügy és a betegápolás területén. 130 munkatársa van, látogatóinak száma napi 2500. Állománya 750 ezer dokumentum, az 1985 óta megjelentek szabadpolcon hozzáférhetők. Több mint ezer kurrens (nyomtatott) folyóirattal rendelkezik, a számítógépen hozzáférhető lapok száma 7 ezer. Mivel igen nagy a könyvtárközi igénylés, a többpéldányos beszerzés mellett egy nem kölcsönözhető példány biztosítja a mindenkori hozzáférést.

A könyvtár ingyenes hozzáférést biztosít az általa szerkesztett svéd orvostudományi adatbankhoz, (SveMed+), nyilvántartja az orvostudományi vonatkozású skandináv publikációkat, és (bizonyos keretek között) hozzáférést nyújt a licenchez kötött adatbankokhoz is.

A Karolinska Intézet könyvtára hangsúlyozottan olvasóbarát. Több könyvtáros áll állandóan az olvasók rendelkezésére, hogy a katalógusban vagy a szakmai adatbankokban való keresésben segítséget nyújtsanak, vagy kérdésekre válaszoljanak. A telefonon vagy interneten érkező kérdések megválaszolására külön munkahelyet alakítottak ki.

A hallgatók részére 700 ülő- ill. munkahelyet biztosított a könyvtár, valamint 20 helyiséget a csoportos munka számára. Az elsőévesek számára információkeresési kurzusokat tartanak. Ezenkívül a speciális igények kielégítésére is szerveznek foglalkozásokat. Évente csaknem 400 kurzust ütemeznek be, általában kis, 15 fős csoportokban, két vezető részvételével. Ez a tevékenység igen munkaigényes: több, mint hat főfoglalkozású könyvtáros teljes munkaidejét köti le.

A könyvtár részt vesz az egyetemen folyó „E-oktatás" megtervezésében és kivitelezésében, valamint szerepet vállal az „Információs technika által támogatott oktatás" elnevezésű programban is.

A könyvtár tudatosan törekszik az üzleti szféra elérésére. „KIB Plusz" néven, „Megfelelő információk megfelelő időben" mottóval szolgáltatást nyújt az üzleti élet szereplőinek. Egyéni megállapodások szerint, éves díj fejében biztosítja számukra az állományhoz és az információkhoz való hozzájutást. A könyvtár szolgáltatásait számos hatóság és egyesület is igénybe veszi. Az orvosok és az ápolószemélyzet az előírt továbbképzésekhez igényel irodalmat és információt, ezeket a könyvtár díjtalanul nyújtja.

A könyvtár szervezetileg kilenc egységre oszlik, ezek megfelelnek a szolgáltatások egy-egy területének. Az egységeken belül a rotációs elv érvényesül: minden dolgozónak minden feladat ellátására képesnek kell lennie.

(Katsányi Sándor)

06/029

WEISSOVÁ, Marta: Prehlad činnosti lekárskych knižníc za rok 2004 = Knižnica. 6.roč. 2005. 7.no. 7–13.p.

Res. angol nyelven

A szlovák orvostudományi könyvtárak tevékenysége 2004-ben

Statisztika [forma]; Szakkönyvtár – orvostudományi

Az egészségügyi intézményrendszernek a szlo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vák kormány döntése nyomán történt átalakítása az orvosi könyvtári hálózatra is hatással van. A hálózat szerkezete jelentősen megváltozott, miután a legtöbb intézmény magasabb területi vagy önkormányzat irányítás alá került, profit-termelő vagy nem profitra épülő szervezetté alakult, és a könyvtárak száma is csökkent. A 2004. december 31-ig regisztrált 110 orvosi könyvtárból csak 48 (44,03%) maradt a Szlovák Köztársaság egészségügyi minisztériumának felügyelete alatt. Emiatt a könyvtárak működéséhez még az alapvető feltételek (pl. személyzet, hely) sem állnak mindenütt rendelkezésre. Az orvosi könyvtárak hatékonysága, különösen az állománygyarapítás és az információforrások kihasználása tekintetében, rendkívül alacsony.

(Autoref.)

Iskolai könyvtárak

06/030

PANGRÁCOVÁ, Helena – CENIGOVÁ, Rozália: Stav školských knižníc v rokoch 2001–2004 = Knižnica. 6.roč. 2005. 7.no. 3–6.p.

Res. angol nyelven

Az iskolai könyvtárak helyzete Szlovákiában 2001-2004 között

Gazdálkodás – könyvtárban; Iskolai könyvtár; Statisztika [forma]

Az iskolai könyvtárak kitartóan siralmas helyzetét nemcsak a könyvtári szakemberek kifogásolják, hanem 2001–2004-es jelentésében az állami szakfelügyelői bizottság jelentése is rámutat a tanulók és az iskolai könyvtárak kedvezőtlen állapotára, hangsúlyozva, hogy az iskolai könyvtári állományok évek óta nem fejlődnek. Az iskolai könyvtárak hatékonyságának előmozdítására javasolt lehetőségeket (egyesülés számítógépes oktatótermékkel vagy közösségi könyvtárakkal, az iskolai könyvtárosok továbbképzése stb.) nem használják ki megfelelően. A cikk statisztikai adatokat közöl, amelyek egy mélyebb elemzés alapjául szolgálhatnak.

(Autoref.)

Egyéb könyvtárak

06/031

MARK, Amy E.: Libraries without walls: an internship at Oshkosh Correctional Institution Library = Behav.Soc.Sci.Libr. 23.vol. 2005. 2.no. 97-111.p. Bibliogr.

Szakmai gyakorlaton egy amerikai börtönkönyvtárban

Börtönkönyvtár; Gyakorlati képzés

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Amy E. Mark cikke a börtönkönyvtárban szerzett tapasztalatairól számol be.

Bemutatja, hogy egy börtönkönyvtárban eltöltött szakmai gyakorlat mind a könyvtáros szakma alapvető szolgáltatásainak elsajátításában, mind a hátrányos helyzetű emberekkel való foglalkozásban tapasztalatokat nyújt.

A börtönkönyvtári gyakorlat a könyvtári munka széles körével ismerteti meg a hallgatókat, de elsősorban az olvasószolgálat és a könyvtári tájékoztatás megalapozásában ad sokat.

Az elítéltek számára a börtönkönyvtár a szellemi és lelki szabadságot jelenti. Bár a börtönkönyvtár nem nyilvános, iskolai, vagy tudományos könyvtár, mégis jó, a könyvtáros pálya bármely területén hasznosítható gyakorló terepet biztosít a leendő könyvtárosok számára. A szerző az Oshkosh-i Büntetésvégrehajtó Intézet könyvtárában szerzett élményeit írja le, s utal arra, hogy e tapasztalatokat későbbi szakmai karri-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

erje során is tudta hasznosítani.

A börtön részletes leírása után bemutatja a könyvtári állományt, amely két részből áll: jogi anyagból és szórakoztató irodalomból. A fő könyvtár heti hat napot tart nyitva. 1998-ban 67 571 könyvet kölcsönöztek, 4270 könyvtárközi kérést bonyolítottak le. A könyvtárban az oktatást segítő művek is jelentős számban megtalálhatók (pl. jeltolmács- és Braille írás tanfolyamok). Könyvtáros vezette a gyerekirodalom kurzust.

A szerző gyakorlati idejében egy igazgató, egy frissen végzett segédkönyvtáros, két könyvtáros asszisztens és egy elítélt munkás dolgozott a könyvtárban.

A könyvtári személyzet valamennyi tagja bizonyos távolságot tartott az elítéltektől. Az elítéltek minden könyvtárral kapcsolatos kérdést bátran feltehettek, és a könyvtárosok igyekeztek ezekre a legmegfelelőbb választ adni.

A könyvtáros személyzet egymás közötti pletykálása, személyes, otthoni dolgok megbeszélése tilos volt, hisz az elítéltek hallgatózhattak. Ezt a helyzetet a szerző azonban inkább előnyösnek találta a munkahelyi légkör szempontjából. Mivel sok időt töltött munkája során egy, az elítéltekből választott könyvtári alkalmazottal, rá kellett jönnie, hogy az elítéltek épp úgy élik mindennapi életüket, mint bárki más.

Sok amerikai úgy tartja, hogy a börtönnek inkább büntető intézetnek kell lennie, mint rehabilitálónak, s éppen ezért az olvasmányokat is korlátozni kell az ilyen intézményekben.

Az oshkoshi könyvtárban többes példányok is voltak a máshonnan kitiltott Goines és Slim műveiből, a Holloway House regényeket azonban a pult alatt tartották. A nem található műveket megkérték könyvtárközi kölcsönzésben. Bár formális cenzúra nem volt, a könyvtárosoknak meg volt a joga, hogy mérlegelje, teljesíthető-e a kérés. Az elutasítás leginkább biztonsági okokból történt A szexuális bűntetteket elkövetők sem olvashattak bizonyos műveket. A könyvtáros ilyen esetekben a szociális előadóval is konzultált.

Szerzőnknek a gyakorlat alatt nagy mennyiségű könyvtári jártasságot sikerült szereznie, ugyanis a könyvtárban, hasonlóan más izolált könyvtárakhoz, pl. szakkönyvtárakhoz, a feladatok nem voltak osztályokra bontva, hanem ő volt egy személyben a katalogizáló, kölcsönző, tájékoztató könyvtáros és programkoordinátor. Itt ismerkedett meg az automatikus kölcsönzéssel, a katalogizálással, az osztott katalógussal, az olvasói és adminisztrációs modullal. Felbecsülhetetlenek voltak a referensz-könyvtárosi tapasztalatok. Itt tanulta meg a nyomtatott és elektronikus tájékoztatási források használatát, és a tanácsadási feladatok is hasznosak és sikert hozók voltak számára.

Megtanulta, hogy a börtön világa egyáltalán nem olyan, mint a filmekben, továbbá, hogy a véleményét tartsa meg magának, s ne legyenek előítéletei a foglyokkal szemben.

Sok mindent megtanult a jogi kérdésekről, és számtalan fénymásolatot készített az elítélteknek. Ennek az elszigetelt környezetnek megvan a maga sajátos világa. S ebben a könyvtáros sokszor nem hagyományos szerepet is kap: pl. jegyzői szolgálatot lát el, vagy segít ruhát rendelni az áruházi katalógusból.

Az ellenőri jártasság, valamint a távolságtartás kérdése volt a legnehezebben megvalósítható feladat a gyakorlat alatt. Amikor a szerző odakerült, először az elítélt alkalmazottak tanították meg az alapvető teendőkre, a rekordok elkészítésére, de amint látták, hogy képes egyedül is elvégezni, hajlandóak voltak elfogadni az ő irányítását. Az oktatói szakismeret, amit a gyakorlat folyamán szerzett, előrevetítette a később felsőoktatatási könyvtárosként szerzett tapasztalatokat.

A könyvtárak általában szoros költségvetéssel dolgoznak. Ez még inkább igaz a börtönkönyvtárakra, ahol a kiszolgálandó elítéltek számával arányosan nőnek a pénzügyi nehézségek is. A könyvtárosok jelzik a problémákat, például hogy csökken a jogi anyagokhoz való hozzáférés joga,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem tudnak az álláshoz jutás esélyét biztosító számítógépes jártasságot szerezni az elítéltek, kicsi és elavult a könyvállomány, nem megfelelő a személyzet, és a költségvetés szűkössége miatt jelentős az adományoktól való függés. Oshkoshban is régiek voltak a számítógépek, s nem volt internet-lehetőség.

A hátrányos helyzetűekkel való foglalkozás közben szerzőnk megtanulta, hogyan harcoljon ki forrásokat és eszközöket. Ezt a tapasztalatot jól kamatoztatja az egyetemen is hasonló helyzetben.

Összegzésként a szerző elmondja, hogy a börtönkönyvtárban megszerezte azokat az alapvető könyvtárosi jártasságokat, melyek bármely könyvtárban kamatoztathatók. Megfigyelhette, hogyan működik a szervezet, és felismerte, hogy itt a szakszerűtlen viselkedés nem olyan hatású, mint más könyvtárban, hiszen még a könyvtáros életébe is kerülhet! Az elítéltek társasága végeredményben kellemesnek bizonyult – élvezte keserű humorukat, tanulási vágyukat.

(Szénászky Mária)

06/032

KUZ'MIN, Evgenij Ivanovič: Sostoânie i perspektivy razvitiâ sel'skih bibliotek v Rossijskoj Federacii = Bibliotekovedenie. 2005. 2.no. 8-13.p.

A falusi könyvtárak helyzete és jövője Oroszországban

Falusi könyvtár

A falusi könyvtárak jelentősége napjainkban nem kisebb, mint a legnagyobb tudományos könyvtáraké. A mintegy 38 millió vidéken élő ember társadalmi-kulturális ellátásának egyik fő láncszemét alkotják. Helyzetük vizsgálata azért aktuális, mert 2006-ban életbe lép az új önkormányzati törvény. Ennek hatályba lépése előtt a falusi könyvtárak helye nem volt egyértelmű:

- jogi szempontból nem önálló intézmények, vagy a falu irányító testületéhez tartoznak, vagy a járásból irányítják, így kerülnek be a központi könyvtári rendszerbe;
- szervezetileg fiókkönyvtárak voltak, a központi könyvtári rendszer szervezeti egységei. Az 1990-es évek közepén végbement decentralizálás után a fiókkönyvtárak önállósultak, több helyen az iskolai könyvtárral vagy a helyi klubbal egyesültek;
- gazdasági szempontból nézve nehéz helyzetben vannak, finanszírozásuk az irányítás minden szintjén mindig az utolsó a sorban;
- szakmai szempontból nézve a falusi könyvtár egy olyan intézmény, amelyben minden tevékenységet, technológiai és szociális feladatot egy ember lát el.

Főbb adatok:

2004. elején Oroszországban 38 ezer falusi könyvtár volt, ez az országban lévő közkönyvtárak 80%-át jelenti. A beiratkozott olvasók száma meghaladta a 20 milliót, 2003-ban 190 millió látogatót regisztráltak. A falusi könyvtárak hálózata stabilizálódott, az éves csökkenés kisebb mint 0,5%. A falvaknak mintegy negyedében állandó helyen található a könyvtár, kb. a felében változó formában működik, és kb. negyedében egyáltalán nincs könyvtári ellátás. Az utóbbi években csökkent a felújításra szoruló könyvtárak száma. Az utóbbi öt évben 7,5-szeresére nőtt a számítógéppel ellátott könyvtárak száma, de ez még mindig csak 900 könyvtárat jelent. Ugyancsak 900 körül van azoknak a könyvtáraknak a száma, ahol másológép működik, és 49 helyen van faxkapcsolat. Az internetet 220 helyről lehet elérni (öt évvel ezelőtt a számuk nulla volt). Növekszenek az állományok, több helyen nő az audiovizuális és elektronikus kiadványok száma. Míg 1999-ben az egy főre jutó gyarapítási keret 1 rubel volt, 2003-ra ez az összeg 4 rubelre nőtt.

A 2002-ben elfogadott, 2010-ig szóló vidékfejlesztési kormányprogram megvalósítása társadalmi-politikai szükségszerűség, amelyet az elmúlt 10 évben végbement változások, és a vidéken ezek nyomán kialakult válság indokolt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az utóbbi két évben élénkült a gazdasági élet, növekedett a falusi könyvtárak állománygyarapítására fordítható állami támogatás.

A falusi könyvtárakban a lakosság minden csoportja megfordul: az önkormányzati képviselőktől a tanulni, szórakozni vágyókig. Számos funkciója közül nagy jelentősége van a szociális segítségnyújtásnak és az információellátásnak. Amikor a könyvtárosok megértették, hogy a falusi könyvtárak elöregedett állományukkal, elavult felszereltségükkel fékezik az ország fejlődését, erőfeszítéseket tettek, hogy felhívják a társadalom figyelmét a problémára. Ennek eredményeként jelentős erőfeszítésekre került sor mind az állam, mind a könyvtáros közösség részéről. Ide sorolható az „Oroszország kultúrája" (Kul'tura Rossii) 2001-2005 évekre szóló szövetségi célprogram, amelynek keretében a különböző projekteket hirdettek a falusi könyvtárak korszerűsítésére. Az országos programot regionális projektek követték. Számos rendezvényt, tudományos konferenciát tartottak a falusi könyvtárosok számára, módszertani kiadványokat állítottak össze. Az Oroszországi Könyvtárosok Egyesülete keretében 2001-ben megalakult a falusi könyvtárosok szekciója.

A Nyílt Társadalom Intézet (Soros Alapítvány) a Kulturális Minisztérium és más szervezetek mellett támogatja a „Falusi könyvtár" programot, amelyben az országból 85 régió vesz részt. A program keretében 2000-2003 között a falusi könyvtárak több mint 5 millió kötet könyvet kaptak, 500 ezer példány került a hátrányos helyzetű, természeti csapást, vagy terrortámadást szenvedett könyvtárakba. 37 régióban tartottak fórumokat és egyéb rendezvényeket, 20 helyen alakítanak ki ún. regionális tréningközpontokat.

A „Falusi könyvtár – a helyi társadalmi élet központja" pályázaton 17 társulás nyert, amelyben 77 könyvtár vesz részt. Ugyancsak a Soros Alapítvány és „Puskin könyvtár" (Puškinskaâ biblioteka) támogatásával 2003-ban indult a bibliobusz projekt.

A 2002-2005 évekre tervezték az orlovi régió mezőgazdasági dolgozóinak távolsági információellátására irányuló programot a Központi Tudományos Mezőgazdasági Könyvtár irányításával. Ez azt jelenti, hogy az orlovi terület három járásában működik a könyvtári-információs ellátás négy szintű modellje, az információs forrásokat a Központi könyvtárból a megyei, járási és falusi könyvtárakon keresztül juttatják el a felhasználókhoz.

A Kulturális Minisztérium a Nyílt Oroszország regionális társadalmi szervezet és más helyi és regionális szervek támogatásával 2002-ben fejezte be a „Falusi közkönyvtár-modell kialakítása" projektet, amelynek során különböző területeken húsz könyvtárat korszerűsítettek. Ezek működése bizonyította, hogy a lakosság igényt tart rájuk, látogatottságuk többszörösére nőtt. 2003–2004-ben a projektet a számítógépes közkönyvtárak irányába fejlesztették tovább, 14 járási és 28 falusi könyvtár korszerűsítésével. A modell alapján csak a Csuvas Köztársaságban még 250 könyvtárat akarnak fejleszteni.

A komplex lépések a falusi könyvtárak megtartásának és fejlesztésének csak a kezdetét jelentik. A válsághelyzet leküzdését, a falvak újjászületését célzó állami feladatok megvalósítása a politika kiigazítását igényli, elsősorban a finanszírozás növelését.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 69

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

06/033

TREPTOW FARRELL, Katharine – LUTE, Janet E.: Document-management technology and acquisitions work-flow: a case study in invoice processing = Inf.Technol.Libr. 24.vol. 2005. 3.no. 117-122.p. Bibliogr. 10 tétel.

Dokumentumkezelési technológia az állomány-gyarapítási munkafolyamatban: a számlakezelés példája

Állománygyarapítás; Digitalizálás; Munkafolyamat

A gyarapítási tevékenység számítógépesítése, az online rendelés és érkeztetés már mindennapos gyakorlattá vált, csak a beérkező számlák kezelése és tárolása történik még mindig hagyományos módon. (Ezt a pénzügyi szabályok is előírják.) A bizonylat-kezelési technológia (Document Management Technology, DMT) azonban erre is korszerű megoldást kínál.

A princetoni egyetemi könyvtár (Princeton University Library, PUL) két munkatársa cikkében először áttekinti a DMT-ről szóló friss szakirodalmat (főleg a pénzügyi és biztosítási területről találtak közleményeket), majd ennek az állománygyarapításban való alkalmazását vizsgálják, és esettanulmányban számolnak be az egyetemen már alkalmazott technológia könyvtári bevezetéséről.

A megoldás lényege az, hogy a beérkező számlákat azonnal szkennelik, majd indexelik (a számla dátuma, számlaszám, szállító kódja, a fizetési kupon (voucher) azonosítója és a csekkszám). A továbbiakban már a kép-fájlokkal dolgoznak, így biztosítva, hogy többen is hozzáférhessenek az adott számlához, illetve szükség esetén pillanatok alatt vissza tudják keresni azokat. Az alkalmazott szoftver az egyetem pénzügyi részlegében már működő *OnBase* volt, amely a képfájlokban is tud kulcsszavas keresést végezni, a hardver-szükséglet pedig két PC-ből és két szkennerből állt – ugyanis a PUL központosított rendelés-érkeztető részlege mellett az orientalisztikai gyűjteménybe (East Asian Library) is közvetlenül érkeznek dokumentumok.

A gépesítés bevezetése mellett szólt a beérkező számlák nagy mennyisége (évi 15 ezer), sokfélesége (előre beérkező, a könyveket kísérő számlák, elektronikus formában érkezők, előfizetések, licencek stb.), a rendelésekkel kapcsolatos ellenőrzési feladatok, a számlák kifizetésének folyamata, és így tovább.

A továbbiakban a szerzők részletesen elemzik a munkafolyamatokat, a felmerülő problémákat (pl. a könyvtárosok ellenállását), majd a tanulmány végén összegzik a tapasztalatokat, és útmutatást adnak a hasonló bizonylat-kezelési projektek megvalósításának fontosabb lépéseihez.

(Murányi Lajos)

06/034

BOSCH, Stephen: Using model licenses = J.Libr.Admin. 42.vol. 2005. 3/4.no. 65-81.p.

Mintalicencek alkalmazása

Együttműködés -belföldi; Elektronikus folyóirat; Folyóirat – előfizetés

[A forrás – folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az elektronikus forrásokkal kapcsolatos licencvásárlások mára jelentős tevékenységgé váltak azok számára, akik az elektronikus dokumentumok előállításában, beszerzésében és biztosításában részt vesznek. (Sajnálatos módon

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sok kiadó és szerző gondolja azt, hogy a jelenlegi szerzői jogi szabályozás nem nyújt elegendő védelmet számukra, ezért a licencelésben látja az egyedüli megoldást.)

A korai fejlődési szakaszban magának az iparágnak sem volt még elegendő tapasztalata a licencelésről mint a gyarapítás integráns részéről. Mivel a lincencek egyre több anyagi forrást emésztenek fel, és a használók ellátásától vonják el az eszközöket, egyre többen szabványos és mintalicenceket használnak.

Az első mintalicenc az Egyesült Királyságban született a kiadók és a JISC közös munkájaként (<http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=wg_standarlicencing_report>), melyet több amerikai minta is követett (pl. a LibLicence). Ezek nem oldanak meg minden problémát, de alkalmasak arra, hogy ne legyen kaotikus a helyzet, amikor a licenc-szerződések száma nagyon megnő, és megkönnyítik a munkát, hatékonyak stb., de számos hátránnyal is bírnak (rugalmatlanság, rutinszerűség stb.).

Cikke végén a szerző, az arizonai egyetem könyvtárának vezető munkatársa, a mintalicencek közös jellemzőit rendszerezi nyolc pontba és több alpontba.

(Autoref. alapján)

06/035

ALGENIO, Emilie –THOMPSON-YOUNG, Alexia: Licensing e–booksThe good, the bad, and the ugly = J.Libr.Admin. 42.vol. 2005. 3/4.no. 113-128.p. Bibliogr.

Az e-könyvek licencelése. A jó, a rossz és a csúf

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés

[A forrás–folyirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Miközben az e-könyvek egyre nagyobb teret nyernek az egyetemi könyvtárakban, a kiadók, a terjesztők és a könyvtárak közötti kapcsolat bonyolultabbá válik. A jelen cikk a licencek szerepét mutatja be ebben a bonyolult kapcsolatrendszerben. Az aggregátoroktól kezdve az egyéni kiadókig, a nagy tudományos–műszaki–orvosi vállalatoktól kezdve a kisebb egyesületekig, gazdasági életképességük fenntartása érdekében az e-könyvvel foglalkozó vállalkozásoknak nem szabad figyelmen kívül hagyniuk a könyvtárakat. Ahhoz, hogy mindegyik résztvevő jól járjon, tárgyalások útján ki kell alakítani a megfelelő egyensúlyt az e-könyvek eladásától várt profit, illetve a kölcsönzésükből eredő oktatási–társadalmi haszon között. Ennek az egyensúlynak a megteremtésében fontos szerepet játszhatnak a rugalmas licencek és előfizetési modellek.

(Autoref.)

Lásd még 1

Állományvédelem

06/036

CZAJKA, Stanislaw: Działalność Biblioteki Narodowej na rzecz ochrony zbiorów w Polsce = Bibliotekarz. 2005. 6.no. 9-13.p.

A lengyel nemzeti könyvtár országos állomány–védelmi tevékenysége

Állományvédelem; Nemzeti könyvtár

A lengyel nemzeti könyvtár, a Biblioteka Narodowa (BN) állományvédelmi tevékenysége két fő területre terjed ki:

- az archív könyvtári gyűjtemény gyarapítására és az állag megőrzésére,
- oktatással, továbbképzéssel, kiadói tevékenységgel, a szakmai élet szervezésével kapcsolatos szolgáltatások nyújtására.

A BN alapvető, törvény által meghatározott feladata a Lengyelországban és a határain kívül keletkezett „polonika" dokumentumok megőrzése. A megőrzési funkcióhoz szorosan hozzátartozik az állomány védelme. E feladat ellátása ér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dekében működik a BN restauráló műhelye, amely az utolsó 15 évben jelentős fejlesztésen ment keresztül.

Modernizálásra kerültek a mikrofilmes, a fertőtlenítő és a laminálló berendezések. Széles körben beindult a savtalanítás és digitalizálás, az állomány részegységenkénti fertőtlenítése és a raktári anyag mikrobiológiai védelme.

Az Állományvédelmi és Restauráló Osztályon 1995-ben 103 munkatárs dolgozott, közöttük 16 papír-restaurátor, 4 vegyész, 2 mikrobiológus, 3 renovátor, és 20 könyvkötő. Tevékenységük nem csak a BN-re szorítkozik, dolgoznak más könyvtáraknak, intézményeknek, sőt egyéni megrendelőknek is.

2000-től létezik egy „Savas papír" nevű kormányprogram, melynek célkitűzése a lengyel könyvtári és levéltári állományok megmentése. Ez a XIX. és XX. századi, ún. savas papíron előállított gyűjteményekre vonatkozik. A munkálatok megkezdése előtt felmérték a lengyelországi könyvtári és levéltári állományok állapotát. 2001-2002-ben stanford-i módszerrel ellenőrizték a XIX. és XX. századi könyvgyűjteményeket a BN-ben és a Jagello könyvtárban, 2003-ban pedig a szczecin-i Książnica Pomorska könyvtárban és a varsói Állami Levéltárban. Ebben a tevékenységben érdemi munkát vállaltak a BN dolgozói. 131 könyvtárban ellenőrzés alá vették az azonos kiadású dokumentumokat és megvizsgálták savasságuk mértékét. A „savas papír" probléma megoldása a tömeges savmentesítés lenne.

A BN közkedvelt állományvédelmi módszere a mikrofilmezés. Már 50 éve elkezdték mikrofilmezni a régi nyomtatványokat, kéziratokat, különgyűjteményeket, majd a folyóiratokat. Jelenleg a BN rendelkezik a legnagyobb (több mint 1 millió 100 ezer folyóméter hosszú) mikrofilm-gyűjteménnyel Lengyelországban.

A mikrofilm alapul szolgál a digitalizáláshoz is. A hagyományos mikrofilm mellett már a hálózaton is megjelent a mikrofilm könnyen hozzáférhető digitális változata. A digitalizálás minden értékes, régi gyűjteménynek rendkívül érdekes és értékes, egyenlőre azonban igen költséges megőrzési formája. A BN jelenleg csak néhány ezer közepes méretű könyvet képes digitalizálni évente. A digitalizálás prioritásai:

- azok a gyűjtemények, amelyek nem rendelkeznek mikrofilmes változattal,
- ritka és unikális, régi művek, amelyekre nem vonatkozik a szerzői jogi korlátozás.

Archiválási célból a fájlok TIFF formátumban készülnek el. Szükség esetén (pl. internet, reprint, stb.), ezt a fájl-formátumot konvertálják a célnak megfelelő, más formátumra. A BN a kezdetektől fogva támogatja a lengyel dokumentumokat digitalizált formában az interneten, ingyenesen megjelenítő Lengyel Internet-Könyvtárat (Polska Biblioteka Internetowa – PBI). A PBI állománygyarapításához a BN, alapítványi forrásból finanszírozott módon, saját anyagainak beszkennelésével járul hozzá.

A BN részt vesz az EU-hoz újonnan csatlakozott 10 állam nemzeti könyvtárainak, kétéves, 1,4 millió eurós költségvetésű TEL-ME-MOR nevű projektjében is. Úgy tűnik, hogy a közeljövőben a könyvtári gyűjtemények állagának megőrzéséhez a digitalizálás, valamint a tömeges savmentesítés módszere nyújthat segítséget.

(Pap Imréné)

06/037

MATTHEWS, Graham: Disaster management. Sharing experience, working together across the sector = J.Librariansh.Inf.Sci. 37.vol. 2005. 2.no. 63-74.p. Bibliogr.

A katasztrófák kezelése. Tapasztalatcsere és együttműködés a közgyűjtemények között

Állományvédelem; Együttműködés -belföldi; Elemi kár; Felmérés; Közgyűjtemény; Tapasztalatcsere; Tervezés

A cikk az East Midlands Museums Service (EmmS) Regional Emergencies and Disaster Squad (REDS) múzeumi, könyvtári és levéltári

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tanácsának megbízása alapján készült vizsgálatra épül. Az alkalmazott vizsgálati módszerek a következők voltak: irodalom- és internet-kutatás, a REDS dokumentációjának áttekintése, interjúk a REDS személyzetével, kérdőíves felmérés az East Midlands-i múzeumok, könyvtárak és levéltárak részvételével, és esetleges további interjúk. A cikk kiemeli a vizsgálat lényeges pontjait, megvizsgálja a REDS-modell alkalmazhatóságát más területeken, javasolja bizonyos tanulságok levonását, és ajánlásokat tesz az érintett és más intézmények további együttműködésére a katasztrófa-megelőzés és -elhárítás szervezésének fejlesztése céljából.

(Autoref. alapján)

Különgyűjtemények

06/038

BALDACCHINI, Lorenzo: In uno corpore continentur. Le miscellanee. Per un approccio unitario a un problema della biblioteconomia del libro antico = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 2.no. 203–20.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A miszcelláneákról, a régi könyvek egyik kezelési problémájának egységes megközelítése érdekében

Régi és ritka könyvek

NERI, Giulia: I fondi miscellanei: alcune situazioni concrete = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 2.no. 211–225.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Miszcellánea-állományok: néhány konkrét eset

Régi és ritka könyvek gyűjteménye

Több írásos dokumentum egyetlen kötetbe kötésének szokása alighanem a kódex kialakulásával egyidejű. Bár a nyomtatás kezdetén számos jelentős tudós tiltakozott ellene, ez a gyakorlat tovább élt a nyomtatványok korában is. Bár régi-könyv gyűjtemények jelentős részét is alkothatják ilyen kötetek, viszonylag csekély figyelem esik rájuk. Ennek egyik oka, hogy évszázadok során sem foglalkoztak komolyan a vegyes tartalmú kötetekben található szövegekkel. Maguk a könyvtárosok is pontatlanul és több értelemben használták a *miszcellánea* kifejezést; hol egy vagy több szerző különböző témájú rövid írásait, hol pamfletekből, különálló lapokból összerakott mesterséges kötetet jelölve. *Naudé* 1627-ben a kisebb dokumentumok megőrzése érdekében javasolja ezek egybe kötését, és Volpi egy évszázaddal későbbi művéből úgy tűnik, hogy valóban el is terjedt ez a gyakorlat. A miszcellánea-irodalom voltaképpen az 1700-as évek enciklopédizmusával, az ismeretek racionális megszervezésének, egybeszerkesztésének igényével jött létre, s maga a kifejezés még periodikumok címében is megjelent. Az ilyen jellegű, szerves egységet képviselő vegyes gyűjteményektől élesen elkülönül a gyakran véletlenszerűen egymás mellé kötött darabokból álló, mindig egyedi mesterséges kötetektől. A 19. sz. végén *Petzhold* kézikönyvének olasz fordítói (*Biagi* és *Fumagalli*) viszont Petzholdnak a megőrzés szempontja alapján a miszcelláneák melletti állásfoglalásával vitatkozva, inkább a rendelkezésre bocsátást tekintik elsődlegesnek, rámutatva, hogy egy vegyes kötetben található 20-50 dokumentumot vonunk ki a forgalomból, ha valaki egyetlen pamflet miatt kikölcsönzi az egész kötetet. Az újabb olasz szakirodalom kevés figyelmet fordít erre a kérdésre, mindössze *Barbieri* 1961-es tanulmánya érdemel említést, mely szerint a miszcelláneák, mint egyedi történelmi dokumentumok őrzendők, és megbontásuk csak abban az esetben indokolt, ha a dokumentumok egyben tartása állományvédelmi, vagy konzerválási szempontból

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kockázatos lenne. A dokumentumleírás szabályai keveset törődnek e dokumentumtípussal: az ISBD szabványokban nem található a miszcelláneákra vonatkozó specifikus kritérium, s így a könyvtárak, vagy az egyes dokumentumokat írják le, mint önálló műveket, s így csak a raktári jelzet utal a speciális megjelenésre, vagy az AACR-körben mozogva a gyűjtemény szintű leírást (*collection level cataloguing*) választják.

(Mohor Jenő)

Lásd még 41, 81

Feldolgozó munka

06/039

REVELLI, Carlo: L'assassinat des catalogueurs = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 4.no. 13–19.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Merénylet a katalogizálók ellen

Bérmunka kiadása; Gazdaságosság – könyvtárban; Gépi dokumentumleírás

A katalogizálást, különösen az átvételes katalogizálást, egyre nagyobb mértékben adják ki bérmunkába különféle szolgáltató vállalatoknak. Ennek ellenére a szakkönyvtáros ellenőrzésére szükség van, ő a minőség garanciája. Újabban egyszerűsödnek a besorolási adatok, feltehetően gazdasági okokból és a online katalógus könnyű kezelhetősége végett. Mindezek következtében a katalogizálás oktatása csökkent és leértékelődött. Ami a szemantikai hozzáférést illeti, ez továbbra is nyitott kérdés.

(Autoref.)

06/040

PETRUCCIANI, Alberto: Ragioni della revisione delle RICA: per nuovo codice italiano di catalogazione = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 2.no. 149–186.p.

Res. angol nyelven

Az olasz katalogizálási szabályzat revíziójának okai és elvei

Dokumentumleírási szabályzat

MEROLA, Giovanna: Verso le nuove RICA = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 2.no. 139–148.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Az új olasz leíró katalogizálási szabályzat

Dokumentumleírási szabályzat

Az olasz kulturális minisztérium könyvtári főigazgatósága által létrehozott RICA Bizottság (*Commissione RICA*) elsődleges feladata az olasz leíró katalogizálási szabályzat (RICA – *Regole italiane di catalogazione per autori*) szövegének teljes körű, elemző felülvizsgálata. A RICA – szerzőinek szándéka szerint – eleve nyitott szabályzat, melynek struktúrája alkalmas minden későbbi kiterjesztésre illetve integrációra. Kezdetben a bizottság a szöveg mély elemzését tekintette feladatának, azzal a céllal, hogy meghatározzák azokat az egyedi pontokat, ahol szükség van valamilyen beavatkozás tervbe vételére. A munka tehát a nyitott kérdések, a nem egészen világos szempontok, a különféle alkalmakkor összegyűjtött megjegyzések, a terminológiával kapcsolatos kérdések, valamint a nemzetközi fejleményekkel való összehasonlítás során felmerült kérdések elemzését vállalta magára.

Az eddig elvégzett munka nyomán a bizottság arra a megállapításra jutott, hogy szükségszerű egy alapvetően új szövegtervezet megalkotása. Hangsúlyozandó, hogy a szöveg, és nem az alapját képező katalogizálási elvek megújításáról van szó. Az elvek ma is élnek, és a bizottság tudatában van annak, hogy a RICA, mely szigorúan a nemzetközileg elfogadott elveken alapul, mekkora fejlődést hozott az olasz katalogizálás elméletébe és gyakorlatába. Ugyanakkor, mint konkrét szabályok összes-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sége, a RICA – különböző okokból – többé nem felel meg a jelen követelményeinek. Ezek közül legnyilvánvalóbbak, hogy a katalogizálási folyamat eredményei új formában jelennek meg, hogy a keresés már nem elégszik meg a könyvtárgépesítési rendszerek nyújtotta statikus támogatással, és hogy azonos módon, integráltan kell kezelni a könyvtári anyagok minden eddiginél szélesebb körét, nem csak a nyomtatott könyveket és folyóiratokat. Mi több, egy könyvtár önálló katalógusa manapság gyakran virtuális része egy nagyobb közös (országos, regionális, egyetemi stb. szintű) katalógusnak.

Az elemzés és az annak alapján kialakítandó újraszabályozás tekintetében a bizottság fontossági sorrendet állapított meg, melynek élére a két legfontosabb hozzáférési pont, a személyek és a testületek egységes névformái kerültek. A két tervezetet 2004 ill. 2005 nyarán bocsátották vitára.

(Mohor Jenő)

06/041

LE BOEUF, Patrick: FRBR: indagine su un modello concettuale al di sopra di ogni Codice = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 2.no. 187–202.p. Bibliogr.ábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Az FRBR: vizsgálódások egy minden szabályzat felett álló konceptuális modell tárgyában

Dokumentumleírási szabályzat

Az IFLA által kezdeményezett katalogizálási szakértői találkozók (a 2003-as frankfurti IME ICC1 és a 2004-es ICC2 Buenos Airesben) egy új nemzetközi katalogizálási kódex megtervezését szolgálják. A szerző (a francia nemzeti könyvtár munkatársa) mindkét alkalommal tartott előadásának átszerkesztett változata jelent meg ezúttal, az FRBR általános ismertetését tartalmazva.

(Autoref. alapján)

06/042

SZEGHY, Gabriel: Slovenská transkripcia uhorských rodových mien a priezvisk? = Knižnica. 6.roč. 2005. 8.no. 3–5.p. Bibliogr.ábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

Elfogadható-e a magyar nemesi család– és vezetéknevek szlovák transzliterálása?

Személynév; Transzliteráció

1948 után a magyar nemesi család és előnevek írásában az irodalmi-tudományos területen megjelent egy szlovákosítási tendencia, ezt követően a nevek transzkripciójában kaotikus helyzet alakult ki. Azok a történészek és kutatók, akik a magyar családnevek átírását szorgalmazták, nem tartották tiszteletben a történelmi és genealógiai tényeket, ami gyakran a nevek felismerhetetlenségig való torzulásához vezetett.

A nemesi családok egyes ágai éppen a családnevek eltérő írásmódjával különböztették meg egymást (pl. a hercegi ág „Eszterházy", míg a grófi ág „Esterházy" névvel szerepelt).

A '70-es években újra fölmerült a probléma, a Kubínyi gyűjtemény feltárása kapcsán. A kutatók többsége egyetértett a magyar nemesi családnevek szlovák átírásával a heraldikai-genealógiai munkában.

A Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézete is foglalkozott a kérdéssel 1978-ban. A tagok egy része csak az eredetileg szlovák származású nevek átírását tartotta indokoltnak, később azonban csatlakoztak ahhoz, hogy minden magyar családnevet szlovák helyesírással írjanak át. 1982-ben a *Kis szlovák életrajzi szótár*, majd a 6 kötetes *Szlovák életrajzi szótár* (1986-1994) is ezzel az átírással jelent meg.

Később jóváhagyták azt a ma is érvényben lévő szlovák helyesírási szabályzatot, amelyben „azokat a személyneveket, amelyek a szlovák történelem magyar korszakában (1918-ig) fordulnak elő, a szlovák helyesírás szabályai szerint

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kell írni."

Az 1918-as időhatáron kívül a területi elv számít, vagyis azoknak a nemesi családoknak a nevét, akik a mai Szlovákia területén éltek vagy innen származtak, a szlovák helyesírás szerint kell írni. Egy olyan közép-európai területen, ahol ezer éve különböző nemzetiségek jellemző migrációban éltek, területi határokról beszélni nem logikus kritérium.

Egy adott kor olyan történelmi tényeit, amilyenek az egyértelmű családnevek, nem lehet megváltoztatni a korszak és a személyek deformálása nélkül, ezért a szerző a nevek eredeti, autentikus írásmódjának megőrzését javasolja.

A szabályozásban szerepel a kettős betűk és más „funkciótlan" betűk kiiktatása. A kettős betűknek – „ff" vagy a szimpla „f" – sokszor megkülönböztető szerepük lehet, a nemzetség ágai (a nemesi vagy nem nemesi származás) között. Számos nevezetes szlovák személyiség családnevében is található kettős betű (Kollár, Hollý stb.), rájuk azonban nem érvényes a szabály. Az átírás szellemi szerzői szerint a fölösleges, funkciótlan betűket el kell hagyni. Ilyen szerintük a „h" írásjel (pl. Kőszeghy, Csillaghy, Ghyllányi), holott a „h"-nak ezekben az esetekben keményítő szerepe van, megakadályozza, hogy az „y" az előtte lévő mássalhangzót lágyítsa.

Kérdés, hogy az átírás miért csak azokra vonatkozik, akik magyaros helyesírással használták a családnevüket, miért nem egységesen mindenkire.

A ritmustörvény érvényesülésének elve a családnevek megváltoztatásához is vezethet, például a Rákóczy/i-ból Rákoci lesz. A 20. században a magyar helyesírásban is jellemző az összetett „cz" helyettesítése „c" írásjellel, vagy a szóvégi „y" felváltása „i"-vel (Báthory/Báthori). Ezek a helytelen törekvések azonban akadályozzák a nevek említett autenticitását.

A szabályozók arra hivatkoznak, hogy nem volt a magyarban a köztudatban elterjedt állandósult névalak, ez azonban nem igaz. Az idegen – angol, francia, német – nyelvű történelmi munkákban a magyar személyneveket következetesen az eredeti írásmóddal használják.

A transzkripció szabályai gondot okoznak a nemzetközi tudományos tanácskozásokon, a történelem tankönyvekből a gyerekek deformált magyar családneveket tanulnak meg, amiket később képtelenek azonosítani.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ezeknek a családoknak a leszármazottai még élhetnek, szemben a történészek érveivel, hogy ezek a családok többségükben kihaltak. Csak néhány, a mai Szlovákia területén élő nemesi családnév, akik az eredeti formában használják nevüket: Széchényi, Péchy, Máriássy, Fűzy, Bánó, Tahy, Zichy, Csáky, Dobay, Kelecsényi, Pálffy, Berzeviczy, Semsey, Dóczy, Körtvélyesy, Országh, Thúróczy stb. Ha nem élnének, sem volna jogunk a családnevüket megváltoztatni, mert ezzel megszakad az ősök és a családok közti folytonosság.

A kiejtéssel kapcsolatban egyet lehet érteni abban, hogy mivel a szlovákban nincs ö, ü, é hang és betű, ezért eltér a szlovák a magyartól. Az „ly" átírása „l"-re vagy „li"-re azonban kifogásolható (Székely – Sekel' vagy Sekeli.)

A 16. században a nemesi előnevekből alakultak ki a családnevek. Ezeknél javasolt a nemesi előnév megtartása, a gyakorlatban pedig első előforduláskor a latin név használata, zárójelben kiegészítve a mai névalakkal, pl. Juraj de Gara (Gorje), a továbbiakban pedig a latin alak használata.

Az eredeti írásmódhoz a név első előfordulása esetén hozzátehető a nemesi előnév szlovákul, jelölve a származási helyet, zárójelben kiegészítve a név szlovák kiejtés szerinti fonetikus átírásával (pl. Ján Ruttkay z Vrútok (Rutkaj), Peter Apponyi z Oponíc (Aponi), Szentiványi z Liptovského Jána (Sentiváni).

Természetes dolog, hogy a hosszú ideig egymás mellett élő népek kölcsönösen hatnak egymásra. Az átírási elvek azonban kétségesek, ha a problémát az elmúlt 35 év alatt sem sikerült

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megoldani. Elgondolkodtató, hogy vajon örülnénk-e annak, ha családnevünket a jövőben valaki önkényesen megváltoztatná.

(Prókai Margit)

06/043

LICHNEROVÁ, Lucia: Metóda fingerprintu ako nástroj na identifikáciu starých tlačí = Knižnica. 6.roč. 2005. 8.no. 6-10.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Az ujjlenyomat-vizsgálat módszere mint a régi nyomtatványok azonosításának eszköze

Bibliográfiai számbavétel; Előzetes kiadványszámozás; Régi és ritka könyvek

Az ujjlenyomat módszer a régi nyomtatványok feldolgozásában eddig szlovák területen ismeretlen volt, de számos külföldi országban alkalmazzák. Az ujjlenyomatot úgy definiálhatjuk, mint a nyomtatvány jegyeiből megállapítható jellegzetességeket, amelyek az oldalszám, sorszám, kiadás éve és azonosítója alapján megkülönböztetik az egyes kiadásokat egymástól a fizikai összehasonlítás, autopszia alkalmazása nélkül.

A bibliográfiai leírás szempontjából a könyvek szabványos azonosító számához, az ISBN-hez hasonló funkciót tölt be.

Az ujjlenyomat megoldást jelenthet az alábbi problémás kérdésekben:

- A kézi szedéses nyomtatás alkalmazásakor ugyanannak a szövegnek a nyomtatása eltéréseket eredményezhetett, amelyek elsősorban a sorok tördelésében nyilvánultak meg az egyes oldalakon.
- Alkalmas ez a módszer az utánnyomások azonosítására, ahol a címoldal eltérő, de a szöveg azonos.

Az ujjlenyomat alkalmas arra, hogy megállapítsa: a gyűjteményben ugyanazon címből milyen példányok találhatóak, hogy a hasonló vagy azonos bibliográfiai leírások ugyanahhoz a kiadáshoz tartoznak-e.

Az ujjlenyomat kialakulása történetileg az 1968-as francia és az 1977-es angol kezdeményezésekhez vezethető vissza. Jelenleg ezt a módszert francia, angol, olasz és német történelmi könyvtárak is alkalmazzák.

Az ujjlenyomat 16 jelből áll, amelyek 4 jegyenként 4 csoportba sorolhatóak. Minden csoportban 2 pár jegy kerül összehasonlításra meghatározott oldalakról.

1. csoport:
   1. nyomtatott rektó oldal (jobb, homlok oldal), amely a címoldal után következik (sohasem a címoldal)
2. csoport:
   4. nyomtatott rektó oldal az 1. csoport jegyeit követő után = 5. rektó oldal a címoldalt követően
3. csoport:
   a 13., 17., vagy a XIII, XVII-es rektó oldal
4. csoport:
   a 3. csoport jegyeinek kiválasztására használt oldalak verzója.

Az összehasonlításban 2 jelet az utolsó, és 2 jelet az utolsó előtti sorból veszünk, balról jobbra haladva, vagyis a rektó oldalakon a sor végéről, a verzó oldalakon a sor elejéről. Minden csoport jelpárjait szóközzel választjuk el egymástól.

A 3. csoportban, arab számozás esetén a 13. rektó oldalt, ha nincs arab 13-as, akkor a 17. oldalt használjuk. Ha csak római számozás található ugyanígy járunk el. Kettős számozáskor az arabot részesítjük előnyben, ha egyik sem szerepel vagy az oldalak nem számozottak, a 3. csoportban a 2. csoportot követő 4. rektó oldalt használjuk azonosításra.

A 16 jelen kívül az ujjlenyomat kiegészítő elemeket is tartalmaz. Az első kiegészítő elem a 3. csoport indikátora, amellyel azt határozzuk meg, hogy a 3. csoport jelei melyik oldalról származnak (Pl.: 3 – a 13., XIII. oldalról; 7 – a 17., XVII. oldalról; C – számozás nélküli, S –lapszámozású). Az indikátort szóközzel választjuk el a 3. csoporttól.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megkülönböztető a nyomtatvány kiadási éve, amelyet a 3. csoport indikátorától szóközzel választunk el. Arab számokkal írjuk és a dátum formájára vonatkozó indikátorral látjuk el. (Pl. A: arab szám, C kronogramma, G: görög ábécé, H: héber ábécé, R: római számok, X: arab naptár, Y: valamilyen uralkodó uralkodási éve, Z: héber naptár stb.)

Az ujjlenyomatot csak ideális esetben tudjuk az általános szabályok szerint megadni, a valóságban sokszor más specifikus jegy is szükséges az azonosításhoz.

Az üres vagy csak illusztrált oldalakat nem használjuk az ujjlenyomathoz. Ha nincs elegendő oldal, vissza kell térni az utoljára használt oldalhoz és a jeleket kiegészíteni továbbiakkal, amíg 16 nem lesz a számuk.

A jelek kiválasztásában nem minden jel része az ujjlenyomatnak és nem mindegyik ugyanolyan formában, ahogy a nyomtatásban szerepel. Általában az alábbi jeleket használjuk: arab számok, központozási jelek (- . , ; > „ ’ ( ) [ ] ! ?), a latin ábécé diakritikus jelei, kis és nagy betűk.

Minden további jelet *-gal (csillaggal) helyettesítünk. Ha hiányzik valamilyen jel vagy nem olvasható, + jellel helyettesítjük. Néhány jelnek más az értelme ma, mint korábban volt, ezeket a következőképpen használjuk:

Régi jel	*használat*	*használt jel*
//	gondolatjel	–
/	vessző	,
/ avagy „	szóelválasztás	-
-	független a használattól	-

A gót betűket (fraktúra), antikvákat és kurzívákat a szabályok szerint kell transzliterálni (pl. a ß-t ss-re).

Az ujjlenyomatot bibliográfiai egységenként állapítjuk meg, gyűjteményes kötet (konvolutum, kolligátum) esetén minden egyes mű saját ujjlenyomatot kap. Többkötetes művek esetén, ha a kötetek önállóan jelentek meg, minden fizikai egység ujjlenyomatot kap, ha egyszerre jelentek meg, az első kötet kap ujjlenyomatot.

Az egylapos nyomtatványok esetén a szöveget oldalszélességben vagy oszlopokra bontva elemezhetjük.

Az *Eines Erbarn Rhats der Stadt Rostock Newe Gerichtsordnung (1586)* című nyomtatvány ujjlenyomata: **ine- n.nd t.es waFü 3 1586 R**

Jelenleg az ujjlenyomat a régi nyomtatványok szabványos azonosítója, mely a MARC 21-gyel kompatibilis szerkezetben, a 026-os mezőben a következő struktúrában adható meg:

$a – az 1. és 2. csoport jelei
$b – a 3. és 4. csoport jelei és a 3. csoport indikátora
$c – dátum
$e – teljes ujjlenyomat

A fenti példa: **026 ##$aine- n.nd$bt.es waFü 3$c1586 R$eine- n.nd t.es waFü 3 1586 R**

(Prókai Margit)

06/044

MINGAM, Michel: Rameau: bilan, perspectives = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 5.no. 38-47.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A Rameau mérlege és távlatai

Tárgyi feltárás; Tárgyszójegyzék

Az 1980-as években a katalógusok számítógépesítése és a központi, egyesített katalógusok elterjedésének hatására megnövekedett az igény a szabványosítás iránt, különös tekintettel egy egységesített tárgyszójegyzék bevezetésére. A legtöbb francia könyvárban használt RAMEAU (Répertoire d'autorité-matière encyclopédique et alphabetic unifié) indexelő nyelv születésének 25. évfordulója alkalmából a szerző áttekinti a rendszert, és javaslatokat tesz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a korszerűsítésére.
A terminológiai munkálatok a legfontosabbak, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a szemantikai és szintaktikai összefüggéseket sem.

(Autoref.)

06/045

ALEX, Heidrun –HEINER-FREILING, Magda: Melvil = Dial.Bibl. 17.Jg. 2005. 3.no. 14-17.p.

Melvil: a német nemzeti könyvtár webszolgáltatása a Tizedes Osztályozást alkalmazók számára

Gépi információkeresés; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat; Tizedes osztályozás

2006 januárjától a Német Nemzeti Könyvtár (Die Deutsche Bibliothek, DDB) új szolgáltatást kínál *Melvil* néven, amely a Dewey-féle tizedes osztályozás (DDC) iránti elkötelezettség és a DDC Deutsch projekt eredménye. A szolgáltatás a DDC 22. amerikai kiadásának német fordításán alapul, emellett segíti az osztályozási munkát, és először ad lehetőséget a felhasználók számára a feldolgozott tételek fogalmi (verbális) visszakeresésére. Három alkalmazásból áll, a *MelvilClass*-ból, a *MelvilSearch*-ből és a *MelvilSoap*-ból (http//services.ddc-deutsch.de, http://melvil.ddb.de).
A *MelvilClass* azoknak a könyvtárosoknak és egyéb felhasználóknak szól, akik a Dewey-féle tizedes osztályozással akarnak dolgozni. Funkciói az OCLC által kínált angol nyelvű web-Dewey-hoz igazodnak, és a nyomtatott fordításon kívül szintetikus jelzeteket is tartalmaz a gyakran ismétlődő fogalmakra. (Ezek – a német felhasználók igényeit figyelembe véve – bővíthetők.)
A *MelvilSearch* teljesen új fejlesztés, segítségével kereshetünk fogalmak alapján, de a főosztályok hierarchikus szintjei alapján is végezhető keresés: a legszűkebb és egyedi fogalomig böngészhetünk a tételek között függetlenül attól, honnan valók ezek a tételek (pl a Library of Congress, a British Library – és most már a DDB, valamint a vascoda-tagkönyvtárak – rekordjaiban is).
Azok a hálózatok és könyvtárak, akik a DDC-t be akarják szolgáltatásaikba vezetni, a *MelvilSoap* révén tudják az osztályozási adatokat egy SOAP-felületen keresztül lekérdezni.

A három eszközt csomagként 2006 januárjától a DDB-től licenc formájában lehet (három felhasználói kategóriában) bérelni, az igényektől függően évi 200 és 1800 euró közötti díj ellenében (http//www.ddc-deutsch.de/licence-melvil.html). Az OCLC első ízben döntött úgy, hogy külföldi partnerére bízza hálózati szolgáltatásának licencét – meglehetősen szigorú feltételekkel. (A Dewey-nevet sem használhatja a német partner, ezért kapta a szolgáltatás Dewey keresztnevét.) Azoknak a könyvtáraknak, amelyek nem akarnak a DDC-vel osztályozni, de a MelvilSearch-öt a keresésre igénybe vennék, lehetőségük van a licencelés új formájára (hálózati központi), és ezért fizetniük sem kell a DDB-nek. (Ebben az esetben azonban a MelvilClass csak oktatási és demonstrációs célokra használható.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 50

Katalógusok

06/046

PAPY, Fabrice – CHAUVIN, Sophie: Au-dela de la trans-figuration du catalogue: Le Visual...Catalog = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 4.no. 5-12.p. Bibliogr. 21 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Az online katalógus átalakulása: a „Visual... Catalog" bemutatása

Egyetemi könyvtár; Ember–gépkapcsolat; Hiperszöveg; Online katalógus

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az egyetemi hallgatók többsége nem tudja, hogyan működik az egyetemi könyvtár, és elvész a rengeteg könyvtári anyagban. Ezenkívül az online katalógus, összehasonlítva az információk egyéb megjelenési formáival, ma már elavultnak tűnik. A Paris VIII Egyetem könyvtárának olvasószolgálatában újabban az online katalógus korszerűsített változatát, az ún. *Visual... Catalog* nevő információkereső rendszert használják. A használói felület hiperszöveget alkalmaz, és a katalógusadatokat grafikusan jeleníti meg.

(Autoref.)

Lásd még 7

Információkeresés

06/047

SHAPIRA, Bracha – TAIEB – MAIMON, Meirav – NEMETH, Yael: Subjective and objective evaluation of interactive and automatic query expansion = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 4.no. 374-390.p. Bibliogr.

Az interaktív és az automatikus keresőkérdés–kiterjesztés szubjektív és objektív értékelése

Gépi információkeresési rendszer értékelése; Használói szokások; Keresőkép

A keresőkérdések kiterjesztése és szűkítése két ismert eljárás a használók segítésére a hatékony keresés érdekében. A cikk célja e két módszer hatékonyságának vizsgálata. A kutatás része volt az automatikus, illetve az interaktív kérdés-kiterjesztés és -szűkítés objektív és szubjektív értékelése. Az objektív szempontokat laboratóriumi szimulációval, szakértők bevonásával értékelték, a szubjektív elemzés során pedig a résztvevők értékelték a saját eredményeiket. Az eredmények felfedik a különbséget a technikák elvárt és valódi értéke között. Amíg a használók elégedettek voltak az interaktív kérdéskiterjesztéssel és ennek eredményeivel, addig a teljesítmények valós értékének elemzése nem mutatott lényeges különbséget a két információkeresési módszer között.

(Autoref. alapján)

06/048

DOLDI, Luisa – BÄTENGEYER, Erwin: The web as a free source for scientific information: a comparison with fee–based databases = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 4.no. 400-411.p. Bibliogr.

A világháló mint ingyenes információforrás összehasonlítása a fizetős adatbázisokkal

Adatbázis; Gépi információkeresés; Hatékonyság; Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás

A tanulmány célja a világháló műszaki–tudományos információforrásként való értékelése. A számszerű elemzés érdekében az információkat összehasonlítja a térítéses adatbázisokból nyert információkkal. Egy, a növénytermesztési biotechnológia területéről vett keresési példán válogatott, fizetős adatbázisok (CAB Abstracts és Biosis Preview) eredményeit internetes keresőgépek (Scirus és Google) eredményeivel hasonlítja össze. Az összehasonlítást a következő változók alapján végzi: a találatok mennyisége és minősége, keresési idő, az információ ára, keresési stratégiák, az információk megbízhatósága és a keresési jártasság követelménye. Az összehasonlítás azzal a meglepő eredménnyel zárult, hogy a világháló, szakszerű használatot feltételezve, nem pusztán értékes információforrás, hanem egy olyan információkereső eszközzel látja el a tudományos közösséget, amely szinte mindenki számára elérhető.

(Autoref.)

06/049

NOEL, Elisabeth: Google Scholar = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 4.no. 43-45.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Google Scholar bemutatása

Gépi információkeresési rendszer; Számítógép–hálózat

2004 végén szinte észrevétlenül egy új információkeresési eszköz jelent meg az interneten, a *Google Scholar*. Használata egyszerű, és min-en jel arra mutat, hogy rövidesen ugyanolyan népszerű lesz, mint elődje, a *Google Basic*. A szerző ismerteti a rendszer előnyeit és korlátait. A fejlesztés folyamán hibái egy részét valószínűleg kijavítják majd, de néhány etikai probléma már most észrevehető.

(Autoref.)

06/050

WEI, Carolyn Y. – EVANS, Mary B. – ELOT, Matthew [et al.]: Influencing web–browsing behavior with intriguing and informative hyperlink wording = J.Inf.Sci. 31.vol. 2005. 5.no. 433-445.p. Bibliogr. 23 tétel.

Hogyan befolyásolja a webes böngészési viselkedést a szöveges hiperlinkek figyelemfelkeltő és informatív megfogalmazása

Hiperszöveg; Online információkeresés; Számítógép–hálózat

A szöveges csatolások (hyperlinks) fontos eszközei a webhelyek navigációs rendszereinek. A bemutatott tanulmány azt vizsgálja, hogy a weblapok menüiben és szövegeiben elhelyezett csatolások szövegei hogyan befolyásolják a használók böngészési viselkedését és a csatolások értelmezését. Öt kísérleti változatot teszteltek, különféle típusú szövegekkel (általános, rejtélyes és informatív). Lényeges eltéréseket találtak a kísérleti változatok között a használt linkek, a megtekintett oldalak és az értelmezések tekintetében: a legmagasabb pontokat azok a változatok kapták, ahol a navigációs menüben szereplő csatolások szövege általános, a szövegbe ágyazott csatolásoké pedig rejtélyes vagy informatív volt.

(Autoref. alapján)

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

06/051

NELSON–BUSCH, Gudrun: Konkurrierende Informations–bedürfnisse im Konflikt – Die Handyaktion der Staats–bibliothek = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 7.no. 881-884.p.

Eltérő információigények konfliktusa – a Staats–bibliothek akciója a mobiltelefon–használat korlátozására

Olvasóterem; Telefon

Többé-kevésbé kialakult a társadalmi konszenzus arról, hogy milyen nyilvános helyeken lehet a mobiltelefont használni és melyeken nem, a könyvtárat illetően azonban e téren nagy a bizonytalanság. A könyvtár egyes tereiben az olvasók megengedettnek érzik a telefonálást, másokban nem, egyes könyvtárosok engedékenyebbek, mások szigorúbbak, sőt a szokás kialakulását a könyvtárépület jellege is befolyásolja: a modern, nyitottabb épületekben a látogatók inkább hajlanak a mobiltelefon használatára, mint a hagyományosakban.

A könyvtárak álláspontja különböző. Van, ahol a tiltást az egész épületre kiterjesztik és igyekeznek ennek érvényt szerezni, máshol a tiltás az egész épületre vonatkozik ugyan, de ennek megtartását ténylegesen csak egyes helyiségekben (pl. az olvasótermekben) ellenőrzik. Eltérnek a szokások abban is, hogy a telefon teljes kikapcsolását követelik-e meg, vagy csak a beszédet tiltják, az SMS-t megengedik.

A szerző könyvtárában, a berlini Állami Könyvtárban radikális megoldást választottak: a könyvtár egész területére vonatkozó tiltást léptettek életbe, a telefont használóktól egy napi időtartamra elveszik olvasójegyüket. Az új rendet jól szervezett akció vezette be: az olvasók tájékoztatása mellett a könyvtárosokat is felkészítették a várható konfliktusok keze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lésére. A kezdeményezés sikeres volt, az első három héten csak 38 esetben kellett az egy napos olvasói tilalmat elrendelni. Az olvasók nagy része, 80%-a megértéssel fogadta az intézkedést. A könyvtár – reményei szerint – egy lépést tett abba az irányba, hogy a mobiltelefonok kikapcsolását a könyvtárban éppen olyan természetesnek tekintsék, mint a koncerttermekben.

(Katsányi Sándor)

06/052

HO, Jeannette: Enhancing access to resources through the online catalog and the library web site: a collaboration between public and technical services at Texas A&M University Libraries = Tech.Serv.Q. 22.vol. 2005. 4.no. 19-37.p. Bibliogr. 13 tétel.

A forrásokhoz való hozzáférés javítása a könyvtár online kataógusa és webhelye segítségével: az olvasószolgálat és a katalogizálók együttműködése a Texas A&M Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Együttműködés – személyzeten belül; Feldolgozó munka;

[A forrás – folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Olvasószolgálat

A Texas A&M egyetem könyvtárában az olvasószolgálatos könyvtárosok egy web-alapú űrlapon két feladatot látnak el: 1) jelentik az online katalógusban talált hibákat, és 2) hatékonyabbá teszik az elektronikus forrásokhoz való hozzáférést új tárgyszavak és cím-változatok hozzáadásával. E szolgáltatás lehetővé teszi az olvasószolgálatosok és a katalogizálók együttműködését a forrásokhoz való hozzáférés javítására az online katalóguson és a könyvtár honlapján keresztül. A cikk példákat mutat javítási kérésekre, és ismerteti, hogy a szóban forgó szolgáltatás hogyan segítette elő a kommunikáció kiszélesedését a két részleg között.

(Autoref. alapján)

06/053

ATLAS, Michel C.: Library anxiety in the electronic era, or why won't anybody talk to me anymore? One librarian's rant = Ref.User Serv.Q. 44.vol. 2005. 4.no. 314–319.p. Bibliogr.

Küszöbfélelem a könyvtárban az elektronikus korban, avagy miért nem szól hozzám senki? Egy könyvtáros kiönti a szívét...

Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Referensz

Évről évre kevesebb olvasó fordul a tájékoztató könyvtárosokhoz az amerikai felsőoktatási könyvtárakban (a csökkenés mértéke évente 0,3%). Ennek okait nehéz feltárni, bár az egyik magyarázat szerint a fő ok a félelem.

A szakirodalomban húsz évvel ezelőtt jelentek meg az olvasóknak a könyvtárban érzett frusztrációjáról szóló cikkek (C.A. Melloné volt az első), s a felelősöknek – meglepő módon – maguk a könyvtárosok bizonyultak. Szerzőnk, aki az egyik egyetemi könyvtár munkatársa, alaposan szemlézi ezeket a tanulmányokat, és részletesen kifejti véleményét a kérdésről.

A félelem tényezőit boncolgatva kiderül, hogy talán nem eléggé mutatjuk meg magunkat, bár az érvek zöme mondvacsinált: a tájékoztató könyvtáros elfoglalt, nem elég barátságos, túlságosan segítőkész (tolakodó?), nem lehet tudni, ki a könyvtáros, ki a segéderő, kitől lehet kérdezni stb.

Hiába teszünk meg mindent, hogy a szolgáltatások elérhetők legyenek, és népszerűsítjük is azokat, ha az üzenetek nem érnek célba. Az ördögi kör abból adódik, hogy nem tudunk változtatni a könyvtárról és a könyvtárosokról kialakult sztereotip képen. Az emberek töredéke jön be azért a könyvtárba, mert egy problémát akar megoldani; a zöm olvasni, levelet írni, vagy éppen csak tanulni akar. Pedig a könyvtárosok rengeteg dolgot csinálnak: listákat gondoznak az elérhető e-folyóiratokról (meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kímélve a kereséstől az olvasókat), felkutatják az információkat – legyenek bárhol, bármilyen formában –, tanítanak, (használatot, navigálást stb.), segítenek az oktatóknak megfelelő dolgozati témákat, grafikákat, statisztikai adatokat, pályázati információkat, publikációs fórumot stb. találni.

A szerző végül kijelenti: a fenti gondolatokat már többen, nála okosabb és hozzáértőbb szakemberek is kifejtették, de most nagy szüksége volt arra, hogy még egyszer kimondja, milyen nagyszerű emberek is a könyvtárosok! (Ami pedig a könyvtári frusztrációt illeti, azt le kell küzdenünk!)

(Murányi Lajos)

06/054

BRUNVAND, Amy: Integrating library reference services in an online information literacy course: the Internet Navigator as a model = Internet Ref.Serv.Q. 9.vol. 2004. 3/4.no. 159-177.p. Bibliogr.

Könyvtári referensz-szolgáltatások egy online használóképzési kurzus keretében: az Internet Navigator bemutatása

Egyetemi könyvtár; Használók képzése; Referensz; Számítógép-hálózat; Távoktatás

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az Internet Navigator online könyvtárhasználati tanfolyamot egy egyetemi könyvtárosokból álló csoport fejlesztette ki Utah-ban a távoli hallgatók információkeresési jártasságának megalapozására. A tanfolyam része egy online tankönyv, amelynek segítségével a tanuló a számára legmegfelelőbb ütemezéssel haladhat, és egy feladatkészlet, amely lépésről lépésre vezeti végig az információkeresési folyamaton. A megoldott feladatokat e-postán kell beküldeni, és referensz-könyvtárosok vagy oktatók értékelik őket. A feladatokkal kapcsolatos kérdések egy referensz-interjúhoz hasonlítanak, melyben az oktatók rávezetik a hallgatókat a megfelelő kereső stratégiák és források használatára. A szerző a referensz-szolgálat és az online tanulás integrálásának egyéb módszereire is kitér.

(Autoref.)

06/055

CAUFIELD, James: Tricky devil: a humorous training technique for the chat reference environment = El.Libr. 23.vol. 2005. 4.no. 377-382.p. Bibliogr.

„Trükkös ördög" – humoros képzési módszer „csevegő referensz" környezetben

Online üzemmód; Reference; Továbbképzés

Még nem tudni, lesz-e hosszú távon jövője a csetelős/csevegős tájékoztatásnak, de egyelőre úgy tűnik, működik. A referensznek ebben a formájában a felhasználó és a könyvtáros interneten keresztül (IRC – internet relay chat) tud párbeszédszerű írásbeli üzeneteket váltani. Időigényesebb, mint a telefonon történő tájékoztatás, megvan viszont az az előnye, hogy fejlettebb formájában például a használó maga is követni tudja saját gépén, hogy a szakember milyen kereső-lépéseket tesz a weben.

Manapság több száz, sőt lehetséges, hogy több ezer könyvtár nyújt ilyen szolgáltatást. Mindenképpen hasznos tehát, ha a résztvevő könyvtárosok felkészülnek a kihívásokra. És itt nemcsak a technikai felkészültségről van szó, hanem a tájékoztatás talán legkritikusabb tevékenységének, a referensz-interjúnak a megfelelő lebonyolításáról is. Hiszen az írásbeli „beszélgetés" jóval puritánabb, szegényesebb, mint a közvetlen kommunikáció. Hiányoznak belőle azok a metakommunikációs jelek, melyek a hétköznapi érintkezés 80 százalékát teszik ki. Ebből számos félreértés adódhat. Talán emlékeznek a magyar telefontudakozó közkedvelt reklámjára, melyben egy „ügyfél" kétségbeesetten telefonál, hogy megtudja, hol van a hozzá legközelebb eső cipész, mert letörött a cipősarka. És miután gyors és szakszerű választ kap még arra is, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

óráját hol tudja megjavíttatni, meglepetésében azt találja mondani: „Mi a szösz?" A tudakozó munkatársa nem látva arckifejezését, azonnal rávágja: „A szösz könnyű fajsúlyú, repülő kis izé." Ez a humoros példa jól illusztrálja a kérdező és a válaszadó közötti lehetséges félreértéseket.

A csetelős referenszné l gondot okozhat, hogy korlátozottabb a lehetőség a referensz-interjú elkészítésére és kevesebb a visszacsatolási lehetőség, mint a személyes tájékoztatásnál; nagyobb a késztetés a gyors válaszadásra, ami pontatlanságot eredményezhet; kellemetlen lehet, hogy nincs párbeszéd az alatt az idő alatt, amíg a könyvtáros a válasz után kutat; hiányzik az a megszokás, hogy egyidejűleg keressük a választ, és folytatunk párbeszédet a használóval, akitől azonnal visszajelzést kapunk, hogy az általa kívánt irányban haladunk-e. A kutatások szerint mindez elsietett „diagnózishoz", és ezáltal helytelen, vagy nem kielégítő válaszhoz vezethet. Muszáj tehát a könyvtárosokat tréningek segítségével felkészíteni ezekre a lehetséges problémákra. A cikkben ismertetett *Trükkös Ördög* játék jól beválhat e célra. Lényege, hogy az „ördög" szándékosan félreérthető kérdést tesz fel, és ha a válaszoló elfelejti tisztázni, hogy miről is van szó, partnere azonnal közli, hogy ő bizony nem erre, hanem a kérdés másik vonatkozására gondolt. Jó példa erre az „I'm looking for something on China", – további információ nélkül ugyanis nem tudhatjuk, hogy Kína, vagy a porcelán érdekli az illetőt. Hasonlóképpen próbára tehetjük a tréning résztvevőit, ha a középkorról érdeklődünk, hiszen ha nem kérdez rá, hogy életkorról, vagy történelmi korról van-e szó, máris beleesik az „ördög" csapdájába.

Az ilyen játékos edzések sokkal szórakoztatóbbak, mintha komoly kérdések listáját tennénk a résztvevők elé. Érzékletesebben tükrözi a lehetséges hibákat és a játékosság miatt a hatása is motiválóbb. Jó tanulást és szórakozást kívánunk!

(Fazokas Eszter)

06/056

CASEY, Marie Anne: A historical overview of Internet reference services = Internet Ref.Serv.Q. 9.vol. 2004. 3/4.no. 5–17.p. Bibliogr.

Referensz-szolgáltatások távoktatásban résztvevőknek – történeti áttekintés

Referensz; Számítógép-hálózat; Távoktatás

[A forrás – folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtári szolgáltatások és állományok megjelenése az interneten forradalmasította a távoktatásban részt vevő hallgatók számára nyújtott referensz-szolgáltatásokat. Az internet-korszak előtt a referensz-könyvtárosoknak csak kevés módszer állt rendelkezésére a távoli igények kielégítésére, és ezek legtöbbje túl költséges is volt. Az interneten keresztül e könyvtárosok számára most lehetővé vált, hogy a könyvtárban rendelkezésre álló forrásokat most a távoli hallgatókhoz is eljuttassák. A cikk ismerteti az internetes referensz-szolgáltatások fejlődését a távoktatást támogató könyvtárak egy csoportjában.

(Autoref.)

06/057

GÜNTHER, Sabine: Aufbruch in den virtuellen Raum. Anleitung zum Aufbau eines Web Contact Centres = BuB. 57.Jg. 2005. 9.no. 612–616.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Útmutató egy új típusú Referensz-szolgáltatás, a Web Contact Center kiépítéséhez

Kommunikáció használókkal; Referensz; Számítógép-hálózat

Az internet növekedése gyakorlatilag végtelen – szinte minden rajta van már. A Google 8 billió weboldal indexelésével büszkélkedik, és már megkezdte következő nagyszabású projektjét: a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

brit és amerikai könyvtári állományok digitalizálását. A Microsoft is tesz lépéseket az internetes keresés fejlesztésére. Ezenkívül az internet használata is állandóan növekszik: 2004-ben a 14 éven felüli lakosok 55,3%-a használta a világhálót. De ez nem jelenti azt, hogy a használók keresési jártassága is javuló tendenciát mutatna. Egy 100 ezer találatot eredményező keresést bárki könnyen elvégezhet, de öt releváns tétel kikereséséhez már információs szakemberre (könyvtárosra) van szükség. Még sohasem volt annyi online felhasználó, mint napjainkban, s közöttük ennyi elégedetlen. Kétségtelenül a könyvtáros feladta lenne, hogy ezeket a potenciális használókat „megfogja", mielőtt elvesznének az információk végtelen tengerében. Kevesen tudják, de már létezik egy „mindent kifogó" hálózat: Digitális Referensz Szolgálatnak (Digital Refernce Service) hívják, és az ún. Web Contact Center funkcióira alapszik. A cikk ezt a digitális könyvtári szolgáltatást ismerteti.

(Autoref. alapján)

06/058

TIPTON, Carol J. – ERP, Vanessa J.: One school's experience with virtual reference = Internet Ref.Serv.Q. 9.vol. 2004. 3/4.no. 99-114.p. Bibliogr.

Virtuális referensz: egy egyetemi könyvtár tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Referensz; Számítógép-hálózat

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A távoktatás növekvő mértékével együtt növekszik a könyvtári szolgáltatások távoli hozzáférési lehetőségének, így a referensz-szolgálat távoli igénybevételének szükségessége, illetve igénye is. A könyvtárak a 90-es évek végén kezdtek el az e-mail alapú referensz-szolgálattal kísérletezni, ma pedig a virtuális vagy digitális referensz az egyik legnépszerűbb téma a szakirodalomban. A *Wilson* és a *LISA* adatbázi-saiban a *virtuális referensz* legrégibb cikkei 1990 és 1994-ből, a *digitális referenszé* 1994 és 1997-ből valók, ám az adatbázisok tezauruszaiban egyik kifejezés sem szerepel. Egy meghatározás szerint a digitális referensz a szükség helyén és idején nyújtott közvetlen szakmai segítség az információt kereső embereknek. Két típusa van: a szinkron és az aszinkron szolgáltatás, utóbbi általában lassabb, ilyen az e-mail és a web-űrlapokon keresztüli referensz. A szinkron szolgáltatás általában élő, azonnali interakció a könyvtárossal, számítógépen keresztül, leginkább chat-alapú szoftver segítségével; ennek egyik példája a virtuális referensz. A technológia (bár ezek a fejlesztések nem könyvtári igényből jöttek létre) lehetővé teszi az együttes böngészést, ahol a könyvtáros kontrollálni tudja azt, ami az olvasó képernyőjén megjelenik, illetve a weblapok „átlátolását", amikor a könyvtáros lép – az ő gépén – a megfelelő URL-hez, majd ezt továbbítja az olvasó számítógépére.

Számos kérdést (a személyzeti ellátottságot, az olvasók várható érdeklődését) kell figyelembe vennie a könyvtárnak, ha el akarja dönteni, hogy bevezeti-e a virtuális referensz-szolgáltatást. Ezek egyike a költség-tényező, s ennek okán kerül előtérbe az együttműködésen alapuló, „kollaboratív virtuális referensz", melyet egyesek a megtalált jó megoldásnak tartanak, mások szerint viszont az együttműködés egyenlő a kompromisszummal, és ez hátrányosan befolyásolhatja a helyi gyakorlatot.

A Texas A&M egyetem tíz könyvtára a kollaboratív virtuális referensz-szolgáltatás bevezetése mellett döntött, melyhez a Tutor.com *Virtual Reference Toolkit* szoftverét vásárolták meg. Tapasztalataik szerint a virtuális referensz a távoli hallgatók olyan erőteljes támogatását teszi lehetővé, amire korábban nem volt lehetőség. A könyvtárossal való közvetlen kapcsolat az egyetem közelségének érzését erősíti, és a kérdésre adott válasz mellett a könyvtárosnak lehetősége van arra is, hogy további instrukciókat adjon. A hallgató nemcsak a leírt instrukciókat kapja

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meg, de azt is látja, hogy a könyvtáros mit csinál, s a végén e-mailban megkaphatja az egész folyamatot, amelyre következő alkalommal már támaszkodni tud. 2004 január-június között a virtuális referensz összesen 1451 kérdést kapott, hétfőtől péntekig naponta átlag 245-öt, hétvégeken kevesebbet. Hogy valójában hogyan hatott a szolgáltatás a könyvtári rendszerre és olvasóira, azt talán egy teljes év tapasztalatai alapján lehet mélyebben elemezni.

(Mohor Jenő)

Lásd még 18-19

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

06/059

CROFT, Janet Brennan: Interlibrary loan and licensing. Tools for proactive contract management = J.Libr.Admin. 42.vol. 2005. 3/4.no. 41–53.p. Bibliogr.

A könyvtárközi kölcsönzés és a licencek. A proaktív szerződéskötés eszközei

Adatbázis; Elektronikus folyóirat; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az elektronikus dokumentumok használatával kapcsolatos licenc-megállapodások alapvetően befolyásolják a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó részlegek tevékenységét. A téma igencsak időszerű: hogyan tudnak megbirkózni ezzel a kérdéssel az amerikai felsőoktatási könyvtárak az adatbázis-szolgáltatókkal kötött szerződésekben. (Az USA-ban ugyanis az állami szintű jogszabályok alapján kötött szerződés „felülírja" a szövetségi szintű szerzői jogi előírásokat, ezért nagyon fontos, mi kerül bele.)

A szerző, az oklahomai egyetem könyvtárának munkatársa, a használók érdekeit és a – nyomtatott dokumentumokhoz hasonlóan – a méltányos használatot tartja a legfontosabbnak az elektronikus dokumentumok könyvtárközi kölcsönzésében. Miután megvizsgálja az elutasító megközelítést (amely az elektronikus dokumentumokból semmit sem kölcsönöz), majd a pozitívat (ez különféle szoftveres eszközökkel számon tudja tartani, melyik adatbázis-forgalmazó milyen típusú kölcsönzést engedélyez), az aktív megoldást javasolja (amely már a licenctárgyalások során foglalkozik a könyvtárközi kölcsönzések problémakörével). A cikk a tárgyalásokra való felkészüléshez is ajánl néhány hasznos segédletet – pl. L. E. Harris: *Licencing digital content* című könyvét (2002) –, majd hangsúlyozza, mennyire fontos, hogy a könyvtárak erejüket megőrizve ügyeljenek arra, hogy a méltányos használat kivételei megjelenjenek a licencszerződésekben.

(Autoref. alapján)

06/060

KUDRÂSOVA, I.A.: Arhiv JSTOR dlâ studentov i prepodavatelej DVGU = Naučn.Teh.Bibl. 2005. 6.no. 30-33.p.

JSTOR archívum az orosz Távolkeleti állami egyetem (DVGU) hallgatói és oktatói számára

Egyetemi könyvtár; Együttműködés – nemzetközi; Elektronikus folyóirat

A JSTOR a McArthur Alapítványnak köszönhetően 2001-ben jelent meg Oroszországban. 17 akadémiai intézmény, köztük a Távol-keleti Állami Egyetem (Dal'nevostočnyj Gosu-darstvennyj Universitet = DVGU) Zonális tudományos könyvtára, három évre térítésmentes hozzáférést kaptak. Ez az időszak 2004. novemberig tartott. 2004-ben az Alapítvány pozitívan értékelte a DVGU pályázatát, és újabb három évre vállalta a kiadások fedezését. Ezután már 30 egyetemnek volt hozzáférése a JSTOR archívumhoz, Oroszország számára kedvezményes áron, 2 ezer dollárért, miközben az eltelt időszak alatt nem nőtt az előfizetési díj.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A DVGU-ban 2002 márciusa óta használják a JSTOR-t. Jó kapcsolatokat alakított ki a Michigani és a New Yorki Egyetemen ugyanezt a szolgáltatást nyújtó munkatársakkal. A JSTOR honlapján az oroszországi felhasználók számára orosz nyelvű információk állnak rendelkezésre a keresési lehetőségekről és arról, hogyan lehet a hallgatókat és az oktatókat bevonni a JSTOR használatába. Az adatbázis elemzéséhez a Michigani Egyetem felajánlotta, hogy átadja tapasztalatait. Ezt saját tapasztalataikkal összehasonlítva megállapították, hogy hasonló módszereket alkalmaznak ott, csak másképp nevezik. Például, az USA-ban információs szemináriumokat tartanak, míg Oroszországban gyakorlati foglalkozásokat.

A DVGU könyvtárában az elektronikus forrásokat mindenki számára elérhetővé teszik az elsőéves hallgatóktól a végzősökön át az oktatókig. A könyvtár öt munkatársa tart *Az információs kultúra alapjai* címmel előadásokat. A gyakorlati foglalkozások célja az adatbázisok komplex megismerése, beleértve a JSTOR-t is, ezért az elsőévesek számára tartott előadásokon fontos helyet kap a könyvtár rendelkezésére álló források megismertetése. Valódi érdeklődés az adatbázisok használata iránt inkább a felsőbb évfolyamokon tapasztalható. Az egyetem oktatói számára külön program keretében adnak lehetőséget arra, hogy megismerjék és megtanulják, hogyan kell dolgozni a JSTOR-ban elérhető elektronikus folyóiratokkal.

(Viszocsekné Péteri Éva)

06/061

DETEMPLE, Wendelin –HERLAN, Gerhard –KEIL, Ulrike: FIZ AutoDoc: a web–based full–text broker service = Interlend.Doc.Supply. 33.vol. 2005. 3.no. 150–154.p.

FIZ AutoDoc – webalapú teljes szöveges információszolgáltatás

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus dokumentum; Szolgáltatások; Tájékoztatási központ – természettudományi és műszaki; Teljes szövegű adatbázis

A *FIZ* (Fachinformationszentrum) *Karlsruhe* az energetika, a fizika, a matematika és rokon területeinek vezető információs központja Németországban. Alapítása (1977) óta érhetők el online bibliográfiai, numerikus, faktográfiai és teljes szövegű adatbázisai (http://www.fiz-karlsruhe.de/).

A FIZ Karlsruhe egyben az STN International (Scientific & Technical Information Network) központja is 1984 óta: ezt az American Chemical Society-val (ACS) és a The Japan Science and Technology Corporationnel (JST) együttműködve működtetik. A szolgáltatást végző három központot – Karlsruhe, Columbus, Tokyo – tengeralatti kábel köti össze, így a felhasználó egy világméretű, a műszaki és természettudományok területén nagy tapasztalattal rendelkező információs szolgálathoz férhet hozzá.

Az adatbázisok használói sokáig off-line üzemmódban tudták a szükséges szakirodalmat megrendelni, de az internet megjelenése és a FIZ Karlsruhe új webes szolgáltatása, az AutoDoc (1997) révén ma már ez is villámgyorsan lebonyolítható. (Bővebben lásd a http://autodoc.fizkarlsruhe.de/ címen).

A tanulmány részletesen ismerteti a dokumentumszolgáltató rendszer használatát, majd kitér a közreműködő partnerek, a szerzői jogdíjak elszámolásának és a szolgáltatások előnyeinek ismertetésére is.

(Autoref. alapján)

Dokumentációs eljárások és termékek

06/062

SEČIĆ, Dora: Ishodišta razvoja hrvatske bibliografije u Kr. sveučilišnoj (današnjoj Nacionalnoj sveučilišnoj) knjižnici Zagrebu = Vjes.Bibl.Hrvatske. 47.god. 2004. 3-4.no. 1-14.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A horvát bibliográfiai tevékenység kezdete a zágrábi nemzeti és egyetemi könyvtárban

Bibliográfia; Egyetemi könyvtár; Nemzeti könyvtár

A cikk bemutatja a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár bibliográfiai tevékenységének első szakaszát, rámutatva ennek néhány eddig ismeretlen részletére. Először az első igazgató, Ivan Kostrenčić, vezetése alatti szervezési kérdéseket tárgyalja, majd utódja, Velimir Deželić tevékenységét tekinti át. 1875 és 1918 között a könyvtár szakemberei szorgalmazták a horvát nemzeti bibliográfia kiadásának szükségességét, de akkor még nem álltak rendelkezésre ennek pénzügyi és személyzeti feltételei. A szerző részleteket közöl a horvát bibliográfia előállításának egy, a 19. század végén történt sikertelen próbálkozásáról, az 1913-ban alkotott első dokumentumleírási szabályzatról, és V. Deželić-nek a bibliográfiai tevékenység további fejlesztésére irányuló terveiről az első világháború után.

(Autoref.)

Tájékoztatási rendeszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

06/063

SCHEUERL, Robert: Das neue Verbundmodell des Bibliotheksverbundes Bayern – Ein Erfolgsmodell = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 7.no. 885-897.p.

Új könyvtári hálózati modell Bajorországban

Gépi könyvtári hálózat; Integrált gépi rendszer; Közös katalogizálás

A bajor regionális könyvtári hálózat (Bibliotheksverbund Bayern, BVB) 2004. július 1-én új integrált rendszerre, az ALEPH 500-ra tért át, felváltva a kereken húsz esztendeig működő, saját fejlesztésű BVB-KAT-jukat, melyet már nem lehetett tovább fejleszteni.

Németországban különböző regionális könyvtári számítógépes hálózatok működnek, többnyire centralizált formában, ahol a hangsúly a közös katalogizáláson van (GBV, HeBIS, NRW, SWB), de a legújabb, a brandenburgi (KOBV), kezdettől fogva más úton jár, vagyis – mint pl. az osztrák könyvtárhálózatban – a központi katalogizálás mellett a helyi adatok decentralizált bevitele folyik.

Az új integrált hálózati rendszer megújítását alaposan előkészítették. 2001-ben az OCLC/Pica és az ExLibris cég egy-egy workshopon mutatta be, mire képes a rendszerük, majd egy munkabizottság alakult a részletkérdések tisztázására – benne egy-egy csoport a különböző feladatok képviseletére (katalogizálás, gyarapítás, olvasószolgálat). Végül egy „karcsúbb" adatmodell született: kevesebb adattal, a hálózat és a helyi rendszerek közötti egyszerűbb használói felületekkel. Ezután dolgozták ki a részletes követelményrendszert, 2002 nyarán kiírták a meghívásos pályázatot, az év végén pedig már a döntés is megszületett az Aleph 500 mellett. Ezután következett a projekt alapos megtervezése, és az új központi számítógép beszerzése.

A tanulmány a következőkben részletesen is-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

merteti a kidolgozott új interfészeket: (1) az olvasói online katalógushoz, (2) a rekordok gyors átvételéhez, (3) a helyi rendszerek példányadatainak az eléréséhez és (4) az online ellátáshoz (ezekről részletesen a *http://www.bib-bvb.de/sisis/tips/papers/lokalsystemschnittstellen-Konzept_von_ExL_7-2003.pdf* címen olvashatunk), majd az átállás fázisait ismerteti, és kitér az új hálózati modellben végzett munka jellemzőire. Mivel az új rendszer már több hónapja vizsgázik a gyakorlatban, elmondható, hogy sikeres, és minden előzetes várakozásnak megfelel.

(Murányi Lajos)

Lásd még 6,21, 46, 62, 70

Vezetés, irányítás

Tervezés

06/064

LARGE, Andrew – BEHESHTI, Jamshid – NESSET, Valerie [et al.]: Designing Web portals in intergenerational teams. Two prototype portals for elementary school students = J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. 55.vol. 2004. 13.no. 1140–1154.p. Bibliogr.

Webportálok tervezése többgenerációs teamekben. Két portál–prototípus általános iskolások számára

Általános iskolás; Információkeresési rendszer értékelése; Modellálás; Portál; Tervezés

Két többgenerációs csoport (a kutatók, plusz nyolc hatodikos tanuló, 11-12 évesek; és hat harmadikos tanuló, 8-9 évesek) működött közre két, általános iskolai célú web-portál kifejlesztésében. A fejlesztési folyamatok három tervezési módszeren alapultak: szövegösszefüggésre épülő kutatás (Contextual Inquiry), közös tervezés (Participatory Design) és együttműködéses kutatás (Cooperative Inquiry). A cikk bemutatja és ismerteti az eredményként kapott két web-portál prototípusát, és tárgyalja a csoportok által alkalmazott tervezési kritériumokat. Összegzi a kutatás tapasztalatait, és ismerteti, milyen web-portált képzelnek el a fiatal használók az iskolai feladataik megoldásának támogatására.

(Autoref. alapján)

06/065

SNOW, Richard: How not to move a library. Misadventures in moving = Collect.Manage. 29.vol. 2004. 2.no. 53–65.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Hogyan ne költöztessünk könyvtárat, avagy a költöztetés során elkövetett hibák

Költözés; Tervezés

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtári szakirodalom számos olyan közleményt és könyvet tartalmaz, amelyek a könyvtári állományok sikeres költöztetésének módszereiről szólnak. A jelen cikk kivételesen nem a sikeres költözés lépéseit ismerteti, hanem a lehetséges szervezési hibákkal foglalkozik, és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ezek elkerüléséhez kíván segítséget nyújtani. A címzettek azok a szervezők, akik a költöztetés folyamatának műveleteit és a részvevő személyek feladatait koordinálják. A cikk közread néhány hatékony eljárást is, és megosztja az olvasóval a költöztetés koordinátorának egy tipikus munkanapját. A bemutatott költözés végül sikeresnek bizonyult, de sokkal könnyebben ment volna, ha a szerző előre elolvashatta volna a saját cikkét.

(Autoref.)

Lásd még 35

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

06/066

HINDERMAN, Tammy A.: What is your library worth? Changes in evaluation methods for academic law libraries = Legal Ref.Serv.Q. 24.vol. 2005. 1/2.no. 1-40.p. Bibliogr. 176 tétel.

Mennyit ér a könyvtárad? Az értékelési módszerek változásai a felsőoktatási jogi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár -jogtudományi; Hatékonyság

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az ún. „outcomes evaluation" (kb. eredményértékelés) a könyvtári szolgáltatásokkal találkozó használó reagálásának változásait (jártasságok, ismeretek, hozzáállás stb.) hasonlítja össze a könyvtár céljaival is missziójával. Az értékelés célja a könyvtári szolgáltatások és programok javítása, fejlesztése. A cikk ismerteti az egyetemi könyvtárak és az egyetemi jogi könyvtárak által hagyományosan használt értékelési módszereket, majd megvizsgálja, mi készteti újabban az egyetemi könyvtárakat az „outcomes evaluation" alkalmazására. A szerző azt javasolja, hogy az egyetemi jogi könyvtárosok készüljenek fel hasonló módszerek bevezetésére a könyvtáraikban, és másokat megelőzve vállaljanak aktív szerepet az értékelési szabályzatok és folyamatok kifejlesztésében. A cikk ezután keretet ad egy egyetemi jogi könyvtárakban használatos értékelési terv elkészítéséhez.

(Autoref.)

06/067

HOLT, Glen E.: Library myths that affect performance = Bottom Line. 18.vol. 2005. 2.no. 87–91.p.

A könyvtár teljesítményét befolyásoló mítoszok

Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások; Vezetés

A szerző – egykor a St. Louis Public Library (Missouri) munkatársa – véleménye szerint az emberek könyvtárról alkotott elképzelései többnyire nem valós tényeken, hanem fikciókon alapulnak. Ám sok közkönyvtár igazgatójának az intézmény működéséről vallott elveiről is kiderülhet, hogy csak feltevések, tévhitek. Némelyik persze ártalmatlan, de van kifejezetten káros is. Ezután hat példával illusztrálja, mi történik, ha a könyvtár vezetése hibás elvekből indul ki, milyen károk keletkeznek az intézmény működésére és teljesítményére nézve. Ezek a tévhitek a következők:

- kisebb költségvetéssel is el lehet érni többet,
- a könyvtár mindenki számára kínál valamit,
- hosszabb nyitva tartással nagyobb forgalmat lehet elérni,
- minden könyv azonos értékkel bír,
- az olvasók csak egy-egy fiókkönyvtárba járnak,
- minden gyermek boldogul a számítógéppel.

A példák ismertetése után a szerző rámutat, mi a valóság, és részletesen elemzi a tévutakat. Következtetése szerint a fenti hiedelmekben az a közös, hogy ha ezek alapján hoz döntéseket a könyvtár vezetője, akkor rosszul használja fel a pénzügyi forrásokat; ezért mielőbb le kell számolni ezekkel.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/068

KYRILLIDOU, Martha –OLSHEN, Toni –HEATH, Fred M. [et al.]: La mise en oeuvre interculturelle de LibQUAL+MC: la cas du français = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 5.no. 48–55.p. Bibliogr. 12 tétel.

Res. angol, német és francia nyelven

Az amerikai LibQUAL+MC szolgáltatás–értékelő rendszer franciaországi bevezetésének tapasztalatai

Felmérés; Hatékonyság; Kompatibilitás; Online üzemmód; Szolgáltatások

A LibQUAL+MC nevű rendszer, melyet Észak-Amerikában fejlesztettek ki a tudományos könyvtári szolgáltatások értékelésére, egy online kérdőív formájában áll rendelkezésre. Több kanadai könyvtárban a francia változatát használják. A cikk az eltérő kultúrákból fakadó, illetve a nyelvi problémák elemzését javasolja a francia változatban. Kimutatja, hogy a fordítás és annak ellenőrzése garantálja az értelmezés egységességét az eltérő kulturális vonatkozások esetében.

(Autoref.)

Lásd még 9

Pénzügyi és gazdasági kérdések

06/069

GERHARD, Kristin H.: Pricing models for electronic journals and other electronic academic materials. The state of the art = J.Libr.Admin. 42.vol. 2005. 3/4.no. 1–25.p. Bibliogr.

Árképzési modellek elektronikus folyóiratokhoz és más elektronikus felsőoktatási dokumentumokhoz. Helyzetkép

Elektronikus folyóirat; Folyóiratárak; Gazdaságosság – könyvtárban; Modellálás

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az utóbbi öt-hat évben zajló egységesedés ellenére az elektronikus folyóiratok piacán ma is sokféle árképzési modell van használatban (az egyik közlemény 16 modellt említ), bár ezek legtöbbször ugyanazokat a változókat tartalmazzák (az ár és az érték aránya; az ár típusa; az egyidejű használók száma és a licenc hatóköre; a számítás alapjául szolgáló használók típusai; a használók elhelyezkedése; a használat engedélyezett mennyisége; az árképzés alapjául szolgáló egység; a fizetés ütemezése; a költségek elosztásának módja). Bár az árnak nem szerves részei, a célszerű és könnyen kezelhető, összevethető, szabványos statisztikai adatok rendkívül fontosak.

Az árképzés a termékek típusától függően is különböző (éves előfizetés, aggregált folyóirat-adatbázis, e-folyóirat). Az árképzés modellje többnyire a használat mértékétől függ. Éves előfizetést pl. akkor célszerű választani, ha a beszerzett cikkszövegek költsége meghaladná az éves előfizetés díját, vagy – ha egy-egy kiadó folyóiratai iránt nagy az érdeklődés – érdemesebb a „Big Deal"-t, több folyóirat egy csomagban való beszerzését választani. Ugyanakkor a „Big Deal" is problémákkal jár: a nagy csomagok inflálódnak, árképzésük egyre bonyolultabb, nehéz tárgyalni róluk. Smirenko szerint a könyvtárak e megoldással korántsem optimális, inkább maximális gyűjteményeket építenek. Frazier arra utal, hogy a könyvtárosok nem választhatják ki a legerősebb folyóiratokat, nem dönthetnek függetlenül.

Az árképzést másképp látják a piac különböző szereplői. A kiadók ráfordításaik megtérülésére törekszenek. Az infláció elkerülhetetlen az áremelkedések, a költségek változása és a profitképzés miatt. Egy-egy értékesnek vélt termékért a könyvtárak sokszor rendkívül magas árat fizetnek. A tudósok – az információ használói és létrehozói, a folyóiratok szerkesztői és lektorai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

– ma már választhatják a saját kiadást, az intézményi archívumot vagy a nyílt hozzáférésű e-folyóiratokat, amelyeket a szerzők vagy intézményeik finanszíroznak.

A felsőoktatási könyvtárak gyűjteményeiért felelős vezetők egy-egy termékről döntve a következőket mérlegelik: a tartalmat, az archívum meglétét, a gyarapítási költségvetés dokumentumtípusonkénti és tematikus felosztásának szokásos rendszerét, a helyi igényeket és az árképzés logikáját (árindexeket is felhasználva). Tárgyalási készségekre is szükség van, és nagy szükség lenne elméleti közgazdasági ismeretekre. A szakirodalom segíthet megérteni az elektronikus folyóiratok piacának működését. Jó példa erre Tenopir és King könyve: *Towards electronic journals: realities for scientists, librarians and publishers* (Washington, SLA Publishing, 2000), amelyben egy-egy, adatokban és érvekben gazdag fejezet foglalkozik a tudományos cikkek könyvtári szolgáltatásával, illetve a tudományos e-folyóiratok kiadásának költségeivel.

A jövőbeni modellek alakulása attól függ, hogy a kiadók modelljei, a könyvtárak költségvetése, szolgáltatásai és törekvései, valamint az információkat létrehozó és fogyasztó tudósok elképzelései mennyire lesznek összhangban.

A könyvtáraknak választaniuk kell a folyóirat-csomagok beszerzése és az egyedi cikkmegrendelés között. A „Big Deal"-eket felül kell vizsgálni, mert sok jel mutat arra, hogy a nagy folyóirat-csomagok megrendelése nem költséghatékony. Az egyedi cikkmegrendelés testre szabott gyűjteményfejlesztést tesz lehetővé, viszont előzetes tervezést és visszacsatolást igényel. Az egyedi megrendelés speciális esete a használók által közvetlenül feladott dokumentumrendelés. Három beszerzési forrás van: a kiadók (egyéni megrendelőknek ajánlott), az aggregátorok (több kiadó termékeinek közös kezelése, egységes, közös számlázás és azonosítás; de a szolgáltatott folyóiratok körét megváltoztathatják az ár módosítása nélkül); dokumentumszolgáltató vállalkozások (ez a legolcsóbb; újabban aggregált adatbázishoz kapcsolódva). A konzorciumoknál és szuperkonzorciumoknál még nem született jobb megoldás a nagyon drága beszerzések esetére.

A nyílt hozzáférés és az intézményi archívumok erősségét pártolói abban látják, hogy újra bevezeti a versenyt a piacra. A szerzők fizetnek azért, hogy műveiket lektorálják és értékeljék, majd az elfogadott publikációkat a használók számára ingyenesen teszik elérhetővé – tehát újra bekapcsolódnak a kutatás terjesztésének a finanszírozásába. Óvatos hangok is hallatszanak: „...ha a bevált kiadási modellek helyett egyetlen, még ki nem próbált modellre támaszkodnak, az katasztrofális következményekkel járhat. A versengő és jól működő piacnak, nem pedig a kormányoknak kell választaniuk az üzleti modellek közül..." – írja az STM-kiadók 2003. november 5-i állásfoglalása.

Még nem tudni, hogy komoly változások vannak-e kilátásban, eléggé jelentős könyvtári (és egyetemi) csoportok aktivizálják-e magukat. A könyvtárosoknak meg kellene találniuk az egyensúlyt a folyóiratok szolgáltatásában az egyéni és a közösségi érdekek között. Jobb tárgyalási érdekérvényesítésre, a közösségi érdekek képviseletére és az egyetemek fokozott támogatására van szükség.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 4

Nők és a könyvtárvezetés

06/070

ZEMON, Mickey –HARRISON BAHR, Alice: Career and/or children. Do female academic librarians pay a price for motherhood = Coll.Res.Libr. 66.vol. 2005. 5.no. 394-415.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Karrier és/vagy gyermekvállalás... Sokba kerül-e a felsőoktatási könyvtárak női vezetőinek, ha anyaságra vállalkoznak?

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Női munkaerő; Vezetés

Néhány évtized alatt a férjezett, háztartásbeli asszonyok amerikai társadalmából az életük végéig munkában álló nők társadalma lett. Bár a fontos, vezető állásokat – és az ún. „férfi" foglalkozások zömét (üzleti élet, tudomány, orvoslás stb.) – többnyire férfiak töltik be, egyre több nő kerül felelős pozícióba. A tanulmány szerzői a szakirodalmat szemlézve megállapítják azonban, hogy a gyermekes nők mindenütt hátrányban vannak: alig, vagy egyáltalán nem töltenek be magasabb vezetői állásokat. (A szociológusok által emlegetett „láthatatlan mennyezet" (glass ceiling) és az ún. „anyasági fal" állja el a „csúcs" felé vezető útjukat.)

Az ún. elnőiesedett szakmákban (oktatás, ápolás, szociális munka, könyvtár) azonban (a hetvenes évektől kezdve) egyre több nő és asszony tölt be vezető állást. A szerzők most arra voltak kíváncsiak, hogy napjaink felsőoktatási könyvtárainak női vezetői is válaszút elé kerülnek-e a szakmai előmenetel, illetve a gyermekszülés kérdésében. Azért az igazgatókra esett a választásuk, mert ez olyan, jól körülhatárolható csoport, amelyet elemezni lehet a meglévő szakirodalmi adatok alapján. (A felsőoktatási könyvtárak vezetőinek 53, a nagy tudományos és egyetemi könyvtár vezetőinek 63%-a volt nő a vizsgált időszakban.)

A felmérés során a tizennyolc kérdésből álló kérdőívet 539 vezetőnek küldték el elektronikus postán. 349 érkezett vissza (65%), és ezekből 347 volt értékelhető. A kérdőívet a korábbi felmérések eredményeire támaszkodva fogalmazták meg. Rákérdeztek a munkahely típusára, a beosztásra, az előmenetelre, a végzettségre, a gyermekek számára, de arra is, hogy szülés előtt, vagy után került-e vezető beosztásba, mennyi ideig volt szülési szabadságon, és ebből mennyi időt fizettek, hogyan birkózott meg a kettős feladatkörrel, befolyásolta-e az anyaság a karrierjét (fizetését, előmenetelét), ha nem befolyásolta, miért nem, mennyire elégedett. (Lehetőségük volt a kérdések után további észrevételeket is tenni.) Az alapos elemzés eredményeit röviden az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- a válaszadók 63%-ának volt egy vagy több gyermeke;
- valamennyien összeegyeztethetőnek találták a szakmai karriert a gyermekvállalással, ami nem azt jelenti persze, hogy könnyű volt mind a kettőnek megfelelniük (többnyire a férj vagy a tágabb család segítségével); és
- a többség elégedett életpályájával.

(Murányi Lajos)

Marketing, közönségkapcsolatok

06/071

BRIDGES, Jane: Marketing the hospital library = Med.Ref.Serv.Q. 24.vol. 2005. 3.no. 81–92.p. Bibliogr. 13 tétel.

A kórházi könyvtár marketingje

Kórházi könyvtár; Marketing

[A forrás – folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtár – bármekkora legyen is – csak akkor ér valamit, ha tudnak róla és használják. Erre való a marketing, a kórházban is. Néhány ötlet:

- Készíts attraktív szórólapot a könyvtár szolgáltatásairól, kommunikációs eszközeiről.
- Vegyél részt az összejöveteleken, kérdezd meg, hogy az adott projektet a könyvtár hogyan mozdíthatja elő. Ha látják a könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárost, eszükbe jut, hogy van könyvtár; ha lehet, személyesen add át a kért anyagot.
- Figyeld a könyvtáron kívüli életet – ha egy olvasód amatőr fotós vagy festő, rendezz kiállítást.
- Ünnepeld meg mások sikereit. Ha egy olvasód (a kórház egyik orvosa) publikált, tedd ki a faliújságra, rendezz számára író-olvasó találkozót.

A könyvtáros minden nap, az olvasóval való minden találkozáskor népszerűsítse könyvtárát.

(Mohor Jenő)

Felhasználók és használat

Használat- és igényvizsgálat

06/072

KOŽEVNIKOVA, Elena Semenovna: Čitatel' i Internet (po itogam issledovaniâ) = Bibliotekovedenie. 2005. 2.no. 35-41.p. Bibliogr. 29 tétel.

Az olvasók és az internet – oroszországi felmérés

Felmérés [forma]; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

A több mint 30 éve tartó tudományos-műszaki forradalom információs forradalommá alakult át. Hatására változnak a társadalmi-gazdasági formációk, s változik az ember tevékenysége és tudata. Az információs forradalom alapjainak kutatásával, hatásainak meghatározásával és előrejelzésével több tudományterület is foglalkozik. Az Oroszországban működő Runet hálózat 1999-2002. évi kutatásáról a Fond „Közvélemény" honlapon lehet tájékozódni, statisztikai adatokat pedig a Spylog.ru, vagy a RAMBLER honlapon lehet találni. A VELHAM nemzetközi kutatási projekt keretében a számítógépek és hálózatok alkalmazása miatti pszichikai fejlődést vizsgálják.

Az információs társadalomba való átmenetet egy új közeg kialakítása és fejlesztése kíséri, amelyben az emberek eredményesen tudnak együttműködni. Ilyen közeg az internet, amelyet feltételesen kibernetikai térnek is neveznek. Oroszországban az internet az 1990-es évek első felében kezdett fejlődni, mint a tudományhoz és az oktatáshoz szükséges számítógépes hálózat. A Fond „Közvélemény" adatai szerint a lakosság 13%-a, mintegy 14,9 millió ember használja.

Az internet megjelenésével az emberek mindennapi élete kitágult, a virtuális társadalomba belépéssel másképpen látják a világot. Az internet egyrészt a globalizációt elősegítő, társadalmi kommunikáció eszköze lett, másrészt az emberiség fejlődéséhez a legmegfelelőbb virtuális közeget megnyitó eszköz. Az internet ökológiai terei határtalanok.

A könyvtárak az internet megjelenésének pillanatától megkezdték a hálózati munkát: egyrészt bemutatkoztak és közzé tették adatbázisaikat, másrészt felhasználóik számára szolgáltatták saját könyvtáruk és más szervezetek információs forrásait. A könyvtár ugyanolyan mesterségesen létrehozott élettér, tudástár, bármilyen jelrendszert is használ, mint az internet. Ugyanakkor ma már nemcsak a „bölcsesség kútfője", hanem pl. a biblioterápia révén az emberi lélek gyógyítója is.

A könyvtárak számítógépesítése nyomán a könyvtárosok mint szakemberek elismerése, megbecsülés tekintetében két szélsőséges nézet létezik: vannak a jól fizetett, szellemi alkotó munkát

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

végző szakemberek (bibliográfusok, szakozók, szociológusok stb.), és vannak, akik kis fizetésért a szolgáltatásokat nyújtják (fénymásolás, szkennelés, kölcsönzés stb.). Akármilyen problémák is vannak azonban az oroszországi könyvtárakban, az olvasók egyelőre nem boldogulnak a könyvtárosok segítsége nélkül.

A Bajkáli Állami Közgazdasági és Jogi Egyetem Tudományos könyvtárában felmérést végeztek a hallgatók és aspiránsok (doktoranduszok) körében, hogy megtudják a 17-30 éves korosztály véleményét a könyvtárnak az információs társadalomban várható szerepéről. A válaszok összesítése az alábbi eredményt adta:

- a hallgatók 30%-a és az aspiránsok 24%-a szerint a számítógép teljes mértékben helyettesíteni tudja a könyvtárost;
- a hallgatók 47%-a és az aspiránsok 52%-a úgy gondolja, hogy a gépek csak részlegesen tudják pótolni a szakembert;
- a hallgatók 21%-a és az aspiránsok 24%-a szerint nem lehet a szakembert gépekkel helyettesíteni.

Arra a kérdésre, hogy milyen gyakran veszik igénybe a könyvtáros segítségét, a válaszok értékelése a következő képet mutatta:

- minden alkalommal: hallgatók 8%-a, aspiránsok 12%-a;
- elég gyakran: hallgatók 57%-a, aspiránsok 48%-a;
- nem igényel segítséget: hallgatók 35%-a, aspiránsok 40%-a.

A válaszadók 99%-a használja az internetet:

- az előadóknak az egyetemi hálózat szerverén elérhető, oktatási-módszertani anyagait tartalmazó teljes szövegű adatbázisokat a hallgatók 42%-a, az aspiránsok 20%-a;
- különböző jogi információkereső rendszereket – rendszertől függően a hallgatók 2-51%-a, az aspiránsok 20-64%-a;
- a könyvtár elektronikus katalógusait a válaszadók 76%-a (nem mindegyikük beiratkozott olvasó).

A könyvtárosok minősítése:

- „A tudásalapú társadalom mérnökei" a hallgatók 33%-a és az aspiránsok 60%-a szerint;
- „Kiszolgáló személyzet" a hallgatók 67%-a és az aspiránsok 40%-a szerint.

Arra a kérdésre, hogy megmarad-e a könyvtár az információs társadalomban, a hallgatók 77%-a és az aspiránsok 88%-a adott pozitív választ.

(Viszocsekné Péteri Éva)

06/073

MAJSTOROVIČ, Zagorka: Korištenje hrvatskih ekonomis–kih časopisa prema rezultatima tematskih pretraživanja = Vjes.Bibl.Hrvatske. 47.god. 2004. 1–2.no.109-115.p.

Res. angol nyelven

Horvát gazdasági folyóiratok használatának vizsgálata tárgyi keresések alapján

Egyetemi könyvtár; Folyóirat; Gépi információkeresés; Használói szokások; Szakirodalom –közgazdasági

A cikkben ismertetett vizsgálatnak az volt a célja, hogy megbízható adatokat nyerjenek 26, a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár szabadpolcain található horvát tudományos folyóirat 1998–2002 közötti használatáról. E célból 700, a könyvtár online katalógusában végzett tárgyi keresés eredményeit értékelték. Az ötéves időszakban 1513 cikket használtak, közülük 535-öt csak egyszer, a többi 798-at többször. Hangsúlyozza a horvát folyóiratcikkek tárgyi feldolgozásának fontosságát (Horvát bibliográfia, B sorozat, Időszaki kiadványok és konferenciák cikkei), mert a használók így könnyebben rátalálnak a kutatásukhoz szükséges folyóiratcikkekre.

(Autoref.)

06/074

SCHÖPFEL, Joachim: Statistiques d'utilisation des ressources électroniques: le projet Counter = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 4.no. 62–66.p. Bibliogr.17 tétel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Res. angol, német és spanyol nyelven

Statisztikák az elektronikus dokumentumok használatáról: a Counter projekt

Elektronikus folyóirat; Statisztika; Szabvány; Szolgáltatások használata

Az elektronikus források hozzáférhetősége a francia könyvtárakban és dokumentációs szolgálatokban rohamosan növekszik. A elektronikus folyóiratok és online adatbázisok használatáról szóló statisztikák ismerete egyre fontosabbá válik az igények felméréséhez és a gyarapítási döntések meghozatalához. A cikk ismerteti a Counter program ajánlásait, amelyekből nemzetközi szabvány készül ezeknek a statisztikai adatoknak a gyűjtéséhez és hasznosításához.

(Autoref.)

06/075

SEROVA, Ol'ga Vasil'evna: Pol'zovateli elektronnogo kataloga (itogi issledovaniâ RGB) = Bibliotekovedenie. 2005. 3.no. 44-49.p.

Az online katalógus használói –az Orosz Állami Könyvtár példája

Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Használói szokások; Nemzeti könyvtár; Online katalógus

A könyvtárak weben elérhető elektronikus katalógusai széles körű hozzáférést tesztnek lehetővé a könyvtár állományáról, tájékoztatják az olvasókat arról, mi található más könyvtárakban és segítik őket az információs térben való eligazodásban. Az Oroszországi Állami Könyvtárban (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka = RGB) sok éve kutatják a hagyományos, és 2000 óta az elektronikus katalógusban folytatott keresési módszereket. Az RGB-ben 221 katalógus és kartotéktár van, amelyek sok szempontból tárják fel és teszik kereshetővé a több milliós állományt. Az elektronikus katalógusok használatához bizonyos fokú számítógépes jártasság szükséges, a könyvtárban konzulensek segítik az olvasókat. Az internetes katalógus azonban bárhonnan kereshető, azaz segítséget csak a megfelelően összeállított felhasználói interfész és a képernyőn megjelenő HELP nyújt. A felhasználói interfész és egyéb további fejlesztések meghatározásához az Elektronikus katalógus terem munkatársai kérdőíves felmérést készítettek: 450 űrlapot osztottak szét, amire 418 értékelhető és feldolgozható válasz érkezett. A kutatás célja az volt, hogy megismerjék az elektronikus katalógusok minőségi jellemzőinek értékelését.

A kérdőívben a következő kérdéscsoportok voltak:

1. a válaszadó adatai (kor, számítógép-használat, idegen nyelv ismerete, az elektronikus katalógus használatának gyakorisága);
2. keresés az elektronikus katalógusban és más információforrásokban;
3. okok, amiért a keresés nem hatékony;
4. javaslatok, észrevételek a felhasználói interfész továbbfejlesztésére tett RGB-javaslatokhoz.

A válaszokat az alábbiakban lehet összefoglalni:

1. *A válaszadók kor szerinti megoszlása:* 25 év alattiak 60%, 25-45 év közöttiek 31,2%, 45-65 év közöttiek 7,8%, 65 év felett nem volt válaszadó;

számítógéphasználat: a válaszadók 13,16%-a semmiféle jártassággal nem rendelkezett; *nyelvismeret*: a válaszadók 71,29%-a ismer idegen nyelveket, közülük 28,5% két nyelvet, 4% hármat. Legtöbben (90,6%) az angolt jelölték meg, ezt követte a német (19,5%), a francia (10,7%) és a spanyol (3%). A válaszadók 28,71%-a semmilyen idegen nyelven nem tud.

2. *Keresés az elektronikus katalógusban és más forrásokban:* a válaszadók kétharmada elsősorban valamilyen témához keres irodalmat. Bibliográfiai leírás alapján konkrét kiadványokat 32,5%-uk keres. Ez azt mutatja, hogy az elektronikus katalógus használati gyakorisága a hagyományos eszközök (bibliográfiák, hagyo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányos katalógusok) használatához hasonló. Az idegen nyelvű keresés lehetőségével még a nyelvismerettel rendelkezőknek is csak a 37,3%-a él, a többiek nem használnak idegen nyelveket az elektronikus katalógusban történő kereséskor.

3. *A keresés hatékonyságát* vizsgáló kérdésekre kapott válaszok azt mutatták, hogy az olvasók leggyakrabban a „Szerző", a „Cím" és a „Kulcsszó" mezőben keresnek (ez utóbbiakra inkább az „Összes mező" lehetőségből indulva).
A *találatok tekintetében* a felhasználók 64,3%-a jelezte, hogy előfordul, hogy nem megfelelő találatot kap, 21% szerint a keresés nagyon ritkán nem hatékony, 14,7% viszont gyakran szembesül különböző problémákkal. 18,9% önállóan, nehézségek nélkül használja a katalógust. Az olvasók által jelzett problémákat kutatva a következő okokat találták:
- nem ismeri a keresési stratégiát – 41,3%,
- nem tudja, hogy kell a kereső kérdést összeállítani – 23,2%,
- egyéb (konkrét eset leírása nélkül) –14,7%,
- járatlanság a kereső rendszer használatában – 12,3%,
- a kereső rendszer bonyolultsága – 8,3%.

Ez azt jelenti, hogy bár a fő okot a felhasználók saját ismerethiányukban keresték, a könyvtárnak kell több tájékoztatást adnia az elektronikus katalógusokról és a keresőrendszerekről.
Arra a kérdésre, hogy mit tesz az olvasó, ha a keresése eredménytelen, 56,7%-uk azt válaszolta, hogy a könyvtárosok segítségét kéri, 25,4%-uk pedig meg próbálja önállóan folytatni a keresést. A fennmaradó rész azokat tartalmazza, akik vagy abbahagyják a keresést, vagy másik könyvtárba mennek.

A felhasználók javaslatai az elektronikus katalógus továbbfejlesztésére:
- *a keresőrendszer jobbá tétele*: a kulcsszavas keresési lehetőség bővítése, a keresés paraméterek módosítása, a tartalmi feltárást segítő rubrikátor mező beillesztése, az eljárás egyszerűsítése, a találatok rendezésének javítása, lehetőség a szerző nevének keresésére monogram használatával;
- *a felhasználói interfész jobbá tétele*: a HELP funkció bővítése, lehetőség a találatok tárolására;
- *fejlesztési irányok* (az RGB javaslataival egybeesően): az időbeni határok bővítése (retrospektív feldolgozás), keresési lehetőség a tartalomjegyzékben, az annotációban; elektronikus rendelés lehetősége, folyóirat-katalógus létrehozása, elektronikus másolatok rendelhetősége a katalógus alapján.

A felmérés jelentőségét az RGB abban látja, hogy a felhasználókkal sikerült kapcsolatot teremteniük, megismerni véleményüket, javaslataikat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Használók képzése

06/076

KEARNS, Katherine – THRASHER HYBL, Tracy: A collaboration between faculty and librarians to develop and assess a science literacy Laboratory module = Sci.Technol.Libr. 25.vol. 2005. 4.no. 39–56.p. Bibliogr

Egyetemi oktatók és könyvtárosok együttműködése a hallgatók könyvtárhasználati jártasságának fejlesztésére

Együttműködés -helyi; Használók képzése -felsőoktatásban; Szakirodalom -biológiai

[A forrás – folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Bostoni Egyetem egyik biológia oktatója és a könyvtár egyik biológiai szakreferense közösen fejlesztett ki egy tanulási modult az alapszintű biológia oktatására. A modul, melynek célja a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hallgatók segítése a hatékony könyvtári kutatásban, interaktív tantermi és otthoni feladatokból, valamint egy web-alapú használati útmutatóból áll. A hallgatók teljesítményét és elégedettségét a modul bevezetése előtt és után is felmérték, és megállapították, hogy a modul feladatainak elvégzése nyomán javult a teszt-megoldó képességük, és az önbizalmuk is megnőtt a kívánt információk megtalálásához.

(Autoref. alapján)

06/077

MOHLER, Beth A.: Citation analysis as an assessment tool = Sci.Technol.Libr. 25.vol. 2005. 4.no. 57–66.p. Bibliogr.

Hivatkozáselemzés a hallgatók szakirodalom–használati jártasságának értékelésére

Használók képzése -felsőoktatásban; Hivatkozás; Szakirodalom –műszaki

[A forrás – folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Wichita Állami Egyetem (Kansas) elsőéves mérnökhallgatóinak tanrendjében a könyvtárhasználat is szerepel. A képzés hatékonyságának megállapítására a hallgatók dolgozatainak irodalomjegyzékét elemezték. Az eredmények hatására változtattak a képzés tartalmán és módsze-rén. Megállapították, hogy a hallgatók által a dolgozataikhoz választott forrásokat a jövőben is folyamatosan értékelni kell. Az összegyűjtött adatok fontos visszajelzést jelentenek a képzést nyújtó könyvtárosok számára.

(Autoref. alapján)

06/078

MULHERRIN, Elizabeth – KELLEY, Kimberly B. – FISHMAN, Diane [et al.]: Information literacy and the distant student: one university's experience developing, delivering, and maintaining an online, required information literacy course = Internet Ref.Serv.Q. 9.vol. 2004. 1/2.no. 21–36.p. Bibliogr.

Egy egyetem tapasztalatai egy távoktatási kurzus (használók képzése) kidolgozásával, működtetésével és karbantartásával kapcsolatban

Használók képzése -felsőoktatásban; Programozott oktatás; Számítógép-hálózat; Távoktatás

[A forrás – folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Maryland egyetemi rendszere elsősorban felnőttek távoktatásával foglalkozó tagjának (University of Maryland University College, UMUC) ma több mint 100000 hallgatója van, kb. 70 országból (beleértve az USA 50 államát is). Az évek óta rendszeresített, egy kredit-pontot érő, választható könyvtárhasználati és bibliográfiai tanfolyamot (LIBS 100) a 90-es évek folyamán egészítették ki az információs jártasság ismereteivel, s az új tanfolyam 1999-ben vált hozzáférhetővé távoli hallgatók számára is az egyetem tulajdonában lévő WebTycho elnevezésű távoktatási szoftveren keresztül. Az UMUC értelmezése szerint az információs jártassággal bíró hallgató képes

- meghatározni a szükséges információ természetét és méreteit;
- hatékony és kielégítő módon hozzá tud férni ehhez az információhoz;
- kritikusan értékeli az információkat és forrásait;
- a kiválasztott információt be tudja építeni saját tudás-bázisába;
- egyénileg, vagy egy csoport tagjaként hatékonyan fel tudja használni az információkat egy meghatározott cél elérése érdekében;
- sokat megért az információhasználat körüli gazdasági, jogi és társadalmi problémákból, etikus és törvényes módon fér hozzá az információkhoz, illetve használja azokat.

E célok elérése érdekében átalakították és kötelezővé tették a kurzust. A LIBS 150 elnevezésű új online tananyag szilárd alapot

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyújt minden további, magasabb színvonalú információkeresési és -felhasználási tevékenységhez, ezért az elvégzéséért járó kreditpontnak az első megszerzett 15 pont között kell lennie. A kurzus egy előzetes teszt után négy modulból áll:

1. A szellemi munka technikája;
2. Az elektronikus források (internet és az adatbázisokban való keresés alapvető technikái);
3. A források értékelése és dokumentálása, szerzői jog és plágium;
4. Könyvtári és információs szolgáltatások (általános bevezető és az UMUC saját forrásai és szolgáltatásai), majd záró teszt következik.

Szemben számos tanulmánnyal, melyek a távoktatás és az információs jártasság közti feszültséget hangsúlyozzák, az UMUC tapasztalatai szerint az információs készségek elsajátíttatására szolgáló online tanfolyam nagyon sikeres módja a hallgatók oktatásának. Ehhez az szükséges, hogy

1. Minél nagyobb a hallgatói létszám, annál automatizáltabb legyen a tananyag;
2. Legyenek rendszeres ellenőrző, értékelő eszközök – még ha az előzetes és záró teszt nem is ideális megoldás, szisztematikus értékelő lehetőséget biztosít, és nem terheli az oktató személyzetet;
3. Mivel lehet, hogy a tanfolyam lesz a hallgató első találkozása az online tanulással, fontos, hogy az abba való bevezetés előzze meg a tanfolyam lényegi részét;
4. Az értékelések eredményei (és az online konzultációt biztosító oktatók visszajelzései) alapján elengedhetetlen a tananyag javítása;
5. A tanfolyam állandó, rendszeres revíziót igényel, hogy megfeleljen a gyorsan változó információs környezetnek (ennek érdekében ajánlatos minimalizálni a gyors avulásnak kitett ismereteket);
6. Legyen a tanfolyam oktatóinak online lehetősége a tanfolyam során felmerülő problémák megbeszélésére, és segítsék az online tanítás módszereit terjeszteni a teljes oktatói kar körében.

(Mohor Jenő)

06/079

PRIVALOVA, N.S.: Informacionnaâ kompetentnost' prepodavatel'â vuza v usloviâh obnovleniâ obrazovaniâ = Naučn.Teh.Bibl. 2005. 6.no. 25–30.p.Bibliogr. 7 tétel.

Az egyetemi professzorok információs jártassága a tanrendváltozás körülményei között

Egyetemi oktató; Használók képzése – felsőoktatásban; Tanterv, óraterv

Az utolsó évtizedben jelentősen megváltozott a társadalom helyzete: az ipari jellegű társadalomból az emberiség az információs társadalom felé halad. Az információs társadalom körülményei között a pedagógusok szakmai előmenetele közvetlenül függ attól, mennyire képesek idejében megtalálni, megkapni, megfelelőképpen befogadni és hatékonyan felhasználni az új információkat az oktatási folyamatban. Minden pedagógusnak ki kell fejleszteni magában az önirányítás és önértékelés képességét, jártasságot az információ rendszerezésében és a szakmai körökkel folytatandó cseréjében, a különböző műszaki és programeszközök használatát. Az ember információs kultúráját jellemzi az a képessége, hogy önállóan meg tudja szerezni a hiányzó ismereteket. Az információs kultúrának az oktatás minden szintjén meghatározó jelentősége van a pedagógusok szakmai kompetenciájának a fejlesztésében, különösen a felsőfokú oktatásban.

Minden ember információs kultúráját információs viselkedése jellemzi. Ennek jellemzőit indikátoroknak hívják. Az információs viselkedéssel foglalkozó publikációk alapján meg lehet határozni a pedagógusok információs kultúráját jellemző indikátorokat. Ide sorolható a hagyományos és elektronikus információkeresés-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ben való jártasság, az információ feldolgozási, kezelési és tárolási módszereinek ismerete, a dokumentumok tartalmi-formai feltárásának ismerete, a kapott és feldolgozott információ tárolása és csoportos használatra történő átadása, személyi számítógép használata, az információcsere alapelveinek ismerete, használata a szakmai kommunikációban, képesség arra, hogy a hallgatót szakterületén megfelelő szinten tájékozottá tegye, képesség saját pedagógiai tevékenységének tervezésére, saját életpályájának alakítására.

A szakirodalom foglalkozik az információs kultúra kialakításának módjaival is, javasolva az egyedi információs tevékenység minőségi jellemzőinek következetes és folyamatos fejlesztését. A Volgográdi Állami Egyetem kutatói három egymásra épülő szintet határoztak meg:

- tájékozódás, az eszközök megismerése (az információkeresés és -elemzés elsajátítása);
- szakmai–alkalmazói (az új információ használatának és az oktatási folyamatban történő alkalmazásának elsajátítása);
- alkotó–reflekszív (képesség az új információ önálló reprodukálására, és a saját lehetőségek értékelésére).

A pedagógus csak akkor képes megfelelni az oktatók információs kultúrájával szembeni elvárásoknak, ha pontosan követni tudja szakterülete információs áramlatát, elemezni és a hallgatóknak átadható formára át tudja alakítani azt. A pedagógusok a könyvtári, a számítástechnikai és informatikai, az olvasáskultúrával foglalkozó ismereteket önképzéssel tudják elsajátítani. Arra kell törekedniük, hogy olyan információs–oktató közeget alakítsanak ki, amelynek alapját az új infokommunikációs technológiák képezik.

Ily módon az oktatási tevékenység minősége nagy mértékben a pedagógusnak attól a képességétől függ, hogy a hallgatók körében információs vezető legyen, irányítani tudja a hallgatókat a tanulási folyamatban szükséges információs források célszerű használatára. A pedagógus információs kultúráltsága rendszeralkotó jellegű a pedagógiai tevékenységben, mivel az emberek minőségi jellemzőinek fejlesztését szolgálja. A felsőoktatásban dolgozó pedagógusok információs kultúrája kiszélesíti számukra az új oktatási technológiák használatának lehetőségét, növeli szakmai kompetenciájukat és stabilitásukat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

06/080

VIGGIANO, Rachel G.: Online tutorials as instruction for distance students = Internet Ref.Serv.Q. 9.vol. 2004. 1/2.no. 37–53.p. Bibliogr. 32 tétel.

Online könyvtárhasználati kalauz távoktatásban részt vevő hallgatóknak

Használók képzése -felsőoktatásban; Távoktatás

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Sok egyetemi könyvtár kínál különféle szolgáltatásokat külső hallgatói számára, de a számukra nyújtandó könyvtárhasználati képzés még mindig komoly kihívást jelent. A könyvtárosok és oktatók azon fáradoznak, hogyan lehetne a távoli hallgatóknak a helyi, tantermi képzéssel megegyező színvonalú, hatékony képzést nyújtani. Az elmúlt néhány évben népszerűvé váltak az online, interaktív oktatóprogramok. A cikk példák és hatékonysági tanulmányok alapján azt vizsgálja, hogy a világháló-alapú online oktatóprogramok hogyan állják meg a helyüket a használóképzés területén.

(Autoref.)

Lásd még 52

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

06/081

ŠKODOVÁ, Vesna: Digitální projekty a programy v České republice a v angloamerické oblasti 3.část = Čtenář. 57.roč. 2005. 9.no. 295-296.p.

Digitális tervek és programok a Cseh Köztársaságban és az angol-amerikai területen – 3.rész

Az első két rész referátumát lásd a 05/376. tételszámon

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Megőrzés

Történeti dokumentumokat közvetítő projektek: A következőkben olyan digitális könyvtárakkal ismerkedhetünk meg, amelyek régi kéziratokkal és nyomtatványokkal foglalkoznak. A *Clavis monumentorum litterarum* (www.clavmon.cz/clavis/) nemzetközi tudományos program, amelynek közép-európai felelőse a Cseh Köztársaság, olyan cikkeket, dokumentumokat, fotográfiákat tartalmaz, amelyek a Trójai Krónikával kapcsolatosak.

Az **Acta Sanctorum** a legterjedelmesebb, 68 kötetből álló részét 1643–1940 között adták ki. Az adatbázist a Chadwyck Healey Ltd. CD-ROM-on és az interneten is elérhetővé teszi.

A **Bohemia docta** olyan digitalizált régi kéziratokat és nyomtatványokat tartalmaz, mint pl. a Kereszténység legendája vagy a Cseh Krónika.

A **Fotóarchívum** több részből áll:

- A *Clavis monumentorum litterarum* a régi cseh nyomtatványok címoldalainak és képi illusztrációinak gyűjteménye, megtalálhatóak benne Komenský morva térképei, Prága grafikus ábrázolásai a kezdetektől a 19. századig, értékes bohemikumok digitális hasonmásai.
- A *Clavis monumentorum musicorum* az értékes cseh zenei kéziratok digitális fakszimiléit tartalmazza.
- A *Codex diplomaticus Bohemiae* a Přemysl okiratok, oklevelek és az 1310-ig cseh területen készült pecsétek gyűjteménye.
- A *Clavis monumentorum artium* kopt textilgyűjteményt, falfestményeket, rajz konvulutumokat, morva városok ábrázolásait és térképeit tartalmazza, különböző híres művészeti gyűjteményekből.

A **Muzsika** rész is több részből tevődik össze:

- A *Clavis nigra – repertorium* többhangzatú kompozíciókat tartalmaz többségében fekete menzurális kottázással, amelyek különböző cseh forrásokból származnak.
- A *Hymnorum Thesaurus Bohemicus* adatbázisa a 16-18. század közötti egyházi énekeskönyvek cseh egyházi énekeit tartalmazza.
- A *Franus kancionál tartalma* 1505-ből származó kézirat, egy és több hangra írt latin miserészleteket, a liturgikus év ünnepeihez kapcsolódó miséket és szekvenciákat közöl.

A **Régi nyomdák**-ban olyan szótár található, amely a cseh és szlovák nyomdák adatait tartalmazza.

A **Cikkek, tanulmányok** a szakmai tudományos tanulmányokat hozza nyilvánosságra.

A **Thalia** az 1899-2000 között cseh területen bemutatott, antik szerzők műveinek rendezéseit és az antik drámák fordításainak összesítését tartalmazza.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az **Urania** eredeti középkori, koraközépkori szövegeket közöl kritikai kiadásban, kommentált fordításban. Nemcsak digitalizált szövegeket, hanem zenei anyagokat, képeket és fotográfiákat is tartalmaz.

A **Bohemia docta**-ban a szövegben előforduló nevekre lehet keresni invertált formában, interpunkció nélkül, de lapozni is lehet benne, mint a könyvekben.

A **Muzsika** rendelkezik keresővel, amelyben a szöveg incipit és dallam alapján is lehet keresni.

A **Régi nyomdák**-ban a keresőfelület lehetővé teszi a signatúra, a szerző, az elnevezés, a város vagy a hely keresését.

A **Cikkek, tanulmányok** esetén csupán egy tartalomjegyzék áll rendelkezésre, amelyre kattintva a cikk teljes szövege megjelenik.

Az **Urania**-ban dokumentumok listája található, amelyre kattintva csak a dokumentum bibliográfiai leírása és rövid annotáció jeleníthető meg.

(Prókai Margit)

06/082

BÜLTMANN, Barbara: A call for a national digitization strategy in the United Kingdom = Alexandria. 17.vol. 2005. 2.no. 89–96.p. Bibliogr.

Az országos digitalizálási stratégia szükségessége az Egyesült Királyságban

Digitalizálás; Koordináció -belföldi; Középtávú terv

A szerző, aki a German Historical Institute (London) könyvtárosa, disszertációjában (MA), melyet a loughborough-i egyetemen védett meg 2004-ben, egy felmérést ismertet az Egyesült Királyságban folyó digitalizálási programokról, és ennek alapján tekinti át a jelenlegi helyzetet, egy országos digitalizálási stratégia mellett érvelve.

Az elmúlt évtizedben az Egyesült Királyságban igen sok pénzt és energiát fordítottak digitalizálásra a kisebb-nagyobb projektek keretében. Ezekben közgyűjtemények (levéltárak, könyvtárak, múzeumok) és kiadók vettek részt – általában saját elképzeléseik szerint, de közel sem fő feladatként. A könyvtárak számára a lényeg a tanulás, oktatás és a tudományos kutatás segítése, valamint a közérdeklődés kielégítése volt, míg a kiadók haszonra törekedtek. (Közpénzekből a különböző nagyobb programok során több mint 130 millió fontot fordítottak digitalizálásra.) A digitalizálás során gondot okoz a magas költség, a szabványok és a formátumok sokfélesége és az átfogó stratégia hiánya. (Egy-egy intézmény rendelkezik stratégiával, mintául használva pl. az új-zélandi Országos Digitális Fórum megoldásait:
(http://ndf.natlib.govt.nz/about/aboutus.htm.)

Mire jó egy országos stratégia? Egy ilyen stratégia 1) keretet nyújtana a résztvevőknek a jobb együttműködésére, 2) biztosíték lenne arra, hogy a közpénzeket a leghatékonyabb módon használják fel, és 3) hogy az e-dokumentumok a felhasználókat szolgálják. Olyan testületnek kellene elkészítenie, amelyik bírja a résztvevők bizalmát: a sok közül a Tudományos Könyvtárak Hálózata (Research Libraries Network, RLN) lenne erre a legalkalmasabb, bár olyan nagy szervezetek közreműködésére is sor kerülhetne, mint a JISC (Joint Information System Committee) bizottság és a CURL (Consortium of Research Libraries) konzorcium. Egyesek vitatják megvalósíthatóságát, de az előnyei egyértelműek. A szerző három fontos lépést tart szükségesnek az országos stratégia megvalósításához:

1) az összes digitális dokumentum központi nyilvántartását adatbázisban (több kisebb-nagyobb adatbázis már létezik: pl. az angol AHDS szakterületi zsilipe, az OCLC és az UNESCO/IFLA Digitized Collections nyilvántartásai);
2) egy olyan mechanizmus létrehozását, amely figyelemmel kíséri a fejleményeket egy-egy tudományágon belül, és
3) élénk vita lefolytatását az érintett felek között a szükséges lépésekről.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/083

SHEPARD, Elizabeth: Digitizing a photographic collection in a midsize repository: a case study = J.Arch.Org. 2.vol. 2004. 4.no. 67–82.p. Bibliogr. 16 tétel.

A fényképgyűjtemény digitalizálása egy közepes méretű levéltárban

Digitalizálás; Fénykép; Levéltár

A cikk a Weill Cornell Medical Center Archives (New York) fotó-digitalizálási projektjéről számol be. A szerző hat tényezőt vizsgál, amelyeket a digitalizálási projekt tervezésénél mindig el kell végezni: a digitalizálandó képek kiválasztása, a lehetséges felhasználók szükségleteinek átgondolása; a személyzeti erőforrások hozzárendelése a feladatokhoz; a projekthez szükséges költségek felmérése; berendezések és szoftverek kiválasztása; döntés a fényképek elrendezéséről és leírásáról. A szerző tárgyalja a szóban lévő és a hasonló digitalizálási projektek hasznát (pl. a hozzáférhetőség javítása, megőrzés, a másolási kérések kielégítésének hatékony rendszere).

(Autoref.)

Lásd még 10

Elektronikus információhordozók

06/084

PETRAUSKIENÉ, Žibuté: Elektroniné informacija ir žianu apie ja sklaida: Vilniaus Universiteto Bibliotekos pavyzdys = Knygotyra. 43.no. 2004. 137–144.p. Bibliog 6 tétel.

Res. angol nyelven

Elektronikus információk és a róluk szóló adatok terjesztése: a Vilniusi Egyetemi Könyvtár példája

Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Gyorstájékoztatás

A cikk, amely egy kutatási jelentés alapján készült (Electronic information in Vilnius University Library: usage, creation, training of users, 2003), az elektronikus információforrások problémáival, valamint ezeknek a forrásoknak a terjesztésével kapcsolatos szervezési kérdésekkel foglalkozik. Ismerteti, hogy a Vilniusi Egyetemi Könyvtár hogyan kezeli az elektronikus információkat, és hogyan tájékoztatja ezekről a használókat. A cikkhez felhasznált anyagok: a könyvtári osztályok jelentései, statisztikai adatok, kérdőíves felmérés, szakvélemények.

(Autoref.)

Lásd még 32-33, 58, 67, 72, 87, 88-93

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

Lásd 22, 63

Számítógépes könyvtári rendszerek

06/085

NFILA, Reason Baathuli – DINTWE, Motumi Nini – RAO, K.N.: Experience of systems migration at the University of Botswana Library: a case study = Program. 39.vol. 2005. 3.no. 248–256.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A gépi könyvtári rendszer lecserélése a Botswanai Egyetem Könyvtárában: esettanulmány

Egyetemi könyvtár; Integrált gépi rendszer; Konverzió; Szoftverválasztás

A cikk a Botswanai Egyetem könyvtárának (UBL) tapasztalatait osztja meg az olvasókkal a TINLIB-ről az Innopac könyvtári rendszerre való áttéréssel kapcsolatban. A szerzők ismertetik az UBL történetét, a migráció okait, az új rendszer kiválasztását és telepítését. Részletezik a képzést, különös tekintettel a katalogizálási és gyarapítási modulra. Hangsúlyozzák az új rendszer telepítése előtti előkészületek és tervezés fontosságát. Bemutatják a TINLIB és CDS/ISIS rekordok konverziójának lépéseit és azokat a problémákat, amelyek a nem-MARC formátumú adatoknak USMARC-ra való átalakítása során merültek fel.

(Autoref. alapján)

06/086

PETRIČ, Tatjana: Automatizirana kontrola serijskih publikacija u Knjižnici Sveučilišta u Zadru = Vjes.Bibl.Hrvatske. 47.god. 2004. 1–2.no. 61–70.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Számítógépes folyóiratkezelési rendszer a zadari egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Gépi folyóiratkezelés; Integrált gépi rendszer

A Zadari Egyetem könyvtára gazdag folyóirat-gyűjteménnyel rendelkezik, melyben a legteljesebb a társadalom- és humán-tudományi állomány. A cikk a könyvtárban folytatott hagyományos gyarapítási módszereket ismerteti, pl. vásárlás, csere, ajándék. Különös figyelmet szentel a hagyományos folyóiratkezelésnek, nevezetesen a kardexnek, amelynek kezelése a címek növekedése és a háromféle gyarapítási módszer miatt igen bonyolulttá vált, mert még a cserének, a vásárlásnak és az ajándéknak is különféle formái léteztek.

A cikk ismertei a könyvtár automatizálásának tapasztalatait a CROLIST nevű integrált könyvtár bevezetése után, különös tekintettel a folyóiratkezelésre, és kimutatja ennek előnyeit a hagyományos kardexeléshez képest.

(Autoref.)

Lásd még 31

Elektronikus könyvtár

06/087

HORMIA–POUTANEN, Kristiina: Ensuring the future success of FinELib, the Finnish Electronic Library. The FinELib evaluation process and its impact = Helsinki Univ.Libr.Bull. 2003. 17–19.p.

A jövő sikerének garanciája: a Finn Elektronikus Könyvtár értékelése és ennek hatása

Elektronikus könyvtár; Hatékonyság

A FinElib-et a finn Oktatási Minisztérium indította útjára 1997-ben. Kétéves projektként indult, majd folyamatossá vált. A program látványosan fejlődött az első néhány évben: tagkönyvtárainak száma, az együttműködési szerződések, a szolgáltatások és személyzet egyaránt rohamosan nőtt. Anyagi alapjait az Oktatási Minisztérium és a szervezet saját költségvetése biztosította.

Tekintettel a gyors fejlődésre és a programba fektetett források jelentőségére, a különböző résztvevők érdekeltek voltak egy általános értékelés lebonyolításában. Az értékelés alapvető kérdései a következők voltak:

- a FinELib szolgáltatási megfelelnek-e a konzorcium tagoknak és a fő résztvevőknek;
- a szolgáltatáások mennyire felelnek meg a használói igényeknek;
- a FinELib szervezeti felépítése és adminisztrációja elég hatékony-e;
- megfelelők-e a pénzügyi alapok és az ellenőrzési mechanizmus.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A felmérés legfőbb célja a FinELib továbbfejlesztése, a kritikus pontok megtalálása, egyszóval a program jövőjének biztosítása volt.
A program értékelését a Finn Felsőoktatási Értékelési Tanács (Finnish Higher Education Evaluation Council, FINHEEC) végezte. A szükséges forrásokat az Oktatási Minisztérium és a Finn Nemzeti Könyvtár biztosította. A munkát egy irányító csoport fogta össze. Az értékelési módszer egyrészt önértékelés, másrészt külső értékelők bevonása volt.
Már az önértékelés is rámutatott néhány fontos fejlesztési irányra. A tagkönyvtárak számára a FinELibbel kapcsolatos folyamatok elemzése és fejlesztése, az információs és promóciós eljárások erősítése fogalmazódott meg erősebben.
A külső értékelők között voltak különböző típusú könyvtárak, kutatók, a Finnországban beszélt nyelveket használók képviselői, regionális képviselők, külföldi digitális könyvtári szakértők és diákok. Ők elemezték az önértékeléseket, interjút készítettek a résztvevőkkel, beleértve a FinELib személyzetét, a konzorcium tagjait, az Oktatási Minisztériumot, diákokat, kutatókat.
Az értékelési jelentést 2003-ban adták ki (http://www.kka.fi/julkaisut.lasso,4:2003).
Az értékelési csoport végül is nagyon pozitív képet kapott a FinELib eddigi munkájáról. Fő célja elérésében, a magas szintű elektronikus információ elérésének lehetőségének kiterjesztésében sikeresnek bizonyult.
Megfogalmaztak javaslatokat is a FinELib, az Oktatási Minisztérium, a konzorcium könyvtári tagjai és a hazai szervezetek számára is. A javaslatok elméleti és gyakorlati jellegűek voltak, s a legtöbb esetben csak a FinELib konzorcium tagok és más résztvevők együttműködésével oldhatók meg.
A külső értékelés úgy találta, hogy a FinELib:
- segítette Finnországot abban, hogy az információ és a tudás országává váljon;
- megfelelő jártasságot adott a kutatásban és tanulásban szükséges versenyképességhez;
- támogatta az új, e-tanulás (e-learning) kultúrát;
- előmozdította az együttműködési formák kialakítását;
- pozitívan hatott a könyvtárosi státusz elismerésére;
- a könyvtárak számára fontos szolgáltatói központtá, és a licenctárgyalások kompetens centrumává vált;
- fejlesztette a könyvtárak jó hírnevét.

A javaslatok három fő területet érintettek:
- meg kell határozni a FinELib jövőre vonatkozó stratégiai irányelveit;
- a szerzeményezésnek és a konzorcium formának flexibilisebbé kell válnia; és
- a jövőben a használókkal való együttműködést fejleszteni kell.

Az értékelés arra késztette a FinELib személyzetét, hogy elemezze az együttműködési és az információs módszereket. Néhány javaslatot a használókkal való együttműködés hatására már az értékelési jelentés megjelenése előtt bevezettek. A FinELib ötéves munkájának értékelése alapot teremtett arra, hogy hatékony stratégia tervet dolgozzon ki a 2004-2006-os időszakra

(Szénászky Mária)

06/088

JENG, Judy: What is usability in the context of the digital library and how can it be measured? = Inf.Technol.Libr. 24.vol. 2005. 2.no. 47–56.p. Bibliogr.

Mit jelent a „használhatóság" fogalma a digitális könyvtárral kapcsolatban, és hogyan mérhető?

Elektronikus könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Hatékonyság; Terminológia

A cikk áttekinti a digitális könyvtár definícióit, és megvizsgálja a „hasznosság" vagy „használhatóság" (usability) fogalmát digitális könyvtári környezetben. Ismerteti a használt módszereket és alkalmazásukat. Bemutat egy értékelési modellt, és ismertei az egyetemi elektronikus könyvtárak értékeléshez használt eszközöket (weblap, kérdőív stb.). A modell a következő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

változókat vizsgálja: hatékonyság, hatásfok, elégedettség és megtanulhatóság. Kölcsönös kapcsolatot mutat ki a hatékonyság, a hatásfok és az elégedettség között, és azt is vizsgálja, hogy a megtanulhatóság milyen összefüggésben van ezekkel a tulajdonságokkal.

(Autoref.)

06/089

BARYSEVA, O.V. – BEOLNOŽKA, E.N.: Elektronnye kollekcii bibliotek Rossii: sozdanie sistemy vzaimodejstviâ = Naučn.-téh.Inf. 1.ser. 2005. 8.no. 10–15.p.

Az oroszországi könyvtárak elektronikus állománya

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Felmérés [forma]; Hozzáférhetőség; Számítógép–hálózat

Oroszországban is számos elektronikus könyvtár létezik, amelyeket vagy a tudományos kutatók gyakran használnak, ha publikációikhoz keresnek irodalmat (pl. Naučnaâ elektronnaâ biblioteka, Rubrikon, Elektronnyj arhiv russkoâzyčnyh dokumentov), vagy a leendő könyvvásárlók, azért, hogy meggyőződjenek arról, érdemes-e a könyvet megvenni (pl. Biblioteka Moškova, Online biblioteka). Ugyanakkor a moszkvai áramszolgáltatás kimaradásai megerősítették, hogy ezek a szolgáltatások nem működnek megbízhatóan. Vagyis a „hard copy" nélkül egyelőre virtuális, idővel láthatatlanná váló források.

Különös helyet foglalnak el a könyvtárak által létrehozott elektronikus könyvtárak, mivel a könyvtáraknak joguk van az állományukban lévő dokumentumokról másolatot készíteni. Ezek létéről azonban az olvasók nagyon keveset tudnak. Az Oroszországi Nemzeti Könyvtárban (Rossijskaâ nacional'naâ bibioteka = RNB) 2000-ben kezdtek hozzá az elektronikus könyvtár kialakításához. 2002-2003-ra rendeződött a könyvtár formája, miután elfogadtak egy elég szigorú gyarapítási koncepciót. Saját digitalizálással csak az egyedi vagy nagyon értékes ritka anyagokat dolgozzák fel. Az RNB elektronikus könyvtárának látogatottsága 2005 nyarán havi 125 ezer belépés volt havonta. Ilyen lehetősége azonban csak néhány nagykönyvtárnak van. A digitalizálással foglalkozó munkatársak számos levelet kapnak, amelyben egy-egy dokumentum lelőhelyéről, az elektronikus könyvtár kialakítási módszereiről érdeklődnek náluk.

Az elektronikus gyűjtemények nyilvántartására a jogszabály az Informregistr-t jelölte ki. Itt 62 könyvtár adatbázisairól vannak adatok, ezek azonban nagyrészt leíró/ismertető jellegűek. Néhány helyen van csak csatolás a könyvtár elektronikus kiadványaihoz, vagy a hálózatban elérhető tudományos folyóiratok jegyzékéhez. Két nagyszabású projekt működik: a regionális Könyvtári Konzorciumok Egyesülete (ARBIKON) és a Nemzeti Információs-Könyvtári Központ (LIBNET). Az ARBIKON-t 2002-ben hozták létre a könyvtári források kezelésének korszerűsítésére. A LIBNET az RNB és az Oroszországi Állami Könyvtár által alapított intézmény, fő célja a nemzeti RUSMARC formátum és a katalogizálási szabályok bevezetése, valamint a az oroszországi könyvtárak közös katalógusának létrehozása. Ugyanakkor a könyvtárak továbbra sem egységesen értelmezik az elektronikus forrásokat, fajtáikat, létrehozásunkat és nyilvántartásukat.

A kérdések aktualitásának ellenőrzésére kérdőíves felmérést végeztek a regionális, a felsőoktatási és az elektronikus projektjeiről ismert könyvtárak körében. A kérdőívre 67 régióból 142 könyvtár válaszolt. Ezek megoszlása: felsőoktatási 38%, a közigazgatási egységhez tartozó 34%, különböző főhatóságokhoz tartozó 9%, gyermek és ifjúsági 10%, városi 9%. A 2004. január-áprilisi és a 2005. év hasonló időszakát összehasonlítva azt a jelenséget lehet megfigyelni, hogy míg az elektronikus könyvtárak látogatottsága háromszorosára nőtt, addig a különböző módszertani anyagokért és egyéb

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dokumentációkért mintegy nyolcszor annyian keresték fel ezeknek a könyvtáraknak a honlapjait.

A továbbiakban csak a teljes szövegű forrásokat vizsgálták, három csoportba osztva azokat. Az első csoportban az interneten elérhető, vagy offline használható elektronikus források kerültek, amelyek szolgáltatása számos problémát vet fel.

1. Az oroszországi könyvtárak nincsenek felkészülve ilyen források szolgáltatására. Ennek fő oka a vonatkozó jogszabály hiánya. Első feladatként tehát a kötelespéldányról szóló törvényt kell módosítani.
2. Az elektronikus kiadványok kötelespéldánya fogalmát dokumentumtípusonként a nemzetközi szabványoknak megfelelően kell egységesíteni, mivel egyes típusokra (pl. audiovizuális dokumentumok) vannak jogszabályok, másoknál (pl. CD) hiányzik.
3. A vásárolt CD-k és DVD-k nyilvántartása, katalogizálása ugyanolyan feladat, mint a hagyományos szóhasználatban az egyéb dokumentumoké.
4. Megoldandó a teljes szövegű adatbázisok elérhetővé tétele térítés ellenében.

A másik csoportba azok az elektronikus dokumentumok tartoznak, amelyeket a könyvtár maga hoz létre, vagy megrendel. Ide sorolhatók: virtuális kalauzok, tematikus kiállítások, nyomtatott kiadványok elektronikus változatai, a könyvtár saját kiadványai. Ezekre a forrásokra általában jellemző, hogy hálózati multimédiás források, tartalmuk ellenőrzött és hiteles, nem szerepelnek az állami nyilvántartásban.

A harmadik csoportot az elektronikus másolatok alkotják. Ide tartoznak a saját állományból digitalizált dokumentumok és azok a digitális másolatok, amelyeket olvasói megrendelésre valamelyik elektronikus dokumentumszolgáltató készített. Ezek a dokumentumok jogi státusától függően vagy hálózatban, vagy csak helyben használhatók.

A legnagyobb problémát továbbra is az jelenti, hogy nincs hol tájékozódni az elektronikus másolatok létéről (valamikor hasonló volt a helyzet a mikrofilmekkel). Ezért a könyvtárak azt javasolják, hogy létre kell hozni az oroszországi könyvtárakban lévő elektronikus források központi adatbázisát, amely az egyes dokumentumok bibliográfiai rekordjait és a gyűjtemények leírását tartalmazza, és egy vagy több szabványos protokollal elérhető.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 31

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

06/090

PANKEEV, I.A.: Elektronnaâ kommerciâ i knigi fol'klora = Naučn.-téh.Inf. 1.ser. 2005. 7.no. 32–37.p. Bibliogr 5 tétel.

Oroszország: elektronikus kereskedelem és internetes könyvesboltok

Könyvkereskedelem; Számítógép-hálózat

Az elektronikus kereskedelem fogalma Oroszországban sem tisztázott. 2000-ben az Állami Duma ajánlásokat fogadott el a tevékenység végzéséhez az Orosz Föderációban. A cikkben azt vizsgálják, hogy a hagyományos (nyomtatott) könyveknek internetre csatlakozott boltokon keresztüli eladásában mekkora rész jutott a népköltészetre.

Az internetes üzletekről Oroszországban nincs objektív statisztika, egyes szakértők szerint a könyvkereskedelem mindössze a forgalom

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1-2%-át adja, mások szerint a magáncélra vásárolt könyvek 26%-át az interneten vették, a CD-knek pedig a 19%-át. A vállalkozások is szívesen veszik a könyveket az interneten (egy felmérésben a megkérdezettek 36%-a ezt válaszolta). A Hírközlési Minisztérium adatai szerint 2005 elején Oroszországban 22 millió ember használt számítógépet, azaz több mint a lakosság 15%-a. Az előrejelzések szerint a könyvkereskedelem évi 15%-os növekedése várható. Más kutatási eredmények azt mutatják, hogy Oroszországban a többi árucikkhez képest kevés könyvet rendelnek az interneten. Ezekben azoktól a nagy könyvesboltoktól történt rendeléseket vizsgálták, ahová az emberek szívesen mennek el.

A szellemi termékekre szakosodott internetes boltok száma az üzleteket tartalmazó MagInfo (www.maginfo.ru/books1.html) katalógus szerint hetven, amelyekre erről a honlapról el is lehet jutni. A cikk részletesen bemutatja a legnagyobbakat: „Könyvet postán" (Knigi počtoj), „Top-könyv" (Top-kniga), „Orosz-ország összes könyve" (Vse knigi Rossii, www.knigirossii.ru), „Ózon" (Ozon). A szolgáltatás leírása után a népköltészettel foglakozó könyvek megtalálhatóságát vizsgálja, mivel a témakör üzletenként más-más helyre van besorolva. A „Könyvet postán" boltban például a gyermekirodalomba, a „Top-könyv"-nél pedig a Szépirodalom fogalom alatt lévő *Folklór. Mítoszok* alosztásba. Eltérő az egyes szolgáltatóktól a könyvekről kapható információ is: van ahol annotációt adnak közre, a könyv borítóját, a témához tartozó könyvek jegyzékét stb. Valamennyi könyvesbolt felajánlja a könyv elküldését, a többi szolgáltatás azonban szintén különböző: a gyorskeresőtől a részletes keresésig, van, ahol értesítést küldenek, ha éppen nincs meg a keresett könyv stb.

Összefoglalva: az elektronikus kereskedelemben a könyvekkel, ezen belül a népköltészettel foglalkozó szegmens a fejlődés szakaszában van, a virtuális könyvkereskedelemnek van jövője.

A pozitív előrejelzést olyan tények támasztják alá, mint

- a válogatási lehetőség – az internetes boltokban sokkal több népköltészettel foglalkozó művet találtak, mint a hagyományos könyvesboltokban;
- lehetőség az árak összehasonlítására, a legmegfelelőbb kiválasutására;
- a kiválasztott könyvek házhoz küldése;
- tájékozódási lehetőség az adott témában megjelent újdonságokról;
- lehetőség az újonnan megjelent könyvekkel együtt antikvár kiadványok vásárlására;
- véleménycsere lehetősége a bolt honlapján lévő „Fórumon" keresztül.

A virtuális könyvesboltok hátrányai közé sorolható:

- a *Népköltészet* fejezetbe szerzői művek is bekerültek, amelyeknek semmi kapcsolata nincs a szóbeli népi alkotásokkal;
- keveredik a *Mítosz* és a *Folklór* fogalma, ami terminológiai tisztázást igényel;
- sok esetben hiányzik a könyv részletes annotációja;
- sok esetben hiányosak a megjelenési adatok (kiadó, év, illusztrációk megléte, fűzött vagy kötött a könyv stb.);
- a borítóról közölt kép mellett lehetne néhány belső oldal képe is, elsősorban a gyerekkönyvek esetében.

Végeredményben elmondható, hogy az a tény, hogy az internetes könyvesboltokban jelentős számú könyv található, amely az orosz népköltészettel és ennek elméletével foglalkozik, azt mutatja, hogy van érdeklődés a szóbeli népi alkotások iránt, és a kiadványok sokféle típusából arra lehet következtetni, hogy a vásárlók is széles körből kerülnek ki.

(Viszocsekné Péteri Éva)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/091

JOHNSON, Richard K.: Open access. Unlocking the value of scientific research = J.Libr.Admin. 42.vol. 2005. 2.no. 107–124.p. Bibliogr.

Nyílt hozzáférés: a tudományos kutatás értékének feltárása

Folyóiratárak; Hozzáférhetőség; Tudományos kutatás; Tudományos testület

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az új információs és kommunikációs technológiák megváltoztatják a kiadók és könyvtárosok nézeteit a tudományos kutatási eredmények hozzáférhetőségéről és terjesztéséről. A tudomány akkor fejlődik a leghatékonyabban, amikor a kutatási eredmények ingyenesen és széles körűen elérhetők. E ténynek, valamint a rendkívül magas folyóiratáraknak tulajdonítható a sokak által várt, költségcsökkentő hatású nyílt hozzáférésű publikálás előretörése.

(Autoref.)

06/092

BJÖRK, Bo-Christer: Open access – a new paradigm for the distribution of scientific publications = Helsinki Univ.Libr.Bull. 2003. 5–10.p.

Nyílt hozzáférés: a tudományos publikációk terjesztésének új módszere, finn nézőpontból

Elektronikus folyóirat; Folyóiratkiadás; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

A kilencvenes évek elején a tudósok felismerték, hogy az internet a publikálás új lehetőségeit nyitja meg előttük, és inkább megfelel a tudományos közösség nyitottságának, mint az addigi, papíralapú gyakorlat. Sok tudós úgy gondolja, idejétmúlt az a gyakorlat, hogy a szerzői jogokról lemondanak a kiadók javára, ez aztán elvezetett az *Open Access*, vagyis a *nyílt hozzáférés* mozgalmához.

A nyílt hozzáférés azt jelenti, hogy a tudományos közlemények az interneten olvashatók, kinyomtathatók, sőt nem kereskedelmi céllal terjeszthetők is – ingyen, korlátozások nélkül. (Az olvasónak többnyire regisztrálnia kell magát.) A *nyílt hozzáférés* megkönnyíti egy-egy cikknek a hivatkozáshoz kapcsolását, így a hivatkozott irodalom gombnyomásra elérhető, a szerzőknél maradnak a jogok, másutt is közreadhatják írásukat, de kereskedelmi célú használatuk (harmadik személy által) tilos.

A legfontosabb csatornák (1) az elektronikus tudományos folyóiratok, (2) a szakterületi e-print szerverek és (3) az egyetemi, intézményi archívumok. Az első tíz évben kiderült, hogy sokkal nehezebb változtatni a rendszeren, mint gondolták; százszámra indultak ugyan tudományos folyóiratok, de a felük gyorsan eltűnt a süllyesztőben, jó néhány pedig csak pár cikket közöl évente. (Vannak nagyon sikeres folyóiratok is: ilyen a *First Monday* – http://www.firstmonday.org.)

Alacsony költségek mellett szakterületi e-print archívumokat is fenntartanak, ezek közül a természettudományos *arXiv* a legismertebb (http://arxiv.org). Az ezredfordulóra már kiderült az is, hogy a tudósok lelkesedése és együttműködése nem versenyezhet önmagában a hagyományos, előfizetésen alapuló kommunikációs csatornákkal, de az is, hogy a kereskedelmi kiadók önként nem fognak árat csökkenteni, és hogy a piac sajátosságai miatt a fogyasztók sem képesek olcsóbb alternatív termékekhez hozzájutni.

A finnországi svéd gazdasági főiskola (Swedish School of Economics and Business Administration, Helsinki) – szerzőnk itt tanít – részt vesz az *Open, self organising repository for scientific information exchange* (SciX) nevű nemzetközi projektben az Európai Bizottság 5. keret-programja keretében. Ebben egy olyan e-print archívumot hoztak létre a tudományos közösség számára, amelyben a megvalósítás és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

az alkalmazás tapasztalatait rögzítik, elemzik. (Bővebben ld. http://www.scix.net.)

A nyílt hozzáférés elterjedésének legfőbb akadályát a jelenlegi publikálási folyamat merevsége és a vele járó üzleti modell jelenti. Akadnak azonban jó megoldások is, így a *BioMed Central* professzionális kiadói infrastruktúrát hozott létre folyóiratai közreadására (a költségeket a szerzők által fizetett díjakból fedezik, ami 500 euró cikkenként – http://www.biomedcentral.com/), a *lundi egyetem* pedig a nyílt hozzáférésű folyóiratok számbavételét végezte el (http://www.doaj.org).

A legnagyobb problémát azonban a minőségi közlemények biztosítása jelenti; sok kutató egyetemi karrierje attól is függ ugyanis, hogy tekintélyes folyóiratokban publikálnak-e. Fontos kérdés a szerzői jogok tisztázása is; sokan azt hiszik, hogy a kiadókra kell átruházniuk, pedig nem: meg lehet állapodni a kiadókkal, hogy a cikk párhuzamosan, vagy egy idő múlva nyílt hozzáférésű folyóiratban vagy az egyetemi szerveren is megjelenhessen. (Országos szinten az egyetemek és a kutatást finanszírozó szervezetek ezen a téren kulcspozícióban vannak; Finnországban a tudományos akadémia kutatási szerződéseinek záradéka például előírja, hogy a kutatási eredményeket egy elektronikus példányban az intézmény archívumában el kell helyezni. Több egyetem anyagilag is ösztönzi ezt.) A megoldás a jövőben mindenképpen a tudós társadalom kezében van. (A tanulmány végén még több fontos internet-cím is található: Open Access Iniative, Public Library of Science, RoMEO Project).

(Murányi Lajos)

06/093

SCHMIDT, Krista D. – SENNYEY, Pongracz – CARSTENS, Timothy V.: New roles for changing environment. Implications of open access for libraries = Coll.Res.Libr. 66.vol. 2005. 5.no. 407–416.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Új szerepek a változó környezetben. A nyílt hozzáférés hatásai a könyvtárakra

Állománygyarapítás; Elektronikus dokumentum; Hozzáférhetőség; Könyvkiadás; Szolgáltatások

A hagyományos és az új, nyílt hozzáférésű publikációs modell sokáig együtt fog létezni. A nyílt hozzáférést sokan és szenvedélyesen támogatják, mivel így a tudományos folyóiratok könnyebben hozzáférhetőek, a tudományos kommunikáció kevésbé kommercializálódik, csökken a tudományos publikálás költsége, és a jövő teljes átalakítását ígéri. Ez a változás a könyvtárakat – a kommunikációs folyamat fontos részvevőit – alapvetően érinti.

Nyílt hozzáférésűek azok a tudományos közlemények, melyeket a világhálón mindenki ingyen elolvashat, letölthet és terjeszthet. A nyílt hozzáférés többféle módon biztosítható; a *Budapesti Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés* (Budapest Open Access Initiative, BOAI) kétféle megoldást ismertet: a saját archiválást és a nyílt hozzáférésű folyóiratokat. A szerzők három lehetőséget ismertetnek a jövőt illetően: a „pusztulást", az „elsöprő győzelmet" és a „hibrid sikert". A legvalószínűbbnek a harmadik változatot, azaz a hagyományos és a nyílt hozzáférésű publikációk párhuzamos meglétét tartják, így ezt részletesen is kifejtik.

A változást jól érzékelteti, hogy több amerikai egyetem is (CalTech, Boston College, MIT) saját archívumot létesített, fontos adatbankok (PubMed, PsycInfo, Chemical Abstracts) indexelnek már nyílt hozzáférésű folyóiratokat, és egyre több egyetemi könyvtár hívja fel a figyelmet honlapján nyílt hozzáférésű folyóiratokra és preprint-szerverekre (pl. az *arXiv*ra).

A könyvtárak számára új fejlemény, hogy az új forrásokért nem kell könyvtárba menni, ezért fokozni kell közvetítő szerepüket, hiszen sok olvasó számára ismeretlenek az új lehetőségek. Több adatbank és aggregátor szolgáltat már nyílt hozzáférésű anyagokat, de nem szabad csak rájuk hagyatkozni. Fontos kérdés a minőség ellenőrzése is, hiszen a nyílt hozzáférésű folyóiratok is eltérnek egymástól tartalom és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szerkesztői ellenőrzés tekintetében. (A minőség főleg a szakterületi intézményi és magán-archívumok esetében problematikus.)
Sok feladat hárul a szakreferensekre: mind szakterületük, mind a dokumentumok esetében lépest kell tartaniuk a fejlődéssel – speciális eszközök és olyan adatbankok segítségével, mint a *DOAJ* (http://www.doaj.org), az *OAIster* (http://oaister.umdl.umich.edu), vagy a Google két fontos segédlete, a Nyílt hozzáférésű források útmutatója (http://directory.google.com/Top/Reference/Open_Access_Resources) és tudományos keresője, a *Google Scholar* (http://scholar.google.com).
Az összegyűjtött anyagokat integrálni kell a gyűjteménybe, és folyamatosan gondozni is kell. (A nehézségek sokkal összetettebben jelentkeznek, mint a hagyományos folyóiratok esetében.) Az olvasószolgálatra is többletfeladatok hárulnak mind az oktatásban, mind a tájékoztatásban. A könyvtárak hagyományos szerepéből, vagyis tudományos információk tárházaként való működéséből következik, hogy maguk is létrehozhatnak és működtethetnek intézményi archívumokat, illetve bizonyos feladatokért (pl. a bennük található információk szervezéséért) felelhetnek. Ennek a kialakításához nyújt segítséget a Nyílt Archívumok Kezdeményezés meta-adatokat gyűjtő protokollja (http://openarchives.org/OAI/openarchivesprtocol.html#Repository). Több könyvtár már anyagilag is támogatja a nyílt hozzáférésű publikálást.
A cikk a „hibrid" állapotnak a könyvtári költségvetésre gyakorolt hatását mérlegelve megállapítja: az biztos, hogy a hagyományos dokumentumok áremelkedése mellett nem telik majd a nyílt hozzáférésű dokumentumok támogatására, de talán a hagyományos folyóiratok előfizetési költsége majd csökken, és akkor majd az eddigi, áremelések okozta károk is helyrehozhatók lesznek. Az összegzésben a szerzők a nyílt hozzáférés adta új lehetőségeknek és a könyvtárosok kreativitásának a fontosságát hangsúlyozzák. *(Murányi Lajos)*

06/094

NICHOLAS, David – HUNTINGTON, Paul – ROWLANDS, Ian: Open access journal publishing. The views of some of the world's senior authors = J.Doc. 61.vol. 2005. 4.no. 497–519.p. Bibliogr.

Szenior szerzők véleménye a világ 97 országából a nyílt hozzáférésű folyóiratkiadásról

Felmérés; Hozzáférhetőség; Folyóiratkiadás

A cikkben tárgyalt felmérés a következő tényezőket kívánta meghatározni: a nyílt hozzáférésű (OA = Open Access) publikálás volumene; a szerzők hozzáállása a nyílt hozzáférésű folyóiratokban való publikáláshoz; milyen vonatkozásai vannak az ilyen publikálásnak a szerzők véleménye szerint. A nagyszabású felmérés nyomán a tanulmány közel 4000 szerző tapasztalatait és nézeteit adja közre a nyílt hozzáférésű publikálásról. Az adatok értelmezését számos statisztikai elemzés könnyíti meg. A szerzők nézeteit tárgyköri és földrajzi szempontok szerint csoportosítja, és további, még nagyobb mintával készített felmérések szükségességét szorgalmazza.

(Autoref.)

06/095

HUNTER, Karen: Access management. Challenging orthodoxies = J.Libr.Admin. 42.vol. 2005. 2.no. 57–70.p.

A hozzáférés menedzselése: ragaszkodás a hagyományokhoz és új kihívások

Elektronikus dokumentum; Hozzáférhetőség; Könyvkiadás

[A forrás–folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A kilencvenes években a felsőoktatási könyvtárak az állománygyarapításról áttértek a gyűjteményszervezésre. A jelenlegi fejlődés iránya a gyűjteményszervezést ötvözi a hozzáférés szer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vezésével és alakításával, ahol a hangsúly azon van, hogy a megfelelő elektronikus dokumentumokat az olvasók számára a megfelelő időben rendelkezésre bocsássák. Ez érinti a tudományos szakirodalommal foglalkozó kiadókat is.

Az Elsevier munkatársai 2003-ban az innovatív termékek, szolgáltatások és a megfelelő árképzés kialakítása érdekében egy projekt során összegyűjtötték azokat a vélekedéseket, állításokat, amelyek a kiadóról és termékeiről a köztudatban élnek – köztük megrögzött, hamis véleményeket és féligazságokat.

A tudományos könyvtárak elektronikus-dokumentum gyarapítási problémáiról rendezett konferencián (The new challenge for research libraries: collection management and strategic access to digital resources) az Elsevier stratégiai alelnöke, a ScienceDirectet létrehozó egykori csoport vezetője előadásában ezekből a véleményekből emelt ki tizenhatot, olyanokat, amelyek vagy a kiadók, vagy a könyvtárosok szájából hangzottak el. Az előadás azokat a kijelentéseket elemzi és értékeli, amelyek pl. a használattal és az árakkal, az e-folyóiratokkal, a költségekkel, a kiadói profittal, az archiválással, a Google keresőrendszerrel, a nyílt hozzáféréssel stb. kapcsolatosak.

A kiválóan érvelő előadó sokoldalú megközelítése számos kérdésben teljesen új megvilágításba helyezi napjaink sokak által sokszor megvitatott témáit, és arra buzdít, újra gondoljuk át ezeket, ne érjük be a tévhitek, sommás ítéletek ismételgetésével, és ne tekintsünk mindent adottnak, próbáljunk érdekeinktől függetlenül közelíteni hozzájuk. *(Autoref. alapján)*

06/096

McMILLEN, Paula S.: The bibliotherapy education project: a collaborative teaching effort goes to the web = Behav.Soc.Sci.Libr. 23.vol. 2005. 2.no. 85–96.p.

Tapasztalatok a biblioterápia oktatásáról és egy hozzá kapcsolódó webhely elkészítéséről egyetemi könyvtári környezetben

Adatbázis; Biblioterápia; Egyetemi hallgató; Számítógép-hálózat

[A forrás – folóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk ismerteti, hogy egy együttműködésen alapuló oktatási projektből hogyan fejlődött ki egy, a biblioterápiát népszerűsítő weboldal. (A biblioterápia könyveken keresztül igyekszik elősegíteni az emberek személyes fejlődését és problémamegoldó készségét.) Az Oregoni Állami Egyetem egyik könyvtárosa egy oktatási tanácsadóval együttműködve segített kialakítani azt az ellenőrző eszközt, amelynek segítségével a terápiában felhasználható könyveket értékelik. A projekt része volt egy olyan adatbázis elkészítése és az interneten való közreadása, amely posztgraduális hallgatók könyv-értékelését tartalmazza. A cikk részletezi az adatbázis „webesítéséhez" szükséges koordinációt és a technikai kihívásokat.

(Autoref. alapján)

Az ismertetett cikkek forrásai

Alexandria – Alexandria (GB)

Behav.Soc.Sci.Libr. – Behavioral & Social Sciences Librarian (US)

Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)

Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)

Bibliothek – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)

Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)

Boll.AIB – Bolletino – Associazione Italiana Biblioteche (IT)

Bottom Line – Bottom Line (US)

BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)

Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)

Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)

Collect.Manage.– Collection Management (US)
Ctenář – Ctenář (CZ)

Dial.Bibl. –Dialog mit Bibliotheken (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

El.Libr. – Electronic Libraries (I)

Helsinki Univ.Libr.Bull. – Helsinki University Library Bulletin (FI)

Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)

Information – Information. Wissenschaft und Praxis (DE)

Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)

Internet Ref.Serv.Q. – Internet Reference Services Quarterly (US)

IT lib.– IT lib: Informačné technológie a knižnice (SK)

J.Am.Soc.Inf.Sci.Technol. – Journal of the American Society of Information Science and Technology (US)

J.Arch.Org. – Journal of Archival Orgazization (US)

J.Bus.Fin.Librariansh. – Journal of Business and Finance Librarianship (US)

J.Doc. – Journal of Documentation (GB)

J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)

J.Libr.Admin. – Journal of Library Administration (US)

J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)

Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)

Knižnica – Knižnica (SK)

Knygotyra – Knygotyra (LT)

Legal Ref.Serv.Q. – Legal Reference Services Quarterly (US)

Libr.J. – Library Journal (US)

Libr.Q. – Library Quarterly (US)

Med.Ref.Serv.Q. – Medical Reference Services Quarterly (US)

Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)

Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)

Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)

Program – Program (GB)

Ref.User Serv.Q. – Reference & User Services Quarterly (US)

Sci.Technol.Libr. – Science and Technology Libraries (US)

Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)

Vjes.Bibl.Hrvatske – Vjesnik Bibliotekara Hrvatska (HR)

***

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet
Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F. épület
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3725
e-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2006. március —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar

az online katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:
kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI, THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(A LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://ki.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

online tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

• **A lap feladata:** a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

• **Műfajok, terjedelem:** önálló tanulmányok 20–25 A/4-es oldal (1A/4-es oldal: 1800 n; az ennél hosszabb tanulmányokat több részletben jelentetheti meg a szerkesztőség); szemletanulmányok 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások 5–15 A/4-es oldal; recenziók 3–6 A/4-es oldal, referátumok 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztővel egyeztetve, el lehet térni.

• **A szövegszerkesztővel készült kéziratokat** e-mailben csatolt fájlként, vagy mágneslemezen lehet küldeni. A szöveget 1,5-es sortávolsággal írják, a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Szövegközi kiemeléseket (idézeteket, neveket, fontos részleteket) kurzíválni lehet. A mondandó áttekinthetősége érdekében érdemes alcímekkel tagolni a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk alkalmával kell megadni.

• **Irodalomjegyzék, hivatkozások:** a szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén kell megadni *Irodalom* cím alatt. A cikk szövegében a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni az oldal alján. Ha a megjegyzések száma 3-nál több, a cikk végén folyamatos sorszámozással kérjük megadni.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás: BERKE Barnabásné: Az elektronikus dokumentumok és könyvtári használatuk. Helyzetkép. In: Könyvtári Figyelő, 11. (47.) évf. 2001. 2. sz. 275–276. p.
Könyvekre történő hivatkozás: ERIKSON, Rolf – MARKUSON, Carolyn: Designing a school library media center for the future. Chicago, ALA, 2001. 109 p.
Könyvrészletre történő hivatkozásnál: HARASZTI Pálné: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. In: Könyvtárosok kézikönyve 4. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2002. 87–118. p.

• **Illusztrációk (ábrák, képek, grafikonok stb.):** a kézirat mellékleteként kérjük megadni, folyamatos sorszámozással, ábrafelirattal ellátva. A szövegben is pontosan jelöljék meg a helyüket. Elektronikusan elérhető illusztrációknál .jpg-formátumban, internetforrásnál az URL feltüntetésével kérjük megadni az illusztrációt.

• **Tartalmi összefoglaló:** a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni az angol nyelvű rezümék elkészítéséhez.

• **Javítás, tipográfia:** a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. Szükség esetén szakmai lektor nézi át a kéziratot. A tartalmat érintő változtatást a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi. A szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.

• **Illusztrációk:** az ábrákat, táblázatokat, képeket stb. folyamatosan számozzák be, helyüket egyértelműen adják meg a kéziratban. Az ábráknak adjanak címet. Csak megrajzolt, kész táblázatot tudunk tördelésre küldeni.

• **Szerzői jog:** a szerzőkkel kötött felhasználási szerződés szerint a szerkesztőségnek joga van a cikkek elektronikus változatát az adott szám hagyományos megjelenését követő fél év múlva kitenni a KF internetes archívumába, ingyenes használatra. Amennyiben a Könyvtári Figyelőben közölt írások másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hogy hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.

• **Tiszteletpéldány:** A Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle c. rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

A NEMZETI BIBLIOGRÁFIÁK GYŰJTŐKÖRE, AVAGY ELÉRHETŐ-E A TELJESSÉG?

A KERESŐK NYELVI LEHETŐSÉGEINEK TESZTELÉSE

DIGITALIZÁLÁS A NAPI KÖNYVTÁRI GYAKORLATBAN

ELŐDEINK ÍRTÁK: IDŐSB. SZINNYEI JÓZSEF: ALAPÍTSUNK HÍRLAP-KÖNYVTÁRAT

MI VAN A MEGAADATBÁZISOK KERESŐMASZKJA MÖGÖTT?

SZÁMÍTÓGÉPES PROGRAMOK, HANGOS KÖNYVEK A VAKOK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSÁBAN

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben